Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De familie Menso

Ad J. de Jong

Enkele jaren geleden is door de werkgroep Genealogie en Heraldiek een begin gemaakt met het inventariseren van de bewoning van de Rhenense binnenstad vóór 1850. Het ligt in de bedoeling uiteindelijk hierover een boek uit te brengen. Voorts is nog steeds niet helemaal duidelijk hoe de stad Rhenen eruit gezien heeft in de tijd dat het stadsrechten kreeg in de 13e eeuw.
De huidige nog zichtbare ommuring van de stad heeft plaatsgevonden omstreeks 1346 in opdracht van de toenmalige bisschop Jan van Arkel; daarvóór was er mogelijk al een soort sterkte of burchtcomplex in de buurt van de Bergpoort. Van Iterson stelt ook in zijn boek 'De Stad Rhenen' dat Rhenen als stad begonnen is aan de oostkant van de huidige ommuurde stad.[1] Voorts behoorde de grond waarop de stad Rhenen is gebouwd ooit toe aan de abdij Deutz; haar grondbezit viel later onder de curtis Rijnwijk en maakte deel uit van de domeinen van het vorstendom Gelre. In de vroegste tijns(grondrente) registers van het hof van Rijnwijk wordt melding gemaakt van de aanwezigheid van enkele 'steenhuysen en hofsteden' te Rhenen. 'Stenen' huizen waren meestal een soort versterkte huizen, ook wel stenen kamers of spijkers genoemd, met woontorens of donjons zoals nog te zien is bij de boerderij, nu een modern woonhuis, Stuivenes in Achterberg.[2] Stuivenes behoorde in de 15e eeuw toe aan de familie Valckenaer en belandde via Johanna Valckenaer bij het Agnieten klooster waar zij intrede deed.
Wat betreft stenen huizen komen we in de archieven in de binnenstad enkele huizen tegen met 'burg' of 'stein' in de naam, zoals Trappenburch, Ploemestein, Plurenstein, Poelenstein en Ballioenestein; het ligt in de bedoeling de precieze ligging hiervan te vast te stellen.
De tijnsrechten te Rhenen kwamen aanvankelijk deels terecht bij de heren van Abcoude en gingen midden 15e eeuw via Jacob van Gaasbeek (Abcoude) naar de bisschoppen van Utrecht.
Zo vinden we in de leenregisters van de heren van Gaasbeek dat Willem (Bor) van Pluderen in 1379 beleend is met met het 'steenhuis' te Rhenen waar de leenman op woont.[3] Waar dit precies stond is nog niet bekend. Misschien stond 'Plurenstein' voor 'Pluderenstein', het stenen huis van de Van Pluderens.

De boerderij Stuivenes vlak voor de sloop van de boerderijwoning en de huidige situatie na renovatie/nieuwbouw. (Foto's J. Combrink en A.J. de Jong)

Veel oude en markante huizen in de Rhenense binnenstad zijn helaas verloren gegaan bij de Duitse artilleriebeschietingen in de meidagen van 1940 of later ten prooi gevallen aan sloop of onherkenbare verbouwing van de voorgevels; zo ook is gebeurd met het huis Heerenstraat 96, waarin zich ooit een kantongerecht heeft bevonden, waar J.C.P.E. Menso omstreeks 1840-1870 kantonrechter was. Leden van de familie Menso hebben hier ook lange tijd gewoond in de 18e en 19e eeuw. Later verhuisde het kantongerecht naar Wageningen en heeft het huis diverse andere functies gehad. Zo was er in de jaren 1914-1919 een tijdelijk opvangcentrum voor Belgische vluchtelingen en een distributiekantoor in gevestigd. Na de Eerste Wereldoorlog was het in gebruik als politiebureau en gemeentelijk belastingkantoor. Het schijnt circa 1925 te zijn afgebroken.

Een schenking en het tiendrecht te Opheusden

We willen de geschiedenis van dit eeuwenoude huis en haar bewoners hier naar voren halen tegen de achtergrond van een recente schenking van de familie Menso gedaan aan onze

Historische Vereniging. Deze schenking bestaat uit een aantal oude kranten, voornamelijk Utrechtsche Couranten uit de periode 1781-1799 en een zevental akten betrekking hebbend op tiendrechten onder Heusden (lees Opheusden), vanouds genaamd de Gelders Thiendt.
Het recht van tiend[4] was vanouds een zakelijk recht om een evenredig deel te heffen, meestal een tiende, van de gewassen gegroeid op grond bij een ander in gebruik, of van de jongen van dieren op die grond geworpen. Het tiendrecht is van kerkelijke oorsprong. In de loop der eeuwen echter waren de tienden steeds meer in wereldlijke handen overgegaan. In tegenstelling tot de uit het leenstelsel afkomstige heerlijke rechten, werden in 1795 de tienden, die immers niet uit het leenstelsel afkomstig waren, niet afgeschaft. In de loop van de 19e eeuw onderkende men steeds meer een aantal nadelen die aan de tiendheffing verbonden waren en die de ontwikkeling van de landbouw in de weg stonden. Deze bezwaren leidden uiteindelijk tot de wet tot afschaffing van de tienden van 16 juli 1907 en toen werden de tiendrechten landelijk afgekocht. De Gelderstiend te Opheusden werd op 3 september 1910 afgekocht van M.J. Menso te Gorssel.

De tiendblokken te Opheusden met daarin begrepen de gersttiend en de helft van een tol, genaamd de Moerssen Toll, welke was gelegen op de Wael en Rijndijk werden in 1623 verkocht aan Margaretha van Matenesse, douarière van wijlen Jonkheer Herman Valckenaer, in leven heer van Duckenborch (bij Nijmegen), Portenge etc. Blijkens een akte van 12 april 1717 was de koorntiend te Heusden (Opheusden dus) in handen van familieleden, vrouwe Florentina van Matenesse, vrouwe van Sterkenborg en douarière van Johan van Hardenbroek, en Maria van Matenesse terechtgekomen en doorverkocht aan de Rhenense Willem Adriaen Bouwensch. Via de familie Bouwensch komen genoemde tiendrechten dan uiteindelijk bij de familie Menso terecht.

Mr. Willem Adriaen Bouwensch (1678-1731) was schepen en burgemeester te Arnhem en was voordat hij naar Rhenen kwam in 1708 uit de regering van Arnhem gezet en hem werd de toegang tot de stad verder verboden. De achtergrond van zijn vertrek uit Arnhem wordt uitgebreid beschreven in een artikel in de NRC van 16 november 1929 te vinden op de fraaie website van de familie Menso, met tevens veel informatie over de familie geschiedenis.[5]

Hij was in 1678 te Huissen geboren en eerder gehuwd geweest met Maria Kroll en trad te Rhenen in 1711 in het huwelijk met Jacoba Cupius (1691- ca.1722) dochter van Mr. Johan Cupius, oud-burgemeester van Rhenen, en Christina van den Bosch. Door dit huwelijk zou hij later deels ook rechten erven op het huis De Blauwe Kamer en het Opheusdense veer.[6]

Verschillende kinderen en kleinkinderen Bouwensch[7] trouwden met leden van de familie Menso die later een groot huis met stal, duifhuis en tuin in de Lange Heerenstraat zou gaan bewonen; dit huis te Rhenen werd naar de latere bewoners wel aangeduid als 'het huis van de familie Menso'. Drie van de zes kinderen die uit het tweede huwelijk van Bouwensch geboren zijn, een zoon en twee dochters traden in het huwelijk met leden van het bekende Rhenense geslacht Menso. Zo trouwde de oudste zoon, Willem Adriaen Bouwensch (1712-ca. 1749) geheten, en lid van de vroedschap van Rhenen, met Alida Adriana Menso.

Leden van de familie Menso behoorden jarenlang in de 18e en 19e eeuw tot het stadsbestuur van Rhenen als raad, schepen of burgemeester.

W.H. Strous en ook F. Vogelzang schreven meerdere artikelen over het Rhenense stadsbestuur in deze periode in Oud Rhenen, het Jaarboek van Oud Utrecht en het boek *Geschiedenis van de Stad Rhenen*.[8]

Zo blijken leden van de familie Menso jarenlang gewoond te hebben in genoemd huis Heerenstraat 96, dat in 1832 een kadastraal No. F100 kreeg.[9] In het boek *Achter Berg en Rijn* van H.P. Deys zijn diverse afbeeldingen te vinden van dit in einde 18e eeuwse stijl gebouwde huis voordat het circa 1925 werd afgebroken.

Hieronder volgt wat we in de archieven hebben kunnen vinden over de bewoningsgeschiedenis van dit huis. Zoals zal blijken is er hier ook een relatie met eerder genoemde familie van Mat(h)enesse van wie bepaalde tiendrechten te Opheusen overgegaan waren op genoemde Willem Adriaen

Op de voorgrond het huis Heerenstraat 96 van vóór 1887. (Foto H.P. Deys)

Bouwensch en die zo uiteindelijk dus bij de familie Menso terecht waren gekomen.

Bewoningsgeschiedenis van een huis in de Rhenense binnenstad

Er bestaat nog steeds onduidelijkheid wie nu circa midden 13e eeuw Rhenen stadsrecht heeft verleend. Was dit de bisschop van Utrecht, die weliswaar in later tijd het stadsrecht bevestigde of waren het de heren van Abcoude die Wijk bij Duurstede stadsrecht hadden verleend?
De stadsbrief van Rhenen was in 1400 bij een stadsbrand verloren gegaan terwijl die van Wijk bij Duurstede bewaard was gebleven. De nieuwe stadsbrief van Rhenen toonde hier veel gelijkenis mee.

Reden te meer om te proberen erachter te komen hoe de rechtsverhoudingen precies lagen te Rhenen in de Middeleeuwen in de periode voorafgaand aan de stadsrechtverlening.

Blijkens een oorkonde van 1 april 1003 schonken graaf Balderik en zijn vrouw Adela aan een altaar in de kerk te Deutz tegenover Keulen een drietal curtes en wel te Altinge, Velp en Rijnwijk. Wat de geschiedenis van Rhenen betreft interesseert ons in de eerste plaats de curtis Rijnwijk. Deze was gelegen te of nabij Randwijk in de Overbetuwe, even ten oosten van het Lekskesveer over de Rijn.

De curtis of hof te Rijnwijk moet men zich voorstellen als het centrum van een conglomeraat onroerende goederen die onder deze hof ressorteerden. Deze landerijen vormden niet een aaneengesloten geheel, doch lagen verspreid ten zuiden en noorden van de Rijn. Bij deze curtis te Randwijk behoorden naast goederen in de Betuwe en in de Marsch diverse gronden onder Rhenen, die ook daar weer verspreid lagen.

Aan het hoofd van deze curtis stond een hofmeier, een soort rentmeester of administrateur. Een van zijn belangrijkste taken was ervoor te zorgen dat de verschillende grondgebruikers aan hun verplichtingen voldeden door het innen van de opbrengsten in natura en in geld. Deze moesten dan worden afgedragen aan de grootgrondeigenarares, de abdij Deutz. De goederen zelf waren in gebruik bij personen die onvrijen waren. Die onvrijheid kwam onder andere tot uiting in het feit, dat deze mensen aan de grond gebonden waren. Met de komst van de steden kwam er tevens verandering in deze verhoudingen.

Van groot gewicht voor de rechtsgeschiedenis van de goederen van de goederen van de abdij Deutz onder Rhenen is een rechtshandeling geweest, vervat in een oorkonde van het jaar 1256. Hierin verklaart de abt van Deutz dat met toestemming van de aartsbisschop en van het Domkapittel van Keulen de curtis Rijnwijk met haar toebehoren van eigenaar was veranderd en dat de goederen en rechten onder Rhenen aan de graaf van Gelre waren gekomen. De graaf van Gelre was hiermee niet alleen eigenaar geworden van de onder de hof van Rijnwijk behorende goederen te Rhenen, maar was tevens hof- en tinsheer hiervan. De jaarlijks verschuldigde tins-bedragen (ook wel tijns genoemd, een grondrente dus) welke in de curtis Rijnwijk of Randwijk moesten worden voldaan waren zogenaamde 'Martinitijnsen' . Dit hield in dat de vervaldag ervan was op de naamdag St. Maarten, nl. op 11 november.

Toen de graaf van Gelre deze tinsgoederen in 1256 verwierf hadden ze reeds verschillende kenmerken van hun oorspronkelijke rechtskarakter verloren. Met name ten aanzien van de gronden, welke binnen de omwalling van de stad waren komen te liggen mag men aannemen dat deze geen hofhorige goederen meer waren, doch vrije tijnsgoederen waren geworden.

Verschillende complexen tijnsgoederen in en om de stad kwamen uiteindelijk in handen van particulieren, meestal leden van aanzienlijke geslachten. Op hun beurt waren zij weer tijnsheren, die kleine percelen lieten ressorteren onder hun eigen tijnshof of tijnsgerecht.

Zo belandden veel tijnsgoederen van de graaf van Bentheim bij de heren van Abcoude. In de jaren 1326-1328 was het halve gerecht van Rhenen van de bisschop en de andere helft van de graaf van Bentheim. In 1328 ontstaat de eigenaardige situatie dat Sweder van Abcoude de hele jurisdictie over Rhenen in handen heeft. De ene helft heeft hij dan in pand van de bisschop (door schulden), terwijl hij de andere helft daarvoor in leen had van de graaf van Bentheim..

Rhenen was in de 14e en in de eerste helft van de 15e eeuw tweeherig en er zijn dat ook aktes bekend, waaruit blijkt dat er twee schouten optreden.

Tussen 1423 en 1443 is er een periode geweest dat de heer van Abcoude zelf zijn jurisdictie te Rhenen heeft kunnen doen uitoefenen. Aan deze rechtsmacht van de heren van Abcoude te Rhenen kwam een einde in het jaar 1449. Jacob van Gaasbeek, heer van Abcoude etc. was toen in de problemen geraakt. Hij behoorde tot degenen, die waren opgestaan tegen bisschop Rudolf van Diepholt en deze had hem gevangen weten te nemen. De bisschop had toen zijn rivaal op de knieën, immers deze had de wapens opgevat tegen zijn leenheer. Er kwam een compromis tot stand. Bij akte van 23 februari 1449 werd bepaald, dat Jacob, heer van Abcoude onder voorbehoud van levenslang vruchtgebruik afstand deed van de stad Wijk en van de sloten Duurstede en Abcoude. De stad Wijk zou de bisschop als haar heer erkennen. De bisschop bevestigde 10 maart 1449 het stadsrecht, dat Wijk 12 maart 1300 van Gijsbrecht van Abcoude, ridder, had verkregen.

Ook te Rhenen had de bisschop toen de vrije hand gekregen. Zo had Jacob in genoemde akte van 23 februari 1449 ook verklaarde dat hij had verbeurd 'alle goede, eygen ende leen, so wair die gelegen zyn in den Gestichte voirscreve'. Het ligt voor de hand dat bisschop Rudolf toen ook de halve jurisdictie van Rhenen, welke hem ontbrak, aan zich heeft getrokken. Jacob van Gaasbeek was dus ook zijn rechten op de lenen die hij hield van de bisschop kwijtgeraakt omdat

hij inbreuk had gemaakt op diens hoge landsheerlijke gezag.

De macht en positie van de heren van Abcoude waren in de Middeleeuwen een voortdurende bron van ergernis voor de bisschoppen van Utrecht en zij zijn er dan ook steeds op uit geweest die macht te beperken en aan zich te trekken hetgeen Rudolf van Diepholt lukte na de dood van Jacob van Gaasbeek, heer van Abcoude, in 1459. Zo kreeg hij de hele jurisdictie van Rhenen in handen. Hiermee kwam een einde aan het hoge en lage overheidsgezag van leden van de familie Van Abcoude in een groot deel van het Nedersticht.

Dit alles ter inleiding op het overzicht van de eigenaars en bewoners van het huis Herenstraat 96, van de Middeleeuwen tot aan het midden van de 19e eeuw.

De oudste informatie hierover werd onlangs gevonden in het archief van de familie van Mat(h)enesse dat zich deels bevindt bij de Hoge Raad van Adel in Den Haag en verder in het Nationaal Archief in Den Haag en het Gemeentearchief van Schiedam. J.C. Kort heeft een uitstekend repertorium op dit archief gemaakt.[10]

Hieronder volgt een chronologisch overzicht van eigenaren en bewoners en verdere verzamelde vermeldenswaardige informatie hiermee verband houdende.[11]

14-1-1408 St. Pontiaensdach

Dit is vooralsnog het oudste charter dat gevonden is met informatie over eigenaren en bewoners van dit huis en belendende percelen.

In 1408 is de 'huysinge en hofstede' binnen Rhenen tijnsplichtig aan de heer van Abcoude hetgeen duidt op zeer oude tijnsverhoudingen. Zo lezen we:

'Ic Dyrc van den Zyle alse een hoff ende een thijnsmeister van mijns hofs pachen wegen Joncker Jacop here van Ghaesbeekt heer van Abcoude ende van Abesteden van Putten en Stryen bekenne mit deze open brieve dat voir my en voir thynsgenoten hijr nae bescreven gecomen sijn Maes van Grotevelt en Lijsbeth sijn echte wijf mit Maes voirs. Hoeren wittaftige en gecozen momber daer sij aen quam mitten recht en hebben samenlick voir opghedragen en nae vertegen als recht en ordel wysden. In mijn hant alse in hoers hoefs hant tot behoef van Claes van Sandwijc Frederixsoen en Angnese sijns echt wijfs een husinge en hoffstede gelegen binnen Renen mit eggen ende mit einden also alse gelegen is in die Meynstraet Oestwert Willam van den Enghe en Westwert Gijsbert Hac van Ranwijc ende op welk voirs. Hofstede Philips die Vrijsen mede woenachtig is ende deels (van de hofstede) heeft'

1440

Transport van de kinderen van Claes van Sandwijc Frerix soens saliger gedachte, te weten Willam van Sandwijc, Lijsbeth zijn zuster en Johanes zijn broer die kloosterling was in Sint Agnietenberg bij Zwolle, aan Henrick Valkenaers een husinge en hofstede, met als belenders OW de husinge en hofstede toebehorende Margriet van Beynhem en Emelrick Momme WW Mathys van Leersem, NW (de Lange Heerenstraat) en ZW (de Koningstraat) de gemene straete.

Grafzerk in de Cunerakerk van Henrick Valckenaer (overl. 1531) en Odilia van Zuylen van Nievelt (overl. 1517) met hun wapenkwartieren. (Foto A.J. de Jong)

Ook toen nog was dit tijnsgoed van Joncker Jacob van Gaesbeek, waarbij Johan van Meerten optreedt als zijn hof- en tijnsheer. Genoemde Henrick Valckenaer is waarschijnlijk dezelfde die getrouwd was met een Johanna N. en later met Jofr. Godscouwe (Godwina, Gostouwe) Freys van Dolre, die hetrouwde met Jan van Hemerten. Hij was heer van Snoygrevenweert, leen van kasteel de Horst, later de Blauwe Kamer genoemd.

Van zijn kleinzoon Henrick Valckenaer en diens vrouw Jofr. Oy (Odilia) van Zuylen van Nievelt bestaat nog een fraaie grafsteen in de Cunerakerk onderaan de trap naar het orgel met daarop de wapens Valckenaer en van Zuylen en hun 8 wapenkwartieren. Leden van de familie Valckenaer behoorden tot de eerste gildebroeders en zusters van het Cuneragilde, dat in 1392 werd opgericht.

Tekening van het landgoed De Blauwe Kamer gemaakt in 1636 door Paulus Ruysch. (Foto H.P. Deys)

1450-1500
De Valckenaers en aangetrouwde families, zoals van Mathenesse en Van Gelder, zouden nog eeuwenlang daarna eigenaars en bewoners van dit huis blijven, zoals hierna beschreven. De familie Valckenaer bezat verschillende kastelen, hofsteden, landerijen en landhuizen, zoals de Duckenburg (bij Nijmegen), Giessen (bij Woudrichem), de Well (onder Vleuten), Rumelaer, Snoygrevenweert (later de Blauwe Kamer), hofstede Den Doven in de Nude, een huis te Lisse etc. Tevens blijkt dat in 1474 een Joncfr. Mergriet Adriaen Valkenersdochter eigenaresse is van de hofstede Prattenburg, dat toen een tijnsgoed van de Van Hemerts was zoals blijkt uit een transport akte en als volgt wordt omschreven:

'...een bouwinge mit den getymmer, huysinge, hofstadt, berch, schuer, potinge, erve landt, hoylant, Bosch, hey, wey, hoech ende ledich, wilt ende tam, mit alle zijne toebehoeren, soit van outs gelegen is in den gerechte van Renen aent Veen, geheyten Prattenborch, also men dat van mij (Johan van Hemerten) *te tijns holt ende Maes Goessens nu gebruyckt'*

Ook bekleedden Valckenaers functies elders zoals het schoutambt van Utrecht en het als kanunnik optreden van het Kapittel van Oudmunster, maar daarnaast hielden zij toch huizen te Rhenen en naaste omgeving aan.

1519-1520
De jaarlijkse huisrente van 1 gouden clinckert of 24 stuivers werd betaald aan de Cunerakerk door Henrick Velckener.

1556 – 1567
In deze periode betaalt Rutger Valckenaer 1 stuiver jaarlijks St Martini tijns aan de rentmeester van de landsheerlijke goederen uit zijn huis waarvan in 1556 gemeld werd dat hij het in dat jaar ook bewoonde. Hij was getrouwd met Catrijna van Middachten. Rutger Valkener was burgemeester van Rhenen in 1559/60 en gasthuismeester in 1563/4.

1571
Bovengenoemde Rutger Valckenaer betaalt 22 stuivers huisrente aan de kerk van Rhenen als eijgenaar en bezitter van hetzelfde huis

1571-1572
In deze jaren betaalt een Henrick Velckenaer dezelfde huisrente; dit is waarschijnlijk de broer van Rutger Valckenaer; deze was getrouwd met Hadewig van der Mije Alfertsdr en na de dood van zijn vader in 1531 beleend met Noyengrevenweert (latere Blauwe Kamer); hij overlijdt op 29 mei 1572.

1578-1588
In deze periode wordt de jaarlijkse huisrente van 22 stuivers aan de kerk van 'Valckenaers huijsinge' betaald door heer Steven IJsbrantsz en vanaf 1585 door diens erfgenamen. Het voorvoegsel 'heer' duidt erop dat het hier een priesterbroeder van de Duitsche Orde betreft. Inderdaad wordt Steven IJsbrantsz in 1572 genoemd als priester en vicarius (pastoor) van de kerk in Rhenen. We zitten hier in de overgangsfase naar het protestantisme.
Heer Steven IJsbrantsz bewoonde in 1572 een huis verder naar het westen gelegen aan de Lange Heerestraet bij de raderput, de put die op het kruispunt onderaan de Molenstraat stond. Dit huis was aan de zuidkant gelegen naast het Gasthuis.

1610-1625
De jaarlijkse renten uit het huis worden nu weer betaald door een Valckenaer, namelijk jonker Harman Valckenaer heer tot Duckenburg. De Valckenaers waren tevens over een lange periode heer van Duckenburg bij Nijmegen.
Zo staat in het manuaal van de rentmeester van de Domeinen 's Lands van Utrecht van 1617 vermeld dat de jaarlijkse tijns van 1 stuiver betaald wordt door jonker Herman Valckenaer.

Zoals later zal blijken worden de jaarlijkse tijns en huisrentes over dit huis tot einde 18e eeuw nog betaald door de latere eigenaren.

Herman Valckenaer (1564-1623), heer van de Duckenburg, was een zoon van Hendrik Valckenaer, overl. 1573 en Margaretha van Boedberg, overl. 1585, die het huis de Duckenburg in 1576 erfde. Herman Valckenaer trouwt in 1596 met Margaretha van Mathenesse.

1626-1655
In deze periode woonde hier jonkheer Otto van Gelder, heer van de Well genoemd. De Well, oorspronkelijk de Oude Haer, was een hofstede onder Vleuten. Otto van Gelder (1590-1650) was een zoon van Karel van Gelder en Maria van Buckhorst; hij trouwde 1624 Florentina Valckenaer, overl 1659, dochter van Herman Valckenaer en Margaretha van Matenesse.

Ook kocht Otto van Gelder in 1647 het huis ernaast (later Heerenstraat 95) van Bernhard Jorifaasz en Katharina Evertsdr., diens vrouw.
Voorts kocht hij in 1650 van de Amersfoortse burgemeester Peter de Goyer het landgoed Prattenburg in 1694 in bezit komt van de familie Chuyt en later van Jacob van Wijck, waarna het tot op heden bezit zou blijven van de familie van Asch van Wijck.
In een lijst met lidmaten uit 1654 staat vermeld dat in de Heirstraat woonden als lidmaten de heer Otto van Gelder

Zegel met contrazegel uit 1597 van Herman Valckenaer (1564-1623).Uit Archief Mathenesse aanwezig bij de Hoge Raad van Adel in Den Haag. (Foto's A.J. de Jong)

Portretten van Hendrik Valckenaer (overl. 1573) en Margaretha van Boetbergen (overl. 1585). Particuliere collectie. (Foto's A.J. de Jong)

(overleden), heer van der Well en zijn twee zonen en oudste dochter. De jongste dochter, joffrou Maria van Gelder, doet op Pasen 1658 belijdenis bij Ds. Kupius.

De Winterkoning, Frederik V van de Palts, gehuwd met de Engelse koningsdochter Elizabeth Stuart liet rond 1630 een zomerpaleis in Rhenen bouwen op de plaats waar het Agnietenconvent had gestaan. Dit was in verval geraakt en begin 1629 had hij een verzoek gericht aan de Staten van Utrecht tot 'reparatie van het convent van St. Agniete' omdat hij van plan was daar voor enige tijd te verblijven om te jagen. Inderdaad verbleef Frederik V van de Palts in dat jaar in Rhenen waarbij hij en zijn vrouw met een deel van zijn gevolg in het Agnieten klooster gehuisvest waren, terwijl anderen bij Rhenense burgers werden ondergebracht. Uit een lijst aanwezig in het Oud Archief van Rhenen weten we dat bij Jor. Otto van Gelder een Millort Groningh logeerde.[12] De naam was een verschrijving. Het betrof Lord George Goring, een kolonel in het leger van Frederik Hendrik, Prins van Oranje, de 'stedendwinger'. Lord Goring zou later in 1637 zwaar letsel oplopen (raakte deels verlamd) bij het beleg van Breda.

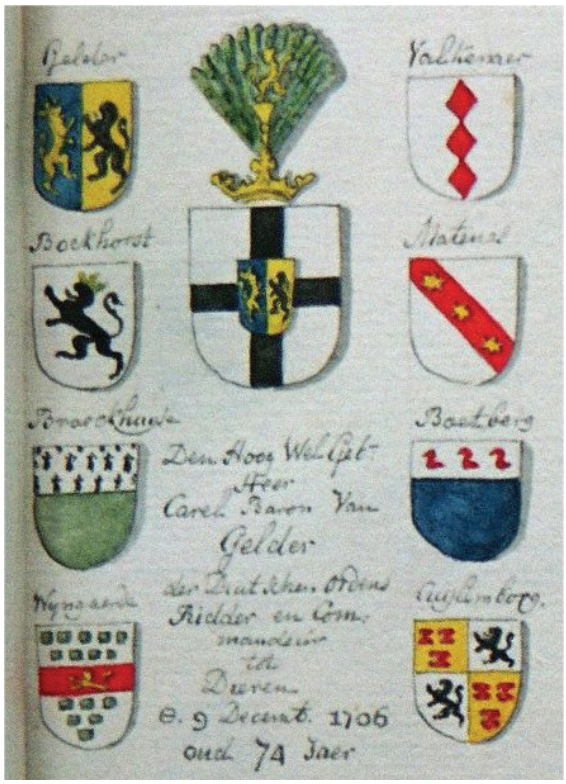
1657-1672

In deze periode woonden er de erfgenamen van bovengenoemde, waaronder in 1661 Harman (Hermen) van Gelder (ca. 1630-1680), heer van de(r) Well(e) genoemd. Hij was gehuwd met Anna Maria de Bergaigne en laten in 1664 hun testament opmaken. Zij wordt in 1663 lidmaat van de Cunerakerk als huijsvrouw van de Heer van de Welle met attestatie van 's Hertogen-Bossche. Na het overlijden van Herman in 1680, hertrouwt zij met Joost Nagel, heer tot Hoeve bij Borculo, weduwnaar van Anna van Dam. Van Herman van Gelder heeft een rouwbord in de Cunerakerk gehangen. In 1657 en 1659 worden Margaretha van Gelder (geb. ca. 1627), Hermen van Gelder (geb. ca. 1627), Caerll van Gelder (geb. ca. 1632) en Maria van Gelder (geb. ca. 1641) genoemd als broers en zusters. De juffrouwen Magarieth en Maria van Gelder werden op 21 maart 1675 lidmaat van de Cunerakerk met attestatie van Dordrecht. Jonkheer Carel van Gelder werd op 17 juni 1679 lidmaat met attestatie van Vleuten.

Zij waren allen kinderen van Otto van Gelder en Florentina Valckenaer, die in 1636 en 1638 in de Cunerakerk nog twee kinderen hadden laten dopen met de namen Willem en Frederick Wilhelm respectievelijk. In 1642 werd een zoon van heer Otto van Gelder begraven met dezelfde 8 wapenkwartieren als later Karel van Gelder (zie onder).

Maria van Gelder overleed op 28 mei 1701 en werd op 2

Portret van Carel van Gelder (1632-1706) en zijn rouwbord dat in de Cunerakerk hing, met 8 kwartieren, getekend door Van Hangest D' Yvoy in 1789. Particuliere collectie. (Foto's RKD in Den Haag en A.J. de Jong)

juni 1701 'bij avont begraeven in de kerck met een boort met wapen voor het lijck gedragen'.

1672-1702

Nu woonden er de jufferen van Gelder in hun hoogedele huis.

1702-1706

In deze periode woonde er commandeur heer Carel van Gelder met zijn zuster Maria. Margaretha van Gelder bewoonde later een huis aan de Markt. Karel van Gelder (1632-1706) bleef ongehuwd. In 1685 was hij commandeur te Doesburg bij de Ridderlijke Duitse Orde en overleed 9 december 1706 als commandeur van Dieren. Hij werd in de Cunerakerk te Rhenen begraven waar ook een rouwbord heeft gehangen met 8 wapenkwartieren. Dit rouwbord is in 1789 aangetroffen en beschreven door de heraldicus M.L. van Hangest baron D'Yvoy in zijn fraaie wapenhandschrift dat zich bevindt bij het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag.[13]

1720-1753

Eigenaar is nu de vrouw van Matenesse in plaats van de commandeur. Bij de Geldersetiend van de Menso's maakten we melding dat het tiendrecht in 1717 in handen was van Florentina van Mat(h)enesse en haar jongere zuster Maria van Mathenesse.

Florentina van Mathenesse, douarière van Johan van Hardenbroek, in leven heer van Sterkenburg.

Johan van Hardenbroek was in 1695 reeds overleden en begraven in de kerk van Neerlangbroek. In deze kerk hing ooit een rouwbord met 4 wapenkwartieren te zijner nagedachtenis, dat zich nu bevindt op kasteel Hardenbroek.

Florentina van Mathenesse (ca. 1665-1729) overleed 29 november 1729 te Rhenen vermoedelijk in het latere huis Heerenstraat 96, waar zij mogelijk verbleef bij haar jongere zuster Maria van Mathenesse. Zij was een dochter van Willem van Matheness (ca.1605-ca.1670) en Margaretha Valckenaer en trouwde in 1680 met Johan van Hardenbroek, heer van Sterkenburg. In de haardstedengelden-boeken staat vermeld dat een vrouwe van Mathenensse in de periode 1720-1733 eigenaar van dit huis was dat gebruikt werd door de heer van Braeckel. Omdat Florentina van Mathenesse reeds eind 1729 overleden was, zal de toenmalige eigenaar haar jongere zuster Maria van Mathenesse zijn geweest. Kennelijk had Florentina van Mathenesse ooit te kennen gegeven dat zij begraven wilde worden bij haar man, Johan van Hardenbroek, in de kerk van Neerlangbroek. Ook voor haar werd in de kerk van Neerlangbroek een rouwbord opgehangen.

In de Franse tijd moesten alle rouwborden uit kerken verwijderd worden. De familie kon ze tegen betaling ophalen anders werden ze vernietigd. De rouwborden die ooit in de

Rouwbord van Florentina van Mathenesse (ca. 1665-1729) zoals dat tot einde 18e eeuw in de kerk van Neerlangbroek heeft gehangen en getekend door Van Hangest D'Yvoy in 1786. (Foto's A.J. de Jong)

Cunerakerk hebben gehangen zijn zodoende verloren gegaan. De families Van Reede van Amerongen en Renswoude en de familie van Hardenbroek hebben de rouwborden opgekocht. Die van de familie Van Reede zijn later weer teruggehangen in de kerken van Amerongen en Renswoude. Die van de familie Van Hardenbroek bevinden zich echter nog op kasteel Hardenbroek en zijn dus niet teruggehangen in de kerk van Neerlangbroek.Zij zijn beschreven door J.P.C. Hoogendijk in een artikel over rouwborden in de Provincie Utrecht in *De Nederlandsche Leeuw*.[14]

Zoals eerder gemeld is van de heraldicus M.L. van Hangest D'Yvoy is een fraai wapenhandschrift bewaard gebleven waarin hij de rouwborden heeft opgetekend die hij aantrof in Utrechtse kerken vlak voordat ze daaruit verwijderd werden. Zo bezocht hij in 1786 de kerk van Neerlangbroek en heeft hij de rouwborden die daar toen hingen beschreven, zo ook die van Johan van Hardenbroek en zijn vrouw Florentina van Mathenesse, heer en vrouwe van Sterkenburg.

Florentina van Mathenesse bleef aanvankelijk na de dood van haar man op Sterkenburg wonen, maar vermoedelijk verbleef ze daar niet altijd, zoals hierna zal blijken. Waarschijnlijk verbleef men vooral in de winter, maar ook wel in andere periodes van het jaar in de stad Utrecht, waar ook het uitgaansleven interessanter was.

De drie kinderen uit het huwelijk van Johan van Hardenbroek en Florentina van Mathenesse stierven ongehuwd en in 1725 werd Sterkenburg voor 33.000 gulden verkocht aan Catharina van Heusden, de weduwe van de uitgeweken hugenoot Fredrik Mamouchet van Houdringe, waarvan de kinderen het goed later erfden.[15]

Florentina van Mathenesse woonde daarna waarschijnlijk in Rhenen, waar zij op 11 november 1726 lidmaat werd van de Cunerakerk, met attestatie van Overlangbroek, en in 1729 overleed. Tegelijk met haar werd een Geertruij van Hardenbroek lidmaat met attestatie van Neerlangbroek.

In een akte van 4 december 1729, welke zich bevindt in het archief van de familie Van Hardenbroek,[16] wordt vermeld dat voor het gerecht van de stad Rhenen verschenen jonkvrouw Geertruijd Maria van Hardenbroek, meerderjarig en getrouwd zijnde aan de hoogwelgeboren heer Johan Louis van Hardenbroek, 'capitein ter zee ten dienste deser landen'. Deze verklaarden dat de hoogwelgeboren vrouwe Florentina van Mathenesse, douarière van Johan van Hardenbroek, schoonzuster van de eerste comparant en moeij van de tweede op 29 november was komen te overlijden binnen Rhenen en dat ze 'het dode lighaem alsnog boven aerde staende' elders (in Neerlangbroek) willen laten begraven. Zij zeggen zich niet als erfgenamen te gedragen maar hierbij te willen helpen omdat ze dit als een christelijke plicht zien als naaste familie.

Er zit namelijk een addertje onder het gras, immers aan het elders laten begraven van een dode waren kosten verbonden. Er moest namelijk een boete betaald worden omdat de kerk inkomsten misliep. Zo lezen we in de Rhenense resoluties van 5 december 1729 hierover:

'..vrouw van Matenesse in de Neerlangbroekse kerk te begraven is geaccordeerd met Capt. Van Hardenbroek met een boete van 50 gulden boven de kerke gerechtigheid dat zijn ed. moeij zaliger de vrouw van Matenesse in de Neerlangbroekse kerk word begraven'.

Slaan we vervolgens de rekeningen van de Cunerakerk hierop na dan lezen we:

'Den 5 dito ontvangen van de heer van Hardebroek voor de kerke geregtigheid door het overleijden van de vrouw van Matenesse verschuld...2-12-,, en dan nog voor de boete naerdien deselve binnen Rhenen niet is begrave vermits aldaer gestorven was... .25-,,-,,'

Interessant aangaande Florentina van Mathensse is te vermelden dat bij haar Madelon van Beest woonde, die waarschijnlijk de huishouding (administratie) regelde en een gezelschapsdame was met verstand van kruidenrecepten. Niet bekend is waar zij overleden is. In de boedelpapieren van het Rhenense gerecht bevonden zich een groot aantal rekeningen, poëzie, kruidenrecepten en brieven aan haar gericht.[17] De meeste brieven waren afkomstig van haar

broers, gestuurd vanaf diverse legerplaatsen.
Als bezorgadres werden meestal de vrouwe van Sterkenburg en diverse 'cruijdeniers' in Utrecht opgegeven.
Madelon van Beest deed kennelijk bij deze kruideniers regelmatig inkopen en had geregeld dat die bereid waren de port te betalen die bij aflevering van de brieven moest worden betaald.
Hoe waren deze papieren in Rhenen terecht gekomen?
Tussen de boedelpapieren van Madelon van Beest werd een inventaris van haar nagelaten goederen aangetroffen en de mededeling dat op verzoek van de heer Baron J.L. van Hardenbroek hierna gezocht was in het sterfhuis van zijn tante. Daarbij was een kist gevonden die toebehoord had aan deze Madelon van Beest en waarvan de inhoud tegen provisie verkocht mocht worden tenzij er zich een erfgenaam met behoorlijke bewijzen zou melden. De kist zou op de secretarie bewaard worden.
Het betreft voornamelijk kleding van duidelijk een vrouw van aanzien, die aan het uitgaansleven deelnam. Zo zaten er naast kistjes met papieren zaken als waaiers, poederdozen en een masker bij.

De papieren zijn klaarblijkelijk nooit opgehaald en in het archief van het gerecht van Rhenen bewaard gebleven. Daarbij zaten kruidenrecepten die uit het Latijn vertaald waren door een dominee Dr. Cornelis Dellius uit Cothen, die naast predikant ook medicijnen doctor was. Over zijn nalatenschap die naderhand tot het zogenaamde Delliusfonds zou leiden zal binnenkort worden gepubliceerd door Dr. A.A.B. van Bemmel.

1753-1768

Burgemeester Van Deventer in plaats van de vrouwe van Matenes. Dit is waarschijnlijk Jan Adriaan van Deventer, geboren te Rhenen in 1713 als zoon van Huibert van Deventer en Margareta Poolsum. Hij trouwt in 1737 met Sara Menso.

1769-1790

In 1769 treedt Pierre de Maffé op als gemachtigde van Jannetje Kock, weduwe van Willem Meijer, en transporteert het huis aan Scato Muntinghe. Deze trouwt Amsterdam 19 april 1767 met Anna Elisabeth de Maffé, geb. Curacao ca. 1731, overl. Rhenen 25 juli 1819, dochter van Pierre de Maffé en Sophia Meijer. Scato Muntinghe, ged. Groningen 1 juli 1738, overl. Groningen 15 juli 1799, was een zoon van Warner Muntinghe en Anna Trip. Burgemeester Mr. Scato Muntingh, overl. vóór 25 juli 1819, transporteerde op 4 juni 1790 aan Menso Johannis Menso en zijn vrouw Hanske Volbragt Deuring een huisinge met aanhorig koetshuis, erve, hof en verder getimmer in de Lange Heerestraat. Bewoond OW door de heer Simon Roghair, WW de heer hoofdofficier van Deventer en mevrouw de weduwe van wijlen de heer hoofdofficier Smissaert; ZW de Koningstraat en NW genoemde straat. Voorts waren in de verkoop begrepen een glazen klok lantaarn in de gang en een bank aan de noordzijde van de Cunerakerk naast de bank van de heer borgemeester Haksteen.
Nog steeds moest kennelijk jaarlijks aan de Cunerakerk een huisrente van 1 gulden en 12 stuivers betaald worden en aan de domeinen 's Lands van Utrecht een tijns van een stuiver, terug te voeren naar de middeleeuwse tijns, de grondrente, die ooit aan de heren Van Abcoude betaald moest worden.

Menso Johannis Menso (1762-1811) was een zoon van medisch doctor Hendricus Menso (1711-1780) en Johanna Christina Bouwensch (1717-1782). Hij bekleedde diverse functies als Rhenense bestuurder, zoals raad, schepen, burgemeester en heemraad van de Rhenense Nude en Achterbergse hooilanden.
Eigenaar en bewoner van het belendende pand Heerenstraat 95, Simon Roghair, was apotheker evenals later diens zoon Christiaan Roghair. Rond 1900 woonde daar apotheker Post, die ernaast ook een limonadefabriek had.

1800-1850

In deze periode bleef het huis in bezit van de familie Menso. Dat men er ook woonde blijkt uit de volkstellingen van 1830 en 1840. Vanaf 1850 is er een goede bevolkingsadministratie te Rhenen en is de verdere bewoning niet meer vervolgd.

De gevelversiering (frontinspice) boven de deur van het huis, zoals voorkomt op een foto van voor 1887, heeft stijlelementen uit de eerste helft van de 18e eeuw. Hier was een manshoofd met lauwerkrans in aangebracht. Na de sloop circa 1925 werden delen van de gevel opgenomen in de gevel van het kort daarna gebouwde huis De Tangh.[18]
Aanvankelijk werd gedacht dat het manshoofd in de gevelversiering van het huis Heerenstraat 96 een familiewapen voorstelde, zoals van de familie Hooft. Echter geen relatie met een familie met een dergelijke naam kon worden vastgesteld. Begin 18e eeuw zegelden leden van de familie Menso als stadsbestuurders met drie steenhouwers hamers als wapen. In later tijd lijken dit eerder tollen of omgekeerde flessen.
Het familiewapen is in kleur afgebeeld in het boek *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* van A.J. de Jong en C.L. van Otterlo.
Voorts bezit de familie Menso nog een aantal zegelstempels met familiewapen uit de eerste helft van de 19e eeuw, waarvan hier een selectie is afgebeeld.

Twee van de ongetrouwde zonen van Menso Johannis Menso, bleven in het huis Heerenstraat 96 bij hun moeder wonen. Dit waren Mr. Dr. Jan Menso (1801-1837), later advocaat en secretaris te Rhenen en Johannes Christiaan Paulus Elisa Menso (1794-1874). Een andere zoon, medisch doctor Hendrik Menso (1791-1872), gehuwd met Berendina Wilhelmina Feith (1785-1824) woonde volgens de volkstellingen van 1830 en 1840 aan de overkant in het huis Heerenstraat 83, op de hoek van het zogenaamde Mensostraatje.
J.C.P.E. Menso bekleedde verschillende functies te Rhenen; zo werd hij in 1814 door de toen nog soeverein vorst, later koning Willem I, benoemd tot Regulateur der Belasting op het Recht van Successie. Later werd hij als opvolger van Jacob

Enkele zegelstempels gebruikt door leden van de familie Menso. (Collectie en foto's familie Menso)

van Manen Adriaensz vrederechter en uiteindelijk van circa 1840-1870 kantonrechter te Rhenen.

Uit een relatie met de 17-jarige Nennetje Hendriksen (1810-1884), geboren in Barneveld als dochter van Aalbert Hendriksen en Aartje Gijsbertsen, werd te Rhenen in 1827 een zoon, Hendricus Hendriksen, geboren. Blijkens een aantekening bij zijn geboorteakte in de registers van de Burgerlijke Stand werd hij op 16-jarige leeftijd in 1843 erkend als zoon van vrederechter J.C.P.E. Menso en kreeg de achternaam Menso.

Blijkens de volkstellingen van 1830 en 1840 woonde Nennetje Hendriksen met haar zoon op het adres Bontekoestraat 225 en niet bij J.C.P.E. Menso in het huis Heerenstraat 96.

Hendricus Menso (1827-1878) kreeg een militaire opleiding en op 10 januari 1878 overleed hij te Haarlem als majoor van het 4de bataljon 4de regiment infanterie. Hij trouwde in Den Haag op 9 februari 1870 met Maria Christina van der Schooren (1842-1900). In verband met dit huwelijk werd eind 1869 nogmaals een akte opgemaakt met erkenning als wettelijke zoon van Johannes Christiaan Paulus Elisa Menso bij Nennetje Hendriksen. In de overlijdensakte van J.C.P.E. Menso te Rhenen d.d. 24 november 1874 wordt echter geen melding gemaakt van een partner; hij is dus nooit getrouwd met Nennetje Hendriksen.

Noten

1. W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960).
2. Zie over Stuivenes: J. Combrink, *Rhenen – Van vestingstad tot Grebbestad* (Zaltbommel 1981), p. 30 en 31; publicaties van A.J. de Jong in Oud Rhenen 1989, 1990 en de speciale editie *Grepen uit Rhenen's Verleden* uit 1997; zie ook A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (Zeist/Voorthuizen 1996), p. 91 e.v.
3. J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van Gaasbeek*, Historische reeks Kromme-Rijngebied 6 (2001), p. 120
4. Zie over het tiendrecht: J. Kosters, *Het Oude Tiendrecht* ('s-Gravenhage 1899) en J.E. van der Sleesen en P.H.M. Waters, *Het archief van de Tiendcommissie in het Derde Tienddistrict met standplaats Tiel* (Arnhem 1981)
5. Zie website van de familie Menso www.menso.se
6. Joke Honders publiceerde in de periode augustus 2010 – augustus 2011 over de geschiedenis van het Opheusdense veer in 4 afleveringen in de *Nieuwsbrief van de Historische Kring Kesteren en Omstreken*. De geschiedenis van het Opheusdense veer zal binnenkort in boekvorm worden uitgegeven. M. Flokstra werkt voorts aan een boek over de Valckenaers als heren van de Duckenburg en tevens eigenaren van het goed Snoygrevenweert, leen van kasteel de Horst, later De Blauwe

Portretten van Johannes Christiaan Paulus Elisa Menso (1794-1874) en Hendricus Menso (1827-1878). (Collectie en foto's familie Menso)

Kamer genoemd.
Gevelversiering van het huis De Tangh, afkomstig van het huis Heerenstraat 96. (Foto's H.P. Deys)

7. C.L. van Otterlo en Ph.J. van Dael, *Historische Reeks Rhenen Deel II – Rhenense Geslachten* (Zeist/Rhenen 1990)
8. Zie publicaties W.H. Strous over de Rhenense elite in Oud Rhenen 2009, 2010 en 2012; idem in Jaarboek Oud Utrecht 2011 en *Geschiedenis van de Stad Rhenen* (Rhenen 2008)
9. Zie voor huisnummers en kadastrale nummering van huizen in de Rhenense binnenstad: *Kadastrale atlas provincie Utrecht 8 – Rhenen in 1832*, uitgegeven in 2002.
10. J.C Kort, *Collectie Familie van Mathenesse (1311-1760)*; dit archief zit verspreid over de collecties van de Hoge Raad van Adel in Den Haag, het Nationaal Archief in Den Haag en het Gemeentearchief van Schiedam. Het repertorium van Kort uit 1988 is later in 2008 bewerkt door N. Friedel.
11. Belangrijkste bronnen te vinden in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht te Wijk bij Duurstede en Het Utrechts Archief, zoals: Registers Haardstedengeld, Familiegeld, Lantaarngeld, Inning 40e penning, Transporten voor het Stadsgerecht, Notariële archieven, Rekeningen van de Cunerakerk (huisrentes) en het Gast- en Weeshuis, Tijnsregisters, Doop-, Trouw- en Begraafboeken en de Volkstellingen van 1830 en 1840.
12. Zie H.P. Deys, *Hoog bezoek voor het Koningshuis, 1630-1665*, in *Geschiedenis van Rhenen* (Rhenen 2008), p. 227, 228 en 567; Oud Archief Rhenen Inv.No. 155.
13. M.L. van Hangest D'Yvoy, *Grafschriften, Rouwborden en Kerkglazen in verscheidene plaatsen in Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant etc. nageteekend in de jaren 1776-1815*. Dit wapenhandschrift bevindt zich bij het CBG in Den Haag en is inmiddels gedigitaliseerd en binnenkort te raadplegen in de studiezaal.
14. J.C.P. Hoogendijk, *Rouwborden in de provincie Utrecht*, De Nederlandsche Leeuw CXI (1994), nr 11-12, kolom 417 e.v.
15. Zie *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht*, een uitgave van de Stichting Utrechtse Kastelen, 1995.
16. Archief en collectie familie Van Hardenbroek berust bij Het Utrechts Archief, toegang 643-1; zie Inv. No. 307.
17. Boedelpapieren van Madelon van Beest, Stadsgerecht Rhenen, RHC Zuidoost Utrecht, Toegang 66, Inv. No's 687 t/m 690.
18. H.P. Deys en F. Vogelzang, *Rhenen – Geschiedenis en Architectuur*, Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht (Zeist/Utrecht 2010).

De gevelversiering boven de ingang van het huis aan de Herenstraat dat later geplaatst is in het huis 'De Tangh'. Het pand deed dienst als politiebureau en als bureau van de gemeentelijke belasingdienst. (Foto H.P. Deys)

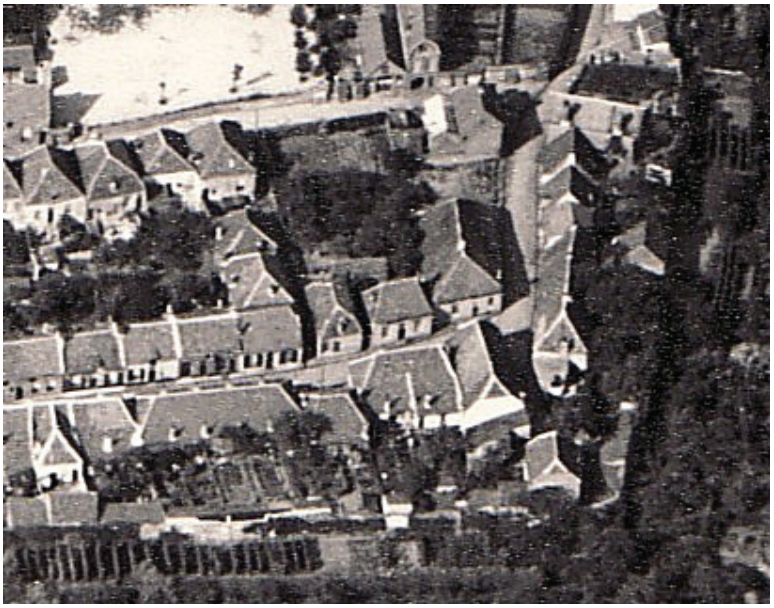
De geschiedenis van de Boerderij/herberg 'De Bonte Koe' en 'Het Spul van Lotje'

Henk P. Deys en Ad J. de Jong

In drie afleveringen schreef Henk van den Hoofdakker in Oud Rhenen[1] met hulp van anderen over herinneringen aan de huizen en bewoners van de Bontekoestraat zoals zij die kenden uit hun jeugd en naar verhalen van hun ouders. Hij werd daarbij geholpen door echte kenners van de situatie in de 'onderstad' van Rhenen, zoals kapper Evert van Hees. Die herinneringen gingen vooral terug naar de 20e eeuw, vlak voor, in of na de oorlog. Uit deze verhalen blijkt dat de Bontekoestraat ooit een typisch winkelstraatje was. Vanuit de Herenstraat afdalend in deze straat had je een cafetaria met automatiek of bakkerszaak aan je rechterhand, een drogist aan je linkerhand, een loodgieterswerkplaats, een kapper rechts, een melkwinkel links, een pension, een snoepwinkel met petroleumfaciliteit, daartegenover een textielwinkel, een klompenmakerij daarnaast, daar tegenover nog een snoepwinkeltje en tenslotte onderaan een boerderij. Zomaar wat voorbeelden, al met al een bonte verzameling van neringdoenden.
Hierbij werd terloops verwezen naar een oude boerderij en herberg 'De Bonte Koe', waarnaar deze straat zou zijn genoemd. Wij willen in dit verband nader ingaan op wat we tot nu toe in de archieven hebben kunnen vinden over de oudste geschiedenis van De Bonte Koe en een latere, westelijk hiervan gebouwde stadsboerderij, het zogenaamde 'Het Spul van Lotje', genoemd naar Charlotta van Dolderen.

Een aquarel van Leon Senf uit 1927 met v.l.n.r. een schuur op de stadsmuur naast de Tijmenstoren, de stadsboerderij van Charlotta (Lotje) van Dolderen en het zuidelijk deel van het huis de Bonte Koe (particuliere collectie).

Een detail uit een KLM-luchtfoto van 1928

Oorsprong van de naam Bontekoestraat

Het blijkt dat de Bontekoestraat aanvankelijk geen naam had, maar aangeduid werd als 'een steijle straet opgaend naer de Bergpoort' of de 'straet streckende van de Berghpoort naer de Bonte Koeij'.

Er waren meer zogenaamde 'steijle straeten', zoals die tussen de Markt en de Koningstraat (later genoemd Weverstraat) of de steeg tussen de Visscherstraat (later Zuidwal) en de Koningstraat, ook wel het 'Hoochstraetge' genoemd. Aan dit laatste straatje stond ooit een huis, 'Plumestein' of 'Pluijmesteijn' genaamd. Over de herkomst van de naam van dit huis is verder niets gevonden.

In de kerkrekeningen van de Cunerakerk van 1571/2 staat hierover bij de geïnde huisrentes[2] het volgende vermeld:

'Coendert Henricks weduwe wt haer huijsinge staende aent Hoochstraetgen genuemt Plumesteijn'.

In de periode 1578-1589 was de eigenaar de wever Eernst Jansz. In een gerechtelijke transportakte uit 1566[3] is er sprake van een 'bongaert, geheten Kesteresteyn, gelegen boven 't Steylstraetgen'; deze boomgaard binnen de stad lag mogelijk achter het huis van de familie Valckenaer aan de Heerenstraat[4]; echter, de genoemde belendingen zijn niet te lokaliseren.

Over Kesteresteyn lezen we namelijk in genoemde akte d.d. 22-4-1566 het volgende:

'Walraven Lucasz ende Meken Lijsteren syn huysfr hebben gecoft van Henrick Lyster Willemsz ende Aeltgen Lysteren syn huysfr een bongaert geheten Kesteresteyn gelegen boven 't

steylstraetgen tegene Henrick Lysteren voirg syn huysinge vuer streckende aen Gerrit van Harnes schuyr ..ende dit voir een fry eygen erff ende wtganck'.
et is ook mogelijk dat genoemde boomgaard stond op de noordoosthoek van de Puttersteeg; op foto's van begin 20e eeuw is hier inderdaad een tuin met bomen te zien (zie 'Achter Berg en Rijn', afbeelding 486a).

Over dit 'steylstraetge' wordt ook melding gemaakt in de tijnsregisters van de graven van Cuijlenborg, tinsheer Floris I van Pallandt, uit 1533:

'Item ontfangen van Wijllem Daems uuit die hofstede, ghelegen op dat eynde van die Vijsscherstraet op den anderen hoeck van dat voers. Steylstraetgen, dat men uuit die Vijscherstraet opgaet na die Conijnckstraet na den ouden Henryck Valckenaer toe...'
Dit 'steijlstraatgen' kwam dus vanaf de Visscherstraat (nu Zuidwal) inderdaad uit op de Koningstraat (nu Weverstraat) en werd later wel de Puttersteeg genoemd, waaraan huizen stonden. Bij de naam 'Koningstraat' wordt nog wel eens een relatie gelegd met het bezoek van koning Christiaan II van Denemarken (1481-1559) aan Rhenen in 1531, maar de naam van de straat kan ook verband houden met de oude 'via regia'.

Onderaan de straat, tussen de Visscherstraat en de Bergpoort (Heerenstraat), stond ooit aan de zuidoostkant een herberg/boerderij met de naam 'De Bonte Koe', niet te verwarren met de boerderij die later in de 19e eeuw gebouwd werd op de zuidoosthoek van de Visscherstraat/ Bontekoestraat, welke in de volksmond wel 'Het Spul van Lotje' (van Dolderen) genoemd.
De herberg en boerderij de Bonte Koe of Koeij was al vroeg een belangrijk oriëntatiepunt voor duiding van de ligging van huizen en percelen in de benedenstad. In het lidmatenregister van de hervormde kerk, waarmee door ds. Diemerbroeck in 1654 werd aangevangen, staat de aanduiding 'omtrent de Bontekoe' met drie huizen vermeld. Hoewel in 1739 de naam 'Bonte Koeij straet' al wel wordt vermeld, raakt begin 19e eeuw de naam Bontekoestraat pas echt algemeen in gebruik, net zoals een deel van de Koningstraat later Weverstraat ging heten.

In een akte met een opsomming van de bezittingen van de familie Van Rhenen uit 1556[5] wordt melding gemaakt van:

'.... Noch van eene huysinge ende hoffstede mit erf en gront en mit syn getimmer van voren tot achteren staende binnen Rhenen opten hoick vant steylstraetge daer Jacob van Rhenen en Joffr Gerarda Bruynen vurn. nu ter tijt in wonen...'
Vermoedelijk betreft het hier het huis de Bonte Koe. Gerarda Bruynen was een dochter van advocaat Mr. Rutger de Bruijn en Hadewich Lijsters, reeds genoemd in 1563.

Vroeger reed er tussen Utrecht en Arnhem een 'wagen' voor vervoer van personen, post en goederen[6,7]. De wagens vanuit Utrecht kwamen waarschijnlijk binnen te Rhenen aan het Hof, bij de Koning van Denemarken. Daar stopte ook later de tram vanuit Utrecht.

De vraag is nu of deze wagens daarna 'bovenover' via de Bergpoort, de Grebbeberg en het gehucht Grebbe via Wageningen naar Arnhem reden of dat men via de Koningstraat (later Weverstraat) via de Bonte Koe, Rijnpoort, Buitenomme, Schoutenboomgaard, onderlangs via de Grebbe, de Grebbedijk en Wageningen naar Arnhem reed. Waarschijnlijk werden door het wagenvervoer zo min mogelijk steiltes genomen om de paarden niet te veel te belasten.

De herberg de Bonte Koe zou het startpunt van de wagens naar Arnhem kunnen zijn geweest.

Feit is in ieder geval dat er wagenvoerders, zoals leden van de familie Booms en De Bode, in de buurt van de Bonte Koe en de Visscherstraat woonden. Voorts woonde in de Visscherstraat bij de Bonte Koeij Roelof Geurtsz van den Oostercamp,die in de periode 1675-1697 tevens genoemd wordt als karman op Arnhem. Ook de familie Van Laar (van 'de Schielik', het transportbedrijf) woonde hier later.

Het 'steijle straetge' opgaand naar 'den ouden Henryck Valckenaer toe '(de huidige Puttersteeg)

De zuidelijke omwalling van de tuin of boomgaard in de Koningstraat, later Weverstraat

Oorsprong van de naam 'De Bonte Koe'

Van Iterson[8] stelt in zijn boek *De Stad Rhenen* dat de stad Rhenen mogelijk ooit in de middeleeuwen begonnen is als een ommuurde 'curtis', waarvan restanten van de omwalling zouden zijn gevonden aan de noordzijde van de Weverstraat vlakbij de Bontekoestraat. Deze curtis zou zijn gelegen aan twee wegen. De zuidelijke weg, de 'via regia', zou hebben gelopen via de Weverstraat, reeds in de middeleeuwen Koningstraat geheten. Deze liep dus langs de boerderij (en of herberg) De Bonte Koe(ij).

De naam Bonte Koe komt men wel meer tegen als naam voor een herberg, zoals te Garderen op de Veluwe, op een kruispunt van wegen. Dit was vanouds een stopplaats voor het wagenvervoer over de Veluwe. De Bonte Koe was mogelijk in de middeleeuwen een boerderij/herberg en tevens een zadelhofstad of zitplaats voor de ontvangst van jaarlijkse tijnsen[9] van de familie Van Rhenen. Deze zadelhofstad voor het complex tijnsgoederen van de Van Rhenens verhuisde later in ieder geval naar de herberg De Koning van Denemarken.

Vanouds bevonden zich aan de Visscherstraat vlakbij de Bonte Koe en de zuidelijke stadswal tevens leerlooi- en zoutkuipen; mogelijk was er een relatie van de naam Bonte Koe met de leerbewerking en vleesverwerking ter plaatse of met het vee dat op de stadsweiden ten zuiden van Rhenen werd geweid. Zo was er ook een varkensgemeente voor de Rijnpoort.

Er woonden in de Visscherstraat (later Zuidwal) nabij de Bonte Koe in later tijd leerbewerkers en slagers. Het is goed mogelijk dat de veehandel in het zuidelijk deel van de stad was geconcentreerd en dat in de Bonte Koe de handel plaatsvond.

In hun boek *Uithangteekens en Opschriften*[10] stellen Van Lennep en Ter Gouw dat bordjes met daarop een bonte koe geschilderd vaak uithingen bij melkslijters; ze geven als voorbeeld *'In de Bonte Koe'*, een melkslijterij te Rotterdam aan de Goudschen weg anno 1723.

Reeds in 1558[11] wordt melding gemaakt van een huis, *'eertijts Bonte Koe'*, onderaan de huidige Bontekoestraat bij de stadswal. Zo lezen we in het 'Memoriaelboeck 1555-1569' het volgende:

'Dat voor ons (lees: Schepenen te Rhenen) *gecomen sijn die Ed. here Cornelis Stevensz van Elst pater tot Rhenen en Jacob van Rienen als testamentoiren van heer Anthonis Eversz in sijn leven priester ende hebben in dijer qualiteyt opgedragen overgegeven ende te go(e)de geschonden Joncker Dirk van Cronenburch als een mede testamentoir van heer Anthonis voornt. en Joffr Margriet van Leeffdael sijn echte huysfr. en haren erven een camer ende schuyr, hoff ende hofstadt daeraen gelegen welcke camer genaempt is Die Hoichcamer, daer oostwert ende zuytwert naest geleyt die stadtwal westwert Sander Jansz ende noertwert die gemeenstraet mit die huisinge eertijts genaempt die Bonte Koe ende nu Cronenburch behoirende twelke vrijen ende tewaeren naer erffcooprecht der stadt van Renen ende voor een vrij eijgen goet beheltel(ijk) XXIIIJ stuvers Jaerlix die de kerck Jaerli daer vuijt heeft ....'*

De aanduiding 'eertijts genaempt de Bonte Koe' wijst erop dat de naam al ruim voor 1558 bestond of dat de Bonte Koe daar ooit gestaan had.

De in deze akte genoemde 'Hoichkamer' was waarschijnlijk een zogenaamde 'stenen kamer', een torenachtig gebouw. Jaarlijks moesten hiervoor aan de kerk 24 stuivers huisrente betaald worden. Omdat dit bedrag over de jaren niet veranderde was gemakkelijk in de kerkrekeningen[12] na te gaan wie de opeenvolgende eigenaren waren. In de kerkrekeningen wordt er melding van gemaakt dat het een 'huijs ofte schuijr' betreft, hetgeen aanduidt dat het vermoedelijk een oud huis was dat tot schuur was verworden. Toch is het huis steeds in handen van aanzienlijke families. Meestal wordt als plaatsaanduiding 'in de Visscherstraat bij de Tijmenstoren' aangegeven. De Tijmenstoren was de zuidoostelijke muurtoren, vermoedelijk genoemd naar een zekere Tijdeman of Tijman Lijster; leden van de familie Lijster met die voornaam kwamen reeds rond 1400 voor in Rhenen.

Leden van de familie Lijster hadden vooral bezittingen onderaan de Grebbeberg (Heimerstein) en in de Nude, maar ook vooral in het oostelijk stadsdeel van Rhenen. Zo bezat een priester, Heer Heynrick Lijster, in de periode 1556-1561 een hoog stenen huis genaamd 'Poelesteijn' aan de noordkant van de Lange Heerenstraet bij de Bergpoort tegen de stadsmuur aangebouwd.

Opmerkelijk is dat tevens geestelijken betrokken waren bij bovengenoemde 'Hoichcamer' bij de Tijmenstoren. Waarschijnlijk hoorde Heer Henrick Lijster tot de Ridderlijke Duitse Orde, die een commanderij gevestigd had bij de Westpoort, waarbij de commandeur van Rhenen tevens pastoor van de Cunerakerk was. Heer Henrick Lijster was een zoon van Dierick Henricksz Lijster (overleden in 1523); zelf wordt hij genoemd bij de overdracht van een leengoed in 1560 en wordt hij vertegenwoordigd door zijn broer wegens 'ouderdom, impotentie ende cranckheden'. Een Bernt Lijster Evertszoon was eveneens priester; deze overleed in

Afbeelding uit het boek 'Uithangtekeens en Opschriften' van Van Lennep en Ter Gouw'

1569. 'Stenen Kamers'[13] waren torenachtige gebouwen met een opslagkelder, deels onder- en deels bovengronds met daarboven de eigenlijke 'kamer', een soort logeervertrek waar de tijns-, leen- of pachtheer kon verblijven. Er zat dan ook vaak een haardstede in; daarboven soms nog een zolder, maar anders direct een puntdak. Stuivenes in Achterberg is een goed voorbeeld van een dergelijke stenen kamer.

In Friesland worden dergelijke stenen kamers ook wel 'stinzen' genoemd. De kamer zelf had veelal een eigen opgang via een houten trap en de 'ramen' waren vaak meer een soort rechthoekige 'schietgaten', met van binnenuit taps toelopende raamprofielen, hetgeen erop wijst dat ze ook ter verdediging konden dienen. Daarom hadden dergelijke stenen

De onderste verdieping van de 'stenen kamer' Stuivenes in Achterberg, een opslagruimte met tongewelf (foto J.Th.M. Mom)

kamers ook dikke muren. De eigenlijke boerderij, vaak van hout, stond erbij of was er tegenaan gebouwd.

Bij kastelen zoals langs de Langbroekerwetering waren het meer echte donjons of woontorens behorend bij kastelen. In Veenwouden in Friesland is een gerestaureerde stenen kamer nog (ook intern) te bezichtigen als onderdeel van een museum. 'Stenen kamers' werden ook wel 'Spijkers' genoemd, zoals dit bij Remmerstein het geval was.

De eigenlijke Bonte Koe stond dus net ten noorden van deze 'Hoichcamer' onderaan de latere Bontekoestraat aan de zuidoostkant bij de stadswal.

In de periode 1591-1601 worden Jacob van Rhenens nakomelingen genoemd als eigenaren van de 'huijsinge ofte schuirstede in de Visscherstraet bij Tijmanstoern'. In de periode daarna (1601-1607) betaalt ene Jacob van Rhenen de huisrente 'vuijt de schuir bij de Bonte Koeij'.

Van 1607-1610 gaat de betaling over op Joncker Dirck van Nitshoorn (tekent als Dyrick van Nutzhorn), gehuwd met Ida van Rhenen die eerder gehuwd was met Aelbert van Eck. Er is hier nog steeds sprake van een 'schuir bij de Bonte Koe'.

Van 1610-1614 zijn het de erfgenamen van Joffrou Ida van Rhenen 'wt haer huijsinge genaempt de Bonte Koe' en bedraagt de jaarlijkse huisrente nog steeds 24 stuivers. Verschil is dus dat het pand nu de kwalificatie 'huijsinge' heeft en niet meer 'schuir'.

In de periode daarna, van 1615-1645, worden geen eigenaren meer vermeld. Dezelfde 24 stuivers huisrente dienen eenvoudigweg 'vuijt de Bonte Koe' opgebracht te worden; men noemt het wel zo, maar de eigenlijke Bonte Koe stond er boven naast vermeld.

Na 1645 worden geen huisrenten meer betaald voor de voormalige kamer of schuur. Wel treffen we in een verantwoording van de Duitse Orde[14] dat Gijsbert de Bruijn over de Bontekoij uijt sijn huijs over 1669 een 'uitgang' van 4 stuivers verschuldigd is.

In de 18e eeuw is er in de haardstedegeldkohieren[15] nog wel sprake van een schuur, later ledige plaats omtrent de Bonte Koeij; eigenaren zijn onder andere burgemeester Van Deventer, later diens weduwe en schepen Willem van den Berg. In de periode 1720-1747 was bijvoorbeeld eigenaar burgemeester Van Deventer en was de bewoner/gebruiker de 'leertouwer' Bastiaen Esser.

'Leertouwen' staat voor het bewerken van leer na het looien voordat het in de handel gebracht kan worden, hetgeen er mogelijk ook op duidt dat de naam 'Bonte Koe' verband

Links: een gerestaureerde en deels verbouwde (onderdeel museum) 'stenen kamer' te Veenwouden met een houten trap naar de ingang. Rechts: de stenen kamer Stuivenes in Achterberg nadat de er tegenaan gebouwde boerderij was afgebroken

De schuur bij de Tijmenstoren die circa 1990 is afgebroken

houdt met de leerbewerkingsactiviteiten ter plaatse, zoals hierboven reeds werd gesuggereerd.

Over de eigenaren en bewoners van de eigenlijke Bonte Koe(ij) werd nadere informatie aangetroffen in de kohieren van de haardsteden- en familiegelden[16].

Eigenaren en bewoners van het huis de Bonte Koeij

In de 17e eeuw blijkt het huis de Bonte Koeij bij de familie Van Rhede (Reede) terecht te zijn gekomen.

Zo vindt op 7-9-1678 een openbare verkoping plaats[17] van een *'huysinge competerende Bitter van Rhede van outs genaempt de Bonte Koeij, oostwaerts en suytwaerts de stadtmuer en westwaerts de Visscherstraet'.*

Reeds eerder op 15-3-1678 was er sprake geweest van publieke verkoop van een *'huysinge competerende de heere Bitter van Reede staende en gelegen in de Achterstraet daer de Bonte Koeij uythangt'*. Als belendingen worden aangegeven OW en ZW de stadtwall, NW Jan van Brenck en WW Roelof Geurtsz (van den Oostercamp).
Het kan zijn dat het huis geveild werd omdat er geen belasting betaald was, hetgeen wel meer gebeurde. Men was dan onverbiddelijk. Hoewel er geboden werd door de Joodse tafelhouder Abraham Isaacksz werd de Bonte Koeij gekocht door advocaat Mr. Bercheijck.

Een Bitter van Reede trouwde te Rhenen 13-3-1678 met Joffr. Elisabeth Maisondeu tot Leefdael, overl. 1-9-1678. Het kan zijn dat hij aan de Bonte Koeij was gekomen via zijn vrouw, daar het huis daarvoor ooit toebehoorde aan Dirck van Cronenburch, gehuwd met Margriet van Leefdael.

Zijn vader, eveneens Bitter van Reede geheten, was onder andere commandeur (kapitein) van het schip De Rijnstroom; deze was gehuwd met Joffr. Johanna van Vollenhoven. Beide Bitters van Reede waren scheepskapitein en mogelijk bevond men zich in het buitenland ten tijde van de veiling in 1678.

In ieder geval heeft de familie Van Reede in 1686 de Bonte Koeij nog in bezit[18]. Deze wordt op 17-6-1686 verkocht aan Cornelis Geurtsz van den Oostercamp, een broer van bovengenoemde karman Roelof Geurtsz van den Oostercamp.

Carel de Jong was uit IJsselstein afkomstig en trouwde met de Rhenense Maatje van de Waal. Deze tak van de familie De Jong wordt uitgebreid beschreven in een artikel van Ad J. de Jong in Oud Rhenen[19].

Eigenaren en bewoners van de Bonte Koe in de postkadastrale tijd na 1832

Vóór de officiële invoering van een kadastrale nummering in 1832[20] hadden enkele decennia ervoor alle huizen in Rhenen een huisnummer. Zo had in wijk A het huis de Bonte Koe No. A229 en het huis ten westen daarvan in de Visscherstraat (later Zuidwal genoemd) No. A331. Later werd de naam van de straat erbij genoemd.

Sinds 1832 kreeg elk perceel (bebouwd of onbebouwd, weiland, boomgaard, heide enz. enz.) naast de bestaande huisnummering een kadastraal nummer. De kadastrale gemeente werd onderverdeeld in een aantal secties en per sectie werd er genummerd. Na elke verandering in oppervlak of bij

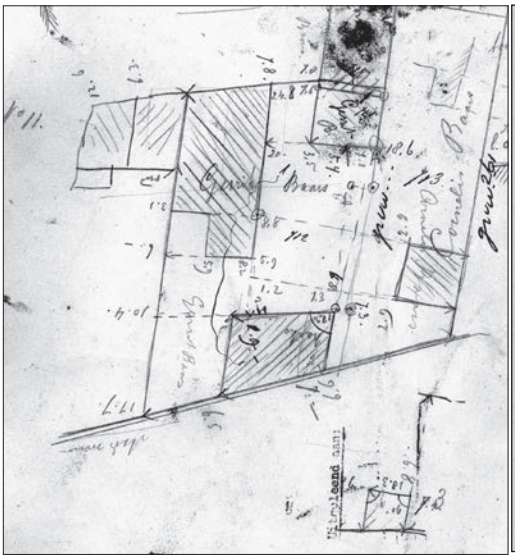
Hieronder volgt een overzicht van eigenaren en bewoners van de eigenlijke Bonte Koeij in de jaren daarna tot in de 20e eeuw.

Periode	Eigenaar	Bewoner/Gebruiker
1686-1715	Cornelis Geurtsz van den Oostercamp	Cornelis Geurtsz van den Oostercamp
1716-1731	De weduwe van Cornelis Geurtsz van den Oostercamp	Jacobus van den Oostercamp
1732-1750	Teunis van den Oostercamp	Jan van den Oostercamp
1754-1766	Teunis van den Oostercamp	Teunis van den Oostercamp
1768	Teunis van den Oostercamp	Jan van den Broek
1770	Gerrit van de Waal	Jan van den Broek
1772	Gerrit van de Waal	Jan van Amerongen
1774-1777	Gerrit van den Berg	Jan van Amerongen
1778-1783	Gerrit van den Berg	Steven Meijer
1784-1794	Gerrit van den Berg	
1795-1801	De weduwe van Gerrit van den Berg	Carel de Jong
1801-1832	Carel de Jong	Carel de Jong en Maatje van de Waal

Hieronder volgen enkele details uit kadastrale hulpkaarten van het gebied rond de Bontekoe.

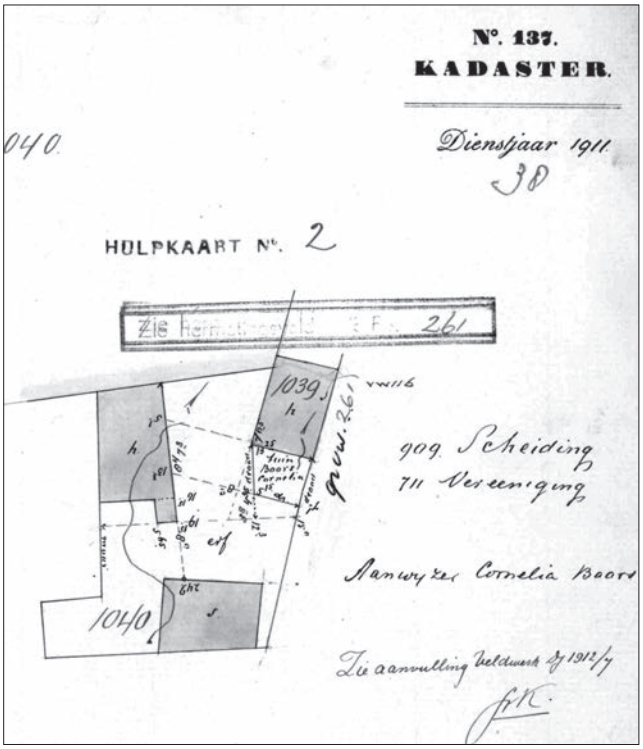
1820/1832 kadastraal minuutplan sectie F de Stad, (detail)

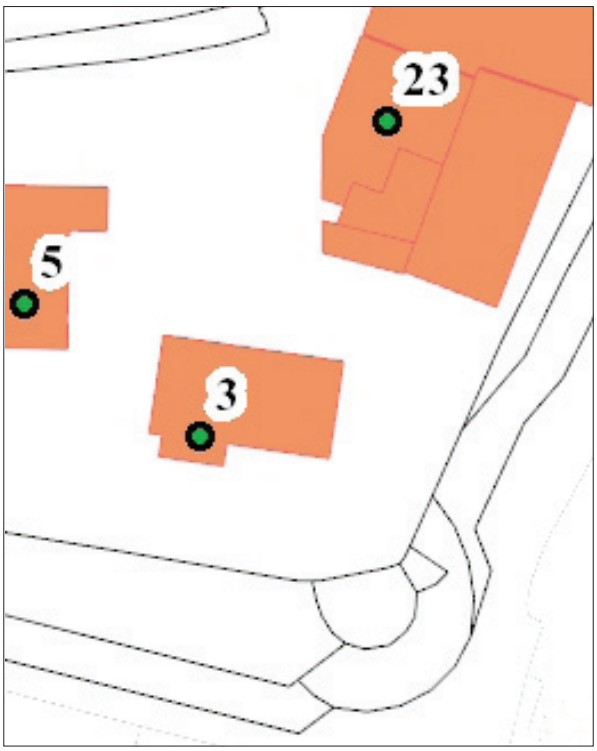
1883 (veldwerk)

1883 (hulpkaart)

Veldwerk 1910/1911

Situatie anno 2010

nieuwbouw werd het kadastrale perceelsnummer gewijzigd in het eerstvolgende beschikbare hogere nummer. De binnenstad van Rhenen kreeg het sectienummer F. Zo kreeg het huis de Bonte Koe als kadastraal nummer F15 en de bijbehorende tuin en erf F16; voor het huis daarnaast, No. A331, werd dat respectievelijk F17 en F18. Deze nummering is reeds te vinden op een kadastrale kaart anno 1820[21], die echter pas rechtskracht kreeg sinds 1832. Op deze kaart treffen we op de twee genoemde percelen naast de huizen geen verdere bebouwing (zoals schuren) aan. Elke eigenaar van kadastraal belastbaar goed kreeg in de kadastrale legger een artikelnummer, waarin al zijn/haar eigendommen gespecificeerd zijn.

In 1832 is de eigenaar van F15/16 bovengenoemde Carel de Jong, die het huis de Bonte Koe ook met zijn gezin bewoont; eigenaar van F17/18 is dan Johannes Jan Baars Hzn, welk huis F17 volgens de volkstelling van 1830 bewoond door vleeshouwer Mozes Aron van Crefeld en zijn kinderen. Van Crefeld verhuisde later en F17 wordt daarna bewoond door

leden van de familie Baars.

In het artikel van Henk van den Hoofdakker op pag. 28 van Oud Rhenen 2012 (2) staat een interessante foto afgedrukt. We zien hier geheel rechts Charlotta Geertruida van Dolderen (Lotje) (1872-1949). Zij was het elfde kind van Willem van Dolderen (1821-1872) en Cornelia Baars (1829-1900). Uit haar eerste huwelijk (1891) met Jan Hendrik Baars Gerritsz. kreeg Lotje 11 kinderen. Jan Hendrik overleed in 1913, 12 dagen na de geboorte van het laatste kind Jantje. Charlotta trouwde precies een jaar later met Evert Baars (1874-1968), die weduwnaar was van Cornelia van Stokkum, met wie hij 3 kinderen had. Uit dit huwelijk (het nieuwe paar was inmiddels 41 resp. 39 jaar oud) zijn voor zover na te gaan geen kinderen geboren. Evert staat links op de foto. Cornelia Baars (1904-1979), tweede van links, was een dochter van Lotje.

Evert Baars was een zoon van Cornelis Baars (1830-1916) en Elisabeth van Veenendaal (1837-1902). Cornelis was de één jaar oudere broer van de hierboven genoemde Cornelia Baars (1829-1900), die huwde met Willem van Dolderen en Evert was dus een volle neef van Lotje. Cornelia was eerder gehuwd geweest met Marinus Veldwijk, wiens derde huwelijk dit was.

De foto moet niet ver voor 1949 zijn genomen, gezien het overlijden van Lotje in februari 1949.

Het was een hele uitzoekerij met de vele Cornelissen en Everts in de Baarsenfamilie. Ook het uitpluizen van de adressen met eigenaars was een hele toer, omdat het veelal een uitzoekerij van jewelste was welk huisnummer bij welk perceel thuishoorde, omdat er in de 19de eeuw in Rhenen vele omnummeringen van de huisnummers hebben plaatsgevonden en omdat het lastig of zelfs onmogelijk was om huisnummers voorzien van a, b, c enz. duidelijk te kunnen lokaliseren. Het kadaster biedt hier soms een oplossing als de bewoner tevens eigenaar is: het kadaster geeft eenduidig de lokalisatie van een perceel aan. Er bestaan voor Rhenen echter geen concordanties tussen huisnummers en kadastrale perceelnummers.

De stadsboerderij op de foto werd in de volksmond 'Het Spul van Lotje' genoemd. Aanvankelijk stond hier een woonhuis (F17, Visscherstraat 231) met een tuin, in 1830 bewoond door vleeshouwer Mozes Aron van Crefeld, maar eigenaar van het huis was Johannes Jan Baars Hzn. Van Crefeld verhuisde en in 1840 werd de woning bewoond door Johannes Baars en Cornelia van Laar, de ouders van Cornelis en Cornelia, hierboven genoemd. Zij waren afkomstig uit de Kruisstraat (zie ABR afb. 407, geheel rechts). Johannes was tabakker. Zij hadden een inwonende knecht, Adolf Brouwers.

In dit huis, inmiddels omgenummerd naar nr. 234, woonden in 1850 en nog in 1860 Antonie Baars met Arrisje Hulshof. Hij was timmermansknecht en van een andere tak Baars afkomstig.

De stadsboerderij werd in 1883/4 in de tuin F16 gebouwd door Gerrit Baars

Gezicht vanuit de Visscherstraat (Zuidwal) op de Bontekoe. Aan het einde van de straat: midden en rechts het huis De Bonte Koe en Het Spul van Lotje. Onder de lantaarn staat de waterpomp.

Jaar	Kadaster	Bewoner	Eigenaar	Adres	Bijzonderheden
1832	F15	Carel de Jong	Carel de Jong	Bontekoestraat A229	genaamd Bontekoe
1840	F15	Carel de Jong	Carel de Jong	Bontekoestraat A229	Art.243
1850	F15	Jan Hendrik Baars en Jannigje de Haas	Jan Hendrik Baars Johzn en Maatje de Jong (Jr)	Bontekoestraat A229 > A 230	Art.914 Art. 1357
1860	F15	Jan Hendrik Baars en Jannigje de Haas	Gerrit Baars en Cornelis Baars	Bontekoestraat A230	Art.1357
1861	F561	?	Evert Baars (1881) en Aaltje Puik	?	?
1862	F562+ F563	Cornelis Baars tr 1864 Elisabeth v. Veenendaal	Gerrit Baars en Cornelis Baars	Visscherstraat A230	Art.1357 Art.2221
1884	F710 F711	Cornelis Baars Gerrit Baars	Gerrit Baars en Cornelis Baars	Bontekoestraat A230 Bontekoestraat A230a	Art.2221 Splitsing F562
1889	F710 F711	Cornelis Baars Gerrit Baars	Cornelis Baars Gerrit Baars	Bontekoestraat 230 Bontekoestraat 230a	Art.2221 Art.2222
1890	F710	Cornelis Baars	Cornelis Baars	Visscherstraat 230 = Bontekoestraat A21	Art.2221
1910	F1039	Cornelia Baars wed. Gerrit van Dolderen	Cornelis Baars met Elisabeth v. Veenendaal	Visscherstraat 230 = Bontekoestraat A21	Bijbouw Art.3321
1911	F1039	Teunis Klomp	Teunis Klomp	Bontekoestraat 21	Art.3535

Links Het Spul van Lotje gezien vanuit de richting van de Tijmenstoren (1910), rechts gezien vanuit de Bontekoestraat, datum onbekend. De grote boom is inmiddels gekapt.

(1832-1908, karman) en zijn vrouw Evertje Baars (1838-1909, veehoudster). Gerrit was een broer van Cornelis en Cornelia, en Evertje was een dochter van Jan Hendrik Baars (1810-1852) en Christina de Jong (1804-1852), die weer een dochter was van Carel de Jong (1764-1845) en Maatje van de Waal (1762-1833). Carel de Jong was vele jaren eigenaar van de echte Bontekoe, zodat we hier de koppeling hebben van de Bontekoe met Het Spul van Lotje en van de relatie De Jong-Baars-Van Dolderen. In de bijgaande tabellen is voor de 'Bontekoe' en voor 'Het Spul van Lotje' een overzicht opgenomen van de beschikbare bewonings- en eigendomsgegevens. Hierbij kunnen de jaartallen enigszins verschillen met de werkelijke jaren, omdat niet precies is na te gaan wanneer verhuizingen in tussenliggende jaren hebben plaatsgevonden.
Wat waren de beroepen van de Baarsen en de andere genoemde personen?
Carel de Jong was bouwman (boer, tabaksplanter), Jan Hendrik Baars Johzn. was tabaksplanter, Gerrit Baars was karman, Johannes Baars was tabakker, Cornelis Baars was tabaksplanter, Evert Baars was voerman, Evertje Baars was veehoudster, Jan Hendrik Baars Gerritsz. was voerman en Teunis Klomp was sigarenmaker.

Jaar	Kadaster	Bewoner	Eigenaar	Adres (vele vernummeringen)	**Bijzonderheden Kadastraal Artikel**
1832	F16 tuin	-	Carel (Karel) de Jong	-	Art.243
1846	F16 tuin	-	Jan Hendrik Baars Johzn. en Maatje Baars	-	Art.914 Art.914
1884	F712		BOUW VAN DE STADSBOERDERIJ MET SCHUUR **'Het Spul van Lotje'**	-	Nieuwbouw Art.2222
1884	F712 huis schuur, erf	Jan Hendrik Baars en Jannigje de Haas	Gerrit Baars en Evertje (wed. Gerrit Baars)	Bontekoestraat A230a	Art.1357 Art.2222
1890	F712	Johannes Baars		Visscherstrraat A234	
1891	F712	Jan Hendrik Baars (1913) en Charlotta van Dolderen	Jan Hendrik Baars, later Charlotta van Dolderen	Visscherstraat A64	Art.2222
1897	F909	Gerrit Baars (1908) en Evertje Baars	Evertje Baars wed. Gerrit Baars	Visscherstraat A64	Art 3322
1914	F1040	Evert Baars met Lotje van Dolderen	Evert Baars met Lotje van Dolderen	Visscherstraat A64	Art.3322
1950	F1040	Evert Baars met Lotje van Dolderen	Cornelia Baars	Zuidwal 3	Art.6113
circa 1970	F1040		AFBRAAK VAN DE BOERDERIJ **'Het Spul van Lotje'**	-	-

Genealogische gegevens van eigenaren en bewoners van de Bonte Koe na 1832 en de latere stadsboerderij van Charlotta (Lotje) van Dolderen

Het was een hele uitzoekerij om de vele Baarsen en aangetrouwde familie in kaart te brengen als eigenaren en bewoners van de Bonte Koe en van de er later naast gebouwde stadsboerderij van Charlotta (Lotje) Geertruida van Dolderen.

Veel informatie hierover kon worden gevonden in het bovengenoemde artikel van Ad de Jong in Oud Rhenen over de familie de Jong te Rhenen[19] en in 1995 en 2007 verschenen genealogieën Baars[22]. Natuurlijk verschafte ook de Burgerlijke Stand van Rhenen veel bijzonderheden.

Op de volgende pagina staan nadere genealogische gegevens van eigenaren en bewoners na 1832 van de Bonte Koe en de latere boerderij van Lotje van Dolderen.

Bronnen

1. Henk van den Hoofdakker, Wij in de Bonte Koeij, drie afleveringen in Oud Rhenen 2011, No.3, p. 17 en 18; Oud Rhenen 2012, No. 1, p. 6 en 7; Oud Rhenen 2012, No. 2, p. 27 en 28
2. Kerkrekeningen in Oud Archief Rhenen, Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost Utrecht (RCHZOU), Toegang 152, Inv. No. 763
3. Over Kesteresteijn zie Rechterlijk Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 66, Inv. No. 463, deel 1564-1567
4. A.J. de Jong, Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De familie Menso, Oud Rhenen 2012, No. 2, p. 4 e.v.
5. Rechterlijk Archief Rhenen, RCHZOU, Toegang 66, Inv. No. 439
6. A.J. de Jong en H.P. Rozema, De Posthistorie van Rhenen, Elst en Veenendaal (1989)
7. W.H. Strous, Rhenen tussen 1815 en 1940 – I. De periode tot 1885, Oud Rhenen 2012, No. 1, p. 17 e.v.
8. W. van Iterson, De Stad Rhenen (Assen 1960)
9. A.J. de Jong, Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De familie Menso, Oud Rhenen 2012, No. 2, p. 4 e.v.; De Stad Rhenen (Assen 1960)
10. J. van Lennep en J. ter Gouw, De Uithangtekens en Opschriften, Deel II (Leiden 1868), p. 193
11. Rechterlijk Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 66, Inv. No. 460
12. Oud Archief Rhenen, Kerkrekeningen, RHCZOU, Toegang 152, Inv. No.'s 764, 765 en 766 (periode 1591-1645)
13. P.N. Noomen, De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners (Hilversum 2009); zie verder over Stenen Kamers A.A.B. van Bemmel, Licht op stenen kamers in het Kromme-Rijngebied, Het Kromme-Rijngebied, 2004 (38-4), p. 65-70 en idem, Stenen kamers, Het Kromme-Rijngebied 2007 (41-1), p. 31
14. Archief Ridderlijke Duitsche Orde, Inv. No. 2349
15. Oud Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 152, Inv. No. 277
16. Kohieren haardstede en familiegelden, Oud Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 152, o.a. Inv. No's 275 – 277 en 337 -340
17. Rechterlijk Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 66, Inv. No.'s 528 en 585
18. Rechterlijk Archief Rhenen, RHCZOU, Toegang 66, Inv. No. 586
19. A.J. de Jong, Rhenense geslachten – De familie de Jong, Deel II, Oud Rhenen 2001, No. 3, p. 5 e.v.
20. D.T. Koen en H.P. Deys, Rhenen in 1832 - Grondgebruik en Eigendom.

DE JONG

Carel de Jong, ged. IJsselstein 26-2-1764, overl. Rhenen 5-1-1845, tabaksplanter, woonde te Nijmegen, z.v. David de Jong en Maria (Maagje) van Leen, tr. Rhenen 10-3-1788 **Maatje van de Waal**, ged. Rhenen 7-2-1762, overl. Rhenen 10-1-1833, d.v. Gerrit van de Waal en Cornelia van Setten. Kinderen uit dit huwelijk o.a.:

Cornelia Willemina de Jong, ged. Rhenen 29-1-1792, overl. Rhenen 26-9-1864, tr. **Christiaan Keijman**, tolgaarder

Maria de Jong, ged. Rhenen 19-10-1794, overl. Rhenen 18-8-1868, tr. **Jan Willem Schenkhof**, broodbakker

Christina de Jong, ged. Rhenen 7-8-1803, overl. Rhenen 8-8-1844, tr. **Jan Hendrik Baars**

BAARS

Johannis Baars, ged. Rhenen 21-7-1782, overl. Rhenen 3-6-1845, tabakker, cultivateur, bakker, z.v. Jan Hendrik Baars en Jannigje Bugholt (Beugholt), tr.(1) 's-Gravenhage 16-2-1806 **Evertje Achterberg**, geb. Ede ca. 1784, overl. Rhenen 20-8-1811; tr.(2) Rhenen 4-3-1814 **Niesje Moesvelt** (Musfelt), ged. Amerongen 17-2-1788, overl. Rhenen 12-11-1819, d.v. Dr. Lambertus Moesvelt en Hendrikje Slok; tr.(3) Rhenen 6-10-1820 **Cornelia van Laar**, ged. Rhenen 9-12-1798, overl. Rhenen 5-4-1849, d.v. Evert van Laar en Grietje van Oort

Jan Hendrik Baars, ged. Rhenen 13-3-1809, overl. Rhenen 11-2-1852, Rijksveeschatter/tabaksplanter, z.v. Johannes Baars en Evertje Agterberg, tr.(1) Rhenen 11-4-1835 **Christina de Jong**, ged. Rhenen 7-8-1803, overl. Rhenen 8-8-1844, d.v. Carel de Jong en Maatje van de Waal; tr.(2) Rhenen 9-5-1846 **Jannigje de Haas**, ged. Kesteren 22-2-1808, dienstbode, d.v. Dirk de Haas, ijzersmid in Kesteren en Jacomijn van Woerkum

Gerrit Baars, geb. Rhenen 20-6-1832, overl. Rhenen 7-2-1908, tabaksplanter/karman z.v. Johannes Baars en Cornelia van Laar, tr. Rhenen 22-8-1861 **Evertje Baars** (neef en nicht, toestemming verleend Kon. Besluit 5-7-1861), geb. Rhenen 9-4-1838, overl. Rhenen 3-11-1909, d.v. Jan Hendrik Baars en Christina de Jong

Cornelis Baars, geb. Rhenen 13-11-1830, overl. Rhenen 14-3-1916, tabaksplanter, z.v. Johannis Baars en Evertje Achterberg, tr. Rhenen 3-8-1864 Elisabeth van Veenndaal, geb. Rhenen 11-12-1842, overl. Rhenen 11-4-1902, d.v. Jacob van Veenendaal en Geertje van Viegen

Jan Hendrik Baars, geb. Rhenen 13-9-1869, overl. Rhenen 28-5-1913, voerman, z.v. Gerrit Baars, tabakker/voerman, en Evertje Baars; tr. Rhenen 13-5-1891 **Charlotte Geertruida van Dolderen**, geb. Rhenen 15-5-1872, overl. Rhenen 10-2-1949, d.v. Willem van Dolderen en Cornelia Baars.

Charlotta (Lotje) Geertruida van Dolderen tr.(2) Rhenen 13-5-1914 **Evert Baars**, geb. Rhenen 10-8-1874, overl. Rhenen 2-10-1968, voerman, z.v. Cornelis Baars en Elisabeth van Veenendaal; deze was eerder getrouwd te Rhenen 28-7-1897 met **Cornelia van Stokkum**, geb. Rhenen 8-1-1872, overl. Rhenen 20-9-1911, d.v. Harmannes van Stokkum en Jannigje Dirksen

Uit het eerste huwelijk:

Cornelia Baars, geb. Rhenen 19-4-1904, overl. Rhenen 23-10-1979

KLOMP

Teunis Klomp, geb. Rhenen 31-3-1876, overl. Rhenen 7-11-1964, sigarenmaker, z.v. Hermen Klomp en Antje Scheffer, tr. Rhenen 11-12-1901 **Elisabeth Baars**, geb. Rhenen 14-1-1878, overl. Rhenen 18-3-1971, d.v. Cornelis Baars en Elisabeth van Veenendaal

Kadastrale Atlas Provincie Utrecht 8, (Rhenen 2002)

21. Kadastrale kaart 1820, als uitvouwbare kaart in W. van Iterson, De Stad Rhenen (Assen 1960)
22. E.V. van der Spek, Genealogie Baars (Baers, Van Baers) uit Rhenen, Driebergen 1995; J. Baars, De familie Baars Deel I – Rhenen 1630-2007 (Apeldoorn 2007)

Voorts:
Volkstellingen, Bevolkingsregisters, Burgerlijke Stand, Kadastrale leggers:
gemeentearchief Rhenen; thans aanwezig in het RHCZOU
Kadastrale hulpkaarten: Kadasterkantoor Utrecht (thans opgeheven)
Alle ca. 3000 kadastrale hulpkaarten voor Rhenen van 1832 tot ca. 1960 zijn als zw/w fotokopie aanwezig in het gemeentearchief Rhenen; thans aanwezig in het RHCZOU

Afbeeldingen: voor het grootste deel uit de collecties van de auteurs
RHCZOU = Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost Utrecht, ondergebracht in het gemeentehuis van Wijk bij Duurstede

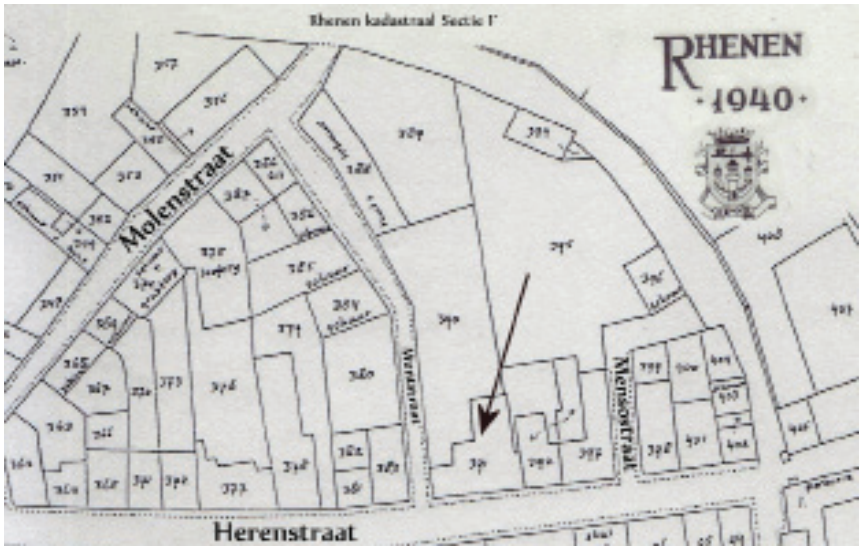
Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het Generaalshuis

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

In de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' willen we, vooruitlopend op een uiteindelijk boek over de bewoning van de Rhenense binnenstad, zo nu en dan alvast een markant huis met zijn bewoners de revue laten passeren. Dit keer het zogenaamde 'Generaalshuis', dat stond op de oosthoek Muntstraat/Herenstraat, nu de kapsalon van Johan van Hees, en dat in de meidagen van 1940 geheel in brand is geschoten. Er bevond zich toen in het pand een kruidenierswinkel van Wouter van Laar, de grootvader van mede-auteur Ben van Laar. Het pand met de winkel werd weer opgebouwd, maar de gevel werd, net als die van andere verwoeste panden aan de noordkant van de Herenstraat, enkele meters teruggeplaatst.
Dit huis werd in de volksmond het 'Generaalshuis' genoemd en voor dit huis heeft een put gestaan die de 'Generaalsput' werd genoemd. Verder heette de Muntstraat, vroeger Muntsteeg, ook wel de Generaalsteeg. Deze namen houden alle verband met een 18e eeuwse Generaal Smissaert, die eigenaar en bewoner van het huis was.

Voorgeschiedenis

Van Iterson stelt in zijn boek *De Stad Rhenen* dat de later ommuurde stad Rhenen ontstaan is uit een min of meer versterkte (omwalde) curtis, die aan de zuidzijde begrensd was door een via regia, de Koningstraat, nu Weverstraat geheten, en aan de noordzijde door de huidige Molenstraat, die vroeger geen doorlopende straat was en na de ommuring doodliep op de stadswal. Het gedeelte van de stadsomwalling, lopende vanaf het punt waar de via regia en de Bontekoestraat bij elkaar komen, tot aan de Molenstraat zou dan zijn samengevallen met de oorspronkelijke curtiswal. De Herenstraat was daarbij geen doorlopende hoofdweg, hetgeen zou verklaren waarom er voor het Generaalshuis onder het wegdek van de Herenstraat een put is gevonden, die letterlijk 'in de weg' zou hebben gestaan als dit een doorgaande weg zou zijn geweest.

Het 'Generaalshuis' kadastraal no. 391, in de situatie van voor de vernietiging in 1940

Joop Mom bezig met het opmeten van de in maart 1993 blootgelegde 'Generaalsput' (fotocoll. A.J. de Jong)

Van Iterson stelt daarom dat hier waarschijnlijk dus sprake is van een 'pre-urbane' put. In maart 1993 werden bij het aanleggen van een nieuwe riolering 5,25 m ten oosten van de Z.O. hoek Muntstraat/Herenstraat en 6,25 m haaks vanaf de voorgevel Herenstraat 23, circa 50 cm onder het wegdek de restanten van een vroegere put aangetroffen. Het zichtbare gedeelte van de put bestond uit twee halfsteens gemetselde ringen (binnendiameter 1,2 en 1,4 m respectievelijk).

Amateur-archeoloog J.Th.M. Mom kreeg een uur de tijd van de aannemer om de put op te meten en nader te onderzoeken en hij heeft hier een verslag van gemaakt. Het is niet duidelijk of het hier een pre-urbane put betreft. Mom zelf dacht dat de put niet veel ouder was dan afkomstig uit de 16e eeuw.

G.C. Haakman schrijft in zijn boek *Rhenen en Omstreken,* uitgebracht in 1847, over deze put het volgende:
'Voorheen werd er nog een groote gemetselde put, eenige voeten boven de grond, de 'generaalsput' geheeten, vlak voor een der deftigste huizen op de Bovenstraat (lees: Herenstraat) *gevon-*

den, die, onbruikbaar geworden zijnde, de buurt en vooral dat huis geenszins sierde. Bij de plaats gehad hebbende verandering der poorten, heeft men ook deze put doen verdwijnen, en het groote ijzerwerk hekwerk of boog, waaraan de katrol, over welke de ketting voor den emmer liep, vastgeklonken was en die hoog boven het metselwerk uitstak, tot eene poort aan den ingang van het tegenwoordige kerkhof buiten de stad laten vermaken'.

Haakman laat deze passage in zijn boek volgen op een beschrijving van andere putten die hij bij zijn wandelingen door Rhenen was tegengekomen. De 'Generaalsput' was er in 1847 dus al niet meer.

G.C. Haakman, bekend geworden door zijn boek 'Rhenen en Omstreken'uit 1847 (zie Achter Berg en Rijn afb. 660)

Blijkens een bestek van 1776 was voor het boven beschreven ijzerwerk aan de *put voor het huijs van de heer oversten Smissaert* 876 pond ijzer à 5½ stuiver per pond nodig (zie Geraadpleegde Bronnen).

In de 14e eeuw kreeg Rhenen waarschijnlijn zijn huidige stadsmuren en werd de huidige Herenstraat, vroeger Lange Heerenstraat geheten, uiteindelijk de hoofdweg door Rhenen, lopend van de Westpoort naar de Bergpoort met verticaal daarop uitkomend aan de noord- en zuidkant een aantal straten en stegen.

Het 'Generaalshuis' zelf moet oorspronkelijk een aanzienlijk huis zijn geweest gezien de voorname families die er vooral in de 18e en 19e eeuw hebben gewoond. Zo wordt het in de 18e eeuw omschreven als *een huis met bleekveld, turfschuur, koetshuis en stalling gelegen in de Heerestraat*.
In later tijd, voor de oorlog nog, is het pand omgebouwd tot een kruideniers- en een kapperszaak.

We willen nu nader ingaan op de geschiedenis en bewoners van het Generaalshuis en wat we hierover hebben kunnen vinden in de verschillende archieven met betrekking tot de Stad Rhenen (zie Geraadpleegde Bronnen).

We eindigen bij de kruidenierszaak van Roel(of) van Laar. Laatstgenoemde behoorde tot een van oorsprong Achterbergse familie Van Laar. De Jong publiceerde in het periodiek Oud Rhenen en het boek *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* over verschillende takken van Rhenense families met de naam Van Laar. Inmiddels is meer genealogische informatie verzameld over de tak van de familie Van Laar waartoe genoemde kruidenier Wouter van Laar (1880-1945) behoort. Hij was de laatste eigenaar van het originele pand voordat het in de meidagen van 1940 door beschietingen werd verwoest. We willen dit artikel dan ook eindigen met een stamreeks Van Laar, beginnend met een Wulphert Jansz, geb. Achterberg ca. 1612, overl. 26 april 1663, die in 1643 trouwde met Hendrickjen Jans, geb. Rhenen ca. 1615.

Eigenaren en bewoners van het 'Generaalshuis'

Periode tot 1700 en het 'Oude Weeshuis'

De vraag is altijd geweest of Rhenen een echt Weeshuis als gebouw heeft gehad, een huis waarin wezen verbleven. Wel is er jarenlang een instelling 'Weeshuis' met weesmeesters geweest. Van Iterson stelt dat er in 1546 nog geen sprake was van een Weeshuis en weesmeesters. De oudst bekende rekening van deze stichting loopt over de periode 1619-1620. Toch bestond deze stichting al eerder ,want blijkens een transfix d.d. 20 mei 1606 werd aan het Weeshuis te Rhenen een jaarlijkse losrente overgedragen.
De rekeningen van de weeshuismeesters lopen tot en met de jaren 1752-1753. Vanaf het boekjaar 1753-1754 beginnen de gecombineerde rekeningen met die van het Gast- en Weeshuis. In 1753 zijn deze beide stichtingen samengesmolten tot één stichting, die tot op de dag van vandaag nog bestaat.

Bij ons onderzoek naar de eigenaren en bewoners van het pand op de oosthoek van de Muntstraat en de Herenstraat in de 17e eeuw kwamen we meerdere malen de naam 'het Oude Weeshuys' in de transporten tegen. Dit zou er op kunnen duiden dat er ooit een huis is geweest waarin wezen verbleven. Later verbleven de wezen vermoedelijk bij particulieren en werden zij onderhouden door de stichting Weeshuis met weesmeesters voor het beheer van de financiële kant van de zaak.
Als er sprake is van wezen of onmondige kinderen treden meestal weesmeesters (vaak verbonden aan het stadsgerecht) op bij transporten en executies van nalatenschappen.
Er zijn aanwijzingen dat aanvankelijk rond 1629 het huis, dat wel 'het Wesenhuijs' of 'het Oude Weeshuijs' werd genoemd, voor de helft in bezit was van de 'wezen' (regeerders en weesmeesters) en voor de andere helft in bezit was van particulieren.
Hieronder volgen de oudst gevonden vermeldingen van dit 'weeshuis'.

Op 16-5-1629 verkoopt Thomas Huibertsz van Bemmel namens Johan van Ommeren en Anna Buddinghs (tekent als Buddincx) in hun naam aan het echtpaar Alert van Harn en Elizabeth de Bruijn een gedeelte van *haer huijsinge hoff en schuijr en bergh genaempt het Wesenhuijs staende binnen Rhenen.*

Op 19-5-1629 is door Thomas Hubertsz van Bemmel met procuratie van Jan van Ommeren en Anna Buddinck wonende tot Aernhem 16-5-1629 getransporteert de *huijsinge*

genaemt het Weeshuijs, de andere helft de weesen competerende, in de Lange Heerstraet OW en NW de Secretaris Toll ZW de Heerstraet en WW de gemeensteech (lees Muntstraat).

Johan (Jan) van Ommeren, geb. vóór 1587, was een zoon van Roelof van Ommeren, schepen te Tiel periode 1587-1613, en Maryke Remboutsdr. Hij was aanvankelijk net als zijn vader schepen en raad te Tiel 1614/5 en o.tr. Tiel 23-9-1615/ tr. (attestatie d.d. 9-10-1615) te Arnhem met Anna Buddinck, dochter van Jan Buddinck, burgemeester van Arnhem. Zij was weduwe van Goessen van Lynden.

Op 4-10-1630 transporteerden burgemeester en weesmeesters voor de helft en Alert van Harn voor de andere helft aan Cornelis Goosensz van Kesteren *zeeckere huijsing en hofstede schuer berch en hoff metter gueder daer inne aert en nagelvast is genaemt het Weeshuijs staende en gelegen binnen Rhenen aenden Lange Heerstraet* waar OW en NW de weduwe van zal. Jan Toll ZW de Heerstraet en WW de gemeensteech naest gelegen zijn. Het huis en wat daarbij hoort komt hiermee in zijn geheel in handen van een particulier, een lid van de familie Van Kesteren.

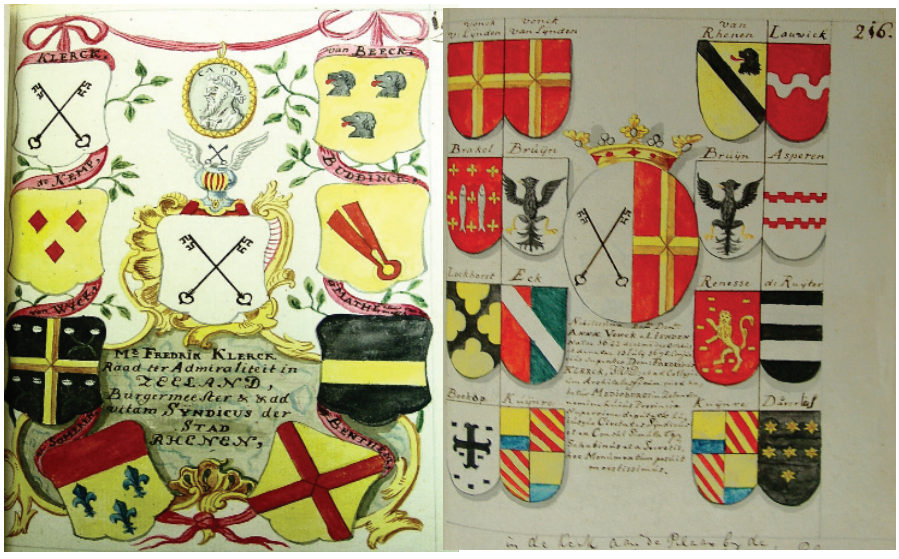
Dat het in die tijd al een aanzienlijk huis was blijkt uit een schuldbekentenis van 31-5-1635 volgens welke Cornelis Goosens van Kesteren en zijn vrouw voor de aankoop van dit huis een hypotheek hadden afgesloten van 1666 gulden, waarvan in 1635 nog 1600 gulden uitstonden. Deze lening was aangegaan bij Gerart Palinck 'raetsvruut der Stat Nieuwmegen' en de gezamenlijke erfgenamen van zijn overleden huisvrouw Ida van Heucelom. Als onderpand wordt gesteld zijn huis aan de Lange Heerstraet binnen Rhenen waar OW de weduwe van Jan Toll, WW de Muntstraet, ZW de voorz.(egde) Heerstraet en NW de stadswal naast gelegen zijn.

Op 15-6-1639 wordt Peter van Kesteren, burgemeester te Rhenen, genoemd als eigenaar van het huis op de hoek van de Muntstraet, *daarinne Willem van Wijck is wonende*. Als belendingen worden genoemd OW de weduwe van zal.(iger) Johan Toll, ZW en WW de gemeijne straten (Herenstraat en Muntstraat) en NW de stadwal.

Willem Cornelissen van Wijck geboren en wonende te Ingen, tr. 2-8-1634 te Rhenen met Hilleken van Bemmel, dochter van bovengenoemde Thomas Huijbertsen van Bemmel, in de periode 1639-1644 genoemd als Gasthuismeester.

Peter van Kesteren was geld schuldig en verkocht aan Henrick van Rempst voor het gerecht *lotinge en delen van zijn huijs aen de Lange Heerestraet*.
Peter van Kesteren, j.m. (jonge man) won. Rhenen o.tr. Rhenen 28-3-1641 en trouwt te Arnhem met Anneken Plijsters, j.d.(jonge dochter) won. te Arnhem. Naast burgemeester was hij in de periode 1647-1651 tevens Gasthuismeester.

Circa 1665 verschenen *'voorden Ed gerechte der stadt Rhenen Jacob Jacobsz van Kuijck en Anna Plijster echtel die te voorens weduwe en boedelhoudster was van zaliger de borgemester Peter van Kesteren mitsgaders Arien de Vree en Mechtelt van Kesteren echteluijden welcke Mechtelt een suster ende universele erfgenaem is geweest van welgemelte borgemeester en hebben in die qualite voor haer en haren erven gecedeert en getransporteert aen ende ten behoeve van Jor Huijbert Vonck van Lienden lieutenant mitsgaders Mr Frederick Klerck advocaetn shoofs van Utrecht getrout aen Joffr Anna Vonck van Lienden den Heere Maisondeu vendrich en getrout aen Joffr Maria Vonck van Lienden en Gijsbert van Brienen getrout aen Joffr Geertruijt Vonck van Lienden respectievelijk kinderen en erfgenamen van wijlen Jor Diderick Vonck van Lienden en haer ed. erven seecker huijsing mette schuijr en aengehorich erff sijnde vrij erff en goet uijtgesondert sheeren ongelden meth soodanich recht als daertoe volgens de brieven gepresenteert, genaempt het Oude Weeshuijs, daer oostwaerts en noordwaerts de secretaris Boumeister zuijtwaert de Lange Heerstraet westwaert de Muntstraet naest gehuijst geerft en gelegen sijn en bekenden de comparanten vanden totale cooppenningen uijtgesondert ses hondert gulden ten behoeve vanden heere secretaris Klerck tot Nijmegen daerinne gevestecht met welck laste het getransporteert wordt ten volle voldaen en betaelt te*

Wapenkwartieren van Frederick Klerck (1637-1703) en zijn echtgenote Anna Vonck van Lienden (1622-1695). Tekeningen van M.C. Volhardt in 'Genealogia Klerckiana' (foto's H.P. Deys)

Rechts op de foto het huis 'Op de Trappen', Herenstraat nr. 76, waar Frederick Klerck in 1665 woonde (fotocoll. H.P. Deys)

wesen ende beloefde alsoo den vrsz huijsinge schuijr ende erff te sullen vrijen en waren...etc.'

Hiermee komt het huis met toebehoren in handen van de gezamenlijke erfgenamen van Jor. (jonker) Diderick Vonck van Lienden, waaronder Mr. Frederick Klerck. Mr. Frederick Klerck, J.U.D., advocaat voor den Ed. Hove van Utrecht, gecommitteerde raad ter admiraliteit in Zeeland, oud burgemeester en pensionaris der stad Rhenen, genoemd als syndicus te Rhenen en lidmaat in de periode 1658-1664, o.tr. te Rhenen 12-2-1665, tr. te Doorn met attestatie van Rhenen, met Anna Vonck van Lienden, geb. Rhenen 10-10-1622, overl. 13-7-1695, dochter van Jonker Dirck Vonck van Lynden (tot den Tollenburgh). Zij testeren 23-6-1694. Frederick Klerck, ged. Rhenen 1-1-1637, overl. 27-7-1703, was een zoon van Gerard (Gerrit) Klerck en Aeltgen (Alidt, Aletta) van Beeck.

Einde 17e eeuw wordt meerdere malen Frederick Klerck als (oud) burgemeester syndicus vermeld als eigenaar van het latere 'Generaelshuis'. Op 3-9-1694 laat zijn echtgenote Anna Vonck van Lienden haar testament opmaken voor het gerecht van de Marsch. Daarin laat zij vastleggen wie haar erfgenamen zullen zijn en wat zij uit haar erfenis kunnen verwachten te ontvangen. Zo zal Maria Dorothea Roth, *die bij mijn man en mij mede van kintsbeen aen is opgebracht'*, uit de erfenis driehonderd gulden ontvangen. Zij trouwt met Hendrick Klerck, een jongere broer van Frederick Klerck, en zij verwerven het huis dat later verkocht wordt aan de familie Smissaert.

Frederick zelf woonde aanvankelijk volgens de kohieren van de haardstedengelden van 1665 in het kapitale huis 'Op de Trappen' waar voor 6 haardsteden belasting betaald moest worden. Dit huis stond eveneens aan de noordkant van de Lange Heerenstraet wat meer naar het westen, een paar huizen voorbij de Muntstraet.

Op 19 september 1693 en de weken daarna speelt nog een zaak voor het stadsgerecht van Rhenen met betrekking tot de bouw van een schuur door de buren. Deze schuur stond achter een huis dat bewoond werd door karman Henrick Lambertsz, vermoedelijk aan de Molenstraat.

Frederick Klerck was gecommitteerde raad ter admiraliteit van Zeeland en was van juni tot en met augustus daarvoor naar Zeeland afgereisd. In die tijd had men kennelijk een schuur te dicht bij de erfscheiding gebouwd, waardoor de

Familiewapens van Hendrik Klerck (1650-1714) en zijn echtgenote Maria Dorothea Roth (overl. 1734). Tekening van M.C. Volhardt in 'Genealogia Klerckiana' (foto H.P. Deys)

scheidingsmuur was beschadigd omdat men de stijlen van de schuur op de bestaande fundamenten van de muur had gezet. Ook de lichtval op zijn erf was verslechterd. Hij eist dan ook van de gedaagde Dirck Roghair dat deze de schuur weer afbreekt. Of dit daadwerkelijk gebeurd is of dat er een schikking kwam is niet verder nagegaan. Wèl is er in latere transporten sprake van een schuur aan de noordkant van het erf, die door Frederick Klerck blijkt te zijn aangekocht.

Frederick Klerck overleed in 1703 en in 1707 worden de erfgenamen van de syndicus Klerck genoemd als eigenaren van het huis op de oosthoek van de Muntstraat/Herenstraat.

Periode 1700 – 1800. De familie Smissaert en de naam 'Generaalshuis'

Na het overlijden van Frederick Klerck in 1703 lijkt het huis met toebehoren in bezit van diens jongere broer Hendrik Klerck, geb. ca. 1650, overl. 27-12-1714, luitenant in dienst der Vereenigde Nederlanden. Deze tr. Egmond a/d Hoef 26-5-1675 met Maria Dorothea Roth, overl. 26-10-1734, dochter van Jonker Rijnhold(t) Roth, *capitein van een compagnie in dienst van de Koning van Denemarken en daarna capitein in dienst der Heren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden*; deze was getrouwd met Maria Saulmont.

14-2-1718 heeft *de heere Gerard van Zwoll borgermeester der stadt Rhenen gecoght voor een hondert en vijftigh gulden van juffr Maria Dorothea Roth weduwe en boedelhoudster van den heere lieutenant Hendrik Klerck cum suis eene schuere met het erffje oostwaarts aan dezelve schuere gelegen en ommuurt zijnde staande en gelegen in de voorsz stad Rhenen inde Muntstraet aan de wal daar oostwaert schepen Ambergh en westwaert voorz Muntstraet naest en gelegen zijn.*

Op 9-5-1718 verschijnen voor het gerecht *Juffr. Maria Dorothea Roth, weduwe en boedelhoudster van den heer lieutenant Henrick Klerck en de here Gerard Frederick Klerck lieutenant reformé, haar soon, sich sterck makend voor kinderen, susteren en broederen om over te geven t.b.v. Gerard van Zwoll, oud borgermeester ene schuijre die door de laatste stormwinden bouwvalligh geworden was met het erfje oostwaert aan deselve schuijre gelegen in de Muntstraat aan de wal.* Belendingen: OW schepen Amberg, ZW de comparanten, WW de voorz. Muntstraat en NW de stadswal *'sijnde het getransporteerde door den syndicus Klerck zal. aangecoft van den secretaris Jacob Boumeister met muren en getimmerde'.*

In 1721 verkoopt Maria Dorothea Roth het huis en toebehoren aan de familie Smissaert als volgt omschreven:

6-5-1721 De heer en mr Balthazar Smissaert *canonicq ten Dom en hooftschout der stad Rhenen* heeft volgens koopconditie van deze datum *gekogt van vrouwe Maria Dorothea Roth weduwe en boedelhoudster van wijlen den heere Henrik Klerk in leven lieutenant reformé cum suis sekere huijsinge erve en hof met 't turfschuurtje ende grote schuur tegenwoordig daar aen behorende staende en gelegen alhier binnen Rhenen inde Heerestraet daar oostwaert schepen Amberg en westwaert de Muntstraet naast geerft en gelegen zijn en sulx voor de somme van een duijsend gulden boven een goude ducaat voorden armen en seeven gelijke ducaten ten behoeve van de kinderen van de vrouwe verkoperse.*

W.H. Strous publiceerde in 1999 in Oud Rhenen over deze familie Smissaert en schrijft over genoemde Balthazar Smissaert het volgende:

Balthazar Smissaert, op z'n 23e al schout in Rhenen, de tweede van de familie, broer van de luitenant-generaal Joan Carel Smissaert, was bewindhebber van de West-Indische Compagnie en raad ter admiraliteit van Friesland. Hij was in Utrecht geboren op 13 januari 1677 en werd vernoemd naar zijn grootvader Balthazar Coymans. Hij trouwde te Neerlangbroek op 11 oktober 1702 met Constantia van Toll, die in Amsterdam was geboren op 30 november 1675 en in Rhenen werd begraven op 31 augustus 1731; hij hertrouwde te Amsterdam op 30 december 1734 met Cornelia Eliana Scott, die 17 februari 1739 te Amsterdam overleed. Ruim 2 jaar later overleed hij te Amsterdam, op 18 mei 1741, en werd eveneens te Rhenen begraven. Mr. Balthazar Smissaert had een juridische opleiding achter de rug – hij was in 1699 te Utrecht gepromoveerd – en ondanks het feit dat hij in zijn functie regelma-

Familiewapen Smissaert en zegel van Joan Carel Smissaert, hoofdschout te Rhenen in de periode 1674-1700

Rouwborden van de generaal Jan Carel Smissaert 1705-1775) en Balthazar Smissaert (1677-1741) hoofdschout te Rhenen. De rouwborden hingen ooit in de Cunerakerk en werden in 1789 opgetekend door M.L. van Hangest D 'Yvoy. (Afbeelding uit een gebonden handschrift aanwezig bij het CBG in Den Haag; dit handschrift is inmiddels gedigitaliseerd)

tig werd aangeduid met hoofdofficier zal dat geen aanleiding zijn geweest om hem met generaal aan te spreken. Mr. Balthazar Smissaert was meer dan 30 jaar schout te Rhenen in de periode 1704-1736.

Het huis, de put die ervoor stond en de Muntstraat werden later namelijk wel aangeduid als 'het Generaelshuis, de Generaelsput en de Generaelssteeg', ongetwijfeld genoemd naar een generaal Smissaert. In 1721 wordt het geheel beschreven als '*sekere huisinge, erve en hof met 't turfschuurtje ende groote schuur tegenwoordig daer aen behoorende en staande en gelegen binnen Rhenen in de Heerestraat*'. Belendingen: OW schepen Amberg en WW de Muntstraat. In de huis- en haardstedengelden-kohieren wordt in 1720 als eigenaar van het huis genoemd de weduwe Klerck. In de periode daarna, 1721-1735, is hoofdofficier Smissaert eigenaar en gebruiker. In 1746 en 1748 zijn de eigenaren van huis en toebehoren de erfgenamen van de heer hoofdofficier Smissaert. Bewoner is dan Generael Majoor en Collonel Johan Carel Smissaert. Dit is dus 'de generaal' waarnaar gezocht wordt. Eigenaar van het huis OW ernaast is dan Casimier Clemmé, de tuinier van Remmerstein en diaken te Rhenen.

Genoemde Joan Carel Smissaert is dezelfde die met luitenant-generaal Joan Carel Smissaert de Oude de veldtocht langs de Nederrijn meemaakt en op de 5e januari 1745 in Venlo van zijn oom zijn orders ontvangt om uit te trekken richting Duitsland. Op dat moment is hij kolonel. Hij werd in Rhenen geboren op 20 oktober 1705 en werd naar zijn grootvader Johan Carel Smissaert genoemd; hij huwde in 1736 Anthonia Hesselt van Dinter, die op 25 april 1739 bij de geboorte van hun tweede kind, een dochter, overleed; deze dochter stierf in januari 1740. Hun eerste kind Balthazar

Portret van Jacob Haksteen, overl. op Heimerstein in 1808, in de periode 1779/1789 burgemeester te Rhenen

Constantijn, geboren november 1737, maakte een maritieme carrière die noodlottig afliep toen het schip Drenthe, waarover hij het bevel voerde, op 3 februari 1784 bij het eiland Minorca in de Middellandse Zee met alle opvarenden, in totaal 450 koppen, in een storm verging.

Johan Carel Smissaert werd kapitein met de rang van luitenant-kolonel bij het regiment Hollandse Gardes per 16 september 1735. Op 4 februari 1740 verschijnt hij met een compagnie gardes te voet in Rhenen. Per 17 september 1742 werd hij commandant van het regiment Walen, tot 2 maart 1752, toen zijn regiment bij een grootscheepse reorganisatie van het Staatse leger, werd toegevoegd als 2e bataljon aan het regiment Walen van Lillers. Toen deze op 5 mei 1762 moest worden opgevolgd werd Johan Carel Smissaert regimentscommandant van de Walen tot zijn overlijden in 1775. Op 16 mei 1747 was hij al bevorderd tot generaal-majoor der infanterie, waarna op 14 maart 1766 zijn bevordering volgde tot luitenant-generaal der infanterie. Hij was tevens gouverneur van Heusden, Workum (Woudrichem) en het fort Hemert. Hij nam deel aan de begrafenisstoet van Willem IV in 1751. Zelf werd hij 15 april 1775 's avonds in de Cunerakerk begraven en werd zijn wapenbord daar opgehangen. (zie pagina 24 links boven) In de begrafenisstoet werden 24 flambouwen meegedragen.

In de periode 1754-1774 wordt de heer generaal-major Smissaert genoemd als eigenaar en gebruiker van het 'Generaelshuis'.
Volgens actes d.d. 18-8-1751 en 9-9-1751 transporteert vrouwe Christina Margaretha Klerck, weduwe van Gerard van Zwol (Swoll), de buurvrouw, aan Generaal Major Jan Carel Smissaert *een schuur of pakhuis met hof(stede) daer annex staende aan de gemene straat en wal. Belendingen: OW en NW de gemene straeten en wal WW de heer koper zelf.*

Op 9-3-1775 transporteren Mr Jacob Haksteen, raad, en Johanna Heertruida Hoising t.b.v. Helena Clockener *meerderjarige juffrou een huisinge noordzijde van de Lange Herestraet* OW mevrouw de weduwe Maclaine WW generaal Smissaert, ZW voornoemde mevrouw Maclaine en de Heerestraat en NW de stadswal. Hierop rust een jaarlijkse tijns van de Domeinen.

Op 5-8-1777 transporteert Balthazar Constantijn Smissaert aan Christiaan Roser en zijn vrouw Constantina Agneta baronnesse de Reden een huis met bleekveld, turfschuur, koetshuis en stalling gelegen in de Herenstraat te Rhenen. Christiaan Roser wordt daarbij 'commandeur van Jaffena Patnam' genoemd. Belendingen: OW juffrou Clockener, WW de Muntstraat, ZW de Herenstraet en NW de Stadswal.
Jaff(e)na Patnam was een fort en handelspost van de VOC op Ceylon (nu Sri Lanka).

Op 13-11-1779 transporteren Christiaan Rose en Constantia Agneta Baronesse van Reeden aan Mr. Jacob Haksteen en zijn echtgenote vrouwe Johanna Geertruida Hoisingh een huis, bleekveld, turfschuur, koetshuis en stalling gelegen in de Heerestraat. Mr Jacob Haksteen was onder andere raad in de vroedschap der stad Rhenen. In de periode 1779-1789 wordt hij meerdere malen genoemd als burgemeester te Rhenen tijdens de patriottische troebelen. Hij was een vermogend man, rijk geworden onder meer met slavenhandel, en kocht en verkocht nogal wat bezittingen onder Rhenen, zoals Remmerstein (in 1778), het Generaalshuis, het huis ernaast in de binnenstad en tenslotte Heimerstein, waar hij is overleden. Hij was in Batavia geboren als zoon van Pieter Haksteen, gouverneur van Coromandel in India 1765-1773, koopman en raad te Batavia in 1793; zijn moeder was Maria Isabella Meijer.

Jakob Haksteen tr. te Groningen 21-11-1771 met Johanna Geertruida Hoising, geb. Groningen 1754, dochter van Hermanus Christiaan Hoising en Judith Johanna Sophia Douglas.
In 1800 werd het huwelijk ontbonden en leefde Haksteen samen op kasteel Blankenberg met Eva Helena Jacqueline de Swart, dochter van Marcel de Swart te Maastricht.

Uit deze relatie werd zoon Jan Pieter Haksteen geboren. In 1791 werd hij, Jacob Haksteen, benoemd tot burgemeester van Alkmaar, maar werd daar als oranjegezinde in 1795 na de Franse inval afgezet. Haksteen bracht zijn levensavond door in Rhenen, waar hij in 1792 het landgoed Heimerstein had

gekocht, en overleed in 1808. Het familiewapen van Jacob Haksteen was een uit de zee oprijzend (zee)paard met in het schildhoofd een ster. Dit wapen wordt als laatste afgebeeld op een 18e eeuwse wapenkaart (museum Het Rondeel) met als bijschrift *J. Haksteen I.U.D 1774*. Heraldicus Baron M.L. van Hangest D'Yvoy bezocht 17 september 1789 de Cunerakerk en trof daar wapenschilderingen aan op het orgel met onder andere het wapen van de enige Nederlandse paus, Adrianus VI. Op een tekstschild met een zeepaard als schildhouder staat vermeld dat ten tijde dat J. Haksteen burgemeester was deze wapens overgeschilderd waren.

Op 24-1-1791 verschijnt voor het gerecht Mr. Jacob Haksteen, heer van Cadier en Blankenberg, voor hemzelf en zich sterkmakende voor zijn vrouw Johanna Geertruida Hoising en transporteert t.b.v. de heer Dirk Roelofzen en Juffr. Anna Petronella Zegenius een huisinge etc. Belend: OW Raad en substituut schout Hendrik van Ommeren, WW de Muntstraat, ZW de Herenstraat en NW de Stadswal.

Dirk Roelofs, overl. 27-6-1816, weduwnaar van Anna Petronella Zegenius (ook wel Zegerius), was te Arnhem geboren als zoon van Willem Roelofs en Elisabeth Timmer. Hij was o.a. koopman in thee en later winkelier met een besloten winkel in thee, coffij en chicorij. Hij overleed in het huis nummer 9, op de hoek van de Kloostersteeg, waar later het gezin van der Zandt woonde.

Dirk Roelofs was de eerste maire van Rhenen in 1795 in de Franse Tijd. In de periode 1803-1811 is Daniel Gaukes maire en wordt Dirk Roelofs genoemd als lid van de municipaliteit.

Periode 1800 – 1950.
De families Sandbrink en Van Laar

Gerard Ever(h)ardus van der Zandt, geb. Apeldoorn 5-12-1786, zoon van Johan van der Zandt, predikant, en Johanna Debora van Romond, was medicinae doctor, apotheker en griffier bij het vredesgerecht (1818-1827) te Rhenen. Hij huurde van Dirk Roelofs een deel van diens huis No. F 391/huisnummer 81 op de oosthoek van de Muntstraat/Herenstraat. In de militie registers en lotingslijsten van begin 18e eeuw staat vermeld dat hij er ook woonde. Hij had in dat huis waarschijnlijk een apotheek (middelmatige praktijk genoemd) met praktijkruimte. Zelf bezat hij in 1830 nog een huis, No. 9, kadastraal nummer F 272, vlakbij de Westpoort, naast de steeg tussen hem en de herberg De Koning van Denemarken. Volgens de volkstelling van 1830 woonde hij toen als weduwnaar en stads medisch doctor met zijn dochter Elisabeth Cornelia in De Koning van Denemarken.

Hij was getrouwd geweest met Reijniera Johanna Verschuur, geb. Amersfoort, overl. Rhenen 28-6-1826, dochter van Evert Verschuur en Elisabeth Boterhoven.

Bij het lantaarngeld wordt hij in 1814, maar ook in de periode daarna, genoemd op huisnummer 81, echter bij de aangiftes van het overlijden van kinderen in de periode 1813-1818 woonde hij met zijn gezin waarschijnlijk op huisnummer 9. Zijn buren Cornelis Wildeman, broodbakker, en Willem van Dolderen, herbergier van De Koning van Denemarken, doen dan aangifte.

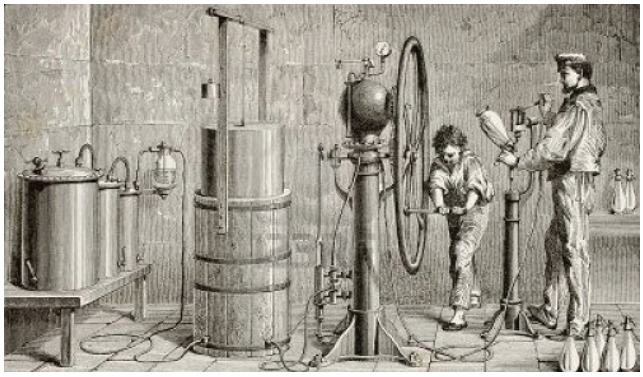
In de periode 1818-1830 wordt Gerardus Everardus van der Zandt genoemd als eigenaar van het huis No. 9 bij de Westpoort; in dit huis overlijdt kennelijk ook Dirk Roelofs in 1816.

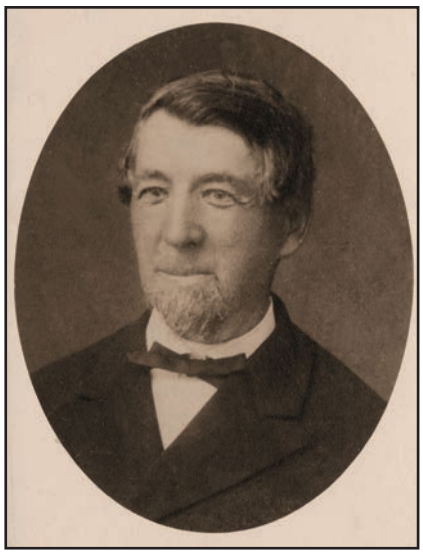
Op 10-8-1839 treedt Jacobus Metz, griffier van het kantongerecht te Rhenen, op als gemachtigde van Gerard Everard van der Zandt, medicinae doctor, en Elizabeth Cornelia van der Zandt en Johanna Debora van der Zandt, allen ongehuwd en te Delft woonachtig, tevens in de hoedanigheid van gemachtigde van hun broeder Jan Everard van der Zandt, *kadet en sergeant*. Zij verkopen dan aan Asser Moses van der Horst, koopman te Rhenen, een huis met twee tuinen en schuur in de Heren- of Bovenstraat, belend: OW zekere steeg, WW en NW de Stadswal, ZW de Heeren of Bovenstraat, kadastrale nummers F272, 273, 274 en 275, op de westhoek van de Kloostersteeg, met een jaarlijkse 'uitgang' aan de Stad Rhenen.

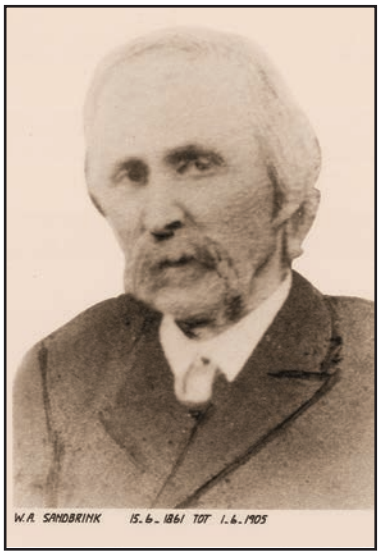
Op 13-11-1816 wordt door de erfgenamen van Dirk Roelofs, overleden te Rhenen op 27-6-1816, in het nieuwe logement van de juffrouwen Vastrik ter veiling aangeboden een *zeer logeabel Huis, nummer A81, voorzien van negen meest behangen kamers, keuken, kelder, mitsgaders koetshuis en stal benevens een grote tuin staande binnen Rhenen aan de Heerestraat, naast de Muntstraat, noordwaards aan de Stadswal grenzende, oostwaards aan het huis van de erven Hr. Johannes Henricus Broers*

Tevens wordt een huis, nummer A66, dat erachter staat geveild; dit was door de vorige eigenaar aangekocht onder de naam van schuur of pakhuis met een hof, doch *'geapproprieert'* tot een woonhuis met een schuur. Koper van het geheel is Jacobus Gerardus Sandbrink, grondeigenaar.

Dirk en Willem Anthonie Sandbrink hadden enige tijd ook een spuitwaterfabriek in het Generaalshuis

Dirk Sandbrink (1817-1891), links en rechts zijn broer Willem Anthonie Sandbrink (1828-1906) (fotocoll. H.P. Deys)

Er wordt van deze verkoop een akte opgemaakt door de Veenendaalse notaris Wulphert van Ginkel.

Het hele complex blijft daarna voor lange tijd in bezit van Jacobus Gerardus Sandbrink (1796-1855), gehuwd met Deliana Dedrica Roelofs (1789-1861), en hun latere erfgenamen.

Op 14-9-1891 verschijnen de erven Sandbrink en aangetrouwden in het sterfhuis Herenstraat A92 van de ongehuwde Dirk Sandbrink, die op 5-1-1891 is overleden. Executeur-testamentair is zijn eveneens ongehuwde broer Willem Anthonie Sandbrink. Het bezit aan roerende en onroerende goederen dat Dirk samen met zijn broer Willem Anthonie had, wordt vastgesteld en Willem Anthonie, die bij hem woonde, krijgt gedurende diens verdere leven het vruchtgebruik van zijn nalatenschap. Van de roerende goederen behoorde de helft toe aan Dirk, waarvan tevens wordt vastgelegd wat die waren en de erfgenamen verklaren dat hiervan geen zaken zijn uitgenomen. Het testament van Dirk Sandbrink was verleden bij de Rhenense notaris H.J.G. Mos.

Op 28-4-1906 overlijdt Willem Anthonie Sandbrink en op 26-5-1906 worden diens nagelaten goederen vastgesteld, waaronder de onverdeelde helft in een herenhuis cum annexis met kadastrale nummers F 388, 389, 390 en 391. Executeur-testamentair is de Rhenense huisarts dr. Pieter Boodt. Notaris is J.A. van Iterson. De onverdeelde helft van zijn nalatenschap wordt formeel op 31-5-1906 toegevoegd aan het geheel van de nalatenschap van de twee broers Dirk en Willem Anthonie.

Bij de boedelscheidingen na het overlijden van de ongehuwde broers Dirk en Willem Anthonie Sandbrink, respectievelijk in 1891 en 1906, bleek dat ze op het terrein, kadastrale nummers F 388 t/m 391, ook samen een spuitwaterfabriek hadden. De totale nalatenschap wordt op 20-7-1911 geveild door notaris Johannes Adrianus van Iterson te Rhenen in De Koning van Denemarken, waarbij **drie percelen** gekocht worden door de gebroeders Jacob ter Haar Janszoon en Jan ter Haar Janszoon, sigarenfabrikanten. Deze percelen zijn:

Het wapen van de familie Sandbrink en het zegel van notaris Jacobus Gerardus Sandbrink (1858-1933) (fotocoll. A.J. de Jong)

Perceel 1

Een Heerenhuis op de hoek van de Herenstraat en de Muntstraat A85 met achtergelegen tuin, kadastrale nummers van de tuin, zeventig centiaren, F390 en van het huis F391, twee aren vijftig centiaren. Samen tien aren twintig centiaren.

Perceel 2

Een schuur met annex bergschuurtje en achter gelegen tuingrond aan de Muntstraat A2, gelegen tussen het voorgaande perceel kadastraal bekend als een afgepaald zuidelijk gedeelte ter grootte van circa vier aren negentig centiaren van de kadastrale percelen Sectie F nummers 388 en 389, tezamen voor het geheel negen aren.

Perceel 3

Een koetshuis aan de Muntstraat plaatselijk gemerkt A4 benevens een daar mede verenigd burgerwoonhuis aan de Molenstraat plaatselijk gemerkt A22 met achtergelegen tuingrond en stenen varkenshok ten noorden van het voorgaande perceel en kadastraal bekend als een afgepaald noordelijk gedeelte ter grootte van circa vier aren tien centiaren van de kadastrale percelen Sectie F nummers 388 en 389 tezamen groot voor het geheel negen aren.

Op 5-7-1913 wordt een gedeelte verkocht door de gebroeders Ter Haar aan Johannes Baars Corneliszoon, een huis met koetshuis, erf en schuurtje en tuin aan de Molenstraat en Muntstraat. Dit perceel omvat zes aren zeventig centiaren van het kadastraal perceel gemeente Rhenen Sectie F nummer 1054, het geheel groot zeven aren negentig centiaren.

Jacobus Gerardus Sandbrink, geb. Rhenen 01-05-1796, overl. Rhenen 13-10-1855, was winkelier in linnen, katoenen en wollen manufacturen, administrateur, later steenbakker met 20 knechts (in 1834 14), landeigenaar, lid van de gemeenteraad en wethouder te Rhenen, voorts heemraad van de Dijkstoel van de Rhenensche Nude en Achterbergsche Hooilanden. Hij tr. Dodewaard 7 april 1817 Deliana Dedrica Roelofs, geb. Dodewaard 1 januari 1789, overl. Rhenen 8 mei 1861, dochter van Hendrik Roelofs en Christina Budding.

Dirk Sandbrink, geb. Rhenen 29 oktober 1817, ongehuwd, overl. Rhenen 5 januari 1891, was oliefabrikant met een knecht, wiens molen door twee paarden werd aangedreven. Hij was steenfabrikant en griffier bij het kantongerecht te Rhenen, lid van de gemeenteraad en wethouder van Rhenen, lid van de Provinciale Staten van Utrecht (1882-1890), voorts dijkgraaf van de Dijkstoel van de Rhenensche Nude en Achterbergsche hooilanden.

Willem Anthonie Sandbrink, geb. Rhenen 14 februari 1828, ongehuwd, overl. Rhenen 28 april 1906, notarisklerk, gemeentesecretaris van Rhenen en secretaris van de Dijkstoel van de Rhenensche Nude en Achterbergsche Hooilanden. De 8 jaar oudere broer van Willem Anthonie, Henricus Christiaan, geb. Rhenen 29 december 1819, promoveerde op het proefschrift Susurro Uterino (1852) en wordt genoemd als medisch doctor en arts te Lienden, overl. te Lienden 21 oktober 1878, tr. Zoelen 18 juli 1857 Elisabeth Luthera Adriana Heuff, dochter van Johan Adriaan Heuff en Maria Hendrika van Malsen. Hij heeft nog enige tijd in Rhenen in het Generaalshuis gewoond. Dirk, Willem Anthonie en Hendrik Christiaan waren zoons van Jacobus Gerardus Sandbrink (1796-1855) en Deliana Dedrica Roelofs (1789-1861). Dirk en Willem Antonie woonden samen als ongehuwde broers in het Generaalshuis.

Leden van de familie Sandbrink bewoonden dus een groot deel van de 19e eeuw het huis op de oosthoek van de Muntstraat/Herenstraat, ooit het Generaalshuis geheten. Hiernaast staat ook het wapen van de familie Sandbrink afgebeeld. De Veenendaalse notaris J.G. Sandbrink voert op zijn zegel als notaris echter het rijkswapen, de leeuw op een veld bezaaid met blokjes.

Jacobus Gerardus Sandbrink, geb. Rhenen 6 maart 1858, overl. Rotterdam 30 november 1933 was een zoon van Dedricus Franciscus Sandbrink, geb. Rhenen 7 juli 1822, apotheker, en Petronella Johanna Ramondt, geb. Dodewaard 6 juni 1824, overl. Rhenen 27 mei 1887.

Hij was notaris te Veenendaal (1890-1928), secretaris en cameraar van het waterschap, het Veenraadschap der Geldersche en Stichtsche Veenen, secretaris van het polderbestuur van Veenendaal en lid van de Provinciale Staten van Utrecht (1919-1922). Deze tr. Veenendaal 6 oktober 1892 Maria Elisabeth van Woudenberg, geb. Veenendaal 24 juli 1873, overl. 10 januari 1965, dochter van Dirk van Woudenberg en Hendrika Katharina van Broekhuizen.
In het meinummer van Oud Rhenen 2012 vertelt zijn tegenwoordig in Zuid-Afrika wonende kleindochter Wilhelmina (Willemien) Helena Paulina Maria Sandbrink, geb. Rhenen 17 juni 1942, over haar jeugd in Rhenen.
In dit artikel staat ook het familiewapen Sandbrink afgebeeld.
In de overzichtstabel die hieronder volgt wordt in de periode 1907-1911 als bewoner van het huis **Susanna Johanna Hollenbach** genoemd; zij was toen weduwe van Dirk Boodt. Deze was een zoon van Pieter Boodt en Christina Elisabeth Sandbrink.

Johanna Geertruida Sandbrink was een dochter van Jacobus Gerardus Sandbrink en Deliana Dedrica Roelofs. Zij was geboren in Rhenen 28 maart 1824, overl. aldaar 15 december 1844, tr. Rhenen 19 januari 1844 Pieter Boodt, geb. Rotterdam 30 september 1816, medisch doctor en chirurg te Rhenen, overl. 's-Gravenhage 6 september 1898, zoon van Pieter Cornelis Boodt en Arendina Costerman. Hij hertr. 17 juli 1846 met Christina Elisabeth Sandbrink. Uit dit eerste huwelijk kwam een jong overleden kind voort.

Christina Elisabeth Sandbrink, geb. Rhenen 10 maart 1826, overl. aldaar 25 november 1890, tr. Rhenen 17 juli 1846 Pieter Boodt voornoemd, weduwnaar van Johanna Geertruida Sandbrink, haar zuster. Hij overl. 's-Gravenhage 6 september 1898. Uit dit huwelijk zijn 10 kinderen bekend, waaronder Pieter Cornelis Boodt, wijnhandelaar, die later trouwde met de weduwe Ramspek-van der Linden, de moeder van Bertram Ramspek en **Dirk Boodt**, geb. Rhenen 2 september 1854, overl. Rhenen 25 augustus 1900 als echtgenoot van **Susanna Johanna Hollenbach**.

De galanteriewinkel van C. Puijk en kapper L.H. van Doorn in de Kruisstraat. Zij verhuisden samen naar de Herenstraat

Overzichtstabel met huis- en kadastrale nummering

Tabel aangevende het verloop van bezit en inwoning van het 'Generaalshuis' van 1801 tot 1940. Jaartallen kunnen ietwat onnauwkeurig zijn, omdat de bewoningsgegevens niet exact bekend zijn, en omdat het kadaster meestal in het volgende dienstjaar (een jaar na een transactie) pas de opmetingen verrichtte.

	Kadaster	Bewoner	Eigenaar	Adres	Bijzonderheden
1801	-	Hendrik Steenbergen,	Dirk Roelofs	Herenstraat nr. ?	
1805 - 1817	-	Dirk Roelofs, mej. W. van Brienen, doctor G.E. van der Zandt	Dirk Roelofs	Herenstraat 81	
1824	-	echtpaar Jacobus Gerardus Sandbrink- Deliana Didrika Roelofs	Jacobus Gerardus Sandbrink	Herenstraat A 81	Kad. Art. 431 Aankoop 1816
1850	F 391	Jacobus Gerardus Sandbrink (†1855) met D.D. Roelofs († 1861), D.F. Sandbrink, W.A. Sandbrink, H.Chr. Sandbrink	Jacobus Gerardus Sandbrink	Herenstraat A 81	Kad. Art. 431
1862	F 391	Dirk Sandbrink, Willem Anthonie Sandbrink	Dirk Sandbrink, Willem Anthonie Sandbrink	Herenstraat A 81 > A 92	Kad. Art. 1467
1892	F 391	Dirk Sandbrink († 1891), Willem Anthonie Sandbrink († 1906); echtpaar Dirk Boodt-Hollenbach	Dirk Sandbrink, Willem Anthonie Sandbrink; Susanna Johanna Hollenbach	Herenstraat A 92	Kad. Art. 2626
1907	F 391	Susanna Johanna Hollenbach wed. Dirk Boodt	Susanna Johanna Hollenbach wed. Dirk Boodt	Herenstraat A 85	Kad. Art 3229 1911 verkoop
1911	F 391	Susanna Johanna Hollenbach wed. Dirk Boodt	Susanna Johanna Hollenbach, wed. Dirk Boodt	Herenstraat A 85	Kad. Art. 2581,3229, 3275
1911	F 391	Christoffel Puijk, Lambertus Hermanus van Doorn	Jan Jansz. ter Haar, Jacob Jansz. ter Haar	Herenstraat A 85 en A 85a	Kad. Art. 3387
1920	F 391 > F 1079	Christoffel Puijk (de westelijke helft van het 'Generaalshuis')	Abraham Ouwehand	Herenstraat A 85	Kad. Art. 3713, 3781, 4231; opsplitsing
1920	F1080	Lambertus Hermanus van Doorn (de oostelijke helft van het 'Generaalshuis')	Lambertus Hermanus van Doorn	Herenstraat A 85a	Kad. Art. 3729
1928	F 1127 > F 1151	Wouter van Laar	Wouter van Laar	Herenstraat A 85	Kad. Art. 4484
1940	F 1080 F 1151	Lambertus H. van Doorn Wouter van Laar	Lambertus H. van Doorn Wouter van Laar	Herenstraat A 85a na 1940: nr. 25 Herenstraat A 85 na 1940 : nr 51	in mei 1940 verwoest, onteigend en naar Gemeente Rhenen gegaan

Vervolgen we nu de latere bewoning van het huis na 1911, waarbij het huis eerst in handen komt van de sigarenfabrikanten en gebroeders Jacob en Jan ter Haar en Abraham Ouwehand. Hierbij komt ook nadrukkelijk het gezin van Wouter van Laar en Roeloffina ten Boske in beeld.

Dit artikel over het Generaalshuis willen we afsluiten met een genealogie van de tak van de familie Van Laar, waartoe deze Wouter van Laar behoorde. In het begin van de jaren twintig verhuisde het gezin van Wouter van Laar van de Nieuwe Veenendaalseweg C3 naar de Rijnstraat. Moeder van Laar begon daar een kruidenierswinkel. Schuin tegenover hen in de Kruisstraat woonden Chris Puijk (de 'Feestbult'), die een winkel had in galanterieën, en Lambertus Hermanus Van Doorn, de kapper. Die twee waren samen later verhuisd naar het 'Generaalshuis' in de Herenstraat A85, kadastraal nummer F 1079, dat einde 1911 in twee delen werd opgesplitst. Van Doorn koopt daarbij van eigenaar A. Ouwehand het rechterdeel kad. No. F 1080. Chris Puijk huurt het linkerdeel van A. Ouwehand.

In 1928 kwam het pand aan de Herenstraat vrij en werd het gekocht door Wout van Laar. De Hervormde Kerk te Rhenen verleende hem een hypotheek van 6000 gulden.

Het 'Generaalshuis' in de steigers, september 1911 (fotocoll. H.P. Deys)

Het pand, dat al als winkel dienst deed, werd verbouwd en ingericht als kruidenierswinkel.
In de gang van het huis was een waterput. Dit zal een regenwaterput zijn geweest, want het water werd met een emmer omhoog gehaald en had geen pomp. De kelder was een kluiskelder.

In de kamer rechts van de winkel stonden een piano en een orgel. Truus, de oudste dochter, bespeelde beide instrumenten. Tot op hoge leeftijd, honderd jaar, bleef zij orgel spelen. Zij was een leerling van de organist van de Cunerakerk, A.C. Moinat, en later van Henk van Eck.
In 1938 nam zoon Roelof van Laar de winkel over. In 1940 is het gehele pand verwoest en kwamen er een nieuwe winkel en woning in de stijl van de Delftse School. De winkel is in 1960 verbouwd tot de eerste zelfbedieningszaak in Rhenen. Architect was Simon Heijn en de aannemer was Van Swaay uit Wageningen. Naast de winkel kwam Jamin met filiaalhouder Kuipers en daarnaast de kapperszaak van L.H. van Doorn, later kapper Jo Fles.

In 1970 kwam er een einde aan de kruidenierswinkel. Het pand werd daarna onder andere verhuurd aan de muziekzaak van Van Hees met filiaalhouder J. van de Haar. In 1993 kocht kapper J.G. Heimel het pand. Nu is er de kapsalon van Johan van Hees in gevestigd.

Het 'Generaalshuis' in de Herenstraat in de jaren twintig, met daarin gevestigd de 'Goedkope Winkel' van Chris Puijk en daarnaast kapper Van Doorn. Hiervoor waren beide zaken naast elkaar gevestigd in de Kruisstraat (fotocoll. H.P. Deys)

Het originele gebonden handschrift Genealogia Klerckiana naast de handschrift kopie die aan het Oud Archief van de Stad Rhenen is geschonken (foto H.P. Deys)

Dankwoord

Langs deze weg willen wij graag Herman de Wit te Delft en Hans van der Heiden te Linschoten in het bijzonder bedanken voor informatie waarvan wij gebruik hebben kunnen maken bij het samenstellen van dit artikel. De Wit doet onderzoek naar de familie Roth en de relatie met de te Rhenen in de 17e en 18e eeuw voorkomende familie Klerck. Hij hoopt daar te zijner tijd over te publiceren. De Wit informeerde ook Rhenen over het bestaan van een *Genealogia Klerckiana*, een fraai handschrift met de geschiedenis van de familie Klerck, verluchtigd met vele gekleurde wapentekeningen. Dit handschrift, oorspronkelijk afkomstig uit Rhenen, vervaardigd einde 18e eeuw door M.C. Volhardt, bevindt zich in het Stadsarchief te Kaapstad, Inv. No. 445. Men had ook te Kaapstad een handschriftkopie, welke door bemiddeling van Henk Deys geschonken is aan het Oud Archief van Rhenen. Deys maakte van het origineel een transcriptie en tevens een vertaling in het Engels. De stukken zijn in te zien in het Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede, Toegang 22, Inv.No. 307 en 308. Voorts maakte Deys in Kaapstad nog

De achterzijde van het 'Generaalshuis' gezien vanuit de Muntstraat (fotocoll. H.P. Deys)

Genealogie van Wouter van Laar

I. **Wulphert Jansz**, geb. Achterberg ca. 1612, overl. 26-04-1663, tr. 1643 **Hendrickjen Jans**, geb. Rhenen ca. 1615. (Hendrickjen trouwde in 1668 met Hendrick Huijbertsz, jm. van Veenkant).
Uit dit huwelijk: 1 kind.

II. **Jelis Wulven**, geb. Achterberg ca. 1642, overl. Rhenen 31-01-1713. tr. 30-01-1668 in Amerongen **Merrighien Hermens**, geb. Amerongen (Dwarswegh) ca. 1641, dochter van Harmen Jansen en Rijntjen NN, wed. van Gijsbert Berentse (Beerentsz).
Uit dit huwelijk: 4 kinderen, waaronder;

III. **Herman Jelisse**, geb. Amerongen 06-03-1681, otr. in Amerongen 29-10-1702 **Geurtje Hendricks,** geb. 1685 in Amerongen.
Uit dit huwelijk: 2 kinderen, waaronder;

IV. **Jelis Harmsen (Hermense)**, geb. Rhenen 26-09-1706, landbouwer, overl. ald. 22-04-1768, tr. ald. 14-03-1728 **Aartje Roelofse,** geb. Rhenen 11-11-1707, overl. ald. 18-12-1788.
Uit dit huwelijk: 10 kinderen, waaronder;

V. **Roelof Jelissen van Laar**, geb. Achterberg 1-04-1746, landbouwer, overl. ald. 02-04-1835, tr. ald 10-12-1769 **Neeltje Everdsen** (Eviden/Ewitte) geb. Achterberg ,overl. ald. 27-06-1810.
Uit dit huwelijk: 11 kinderen, waaronder;

VI. **Roelof van Laar**, geb. Rhenen 25-12-1793, landbouwer, broodbakker, overl. ald. 06-10-1871, tr. Oosterbeek 17-02-1815 **Janna Jansen van den Berg**, geb. Doorwerth 09-12-1792, overl. 12-03-1873, dr. van Wouter Jansen van den Berg, overl. 08-11-1834 oud 74 jr., landman en wethouder, en Geesken Leemkuil.
Uit dit huwelijk: 16 kinderen, waaronder;

VII. **Jan van Laar**, geb. Doorwerth 06-04-1834, karman, landbouwer, overl. Rhenen 05-11-1895, tr.(1) Rhenen 11-11-1874 **Jannigje Veenendaal**, geb. Maartensdijk 28-01-1851, dr. van Hendrik Veenendaal en Griet van Rhenen. Tr.(2) Rhenen op 13-07-1904 met **Jan Haartman**, geb. Rhenen 09-05-1852, overl. Rhenen 24-04-1924, zn. van Hendrik Haartman en Geertruij Folsche.
Uit het eerste huwelijk: 15 kinderen, waaronder;

VIII. **Wouter van Laar**, geb. Rhenen 24-08-1880, sigarensorteerder, overl. Zeist 03-02-1945 tr. Rhenen 27-03-1907 Roeloffina ten Boske, geb. Rhenen 29-05-1885, naaister, winkelierster, overl. ald. 18-01-1984. Dochter van Aalbert ten Boske, wagenmaker, en Geertruida van der Peut.
Uit dit huwelijk: 8 kinderen, waaronder;
Roelof van Laar, geb. Rhenen 13-05-1912, overl. Veenendaal 08-01-2004. Kruidenier.

kleurenfoto's van de wapentekeningen in het originele handschrift (zie enkele afbeeldingen hieruit).

Van der Heiden bestudeerde onder andere archieven van Veenendaalse notarissen in de 19e eeuw met betrekking tot Rhenen, Elst en Achterberg. Deze bevinden zich in Het Utrechts Archief, maar zijn lastig te raadplegen omdat de stukken over meerdere toegangen verspreid zitten. Hij attendeerde ons op transporten met betrekking tot het Generaalshuis in de 19e eeuw.

Belangrijkste geraadpleegde bronnen

Algemeen

Informatie over de eigenaren van het Generaalshuis werd voornamelijk verkregen uit de gerechtelijke archieven (trans-

Wout van Laar (rechts) voor de kruidenierswinkel, eind jaren twintig (fotocoll. B.W. van Laar)

Na het puinruimen in 1940 zijn op de voorgrond de kluiskelders van het 'Generaalshuis' zichtbaar. Aan de overzijde de garage van Jan en Roel van der Horst. Links de Rotterdamsche Bank (fotocoll. B.W. van Laar)

porten, testamenten, boedelscheidingen e.d.) van de stad Rhenen en de kohieren van de 40e penning (Toegang 66), het Oud Archief van Rhenen (Toegang 152) en de archieven van Rhenense notarissen, welke alle ter inzage zijn in het Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede. De notariële archieven van Veenendaal uit de 19e en begin 20e eeuw bevinden zich in Het Utrechts Archief. Voorts werden o.a. kohieren van de inning van haardsteden-, familie- en lantaarngelden geraadpleegd. Daarnaast zijn de registers van volkstellingen, zoals die in 1830 en 1840 plaatsvonden, de Bevolkingsregisters van Rhenen en de Kadastrale Leggers belangrijke bronnen voor informatie over eigenaren en bewoners in de 19e eeuw en daarna; deze zijn eveneens ter inzage bij het RHC ZOU te Wijk bij Duurstede. Vele gegevens zijn ook te vinden op de website www.oudrhenen.nl onder *Archief* te vinden.
Voor waar men precies woonde in de Rhenense binnenstad zijn de aktes van de Burgelijke Stand een interessante bron, omdat overlijdensaangiftes meestal gedaan werden door de naaste buren, een soort burenplicht dus. Tevens wordt vaak melding gemaakt over het adres waar personen waren overleden.

Het in 1943 herbouwde pand. Inmiddels had Roel van Laar de winkel van zijn vader over genomen (fotocoll. B.W. van Laar)

Overige bronnen

- W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960)
- *Geschiedenis van de Stad Rhenen* (Rhenen 2008)
- H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981)
- J.Th.M. Mom, *Verslag 'Generaalsput' –RHENEN 39E, coördinaten ca. 167.400 -441.020* (kopie in bezit van A.J. de Jong)
- G.C. Haakman, *Rhenen en Omstreken* (1847)
- Bestek ijzerwerk Generaalsput 1776, Oud Archief Rhenen, toegang 152, Inv.No. 106
- A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (1996)
- W.H. Strous, *Smissaert en het huis, de steeg en de put van de Generaal*, Oud Rhenen, No. 1, jan. 1999, p. 37 e.v.
- M.L. van Hangest D'Yvoy, *Grafschriften, Rouwborden en Kerkglazen in verscheidene plaatsen in Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant etc. nageteek-end in de jaren 1776-1815.* Dit wapenhandschrift bevindt zich bij het CBG in Den Haag, Inv. No. GHS 50D31. Over rouwborden in de Cunerakerk zie ook bron *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (zie boven)
- W. van Zon, *Genealogie Sandbrink te Rhenen*, vervaardigd in opdracht van W.(Willemien).H.P.M. Sandbrink, wonende in Zuid-Afrika; zij schreef in Oud Rhenen No. 2, mei 2012, in *Herinneringen aan mijn jeugd in Rhenen,* over de familie Sandbrink na de oorlog
- B.W. van Laar, *Genealogie van de familie Van Laar* (Rhenen 2013)
- H.P. Deys, *Mijn naam is Van Laar*, in: Oud Rhenen 2 (1983), p. 15-18
- Marjo Barthels, *De Staten in Amersfoort en de Pretense Staten in Utrecht,* Jaarboek Oud Utrecht 2011, p. 112 en 116

Hoe oud is de 'Generaalsput'? *(aanvulling januari 2019)*

Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Achtergrond

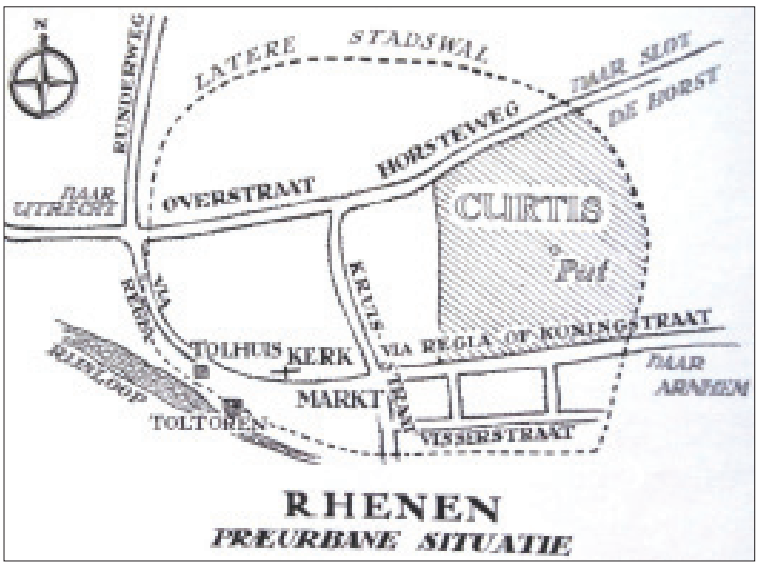
Pal tegen de voorgevel van het huis op de oosthoek van de Muntstraat en de Herenstraat stond tot in de 19e eeuw een waterput. Dit huis werd begin 17e eeuw het Oude Weeshuys en later in de volksmond het Generaalshuis genoemd; dit laatste vanwege het feit dat hier in de 18e eeuw luitenant-generaal Johan Carel Smissaert de Jonge woonde (1). De put werd daarom ook wel de 'Generaalsput' genoemd.
In 1993 kwam deze put tijdens rioleringswerkzaamhedenheden korte tijd gedeeltelijk bloot te liggen en kreeg amateurarcheoloog Joop Mom een uur de tijd om de put, die aan de noordzijdekant blootlag op te meten. Op basis van het formaat van de stenen opperde Mom dat de put waarschijnlijk dateerde van einde 16e of begin 17e eeuw (2)(3).

Joop Th.M. Mom in 1993 bezig met het opmeten van de deels blootgelegde 'Generaalsput' (foto Cord Otting)

Pal tegen de voorgevel van het huis op de oosthoek van de Muntstraat en de Herenstraat stond tot in de 19e eeuw een waterput. Dit huis werd begin 17e eeuw het Oude Weeshuys en later in de volksmond het Generaalshuis genoemd; dit laatste vanwege het feit dat hier in de 18e eeuw luitenant-generaal Johan Carel Smissaert de Jonge woonde (1). De put werd daarom ook wel de 'Generaalsput' genoemd.

In 1993 kwam deze put tijdens rioleringswerkzaamhedenheden korte tijd gedeeltelijk bloot te liggen en kreeg amateurarcheoloog Joop Mom een uur de tijd om de put, die aan de noordzijdekant blootlag op te meten. Op basis van het formaat van de stenen opperde Mom dat de put waarschijnlijk dateerde van einde 16e of begin 17e eeuw (2)(3).
Bij de recente herinrichting van de Rhenense binnenstad kwam op 26 oktober 2017 de put opnieuw tevoorschijn en werd nu ook de bovenkant van de put zichtbaar. Toine maas publiceerde hierover in het eerste vernieuwde februarinummer van Oud Rhenen in 2018 (4). Volgens archeoloog Robert van Heeringen, verbonden aan adviesbureau Vestigia, was het metselwerk van de bovenste stenen van de put te dateren als zijnde van de 18e of 19e eeuw.
In 1829 is er nog gekeken naar de staat van onderhoud van de put en werd de put geïnspecteerd door de 'metzelaarsbazen' Hendrik Moesman en Willem van den Oosterkamp. Vooral

Kaartje uit het boek de Stad Rhenen van W. van Iterson met daarin aangegeven de ligging van de veronderstelde 'pre-urbane put'; voorts een voorbeeld van een pre-urbane put aangetroffen bij bouwwerkzaamheden te Wageningen

de diepere delen van de put bleken hard aan onderhoud toe. Of dit daadwerkelijk heeft plaatsgevonden is niet duidelijk want omstreeks 1840 was de put uit het straatbeeld verdwenen.

In een gedetailleerde beschrijving die Haakman (5) in 1847 maakte van Rhenen vertelt hij dat de Generaalsput in onbruik was geraakt en later was afgedekt. Er werd een verhoogde stoep voor het huis boven aangebracht. Huis en stoep werden verwoest bij de beschietingen in de meidagen van 1940. De historische bebouwing werd vervangen door nieuwbouw, waarbij de gevellijn van de Herenstraat aan de noordzijde meters naar achteren werd geplaatst. Daarmee kwamen de restanten van deze waterput midden onder het wegdek te liggen van een verbrede Herenstraat. De verbreding was hard nodig omdat mede vanwege de ligging van de tramrails voertuigen elkaar nauwelijks konden passeren.

Inmiddels is door mij nader onderzoek gedaan naar de leeftijd van de put. Getriggerd door het artikel van Toine Maas leek het mij goed de resultaten van dit onderzoek te publiceren, daarbij wordt tevens een stelling van Prof. Dr. W. van Iterson (6) over een mogelijke 'pre-urbane' put, een put van vóór de stadswording dus, weerlegd.

De 'pre-urbane' put

Van Iterson meende sterke aanwijzingen te hebben dat Rhenen als stad begonnen zou zijn vanuit een omwalde 'curtis' aan de oostzijde van de stad,bij de latere Bergpoort, waar zuidelijk langs de 'via regia' (de Koningstraat) liep, de doorgaande weg. Toen deze nederzetting opgenomen werd in de latere omwalling van Rhenen, kwam er een nieuwe doorlopende weg, de Lange Herenstraat, te lopen van de Westpoort naar de Bergpoort.

Ondanks het feit dat bekend was dat er langs deze weg een put stond voor het Generaalshuis en dat deze pas later in 1940 onder het wegdek van de verbrede Herenstraat kwam te liggen, veronderstelt Van Iterson dat dit van oorsprong een put was die midden in de curtis Rhenen stond en dateerde van vóór de stadswording; een 'pre-urbane' put dus. Dergelijke putten werden vaak gemaakt van overlangs doorgezaagde en uitgeholde eiken boomstammen. In Wageningen zijn dergelijke putten gevonden aan de Kolkakkerweg en bij de bouw van het nieuwe Gemeentehuis aan de Markt (7).

Van Iterson zegt over de ligging van de waterput in zijn boek De Stad Rhenen het volgende:

We komen nu terug op het gedeelte van de Herenstraat, dat liep vanaf de Molenstraat tot de Bergpoort. Toen dit werd aangelegd in verband met de omwalling van de stad en met de verlegging van de via regis door de stad, is men hier kennelijk op een obstakel gestuit. Nog omstreeks het midden van de vorige eeuw lag in dit gedeelte een openbare put, bekend onder de naam 'Generaalsput'. Deze put lag voor het huis, dat had toebehoord aan een generaal Smissaert, wiens woning in de Herenstraat 'het Generaalshuis' werd genoemd. Kennelijk is dit een praeurbane put geweest, want het is weinig waarschijnlijk, dat men midden in een belangrijke verkeersweg een put zou hebben gegraven.

Inmiddels weten we dat het hier geen 'pre-urbane' put betreft, maar dat deze in 1613 in opdracht van het Rhenense stadsbestuur is gebouwd, hetgeen klopt met de datering die Joop Mom ooit toekende op basis van het type bakstenen dat gebruikt was (zie boven). Ook werden door Mom geen sporen van een houten onderbouw op basis van een uitgeholde boomstam gevonden, hetgeen had kunnen duiden op een put die er al vóór midden 13e eeuw was.

Bouwjaar waterput bij het Oude Weeshuys

Bovengenoemd Generaalshuis werd begin 17e eeuw ook wel het Oude Weeshuys genoemd. Het lijkt er dus op dat Rhenen ooit een echt weeshuis heeft gekend waar wezen verbleven .

De Generaalsput tijdens rioolwerkzaamheden in 1993 (foto J.Th.M. Mom)

Later werden wezen meestal bij particulieren of familie ondergebracht en werden deze hiervoor betaald door de Gast- en Weeshuismeesters. Onlangs werd in de Stadsrekeningen (8) en de Policieboeken (met ordonnanties van de magistraat) gevonden dat in 1613 opdracht werd gegeven tot de bouw van de 'Generaalsput'. Zo lezen we in de Stadsrekeningen van 1613/4 het volgende:

Betaelt door ordonnantie van de magistraet aen Hubert Lyster duerwaerder van de penningen die vuijt geseth zijn tot die nieuwe puth dsome van drie honderd ponden.

Er worden dus 300 ponden of guldens opzij gezet voor het laten bouwen van een nieuwe put.
Dat het hier gaat om het bouwen van de Generaalsput, de put bij het oude weeshuis, lezen we in de Policieboeken (9):
Op huijden den 6en april 1613 hebben Peter Singendonck ende Cornelis Gijsbrechtsz de Kemp, metzelaers, wonende tot Nimmegen, aengenomen metten eersten te maecken een puth recht voor de huijsinge vant oude weeshuijs ende dat op alsulcke conditien als daer van gemaeckt zijn waervoor zij zullen genieten de somme van 200 gulden ende twee tonnen biers waervan haer 25 gulden bij den aenvanck vant werck gegeven ende betaelt zal worden.
Over dit bouwen van deze put vinden we in de stadsrekeningen nog enkele bijzonderheden:
Betaelt aen Dirck Janssen en Adriaen Dircxen timmerluijden van dat zij die groote steen bij het Weeshuys vuijt ende wederom ingeseth hebben als die nieuwe puth gemaeckt worde ij L viij st.

Foto van het onderzoek van archeoloog Robert van Heeringen in 2017. (foto collectie Toine Maas).

Waarschijnlijk betrof het een gedenksteen ter gelegenheid van het leggen van de eerste steen, want ook lezen we in dezelfde stadsrekeningen het volgende:
Door ordonnantie van de magistraet geschoncken aen de puth meijsters voort leggen van den eerste steen v L x st.
Het is nu dus onomstotelijk vastgesteld dat de Generaalsput in 1613 is gebouwd en dat het hier geen 'pre-urbane' put betreft, zoals Van Iterson veronderstelde.

Geraadpleegde bronnen

1.. W.H. Strous, Smissaert en het huis, de steeg en de put van de generaal, Oud Rhenen 1999, Nr. 1, p. 37 e.v..
2. H.P. Deys, A.J. de Jong en B.W. van Laar, Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – Het Generaalshuis, Oud Rhenen 2013, Nr. 3, p. 19 e.v.
3. A.J. de Jong, Opgravingen in de binnenstad van Rhenen, Oud Rhenen 1993, Nr.2, p. 67-71.
4. Toine Maas, Generaalsput weer even zichtbaar, Oud Rhenen 2018, Nr. 1, p. 42/43.
5. G.C. Haakman, Rhenen en Omstreken, Rhenen 1847, opnieuw uitgegeven 1975/8, p. 69/70.
6. W. van Iterson, De Stad Rhenen, Assen 1960, p. 108.
7. J. Huisman, Archeologisch Nieuws, Oud Wageningen 1983, Nr. 1, p. 4 e.v.
8. Rekeningen van de Stad Rhenen, Oud Archief Rhenen, Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht te Wijk bij Duurstede (RHCZOU), Toegang 152, Inv. No. 183.
9. Policieboeken van de Stad Rhenen, Oud Archief Rhenen, RHCZOU te Wijk bij Duurstede, Toegang 152, Inv. No. 7 en 8

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De huizen 'Op de Trappen' en 'Trappenborch'

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Just M. Vlak

In de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' willen we dit keer twee huizen aan de Herenstraat te Rhenen behandelen met namen als Op de Trappen en Trappenborch. Het betreft hier mogelijk de oudste stenen huizen in de binnenstad na de stadswording. Voorts is vooral de naam Trappenborch interessant omdat het misschien ooit een versterkt huis is geweest.
Nader onderzoek heeft opgeleverd dat er aan de Herenstraat twee verschillende huizen gestaan hebben met 'Trap' in de naam. In de kerkrekeningen van begin 16e eeuw wordt eveneens melding gemaakt van een huis Trappenborch, echter, dit huis blijkt bij het rooster van het kerkhof rond de Cunerakerk in de buurt van het Oude Raadhuis te hebben gestaan en dus niet aan de Herenstraat. Van Iterson suggereerde een halve eeuw geleden in zijn boek 'De Stad Rhenen' dat het hier een en hetzelfde huis betreft aan de Herenstraat, namelijk Trappenborch, dat vlakbij de Muntstraat heeft gestaan en in 1940 geheel door beschietingen is verwoest. Zijn stelling leek weliswaar aannemelijk, maar blijkt toch niet juist te zijn. Er blijken namelijk twee verschillende huizen aan de Herenstraat te zijn geweest met een dergelijke naam.

Het huis 'Op de Trappen'/'Trappenborch' Herenstraat No.76 (fotocollectie H.P. Deys)

Voorgeschiedenis

Het boek van Prof.Dr. W. van Iterson uit 1963, *De Stad Rhenen*, kan beschouwd worden als hèt standaardwerk over de geschiedenis van de stad Rhenen met een schat aan bronvermeldingen die een belangrijke leidraad zijn voor onderzoekers van de geschiedenis van Rhenen. Gezien de gedegenheid van zijn werk en zijn reputatie als historicus en jurist worden zijn stellingen veelal ongewijzigd overgenomen in latere publicaties. Zoals hierna zal blijken dient men ook bij het refereren naar Van Iterson voorzichtig te zijn.

Er stond tot 1904 in de Herenstraat, als het derde huis ten westen van de hoek van de Muntstraat, een aanzienlijk huis met trappen ervoor en met een kelder met kruisgewelf, deels boven straatniveau. Een en ander deed denken aan de bouwvorm van een oorspronkelijk middeleeuws 'stenen huis'. Van Iterson behandelt in zijn boek vier complexen tinsgoederen die er ooit binnen de stad Rhenen waren, met als bezitters de Van Hemerts, Freyses, de graaf van Bentheim en de Vogelers. De tinsgoederen van deze vier groepen hadden oorspronkelijk behoord tot de curtis (hof) Rijnwijk en zouden nog verder terug te herleiden zijn tot de eigendommen van de abdij Deutz bij Keulen. Echter, deze vier groepen omvatten niet alle tinsgoederen in de stad, welke onder de hof Rijnwijk hadden geressorteerd. Er was nog een restant, dat tot deze hof was blijven behoren en dat maakte in de late middeleeuwen deel uit van de domeinen van het vorstendom Gelre. Deze laatste tinsgoederen binnen de stadsmuren van Rhenen zijn samen met andere hertogelijke tinsgoederen, in de 16e eeuw toegekomen aan de graven van Bergh ('s-Heerenberg), hetgeen verklaart dat zich in het archief van het huis Bergh enkele archivalia bevinden betreffende de hof te Rijnwijk. In een tinsregister uit de 16e eeuw wordt daarbij melding gemaakt van drie stenen huizen in de Rhenense binnenstad.

Ten aanzien van de tinsgoederen van het huis Bergh te Rhenen refereert Van Iterson naar een gerechtelijke akte van 12 februari 1677. Hierin is sprake van de publieke verkoop van *'de huysinge, staande en gelegen in de Lange Heerestraet alhier, genaempt gemeenlijck 'het Huys op de Trappen', met een schonen hof daarachter gelegen, daar oostw. Gerrit van Hoeven, westw. Lucas Beeck, noortw. de stadtswall en zuytw. de voors. straat naast ende alomme gehuyst ende gelegen sijn, ... sijnde thinsgoet van den heere grave tho Bergen op den jaarlycksen*

thins van enige weynige penningen sonder de quantiteit daervan pertinent te weetten'. Er is hier dus sprake van een geringe jaarlijkse tins (of tijns), verschuldigd aan de graaf van Bergh, maar waarvan in de vergetelheid geraakt was hoeveel deze precies bedroeg.

Echter daarna wordt Van Iterson voorbarig met zijn conclusie dat de ligging van bovengenoemd perceel kan worden vastgesteld met behulp van een gerechtelijke akte van 23 februari 1708. Het wordt hier omschreven als *'de Huijsinge op de Trappen cum annexis van de erfgenamen van de heer borgermeester Vonck van Lienden, ... ten suijden de Herestraet en ten noorden de Muntstraat'*.

Hij constateert terecht een discrepantie in de beschrijving van de ligging en vervolgt:

'In 1677 liep het erf dus door tot aan de stadwal, terwijl het in 1708 ten noorden grensde aan de Muntstraat. Voor dit huis moet blijkens zijn benaming een opvallend hoge trap hebben gelegen. Het enige huis, dat aldaar daarvoor in aanmerking komt is het perceel, dat op de kadastrale kaart der stad Rhenen van 1820 voorkomt als Sectie F, nrs. 378 (huis), 379 (tuin) en 384 (schuur aan de Muntstraat). Het huis met als huisnummer 76 had een diepte van 32 meter. Het grondperceel was dus in 1677 groter geweest omdat het toen aan de stadswal grensde. In de tuin aan de Muntstraat was dus na 1708 een schuur gebouwd'.

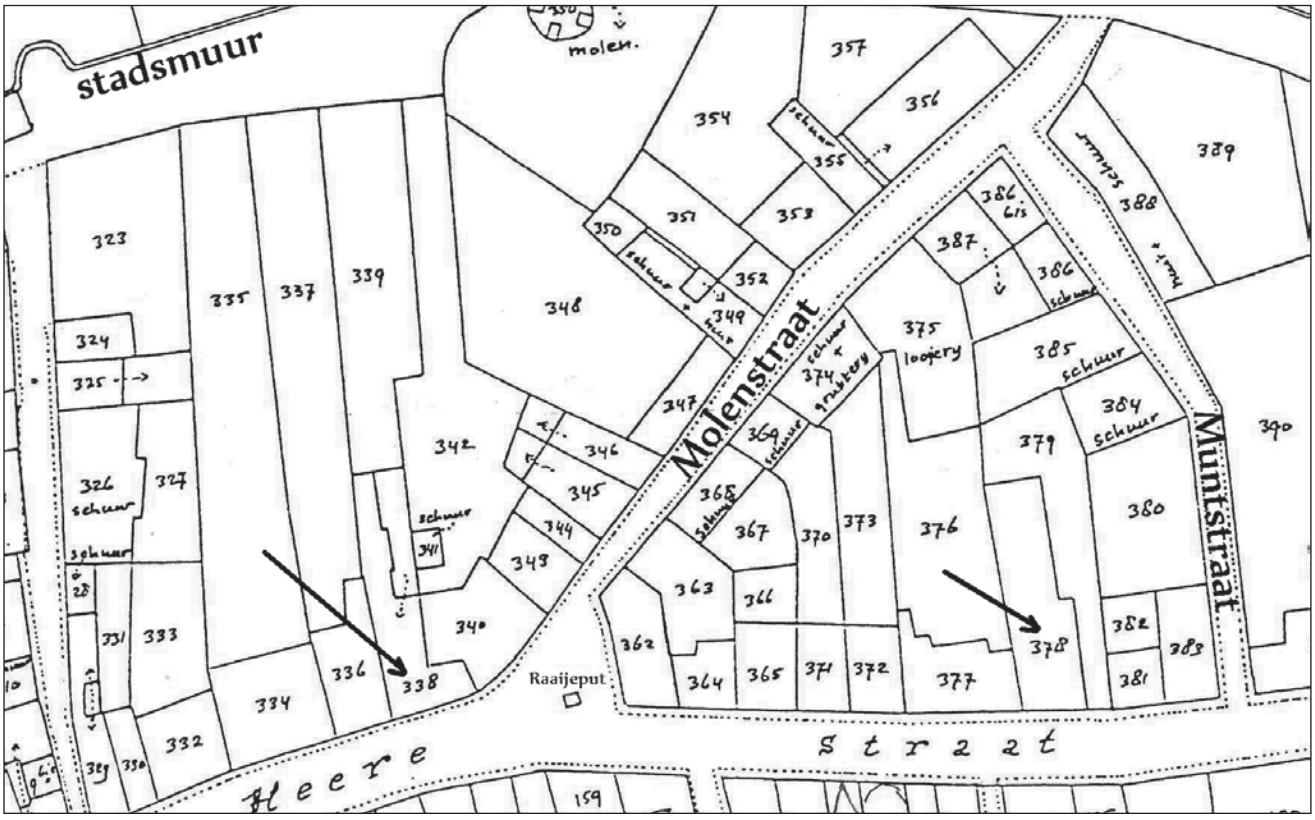
Hier echter gaat Van Iterson in de fout; immers, als hij de haardstedengelden had geraadpleegd had hij kunnen zien dat ten tijde van de akte van 1677 de percelen van Gerrit van Hoeven en Lucas Beek, zich ten oosten en westen bevonden van een groot huis, later ook wel het Nieuwe Logement geheten. Dit huis stond vlakbij de hoek van de Molenstraat met in 1830 als huisnummer 50 en kadastraal nummer F 338. Verwarrend is dat ook dit huis in de gerechtelijke stukken wel 'Op de Trappen' wordt genoemd.

Had Van Iterson tevens de 16e eeuwse kaart van Van Deventer geraadpleegd, dan had hij gezien dat het perceel, horend bij kadastraal nummer F 378, nooit door had kunnen lopen tot aan de stadswal, omdat er toen al een Molenstraat en een Muntstraat waren. Bij het perceel kadastraal nummer F 338 was dit wel het geval.

Zijn verdere conclusie dat het 'Trappenborch' dat in de 16e eeuw genoemd werd in de kerkrekeningen, hetzelfde is als het huis 'Op de Trappen' of 'Trappenborch' bij de Muntstraat is ook onvoldoende onderbouwd. Immers, dit stond bij het rooster van het kerkhof van de Cunerakerk. Dit was vermoedelijk een ijzeren rooster dat bij de ingang van het kerkhof was aangebracht om te voorkomen dat bijvoorbeeld loslopende varkens het kerkhof op konden gaan. Ook wordt in bijgeloof wel beweerd dat roosters voor kerkhoven tevens voorkwamen dat de duivel het kerkhof opging; immers, 'die liep ook op hoeven'.

In dit artikel gaan we nader in op de geschiedenis van de twee

De twee huizen 'Op de Trappen' met kadastrale nummers F 338 en 378; situatie voor de vernietiging in 1940

huizen 'Op de Trappen' en 'Trappenborch' aan de noordzijde van de Herenstraat met als oorspronkelijke huisnummers 50 en 76. De ligging ervan is weergegeven op een kaartje in het boek van W. van Iterson *De Stad Rhenen*. Over een huis met de naam 'Trappenborch' bij de Markt zal in een later stadium apart worden gepubliceerd en loopt nog nader onderzoek.

kon doen als raadhuis. Kennelijk heeft ook na 1415 dit huis nog een tijd de naam 'raethuis' behouden.

Van Iterson benadrukt verder dat men op moet passen als er sprake is van een 'stadhuis'. Een dergelijke benaming kon namelijk ook slaan op huizen die in bezit waren of kwamen van de stad, zoals het huis in vroeger tijd 'Poelenstein' ge-

De ravage in de Rhenense binnenstad na de beschietingen in de meidagen van 1940

I. Het huis 'Op de Trappen', 'Het Nieuwe Logement' of 'Met de Hoge Stoep'- Herenstraat No. 50, Kadastraal nummer F 338

In zijn boek *De Stad Rhenen* stelt Van Iterson dat er ooit te Rhenen een tweede 'Raadhuis' moet zijn geweest. Zo vond hij een akte van 29 november 1521 waarin sprake is van een losrente gaande *'uyt een husinge ende hofstat mit allen hoiren toebehoeren, so die van auts gelegen is binnen Rienen, daer oestwert naest leyt die stat raethuys, zuutwet die Langestraet* (lees: Herenstraat)*, westwert Jan van der Wey, noerdwert strekkende ter statmuer wert'*.

Van Iterson geeft als verklaring dat bij de stadsbrand van 1400 het raadhuis aan de Markt afgebrand was en dat het tot 1415 geduurd had voordat de stad weer een raadhuis aan de Markt had. Waarschijnlijk had de stad zich toen genoodzaakt gezien in die tussentijd een ander huis te kopen, dat tijdelijk dienst heten en de predikantswoning (pastorie) bij de Bergpoort.

Nader onderzoek heeft opgeleverd dat het tijdelijke raadhuis met tuin op de kadastrale kaart van 1820 (1832) is aangegeven als Sectie F, nummers 338 (huis) en 339 (tuin). Dit huis had inderdaad een tuin die doorliep tot aan de stadswal (veelal de 'hoge wal' genoemd).

Dit huis werd in latere transportaktes ook wel het huis 'Op de Trappen staende bij de Raijput' genoemd. Zoals hierboven aangegeven ging Van Iterson er ten onrechte van uit dat dit huis hetzelfde was als 'Trappenborch', dat ook in de Herenstraat stond, maar verder oostwaarts, in de buurt van de Muntstraat. De geschiedenis van dit huis komt later aan de orde bij II.

De 'Raijput' (put met raderen) was een put die midden op het kruispunt van de Herenstraat/Molenstraat stond.

Familiewapens met schuinbalken van Alidt Jansdr. de Bruijn en haar broer Cornelis Jansz van Oudewater, commandeur van de Ridderlijke Duitsche Orde te Rhenen; de adelaar is het wapen van de familie Beijer (uit heraldische collectie A.J. de Jong)

Inmiddels hebben we de eigenaren en bewoners van het huis 'Op de Trappen' kunnen traceren vanaf de 16e eeuw tot 1940, toen het pand door beschietingen in de meidagen van 1940 verloren is gegaan.

Vanaf de middeleeuwen waren er vier groepen percelen in de Rhenense binnenstad tijnsgoederen die ooit behoord hadden tot de curtis Rijnwijk en terug te voeren zijn tot voormalig eigendom in de vroege middeleeuwen van de abdij Deutz bij Keulen. Bezitters waren de graaf van Bentheim en de families Van Hemert, Freyse en Vogeler.

Er was echter nog een restant van tijnsgoederen binnen de stadsmuren van Rhenen dat tot deze hof was blijven behoren en die als zodanig deel uit maakten van de domeinen van het vorstendom Gelre.

Deze tijnsgoederen waren gering in aantal en zijn samen met andere hertogelijke tijnsgoederen in de 16e eeuw terecht gekomen bij de graven van Bergh ('s-Heerenberg). Enkele archivalia van de hof van Rijnwijk bevinden zich nog in het archief van het huis Bergh, waaronder een 16e eeuws tijnsboekje.
Hierin wordt naast drie stenen huizen tevens een tijnsplichtig perceel genoemd, dat blijkt toe te behoren aan een *Meyster Gerryt Bock* en *Henrick Lijster plach te wesen*. Hiervoor moesten jaarlijks *v schillinge* betaald worden. Zoals boven gemeld wist men zich in 1677 niet meer te herinneren hoeveel dit precies was.

De oudst bekende eigenaar in de 16e eeuw van het perceel, met hierop het latere huis Op de Trappen, blijkt een Mr Gerrit Hermansz Bock te zijn; deze wordt op 19 augustus genoemd als zijnde gehuwd met Henricxken Beyer(s). De familie Beyer was een vooraanstaande familie in Rhenen, verwant aan families als Lijster en Van Harn. Hij wordt in 1564 genoemd als organist in de Cunerakerk. De vermelding in het tijnsregister van het huis Bergh, *Henrick Lijster plach te wesen*, zou erop kunnen duiden dat zijn echtgenote Beyer mogelijk een erfgename was van deze Henrick Lijster.

Het orgel in de Cunerakerk anno 1638 afgebeeld op een schilderij van Bartholomeus van Bassen (fotocollectie H.P. Deys)

Een prominente Beyer was Adriaen Henricksz Beyer, uit Rhenen afkomstig en begraven in het Duitse Huis te Utrecht, die trouwde met Alidt Jansdr de Bruyn. Uit de nalatenschap van dit echtpaar is de Stichting 'Beyerscameren' te Utrecht voortgekomen. Hiervan bestaat een omvangrijk archief dat bij Het Utrechts Archief bewaard wordt. Deze Alidt Jansdr. de Bruijn was afkomstig uit Oudewater. Haar broer Cornelis Jansz van Oudewater was commandeur (ca. 1550-1578) van de Ridderlijke Duitsche Orde te Rhenen.

Hun familiewapens (schuinbalken) zijn te vinden op wapentekeningen en op Cornelis' graf, beschreven door Arnout van Buchell. Hun wapen wijkt af van dat van de te Rhenen voorkomende familie De Bruijn, die net als de familie Beijer, een adelaar als wapen voerde.

Van de uit Rhenen afkomstige Adriaen Beijer is bekend dat zijn moeder Mechteld Gerritsdr. van Toern was; hij overleed in 1596; zijn vrouw Alidt Jansdr. de Bruijn overleed te Utrecht in 1588.

Het perceel aan de Herenstraat waarop later het huis Op de Trappen (het Nieuwe Logement) stond, met als kadastrale nummers in 1832 F 338/339, was zoals hierboven aangegeven in de 16e eeuw en later dus tijnsplichtig aan het huis Bergh. Het huis Op de Trappen werd in latere transporten aangegeven als staande bij de 'Raijput', de put die onderaan de Molenstraat heeft gestaan.

Op dit perceel stond kennelijk een 'schuur' waarvoor jaarlijks aan het Gasthuis een zogenaamde 'uijtgang' (grond of huisrente) van 6 stuivers betaald moest worden. Dit maakt het mogelijk de eigenaren over de tijd te kunnen vervolgen. Het bedrag van 6 stuivers veranderde namelijk de komende eeuwen niet.

Hieronder volgt een opsomming van eigenaren van het perceel waarop gedurende eeuwen een huis en een schuur hebben gestaan. Er waren kennelijk meerdere instanties die er rechten op konden doen gelden en er jaarlijks een rente ('uijtgang') uit trokken. Zo ontving het Gasthuis jaarlijks een rente van 6 stuivers (aanvankelijk schellingen). Dit is daarom interessant omdat vanaf midden 16e eeuw de meeste rekeningen van het Gasthuis en de Cunerakerk in het Oud Archief van Rhenen bewaard zijn gebleven. Het jaarlijks af te dragen bedrag veranderde niet in de tijd en werd vaak niet afgekocht, zodat de eigenaren via de plaats in de rekeningen en het rentebedrag goed te traceren zijn.

Wat betreft de Gasthuisrekeningen beginnen we in 1570 met de geïnde huisrente (van huizen en schuren) door de 'cameraer' Willem Vastrick van *'den groten en cleijnen gasthuijsen binnen ende den Melaetenhuijse buyten bij Rienen'*.

Er waren toen dus meerdere gasthuizen. Er is echter nog een oudere gasthuisrekening over de jaren 1547/8 bewaard gebleven, maar er is (nog) geen aansluiting hiermee gevonden.

Zegel van organist Mr. Gerrit (Hermansz) Bock anno 1554 (heraldische collectie A.J. de Jong)

In de 16e eeuw

1556

In een akte van 29 november 1521 is er sprake van een 'stat raethuis' aan de noordzijde van de Langestraet (Herenstraat) ' noerdwert strekkende ter statmuer wert'. Het is niet duidelijk of dit toen nog echt een raadhuis was of dat men het nog steeds zo noemde omdat het huis misschien tijdelijk ooit als raadhuis had gefunctioneerd nadat het raadhuis aan de Markt in 1400 was afgebrand.

Het huis en een schuur daarachter stonden klaarblijkelijk op grond die tijnsplichtig was (met een jaarlijkse grondrente) aan de Graaf van Bergh en het Gasthuis.

Zoals hierboven reeds aangegeven wordt in een 16e eeuws tijnsregister van het huis Bergh Meyster Gerrit Bock genoemd met een tijns van v schellingen met de opmerking 'Henrick Lijster plach te wesen'.

Op 27-7-1556 dragen Willem van Harn en Katrijna Lijsters een huis aan de noordkant van de Heerenstraat op aan de Stad Rhenen die het voorts weer doorgaf aan Mr. Gerrit Bock en Henricxken Beijers. De akte was opgesteld met betrekking tot een jaarlijkse 'belasting'-plicht van 1 brasbenning (1 en ¼ stuiver) of 5 Brabantse oorten (een oort was ¼ stuiver waard). Deze ging hierbij over van Willem van Harn op Gerrit Bock. We lijken hier te maken te hebben met een voortvloeisel uit oude leen- en rechtsverhoudingen die terug gaan tot de stadswording van Rhenen en de tweeherigheid van de Stad Rhenen, die er bestaan heeft in de middeleeuwen. Katrijna Lijsters, echtgenote van Willem Gerritsz van Harn, blijkt een dochter te zijn van bovengenoemde Henrick Lijster, waarmee de cirkel rond is. Zij heeft een broer Claes Henricksz Lijster die waard in De Sleutel was.
In 1566 wordt Gerrit Bock genoemd met zijn huis aan de noordkant van de Herenstraat. De families Lijster en Beijer waren aan elkaar verwant, zoals blijkt uit nalatenschappen van de familie Lijster, waarbij Gerrit Bock en Henricxken Beijers als mede-erfgenamen worden genoemd.

1570-1582 Mr. Gerrit Bock betaalt aan het Gasthuis jaarlijks een rente van 6 schellingen voor zijn schuur (soms staat er 'huis' doorgestreept) en erf bij de 'hoichwal' (hoge wal) gelegen. Het perceel liep tot aan de hoge wal (latere

Grafsteen van de familie Verweij in de Cunerakerk anno 1648 (heraldische collectie A.J. de Jong)

Molenberg). Mr. Gerrit (Hermansz) Bock, organist, wordt in 1554 genoemd met zijn vrouw Henricxken Beyers met betrekking tot de verkoop van een stukje land ten zuiden van de Melatenkamp buiten de Westpoort. Hij bespeelde vermoedelijk het orgel in de Cunerakerk dat door de enige Nederlandse paus, Adrianus VI, aan deze kerk was geschonken. Volgens de kerkrekeningen ontving hij daarvoor jaarlijks een traktement van 44 gulden. Op speciaal verzoek kreeg hij later 50 pond (gulden) te ontvangen in 3 termijnen.

Mr. Gerrit Bock overleed op 1-7-1581 en in 1584 worden zijn weduwe en erfgenamen genoemd als eigenaren van het huis.

1582-1592 De bovengenoemde jaarrente van 6 stuivers wordt betaald door de erfgenamen van Mr. Gerrit Bock. Ook hier weer soms 'huijs' doorgestreept en vervangen door 'schuer'. In de rekening van 1592 vinden we het volgende: *De erfgenamen van Mr. Gerrit Bock beth. ses stuiver van een jaer renthen gaende vuyt harer schuyrstede ende erve gelegen aen de hoichwall verschenen petri als voor 1591 daeromme hier dieselve vj ss* (stuivers).

1592-1604 De jaarrente van 6 stuivers van het Gasthuis wordt in deze periode betaald door Willem Gerritsz Bock, de zoon van Mr. Gerrit Bock. Er is hier sprake van *een schuer en erve bij de hoichwall gelegen en tussen 1600 en 1604 vuyt die plaets daer sijn schuer gestaen heeft bij de Molenwerff.* De schuur op het achterterrein is er kennelijk niet meer maar er moet nog wel de grondrente van 6 stuivers aan het Gasthuis betaald worden. Willem Gerritz Bock was waard in de herberg St. Anthonis en wordt in 1604 tevens genoemd als lid van het kleermakersgilde. Hij was gehuwd met Jannichgen Jansdr., in 1608 genoemd als zijn weduwe. Mr. Barrewout Often, chirurgijn, en Jacob Verweij treden dan op als mombers (voogden) over de onmondige kinderen van Willem Gerritsz Bock; deze was toen dus al overleden.
De herberg St. Anthonis ging later De Bock heten. Deze ging in 1618 van de erfgenamen Bock over op Jacob Verweij, die gehuwd was met Neeltge Gerritsdr. Bock. Dit echtpaar wordt nog in 1654 genoemd. De familie Verweij had tevens in een schuur een (ros) oliemolen, De Bock genoemd.

In de 17e eeuw

1605-1632 In deze periode komen wij Mr. Barrewout (ook wel Barwolt, Barwert, Berbert, of Barber genoemd) van Ogten (Often) van Hillensum weer tegen. Deze was chirurg en gehuwd met Geertruyt Gerrit Bockendr., een andere dochter van de organist Mr. Gerrit Bock. Tot 1610 is er net als in de vorige periode sprake van *dije plaets daer sijn schuijr gestaen heeft bij den molenwerf.* Daarna heet het weer *sijn schuyr;* de schuur is dan kennelijk weer opgebouwd. In 1628 worden Mr. Berwerdt Often van Hillensum, chirurgijn, en zijn vrouw Geertruyt Gerritsdr. Bock genoemd als eigenaren van het huis met erf strekkende van de Herenstraat tot aan de stadswal.

Voor de volledigheid willen we hier nog vermelden dat er een vierde kind van Mr. Gerrit Bock is geweest, Gerritgen Bock Gerritsdr.; deze was gehuwd met Cornelis Hermansz de Veer, zoon van Herman Cornelisz de Veer en Bartgen Jeriphaesdochter. De naam De Veer hield verband met het feit dat zij pachters waren van het oude veer buiten de Westpoort. De familie 'De Veer' bezat een voor die tijd kapitaal huis (2000 gulden) naast de herberg De Sleutel(s) aan de zuidkant van de Herenstraat (tegenover de Servetstraat).

1633-1700 In deze periode komt een Joffrou of Joe (jonkvrouwe) van Braeckel nadrukkelijk in beeld voor de jaarlijkse betaling van 6 stuivers aan het Gasthuis. Eerst is er nog sprake

Familiewapen van Aletta Klerck uit 'Genealogia Klerckiana'; de ruitvorm geeft aan dat zij ongehuwd was (fotocollectie H.P. Deys)

van een 'schuur' maar vanaf 1637 heet het alleen nog maar *'wt* (uit) *haer huys'*. Via 'Juffr. Voncken' wordt dit uiteindelijk Juffr. Aletta Clerck en haar erfgenamen *uijt haer huijs in de Lange Heerestraet gecomen van Juffr. van Braeckel.*

In de 17e eeuw kunnen we de huiseigenaren en bewoners over de jaren goed volgen via de 'haardstedengelden'-kohieren. Het haardstedengeld was een gewestelijke belasting, die jaarlijks afgedragen moest worden. Daarnaast moest er ook familiegeld betaald worden; de registers hiervan geven tevens waardevolle informatie over de bewoners en gezinssamenstelling.

Bij het niet betalen van gewestelijke belastingen was men onverbiddelijk; dan werd het huis geveild.

In het haardstedengeld kohier uit 1665 wordt een huis 'Op de Trappen' vermeld, waar voor zes haardsteden tesamen 12 gulden per jaar moest worden afgedragen.

Eigenaren van dit huis zijn dan de erfgenamen van de familie Bartius; *bruijcker en aenwijser* is dan secretaris Mr. Frederick Klerck. Deze familie Bartius blijkt uit Maastricht te komen. Op 12-2-1677 wordt dit huis Op de Trappen publiekelijk verkocht voor 1060 gulden. Koper is genoemde Mr. Frederick Klerck. Bij deze verkoop wordt de ligging nader gespecificeerd en wordt tevens melding gemaakt van de tijnsplicht aan de *Heere Graeve tho Bergen* en de 6 stuivers die jaarlijks aan het Gasthuis betaald moeten worden. In een akte van 23-11-1683 staat vermeld dat Juffr. Aletta Klerck dan eigenaar is van dit huis Op de Trappen 'bij de Raaijput'. Eigenaar van het huis ernaast aan de oostkant in de Molenstraat is dan Peterken Jans, weduwe en boedelhoudster van Gerrit van Hoeven zaliger. Onmiskenbaar is dit huis, Op de Trappen genoemd, een ander dan het huis Trappenborch (hier komen we later op terug) bij de Muntstraat.

Uiteindelijk komt het huis in handen van Aletta Klerck, ged. Rhenen 20-11-1653, overl. Rhenen 4-6-1700, ongehuwde dochter van Gerard Klerck en Frederica Vonck van Lienden; zij was een halfzuster van secretaris en syndicus van de stad Rhenen, Frederick Klerck.

Familiewapen Van Deventer en zegel Johannes van Deventer anno 1700 (heraldische collectie A.J. de Jong)

In de 18e eeuw

1700-1709 De erfgenamen van Aletta Klerck verkopen het huis Op de Trappen aan de Veenendaalse brouwer Justus (of Joost) Steck, gehuwd met Johanna Keijser. Dit huis blijkt in 1709 in huur bewoond door de weduwen Bol en Van Tiel. De eigenaar woont er zelf dus niet.

1709-1793 Volgens een tweetal aktes van 7-5-1709 en 10-5-1709 transporteren Justus Steck en Juffr. Johanna Keijser het huis Op de Trappen bij de Raijput aan Johan van Deventer, oud-burgemeester en raad van de Stad Rhenen, en diens echtgenote Juffr. Margaretha van Wijck. Het huis staat in de Lange Heerestraet, gesitueerd OW de erfgenamen van Gerrit van Hoeven, ZW genoemde straat, WW Jan van Middeldorp en NW de stadswal. Er is een hiaat in de haardstedengelden registers. Vanaf 1720 is de eigenaar en bewoner van het huis secretaris van Deventer, in de periode1754-1760 de weduwe van de heer secretaris Van Deventer en daarna, tot 1793, de kinderen van de heer secretaris Van Deventer.

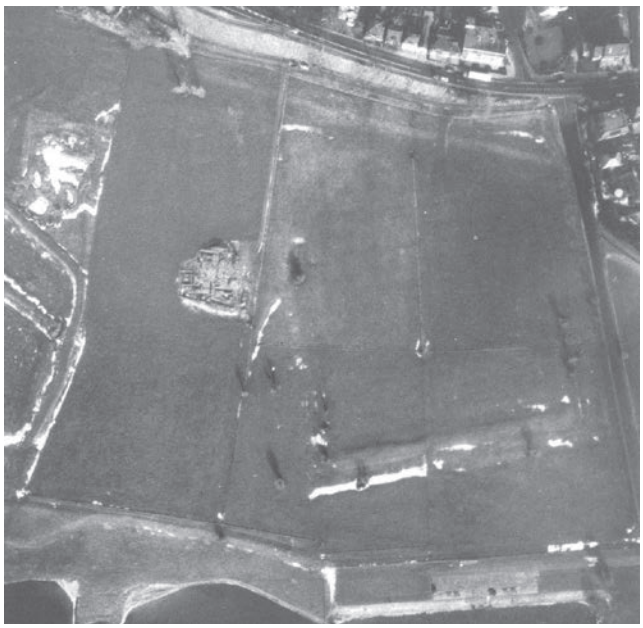
In het huis ten oosten ernaast blijken de eigenaren en bewoners in deze periode veelal smeden te zijn, zoals achtereenvolgens Gerrit van Hoeven, Antonij van Beugholt, Gerrit van Fa(a)sen en Willem van Egteld. In 1793 is dan eigenaar de weduwe van Willem van Egteld en de gebruiker (bewoner) de smid Roelof van de Weert (Weerd). Roelof van de Weerd, zoon van Roelof van de Weerd en Rijkeland Hendriks, was uit Ingen afkomstig en trouwde 1-8-1790 met Mechteltje van Echteld (Egteld), ged. Rhenen 25-12-1770, overl. Rhenen 18-9-1851, dochter van Willem van Egtelt (Echtelt) en Jacobjen (Japikje) Lubbers Diesmers (Diessemers). Smid Willem van Echtelt (Egtelt) was afkomstig uit Bodegraven en Japikje Lubbers van Diessemers uit Doornspijk.

Het huis van deze smeden, ten oosten naast het huis Op de Trappen, komt later nog nader aan de orde.

Op 24-8-1797 transporteren de weledele heer Huijbert Jan van Deventer en vrouwe Jacoba Menso, echtelieden, aan Jan Slok en Hartog Raphael Hijmans 1/5 gedeelte van een 'huizinge, hov en erve' binnen deze stad staande aan de Herenstraat, gesitueerd OW de weduwe van Willem van Echteld, WW Hartog Raphael Heijmans, NW de stadswal en ZW gemelde straat. Het huis is dan nog steeds belast met een 'jaarlijkse uitgang' van 6 stuivers aan het Gast en Weeshuis.

Huijbert Jan van Deventer, ged. Rhenen 6-7-1743, was

Kaart van de Koningstuin midden 18e eeuw met westelijk ernaast gelegen het Oude Veerhuis (coll. Bodel Nijenhuis). Rechts een luchtfoto van de opgraving van het Oude Veerhuis in januari 1985

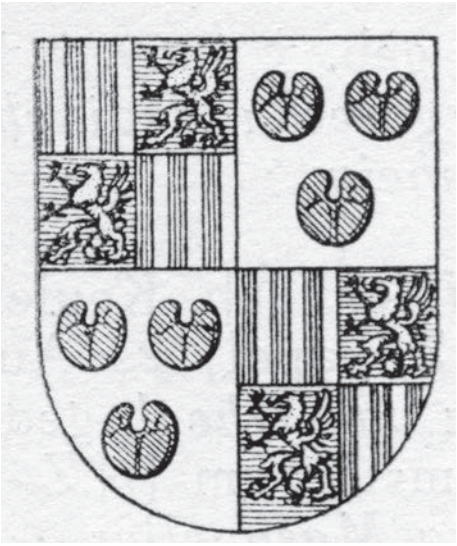
een zoon van Jan Adriaan van Deventer en Sara Menso, die op 16-6-1737 te Rhenen trouwden. De familie Van Deventer heeft dus het huis Op de Trappen een groot deel van de 18e eeuw in haar bezit gehad.

In de 19e eeuw

Op 14-7-1801 transporteren Hartog Raphael Hijmans en Rebecca Godschalk Hijmans ten behoeve van Jan Slok, publiek aanklager, en Juffr. Neeltje Johanna Vink de helft van een huizinge etc. aan de Herenstraat, gesitueerd OW de weduwe van Willem van Egteld, WW de kopers, NW de stadswal en ZW gemelde straat.

Twee dagen daarna op 16-7-1801 transporteren burger Jan Slok, algemene aanklager deser stad, en Juffr. Neeltje Johanna Vink ten behoeve van de juffrouwen Jenneke van Vastrik, weduwe van Pieter Stevense en Johanna van Vastrik een huizinge in de Heerestraat, gesitueerd zoals hierboven aangegeven.

Familiewapen Van der Meer van Kuffeler (fotocoll. J.M. Vlak)

De gezusters Jenneke van Vastrik, ged. Rhenen 19-4-1741, en Johanna van Vastrik, ged. Rhenen 25-12-1746, waren dochters van Johannes van Vastrik en Neeltje de Kat. Johannes van Vastrik was herbergier en pachter van het oude Rhenense veer buiten de Westpoort. Hij bezat ook het veerhuis, waarvan de middeleeuwse fundamenten in de 80-er jaren van de vorige eeuw zijn opgegraven.

Jenneke (van) Vastrik trouwde te Rhenen 15-5-1774 met Pieter Stevense. Het huis Op de Trappen ging later Het Nieuwe Logement heten. Er werden verkopingen en veilingen gehouden, die daarvoor veelal plaatsvonden in de herberg De Koning van Denemarken.
Jenneke Vastrik overleed te Rhenen op 17-2-1816 in haar huis No. 50, Het Nieuwe Logement dus.

Volgens een notariële akte van 3 mei 1843 verkocht logementhoudster Neeltje Stevens voor 2100 gulden een huis, plaats en tuin aan de Herenstraat, gesitueerd OW de erven van Roelof van de Weerd, WW Jacob Levie van Brink, NW de stadswal en ZW gemelde Bovenstraat (de Herenstraat dus) aan Jacob Charles Anne van der Meer van Kuffeler (1818-1895), ontvanger der registratie, een soort belasting ambtenaar. Huis en plaats hebben kadastraal nummer F 338 en de tuin F 339. Nog steeds blijkt de 'jaarlijkse uitgang' aan het Gasthuis van 6 stuivers te bestaan; het bedrag was vanaf de middeleeuwen hetzelfde gebleven. Neeltje Stevens (patroniem van haar vader is dus eigennaam geworden) wordt erfgename genoemd van haar moeder Jenneke van Vastrik, in leven weduwe van Pieter Stevens, voor de ene helft en de wederhelft van haar tante Johanna van Vastrik conform een testament uit 1817. Het perceel is genummerd Herenstraat 50 (oude nummering).
Neeltje Stevens was dus de universele erfgename van de gezusters Vastrik en was waarschijnlijk tot 1843 de uitbaatster van het logement.

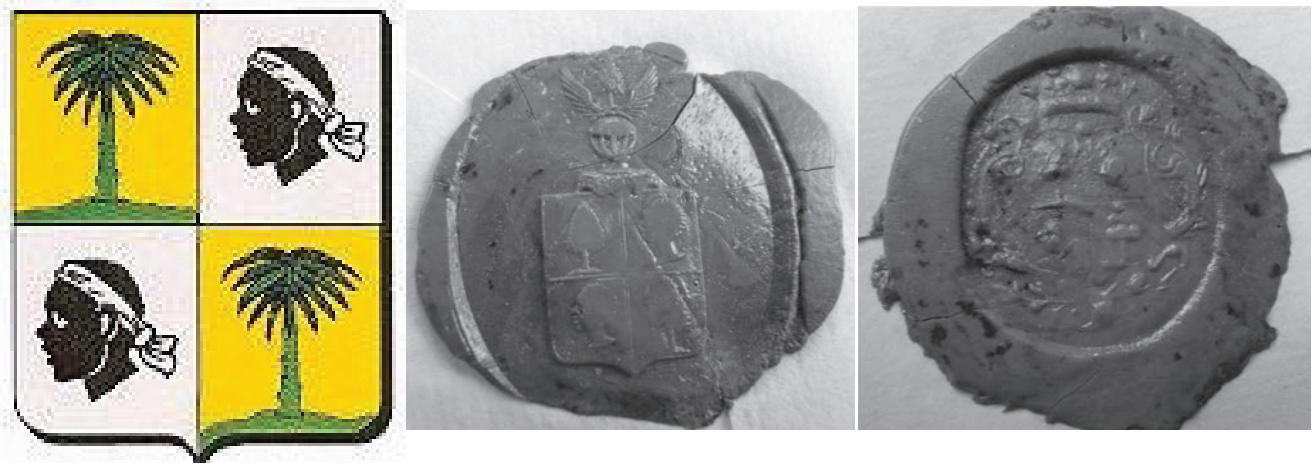

Compilatie van de hoofdbewoners van het 'Huis met de Hoge Stoep' tussen 1843 en 1865; linksboven: J.C.A. van der Meer van Kuffeler; rechtsboven: eerste vrouw Jenny van Alphen; linksonder: tweede vrouw Ida Weldijk met dochter Vrouwtje Cornelia (1860-1934); rechtsonder: derde vrouw Charlotte Weldijk (privécollectie)

(diaken en ouderling) van de Hervormde Gemeente en later ook raadslid en wethouder van de gemeente Rhenen. In 1853 richtte hij samen met de gebroeders Ruijs de tabaksplantage Willem III op Remmerden op, die hij leidde tot eind 1865. (Deys, 1996; Vlak, 2008). Hij voerde ook de titel Heer van Limmen. (Vlak, 2013).

Jacob Charles Anne van der Meer van Kuffeler kocht dus het huis 'Met de Trappen' ook wel genoemd 'Het Huis met den Hooge Stoep' om er in te gaan wonen met zijn eerste vrouw Johanna (Jenny) van Alphen (1815-1843) waarmee hij op 23-11-1842 in Gouda was gehuwd. Daarmee veranderde de bestemming van het pand van logement tot woonhuis. Jenny overleed een jaar later in het kraambed kort na de geboorte van hun zoon Jacques Anne Francois (1843-1917) in november 1843. De moeder van Jacob, Vrouwtje Cornelia Weldyk (1790-1869), kwam begin 1844 vanuit Gouda met vier van haar kinderen Paulina Quirina Henriëtta (1821-1884), Jacob Weldijk (1823-1890), Jacoba Hildegonda Elisabeth (1825-1913) en Pieter Frederik (1826-1871) naar Rhenen en ging inwonen in het huis 'Met de Trappen' om voor de familie te zorgen.

In 1847 huwde Jacob met zijn nicht Ida Eleonora Catharina Jacoba Maria Weldyk en zij kregen twee kinderen, Vrouwtje Cornelia (1860-1934) en Charlotte Gijsbertina Cornelia (1866-1909). Zijn moeder Vrouwtje Cornelia verhuisde in 1847 met haar dochters naar een bovenappartement aan de Herenstraat 3 om bij haar twee andere zonen, Jacob Weldyk (1823-1890) en Pieter Frederik (1826-1871) te gaan wonen.

Familiewapen Tielenius Kruythoff en zegels van Gerardus Cornelius Johannes Tielenius Kruythoff (1833-1891) en Elias Tielenius Kruythoff (1798-1877) op testamenten te Rhenen uit 1864 en 1877 (heraldische collectie A.J. de Jong). N.B. verschil in type boom.

Jacob Charles Anne van der Meer van Kuffeler was in 1842 aangesteld als ontvanger der registratie van het Kanton Rhenen, waar ook Veenendaal en Amerongen onder vielen, d.w.z. hij was verantwoordelijk voor de inning en controle van belastingen op notariële akten en transacties o.a. bij notaris Louis Libert te Rhenen. Hij was lid van de kerkenraad

De drie gebroeders Van der Meer van Kuffeler dreven daar gezamenlijk een tabakshandel, later meer bekend onder de naam La Mercatura (geliquideerd in 1915). Vanaf 1846 schreef Vrouwtje Cornelia een dagboek over de wederwaardigheden van de familie, een rijke bron van informatie over het leven in Rhenen in het midden van de 19e eeuw.

1. C.L. van Heijst
2. G.H. Fieren
3. J.A. de Lussanet de la Sablonière
4. W.C.G.S. Hölzenspies

Fotocompilatie van latere bewoners van het 'Huis met de Hoge Stoep' (fotocollectie H.P. Deys)

De oudere zuster van Ida, Charlotte Gijsbertina Cornelia (1825-1906), woonde sinds het huwelijk van haar zus met Jacob ook in het huis 'Met de Trappen' en zij werd na het overlijden van Ida in 1869 zijn derde vrouw. Uit gemeentelijke administratie blijkt dat er ook bedienden inwoonden, zoals Cornelis Jansen (huisknecht, geb. 1829), Cornelia Baars (dienstbode, 1829-1900), Francijntje van der Grift (dienstbode, 1824-1853), Jan Hendrik Jonkhans (koetsier, 1828-1904) en Hendrika Rijksen (dienstbode, 1828-1866). Uit die tijd is nog het bureau van J.C.A. van der Meer van Kuffeler bewaard gebleven

Familiewapen van Heijst (uit Nederlands Patriciaat 1938)

Op 2 maart 1865 werd het huis 'met de trappen' van J.C.A. van de Meer van Kuffeler geveild en voor 5500 gulden gekocht door Gerardus Cornelis Johannes Tielenius Kruijthoff (1833-1891), ook ontvanger der registratie. Hij was later met de familie Van der Meer van Kuffeler verbonden via het huwelijk van zijn dochter Geertruida Maria (1847-1928) met een neef van J.C.A. van de Meer van Kuffeler, Jacques Anne Francois Weldijk (1850-onbekend), wijnhandelaar te Rhenen en zoon van Jacob Weldijk.

Na de familie Van der Meer van Kuffeler was in de periode 1865-1898 de familie Tielenius Kruythoff eigenaar van het huis. Ds. Theodorus Kruythoff trouwde in 1689 met Agneta Tielenius, d.v. Ds. Petrus Tielenius. Hun zoon Willem Abraham, in de vijfde generatie, werd opgevoed door zijn oom Johannes Tielenius, een broer van zijn moeder Agneta Tielenius. Deze Johannes was de laatste naamsdrager ('mansoir') van de familie Tielenius en om de naam toch te laten voortbestaan werd de naam Tielenius aan Kruythoff toegevoegd.

Vooraanzicht van het 'Huis met de Hoge Stoep' toen er een bank in gevestigd was (prentenbriefkaartcollectie H.P. Deys)

Eigenaar van het huis te Rhenen is Gerardus Cornelis Johannes Tielenius Kruythoff (1833-1891), commissionair in effecten, z.v. Elias Tielenius Kruythoff (1798-1877) en Leonora Ida Hoeuft (1792-1855); hij tr. Rhenen 2-9-1859 met Hendrina Catharina Sandbrink (1831-1868), d.v. Jacobus Gerardus Sandbrink en Deliana Dedrica Roelofs (zie Oud Rhenen september 2013, blz. 26-29). Hij trouwt na haar overlijden te Rhenen 21-10-1869 met Doecilia Amelia Charlotta Dina Kraal, geb. Groningen 30-11-1843 als dochter van Willem Kraal en Adelaide Innoncensia Felhoen.

In het archief van notaris Mos te Rhenen bevindt zich het geopende holografische (eigenhandig geschreven)

Vooraanzicht van 'Hotel-Pension van Minnen' met middel rechts de raderput onderaan de Molenstraat (fotocollectie H.P. Deys)

testament uit 1877 van vader Elias Tielenius Kruythoff, waarbij deze zijn dochter Leonora Eliza Tielenius Kruythoff (1832-1893) onterft; zij was 30-7-1868 te Rhenen gehuwd met Gerhard Jacob Roghair (1833-1906), die in de periode 1871-1882 burgemeester te Rhenen was. Dit huwelijk is kinderloos gebleven.

In de periode 1898-1918 zijn de eigenaren D.L. Leccius de Ridder en P.H. van Rijn; bewoners zijn in die periode de families De Lussanet de la Sablonière en Hölzenspies. Laatstgenoemde was dassenfabrikant te Rhenen. Daarna woont er het gezin van de uit Wijk bij Duurstede afkomstige bankdirecteur mr Carel Lodewijk van Heijst, die getrouwd was met Adamina Petronella Geertruida Agnes van Peski.

Cornelis Fieren (1849-1918) (fotocollectie H.P. Deys)

Het huis 'Op de Trappen' of 'Met de Trap(pen)/ Hoge Stoep' is een tijd lang het 'Hotel-pension en café-restaurant Van Minnen' geweest.

Dit hotel was genoemd naar een Pieter van Minnen, wiens weduwe Everdina Rijka de Vos tevens pachtster en 'buffethoudster' van de stationsrestauratie van het H.IJ.S.M.-treinstation van Rhenen was. Zij woonde in het stationsgebouw en kreeg in 1891 een vergunning voor de kleinhandel in sterke drank voor de 'wachtkamers der 2e en 3de klasse en op de perrons van bedoeld station aan de lijn Amersfoort-Kesteren'. Pieter van Minnen , geb. Amersfoort 8-1-1850, overl. Amersfoort 15-1-1889, was een zoon van Heijmen van Minnen en Johanna van Wolfswinkel. Hij tr. Utrecht 5-4-1876 Everdina Rijka de Vos; zij was eveneens uit Amersfoort afkomstig en overleed 2-4-1926 te Groningen op 75-jarige leeftijd. Zij was een dochter van Cornelis de Vos en Barendina Gerarda van Doornik. Ook is er nog een kantoor van de 'Nationale Bankvereeniging' gevestigd geweest in het huis 'Met de Trap(pen)' (zie onderstaande tabel).

De laatste eigenaar van de twee huizen, het voormalige Nieuwe Logement van de dames Vastrik, het huis 'Met de Trap(pen' of 'Hoge Stoep', en het huis om de hoek ernaast aan het begin van de Molenstraat, voordat deze in 1940 totaal werden verwoest, was boekhandelaar Gijsbert Herman Fieren. Deze werd op 14 maart 1877 te Rhenen geboren als zoon van Cornelis van Fieren en Maria Cornelia van Voorthuizen; hij overleed in 1940. Hij was op 18 mei 1899 te Utrecht getrouwd met Anthonia Johanna van Daalen (1874-1940).

Cornelis Fieren, geb. Eck en Wiel 23-4-1849, overl. Rhenen 30-1-1918, was een bekende brievenbesteller en boekhandelaar te Rhenen. Hij was op 16-2-1876 te Rhenen getrouwd met Maria Cornelia van Voorthuizen (1876-1899).

Gijs(bert) Fieren had later in het huis om de hoek een boekwinkel en sigarenwinkel. Aan de winkel hing een uithangbord ('schilderij') met prentbriefkaarten met stadgezichten van Rhenen; hiervoor was in 1903 vergunning aangevraagd. Hij adverteerde in die tijd als volgt: 'Tabak- en sigarenmagazijn, grote sortering sigaretten, tabak- en sigarenpijpen, de nieuwe Lindberghpijpen (gezondheidssysteem)'.

In de meidagen 1940 van de Tweede Wereldoorlog werden beide 'Trappen'-panden volledig vernietigd. In en na de Tweede Wereldoorlog is het gebied ten oosten van het Postkantoor (dat was blijven staan) heringericht. Niet alle panden werden herbouwd. Zo is er een doorbraak gemaakt van de hoek Herenstraat/Molenstraat naar het Koningin Elisabethplantsoen toe, nu het Molenpad. Op de plaats van het huis 'Met de Ho(o)ge Stoep' kwam de woninginrichting winkel van G.A. Hoefsloot. Nu staat op die plek de HEMA. De raderput onderaan de Molenstraat met zijn fraaie gietijzeren opbouw was al voor de oorlog verhuisd naar het Koningin Elisabethplantsoen; deze werd in de vijftiger jaren afgebroken en als oud ijzer verkocht.

Op de Trappen - Nieuwe Logement- Huis met de Hoge Stoep

naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Stevens, Neeltje ongeh. Dochter van Jenneke Vastrik, zuster van Johanna. Neeltje woonde bij haar tante Johanna in en volgde haar op. Beiden zijn geboren in Rhenen	logementhoudster	N. Stevens legger 634	Heerenstraat 50	F338	1840	
Meer van Kuffeler, Jacob Charles Anne van der († 1895) geh. Met Ida Eleonora Catarina Jacoba Maria Weldijk († 1896)	ontvanger der Registratie en domeinen	J. v.d. Meer van Kuffeler (1843-1865) legger 843	Heerenstraat 58	F338	1843 - 1865	
Tielenius Kruijthoff, Gerardus Cornelis Johannes († 1891) geh. met 1. 1859 Sandbrink, Hendrica Catharina († 1868) 2. 1869 Kraal, Doucilia Amelia Charlotte Dina, vertrek 1893	commissionair in effecten, later ontvanger der dir. belastingen in Goor	(erven) G. Tielenius Kruijthoff (1865-1898) legger 1466, 2631, 2756	Heerenstraat 58	F338 > F600	1862- - 1891	
de Lussanet de la Sablonière, Johan Anton geh. metHuguenin, Maria Jeannette Louise von	rijksontvanger administrateur	D.L. Leccius de Ridder P.H. van Rijn (1898-1917)legger 2817	Heerenstraat 58 > 85	F600	1899 - 1903	
Hölzenspies, Willem Christof George Sigismund geh. met Rosskothen, Emilie Alnine en 2 dochters	koopman (dassenfabrikant)	D.L. Leccius de Ridder P.H. van Rijn (1898-1917)legger 2817	Heerenstraat A 87 (?) > 65	F600	1911	
Hôtel-Pension Van Minnen, Café Restaurant	-	D.L. Leccius de Ridder P.H. van Rijn (1898-1917)legger 2817	Heerenstraat 65	F600	1911, 1912 ?	Over deze periode zijngeen details te vinden
Nationale Bankvereeniging	-	A.W. Rutgers legger 2556	Heerenstraat 65	F600	1918-1919	Over deze periode zijn geen details te vinden
Heijst, Carel Lodewijk van geh. met Peski, Adamina Petronella Geertruida Agnes	bankdirecteur	G.H. Fieren (1919-1940) legger 3638	Heerenstraat A 65 > 27	F600	1919	
Fieren, Gijsbert Herman geh. met Van Daalen, Anthonia Johanna	boekhandelaar	G.H. Fieren (1919-1940) legger 3638	Heerenstraat A 27	F600	1919-1940 1940 onteigening	De boekwinkel was Molenstraat A1. Later buurpand Heerenstraat A erbij gekocht

De bovenstaande tabel geeft een opsomming van eigenaren en bewoners van het huis 'Met de Trap' in de postkadastrale periode, na 1830, tot aan de totale verwoesting door beschietingen in 1940.

II. Het huis 'Op de Trappen' of 'Trappenborch' – Herenstraat No. 76, Kadastraal nummer F 378

Uit het begin van de 20e eeuw zijn er foto's bewaard gebleven van een statig huis aan de noordzijde van de Herenstraat, huisnummer 76, het derde huis ten westen van de westhoek Muntstraat/Herenstraat. Het huis had een monumentale trap naar de voordeur en aan de oostkant van het huis was er een hek dat toegang gaf tot de tuin, geflankeerd door ornamenten met leeuwtjes als schildhouder die hoogst waarschijnlijk afkomstig waren van het in 1812 afgebroken Koningshuis.

Het huis werd in de 19e eeuw onder andere bewoond door de notarissen Libert en Mos.

In zijn boek *De Stad Rhenen* wijdt Prof. Dr. W. van Iterson de nodige pagina's aan dit huis dat in transportaktes 'Op de Trappen' of Trappenborch' wordt genoemd, hetgeen zoals we nu weten niet verward dient te worden met het huis 'Op de Trappen' dat op de plaats heeft gestaan van de huidige HEMA.

Zoals al aangegeven bevindt zich in het archief Bergh een opgave van tijnsgoederen uit de 16e eeuw met als opschrift: *Thyns in den hoof tot Ran(d)wijc'*. Deze vermeldt ondermeer drie stenen huizen te Rhenen. Over een ervan leest men: *Item Jan van Ryenen uut eynen stenhuse bynnen Ryenen, Johans van Westryenen placht toe te hoeren .... VI s. III d.* Van Iterson stelt dat dit het belangrijkste huis van de drie lijkt te zijn en dat dit het hierboven genoemde huis Trappenborch betreft.

Dit middeleeuwse 'stenen huis' zou wel eens een van de eerste huizen kunnen zijn geweest na de stadswording van Rhenen. Uit bouwtekeningen die horen bij een verbouwing van de gevel en het wegbreken van de trap ervoor zien we dat de vorm van het huis inderdaad doet denken aan wat men in de middeleeuwen verstond onder een *'stenen huijs ofte camer'*, namelijk in dit geval een kluiskelder met kruisgewelf, deels boven straatniveau met, een trap buitenom naar de ingang van het woongedeelte.

Reden te meer om na te gaan wat er in de archieven nog te vinden is over de geschiedenis van dit huis.

Rechts de winkel van Gijsbert H. Fieren naast het 'Huis met de Hoge Stoep' (prentenbriefkaartcoll. H.P. Deys)

Begin 15e eeuw en 16e eeuw

Als klopt dat Trappenborch een van de stenen huizen is die genoemd worden in het 16e eeuwse tijnsregister van het huis Bergh, dan hebben we hier te doen met een huis waarvan de ondergrond in de 16e eeuw nog ressorteerde onder de curtis Rijnwijk, hetgeen wijst op tijnsgoederen die oorspronkelijk eigendom waren geweest van de abdij Deutz. In een landrentmeestersrekening over 1395-1396 vindt men onder het hoofd *'Renwiick tyns Martini'* (af te dragen op St. Maartensdag) ondermeer vermeld: *'Item Ghiisbert van Westeringen* (lees: Westrhenen) *uyten steenhuys binnen Rienen ende uyt I stuk lands opten Velde .... IIIg'*. In de rekening over 1396-1397 wordt hetzelfde huis omschreven als *'een steenhuys ende hofstede',* waarbij Van Iterson de conclusie trekt dat dit 'hofstede' zou kunnen slaan op de tuin bij het huis. Het kan natuurlijk ook slaan op eerdergenoemd land 'opten Velde' (dit ligt in Achterberg).

In het archief van de Ridderlijke Duitsche Orde bevinden zich enkele charters waarin een stenen huis van de Van Rhenens genoemd wordt. Dit huis echter stond ergens anders, namelijk vlakbij de Spijnderstoren en het Duitse Huis, in het zuidwestelijk gedeelte van de stad.

Zo lezen we in een charter uit 1400:*'...een deel van eenre hofstede die joffrou Hadewyge die Johans wijf van Renen was plach te wesen gelegen bynne Riene gelyc alst hierna gepaelt is inden yersten een deel van der selve hofsteden noertwert alse naest dien here vanden duytschen huse voirsz streckende aende here erve ...Henric Scetters hof...'*, etc. en voorts in 1416 met betrekking tot de overdracht van dezelfde hofstede: *'...eenre hofstede die in voorsijde Johans van Ryenen plach te wesen streckende van der stenen camer die Johans van Ryenen plach te wesen also voert recht noertwerts aen die heren hofstede beneden duitschen huse en westwert van Roeloff Spynders hoffstede die Henricx Schetter plach te wesen'*.

Deze 'stenen camer' van de Van Rhenens stond ongeveer tussen het Duitse Huis en de Spijnderstoren (genoemd naar de familie Spijnder, waar thans het Torenhuisje aan de Koningshof staat).

Het kan natuurlijk zijn dat de Van Rhenens twee stenen huizen (of 'camers') hadden binnen de muren van Rhenen, anders wordt hier toch een ander huis bedoeld dan het gezochte huis Trappenborch aan de Herenstraat in de buurt van de Muntstraat.

Voor de verdere geschiedenis van dit huis Trappenborch hoopten we natuurlijk dat er jaarlijkse rentes (uitgangen) betaald moesten worden aan de Cunerakerk of het Gasthuis; immers dan konden we misschien de bewoningsgeschiedenis vanaf de 16e eeuw eenvoudig achterhalen zoals bij het hierboven beschreven huis 'Op de Trappen'.

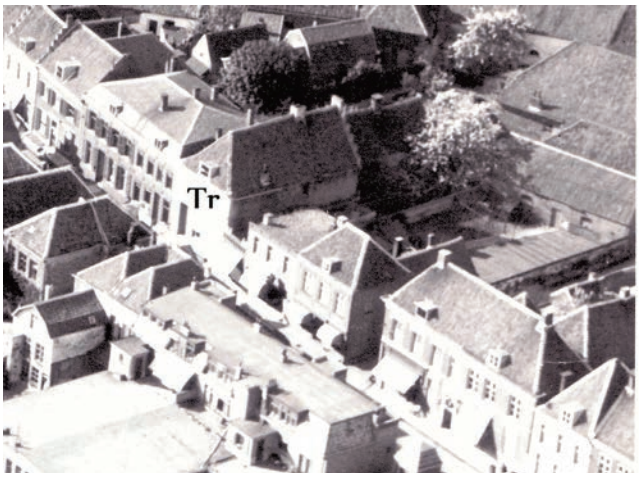
Overigens was daar de jaarlijkse tijns *'van wynige penningen'*, die men aan de Graaf van Bergh verschuldigd was, later in de vergetelheid geraakt. Als leden van de familie Van Rhenen eigenaar van het huis waren geweest zal men zelf geen tijnsverplichting hebben gehad, immers men was zelf tijnsheer en men zou later deze verplichtingen ongetwijfeld afgekocht hebben.

Hieronder volgt in chronologische volgorde wat we in de archieven tot nu toe hebben kunnen vinden over de bewoningsgeschiedenis van het huis Trappenborch aan de Herenstraat, niet te verwarren dus met het hiervoor behandelde huis 'Op de Trappen', dat eveneens aan de noordkant van de Herenstraat gestaan heeft.

17E EEUW

In de 17e eeuw blijkt het gezochte huis in bezit van de familie Vonck van Lienden. We lezen in een transportakte van 10 september 1661 dat het huis toen inderdaad 'Trappenborch' werd genoemd, namelijk:*'...seeckere huijsinge genaemt Trappenborch met schuer ende hoff buyten de Rijnpoort sijnde erffpacht goet deser Stadt..'*. Het huis wordt hier overgedragen voor Jor (jonker) Diderick Vonck van Lhienden en echtgenote Joe (jonkvrouwe) Yda Casarius aan zijn broer Jor Johan Vonck van Lhienden en diens echtgenote Joe Magdalena van Rijswijck.

Bij het huis hoorde dus een hof die buiten de Rijnpoort lag. Na midden 16e eeuw werd er buiten de Rijnpoort een hofdam aangelegd rond een tuinencomplex aan een zogenaamd 'petercelie straatje'. De tuinen werden in erfpacht door de stad uitgegeven. W.H. Strous hoopt binnenkort te

Luchtfoto van het huis 'Trappenborch' anno 1930; aan de achterkant van het voorste gedeelte van het huis is nog een trapgevel zichtbaar (foto KLM; fotocoll. H.P. Deys)

publiceren over de geschiedenis van deze tuinen (hoven) bij de stadsmuur.

Jor Johan Vonck van Lienden was de oudste zoon van Jor Dirck Vonck van Lienden (zie later); de erfpacht van de hoven ging over op de oudste zoon. Bij overlijden of verkoop moest men binnen een jaar de stad om een nieuwe erfpachtbrief verzoeken. Inderdaad bleek Johan Vonck van Lienden als oudste zoon de hof voor de verkoop van het huis al 1-1-1658 in erfpacht te hebben gekregen.

Diderick Vonck van Lienden had in Franeker gestudeerd en had in Friesland kennelijk een meisje Yda (Itgen) Ca(e)sarius leren kennen die uit Harlingen afkomstig was. Leden van de familie Caesarius behoorden tot het stadsbestuur van Harlingen.

Zij trouwden in 1657 te Franeker, met attestatie van Harlingen d.d. 3-5-1657; hij is dan juridisch student. Ze laten te Harlingen in ieder geval drie kinderen dopen, Dirck op 26-9-1658, Claeske op 27-7-1660 en Marta op 14-2-1662. Het gezin bleef in Friesland wonen en Diderick liet zich later voor gerechtelijke zaken, zoals voor het gerecht van de Marsch met een procuratie afgegeven in 1665 te Harlingen, vertegenwoordigen door zijn broer Johan Vonck van Lienden.

Diderick en Johan Vonck van Lienden waren zonen van Dirck Vonck van Lienden, bugemeester, schepen en raad te Rhenen, en vermoedelijk Angela van Rhenen.

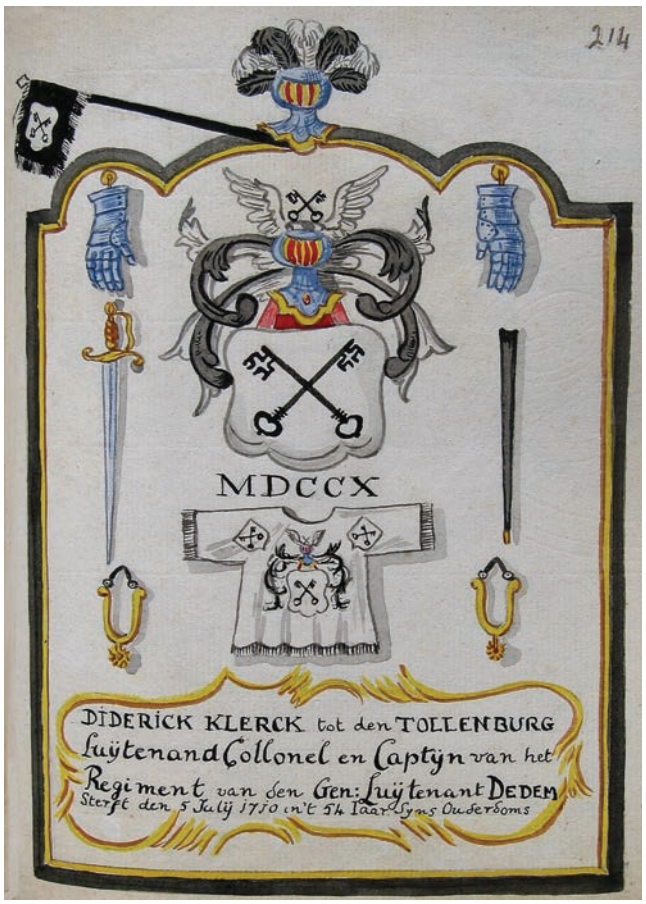
Een Jor Dirck Vonck van Lienden, wednr. van Angela van Rhenen, wonende in de Marsch, o.tr. Rhenen 21-3-1641, trouwde te Kesteren met Margerieta van Beeck, weduwe van Jan van Niendael, wonende te Rhenen. Angela van Rhenen was een dochter van Hubert van Rhenen en Anna van Lauwick.

Mogelijk waren de Vonck van Liendens via vererving uit de familie Van Rhenen aan het huis Trappenborch gekomen. Zo lezen we in een protocol van het gerecht van de Marsch ui 1707: *'Bekenne ick ondergeschreve voor en in naeme van den here luijtenant-collonel Dirck Klerck, als tegenwoordigen eijgenaer van den Tollenburgh, uijt handen van den schout Rossendael secretaris der hooge heerlicheijd Marsche te hebben ontfangen op huijden elf oude leenbrieven van den Tollenburgh, een originele betekende acte van maaghescheijd, den 21e januarii 1659 tussen de erfgenaemen van joncker Dirck Vonck van Lienden opgericht. En een bundel pampieren, rakende den tins van den here van Rhenen. Actum Marsch den 6e julii 1707. G.v. Zwoll 1707'*.

Na enkele generaties Vonck van Liendens was Mr. Dirck Klerck dus heer van de Tollenburg in de Marsch geworden; de familie Klerck was tevens verwant aan de familie Vonck van Lienden. In de boedelpapieren van de nalatenschap van jonker Dirck Vonck van Lienden bevonden zich klaarblijkelijk ook documenten met betrekking tot de eigendommen en tijnsrechten van de familie Van Rhenen.

Diderick (Dirck) Klerck, heer van de Tollenburg, ged. Rhenen 23-7-1656, was een zoon van Gerard (Gerrit) Klerck die in 1630 trouwde met Aletta van Beeck en in 1649 met jonkvrouwe Frederica Vonck van Lienden. Dirck Klerck was dus een zoon uit het tweede huwelijk.

Over de structuur van de familie Vonck van Lienden loopt

Familiewapen en persoonlijke attributen van Diderick (Dirck) Klerck (1656-1710) 'heer tot den Tollenburg' uit 'Genealogia Klerckiana' (fotocollectie H.P. Deys)

nader genealogisch onderzoek door Ph. van Dael te Rhenen.

Johan Vonck van Lienden, raad en burgemeester te Rhenen, geb. ca. 1625, overl. Rhenen 24-4-1704, o.tr. Rhenen 13-5-1660, tr. Veenendaal Magdalena van Rijswijck, overl. 3-6-1679.

18E EEUW

Het blijkt dat er sprake is van twee huizen, het tweede en derde huis vanaf de westhoek van de Muntstraat, die in bezit zijn van de familie Vonck van Lienden. Het meest westelijk gelegen huis werd Trappenboch of Op de Trappen genoemd. Bij de huizen hoorde een schuur aan de Muntstraat, achter het peceel waarop het hoekhuis van de Muntstraat/Herenstraat stond. Na het overlijden van burgemeester Johan Vonck van Lienden blijkt de familie verzuimd te hebben huis en haardsteden gelden te betalen over de periode 1697-1703 en worden de huizen gevorderd en verkocht blijkens een akte van 23 februari 1708. In deze akte wordt het meest westelijke huis 'Op de Trappen' genoemd. Ten westen daarvan zit Cornelis de Kuijper. Op de hoek van de Muntstraat zit dan burgemeester De Vael. Dit is Jan Aertsz de Vael, grutter en tevens burgemeester; hij was gehuwd met Elisabeth Beddis. Zijn dochter Josina de Vael trouwt met eveneens een grutter, Johan van Hoeven, die later eigenaar van het huis op de hoek wordt.

Zijn dochter Catharina de Vael trouwt te Rhenen 15-6-1687 met bakker Adriaen Bolderman. Zij wonen in 1710 in een huis van Gijsbert van Issem tussen Trappenborch en het hoekhuis van Johan de Vael. Deze geeft op 26-6-1710 toestemming dat dit huis verbouwd wordt, dat tegen de gevel van zijn huis wordt 'aangetimmert' en dat hij daar geen kosten van heeft.

Beide huizen zijn inmiddels namelijk in bezit gekomen van burgemeester Gijsbert van Issem, gehuwd met Johanna Hendriena Junius. Gijsbert van Issem was daarvoor burgemeester van Wageningen geweest en betrokken bij de Plooierijen-perikelen aldaar. Hij werd dus nog steeds burgemeester genoemd, hoewel hij geen burgemeester te Rhenen is geweest. Een vriend van hem was Willem Adriaen Bouwensch, een vermogend man, die burgemeester van Arnhem was geweest en vanwege eveneens de Plooierijen daar uit weggetrokken was en in Rhenen terechtkwam.

Volgens het lidmaten register van de Cunerakerk vertrokken Gijsbert van Issem en zijn vrouw in 1711 naar St. Geertruidenberg waar hij betrokken was bij het beheer van de goederen van de Oranjes.

Zij hielden de huizen te Rhenen echter aan tot 1731, maar ze werden door anderen bewoond ('gebruikt'). Zo woonden in Trappenborch ene N. Scherpink (vermoedelijk is dit Lodewijck Scharping) en na 1727de weduwe Van Hardenbroek.

In het andere huis waren dat vanaf 1723 Jeroon van der Horst en na 1726 Huijbert van Varick.

De weduwe Van Hardenbroek is waarschijnlijk Florentina van Mathenesse, douarière van Johan van Hardenbroek, die op 29 november 1729 te Rhenen overleed. Deze werd te Neerlangbroek begraven (zie artikel van Ad J. de Jong in Oud Rhenen mei 2012). In 1730 wordt voor een jaar N. Scherpink weer als 'gebruiker' genoemd.

Blijkens aktes van 9 en 10 oktober 1730 verkopen Johanna Hendrina Junius, weduwe van wijlen de heer Gijsbert van Issem, en haar zoon Johan van Issem, oud-schepen en brouwer in Geertruidenberg de beide huizen aan burgemeester Johan van Deventer. Deze wordt in de periode 1731-1742 genoemd als eigenaar en bewoner van het huis Trappenborch/Op de Trappen. Het andere huis wordt in die periode bewoond door respectievelijk Huijbert van Varick en Mathijs Jorissen.

Johan van Deventer trouwde te Rhenen eerst op 23-8-1705 met Adriana Suijck en vervolgens op 11-2-1731 te Rhenen met Alida Menso. Zij wordt in de periode 1744-1757 genoemd als eigenaar van het huis.

In de periode 1760-1770 is predikant Johan Rabo Metz de eigenaar; deze was 15-11-1733 te Rhenen getrouwd met Hendrina Menso. Zij lijken er zelf niet te wonen.

Na 1772 wordt zoon Adam Christiaan Metz genoemd als eigenaar van het huis Trappenborch en hij gaat er ook wonen.

De Muntstraat gezien in zuidelijke richting. Midden het Generaalshuis (F391), het hoekhuis Herenstraat/Muntstraat (zie Oud Rhenen 32 (2013) 3 19-32. Rechts op de foto de schuur in de Muntstraat die hoorde bij het huis Trappenborch (fotocoll. H.P. Deys)

Adam Christiaan Metz, ged. Rhenen 15-8-1736, Med. Dr., o.tr. Rhenen 7-6-1770, met attestatie d.d. 24-6-1770 naar Gorinchem, met Anna Maria van Gennip uit Gorinchem afkomstig.

Hij wordt in de periode 1772-1789 genoemd als eigenaar en bewoner en is in die periode achtereenvolgens raad en burgemeester van de stad Rhenen; na 1791 wordt zijn weduwe genoemd als eigenaar/bewoner.

Periode 19e eeuw tot 1940

Een dochter van predikant Johan Rabo Metz was Hendrina Sara Metz, ged. Rhenen 11-8-1734, o.tr. Rhenen 10-6-1769, tr. met attestatie d.d. 30-6-1769 te Overlangbroek met chirurgijn Frederik Hendrik Bronckhorst. Hendrina Sara Metz was eerder te Rhenen op 16-8-1758 getrouwd met Balthasar Constantijn Budding, ged. Rhenen 24-2-1727, z.v. Rutger Budding en Grietje van Helden.

Frederik Hendrik Bronckhorst wordt in 1785 genoemd als meester-chirurgijn en koopman in wijnen. In 1775 is hij eigenaar van een huis in de Lange Heerestraat. Chirurgijn Frederik Hendrik Bronkhorst wordt verder in de patentregisters van 1812/3 genoemd als 'een oud man en heeft bijna niets te doen'. Een zoon uit dit huwelijk was Frederik Hendrik Bronckhorst Jr., ged. Rhenen 21-5-1775, overl. te Rhenen op 20-7-1824 in het huis No. 76 (d.i. Trappenborch), tr. Groningen 24-3-1803 Martha Nalida Geertruida Brugma, ged. Groningen 6-7-1781, overl. Groningen 2-1-1807.

Frederik Hendrik Bronkhorst Jr. hertrouwt op 7-6-1809 voor het gerecht te Rhenen met Jannigje de Fluiter, ged. Veenendaal 16-6-1782, d.v. Hendrik de Fluiter (1754-1816) en Geertruij Jacobsen Achterberg (ca. 1758-1832). Frederik Hendrik Bronckhorst wordt in 1813 genoemd als gepensioneerd lieutenant. Uit het eerste huwelijk werd 16-5-1806 te Groningen een zoon geboren met de naam Dieter Brugma Bronckhorst, overl. in Semarang (Ned. Indië) 11-10-1865. Deze trouwde op 1-2-1843 te Pattie (Ned. Indië) met de 14-jarige Christiana Hermenie Josephine Fredericksdr (1828-1891). Zij kregen in Ned. Indië 9 kinderen (5 zoons, 4 dochters), allen Bronckhorst geheten.

Het perceel dat hoorde bij het huis Trappenborch liep achterlangs de percelen van de eerste twee huizen vanaf de hoek gerekend door tot aan de Muntstraat. Hierop werd een schuur gebouwd die in feite aan de Muntstraat stond. De weduwe van burgemeester Van Deventer had de schuur midden 18e eeuw in haar bezit en via de familie Metz komt deze schuur bij een Frans J. Beek terecht die hem tussen 1805-1825 in bezit heeft. De schuur blijft voorts horen bij het huis Trappenborch. Franciscus Johannis Beek was raad te Wageningen en getrouwd met Hendrika Anthonia Maria Metz, bij wie hij drie kinderen kreeg, waaronder Adam Christiaan Metz Beek.

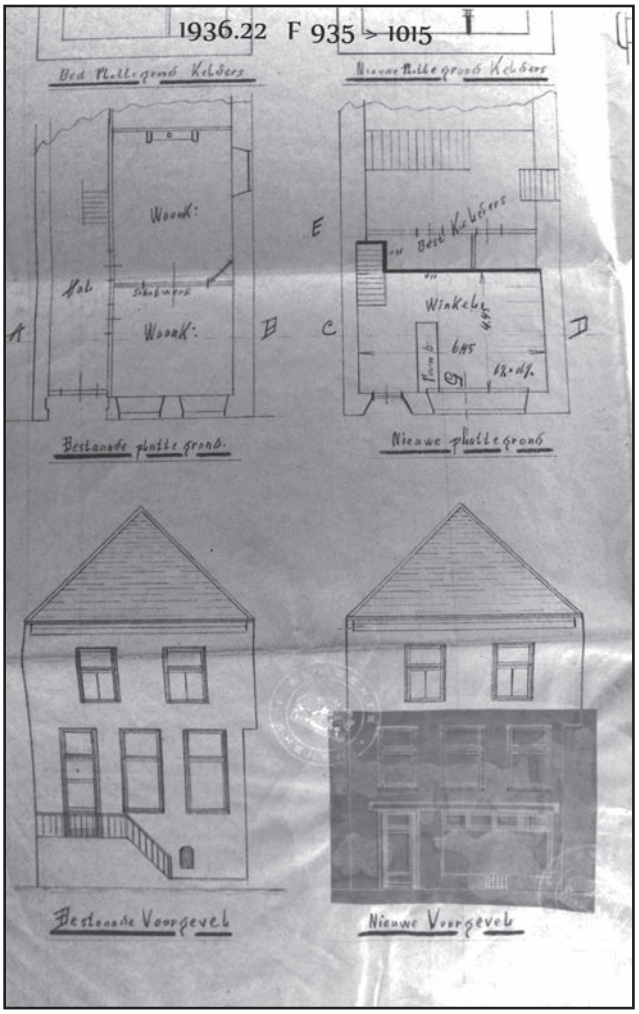
We zien ook hier het verschijnsel dat men in de 19e eeuw in Rhenen wel eens probeerde een dubbelnaam te introduceren; we zagen dit ook bij Brugma Bronkhorst. Andere voorbeelden zijn Van den Bergh van Doesburgh (zie onder), Van Holst van Ingen en Leccius de Ridder. Bij Leccius de Ridder is dit uiteindelijk gelukt. Dit even terzijde.

Op 4-5-1824 verkoopt de familie Beek/Metz aan Dietert Brugma Bronckhorst, kantoorbediende, het huis Trappenborch. Dietert Brugma Bronckhorst koopt het huis voor 1320 gulden; bij de koop wordt hij geassisteerd door zijn vader en curator Frederik Hendrik Bronckhorst. Het huis er ten oosten naast, No. 77, is dan eigendom van Christina Leethuizen.

Op 24-12-1828 laat Roelof van Wees meester kleermaker te Tiel, gemachtigde van zijn huisvrouw Christina Leethuizen, dit huis veilen in het Nieuwe Logement. Koper is de leer-

Uitsnede van een wapenbord in het Oude Raadhuis met de wapens van Johan van Deventer Junior anno 1707 en Mr Huijbert van Deventer anno 1706 (heraldische collectie A.J. de Jong)

Bouwvergunning uit 1936, waarbij de stoeptrap werd verwijderd en waarbij de gevel aanzienlijk werd aangepast

looier Everardus van Doesburgh. De familie Van Doesburgh bezit hiermee alle percelen rondom Trappenborch via huizen en schuren met looikuipen.

Aan de andere kant, op No. 75, woont dan Everardus van Doesburg, leerlooier, factoor en wagenaar van het vervoer in de stad. Hij gebruikte 15, later 17 looikuipen in de periode 1815-1845, daarna woonde er Gerrit Roelof van den Bergh van Doesburgh, aanvankelijk met 17 looikuipen en drie knechts tussen 1845-1852.

Op No. 76 woonden er in ieder geval tussen 1815-1817 de chirurgijn Frederik Hendrik Bronckhorst, zijn echtgenote Jannigje de Fluiter en tussen 1828-1830 ook zijn ongehuwde dochter, hoedemaakster en modegoedmaakster, Theodora Everharda Bronckhorst, ged. Rhenen 21-4-1811, overl. Rhenen 12-11-1831. Zij woonde toen bij haar moeder Jannigje de Fluiter, weduwe van Frederik Hendrik Bronkhorst, die in 1824 was overleden.
Volgens de volkstelling woonden in 1830 Jannigje de Fluiter met Dieter Brugma Bonkhorst, haar stiefzoon, en 6 kinderen uit het huwelijk met Frederik Hendrik Bronckhorst op het adres Herenstraat No. 76.
Bij de instelling van het Kadaster in ons land in 1832 wordt Dieter Brugma Bronckhorst genoemd als eigenaar van het pand 'Op de Trappen/Trappenborch', kadastraal nummer F378.

Het pand werd verkocht aan notaris Ludovicus (Louis) Libert, 30-12-1828 gehuwd met Elisabeth de Gelder, de 15 jaar jongere dochter van de gepensioneerde ontvanger Wouter Albert de Gelder en Maria Elisabeth Laats (Laets).
Volgens de volkstelling van 1850 woonden op het adres Herenstraat No. 76 Louis Libert (62 jaar), notaris, zijn echtgenote Elisabeth de Gelder (47 jaar), een ongehuwde zoon Louis André Libert (20 jaar), kandidaat notaris, twee dochters Maria Elisabeth (18 jaar) en Pauline Louise (13 jaar), Wilhelmus de Gelder (35 jaar), ongehuwd, kandidaat notaris en Maria Cornelia Varseveld (53 jaar), ongehuwd, dienstmeid.

Louis Libert overlijdt 2-11-1868; hij was 3-3-1787 geboren te Culemborg als zoon van Andries Libert en Catharina Goffin. Na het overlijden van Libert gingen het notariaat en het pand over naar notaris Hellenus Jacob Gerard Mos, die ongehuwd bleef. Hij was notaris te Rhenen in de periode 1868-1897. De weduwe van zijn voorganger met kinderen en familieleden Libert/de Gelder bleven wonen in het pand, dat zij later van Mos erfden. Mos overleed 6-1-1902 op 72-jarige leeftijd; hij was te Heumen geboren. Mos had kennelijk geen nadere familie, die voor de erfenis in aanmerking kwam. Elisabeth de Gelder, geb. Limmel (soms staat er Lommel) ca. 1802/3, overleed 5-3-1889 op 86-jarige leeftijd te Rhenen.

Via E. van Ingen, die het pand kortstondig in bezit had, kwam het pand in 1904 in handen van Lambertus Otten, die eerst een bakkerij had enkele percelen westelijker gelegen, op Heerenstraat 33 (F371). Vóór Otten had Piet Stolp daar zijn bakkerij. Na Otten kwam daar de bakkerij van Marinus van Apeldoorn. Overigens, op de hoek met de Molenstraat stond ook al een bakkerij, die van Recter, later Koster (weer later Van der Mik, en daarna Van Toor).

Lambertus Otten was te Ede geboren op 29-4-1873 en was gehuwd met Rinske Annes Zonneveld, geb. Akkrum 30-6-1869. Afkomstig uit Ede vestigt hij zich in 1900 te Rhenen.

Na het verkrijgen van een hinderwetvergunning (een 'inrichtinging in de zin der veiligheidswet' in 1904 bouwde Otten op F1014 een brood- en banketbakkerij, waar hij tot aan de verwoesting in 1940 (met bakker Jansen) zijn bakkersbedrijf kon uitoefenen. Otten verbouwde het pand in 1904 zodanig, dat de toegang tot de tuin (zie op de foto, het hekwerk) dichtgebouwd werd (F1014). In 1936 werd bij een verbouwing de bekende hoge stoep afgebroken, de voorkamer moest zakken tot op ongeveer 25 cm boven de straatweg. Dit alles om plaats te maken voor een meer 'moderne' voorgevel met rechts een etalage en links een deur. Het is bij deze verbouwing, door J. Nieuwenhuis Jr. niet duidelijk waar de bakkerij gebleven is. Vanaf 1937 was hier in dit pand ook de

Enkele typen zegels gebruikt door notaris Louis Libert (1787-1868) met respectievelijk zijn initialen LL, het Rijkswapen en vermoedelijk zijn familiewapen, een gevleugeld paard (heraldische collectie A.J. de Jong)

kapperszaak van Johannes Veger gevestigd. Ook hiervan is niet duidelijk hoe de interne ruimtelijke verdeling heeft plaatsgevonden. In mei 1940 was de verwoesting van de binnenstad nagenoeg totaal.

Veger is in 1941 in Beusichem verdronken, een veldwachter deed aangifte van de vondst van het lichaam. Onbekend is onder welke omstandigheden hij verdronken is.
Na de venietiging door beschietingen in de meidagen van 1940 werden op de plek waar ooit het pand 'Op de Trappen/ Trappenborch' had gestaan nieuwe winkels gebouwd met daarvoor arcades en kamers boven het trottoir.

Slotwoord/conclusie

Prof.Dr. W. van Iterson heeft met zijn boek *De Stad Rhenen* een grote bijdrage geleverd aan de geschiedenis van de Stad Rhenen. Voor dit boek, maar ook voor zijn proefschrift *De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht* (2 delen), heeft hij gigantisch veel archiefbronnen met betrekking tot Rhenen geraadpleegd. De vele voetnoten in beide werken vormen dan ook een belangrijke bron voor verder historisch onderzoek met betrekking tot Rhenen. Bij het onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van de huizen te Rhenen met namen als 'Op de Trappen' en 'Trappenborch' heeft Van Iterson aangenomen dat het hier één en hetzelfde huis betreft, ten westen van de Muntstraat. Deze veronderstelling blijkt dus bij nader onderzoek niet juist te zijn. Er waren in ieder geval twee verschillende huizen aan de noordzijde van de Herenstraat die in 17e en 18e eeuwse archiefbronnen 'Op de Trappen' werden genoemd.

Graag willen we langs deze weg in het bijzonder Philip van Dael te Rhenen en Hans van der Heiden te Linschoten bedanken voor hun bijdragen aan dit artikel. Van Dael doet genealogisch onderzoek aan de familie Vonck van Lienden, voornamelijk vóór 1650, en Van der Heiden attendeerde ons op voor ons relevante informatie die hij aantrof in voornamelijk notariële archieven.

Belangrijkste geraadpleegde bronnen

Algemeen

Informatie over de eigenaren van de beide huizen werden voornamelijk verkregen uit de gerechtelijke archieven (transporten, testamenten, boedelscheidingen e.d.) van de stad Rhenen (Toegang 66), het Oud Archief van Rhenen (Toegang 152), Bouw/Hinderwetvergunningen (Toegang 153) en de archieven van Rhenense notarissen, welke alle ter inzage zijn in het Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost

Zegels gebruikt door (candidaat) notaris H.J.G. Mos (ca.1830-1902) met familiewapen, de druiventrossen, en het rijkswapen (heraldische collectie A.J. de Jong)

Op de Tappen/Trappenborch

Naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Fluiter, Jannigje de weduwe Frederik Hendrik Bronkhorst	-	Bronkhorst, Dietert Brugman c.s.	Heerenstraat A76	F378	1832 - ?	
Libert, Louis († 1886) geh. met Gelder, Elisabeth de	notaris	Libert, Louis	Heerenstraat A76>A 89	F378	? - 1868	In Bevolkingsregister, noch Kadaster staat een datum
Mos, Hellenus Jacob Gerard († 1902) ongeh. E. de Gelder, wed. Libert	notaris	Mos, H.J.G.	Heerenstraat A 89	F378>935	1869 - 1903	tuin erbij getrokken
Elisabeth de Gelder wed.	-	E. de Gelder	Heerenstraat A89	F935	1869 - 1903	Elisabeth is in 1905 naar haar geboorteplaats Montfoort vertrokken
Otten, Lambertus geh. met Zonneveld, Rinske Annes Inwonend: Zandleven, Jan Adam († 1923) geh. met Piebenga, Janke Piebes, Carbaat, Jan († 1925) ongeh.	broodbakker kunstschilder kunstschilder	Everardus van Ingen († 1923) 1903-1904 Otten, L. 1904-1940	Heerenstraat A79>A43	F1014	1900 - 1937	In 1904 aanbouw, in 1936 gevel veranderd en stoeptrap verwijderd
Veger, Johannes Theodorus Cornelis († 1941) geh. met Brugman, Fransisca Johanna Jansen, Evert Gijsbert	kapper bakker	L. Otten (tot mei 1940)	Heerenstraat 43 Heerenstraat 45	F1014	1937-1940	Over de bakker Jansen zijn geen nadere gegevens te vinden

De bovenstaande tabel geeft een opsomming van eigenaren en bewoners van het huis 'Trappenborch' in de postkadastrale periode, na 1830, tot aan de totale verwoesting door beschietingen in 1940.

Utrecht (RHC ZOU), te Wijk bij Duurstede. Voorts is veel informatie over eigenaren in de periode 1550-1800 te vinden in de rekeningen van de Cunerakerk en die van het Gasthuis, waaraan jaarlijks een bepaalde rente (een zogenaamde 'uitgang') betaald moest worden. Voorts waren belangrijke bronnen de haardsteden- en familiegeldkohieren. Daarnaast zijn de registers van volkstellingen, zoals die in 1830 en 1840 plaatsvonden, de Bevolkingsregisters van Rhenen en de Kadastrale Leggers belangrijke bronnen voor informatie over eigenaren en bewoners in de 19e eeuw en daarna; deze zijn eveneens ter inzage bij het RHC ZOU te Wijk bij Duurstede. Vele gegevens zijn ook op de website www.oudrhenen.nl onder *Archief* te vinden. Voor waar men precies woonde in de Rhenense binnenstad zijn de aktes van de Burgerlijke Stand een interessante bron, omdat overlijdens-aangiftes meestal gedaan werden door naaste buren en omdat meestal het adres wordt vermeld waar men was overleden. Bij transport van een huis worden veelal de eigenaren van de ernaast gelegen huizen of percelen genoemd. Uitgebreide genealogische informatie over de families Tielenius Kruythoff, Van der Meer van Kuffeler en Van Heijst is te vinden in Nederland's Patriciaat.

Het ontbreekt aan ruimte om uitvoerig alle geraadpleegde bronnen te vermelden; daarom hierbij een selectie.

Kunstschilder Jan Adam Zandleven (1868 - 1923) woonde met zijn vrouw Janke Piebes Piebenga in bij bakker Otten in het huis Trappenborch (fotocollectie H.P. Deys)

Overige bronnen

-W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960)
Geschiedenis van de Stad Rhenen (Rhenen 2008)
-Een 16e eeuws tijnsregister aanwezig in het archief van het Huis Bergh te 's-Heerenbergh, Inv.No. 5655
-Over de architectuur van 'stenen huizen of kamers' in de middeleeuwen zie o.a.: P.N. Noomen, *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum Uitgeverij Verloren 2009)
-H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981)
-A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (1996)
-Publicaties van W.H. Strous over de Elite van Rhenen in de 18e en 19e eeuw, o.a. in Oud Rhenen, het boek *Geschiedenis van Rhenen* en Oud Utrecht; hij werkt nu aan een publicatie over de tuinen en hoven rond de stadsmuren, erfpachtgoed van de Stad Rhenen
-C.L. van Otterlo en Ph.J. van Dael, *Historische reeks Rhenen Deel I en II – Lidmatenregister Rhenen 1654-1672 en Rhenense Geslachten*
-*Genealogia Klerckiana*, een fraai 18e eeuws handschrift over de familie Klerck met vele gekleurde wapentekeningen met wapenkwartieren, zoals van de familie Vonck van Lienden (origineel Kaaps Archief Inv.No. 445, handschrift kopie bij RHC ZOU, Toegang 22, Inv. No. 307 en 308
-J.P. de Blocq van Kuffeler, 2005, *History of the de Blocq van Kuffeler Family*, 50pp
-H.P. Deys. 1996. *De geschiedenis van de Plantage Willem III te Rhenen*. Oud Rhenen 15 (1), p.3-14.
-J.M. Vlak, 2008. *'Roest of vuil in den tabak'*. In: Geschiedenis van Rhenen, p.352-359.
-J.M. Vlak, 2013. *Een 'Heer van Limmen' in Rhenen*. Oud-Rhenen 32(2), p. 4-7.
-F.C. van der Meer van Kuffeler, *Stamboek van het Geslacht van Kuffeler* ('s-Gravenhage, juli 1952)
-H.P. Deys, *Jan Willem Lammers en het Stations Koffiehuis aan de Heerenstraat*, Oud Rhenen, september 2008, p. 36 e.v.
-C.J. Voortman, *Naar Rhenen en De Grebbe* (Rhenen 1890)
-A.J. de Jong en H.P. Rozema, *De Posthistorie van Rhenen, Elst en Veenendaal* (Rhenen 1989)
-Voor genealogische gegevens m.b.t. Rhenense geslachten vanaf de 17e eeuw zie website: www.genealogiezuidoostutrecht.org
-Genealogische gegevens over de familie Vonck van Lienden op website: www.gertjanvonk.nl
-Genealogische gegevens over de families Menso en aangetrouwd zoals van Deventer, Metz, Bouwensch, etc. op website: www.menso.se
-Kadastrale Atlas Provincie Utrecht 8, *Rhenen in 1832 – Grondgebruik en Eigendom Tekst* (Rhenen 2002)
-Adreslijst Rhenen anno 1950; zie www.oudrhenen.nl onder Archief Downloadbare Gegevens

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Ballioenestein, St. Christoffel en de familie Buddingh

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Bij ons onderzoek naar de bewoning van de Rhenense binnenstad komen we herhaaldelijk huizen tegen met 'stein' in de naam. Voorbeelden zijn Ballioenestein, Poelestein, Plurestein, Plumestein en Hagestein. Het woord 'stein' in de naam duidt er meestal op dat we hier met 'stenen huizen of kamers' te maken hebben, een soort (vaak) versterkte huizen, bestaande uit een onderverdieping of kelder die voor opslag werd gebruikt met daarboven een woongedeelte al of niet met meerdere verdiepingen.Het waren een soort woontorens met dikke muren en soms schietgaten en ze konden zelfs een verdedigingsfunctie hebben. Buiten de muren van de stad, maar binnen de jurisdictie van Rhenen, zijn Remmerstein en Heimerstein goede voorbeelden. Vaak vinden dergelijke huizen hun oorsprong in de middeleeuwen. Soms konden dergelijke 'kamers' uitgroeien tot een ware burcht of kasteel; goede voorbeelden daarvan zijn te vinden bij de kastelen langs de Langbroeker Wetering met als basis een woontoren of donjon. Al met al voldoende basis voor nader onderzoek naar huizen in de binnenstad van Rhenen met 'stein' of 'burg' in de naam. Als eerste willen we hier 'Ballioenestein' en het erbij gelegen huis St. Christoffel nader aan de orde stellen.

Schilderij van Jan Weissenbruch (1822-1880) van circa 1875; de Kruisstraat gezien vanaf het zuiden. Op de achtergrond rechts aan de Herenstraat is een deel van het huis St. Christoffel zichtbaar (fotocollectie Museum Het Rondeel)

Enkele correcties op publicaties – De begrippen 'kamer', 'spijker' en 'stein'

In 2008 werd ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Historische Vereniging en 750 jaar Rhenen als stad het boek *Geschiedenis van Rhenen* uitgebracht. De artikelen bieden vaak nieuwe aanknopingspunten voor verder onderzoek, zoals het hoofdstuk van Kees van Kalveen over Rhenen en de middeleeuwse bisschoppen van Utrecht, 1156-1528, waarin een 'stenen huis' met erf en opstal te Rhenen wordt vermeld dat kennelijk reeds in 1313 bestond. De meeste huizen te Rhenen waren in die tijd gemaakt van materialen als hout, stro en leem en uiterst brandbaar, hetgeen onder andere leidde tot een stadsbrand in 1400 waarbij nagenoeg geheel Rhenen in de as werd gelegd en de 13e eeuwse stadsbrief verloren was gegaan.

Het was natuurlijk ondoenlijk als auteurs bij de voorbereiding van dit boek van elkaars bijdragen kennis te nemen. Zo kon het gebeuren dat Annesietske Stapel in haar artikel over de Duitsche Orde melding maakt van een Lente van Heze, die de echtgenote zou zijn van Wouter van de Velde. Elders in het boek, in het artikel van de Jong over het Cuneragilde en andere memories, wordt vermeld dat Lente van Heze, ondanks zijn vrouwelijk aandoende naam, een manspersoon was die in 1415 en 1417 geld en goederen aan de kerk en de Ridderlijke Duitsche Orde had geschonken en dat er een fonds gesticht was zodat er na zijn dood tot in lengte van dagen op de jaargetijden op zijn graf kaarsen gebrand en zielmissen opgedragen zouden kunnen worden (door de z.g. Lentezingers) te zijner nagedachtenis. Hij had zelfs een zoon met de naam 'Lente' van Heze.

Dat het een manspersoon betrof was toentertijd al digitaal te achterhalen geweest in de inventarissen van de Ridderlijke Duitsche Orde en het Oud Archief van Rhenen.

Voorts bevindt zich zelfs in de collectie van de Ridderlijke Duitsche Orde te Utrecht een zegel anno 1415 van deze Lente van Heze.

Het vervelende is dat dergelijke uitspraken een eigen leven gaan leiden en in andere artikelen geciteerd worden ondanks het feit dat er later correcties gepubliceerd worden. Nog een voorbeeld vormen de artikelen van Adriaan P. de Kleuver in het Nieuw Utrechts Dagblad en Dagblad De Vallei in 1961 over het huis Valkenburg, dat gestaan zou hebben ten zuiden van de Geerstesteeg in Achterberg, tegen-

Zegel van Lente van Heze anno 1415 (collectie RDO Utrecht, Inv. No. 2313)

over de poort in de spoordijk van de spoorlijn van Veenendaal naar Rhenen. Deze informatie is overgenomen in latere publicaties over kastelen in de Provincie Utrecht. Zie wat Stuivenes en Valkenburg betreft bijvoorbeeld de website http://www.kasteleninutrecht.eu .

Zo is een ander recent voorbeeld met betrekking tot Rhenen het hoofdstuk in de Geschiedenis van Rhenen van de hand van Ben Olde Meierink, waarbij in de tekst bij een recente foto van Stuivenes gesteld wordt dat de oorspronkelijk vrijstaande 'stenen kamer' waarschijnlijk uit de vijftiende of zestiende eeuw dateert en dat het boerderijcomplex ook wel Laer of Laar genoemd werd. Dit alles ondanks het feit dat De Jong en Van Otterlo in 1996 in *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* een hoofdstuk van meer dan vijftig pagina's wijdden aan kastelen en buitenplaatsen te Rhenen en hun bewoners. De inhoud van dit boek staat op cd rom en was digitaal doorzoekbaar geweest ter voorbereiding van deze publicatie in de Geschiedenis van Rhenen.

Ook verschenen er diverse publicaties in Oud Rhenen over de ligging van middeleeuwse goederen in Achterberg zoals Stuivenes, Valkenburg, Ten Velde, Schoneveld, Groteveld en Broechage. Hier werd reeds vermeld dat het 14e eeuwse Laer later in de 15e eeuw Levendael of Leefdael ging heten. Dit huis lag aan het Laareind te Achterberg bij de bekende '1000-jarige' lindenboom. Stuivenes lag veel verder naar het noordwesten aan de Cuneraweg in Velderbroek (veldnaam in Achterberg).

Wèl correct is dat het huidige woonhuis en vroeger een 19e eeuwse boerderij Stuivenes tegen een vermoedelijk uit de middeleeuwen stammende 'stenen kamer' aan waren gebouwd. Er waren ook bewoners van Stuivenes met de familienaam Van Laar, hetgeen deze 'verwarring' zou kunnen verklaren.

In het vorige januarinummer van Oud Rhenen werd nader ingegaan op de bewoningsgeschiedenis van het huis Trappenborch dat ooit aan de Herenstraat gestaan heeft, maar in de meidagen van 1940 door beschietingen geheel werd verwoest. De auteurs leveren in dit artikel het bewijs dat er ooit tenminste drie verschillende huizen in de Rhenense binnenstad zijn geweest met 'trap' in de naam. In zijn boek *De Stad Rhenen* stelt Prof.Dr. W. van Iterson echter dat er maar één huis te Rhenen zou zijn geweest met een dergelijke naam en dat dit één van de oudste 'stenen huizen' van Rhenen zou zijn geweest, hetgeen dus niet juist blijkt te zijn. In latere publicaties is door anderen ervan uitgegaan dat Van Itersons stellingname correct was; immers Van Iterson is niet de 'eerste de beste', dus zou hij wel goede redenen gehad hebben dit te veronderstellen.

In 2009 verscheen het boek van P.N. Noomen getiteld *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners*. De naam 'stins' is afgeleid van het oudfriese *'stenen huus'*. In Friesland waren er verder enkele termen in gebruik die een vergelijkbare betekenis hadden: *kemenade*, *spyker* en *borg*. De eerste term is afgeleid van het middeleeuws-latijnse caminata, 'vertrek met een schoorsteen' en van daaruit 'aanzienlijk stenen huis'. *Spyker*, uit spicarum en dus eveneens van romaanse herkomst, betekende primair 'opslagplaats voor graan' en vandaar 'bewaarplaats voor kostbaarheden' en 'al dan niet verdedigbaar aanzienlijk huis'. Vaak betreft het torenvormige huizen, soms omringd door een gracht.

Dat de benaming 'spijker' kan duiden op een 'stenen kamer' wordt bevestigd in een passage in een transportakte d.d. 17 oktober 1719, waarbij de hofstede Stuivenes wordt verkocht en waarin we lezen: *'...een hofstede genaemt Stuijvenes gelegen te Achterbergh bestaende in een spijcker off kamer, boeren voor en aghterhuijs bergh schuur hoff boomgaard weij bouw hooij dries heijland..'*.

Ook werd de woontoren van Remmerstein wel 'spijker' genoemd; in 1775 en 1778 wordt burgemeester Haksteen genoemd als gebruiker van deze 'spijker'. Hij heeft er mogelijk in gewoond. Voorts bevond zich ooit op het kerkengoed te Remmerden een dergelijke 'camer' of 'spijker' te vergelijken met Stuivenes.

Met de benaming *spijker* echter dient men enige voorzichtigheid in acht te nemen omdat dit niet altijd hoeft te duiden op een *stenen kamer*, maar dat ook een gewone opslagschuur voor graan kan betreffen zonder woonfunctie. Men noemde dat meestal een *spieker*. Hens Dekker publiceerde in Oud Rhenen van mei 2008 over dergelijke 'spiekers' met een functie alleen als opslagplaats.

Eenzelfde voorzichtigheid dient te worden betracht als er sprake is van een 'camer'; hiermee kon namelijk ook wel eens een klein huisje bedoeld worden dat werd verhuurd of waarin arme, door de diaconie ondersteunde, gezinnen woonden.

Mogelijk bestonden er te Rhenen voordat de stad ommuurd waren reeds dergelijke 'stenen huizen' met 'stein' of burg' in de naam en zijn deze interessant in het kader van de stadswording van Rhenen.

In wederom het boek *De Stad Rhenen* geeft Van Iterson een opsomming van een vijftal huizen met 'steyn (stein)' in de naam die hij in de archieven had aangetroffen. Zo noemt hij ook 'Schonesteyn' dat er zou zijn geweest. Hij geeft bij de huisnamen de bronnen waar hij de naam tegengekomen was; zo zou hij Schonesteyn in de rekeningen van de Cunerakerk van 1571/2 zijn tegengekomen.

Slaan we deze rekening er echter op na, dan blijkt er 'Boljonesteijn' te staan en geen 'Schonesteijn'.

Dit huis komen we meerdere keren tegen in de kerkrekeningen bij de betalingen van een jaarlijkse 'uijtgang' (huisrente) aan de Cunerakerk.

In rekeningen van andere jaren wordt de huisnaam ook wel anders gespeld, zoals 'Billionesteijn', 'Baljonesteijn', 'Ballioenesteijn' e.d., maar zeker geen 'Schonesteyn'.

Inmiddels is verder onderzoek gedaan naar de geschiedenis van huizen in de Rhenense binnenstad met 'stein' in de naam, waarbij we hierbij als eerste het genoemde huis 'Ballioenestein' nader aan de orde willen stellen.

Ballioenestein

In de oudst bewaard gebleven kerkrekeningen van de Cunerakerk van 1519 en 1520 is er reeds sprake van een jaarlijkse rente van iiij(4) gld. x(10) st die aan de kerk betaald moet worden voor Baelioenesteijn en door ene Dirck Everwijn voor de hofstede bij Baelioenesteijn viij(8) st. In 1571/2 en daarna tot afkoop van deze jaarlijkse plicht, moeten voor Ballioenestein jaarlijks iij(3) gld. en 10 st. worden afgedragen.

Over de herkomst van de huisnaam tast men nog in het duister. In een oorkonde van 5 juni 1475 wordt melding gemaakt te Rhenen van een Johan van Baelioen. De naam van het huis zou dus kunnen duiden in de richting van een 'stenen huis' (stein) van een lid van deze familie Van Baelioen.

In deze oorkonde van 1475 staat dat hij een 'hofstedeke' te Rhenen in erfpacht had van de kerk en dat hij dat gekocht had van Aelbert van Pluderen en diens zoon Willam. Letterlijk staat er: *'....een hofstedeken geleiten after op die westside sijnre hofstat...'*.

Dit zou wel eens bovengenoemde hofstede bij Baelioenesteijn kunnen zijn geweest, waarvoor Dirck Everwijn in 1519 een jaarlijkse rente betaalde aan de kerk. Deze lag inderdaad (in de latere Grutterstraat) achter aan de westzijde van het erf dat hoorde bij het huis Ballioenestein, waarvan de ligging ongeveer bekend is.

In het archief van het stadsgerecht van Rhenen bevindt zich namelijk een tijnsregister met een opsomming van tijnsverplichtingen onder Rhenen anno 1468 met Johan van Hemerten als tijnsheer. In de 16e eeuw komen deze tijnsrechten bij de familie Van Rhenen terecht. Dit tijnsgerecht ressorteerde onder het Hof van Rijnwijk, een Gelders leenhof; in 1556 was bijvoorbeeld een Dirck van Renen hof en tijnsheer.

Schildereij van Jan Weissenbruch van de Grutterstraat circa 1850 (foto RKD Den Haag, Christie's Amsterdam)

In 1468 is er sprake van een tijns bestaande uit 'drie hoenre en een Dortsche plak', die betaald moeten worden door Henric Beijer voor zijn huis en hofstad naast Claes Willamsz en nog *'vuijt die cameren ende hofsteden dair after aen gelegen die Ot van Wij tobehoren'*. Voorts lezen we iets verder *'Johan van Baelioen vanden hofstat die Ot van Wije was ende is after Jan Beijers hofstede gelegen boven de Cruijsstraet ende is na afgesplijt vanden hofstat die Jan Beijer is'*. Hiervoor moet een butgen Culenborchs betaald worden. Ook wordt in dit verband nog een Henrick Lijster genoemd, die waarschijnlijk deze tijns betaalt.

De drie 'hoenre' die betaald moesten worden zijn waarschijnlijk drie zogenaamde 'Hoornse' guldens die in de 14e eeuw geslagen werden in opdracht van de Utrechtse bisschop Arnout van Hoorne. Het zou ook de waarde van drie hoenders (kippen) kunnen hebben betekend maar dan gebruikte men liever de term 'kapoenen'. Een en ander zou erop kunnen duiden dat de tijns al in de 14e eeuw betaald moest worden. Een 'plak' was ook een munt in die tijd, evenals een butgen.

Het lijkt er op dat Ballioenesteijn aan de noordzijde van de Herenstraat heeft gestaan daar waar de Kruisstraat op de Herenstraat uitkwam.

Voor zowel Ballioenestein, dat aan de noordzijde van de Herenstraat stond, als dit 'hofstedeke' (aan de Grutterstraat grenzend, aan het achtererf van Ballioenestein) moesten dus nog in de 16e eeuw jaarlijks ook aan de kerk huisrentes worden afgedragen.

Ook is hier sprake van een 'camer', hetgeen erop zou kunnen duiden dat Ballioenestein een 'stenen camer' was.

De familienaam Van Baelioen aan het einde van de middeleeuwen komen we verder weinig tegen. De naam zou afgeleid kunnen zijn van namen als Boulogne, Bouillon of Belonje. Een andere mogelijkheid is dat de naam verband houdt met het Gelderse kasteel Biljoen, dat in de buurt van Velp staat. Zo woonde er een familie Van Spaen van Biljoen geheten op dit kasteel.

De boven in verband met Ballioenestein genoemde families Everwijn en Beijer waren vermoedelijk aan elkaar verwant, gezien het feit dat in deze families in de 14e en 15e eeuw hetzelfde familiewapen werd gevoerd op zegels, te weten een uit de schildvoet uitkomende (halve) gekroonde leeuw en twee zuilen naast elkaar in het schildhoofd.

St. Chistoffel

In de kerkrekeningen die vanaf 1571 bewaard zijn gebleven en die zich bevinden in het Oud Archief van de stad Rhenen wordt naast Ballioenestein tevens melding gemaakt van een huis genaamd St. Christoffel, waarvoor tot nog tenminste 1810 een jaarlijkse rente (erfpacht of grondrente) van 1 gulden 17 stuivers en 8 penningen moest worden afgedragen aan de kerk. Dit huis stond ongeveer op de plek waar Ballioenestein gestaan heeft en werd in de rekeningen van 1519/20 niet genoemd. Merkwaardig is echter dat zowel Ballioenestein als St. Christoffel naast elkaar genoemd worden, waaruit men zou kunnen concluderen dat het twee verschillende huizen betrof die vlak bij elkaar stonden.

Wat betreft de precieze ligging van het pand St. Christoffel vinden we diverse vermeldingen, namelijk *aen de Cruijsstraet*, *tegen de Cruijsstraet over*, *boven aen de Cruijsstraet, in de Lange Heerestraet, in de Heerestraet corresponderend op de Cruijsstraet*, etc. Omdat tevens een enkele maal de eigenaren van de belendende huizen worden vermeld, weten we nu dat het huis St. Christoffel aan de noordzijde van de Heerestraat heeft gestaan waar de Kruisstraat op de Heerestraat uitkomt. Het lijkt erop dat men dit gedeelte van de Heerestraat ook wel tot de Kruisstraat rekende. Ongeacht de vermelde ligging bleef de jaarlijks aan de kerk te betalen huisrente over de eeuwen dezelfde. Het kan dus niet zo zijn dat men van de Kruisstraat naar de Heerestraat was verhuisd en de huisnaam meegenomen had, immers dit soort 'huisrentes' hadden het karakter van een grondrente.

Deze jaarlijkse 'uijtgang' aan de kerk werd voor Ballioenestein helaas later afgekocht door de eigenaar, zodat niet gemakkelijk na te gaan is wat er precies met Ballioenestein gebeurd is. Wel bleef men een jaarlijkse rente betalen voor de schuur en/of het huis aan de Horstestraat (de latere Grutterstraat). Dit was vermoedelijk een grutterij, die stond op grond die grensde aan het achtererf van Ballioenestein dat dus in de buurt van St. Christoffel moet hebben gestaan.

Eigenaren en bewoners van de huizen Ballioenestein en St. Christoffel

16e eeuw

In de periode 1571-1579 betaalt eigenaar Willem van Harn jaarlijks 3 pond (gulden) en 15 stuivers aan de kerk als jaarlijkse 'uitgang' (huisrente) voor Boljonesteyn of Bolionesteyn. In de periode daarna tot 1588 wordt deze jaarlijkse rente betaald door Catharina Henrics Lijsters; het huis wordt dan Boelioenesteyn genoemd. Willem van Harn, geb. circa 1513, overl. Rhenen 10-12-1580, was burgemeester van Rhenen in 1557 en trouwde met Catharina Henricsdochter Lijster, dochter van Hendrick Lijster dus. Zij krijgen tenminste drie zonen met de namen Gerrit, Joost en Jan Willemsz van Harn. Vanaf 1588 blijkt Cornelis Thonisz Buddingh de eigenaar geworden te zijn van de *'voormaels Willem van Harn huijsinge ende hoffstadt genaemt Billionesteyn'*. Tenminste tot zijn overlijden in 1593 betaalt hij de jaarlijkse uitgang aan de kerk en daarna zijn weduwe en erfgenamen.

Cornelis Thonisz Budding(h), overl. Rhenen 31-3-1593, begraven in de Cunerakerk was een zoon van Anthonis Cornelisz Buddingh, in 1588 waard in de herberg St. Anthonis. Hij wordt in 1590 genoemd als gasthuismeester en in 1591 als raad te Rhenen en trouwt met Anna Thonisdochter. Zij wordt in 1603 en 1604 als burgerse genoemd in verband met levering van wijnen, hetgeen erop duidt dat toen Bijllioenesteijn, zoals het toen heette, waarschijnlijk ook een herberg was.

Zoals blijkt uit de kerkrekeningen van de Cunerakerk uit 1606/7 koopt de weduwe van Cornelis Thonisz Budding de jaarlijks verschuldigde rente af voor zestig ponden (guldens).

Waarom dit gebeurde is niet duidelijk, maar daarna verdwijnen in ieder geval de jaarlijkse betalingen uit de kerkrekeningen.

In de Cunerakerk bevindt zich nog een fraaie grafsteen van Cornelis Thonis Buddingh met daarop de familiewapens van hem en zijn vrouw. Zij kregen tenminste een dochter Margareta Buddingh, gehuwd met Dirck Cornelisz Coeven. Naar haar wordt nog een steeg genoemd te Rhenen, de *vrou van Coeven steech,* de latere Horststraat en uiteindelijk Grutterstraat geheten.

Zoals hierboven reeds gemeld bevond zich achter bij Boljonesteyn, grenzend aan de latere Grutterstraat, een

Grafsteen in de Cunerakerk van Cornelis Thonisz Buddingh, overl. 31-3-1593

huis, hofstede en schuur; vermoedelijk bevond zich hierin een grutterij. Inderdaad woonden hier grutters. Vandaar de latere benaming 'Grutterstraat'. De benaming 'grutterij' slaat meestal op een rosmolen waarmee 'gruit' (boekweit) vermalen werd. Het 'recht van de gruit' te Rhenen was ooit in de 13e eeuw bij de Ridderlijke Duitsche Orde komen te liggen, die daarbij ook het patronaatsrecht van de kerk in

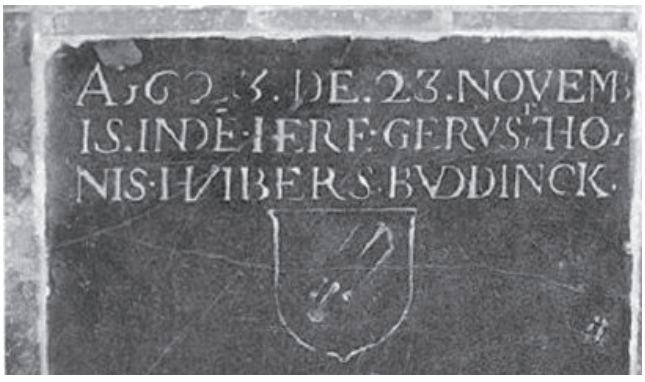

Een grutterij met rosmolen in de 17e eeuw (uit Jan Luyken 1694)

Rhenen verwierf.
In de periode 1571-1573 bezat Gerrit Jerefaesz *'een huysinge bij Boljonesteijn'* en betaalde hiervoor jaarlijks 6 stuivers en 6 duiten aan de kerk.

Later is er sprake van een *'huysinge ende schuer'* of alleen een schuur, bijvoorbeeld rond 1600 van gezamenlijk Henrick van Amerongen en Lens Tonisz, die samen de jaarlijkse rente aan de kerk afdragen.

Grafsteen in de kerk van Opheusden van Thonis Huibers Buddinck, overl. 23-11-1623 (foto Folkert Schuurman)

Uiteindelijk wordt de schuur *'in vrouw van Coevens steech'* in de rekeningen van de kerk 1657/8 genoemd als zijnde in handen van Evert Buddingh. Deze steeg werd later de Horststraet en weer later de Grutterstraat genoemd.

Aan de verschillende grutterijen die Rhenen gekend heeft zou men een apart artikel in Oud Rhenen kunnen wijden.

Evert Buddingh, geb. ca. 1612, zoon van Willem Huybertsz Buddingh en vermoedelijk Neeleken Lijsters, trouwde te Rhenen 24-2-1641 met Anna Tonisdochter de Groot, weduwe van Theunis de Bruin Laatstgenoemde was raad te Rhenen in de periode 1632 -1636 Evert Buddingh hoorde tot de uit Opheusden afkomstige tak van de familie Buddingh, die evenwel het zelfde familiewapen, de droogscheerdersschaar, voerde. Van Evert Buddingh bevindt zich een grafsteen in de Cunerakerk anno 1649, met de familiewapens van hem (de droogscheerdersschaar) en zijn echtgenote (drie zespuntige sterren). Aanvankelijk werd gedacht dat de huizen Ballioenestein en St. Christoffel een en dezelfde waren, maar dit blijkt toch niet het geval.

Grafsteen van Evert Buddingh anno 1649

De huizen stonden echter wel vlak bij elkaar. St. Christoffel stond aan de noordzijde van de Heerestraat, daar waar de Kruisstraat erop uitkwam. Dit deel van de Heerestraat werd kennelijk ook tot de Kruisstraat gerekend. We vervolgen nu de verdere eigenaren en bewoning van dit huis genaamd St. Christoffel.

In 1557 dragen de familieleden Dircx aan Claes Jansz Schalck en Gryet Rutgersdr een huis over, gelegen in de '*Lange Heerestraet tegene die Cruijsstraet over daer die voorn. Schalck en Gryet Rutgers in der tijt in wonen geheten St. Christoffel'*.

In de periode 1571-1579 is er sprake van Schalck Jansz *vuijt sijn huijsinge genoemt Sinte Christoffel staende aen de Cruijsstraet*.

In de daarop volgende periode 1579-1614 is kennelijk Cornelis Thoisz Moll of Moel eigenaar van de *huijsinge genaempt St Christoffel staende aen de Cruijsstraet*.

17E EN 18E EEUW

In de periode daarna, 1615-1624, betaalt de weduwe van Cornelis Moll de jaarlijkse uitgang aan de kerk van 1 pond

(gulden) 17 stuivers en 8 penningen; daaropvolgend worden door Claes Moll de rekeningen van 1624-1626 betaald en vervolgens van 1627-1637 door Thonis Cornelisz Moll.

Hetzelfde bedrag wordt jaarlijks aan de kerk afgedragen in de periode 1639-1662 door Tonis Moll.

In de kerkrekeningen van 1657 wordt nog een nadere plaatsaanduiding gegeven, namelijk uit *'de huijsinge van Thonis Mol in de Heerestraet responderende op de Cruijsstraet tusschen de huijsinge van Henrick Petersz en Evert Buddingh'*.

Het is duidelijk dat er soms sprake is van een ligging in de Heerestraet en soms in de Cruijsstraet. Dat het toch hetzelfde huis betreft vinden we in de rekeningen van 1663/4. In een jaar daarvoor is het huis kennelijk overgegaan op Arendt Wichaert. Nu staat er *vuijt de huijsinge van Arendt Wichaert staende boven aende Cruijsstraet tusschen Evert Buddingh en Henrick Petersen*, dezelfde belendingen dus.

Nog lange tijd daarna, 1664-1719, blijft genoemde Arent Wichaerts (Wicherts) deze jaarlijkse uitgang betalen.

Aernout Wichaert was geboren in Gelder en woonde in Kleef; hij o.tr.(1) 20-6-1652 te Rhenen met Ariaentje Reijers, geboren en afkomstig uit Rhenen; hij o.tr.(2) Rhenen, met attestatie op Utrecht, 18-4-1658 met Hendrickje van Grootvelt, j.d. wonende Utrecht.

Een zoon Willem Wicherts, uit het tweede huwelijk, ged. Rhenen 27-1-1667, wordt in de rekeningen van 1719/20 genoemd in plaats van Arent Wicherts als eigenaar van St. Christoffel tot circa 1753.

In de rekeningen van 1753/4 wordt schepen Gerrit de Bruijn in plaats van Willem Wigherts genoemd als de nieuwe eigenaar; deze blijft eigenaar van St Christoffel tot circa 1785.

Gerrit de Bruyn, wordt een aantal zittingsjaren in de periode 1740-1770 genoemd als raad en schepen te Rhenen. Hij werd ged. te Rhenen 16-1-1701 als zoon van schipper Joost Gerritsz de Bruyn, die daarvoor eveneens schepen was, en Maria Willems van Griethuysen en Neuleken van Kampen, j.d. van Nijmegen.

Daarna wordt tussen 1786 en 1793/4 schepen Reinhold (Rijnholt) Antonie Klerck genoemd als eigenaar van St. Christoffel.

Er zijn verschillende personen R.A. Klerck te Rhenen geweest. Dit is waarschijnlijk Reinhold(t) Anthonie (Anthonij) Klerck geweest, zoon van Jeronimus Klerck en Anna Theresia Wartel, geb./ged. Zutphen 16-5-1743/17-5-1743, overl. Enkhuizen 3-6-1795. Hij was ondercommies (onder koopman) en commandant van het fort Nassauw te Mauré op de kust van Guinea. Daarna commandant van het fort Leidzaamheid tot Apam op Guin, commies te Negotia in 1776 en tenslotte Raad en Vroedschap ter Rhenen waar hij op 29-8-1792 trouwde met Jacoba van Mensburg, weduwe van Hermanus van Ulzen, geboren te Enkhuizen. Een jongere neef van hem met dezelfde naam, Jhr Reinhold (Rijnholt) Antonie Klerk, zoon van Mr Dirk Klerck en Willemina (Wilhelmina) Menthen, geb./ged. Rhenen 28-7-1774/1-5-1774, gehuwd met Isabella Jacoba van Citters, werd bij K.B. van 22-12-1831 in de adelstand verheven.

In de kerkrekeningen van 1793/4 worden vervolgens de juffrouwen Van Hoeven genoemd als eigenaren van hun huis in de Lange Heerestraat, genaamd St. Christoffel. In later tijd is er dus alleen maar sprake van een huis in de Heerestraat en niet langer meer ook wel aan de Kruisstraat gelegen.

19E EEUW.

Begin 19e eeuw woonden op het adres Heerenstraat no. 47, het pand dat ooit St. Christoffel heette, de juffrouwen Van Hoeven. Dit waren de bejaarde Berbera van Hoeven, ged. Rhenen 12-1-1716, als dochter van Johannes van Hoeven en Josina de Vael, en twee ongehuwde dames, vermoedelijk nichten van bovengenoemde, Constantia van Hoeven en Elisabeth Barbara van Hoeven; laatstgenoemde was in 1825 overleden als dochter van Jan Willemse van Hoeven en Suzanna van Ommeren.

De dames hadden in het pand een manufacturenwinkel (stoffen en garens).

Op 26 maart 1821 wordt bij notaris L. Libert een akte opgemaakt waarin Elisabeth Barbara van Hoeven, winkelierster te Rhenen, 630 gulden leent van Huibert van Ommeren, lid van de raad der stad Rhenen, met als onderpand het huis Heerenstraat 47. Zij is sinds ca. 1815 eigenaresse van het pand, dat omschreven wordt als; een huis, tuin en erve, gelegen aan de Heerenstraat no. 47, (kadastraal No. F370), met aan de ene zijde de heer Franciscus Gerardus Sandbrink en aan de andere zijde Benjamin Beek.

Op 26 mei 1823 verkoopt Elisabeth Barbara van Hoeven aan mevr. Margaretha Elizabeth Willemina van Holst, weduwe van de weled. heer J. Everdse, een huis en erve in de Heerenstraat no.47 alwaar aan de oost en noordzijde de heer Fr. G. Sandbrink, aan de westzijde Benjamin Beek en aan de zuidzijde de genoemde Heerestraat.

Het pand is belast met *eene uitgang of erfpagt aan Sint Cunera-kerke alhier binnen Rhenen, jaarlijks ter somma van eene Gulden en zeven en tagtig en een halve cent, verschijnende den 22e Februarij van ieder jaar.*

De verkoopster mag als zij dit wenst, in het pand blijven wonen tegen een jaarlijkse huur van 60 gulden, in twee gelijke delen te betalen, bij gebreke is de koperse gerechtigd de verkoperse te allen tijde te mogen uitzetten. Ondertekend door H. Menso, burgemeester.

Op 17 augustus 1827 verkoopt mevr. Margaretha Elizabeth Willemina van Holst, weduwe van de weled. heer J. Everdse, het huis met schuur en erf aan mevr. Willemijntje Bartelink, winkelierse te Rhenen. Zij is getrouwd met de 14 jaar jongere Rutger Buddingh, deurwaarder bij het vredegerecht te Rhenen. Koopprijs 800 gulden.

Willemijntje Bartelink was in 1791 geboren te Amsterdam als dochter van de uit Almelo afkomstige Jan Bartelink, die bij hen inwoonde. Jan Bartelink overleed 7-12-1834 te Rhenen op 85-jarige leeftijd als weduwnaar van Willemina Margaretha van Hoeven en laatstelijk van Anna Wentsenius, overleden te Amsterdam.
In 1830 wordt het huis bewoond door de volgende personen:
- Rutger Buddingh, 25 jr., deurwaarder, geb. Rhenen
- Willemijntje Bartelink, 39 jr., geb. Amsterdam
- Jan Bartelink, 81 jr., geb. Almelo
- Wilhelmina Constantina Hazeleger, 14 jr., geb. 's Gravenland

Rutger Buddingh, ged. Rhenen 16-9-1804, was een zoon van Willem Anthonie Rutgersz Buddingh en Hermina Merkelbach. Hij was sinds 1832 deurwaarder bij het vredegerecht en woonde in dit historische pand aan de Herenstraat, dat tot vlak voor die tijd 'Christoffel' heette. Zijn ouders woonden op no. 45, op de hoek van de Grutterstraat. Op dit adres woonde ook de bekende postgaardster Gerardina Cornelia Budding (1798-1867).

Op 23-12-1836 koopt Rutger Buddingh, deurwaarder bij het vredegerecht van het kanton Rhenen, een gang tussen het huis en de buurman, Huibert van den Berg, kleermaker, voor de prijs van 100 gulden. De gang loopt door de schuur, tot in de nok en komt ten laste van de koper.

Belending: ten oosten de koper.
ten noorden de schuur.
ten westen Dirkje Buddingh
ten zuiden de Heerenstraat

Op 21 februari 1885 overlijdt Rutger Buddingh. Zijn vrouw, Willemijntje Bartelink overlijdt op 12 april 1877.
Het pand aan de Herenstraat en de rest van de boedel worden op 27 maart en 2 april 1885 door notaris H.J.G. Mos in De Koning van Denemarken geveild. In totaal 16 percelen. Kadastrale gegevens F 709 huis en tuin 3are 57 ca. genaamd Christoffel wordt als eerste perceel geveild.
Er zijn twaalf erfgenamen die worden vertegenwoordigd door Constantius Adrianus van Holst, zonder beroep, wonende in Rhenen
Erfgenamen zijn:
- o.a. 5 kinderen van zijn broer Johannes Buddingh.
- Arie Meijer, timmerman te Rhenen, weduwnaar van de zuster van Rutger.
- Wilhelmina Hermina Buddingh
- de kinderen van Arie: Willem Anthonie Meijer, schoenmaker in Stichts Veenendaal en Hermina Meijer, zonder beroep, Rhenen.

Het eerste perceel wordt ingezet door Dirk Hendrik Recter, koopman, uit Stichts Veenendaal op 2700 gulden. Bij afslag boven de inzetprijs gemijnd op 1050 gulden door dhr. Gerardus Cornelis Johannes Tielenius Kruijthoff, commissionair in effecten te Rhenen. Totaal dus 3750 gulden. Zijn opdrachtgevers waren de dames Adelaïde Francisca Kraal, institutrice en Henderika Augustina Kraal, zonder beroep, te Rhenen.

De dames waren kostschoolhoudsters voor meisjes; ze waren in 1876 in de Gasthuisstraat een kostschool voor meisjes begonnen (F170, de voormalige pastorie), maar gingen later verhuizen naar het Huis Christoffel. Zij hebben hier vermoedelijk ook kostschool gehouden, maar het hoofdgebouw van hun kostschool, F334, was westelijk er tegenaan gelegen. Dit pand is nooit in hun bezit geweest, zij hebben het wel veelvuldig verbouwd.

In 1873 dient mejuffrouw Kraal een verzoek in, om haar schoollokaal te mogen uitbreiden. B&W willen een nieuw lokaal in de tuin laten bouwen en het bestaande lokaal te gebruiken als dans- en gymnastiekgelegenheid. De bouwkosten bedragen 1780 gulden. Mogelijk was dat in de Gasthuisstraat, waar de dames Kraal toen woonden.
Het voorstel is om de gevel te maken van de stenen die uit de stadsmuur komen; dat geeft een besparing van 483 gulden. Ook kunnen de benodigde balken worden gemaakt uit de iepenbomen die op de wal staan en gekapt worden. Het plan is niet doorgegaan omdat de dames Kraal in 1885 het huis

Het huis Christoffel naast de jongedameskostschool net voordat deze afgebroken werd om plaats te maken voor een nieuw postkantoor (fotocollectie H.P. Deys)

Christoffel kochten. De kostschool was toen het belendende pand aan de oostzijde, waar later in 1905 het postkantoor werd gebouwd.

Al in 1868 wordt de eerste leerlinge ingeschreven in Rhenen en de laatste leerling in 1887. Deze vertrekt in 1889, het jaar waarin ook mejuffrouw Kraal vertrekt.

In die periode zijn er ongeveer 100 leerlingen ingeschreven in de leeftijd van 10 tot 18 jaar. De meesten bleven 2 of 3 jaar op deze school. Enkele kinderen waren erg jong, tussen 6 en 10 jaar. Hun ouders verbleven in het toenmalig Nederlands-

Voorgevel van het huis Christoffel aan de Heerenstraat (nu Fred. Van de Paltshof) anno 1910 (fotocollectie H.P. Deys)

Indië. Veel familieleden van de dames Kraal bekleedden een militaire of bestuursfunctie in Nederlands-Indië en hun kinderen bleven hier in Nederland.
Mejuffrouw A.F. Kraal wordt op 15 juli 1889 eervol ontslag verleend. Haar opvolgsters zijn mejuffrouw D.T. van Calcar en haar zuster Marie uit Zutphen. De gezusters Kraal vertrekken in 1891 naar Den Haag. Mogelijk heeft de school bestaan van ongeveer 1868 tot 1892. Dat moet dan op diverse locaties zijn geweest. Wellicht hebben de dames Kraal het huis Christoffel eerst gehuurd en daarna gekocht, omdat zij een bouwvergunning aanvroegen in 1873 en het pand pas kochten in 1885.

Het pand wordt van 1893 tot 1902 verhuurd aan Hendrik Willem Peter de Heus, sigarenfabrikant, gehuwd met Johanna Sara Margaretha Slothouwer. Het echtpaar kreeg er 3 dochters.

De Heus heeft in 1895 aan de Achterbergsestraatweg een grote sigarenfabriek (ABR532) gebouwd, welke kadastraal op naam van zijn vrouw stond. Het hele gezin vertrok in 1902 naar De Rijp. De fabriek werd in 1917 verkocht aan B.A. Beekman, die deze ook weer doorverkocht. Pas in 1920 kwam de fabriek in handen van Abraham Ouwehand, die er zijn Business Sigarenfabriek stichtte. Vele jaren later werd hierin de Knopenfabriek gevestigd, maar ook andere bedrijven zijn hier gevestigd geweest. Op de gevel stond in grote letters EVERWEAR.

De gevel van het huis Christoffel in 1913 versierd ter gelegenheid van de Onafhankelijkheidsfeesten (fotocollectie H.P. Deys)

20E EEUW

Van 1912 tot 1917 wordt het pand verhuurd aan Christiaan Sepp, gehuwd met Jeanne Henriëtte Makkink en Dirk Bender, gehuwd met Klara Bercher. De beide heren houden samen kantoor als commissionairs Sepp & Bender onder de naam De Rhenense Bank. In 1917 valt het doek en gaat de bank failliet.

Op 30 juni 1917 wordt het pand Christoffel bij notaris J.A. van Iterson verkocht aan emeritus predikant J.J.H. (Hannes) Visch, wonende te Sleeuwijk, gemeente De Werken voor de prijs van 5500 gulden.

Huis, van ouds genaamd 'Christoffel', met tuin en schuurtje, Heerenstraat A 79. Kad. sectie F 789, 3 aren, vier en zestig centiaren. Gevolmachtigde is Gerrit Roelof Schut, koopman, wonende te Rhenen

Het pand is belast met een *jaarlijkschen* uitgang van een gulden en zeven en tachtig en een halve cent ten behoeve van de Kerk te Rhenen, verschijnende op twee en twintig februari.

Verkopers zijn de erven van wijlen de dames Hendrika

De Herenstraat begin twintigste eeuw met links op de voorgrond Hannes Visch Jr. en Evert Visch op de stoep voor het huis Christoffel naast het postkantoor in de Heerestraat (fotocollectie H.P. Deys)

Augustina Kraal ongehuwd, overleden 29 mei 1916 te Den Haag. en Adelaïde Francisca Kraal, ongehuwd, overleden 25 juli 1916 te Den Haag, gezamenlijk in eigendom verkregen door koop in publieke veiling van de erven Rutger Buddingh, d.d. 27 maart en 2 april 1885.

De erfgenamen werden vertegenwoordigd door de gevolmachtigde de heer Arie Harp, kandidaat-notaris te Rhenen.

Hannes Visch, die predikant te Vuren, Daalen en Waarder was geweest, is in 1923 op 81-jarige leeftijd overleden; hij was gehuwd met Aleida Goettsch, overleden in 1939.
Van 1939 tot 1947 zijn de erven Visch eigenaar van het pand,

dat in die periode door diverse mensen wordt bewoond, zowel op de begane grond als op de verdieping.

De bewoners zijn;

- Gerrit de Roder	1941 - 1942
- Paulus J. Wessel	1942 - 1946
- Wilhelmus Spaan	1944 - 1950
- Cornelis van de Toorn	1943 - 1950
- Johannes J.H. Visch, gehuwd met Lucretia Gerritsen	1946 - 1948
- Broer en zuster van Hannes Visch jr.	1948 - 1950

Op 11 juli 1946 wordt bij notaris J.G. van Rhijn een akte opgemaakt voor de verkoop van het pand door de erven Visch aan Hannes Visch jr., gehuwd met Clasina de Groot, en wordt hij eigenaar van het pand voor een bedrag van 8000

Het huis Christoffel en het postkantoor na de bombardementen in de meidagen van 1940 (fotocollectie H.P. Deys)

gulden.

Het pand is dan nog steeds, en zelfs nog bij de verkoop in 1949, belast met een cijns van 1 gulden en 88 cent ten behoeve van de Hervormde Kerk te Rhenen.

Deze Hannes Visch Jr, kleinzoon van de gelijknamige predikant, was na de oorlog een bekende Rhenenaar. Hij was getrouwd met een dochter Adrianus de Groot, kruidenier aan de Herenstraat.Door het vroegtijdig overlijden van deze De Groot was Hannes verplicht, eigenlijk tegen zijn zin in, de kruidenierszaak over te nemen. Dit vak heeft hij tot in de jaren '60 van de vorige eeuw met trouw en plichtsbetrachting vervuld. Later zag menig Rhenenaar hem op zaterdagen en tijdens vakanties van de 'dames Waiboer (eigenlijk Meijer)' in deze boekwinkel, met enthousiasme, de zaak waarnemen.

Het pand werd nog tot in de naoorlogse jaren door de weduwe Visch bewoond.

Op 25 januari 1949 wordt het pand, ooit Christoffel genoemd, bij notaris J.G. van Rhijn verkocht door Hannes Visch jr, koopman, wonende Nieuwe Veenendaalseweg 192 aan Arris Quint, behanger, stoffeerder, gehuwd met Gerritje van Walsem, wonende Oude Veenendaalseweg 6 voor 12.000 gulden: woonhuis met schuur en tuin, Fred. v.d. Paltshof 33, kad. sectie F no. 789, groot 3,64 aren.

De koper mag geen kruideniersbedrijf of een verwant bedrijf oprichten, op straffe van 5000 gulden bij iedere overtreding. Bij verkoop van het pand moet dit beding worden opgenomen in de verkoopvoorwaarden.

Arris Quint (1915-1979) was een zoon van Jan Bart Quint en Hendrika van der Klift. Arris Quint behoorde tot een familie, waarvan leden veel voorkwamen in de regio Zuidoost-Utrecht, vooral te Elst en Amerongen; hij was getrouwd met Gerritje van Walsum, of ook wel Walsem (1916-1972).

Thans is het een zaak in damesmode. De naam van het huis, 'Christoffel' was inmiddels in de vergetelheid geraakt. Bij de monumenten inventarisatie van 1990 die in Rhenen is uitgevoerd vinden we de volgende beschrijving:

Het is een halfvrijstaand tweelaags gevelpand (vierkant) onder afgeknot schilddak, met oude holle dakpannen, met een symmetrische, witgepleisterde voorgevel. In de verdieping erboven zijn neoclassistische elementen te herkennen. Het metselwerk van de rechterzijvleugel lijkt veel ouder dan de voorgevel te zijn, gezien de groot formaat handgevormde stenen.Op de begane grond zijn in 1948 ten behoeve van de meubelzaak van Arris Quint grote etalageramen aangebracht. Oorspronkelijk waren hier centraal een deur met een portiek, bereikbaar via vier traptreden en links en rechts daarvan twee vensters. Op de verdieping erboven is de gevel nog redelijk in de originele staat: vier getoogde tweeruitsvensters met een gepleisterde bovenlicht omlijsting. Oorspronkelijk waren dit T-schuifvensters. De goot rust op geprofileerde klossen, de dakkapel heeft een zadeldak. Het is in de binnenstad, met het voormalig postkantoor, een van de weinige oude panden, die de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd.

De familie Buddingh met de droogscheerdersschaar als familiewapen

Ongeveer twintig jaar geleden verschenen er in regionale historische tijdschriften diverse publicaties over de families Budding, Buddingh en Buddingh' zoals die reeds vanaf de middeleeuwen voorkwamen in Z.O. Utrecht en de Betuwe. Hoewel niet altijd een onderlinge familierelatie kon worden vastgesteld, voerden deze families wel allen als familiewapen symbool de schuingeplaatste droogscheerdersschaar.

De droogscheerdersschaar werd gebruikt door lakenbereiders (droogscheerders), bestaande uit twee verend aan elkaar verbonden bladen, met afgehakte punten. Dit laatste ter onderscheiding van de erop lijkende schapenscheerders schaar.

In 1863 en 1872 publiceerde de letterkundige D. Buddingh' over de oorsprong van het geslacht Budding(h) en de schaar als wapensymbool met tevens een alfabetisch overzicht van ruim 200 families, w.o. de families Van Hattem en Van Maurik, die de droogscheerders- of schapenschaar als wapenfiguur in hun familiewapens voeren.

Hoewel er een groot vraagteken geplaatst kan worden bij veel van zijn stellingen wordt een redelijk overzicht gege-

Hieronder volgt tenslotte een overzichtstabel met eigenaren en bewoners van het pand (met kadastrale nummering) vanaf begin 19e eeuw.

Huis Christoffel - Heerenstraat Kadastraal F332, later Fred. v.d. Paltshof 33

naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
mej. E.B. v.d. Hoeven	winkelierster	mej. E.B. v.d. Hoeven	A47	[F332]	c. 1815 -1823	1823 verkoop aan mw. M.E.W. Holst
?	-	mw. M.E.W. Holst	A47	[F332]		1827 verkoop aan Willemijntje Bartelings
W. Buddingh-Bartelings *geh/m* en Rutger Buddingh	winkelierster deurwaarder	W. Buddingh-Bartelings en Rutger Buddingh Legger 20, 696	A47	[F332]	c. 1830 - c. 1885	de erven Buddingh verkopen 1885 aan Kraal
Adelaide F. Kraal en Henderika A. Kraal	institutrice, meisjes- kostschool	gezusters A.F. Kraal en H.A. Kraal Legger 2273	van ouds gen. 'Christoffel'	F709	1885 - 1891	vertrek naar Den Haag 1891
Hendrik W.P. de Heus *geh/m* Johanna S.M. Slothouwer	sigarenfabrikant	gezusters A.F. Kraal en H.A. Kraal Legger 2273	A55	F789	1893 - 1902	bouw sigarenfabr. a/d Achterbergsestraatweg
Christiaan Sepp *geh/m* Jeanne Henriëtte Makkink Dirk Bender *geh/m* Klara Bercher	commissionair commissionair	gezusters A.F. Kraal en H.A. Kraal Legger 2273	A79 > A59	F789	1912 - 1917 1912 - 1916	samen kantoor Sepp & Bender, commissionairs
Hannes Visch † 1923 *geh/m* (wed.) Aleida Goettsch † 1939	predikant	Hannes Visch (wed.) Aleida Goettsch Legger 3590	[huis Christoffel] Heerenstraat A59 Heerenstraat A21	F789	1917 - 1923 1917 - 1939	de erven Kraal verkopen in 1917 aan Hannes Visch
Gerrit de Roder Paulus J. Wessel Wilhelmus Spaan Cornelis v.d. Toorn Johannes J.H. Visch *geh/m* Lucretia Gerritsen ouders van Hannes Jr.	o.a. secr. V.V.V.	erven Visch Legger 3590 Marie Aleida Visch 1941 - 1947 Legger 5314	F.v.d. Paltshof 33	F789	1941 - 1942 1942 - 1946 1944 - 1950 1943 - 1950 1946 - 1948 1948 - 1950	er kon worden gewoond op de begane grond en 'boven'
Hannes Visch jr † 07-01-2001 *geh/m* Clasina de Groot	boekhandelaar, winkelchef	Hannes Visch Legger 5669	F.v.d. Paltshof 33	F789	1946 - 1948	
Arris Quint † 1972 *geh/m* Gerritje van Walsem	stoffeerder, behanger	Arris Quint Legger 5892	F.v.d. Paltshof 33	F1470	1950 - 1979	

Wapenpagina uit het boekje over Boetregt en de familienaam Budding(h) van de letterkundige D. Buddingh'.

ven van de verschillende takken van families met de naam Budding(h) zoals die voornamelijk in Zuidoost-Utrecht en de Betuwe voorkomen.
Het meest voorkomend bij de familie Budding(h) is een in goud een schuingeplaatste rode droogscheerdersschaar met de punten naar boven, maar in de Betuwe voerde een familie Buddingh' (met apostrof dus) als wapen in blauw drie gouden schuingeplaatste (2 en 1) droogscheerdersscharen, eveneens met de punten naar boven. Beide typen wapens worden in de publicaties van Buddingh' beschreven. De volledige wapenbeschrijvingen luiden als volgt:

Silhouet en handtekening van de letterkundige D. Buddingh' (uit collectie RKD in Den Haag)

Budding(h) In goud een rode droogscheerdersschaar, (veelal) schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: de rode schaar uit het schild geplaatst tussen een zilveren vlucht en goudrode wrong. Dekkleden: rood en goud.

Buddingh' In blauw drie (2 en 1) droogscheerdersscharen van goud, schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: tussen een rode vlucht een gouden schaar uit het schild. Dekkleden: goud en blauw. Het wapen Buddingh' (naam met apostrof) wijkt dus af van het meer bekende wapen Budding(h) met in goud een rode schuin geplaatste droogscheerdersschaar. De apostrof achter de naam raakte in de 19e eeuw in gebruik bij een deel van de familie te Driel en Elst in de Betuwe. Tot deze familie behoren de genoemde letterkundige D. Buddingh' (1800-1874) en de latere Dordtse schrijver/dichter Cornelis (Kees) Buddingh' (1918-1985). Voorts behoorde tot deze Betuwse tak van de familie de bekende uit Rhenen afkomstige predikant van de 'Afscheiding in 1834', Ds. Huibert Jacobus Budding (1810-1870), wiens voorouders te Rhenen echter de enkelvoudige schaar als familiewapen voerden.

Familiewapen Budding(h) uit het wapenboek van Vorsterman van Oyen

Fraaie wapenafbeeldingen (in kleur of met kleuraanduiding) van het familiewapen Buddingh zijn te vinden in de bekende naslagwerken van Rietstap, Vorsterman van Oyen en ten Houte de Lange, echter zonder bronvermelding.

Primaire bronnen vormen bovengenoemde familiewapens op graven van leden van de familie Buddingh in de Cunerakerk en de kerk van Opheusden; voorts de vele zegels die aangetroffen zijn in het Oud Archief en het Rechterlijk Archief van de stad Rhenen, zoals het zegel van Rutger Buddingh uit 1797, met daarop het schaarwapen.
Tot de primaire bronnen kunnen ook de

Familiewapen Buddingh', fecit Lausanne 1929 (origineel in heraldische collectie A.J. de Jong)

Zegel van Rutger Buddingh d.d. 4-9-1797 (heraldische collectie A.J. de Jong)

twee wapenborden gerekend worden die hangen in het Oude Raadhuis aan de Markt te Rhenen. Hierop staan wapens van leden van de Rhenense Vroedschap, waaronder die van leden van de familie Buddingh. Voorts schijnt er ooit een kerkraam in de Cunerakerk te zijn geweest met daarop de wapens van de familie Buddingh (de schaar) en Lijster (drie hamers) anno 1625. Het betreft hier de wapens van Willem Huybertsz Buddingh en zijn echtgenote Neeleken Lijsters; hij trouwde later voor de tweede maal met Geusken Geurts Hey.

Nawoord

Hoewel we in de laatste twee artikelen in Oud Rhenen over huizen in de Rhenense binnenstad bepaalde stellingen van Prof. Dr. W. van Iterson, geopperd in zijn boek *De Stad Rhenen*, hebben moeten weerleggen doet dit niets af aan de kwaliteit van zijn werk als onderzoeker. Sterker nog, door zijn uitgebreide bronvermeldingen hebben we verder gericht onderzoek kunnen doen naar de geschiedenis van Rhenen. Er is een halve eeuw verstreken sinds het verschijnen van zijn boek en er is sindsdien veel onderzoek gedaan en gepubliceerd over de geschiedenis van Rhenen. Er is dan ook zeker sprake van voortschrijdend inzicht. Soms kunnen niet goed onderbouwde hypotheses, die achteraf niet juist blijken te zijn, een eigen leven gaan leiden. We gaven hier aan het begin van dit artikel enkele voorbeelden van.

Ook hebben wij ons zelf ook wel eens 'schuldig' gemaakt aan het publiceren van bepaalde hypotheses waarvoor we voldoende 'passend bewijs' meenden te hebben aangedragen.

Het vervelende is dat bepaalde zaken mogelijk later weer rechtgezet moeten worden, maar dat wordt vaak niet meer gelezen. Sommige foutieve stellingen gaan daardoor een 'eigen leven leiden' en zijn vaak niet meer 'uit te roeien' en kunnen (en zullen) door anderen in publicaties worden overgenomen. Gelukkig worden artikelen, of de titels ervan, tegenwoordig vaak gedigitaliseerd en op internet gezet. De meeste publicaties die in Oud Rhenen zijn verschenen zijn nu digitaal te raadplegen via www.sabine.nl en alle titels en auteursnamen zijn te vinden op de website www.oudrhenen.nl.

Dit maakt het voor toekomstige auteurs gemakkelijker om reeds gepubliceerde artikelen over een bepaald onderwerp full-text te raadplegen, zo ook eventuele later verschenen correcties daarop.

Graag willen we in het bijzonder ons verenigingslid Jan Quint bedanken voor het mogen inzien van een aantal notariële aktes uit de 19e en 20e eeuw met betrekking tot het huis St. Christoffel. Zijn vader Arris Quint kocht het huis in 1949 van Hannes Visch en vestigde er een woninginrichtingszaak in.

Jan Quint attendeerde ons ook op een restant van een oude, vermoedelijk middeleeuwse, muur die staat tegen de zuidkant van het huis Grutterstraat 6, bewoond door de familie Van Gaalen.

Bronnen met betrekking tot de huizen Ballioenestein en St. Christoffel

Informatie over eigenaren en bewoners van de huizen Ballioenestein en St. Christoffel is verzameld via bronnen die ook geraadpleegd zijn voor de eerdere publicaties in Oud Rhenen over de geschiedenis van huizen in de Rhenense binnenstad. De archiefstukken met betrekking tot Rhenen bevinden zich voornamelijk in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht te Wijk bij Duurstede. Opgeven van nadere inventarisnummers van stukken in het rechterlijk archief van Rhenen, toegang 66, heeft momenteel niet veel zin omdat men bezig is met omnummering. Voorts zie:

Bijdragen van Annesietske Stapel en Ben Olde Meierink in het boek de *Geschiedenis van Rhenen* (Rhenen 2008)

Over de schenkingen van Lente van Heze in 1415 en 1417 aan de Ridderlijke Duitsche Orde (RDO) en de kerk te

Wapenbord in het Oude Raadhuis van Rhenen waarop 3 wapenschilden met het schaarwapen van Buddinghs als leden van de Rhenense Raad en Vroedschap in de 18e eeuw

Links: de oude zijmuur van het huidige winkelpand, vroeger St. Christoffel geheten. Rechts: een gedeelte van een oude dikke muur tegen de zuidkant van het huis Grutterstraat 6 (situatie maart 2014)

Elst en Veenendaal (1989); hierin informatie over de postgaardster Gerardina Cornelia Buddingh (1798-1867)

-Kadastrale Atlas Provincie Utrecht 8, *Rhenen in 1832 – Grondgebruik en Eigendom Tekst* (Rhenen 2002)

-Henk Deys en Fred Vogelzang, *Rhenen – Geschiedenis en architectuur*, Monumenten Inventarisatie Provincie Utrecht (Utrecht 2010)

Bronnen familie Budding(h)

-A.J. de Jong, *De Cuneralegende en de 'Duitse' ridders te Rhenen*, Oud Rhenen 1991 (2), p. 41 e.v.

-A. J. de Jong, *De familie Budding(h) te Veenendaal*, Oud Veenendaal 1991 (4), p. 120 e.v.

-A. Datema en J.J. Jager, *De oudste Buddingen te Opheusden*, Tabula Batavorum, Jaargang X, No. 2 (1992), p. 50 e.v.

-H.K. Nagtegaal, *Heraldisch vademecum* (Den Haag 2003)

-A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (Voorthuizen/Zeist 1996), p. 423 e.v.

-D. Buddingh', *Het Boetrecht, bevattende Oudheid-, Geschied- en Letterkundig Onderzoek naar den Oorsprong en Naamsbetekenis van het Geslacht Buddingh'* (Delft 1863)

-D. Buddingh', *De schaar en schaarmannen, tot opheldering van dit wapenfiguur* (Antwerpen 1872)

-A.A. Vorsterman van Oyen, *Stam- en Wapenboek van Aanzienlijke Nederlandsche Familiën, Deel I*

-J.B. Rietstap, *Armorial Général*, met beide typen (1 of 3 scharen) wapenafbeelding

-C.E.G. ten Houte de Lange c.s., *Repertorium familiewapens van bekende Nederlandse geslachten, Deel I* ('s-Gravenhage/Rotterdam 2001)

-Wapen Buddingh' op perkament, vervaardigd te Lausanne in 1929 (in bezit van A.J. de Jong te Voorthuizen)

-A.J. de Jong, *Bekende Rhenenaren – Ds. Huibert Jacobus Budding (1810-1870)*, Oud Rhenen 1986 (2), p. 13 e.v.

-W. Huiser, *C. Buddingh' – Een mens in de tijd* (Dordrecht 2001)

-R.F.P. de Beaufort en H.M. van den Berg, *De Betuwe* ('s-Gravenhage 1968)

-Diverse wapens Budding(h) aangetroffen op wapenborden van de Vroedschap van Rhenen in het oude Raadhuis van Rhenen, grafstenen in kerken te Rhenen en Opheusden en op lakzegels te vinden in de Rhenense stads- en rechterlijke archieven (Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht te Wijk bij Duurstede)

Rhenen zie: Archief RDO, Inv.No. 2313 en Oud Archief Rhenen, Toegang 152 (RHC ZOU), Inv.No. 757c (No. 9 charterverzameling)

P.N. Noomen, *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum 2009)

-Hens Dekker, *Verdwenen spiekers en hooibergen*, Oud Rhenen 2008 (2), p. 5 e.v.

-W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960)

-Adriaan P. de Kleuver, *Resten kasteel 'Valkenburg' nog te vinden in weiland*, De Vallei 27 juli 1961

-A.J. de Jong, *De ligging van kasteel Valkenburg te Achterberg*, I: Oud Rhenen 2004, jg. 23, nr. 3, blz. 35-38

-*Kastelenboek Provincie Utrecht* (1975)

-A.J. de Jong, *De oudste geschiedenis van 'Stuivenes(t)'*: een eeuwenoude boerderij te Achterberg, In: Oud Rhenen 1989, jg. 8, nr.3, blz. 19-25. A.J. de Jong, *Hoe oud is Stuivenes te Achterberg?*, In: Oud Rhenen, 1991, jg. 10, nr.2, blz. 61-64

-Stichting Utrechtse Kastelen, *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht* (1995)

-A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (Voorthuizen/Zeist 1996)

-R.F.P. de Beaufort en Herma M. van den Berg, *De Betuwe* (Den Haag 1968); hierin op pagina 309 een beschrijving van de grafsteen in de kerk van Opheusden van Thonis Huibers Buddinck anno 1623

-C.L. van Otterlo en Ph.J. van Dael, *Historische reeks Rhenen Deel I en II – Lidmatenregister Rhenen 1654-1672 en Rhenense Geslachten*

Jan Luyken, *Het menselijke bedrijf (1694)*; afbeelding van een 17e eeuwse grutterij

-A.J. de Jong en H.P. Rozema, *De postgeschiedenis van Rhenen,*

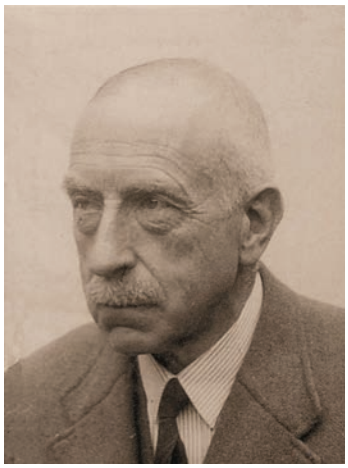
Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het huis 'Poelenstein' en Dokter Waller

Henk P. Deys en Ad J. de Jong

Op zoek naar de oudste bewoning en om verder inzicht te krijgen in het ontstaan van de stad Rhenen vervolgen we met de geschiedenis van huizen in de Rhenense binnenstad met 'stein' in de naam. Zo blijken er in de buurt van de Bergpoort de huizen 'Poelenstein' en 'Hagestein' te hebben gestaan. Deze huizen stonden aan de noordzijde van de Herenstraat. Deze 'steinen' zijn interessant omdat ze stonden in een gedeelte van Rhenen, waar mogelijk de stad Rhenen zou zijn ontstaan.
In dit artikel willen we de bewoningsgeschiedenis van het huis Poelenstein vanaf de 16e eeuw voor het voetlicht brengen. Over Hagestein hopen we in een volgende editie van Oud Rhenen te kunnen publiceren. In het huis Poelenstein heeft de bekende Rhenense huisarts dokter Waller (1877-1971) gewoond, naar wie een straat in Rhenen is genoemd. Hij woonde er vanaf 1906 met zijn gezin totdat hij in 1929 verhuisde naar het fraaie landhuis De Tangh.

Het huis Poelenstein te Rhenen met op de stoep huispersoneel, circa 1910, en dokter William Waller (1877-1971) (fotocollectie familie Waller en H.P. Deys)

Voorgeschiedenis

In zijn boek *De Stad Rhenen* poneert Prof.Dr. W. van Iterson de stelling dat de stad Rhenen vermoedelijk ontstaan is uit een nederzetting (*curtis*), genaamd *Hreni* (het latere Rienen of Rhenen), in de buurt van de Bergpoort. Deze nederzetting zou circa 1250 stadsrecht hebben gekregen en in 1346, samen met gebied meer ten westen en ten zuiden gelegen, verder zijn ommuurd in opdracht van bisschop Jan van Arkel.

Bij het graven van een bouwput voor de nieuwe Albert Heijn-supermarkt en aangrenzend appartementencomplex, stuitte men op een oud stuk stadsmuur. De stenen van deze muur zijn onderzocht en met behulp van isotopenonderzoek is vastgesteld dat de stenen inderdaad dateren uit het midden van de 14e eeuw.

Al met al voldoende reden om te onderzoeken wat voor huizen en gebouwen er in dit noordoostelijke stadsgedeelte van Rhenen hebben gestaan in de middeleeuwen.

In zijn artikel *Gilden te Rhenen* in Oud Rhenen 2010 beschrijft Ad de Jong hoe aanvankelijke handelsnederzettingen in de middeleeuwen uit konden groeien tot steden. Er vestigden zich meestal vanaf het begin al ambachtslieden, zoals meden. Zij waren belangrijk voor het vervaardigen van (uiteraard) hoefijzers en werktuigen voor het boerenbedrijf, gebruiksartikelen, zoals messen, bijlen, zagen en wapens.

Voorts kwamen er natuurlijk de herbergen en gasthuizen, en niet te vergeten een kerk of kapel met bijbehorende mogelijkheid om doden te begraven. In het huis Hagestein, dat het dichtst bij de Bergpoort stond, woonden eeuwenlang smeden.

Bestuderen we de oudste prenten van het noodoostelijke gedeelte van de stad Rhenen en stadsplattegronden, dan zien we daar vlakbij de Bergpoort langs de Herenstraat een lang-

Uitsnede van een stadsplattegrond van circa 1600 met het gebied in de buurt van de Bergpoort (zie Achter Berg en Rijn Afb. 7)

gerekt gebouw, dat een gasthuis zou kunnen zijn geweest. Het is tot nu toe niet vastgesteld waar het Gasthuis vroeger heeft gestaan. Voorts daarachter een torentje met een kruis erop. Dit zou kunnen duiden op een kerkje of kapel. Enige voorzichtigheid dient in acht genomen te worden, omdat de kaarten niet altijd even betrouwbaar waren. Echter, de plaats van kerkelijke gebouwen werd meestal wel vrij nauwkeurig aangegeven.

Wat de gasthuizen betreft kennen we natuurlijk het Gasthuis, dat beneden aan de Herenstraat tussen de Kruisstraat en de Koningsstraat heeft gestaan; de bijbehorende Gasthuiskapel heeft de bombardementen in de meidagen van 1940 weliswaar doorstaan, maar was dusdanig bouwvallig dat de kapel zelf is afgebroken. Later zijn de fundamenten nog eens opgegraven en opgemeten (zie verslag van Annemiek Bonnema). Ook is er ooit een Vrouwengasthuis geweest dat bij het kerkhof en de school achter de Cunerakerk heeft gestaan.

Toch zijn er sterke aanwijzingen dat er al eerder in de buurt van de Bergpoort een gasthuis heeft gestaan. Dit is vermoedelijk een vrouwengasthuis geweest, dat later verhuisde naar de locatie bij de Cunerakerk. Een sterke aanwijzing hiervoor is dat volgens de gasthuisrekeningen de jaarlijkse inkomsten van een huis, genaamd De Pauw, bij de Bergpoort aan het Vrouwengasthuis toekwamen. De doorgaande weg van Utrecht naar Arnhem liep vroeger onderlangs de nederzetting Rhenen via de Koningsstraat naar het oosten. Op een kaart van Jacob van Deventer van midden 16e eeuw is een gedeelte van deze weg nog zichtbaar.

Toen Rhenen ommuurd werd en er een Bergpoort kwam, was er kennelijk behoefte om de doorgaande weg bovenover, dwars door de nederzetting te laten lopen richting deze Bergpoort. Het toenmalige gasthuis moest hier kennelijk toestemming voor geven. Zo lezen we in een inventaris van Rhenense charters met betrekking tot de bezittingen van het Gasthuis (in drukvorm verschenen in 1915, een transcriptie door R. Jesse):

Een bezegelde transportbrief beginnende met Wij Jan van Bemmel, Richter, etc. en eindende:

'Gegeven in 't jaer ons Heeren 1390 op Sinte Martijns avont wesende besegelt mit drie groene uijthangende segels, bij welcken transport brieff Dirck de Kock opgedragen heeft ten behoeve van Aelbert van Bemmel alle rechten, 't welck hij hadde aen eenen Schepen-brieff van Rhenen inhoudende dat Gijsbert Lijster ende Reijnier van Velu, Gasthuijsmeesters, beloeff hebben dat die straet leggende westwaerts de voorz. Dirc de Kocks huijsinge ende suijtwaerts naest het Gasthuijs sall blijven leggen tot een gemeenstraet tertijt toe, dat die Gasthuijsmeesters in der tijd de voors. Dirc betaelen sestien pont paeijementses, alls tot Rhenen dan ghenge ende geheven wesen sall ende geteijckent mit letter C'.

De doorgaande weg zou dus onderlangs een eerder bestaand Gasthuis te hebben gelopen, vermoedelijk niet het Gasthuis bij de Koningsstraat.

Inderdaad blijkt het Gasthuis reeds in de middeleeuwen grondrechten te hebben gehad in de buurt van de Bergpoort en moesten eigenaren van huizen in die buurt jaarlijks een rente (uitgang) aan het Gasthuis betalen. Deze jaarlijkse rentes bleven nog tot ver in de 19e eeuw bestaan. Zo was het geval met het genoemde huis De Pauw, dat later in bezit kwam van het Gasthuis, en een huis genaamd 'Hagestein'. De Gasthuisrekeningen vanaf de 16e eeuw zijn gelukkig grotendeels bewaard gebleven, zodat vrij gemakkelijk na te gaan is wie de eigenaren en bewoners van deze huizen zijn geweest in de eeuwen daarna.

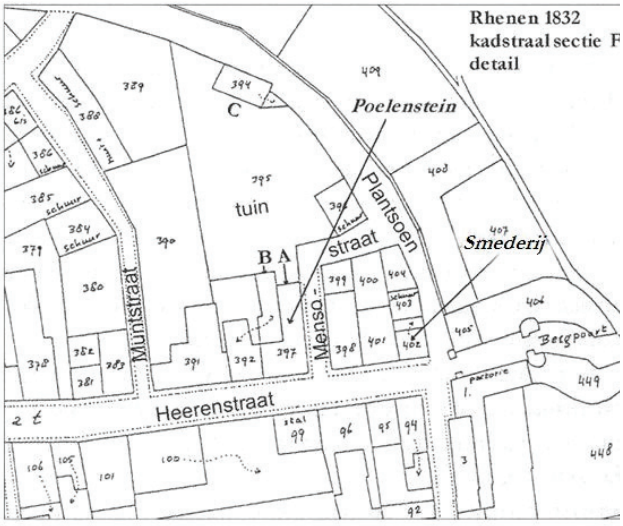
Als we zouden weten waar zich in 1390 het huis van de genoemde Dirc de Kock bevond, zouden we weten waar dit Gasthuis gestaan heeft.

Het andere huis met 'stein' in de naam stond eveneens aan de Herenstraat in de buurt van de Bergpoort, een paar huizen verderop naar het westen. Dit huis heette 'Poelenstein'. Hieronder willen we nader ingaan op de geschiedenis van het huis Poelenstein op basis van wat we tot nu toe hebben kunnen vinden in de Rhenense archieven.

Poelenstein – Later huis No. 83/kadastraal No. F397

In het meinummer 2014 van Oud Rhenen beschrijft W.H. Strous het interieur van een huis van de joodse tafelhouder (houder bank van lening) Abraham Abrahamsen, dat bij nader onderzoek ooit Poelenstein blijkt te hebben geheten. Deze Abraham Abrahamsen heeft verschillende bezigheden om de kost te verdienen. Als jood kan hij geen ambacht uitoefenen; dat was voorbehouden aan de burgers die aangesloten

Overzichtskaartje waarop de ligging van Poelenstein en Het Witte Cruys (later smederij Bovenschen) d.m.v. pijlen is aangegeven; voorts is A het eigenlijke huis en B een huis dat er tegenaan gebouwd was en dat hoorde bij het huis ernaast. C is een huis dat tegen de stadswal aan was gelegen (zie foto's van de tuin)

moesten zijn bij een ambachtsgilde. Hij pacht het recht om een bank van lening te houden van de stad Rhenen. Hij blijkt verder tevens opkoper van tabak te zijn en heeft een slagerij, die bij een inventarisatie in 1741 door notaris Johan Boon in verband met het faillissement van zijn zaak beschreven wordt. Hoewel de eigenlijke lommerd en het bijbehorende magazijn (vermoedelijk in de kelder) niet beschreven worden (vallen buiten het faillissement), krijgen we toch een aardige indruk van de indeling van het huis.

Het betreft hier een aanzienlijk huis dat in de Rhenense en Utrechtse archieven ook wel 'Poelenstein' genoemd wordt. Hierna volgt wat we hebben kunnen vinden over de eigenaren en bewoners van dit markante huis vanaf de 16e eeuw.

In de 16e eeuw blijkt het huis tijnsplichtig te zijn aan de Domeinen. Rhenen als stad was ooit in de middeleeuwen 'tweeherig'. Niet met zekerheid is vastgesteld wie Rhenen ooit stadsrecht verleende. Er wordt nog steeds vanuit gegaan dat dit door de bisschop van Utrecht is gebeurd, echter Wijk bij Duurstede kreeg ooit het stadsrecht verleend door de heren van Abcoude. Daarentegen werd het stadsrecht na het verloren gaan van de stadsbrief van Rhenen begin 15e eeuw bevestigd door de bisschop van Utrecht, waardoor men aangenomen heeft dat een bisschop van Utrecht Rhenen ooit stadsrecht had verleend. In een charter uit 1421 bevestigt Frederick (van Blankenheim), bisschop van Utrecht, de privilegiën 'door zijn voorvaderen (lees de bisschoppen) aan die stad gegeven'.

De heren van Abcoude hadden ook de nodige bezittingen en rechten binnen Rhenen. Zo was het huis van de familie Valckenaer in de Herenstraat (tegenover Poelenstein gelegen) in ieder geval in 1408 en 1440 tijnsplichtig aan de heer van Abcoude (zie artikel van A.J. de Jong in het meinummer van Oud Rhenen 2012). Na diens dood te Brussel op 4-2-1459 kwamen deze lenen en grondrechten van Jacob van Gaesbeek, heer van Abcoude, toe aan de bisschop van Utrecht en later kwamen zij ten tijde van keizer Karel V bij de Domeinen terecht.

Er zou een verband kunnen zijn tussen de naam 'Poelenstein' en de familie Van den Poel, die in de middeleeuwen bezittingen had onder Rhenen en Wijk bij Duurstede.

In 1315 zijn er vechtpartijen te Rhenen. In het Registrum Guidonis (zie later bij Bronnen) wordt bij één van de strijdende partijen een Clais Heynekinssone van den Po(e)le genoemd. Ook elders in dit Registrum Guidonis worden hij en ook een broer Dyderic genoemd in verband met vechtpartijen waarbij diverse Rhenenaren zijn betrokken en er doden te betreuren zijn. De bisschop Gwijde van Avesnes probeert daarbij een verzoening tot stand te brengen en legt boetes op, ook om bijvoorbeeld zielmissen voor de overledenen te bekostigen.

In 1433 worden te Rhenen een Johan van den Poel en Joncfrou Margriet van den Poel genoemd als broeder- en zusterleden van het Cuneragilde te Rhenen. Deze Johan van den Poel, overleden vóór februari 1469, was een zoon van heer Gijsbert van den Poele, ridder, en Sophia Henrics dochter Utenhamme. Hij was verwant aan de familie Borre van Amerongen via zijn vrouw Margaretha Borre, in 1475 genoemd als zijn weduwe, erfgename van Dirk Borre, haar broer, die priester was en in 1475 overlijdt. Zij zelf leeft kennelijk nog op 10-10-1475, als er een leen overgaat op Gijsbert van de Poel en er sprake is van een lijftocht aan haar (lees: vruchtgebruik).

Genoemde Jan (= Johan) van den Poel was een kleinzoon van een gelijknamige Jan van den Poel, overleden in 1416, die in 1400 genoemd werd met Joffr. Lijsbeth, een bastaarddochter van heer Willem van Abcoude, ridder.

We komen de namen Borre van Amerongen en Van den Poel voorts tegen bij hun bezittingen Borrencamp in de Marsch en Broechage in Achterberg, de huidige boerderij Broekhoven aan de Cuneraweg. Zo transporteert Joffr. Margriete Borren als weduwe van Jan van den Poel in 1475 het goed Broechage, dat in haar bezit was gekomen na overlijden van haar genoemde broer Dirck Borren, priester.

Jan van den Poel en Margriete Borren hadden naast een zoon Gijsbert nog een zoon Jan en een dochter Marie van den Poel.

Jan (van den) Poel wordt in 1462 genoemd als het recht van het veer te Rhenen op 22-6-1462 met zijn toebehoren voor het gerecht van Rhenen overgedragen wordt van Philips Jacobsz Codde, doctor in de medicijnen en vanaf 1448 als stadsdokter in Leiden aangesteld, aan broeder Henrick van Heeswijck, priester en procurator van het karthuizer klooster Nieuwlicht bij Utrecht, in welk klooster Jacob van Gaaasbeek werd begraven. Codde had het veer in 1457 gekocht van Jacob van Gaasbeek, heer van Abcoude.

Op 30-3-1463 droeg het klooster Nieuwlicht het veer als vrij eigendom op aan bisschop David van Bourgondië om het voorts van hem in leen terug te krijgen. Het was dus een bisschoppelijk leen.

Ook bij het recht op het veer, net als bij het tijnsrecht op huizen in de Rhenense binnenstad, zien we dus de heren van Abcoude weer ten tonele verschijnen.

Het huis Poelestein zou dus een 'stein' (stenen huis) kunnen zijn geweest, dat ooit toebehoord had aan een lid van de familie Van den Poel.

Poelenstein te Rhenen wordt in ieder geval genoemd in de rekeningen van de rentmeester-generaal als zijnde tijnsplichtig aan de Domeinen van Utrecht. Dit tijnsrecht zou ook hier afkomstig kunnen zijn van ooit de heren van Abcoude en later de bisschop van Utrecht.

De oudste vermelding van Poelenstein die we hebben kunnen vinden in deze rekeningen dateert uit 1556. Hieronder

willen we nader ingaan op de eigenaren en bewoners van Poelenstein tot de totale verwoesting van het huis in de meidagen van 1940. Het huis werd daarna herbouwd zoals ook alle omliggende huizen die verloren waren gegaan.

zodanig de eerste leenvolger in de familie. Priesters werden als onmondig beschouwd en mochten geen 'hulde doen'. Als leengoederen van eigenaar veranderden, droeg de nieuwe eigenaar het goed eerst weer op aan de leenheer om het daarna weer in leen te mogen ontvangen. Iets soortgelijks speelt bij

Familiewapen Lijster en de zegels van Willem Dircksz Lijster, gasthuismeester (1533), en Claes Dircksz Lijster, schepen in 1545; zij waren broers van heer Henrick Lijster, priester (heraldische collectie A.J. de Jong)

16E EEUW

In de rekeningen van de rentmeester-generaal van de Domeinen 's lands van Utrecht' staat vermeld dat een 'heer' Henrick Lijster jaarlijks een stuiver tijns (grondrente) verschuldigd is *'uit sijn huijsinge geheten Poelestein'* te Rhenen. Dit 'heer' kan staan voor een riddermatige of priester, waarbij gedacht zou kunnen worden aan de commandeur van de Ridderlijke Duitsche Orde te Rhenen, die tevens pastoor was van de Cunerakerk. Hoewel deze Henrick Lijster mogelijk wel priesterbroeder was van deze Ridderlijke Duitsche Orde (in 1532 en 1540 genoemd als pater), wordt hij in de tijnsregisters genoemd als tijnsplichtige (eigenaar) en is het huis eigendom van de familie Lijster.

Familiewapen Stoutenborgh te Rhenen (uit: wapenhandschrift P. van der Schelling, collectie CBG Den Haag)

Vrouwen en priesters moesten zich in die tijd bij financiële en gerechtelijke transacties laten vertegenwoordigen door een mannelijke voogd (momber). Genoemde 'heer' Henrick Lijster was de oudste zoon van Dirck Henricksz Lijster en als overdracht van tiendrecht en eigendommen, waarop een jaarlijkse tijnsverplichting zat. Ondanks dat het hierbij vaak om een klein bedrag gaat, zoals een stuiver jaarlijks, werd toch telkens een tijnsbrief opgesteld bij verandering van eigenaar. In geval het een priester betrof trad meestal een jongere broer of een ander mannelijk familielid op als 'hulder'. Bij vrouwen was dat meestal haar echtgenoot of een mannelijk familielid. Bij heer Henric Lijster bijvoorbeeld vonden we bijvoorbeeld zijn jongere broers Claes Lijster (in 1523) en Willem Lijster (1530) genoemd als hulders.

In 1567 is heer Henric Lijster mogelijk overleden en wordt met betrekking tot Poelenstein in de tijnsrekeningen een Rutger de Bruyn genoemd als man en voogd van Jonfr. Hadewijch Lijsters en Jonfr. Huberta Lijsters, haar zuster.

Een priester Henrick Lijster wordt reeds in de periode 1523-1529 genoemd te Rhenen. Hij is een broer van een Claes Lijster; deze zegelt in 1541 en 1545 als schepen te Rhenen. Een andere broer Willem Lijster Diericksz, genoemd in de periode 1530-1547, blijkt overleden vóór 9-11-1559. Deze was gehuwd met Elisabeth van Brakel, in 1604 overleden. Uit dit echtpaar zijn tenminste een zoon, Dierick Lijster Willemsz de Jonge, die vóór 31-3-1563 overlijdt, en twee dochters geboren. Poelenstein komt dan bij de gezusters Hadewych en Huberta Lijsters terecht. Opmerkelijk is dat bij vrouwelijke leden van het geslacht Lijster er altijd een 's' of 'en' achter de familienaam staat; het betreft echter leden van één en dezelfde familie Lijster.

Genoemde Elisabeth van Brakel, de moeder van de gezusters Lijster, was een dochter van Cornelis van Brakel (tot Kermestein) en Margrete toe Boecop.
Mr. Rutger de Bruijn, genoemd als voogd was een zoon van Dirck de Bruijn en Christina Lijsters, ook een lid van de

familie Lijster dus. Hij was advocaat en wordt 1578/9 genoemd als burgemeester te Rhenen en trouwt dus met Hadewich Lijsters. Zij erft onder andere van haar moeder een deel van het leengoed de Tollenburg in de Marsch.

Huberta Lijsters trouwt met Dr. Adriaen van Stoutenburch, medicus, aangesteld als hofarts aan het hof van de van Gelres. Hij was burgemeester te Rhenen in 1555 en leeft nog in 1574.

Waar deze van Stoutenburch precies vandaan komt is onduidelijk. Leden van deze familie voerden als wapen in blauw een zilveren kasteeltoren, een wapen dat afwijkt van dat van een familie met dezelfde naam die te Amersfoort voorkwam. Volgens de wapenkwartieren op een rouwbord dat in Rhenen in 1641 in de Cunerakerk heeft gehangen, zou hij een zoon zijn van een Van Stoutenborgh gehuwd met een 'Hoecken' (wapen drie vishaken).

Kasteel Wayenstein bij Amerongen; tekening van Roeland Roghman circa 1646/47 (zie Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht)

De bekende historicus, genealoog en heraldicus Aernout van Buchel reisde in 1639 via Rhenen naar Lienden, waar hij genealogisch onderzoek wilde doen naar de familie Van Grootvelt in opdracht van Adam van Lockhorst, geparenteerd aan de Liendense Van Lockhorsten. Hij tekent te Lienden de wapenkwartieren op die hij aantrof op de ramen in de kerk, voornamelijk van de Vonck van Liendens, maar ook van leden van de families Lijster, De Bruijn, Grootvelt, Lockhorst en van Brakel.

Wapenkwartieren van Gerarda Ruysch aangetroffen in de Cunerakerk door Aernout van Buchel in 1639; tekening in zijn wapenhandschrift 'Inscriptiones' (collectie bibliotheek RU Utrecht)

Op het moment dat Buchel de kerk van Lienden bezocht begon men juist te luiden in verband met het overlijden op 4 juni 1639 van Floris II, Graaf van Culemborg, die tevens heer van Lienden was.
Ook bezocht hij de Cunerakerk en was onder de indruk van alle heraldiek (rouwborden, grafzerken) die hij daar aantrof en tekent een en ander in kleur op in zijn fraaie handschrift *Inscriptiones*, dat zich in de Utrechtse universiteitsbibliotheek bevindt. Zo beschrijft hij een alliantiewapen van Stoutenburg/Ruysch met als 8 wapenkwartieren Ruysch/Brakel/Pieck/Boecop/Elderen/Grootvelt/Wielich/Hees.

Het betreft hier de kwartieren van Gerarda Ruysch, dochter van Hugo Ruysch, heer van Wayestein, omstreeks 1540 lid van de Ridderschap van Utrecht en diens eerste vrouw Wilhelmina van Elderen, geboren circa 1560, dochter van een echtpaar Van Elderen/Grootveld. Hugo Ruysch was een zoon van Johan Ruysch, heer van Wayestein, overleden 26-7-1560 en Elisabeth van Brakel, dochter van Cornelis van Brakel van Kermestein en Margaretha van Boecop. Deze Johan Ruysch was een zoon van Hugo Ruysch Diericksz, lid van de Ridderschap van Utrecht in 1531, die gehuwd was met Josina Pieck, dochter van Joost Pieck. Hugo Ruysch huwde later met Elisabeth van Cuylenburch, dochter van Melchior van Cuylenburch en Elisabeth van Bronckhorst.

Gerarda Ruysch trouwt met Jelis (Gillis) van Stoutenborch, burgemeester te Rhenen 1627-1646 (diverse perioden) en raad aldaar 1590/1 en schepen 1611/2, 1622/3, 1626/7 etc.; voor het laatst 1649/50. Hij was een zoon van genoemde Mr. Adriaan van Stoutenborch.

Een andere zoon, Cornelis van Stoutenborch, trouwde Hadewich van Ha(e)rn, weduwe van Wouter Suyrmont; hij was schepen te Rhenen 1576/7 en was in 1586 beleend met 20 morgen, de helft van huis en hofstad Cleyn Elsweert, in de Marsch.

Op 9-6-1589 wordt Cornelis van Stoutenburgh genoemd als man en voogd van Heyll van Harn en haar onmondige kinderen bij Mr. Wouter Suirmondt in verband met een proces tegen molenaar Rijk Wesselsz.
In 1591 koopt Cornelis van Stoutenburg het huis ten wes-

ten naast Poelenstein gelegen in de Rhenense binnenstad; in 1608 verschijnt Huberta Lijsters voor het gerecht voor haarzelf en als erfgenaam van haar zoon Cornelis van Stoutenburgh. Naast genoemde Cornelis en Jelis van Stoutenburgh blijken er ook nog twee dochters met de namen Wilhelm(in)a en Catharina te zijn geweest. Wat Poelenstein betreft vervolgen we met Jelis (Gillis) van Stoutenburgh, die gehuwd was met Gerarda Ruysch, waarvan Aernout van Buchel de wapenkwartieren heeft beschreven. Vermoedelijk was zij in 1639 overleden, omdat dit jaartal op haar rouwbord stond.

Familiewapen Vosch van Roelinxweert (in heraldische collectie CBG Den Haag)

17E EEUW

Aan de hand van de kerkrekeningen van de Cunerakerk in de eerste helft van de 17e eeuw kunnen we nagaan wie de eigenaren van Poelenstein zijn geweest in die periode. Er moet voor het huis door de eigenaren jaarlijks 15 stuivers worden betaald. Dit geld blijkt uiteindelijk bij de kerkelijke gilden zoals het Kruisgilde terecht te komen. Tot midden 17e eeuw geldt deze jaarlijkse verplichting ('uitgang') voor de erfgenamen van Mr. Adriaan van Stoutenburgh, via burgemeester Jelis van Stoutenburgh uiteindelijk diens dochters, zoals Elisabeth van Stoutenburgh, die getrouwd was met Jor. (jonker) Johan Vosch (van Roelinxweert).

Op 20-12-1646 trouwt te Rhenen Jor. Jan (Johan) Vos (Vosch), wonende op Blijeckenburch te Zeist, met Elisabeth van Stoutenburch, wonende te Rhenen. Hij hoort tot de adellijke familie Vosch van Roelingsweerd. Hij is een zoon van Balthasar Vosch en Anna van Hollandt, een aanzienlijke familie te Wijk bij Duurstede. Hij woont ten tijde van zijn huwelijk dus op het kasteeltje Blikkenburg bij Zeist, dat begin 17e eeuw in handen was van leden van de familie Van Brakel.

Op 2-12-1650 loten de gezamenlijke erfgenamen van de heer borgemeester Stoutenborch en joffrouwe Gerarda Ruijsch om de toebedeling van de nalatenschap. Zo heeft Joe. (jonkvrouwe) Johanna van Stoutenborgh het lot getrokken met het schapeschoth genaemt Heymers Engh naest de Grebbe en de zogenaamde Maethey (Maathei).

Op 29-6-1652 transporteert Joe. (jonkvrouwe) Elisabeth van Stoutenburch, vergezeld van Jor. (jonker) Johan Vosch als haar momber aan haar zuster Cornelia *een vierde part van den huijsinge genaemt Poelesteijn en den hoff en schuer daeraen behorende gelegen in de stadt in de Lange Heerestraet naest vrouwe Brants huijse*.

Zo langzamerhand is er behoorlijk wat bezit opgebouwd en op 1-10-1652 lijftochten Jor. Johan Vosch en Joe. Elisabeth van Stoutenborch elkaar (regelen het vruchtgebruik bij overlijden). In 1655 verzoekt Johan Vosch de magistraat om de waarde vast te stellen van 28 morgen Bergland die zijn vrouw Elisabeth van Stoutenborch ten deel zijn gevallen. Johan Vosch wordt in 1652 als schepen en in 1655 als kerkmeester genoemd.

Het eigendom van het huis Poele(n)stein blijkt uiteindelijk bij Cornelia van Stoutenburch te liggen.

Op 3-3-1664 transporteert namelijk bovengenoemde Cornelia van Stoutenburch, vergezeld van Jor. Johan Vosch ten behoeve van *Jor. Johan Vincent van Dijck en sijne erve seeckere huys en erff met sodanige gerechtigheyt genaemt Poelesteyn, oostw. Geurt Cornelisz* (lees: van Setten)*, westw. Jacob Boumeyster en noortw. De Stadtswal*. Jaarlijks dient voor het huis 15 stuivers jaarrente aan de kerk te worden betaald.

Het huis Blikkenburg bij Zeist; tekening van Roeland Roghman circa 1646/47 (zie Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht

Als we in de kerkrekeningen nagaan wie deze jaarlijkse rente van 15 stuivers betalen, dan zijn dat achtereenvolgens: Borgemeester Stoutenburch (1645-1652), de erfgenamen van borgemeester Stoutenburch (circa 1654-1664) en vervolgens Jor. Jan (Johan) Vincent van Dijck in plaats van genoemde erfgenamen (1664-1677).

In latere tijd vinden we als erfgenamen van Jelis van Stoutenburgh en zijn vrouw Gerarda Ruysch drie dochters

genoemd met de namen Johanna, Cornelia en Elisabeth van Stoutenburgh. Zonen, die er wel geweest zijn, worden niet genoemd. In een acte van 6-1-1669 is er sprake van de nagelaten goederen van Johanna van Stoutenborgh, waaronder het huis en toebehoren, grond op de Bergh bij Rhenen met schapeschot, de Harst geheten, bewoond door Sijmen en Rijck Driesz, met heyvelt en haar recht op bos boven Remmerden gelegen, het zogenaamde Zuijlensbosch.

Op 31-1-1664 ondertrouwt te Rhenen Jan Vincent van Dijck, uit de compagnie van kapitein Serooskerke, weduwnaar van Wendel Fockingh, in garnizoen te Rhenen, met Maria van Eck, weduwe van Peter van Hattem, in leven luitenant van een compagnie voetknechten, wonende te Rhenen. Zij trouwen met attestatie in Bergen op Zoom en laten te Rhenen in 1656 en 1661 twee dochters dopen. Bij deze dopen wordt Johan Vincent van Dijck achtereenvolgens 'gevrijd corporaal van de compagnie van de baron van Wittenhorst' en 'corporaal van de compagnie van Capt. Boetzelaer' genoemd. Hem wordt in 1665 onder de naam Jonker van Di(j)ck het burgerschap verleend. Meestal kon het burgerschap van een stad pas een jaar na vestiging verleend worden.

In hetzelfde jaar van aankoop van Poelensteijn door Johan Vincent van Dijck is er al meteen onenigheid met de buurman Gerard Cornelisz van Setten over het eigendom van de steeg (in later tijd Mensostraatje geheten) tussen hun huizen, die opliep naar de stadswal. Dit leidt tot een civiele procedure voor het Rhenense stadsgerecht.

Op 9-12-1664 getuigt een viertal Rhenenaren dat bij hun weten deze steeg altijd gezamenlijk eigendom is geweest: *'....ofte dat de huysinge genaemt Poelesteijn tegenwoordig possesseur Johan Vincent van Dijck niet meerdere recht toe heeft als de huysinge van den voorz. Gerrard van Setten'*.

De volgende dag op 10-12-1664 verklaart Crijntie, weduwe van Derrick van Setten, oud omtrent 90 jaar, dat *'..geduerende den tijt mijnes levens mij altijt kennelijk is geweest hoe dat de steegh tusschen de huysinge genaemt Poelensteyn tegenwoordig wordende gepossideert bij Johan Vincent van Dijck ende Gerrit van Setten voonoemt altijt is geweest een gemeyne steegh'*.

Als extra bewijs voert ze nog aan dat ze ooit meegeholpen had om stenen te rapen op de Bergh om de steeg mee te bestraten ten tijde dat burgemeester Stoutenburch eigenaar van Poelensteijn was. De kosten van het arbeidsloon van deze bestrating werden toen gelijkelijk gedragen door burgemeester Stoutenburch en haar vader, hetgeen nog eens aantoonde dat de steeg van hun beiden was. De uitspraak van het gerecht op 13-12-1664 was conform deze getuigenverklaringen.

In 1662 en ook bij een transport van een huis in 1669 verschijnt in Rhenen een Jurriaen (Jurrien, Joriaan) Vosch van Roelinxweert (Roelingsweert) ten tonele. Hij wordt heer van Sevenhoven genoemd en is een broer van Jor. Johan Vosch. Op 11-10-1669 verkopen gemachtigden van Johan Vosch en Elisabeth van Stoutenborch aan deze Jurriaen Vosch een huis aan de Bergpoort, dat erfpachtgoed van de stad is, met een jaarlijkse erfpachtsom van 14 gulden. Aanvankelijk werd gedacht dat dit het huis Poelenstein was. Echter, dit blijkt niet het geval; Poelenstein was immers in 1664 reeds verkocht aan Jor. Johan Vincent van Dijck. We hopen over dit huis bij de Bergpoort nog eens apart te publiceren.

Jurrien Vosch was een militair. Zo is hij in 1669 luitenant in de compagnie van Frederik, graaf van Nassau-Zuylenstein, heer van Leersum en in 1674 kapitein van een compagnie voetknechten in het regiment van kolonel Ingen Nieulandt. Hij wordt tussen 1650-1656 genoemd als lidmaat van de gereformeerde gemeente in Zeist. Hij woonde voor 1662 te Zeist, in 1662 te Rhenen en daarna in Utrecht. Hij overlijdt in 1681. Hij trouwt te De Meern 3-6-1674 (ondertr. Delft 28-4-1674) met Helena van Stavenisse, vrouwe van Vliet en Sevenhoven, geboren te Zierikzee 29-2-1636, overleden Utrecht 29-5-1690, dochter van Mr. Marinus Stavenisse en Cornelia Mogge. Zij was weduwe van Anthony Pietersz van Bronckhorst (o.tr. Delft 8-11-1659).

Helena van Stavenisse (1636-1690)

Naast kinderen uit het huwelijk met Van Bronckhorst krijgt zij met Jurrien Vosch één zoon, Balthasar Anthonie Vosch van Roelinxweert, ged. Utrecht 27-9-1677, die later raad (1701, 1705), schepen (1705) en burgemeester (1706-1710) was te Wijk bij Duurstede. Hij was getrouwd met Johanna Berendina Pater, overlijdt 22-11-1712 en wordt in de kerk van Wijk bij Duurstede begraven. De heraldicus M.L. van Hangest D'Yvoy trof in 1789 zijn rouwbord met 8 kwartieren nog aan in de kerk van Wijk bij Duurstede en heeft die in kleur opgetekend in een fraai wapenhandschrift, dat zich bevindt in de collectie van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) in Den Haag.

Op 13-4-1685 transporteren de kinderen en erfgenamen van Jor. (Jonker) Jan Vincent van Dijck en Juffr. Wendel Focking, in leven echtelieden, aan Gijsbert van Seventer *'een huysinge en hoff daer achter gelegen met alle gerechtigheden en serviteiten daertoe behoord hebbende'*. Het huis is als volgt gelegen: OW en ZW de *gemeenstraeten* (een steeg, het latere Mensostraatje, en de Herenstraat), WW de weduwe en erfgenamen van Jacob Boumeister en NW de stadswal.

Daarvoor waren er in 1683 al gedeelten van dit huis en toebehoren door Jor. Jan van Dijck en zijn zuster Juffr. Adriana van Dijck (in 1682 reeds erfgenamen) verkocht aan deze Gijsbert van Zeventer (Seventer), die er toen kennelijk al woonde. Er wordt verwezen naar een koopcedulle van 4-3-1676.

Gijsbert van Seventer werd ook wel Van Outseventer genoemd. Hij was nog katholiek en verwant aan molenaar Herbert Jansz de Wijs, die ook katholiek was gebleven. Deze lieten aanvankelijk, net als leden van de familie Vereest, hun kinderen katholiek dopen in Indoornik. Zo werd op 25-3-1677 te Indoornik Adriana gedoopt, een dochter van de uit Rhenen afkomstige Gijsbert van Outseventer en diens vrouw Mechtelt.

Gijsbert van Seventer vraagt in 1679 het burgerschap van Rhenen aan en woont dan nog in een huis naast de brouwerij van Gerrit van Driel en Johanna van Davelaar; deze brouwerij stond tussen de Gasthuisstraat en een wat meer naar het oosten gelegen steeg, die uitkwam op de zuidkant van de Herenstraat. Hem werd in 1680 het burgerschap verleend.

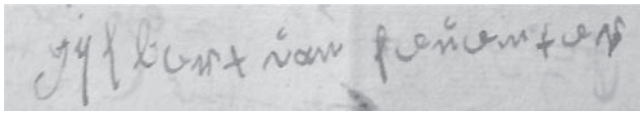

Zegel anno 1677 in Veenraadschapsarchief van Jacob Boumeister, secretaris en notaris te Rhenen (1655-1674) en later te Veenendaal (1674-1678); familiewapen Bou(w)meister getekend door C.L. van den Bosch (heraldische collectie A.J. de Jong)

Blijkens een akte van 8-7-1680 in de boedelpapieren is deze Gijsbert van (Out)Zeventer dan weduwnaer en boedelhouder van Mechtelt van Nijvelt. Willem Dircksz en Herbert Jansz de Wijs treden dan op als ooms en momboren (voogden) van zijn onmondige dochtertje Ariaantje Gijsberts van Zeventer, bij gemelde Mechtelt van Nijvelt 'geprocreëert zoals dat heet.

In 1679 richtte hij een request aan de magistraat om zijn vrouw buiten Rhenen te mogen begraven, immers hij en zijn vrouw waren katholiek en waarschijnlijk wilde hij haar niet in de Cunerakerk begraven. Normaal ontving de kerk geld voor iedereen die binnen Rhenen was overleden.

Handtekening van Gijsbert van (Out)Seventer

Kennelijk is hij later getrouwd met ene Magdalena van der Velden, die eveneens katholiek blijkt te zijn.

In het doopboek van de Cunerakerk staat vermeld dat op 15-1-1682 een dochter Mechtelt wordt gedoopt. Het kind wordt voor de doop *'gepresenteerd door de zuster van dit kind die gereformeert is terwijl de ouders paaps zijn'*. Gijsbert van Seventer is van alle markten thuis, zo verkoopt hij hout en andere bouwmaterialen, pacht hij het recht van gemaal (belang in de Rhenense stadsmolen), betaalt ook hoorngeld (laat dus koeien weiden) en wordt ook wel *weert* (waard) genoemd. Wat dit laatste betreft komen we vele rekeningen tegen van geleverde drank, zoals bier en brandewijn, die bij hem is genuttigd. Niet zeker is of ook zijn huis Poelenstein een tapperij was; wel zijn brieven aangetroffen die aan hem gericht zijn op het adres 'Antwerpen' te Rhenen. Dit was misschien een kroeg die in zijn bezit was en naast de brouwerij van Gerrit van Driel stond, ongeveer op de plaats waar zich nu café H.P. van Noort bevindt. Deze Van Driel had de brouwerij in 1680 gekocht van Dirck Jansz van Lienden en Jannigje Verweij, die in de Marsch woonden. Het is misschien een idee om ooit eens in Oud Rhenen te publiceren over de brouwerijen die Rhenen gekend heeft. Een andere brouwerij bijvoorbeeld bevond zich in de buurt van de Rijnpoort in de Visserstraat, nu Zuidwal geheten.

Er bevindt zich in het Oud Archief een verzoek van Gijsbert Gerritsen van Outseventer aan de magistraat met betrekking tot de 'pacht van het gild op de ton' (slaat op bier); in de aanhef van de brief staat dus dat hij Van Outseventer heet, maar hij tekent zelf met Gijsbert van Seventer, zo ook op een aantal rekeningen van hem over geleverde drank en spijkers.

Op 27-3-1690 vindt een publieke verkoop plaats van het huis van Gijsbert van Zeventer aan de meestbiedende. Uit de beschrijving van het pand blijkt dat een joodse tafelhouder, Abraham IJsackszer, er woont met zijn gezin en er een bank van lening heeft. Hij koopt het pand uiteindelijk voor 1210 gulden. Dit is een behoorlijke som geld en wijst erop dat het een aanzienlijk huis betrof. Zijn nieuwe eigendom wordt als volgt beschreven: *seeckere huijsinge en erve met den hoff daerachter aen gelegen staende alhier binnen Rhenen in de Lange Heerestraet, daer suijtw. De voorn. straet, noortw. de stadtwall, westw. De weduwe van secretaris Boumeister en oostw de steegh naer de voors. Wall opschietende... sulks tegenwoordigh bij Abraham IJsacksz bewoont wordt*.

Vanaf die tijd bewonen twee generaties van deze joodse familie het huis tot een faillissement in 1741 en het verkocht wordt; al die tijd is er een bank van lening in gevestigd geweest. Eigenaren zijn aanvankelijk Abraham IJsacksz gehuwd met Hillighje (Hilliken) Philipsen (ook wel Hornes of Staes genoemd). Abraham IJsacksz of Isaks moet voor 7-10-1690 zijn overleden want op die datum verkrijgt zijn weduwe het

octrooi voor zes jaar voor het hebben van een bank van lening. Later gaat de bank van lening over op hun zoon Abraham Abrahamse, gehuwd met Aletta Abrahamse. Deze blijkt naast pandjesbaas tevens slager te zijn.

W.H. Strous heeft in boekvorm uitgebreid gepubliceerd over Joods Rhenen en over deze tafelhoudersfamilie in het bijzonder in Oud Rhenen mei 2001 en mei 2014, zodat we hier niet verder op in zullen gaan. Hier is weinig aan toe te voegen.

18E EEUW

In 1707 worden de weduwe en kinderen van Abraham Ysaxen genoemd als eigenaar van het huis als het huis er ten westen naast gelegen gekocht wordt door Pieter Ambergh en zijn vrouw Meesken van Ossenbergh.

Dat huis wordt op 6-9-1734 door Joffr. Meesjen Ossenbergh, weduwe en boedelhoudster van wijlen de heer Pieter Amberg, in leven raad en vroedschap, verkocht aan Casimi(e)r Clemme (Klemme), die onder andere tuinier op Remmerstein was, in dienst van Willem Klerck. Deze Clemme was tevens diaken te Rhenen en gehuwd met Dirkje Teunisse, die een som geld erfde van genoemde Willem Klerck, die griffier aan het Hof van Gelderland was.

Dit huis was op 18-4-1707 gekocht van Arien Gijsbertsz en Annighje Cornelis, die eerder getrouwd was met Gerrit Bosch, en op 6-9-1734 wordt dit huis verkocht aan Casimir Clemme en Dirkje Teunisse.

Op 9-11-1742 transporteren Abraham Abrahamse en Aletta Abrahamse het huis en toebehoren aan Willem Adriaen Bouwensch, gehuwd met Juffr. Alida Adriana Menso. Vermeld wordt dat het huis in de Lange Heerestraet staat en als volgt wordt belend door: oostw. sekere steeg, westw. boven genoemde Casimier Clemme, zuidw. de Heerestraet en noordw. de stadswalle. Het huis van de buren Clemme wordt in 1768 publiek verkocht.

Willem Adriaan Bouwens(ch), ged. Rhenen 19-10-1712, zoon van Willem Adriaan Bouwensch , geb. Huissen februari 1678, en Jacoba Cupius, trad aanvankelijk in militaire dienst, bracht het tot vaandrig, maar werd uiteindelijk schepen van Rhenen. Hij overlijdt kort na 1749 (vóór 6-10-1751) en trouwt Rhenen 6-9-1739 met Alida Adriana Menso, ged. Kesteren 2-1-1718, d.v. Menso Johannes Menso (1679-1733) en Hendrina Suijck (1686-1728). Menso Johannes Menso was predikant te Rhenen 20-12-1726 tot 31-8-1733 (overl. te Rhenen).

Familiewapen van Willem Adriaan Bouwensch anno 1744. Bron: een wapenkaart vervaardigd door M.C. Volhardt met de wapens van de leden van de Rhenense Vroedschap in de periode 1721-1774 (collectie Museum Het Rondeel te Rhenen)

Na het overlijden van Willem Adriaan Bouwensch gaat het huis over op zijn weduwe, die het in de periode 1754-1757 verhuurt aan respectievelijk Aernout Pourtales en Antoni Joorman; daarna gaat zij er alleen zelf wonen.

Een dochter Amalia Gerhardina Bouwensch, ged. Rhenen 25-7-1745, o.tr./tr. Rhenen 28-6-1765/20-7-1765 Henry

De familiewapens van Pieter Ambergh en zijn vrouw Meesjen (Meesken) van Ossenbergh. Deze zijn aangetroffen op een wapenkaart in de collectie van Museum Het Rondeel in Rhenen en een wapenbord aanwezig in de raadszaal van het oude stadhuis van Wijk bij Duurstede

Maclaine, geboren te Dublin, die te Nijmegen en vermoedelijk ook te Rhenen in garnizoen gelegen heeft.

Op 30-9-1765 wordt vijfzesde part van dit huis en toebehoren overgedragen van vrouwe Alida Adriana Menso, weduwe van de heer Willem Adriaan Bouwensch, aan de heer Hendrik Maclaine, vaandrig.

Eigenaar van het westelijk belendende huis is dan nog Casemier Klemme, tussen 1775-1777 Juffr. Helena Clockener en daarvoor nog in 1774, en daarna weer in 1777 Mr. Jacob Haksteen, raad in de vroedschap van de stad Rhenen en burgemeester (1779-1789) aldaar. Deze koopt in 1779 ook het daarnaast gelegen 'Generaalshuis' (zie publicatie in Oud Rhenen september 2013). Hij bezit dan ten westen van Poelenstein twee huizen naast elkaar. Uiteindelijk vertrekt Haksteen in 1792 naar huize Heimerstein. Hij overleed in 1808.

Een korte periode, circa 1770-1772 is het huis ten westen naast Poelenstein nog even in handen geweest van Jan Hermen Molenpage, gehuwd met Margaretha Elisabeth Hagendoorn; zij zijn familie van Casimier Clemme; in dat huis woont dan tijdelijk de raad Mr. Dirck Klerck.

Op 27-5-1791 koopt Johannis (Johannes) van Veen, Frans kostschoolhouder, het huis van de erfgenamen Maclaine. Hij blijft zeker tot 1809 eigenaar en bewoner van het huis, waar

vermoedelijk ook een kostschool in gevestigd was.

19E EEUW

In de kerkrekeningen van 1808/1809 is er sprake van wijlen Johannes van Veen, schoolhouder en voorzanger. In de patentregisters 1806-1811 wordt Jan Daniel Roulet (Roelet) genoemd als leerlooier en koopman in leder (in 1809 pelmolenaar en seembereider = vervaardiger van zeemleer) te Rhenen. In 1811 en in de personele belastingkohieren van 1813-1817 staat Jan Daniel Roulet/Roelet tevens geregistreerd als leerlooier, wonende op het adres No. 83. In de jaren 1817-1819 woonde op dit adres ook de arts doctor G. van der Zand, mogelijk de voorganger van doctor Menso, die hier later woonde.

In 1818 staat vermeld dat Jan Daniel Roulet voor de helft van zijn huis, schuur, tuin en bijbehorende tuin buiten de Rijnpoort (de Doelen) een hypotheek van 200 gulden heeft lopen bij de Veenendaalse koopman Jacob Levie van Aalten en diens voorkinderen.

Jan Daniel Roulet, geb. ca. 1763 te Paijenne Canton Bern Zwitserland, tr. 28-10-1806 te Rhenen met Alida Petronella van Veen, uit Rhenen. Op 11-11-1807 trouwt hij als weduwnaar voor de tweede keer te Rhenen met Cornelia Laasbije, geb. Amsterdam. In 1808 en 1811 laten zij te Rhenen 2 kinderen dopen. In 1815 trouwt hij voor de derde keer als weduwnaar van juffr. Kornelia Laasbije, met juffr. Sara Laurentia Thesing, d.v. wijlen Jacobus Thesing en de nog in leven zijnde Johanna Maria Judik Mes.

In 1818 wordt Jean Daniel Roulet genoemd als rentenier bij de geboorte aangifte van zijn zoon Jean Samuel Henri Roulet. Volgens het lantaarngeldkohier woonde J.D. Roulet op No. 83; op 23-5-1809 bleek hij ook al op dit adres te wonen.

Op 31-12-1819 (koopcontract 8-9-1819) verkopen Jan Daniel Roulet en Sara Laurentia Thesing het huis No. A 83 met schuur, hof en erve aan Hendrik Menso, medicinae doctor. Menso was tevens stadsvroedmeester; hij was ook gynaecoloog (dr. med. obstr.). Hij was gehuwd met Berendina Wilhelmina Feith. Ze kregen in 1823 een zoontje dat vlak na de geboorte is overleden. Zij overleed een jaar later, op 39-jarige leeftijd. Menso is ook nog burgemeester van Rhenen geweest van 1843-1871. Hendrik Menso was 22-2-1791 te Rhenen geboren als zoon van Menso Johannis Menso (1762-1811) en Hanske Volbracht Deuring (1774-1865); hij overleed op 3-3-1872 in zijn huis.

Zegel van Hendrik Menso (1791-1872) op zijn eigenhandig geschreven testament te Rhenen geregistreerd bij de notaris 5-3-1872, twee dagen na zijn overlijden (heraldische collectie A.J. de Jong)

Menso bezat in 1832 ook het huis ernaast. Dit bestond oorspronkelijk uit twee gedeeltes. Eén gedeelte was ten noordwesten tegen Poelenstein aangebouwd. In dit huis ernaast woonde in 1830 het echtpaar De Gelder/Laats met hun vier kinderen. Menso woonde op de westelijke hoek van de Heerenstraat en de Mensostraat. (Kad. F397). Het is niet bekend wanneer dit steegje, toentertijd lopend van de Heerenstraat naar dePlantsoenstraat, naar de Menso's is vernoemd.

Menso heeft steeds 2 dienstmaagden gehad, waarvan Berendina Enkw(e)ert het langst bij hem gediend heeft. In 1850 had Menso een koetsier, Lauwerens Jochems van den Berg (1814-1896), die met één van de dienstmaagden, Marretje (Marrigje) van Waveren in 1851 in tweede huwelijk trouwde. Het echtpaar kreeg 9 kinderen, waarvan er

Dr. Hendrik Menso (1791-1872) was burgemeester van Rhenen van 1843-1871. Hij woonde in het huis Poelenstein. Rechts zijn burgemeestersketting (fotocollectie H.P. Deys)

één een maand na de geboorte overleed.

In 1875 werden Roelof van de Waal en Geurardina van Holst op het adres oud 83, nieuw 94 ingeschreven, beiden in Rhenen geboren. Roelof was ten tijde van zijn huwelijk onderwijzer in de Wiskunde te Amsterdam, maar bij de inschrijving van de 62-jarige Roelof in de Heerenstraat wordt geen beroep vermeld. Mogelijk was hij al met pensioen. Hij overleed in 1881, twee jaar na zijn echtgenote.

Omstreeks 1881 kwam hier vanuit de Molenstraat Jan de Haas, steenfabrikant uit Heteren, wonen, gehuwd met de Rhenense Deliana Dedrica Sandbrink. Ze hadden 2 dochters en 2 zoons, waarvan de oudste, Willem, als in Aken afgestudeerd elektrotechnisch ingenieur, in Rhenen in 1901 aan de Schoutenboomgaardweg de plaatselijke elektriciteitscentrale heeft opgericht en in 1907 de Waterleidingmaatschappij.

De familie verhuisde naar de overkant aan de Heerenstraat, op de hoek van de Bontekoestraat, waarna het huis Poelenstein kennelijk 'in de verhuur' is gegaan. Van 1886-1889 woonde er de familie Karel Frederik Westerouen van Meeteren - Anna Maria van Waning. Een van de beide zonen werd later bekend in de sportwereld, Olympisch Comité, ANWB-wandelingen etc. Deze zoon kreeg in Rhenen een buste met zijn 'kop' als gevelsteen, die thans is ingemetseld in de noordelijke zijmuur van de ijssalon midden op de Fred. v.d. Paltshof, waar vroeger de plaatselijke VVV met deze gevelsteen stond. De familie verhuisde naar het eerste, nieuw gebouwde huis in de Stationsweg (thans nr. 2).

Vanaf 1889 woonde op nr. 94 Hendrika Jacoba Egenberger, weduwe van J.L. Cramer, met twee zusters, waarvan er één weduwe was van A. Cramer. Na het overlijden van Hendrika in 1895 verhuisden de andere gezusters en kwamen hier in 1896-1902 Godfried en Betje de Jong-Kroese te wonen, waarvan alleen bekend is dat hij als Ned. Isr. ingeschreven staat en bij haar de aanduiding Ned. Herv. is veranderd in Ned. Isr.

20E EEUW TOT 1940

In 1906 vestigde zich in Rhenen de jong afgestudeerde huisarts William Waller. Hij volgde zijn collega Nomdo Lukas Reijnders op, die hier nauwelijks 5 jaar praktijk heeft gehad. Reijnders woonde in de Heerenstraat, maar het bevolkingsregister geeft helaas geen huisnummer op; mogelijk was het dezelfde woning Poelenstein. Er hebben toen waarschijnlijk gedurende enkele jaren verschillende medehuurders in dit pand gewoond, want Waller kocht dit grote herenhuis pas in 1919 van Van Ommeren en Fieren. Het gezin woonde hier van 1906 tot 1929. Het herenhuis werd verkocht aan de 'Vereeniging Eigen Gebouw' van de NSDAP en Waller betrok zijn nieuw gebouwde villa 'De Tang' aan de Utrechtsestraatweg.

Intussen was er rond 1907 op nr. 94 de hoofdonderwijzer aan de Normaalschool Jan Hedde Corporaal, gehuwd met Roelofje Breman, komen wonen. Ze verhuisden naar de Fred. v.d. Paltshof.

Het huis staat in de steigers en wordt kennelijk opgeknapt. (fotocollectie familie Waller)

In 1910 woonde hier Jac. van Veenendaal, gehuwd met Jannetje G. van Waveren. Hij was onderwijzer en later hoofdonderwijzer, en is vermoedelijk de schrijver geweest van het indertijd populaire jongensboek 'De sleutel van het Sticht'. In 1913 vertrokken ze naar Amsterdam.

Het boek speelt zich af rond 1528 als de Geldersen Rhenen weten binnen te dringen met hulp van landbouwer Jacob Tuk, die zijn hooiwagen klem zet in de Bergpoort. De poortwachter van de Bergpoort speelt een belangrijke rol in dit verhaal en belicht als het ware zijn kant van de zaak.

We kunnen ons voorstellen dat dit voor een onderwijzer te Rhenen een spannend boek was om uit voor te lezen op zaterdagmorgen na de pauze (het 'speelkwartier') voordat de kinderen naar huis gingen voor het weekend. Het boek was uitgegeven door de Gebr. Kluitman te Alkmaar.

In 1929, na de verhuizing van dokter Waller, vond voor de Vereeniging Eigen Gebouw voor f 725 een interne verbouwing plaats. Dit gebouw werd in de meidagen van 1940 geheel verwoest. Tijdens de wederopbouw werd de Mensostraat verlegd naar de huidige ligging tussen de Muntstaat en de Plantsoenstraat.

Dokter William Waller (1877-1971) – Huisarts te Rhenen

William Waller werd geboren op 1 februari 1877 te Koudekerke (Z.H.), als laatste van twee zoons van Jacob Waller en Mary Watkins. Jacobus is 47 jaar burgemeester van

Huis Poelenstein - Heerenstraat Kadastraal F395 - Eigenaren en bewoners in de 19e en 20e eeuw Overzichtstabel

naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Johannis A. van Veen J.D. Roulet, wed. Capt. Broers	kostschoolhouder -	Johannis van Veen	Heerenstraat 83	-	1791-1809	vermoedelijk was hier een kostschool
Jan Daniël Roulet (Roelet)	leerlooijer en koopman in leer	Jan Daniël Roulet (Roelet)	Heerenstraat 83	-	1809-1819	
Gerard Everard van der Zandt (med. Doctor)(wedn. met dochter)	stads-medisch doctor	Jan Daniël Roulet (Roelet)	Heerenstraat 83	-	1817-1819	
doctor Hendrik Menso (med. Doctor) geh/m Wilhelmina Feith (H 1824) L.J. v.d. Berg, later geh/m Marrigje van Waveren	stads-vroedmeester en gynecoloog koetsier dienstbode	Hendrik Menso (1819-1872) Leggernr. 316 Hendrikus Hendriksen Menso (?) (1873-1875) Leggernr. 1253	Heerenstraat 83 -> 94	F 397	1819-c 1880	H. Menso was ook burgemeester van 1843-1871(H) V.d. Berg trouwt met Van Waveren.
Roelof van de Waal geh/m Geurardina van Holst	onderwijzer in de wiskunde	J.C.P.E. Menso en Hendrikus Menso (1875-1878) Leggernr. 1620	Heerenstraat 94	F397	1875-1881(H)	In huwelijksacte: onderwijzer in de wiskunde
Jan de Haas geh/m Deliana D.D. Sandbrink	steenfabrikant	J.C.P.E. Menso en Hendrikus Menso	Heerenstraat 94	F 397	c 1880-1886	de Haas verhuist naar de overkant, hoek Bontekoestraat, F94
K.F.W. van Westerouen v. Meeteren geh/m Annie van Waning		M.C. vd. Schooren, wed. Hendrik Menso 1878-1879 Leggernr. 2009 G.J. vd Waal c.s. (1879-1907) Leggernr. 1732	Heerenstraat 94	F397	1886-1889	vanaf 1886 in de verhuur
Hendrika Jacoba Egenberger wed. J.L. Cramer		G.J. vd Waal c.s. Leggernr. 1732	Heerenstraat 94	F397	1889-1895	verhuur
Godfried de Jong geh/m Betje Kroese		H.J. van Ommeren en Cornelis Fieren (1907-1917) Leggernr. 3206	Heerenstraat 94	F397	1896-1907?	verhuur
Jan Hedde Corporaal geh/m Roelofje Breman	hoofdonderwijzer Normaalschool	H.J. van Ommeren en Cornelis Fieren	Heerenstraat 94	F397	1907?-1910	verhuur
William Waller geh/m C.J. Dijckmeester	huisarts, gemeentearts	William Waller (1919-1929) Leggernr. 3693	Heerenstraat 94 >129	F397	1906-1929	vermoedelijk bewoond met huurders Corporaal en Van Veenendaal
Jacob v. Veenendaal geh/m Jannetje van Waveren	onderwijzer, in 1908 hoofdonderwijzer	H.J. van Ommeren en Cornelis Fieren	Heerenstraat 129> 89	F397	1910-1913	
Johannes van Kooten; W. Meijer; ,Aleys Kriegisch; J.van Leijen;.?B?		Vereeniging >Eigen Gebouw (1929-) Leggernr. 4596	Heerenstraat 89 > 57	F397 > F1141	1929-1940	1940 verwoest en onteigend. Na de Wederopbouw een nieuwe Mensostraat

Voor alle bewoningsgegevens, ook in de tabellen in andere artikelen in Oud Rhenen over huizen in Rhenen, geldt dat deze slechts bij benadering zijn vast te stellen. In de bevolkingsregisters ontbreekt namelijk vaak de *datum* van vestiging en altijd de datum van eventuele verhuizing of vernummering van de huisnummers. Daarentegen zijn de eigendomsgegevens, zoals vermeld in het Kadaster, veel exacter vastgelegd.

Houten geweest.Waller trouwde op 3 mei 1906 te Driebergen met Constance Jeannette Dijckmeester (1883-1963). Het echtpaar Waller kreeg in Rhenen twee dochters: Mary Constance (geb. Rhenen 1907) en Carla Vincentia (geb. Rhenen 1910). Waller stierf in Rhenen op 24 oktober 1971.

Rhenen kent een aantal straatnamen, die ontleend zijn aan personen of families die veel voor Rhenen hebben betekend. Het zijn er meer dan 20 en ze bestrijken de periode van de 13de eeuw tot nu. Het bijzondere aan deze straatnamen is dat één van de straten werd vernoemd naar een toen nog in Rhenen levend persoon, dokter William Waller. Naar aanleiding van zijn vijftigjarig ambtsjubileum besloot de Rhenense gemeenteraad op 21 februari 1956 namelijk een belangrijke woonstraat naar hem te vernoemen.

William wilde het liefst architect worden, maar omdat zijn oudere broer medicijnen studeerde (maar liever rechten had gestudeerd), moest William dit van zijn vader ook maar doen. Hij studeerde te Utrecht, waar hij zijn artsdiploma behaalde in 1905. Toen kwam de vraag, waar hij zich zou kunnen vestigen. Er bleek een advertentie te staan in het *Utrechts Dagblad* en William toog dus naar Rhenen. Het bleek dat dokter Nomdo Lukas Reijnders, die zich in 1901 in Rhenen had gevestigd, ermee ophield. William kon zijn praktijk overnemen. Op 20 januari 1906 vestigde hij zich als (enige) huisarts in een herenhuis, Heerenstraat A 129 (later A 89).

Het was het westelijke hoekhuis van de Mensostraat, een thans niet meer bestaande zijstraat van de Herenstraat, tussen de Muntstraat en het Koningin Elizabethplantsoen. Om de gedachten te bepalen moeten we het thans ongeveer op nr 33 zoeken.

Het jongensboek 'De sleutel van het Sticht' werd geschreven door Jac. van Veenendaal; hij woonde met zijn vrouw Jannetje G. van Waveren in de periode 1910-1913 in het huis Poelenstein

We weten nu dat dit huis in vroeger tijd Poelenstein heette (zie boven).

Rhenen bleek aanvankelijk een moeilijke praktijk te zijn en er moesten tal van verbeteringen worden aangebracht in de gezondheidszorg. Op 14 januari 1908 legde Waller, daartoe door B&W aangewezen, de eed af als gemeentegeneesheer. Pas in 1917 vestigde zich in Rhenen de tweede huisarts, dokter F.C.H. Comerell. In verband met de mogelijkheid later

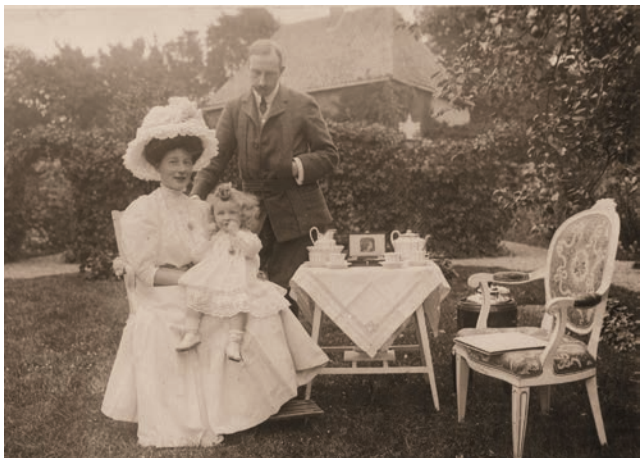

Geschilderd houten tableau met het wapen van de familie Waller (helmteken ontbreekt). Dit heeft vroeger gehangen tegen de gevel van het koetshuis te Houten, waar de vader van dokter Waller burgemeester was (in bezit van V.V. Nedorost te Rhenen)

'buiten' te kunnen gaan wonen kocht Waller eind 1920 van de joodse slager David Frank een stuk grond van ruim 2 ha met daarop een tabaksplanterswoning met schuur, land en houtgewas, buiten de voormalige Westbarrière te Rhenen. Pas jaren later werd er een grote villa op gebouwd, ontworpen door de Amersfoortse architect J.B. van de Haar, naar schetsen van Waller zelf. In dit huis, dat eind 1927 gereedkwam, werden enkele delen verwerkt van het oude kantongerecht, dat ongeveer tegenover de woning aan de Herenstraat had gelegen. Het tuinontwerp, teruggrijpend op de grote Engelse ontwerpers uit die jaren (Luijtjens, Gertrude Jeckyl) en de bekende Nederlandse tuinarchitect H.A.C. Poortman, was van het echtpaar zelf. De voormalige woning aan de Herenstraat werd in gebruik genomen door de Sociaal Democraten ('Vereniging Eigen Gebouw'). Het bleek dat het werkgebied van huisarts Waller een dusdanige grootte had (er waren patiënten van hem die in De Mars woonden), dat er in plaats van een fiets al gauw behoefte bleek te zijn aan een moderne vorm van vervoer. In 1910 werd er een motorfiets aangeschaft, een FN, en deze kreeg het kenteken L-811; tot aan ongeveer de jaren 1950 stond de letter L voor de provincie Utrecht. Deze motorfiets werd snel vervangen door een echte auto. Waller schafte in 1913 namelijk een splinternieuwe Renault aan, een lichtgroene,

De ravage in de Herenstraat na de beschietingen in de meidagen 1940 (fotocollectie H.P. Deys)

Het echtpaar Waller 'aan de thee' met dochtertje Mae achterin (aan de noordkant van) de tuin achter Poelenstein; op de achtergrond een huis dat aan de stadswal stond (fotocollectie Waller)

carrosserietype Torpedo. Hij was hiermee de derde persoon in Rhenen die een auto bezat. Zijn auto was jarenlang de bekendste auto in Rhenen en zelfs tijdens de benzineschaarste van de oorlogsjaren 1914-1918 kon dokter Waller als huisarts blijven rijden met een benzinetoewijsvergunning. Dit was te zien aan een speciaal bord achter op de auto. De nieuwe Renault droeg ook het kenteken L-811. Hij heeft hier 23 jaar mee gereden, waarna hij een Chrysler kocht. Later kwamen hier nog achtereenvolgens twee Fiat-auto's bij. De Chrysler en de Fiat verdwenen in 1939 en er kwam een Vauxhall voor in de plaats. Toen in februari 1945 de auto van dokter Waller werd gevorderd, een Chevrolet 1936, bleek deze nog steeds het nummerbord L-811 te dragen. Vooral de lage nummers (onder de 1000) bleven als het even kon in de familie, en dit kon van vader op zoon overgaan. Hoewel 811 weliswaar een laag nummer was, stak de Abeille van burgemeester Jhr. G.J.A. Schimmelpenninck in Rhenen met nummer L-27 toch de kroon. De in Amerongen wonende oudere broer van dokter Waller, eveneens huisarts, had nummer L-816.

Dokter Waller, een erudiet en hulpvaardig mens, was vóór de oorlog jaren lang dé huisarts van Rhenen en een belangrijk en gezien persoon in de wijde omtrek. Er was toen nog geen wijkverpleegster, wel waren er in enkele jaren elkaar opvolgende verloskundigen. Waller was van mening dat wat de verloskundige afkon, zij ook moest afhandelen, maar moeilijke gevallen deed hij liever zelf. Zijn grote plezier en specialiteit was het zetten van gebroken botten. Hij was een

Links: De Mensostraat naast het huis, genoemd naar Dr. Hendrik Menso; bovenaan de poort naar de tuin horend bij Poelenstein, het huis waar in de 19e eeuw Dr. H. Menso woonde. Onder: de achterkant van het huis. Op de linker foto is ook links de poort naar de tuin te zien en voorts de dochters Carla en Mae Waller (fotocollectie H.P. Deys en familie Waller)

Dokter Waller, lezend voor de open haard in huize Poelenstein; in de spiegel is zijn echtgenote C.J. Dijkmeester te zien. De fauteuil is afkomstig uit het Rhenense bestedelingenhuis.

kundig maar ook streng arts. Hij heeft in Rhenen in 1908 de Vereniging Ziekenzorg opgericht. Van 1908 tot 1919 bestond de door 'Ziekenzorg' verstrekte hulp hoofdzakelijk uit het uitlenen van verplegingsartikelen en het verstrekken van versterkende voeding. In 1919 trad de eerste wijkverpleegster, mej. Grietje van Riessen, in dienst. Zij trouwde in 1920 met de tapijtfabrikant Jacob van Wijngaarden. In dat jaar werd zij opgevolgd door zuster C.A. van Lonkhuijzen.

In 1924 besloten B&W een gemeentelijke subsidie toe te kennen aan deze vereniging, omdat zich vele gevallen van tuberculose voordeden. Waller heeft er tevens voor gezorgd dat in 1927 het Wijkgebouw aan de Nieuwe Veenendaalseweg van de grond kwam, gebouwd voor de stichting 'Wees- en Ziekenfonds Rhenen' en ontworpen door de architecten D. Hoiting (de 'gemeentearchitect') en J.B. v.d. Haar. Deze bouw werd financieel mogelijk gemaakt dankzij een legaat van Willem van Nas. Dit gebouw was tevens ingericht als openbare badinrichting. Waller zorgde er voor dat in 1931 de oprichting van een consultatiebureau voor zuigelingen tot stand kwam.

Rhenen was toen voor wat betreft wijkverpleging en hulp voor onbemiddelden, een voorbeeld voor de wijde omgeving. Met de medewerking van zijn assistente, zuster C.A. van Lonkhuijzen heeft dokter Waller op medisch-hygiënisch gebied veel goed werk verricht. Naast zijn werk op medisch gebied was dokter Waller onder meer vele jaren bestuurslid van de Oudheidkamer, de tegenwoordige Historische Vereniging van Rhenen. In de vijftiger jaren was hij voorzitter. Ook maakte hij deel uit van de Gezondheidscommissie te Zeist. Hij werd reeds sinds 1906, samen met apotheker J.J. Post, vele malen als commissielid door B&W van Rhenen voorgedragen, maar pas in 1919 mocht hij deel uitmaken van deze instelling. De Gezondheidscommissie adviseerde gemeentes bij allerlei zaken, zoals bij het vaststellen van onbewoonbaar verklaarde woningen, bij het sluiten van putten met ongezond water en ook is een geval bekend waarbij het grote aantal krekels in een van de Rhenense bakkerijen aanleiding gaf tot ingrijpen van de Commissie.

Zo werd Waller in 1921, op advies van de Gezondheidscommissie te Zeist, tot schoolarts te Rhenen benoemd. Deze Gezondheidscommissie werd overigens in 1936 opgeheven, omdat de afzonderlijke gemeentes over voldoende controlemogelijkheden op het gebied van de volksgezondheid beschikten. Ook is Waller een tijd lang spoorarts geweest. Hij was toen belast met de medische controle van de spoorwegarbeiders, die toen nog werkzaam waren bij het station in Rhenen. Hierdoor kreeg Waller de speciale bevoegdheid om over de spoorbrug te mogen fietsen, iets dat voor anderen verboden was, maar soms stiekem door schooljongens toch werd gedaan.

Tijdens de oorlog heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt voor het Rode Kruis. Hij kreeg reeds in 1939 de hoogste onderscheiding die deze instelling kent, het 'Kruis van Verdienste'. In de mobilisatie-periode vonden vele militairen in zijn huis onderdak. Er was achter het huis in het bos een commandopost en een ziekenverzorgingspunt ingericht. Dokter Waller heeft vele jaren zitting gehad in de plaatselijke schoonheidscommissie. Voor zover viel na te gaan, maakte hij van 1927 tot 1943 deel uit van dit college, waarin hij, samen met de Amersfoortse architect J.B. van de Haar en de heer M.C. Philipse (raadslid en bewoner van Remmerstein), veel invloed heeft uit kunnen oefenen op het uiterlijk van de in die jaren nieuw ontworpen bouwwerken. Hij kon hier vermoedelijk een kleine compensatie vinden voor zijn oude wens, architect te worden.

William Waller ging als huisarts in 1938 met pensioen, waarbij hij zijn praktijk overdroeg aan dokter C.J. van Kerkwijk, maar dat betekende allerminst dat hij op zijn lauweren ging rusten. Hij verzorgde de armenpraktijk en bleef gemeente- en schoolarts, en in deze laatste hoedanigheid bracht hij jaarlijks verslag uit over de gezondheidstoestand van de scholieren.

Een opvallend advies van hem treffen we in 1941 aan, toen hij constateerde dat de algemene zindelijkheid en verzorging

Dokter Waller in zijn eerste auto, een Renault, aangeschaft in 1913, provinciaal nummer L-811; naast de auto staat dochter Mae Waller. Op de rechterfoto de familie Waller in deze Renault op het ijs van de dichtgevroren Rijn in de barre winter van 1916 (fotocollectie familie Waller en H.P. Deys)

Gezelschap op de stoep voor het huis Poelenstein; in het midden het echtpaar Waller met hun dochtertje Mae. In de auto specialist-arts Van Hogenhuizen, die voor Waller tijdens zijn vakanties waarnam. Ook hij bezat dus een auto; naast de auto diens vrouw (fotocollectie familie Waller)

van de huid meer te wensen overliet dan gewoonlijk, hetgeen door hem aan zeepgebrek werd toegeschreven. Vandaar dat door hem het voorstel werd ingediend om een proef te nemen met schoolbaden, hetgeen overigens geen succes is geworden. Voor alle leerlingen bestond er sinds januari 1942 gelegenheid tot baden. Motief was gebrek aan zeep, waardoor de reinheid van kinderen niet optimaal was, met als gevolg huiduitslag en hoofdonreinheid. Arme kinderen kregen van gemeentewege zeep uitgereikt. Op advies van de inspecteur voor het lager onderwijs werd er eerst door de inspectie voor de lichamelijke opvoeding een proef genomen met leerlingen uit de hoogste klassen.

In het Wijkgebouw waren 6 douches aanwezig, zodat men dacht dat de 700 leerlingen in 34 uur een beurt zouden hebben gehad. Achteraf bleek dat slechts 25% hiervan gebruik maakte. Daarom werd bepaald dat dit zo veel mogelijk klassikaal moest geschieden. Degenen die niet wilden baden moesten onder toezicht op school aan het werk worden gehouden. Dokter Waller en zuster Van Lonkhuijzen bezochten ouders om ze van het belang van baden te overtuigen. De regeling werd in juni 1943 echter ingetrokken wegens gebrek aan belangstelling.

Rhenen trad de Tweede Wereldoorlog niet onvoorbereid tegemoet. Reeds in 1936 werd overleg gevoerd over samenwerking tussen de Rhenense burgemeester M.L. van Holthe tot Echten, Waller, de Commandant der Vrijwillige Brandweer N. Souwerbren, het Hoofd van de Opruimingsdienst W. Zanen, het Hoofd van de Economische Burgerwacht J. Hoving en het Hoofd van de LBD (de Luchtbeschermingsdienst) T.A. Deen. In verband met de toenemende oorlogsdreiging werden vele voorbereidingen getroffen, vooral om de burgerbevolking zo goed mogelijk te beschermen. Volgens een opgave van medio mei 1939 aan het secretariaat van de Subcommissie Centraal Ziekenhuis te Zeist waren in Rhenen 2 gediplomeerde verplegers en een verpleegster aanwezig en 19 door het Nederlandse Rode Kruis opgeleide EHBO-gediplomeerden. In Rhenen bleken toen 7 artsen gevestigd.

In december 1941 konden kinderen zich bij dokter Waller laten inenten tegen difterie. Aan kinderen werden vitamine C- en D-tabletten uitgereikt. Er bestond een Besluit op het bestrijden van wandgedierte en zuivering van woonhuizen. In een aantal gevallen werden wandluizen aangetroffen en is zelfs proces-verbaal opgemaakt, omdat sommigen niet aan hun hygiënische verplichtingen hadden voldaan. De gemeentearchitect hield regelmatig onderzoek naar de

Een optocht trekt langs het huis Poelenstein (fotocollectie familie Waller)

De Herenstraat ter hoogte van huize Poelenstein en het huis zelf, versierd ter gelegenheid van de Onafhankelijkheidsfeesten in 1913 (fotocollectie familie Waller)

handhaving van de voorschriften. Zelfs werden, volgens een klacht van de brigadecommandant van de Marechaussee, wandluizen aangetroffen in de cellen. Ook in een enkele school werden wandluizen aangetroffen. Er was tuberculose in Rhenen. Men kon zich gedurende de eerste oorlogsjaren kosteloos laten immuniseren tegen difterie en roodvonk, en dokter Waller had hier een grote verantwoordelijkheid te dragen. Overigens zijn weinig gegevens beschikbaar over de verspreiding in Rhenen van besmettelijke ziektes, zoals kinkhoest, roodvonk, difterie, mazelen, pokken e.d.

Dat toen niet iedereen even enthousiast was over de plaatselijke gezondheidszorg, een verschijnsel uit alle tijden overigens, blijkt uit een klacht die in 1921 door het raadslid E.P. van Dijk bij B&W ten aanzien van dokter Waller werd ingediend betreffende 'zijn optreden in de praktijk in de avonduren'. Het gaf het college aanleiding om een 'conceptverordening regelende zijn optreden als schoolarts' op te stellen.

In de naoorlogse jaren heeft hij als rentenier geleefd. Men kon hem in de stad nog vaak tegenkomen: een krasse, oude, gebogen lopende ,ie nog tot op het eind in zijn kleine Morris of Austin reed. William Waller stierf te Rhenen op 24 oktober 1971. Hij had er na die 94 levensjaren een welbesteed leven op zitten. Architect J.B. van de Haar ontwierp het familiegraf, thans nog aanwezig op de Algemene Begraafplaats aan de Achterbergsestraatweg, zo'n 30 meter achter het centrale begrafenishuisje.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Bronnen m.b.t. huis Poelenstein:

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij de artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2014. Voorts:
Over de ouderdom van Gasthuis en Gasthuiskapel zie: J. van Ostveen en A. van Oostveen – Bonnema, *Het Gasthuis te Rhenen*, Westerheem 2002, jaargang 51, nummer 3, p. 161-166. Idem, *Nogmaals de Gasthuiskapel te Rhenen*, Oud Rhenen, 28e Jaargang, september 2009, No. 3, p. 58.
Manualen van Ontvangsten van de Rentmeester Generaal der Domeinen en Staten van Utrecht, Financiële Instellingen, Toegang 37, Inv.No.'s 7-14, periode 1556-1567, en 107, anno 1617 (Het Utrechts Archief).
Genealogische en Heraldische handschriften van P. van der Schelling (GHS 50B19) en M.L. van Hangest D'Yvoy (GHS50D31), Collectie CBG Den Haag.
Dr. M.J. Bok, nog niet gepubliceerde genealogie van de familie Vosch van Roelinxweert (Roelingsweerd).
A.J. Maris, *Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen uit het Landsheerlijke Tijdvak – I. De Nederstichtse leenacten (1394-1581)* ('s-Gravenhage 1956), o.a. p. 477 en 478.
P.W.A. Immink en A.J. Maris, Registrum Guidonis (Utrecht 1969), p. 138, 144 en 228.

Bronnen Biografie Waller:

H.P. Deys, *William Waller (1877-1971) huisarts te Rhenen*, in: Utrechtse Biografieën, De Utrechtse Heuvelrug-Zuid, Utrecht 2006, p. 202-207 (hierboven integraal weergegeven). Hier is dus sprake van 'eigen plagiaat' van auteur Henk P. Deys.
De Waller-foto's zijn afkomstig uit een familiealbum van dokter Waller (in bezit van Cynthia Nedorost).
Genealogie Waller in Nederland's Patriciaat 78 (1994), p. 444-520.
Gemeentearchief (bevolkingsregister en burgerlijke stand, notulen gemeenteraad)
Geprekken met oud-Rhenenaren
Informatie verstrekt door (wijlen) dochter Carla Nedorost-Waller en haar kinderen Cynthia en Victor Nedorost.

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De smederij van Bovenschen en de bodewoning

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Op zoek naar de oudste bewoning van de Rhenense binnenstad en om verder inzicht te krijgen in het ontstaan van de stad Rhenen vervolgen we met de geschiedenis van twee huizen in de Rhenense binnenstad aan de noordkant van de Herenstraat in de buurt van de Bergpoort. Deze zijn daarom zo interessant omdat ze stonden in een gedeelte van Rhenen waar mogelijk de stad Rhenen is ontstaan. Het eerste huis vlakbij de Bergpoort werd vanaf de 16e eeuw voornamelijk bewoond door ambachtslieden, waaronder leden van de smedenfamilie Bovenschen.
In 1801 vestigde zich daar de uit Werthausen, Graafschap Meurs, afkomstige smid Wilhelm Bovenschen, die in dat jaar voor het gerecht trouwde met de Rhenense Gerritje Achterberg. Tegen de Bergpoort en de noordoostkant van de stadswal bevond zich de woning van de po(o)rtier van de Bergpoort; later kwam hier de bodewoning die hoorde bij het gemeentehuis van Rhenen. In dit huis, eigendom van de stad Rhenen, hebben, zoals gebleken is, in de 19e eeuw tevens leden van de familie Bovenschen gewoond. Leden van de familie Bovenschen hebben 5 generaties lang te Rhenen het smidsvak beoefend; behalve aan de Herenstraat hadden de Bovenschens smederijen in de Kruisstraat, de Torenstraat, de Oude Dijksestraat en in de Cuneralaan.

Oud briefhoofd van Smederij 'Bovenschijn' anno 1893

De smederij van Bovenschen – huisnummer A86/kadastraal nummer F402

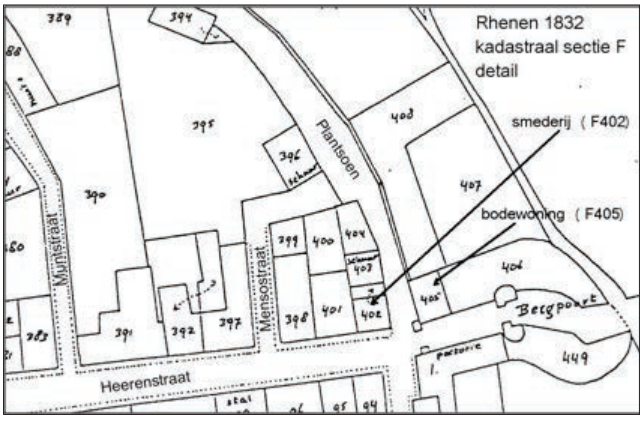
Aanvankelijke handelsnederzettingen konden in de middeleeuwen uiteindelijk uitgroeien tot ommuurde steden met een eigen stadsbestuur. Er vestigden zich meestal vanaf het begin al ambachtslieden, zoals smeden. Smeden waren belangrijk voor het vervaardigen van hoefijzers, werktuigen voor het boerenbedrijf, gebruiksartikelen, gereedschappen zoals messen, bijlen, zagen en wapens. Deze ambachtslieden waren meestal verenigd in een gilde.

Voorts kwamen er natuurlijk de herbergen en gasthuizen, en niet te vergeten een kerk of kapel met bijbehorende mogelijkheid om doden te kunnen begraven.

De Rhenense smeden hebben ook steeds onderhouds- en reparatiewerkzaamheden aan de stadspoorten en -hekken en openbare putten en pompen verricht (Deys 1998).

In een nieuwe stad werden veelal percelen land uitgegeven waarop huizen konden worden gebouwd. De oorspronkelijke grondeigenaren en hun nazaten trokken hier jaarlijks een rente uit, een zogenaamde 'tijns'. Het gaat vaak om een klein bedrag, desalniettemin bleef deze jaarlijks te betalen rente bestaan tot in de 19e eeuw. Dit om het oorspronkelijke grondrecht aan te geven. Deze jaarlijkse rente, ook wel 'uitgang' genoemd, werd soms later afgekocht.

De tijnsregisters en de jaarrekeningen van instanties als de Cunerakerk of het Gasthuis zijn dan ook belangrijke bronnen voor studies naar de bewoningsgeschiedenis van huizen in de Rhenense binnenstad.

Een smid en een timmerman aan het werk als ambachtslieden. Uit: Jan Luyken 'Het menselijk bedrijf' (1694)

Aan de oostkant van de stad Rhenen, vlakbij de Bergpoort, bevond zich reeds midden 16e eeuw een huis, waarvoor jaarlijks aan het Gasthuis een 'uijtgang' van 12 stuivers betaald moest worden, een verplichting die zelfs nog tot in de 19e eeuw bleef bestaan.

De Heerenstraat was vanaf de 14e eeuw de belangrijkste doorgaande weg dwars door Rhenen geworden. Er stond aan deze straat een aantal percelen die tijnsplichtig waren aan de heren van Abcoude. Deze heren van Abcoude hebben ongetwijfeld, net als te Wijk bij Duurstede, een belangrijke rol gespeeld in de stadswording van Rhenen. De stad Rhenen was aanvankelijk tweeherig. Van Iterson suggereert in zijn boek *De Stad Rhenen* (1960) dat de stad Rhenen hier (er was ooit een curtis) begonnen zou zijn. Voorts speelt het Gasthuis een belangrijke rol in de buurt van de Bergpoort. Ook voor huizen vlak in de buurt, zoals het huis De Pauw, moest jaarlijks aan het Gasthuis een 'uitgang' betaald worden.

Er zijn aanwijzingen dat er in de middeleeuwen vlakbij de Bergpoort zelfs een (vrouwen)gasthuis gestaan heeft. De jaarlijkse 'uitgang' die voor de huizen in de buurt van de Bergpoort betaald moest worden, vinden we terug in de Gasthuisrekeningen. De inkomsten hiervan kwamen ten goede aan het Vrouwengasthuis, dat zich later bij de school in de buurt van de Cunerakerk bevond.

Aan de hand van Gasthuisrekeningen en belastingkohieren (b.v. haardstede- en familiegelden, inning 40e penning), transporten en notarisrekeningen hebben we de eigenaren en bewoners van bovengenoemd huis bij de Bergpoort vanaf de 16e eeuw kunnen traceren.

Detail uit de plattegrond van Rhenen, door Jacob van Deventer circa 1568

Bij de voorgaande artikelen in Oud Rhenen over de geschiedenis van huizen in de Heerenstraat in de buurt van de Bergpoort betrof het meestal aanzienlijke personen als eigenaren en bewoners. Veelal van adellijke afkomst en met 'klinkende' namen als Valckenaer, Van Gelder, Smissaert, Van Mathenesse, Klerck en Vonck van Lienden.

Deze families lieten zich begraven in de Cunerakerk waarin rouwborden werden opgehangen met hun familiewapens. Eenvoudiger lieden werden meestal begraven op het kerkhof bij de Cunerakerk. Voor het goed functioneren van een stad waren ambachtslieden onontbeerlijk. Dit keer willen we daarom de geschiedenis van een huis bij de Bergpoort belichten waar eeuwenlang voornamelijk ambachtslieden hebben gewoond. Dus eens een keer geen adel of 'dure' mensen met hun familiewapens, maar meer 'noeste werkers', zoals smeden en timmerlieden.

16E EEUW

In de rekeningen van het Gasthuis van 1547/8 staat Jan de Cuyper vermeld met een *'huys aen de Bergpoort'*, die 12 stuivers per jaar verschuldigd is. Ergens tussen 1548 en 1570 blijkt dit huis te zijn overgegaan op Aernt (Aert) Adriaensz. Hij is de 12 stuivers jaarlijks schuldich *'uyt sijn huys in de Lange Heerstraet aen de noortsijde opten hoeck van die Berchpoort'*. Volgende eigenaar is Jan van Coelen.(1578-1583).Volgende eigenaar blijkt Jan Jansz Crauwel te zijn, die meerdere huizen in Rhenen in zijn bezit heeft. Hij wordt in 1559 reeds genoemd als slotenmaker (slootmaker) en is in 1558 gehuwd met Catharina Berntsdochter. Op 29-5-1587 'lijftochten' zij elkaar met betrekking tot een *'huysinge staende aen de Berchpoort'* (regelen het vruchtgebruik bij overlijden). In de periode 1594-1602 wordt te Rhenen een Dirck Jansz Crauwel genoemd die eveneens slotenmaker is, maar ook in de stadsrekeningen voorkomt met rekeningen voor ander ijzerwerk. Hij lijkt een zoon te zijn van genoemde Jan Jansz Crauwel. Hij dient niet verward te worden met de volgende eigenaar Dirck Jansz van Wijnterswijck, die timmerman en kistenmaker is, een heel ander beroep dus. Laatstgenoemde wordt genoemd als eigenaar in de periode1594-1610 en daarna tot 1620 Dirck Jansz (van Wijnterswijck vermoedelijk), die jaarlijks 12 stuivers aan het Gasthuis betaalt *vuyt syn huys aende Berchpoort*. Dirck Jansz van Wijnterswijck wordt reeds in 1593 genoemd als timmerman en als maker van doodskisten.

17E EEUW

Later, in de 17e eeuw bevinden zich ter plaatse huizen in bezit van Meinske Dircx van Wijnterswijck met aangebouwde kamertjes *'waer het witte cruys uijthangt'*. Mogelijk is zij een dochter van Dirck Jansz van Winterswijck die in de 16e

Een wever aan het werk in de 17e eeuw (Jan Luyken 1694)

eeuw te Rhenen genoemd wordt. Het is niet duidelijk waar dat 'witte kruis' precies op slaat. Zij is mogelijk dezelfde als een weduwe van Oth Hendricksz, die Meijns Otten werd genoemd. Wij komen haar naam namelijk ook tegen in verband met dit huis bij de Bergpoort. Oth Henricsz wordt namelijk in de rekeningen van 1634-1637 genoemd als de eigenaar, daarna de weduwe van Oth Hendricksz en vervolgens tussen 1650 en 1657 Meijns Otten.
In 1641 wordt een Meijnsken Dirx, de weduwe van Oth de molenaar, genoemd..

In 1659 en 1661 verkopen Meijnske Dircx van Winterswijk en haar erfgenamen aan Gijsbert Franssen en Hillichjen Stevens gedeelten van *seeckere huijsinge aen de Berchpoort daer tegenwoordich uijthangt het witte cruys mit kamertgens daeraen gemaekt*. Voor het huis met annexis moet jaarlijks een 'uijtgang' van 12 stuivers aan het Gasthuis betaald worden. Gijsbert Fransz was linnenwever en ondertrouwde te Rhenen 27-3-1659 met Hillichjen Stevens, de weduwe van Michiel Tijnagel, met wie ze, afkomstig van Amsterdam, in 1639 getrouwd was.

Gijsbert Franssen komt in financiële problemen en raakt 'onvermogend'. Het huis bij de Bergpoort, door hen bewoond, wordt in 1695 publiek verkocht. Het huis wordt gekocht door een smid, Willem van Echtelt (Egtelt); deze was als j.m. van Wamel op 23-2-1696 te Rhenen getrouwd met Anneke van Kesteren. Zij laten te Rhenen tenminste 4 kinderen dopen. Zij verhuizen later binnen Rhenen en in 1708 wordt het huis 'cum annexis' wederom publiek verkocht.

Op het huis rust dan nog steeds de jaarlijkse uitgang aan het Gasthuis van 12 stuivers.

Er bevond zich vanouds tevens een smederij onderaan de Molenstraat vlakbij de Raderput. Smid Willem van Egtelt was daar met zijn gezin naartoe verhuisd. Zijn weduwe woonde uiteindelijk in de Grutterstraat, waar zij is overleden.

18e eeuw

De nieuwe eigenaar van het huis wordt in 1708 Jurrien Koetsier, gehuwd met Lijsbeth Klarenbos.

Jurrien Koetsier trouwde, als weduwnaar van Lijsbeth Aartse (van Soelen), te Rhenen op 7-8-1735 met Lijsbeth (van) Klarenbos, ged. Rhenen 22-4-1714, dochter van Barent Hendrikse Klaerbosch en Teuntje Wichmans. Zij laten in de periode 1736-1748 7 kinderen te Rhenen dopen. Jurrien Koetsier stond circa 1750 te boek als metselaarsknecht. Hij overlijdt in 1749.

Lijsbet van Klarenbos, weduwe van Jurien Koetsier, wonende te Rhenen, trouwt te Rhenen op 10-9-1752 met Abram van Vulpen, weduwnaar van Hendrina Fransen, wonende te Rhenen. Uit dit huwelijk worden nog twee kinderen geboren. Abraham van Vulpen overleed in 1773.

Hij was portier van de Rijnpoort. Aanvankelijk bleven ze in het huis bij de Bergpoort wonen, echter na 1757 zijn ze vermoedelijk in het portiershuis van de Rijnpoort gaan wonen, want in de periode 1757-1781 worden achtereenvolgens Marrie Busquint (1757-1763), Peter de Hoog (1765-1766), Johannes Hulshof (1768-1770), Leendert Rademaker (1772-1775) en Berend van Vulpen (1781) genoemd als bewoners.

Na het overlijden van Abraham van Vulpen neemt zijn vrouw Lijsbeth Klarenbosch het portierschap van de Rijnpoort van hem over. Zij overleed in 1795 en werd op 25-7-1795 begraven op het kerkhof te Rhenen. In 1793 wordt zij nog steeds 'poorterse' van de Rhijnpoort' genoemd.

Het huis aan de Bergpoort was op 2-2-1785 verkocht aan Dirk van Noort, weduwnaar van Jacomina van Manen. Deze was onder de naam Dirk van Oort op 27-2-1774 te Rhenen getrouwd met deze Jacomina van Manen, ged. Rhenen 20-6-1756, dochter van Anthonis van Manen en Willemina Booms. Zij kregen samen ten minste 8 kinderen in de periode 1774-1782.
Ook deze Dirk van Noort woonde zelf niet in het huis aan de Bergpoort, maar verhuurde het onder andere aan Roelof van Klarenbos.

Het huis wordt op 13-4-1805 verkocht aan Willem Bovenschen en zijn vrouw Gerritje Achterberg.
Wilhelm Bovenschen, ijzersmid, kwam in 1801 met attestatie van Friemersheim bij Meurs (Duitsland) naar Rhenen, waar hij op 25-10-1801 trouwde met de Rhenense Gerritje Agterberg. Zij was een dochter van Jacobus Gerritsen Achterberg en Johanna Gadermans, ged. te Rhenen 4-10-1778. Vijf generaties lang oefenden Bovenschens het beroep van smid uit in de smederij bij de Bergpoort (zie ook Stamreeks Bovenschen aan het einde van dit artikel).

19e en 20e eeuw

Het pand F402 aan de Heerenstraat is van ongeveer 1800 tot ca. 1970 steeds in bezit geweest en bewoond gebleven door de familie Bovenschen.
In 1809 woonde er op nr. 73 een Willem Bovenschen, die hoefsmid en tapper (kroeghouder) was. In 1812 blijkt het huisnummer 86 geworden te zijn en zo vinden we tot 1830 dat hier Willem Bovenschen smid was. In een belastingkohier van 1813 staat aangetekend 'gering debiet', hetgeen inhield dat de zaken toen niet zo goed gingen. Willem Bovenschen was later tevens pachter van het Rhenense veer; hij overleed in 1833 in het veerhuis aan de overkant van de Rijn, gemeente Lienden, waar hij bij zijn dochter inwoonde.
Bij de Volkstelling van 1830 was de 52-jarige smid Willem Bovenschen, geboren in Werthausen (bij Duisburg), op

Schilderij van H.E. Roodenburg. Blik op het huis van Bovenschen gezien vanuit de Bontekoestraat. Voor het huis staan lindebomen.

Heerenstraat 86 gehuwd met Gerretje Achterberg. Inwonend was onder meer zijn zoon, de 28-jarige smid Hendrik, gehuwd met de even oude Elisabeth Jacobse(n). In 1840 is Hendrik, hoefsmid, de hoofdbewoner. Inwonend waren zijn broer, de 28-jarige hoefsmid Gerrit Jacobus, en de 18-jarige Jan Faber uit Dodewaard. Gerrit trouwde in 1847 met Aaltje van Walsem en vestigde zich aan de andere hoek van de Plantsoenstraat, op F405. Dit huis, Heerenstraat 87, gemeentebezit, werd aan Gerrit Jacobus Bovenschen, ijzersmid, voor 6 jaar verhuurd à *f* 40,= per jaar 'onder verplichting van behoorlijke sluiting en opening van de Bergbarrière, welke sluiting en opening thans niet meer geschiedt'. We vinden hem dan als 'tapper' (kroegbaas), maar ook als ijzersmid in het bevolkingsregister ingeschreven. Na 1850 werd het nummer 86 gewijzigd in 97 (en het adres van Gerrit Jacobus veranderde van 87 in 98).

In 1862 werd de smederij nog steeds bewoond door Hendrik Bovenschen, ijzersmid, met zijn vrouw Elisabeth Jacobse(n). Het is niet na te gaan hoe lang hij er woonde. In elk geval kwam hierna rond 1900 Arend Bovenschen, bijgenaamd 'de Pruus', omdat men in Rhenen wist dat de familie Bovenschen ooit uit Pruisen afkomstig was. Hij was gehuwd met Jannigje Bos. Het smedenbloed stroomde de Bovenschens overigens door de aderen, want we vinden rond die tijd ook dat Willem Bovenschen, gehuwd met Hendrina Mandersloot, in de Oude Dijksestraat een ijzersmederij had. Willem werd als smid opgevolgd door zijn zoon Albertus (gehuwd met Gijsberta de Rooder). Bovendien was Dirk Albertus Bovenschen (geb. 1880, gehuwd met Johanna Hendrika Borgstede) smid aan de Cuneralaan en een Arend Bovenschen, die smid was aan de toenmalige Heerenstraat, op de hoek met de Kruisstraat.

Hendrik (†1878) en Elisabeth (†1873) hadden geen mannelijke nazaat en de smederij werd overgenomen door Arend (1849-1942), een zoon van Hendriks broer Gerrit Jacobus (van de overkant, F405). Arend, die trouwde met Jannigje Bos, heeft de smederij beheerd ongeveer tot 1915, toen zijn zoon Jan (1889-1978), gehuwd met Jacoba Pieternella Beekman het bedrijf overnam. Hun zoon Jan Engel (1920-2013), gehuwd met Roelofje Bor, is naar schatting van 1942 tot aan ongeveer 1970 in het pand als smid, maar vooral als rijwielhandelaar en -hersteller werkzaam geweest.

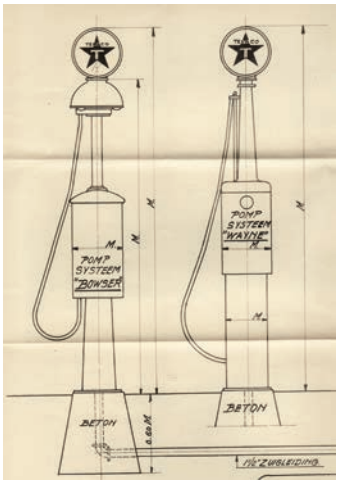
Het bedrijf is in de vorige eeuw met zijn tijd meegegaan. In 1924 vroeg Jan sr. een hinderwetvergunning aan voor het plaatsen van verschillende machines met electrische drijfkracht. Zijn argumentatie was 'dat hij voornemens was de schuur en bergplaats achter zijn werkplaats en woonhuis te verbouwen tot werkplaats en smederij' met electrische drijfkracht van een boormachine, vuurhaard en slijpsteen'. In de werkplaats zouden hoogstens 5 personen werkzaam zijn. De electrische motor voor drijfkracht zou stroom ontvangen van de electrische centrale te Rhenen, namelijk gelijkstroom van 2 maal 220 volt. In een ander document staat: 2 electromotoren met een gezamenlijk vermogen van 2,15 pk.

Aanvraag plaatsing benzinepomp; tekening op hinderwet-aanvrage uit 1926 met foto van de geplaatste pomp

In 1926 vroeg Arend Bovenschen (Heerenstraat 95) vergunning voor een benzine-installatie voor de voorgevel, en wel van de Continental Petroleum Companij te Rotterdam (Texaco Petroleum Producten). Het was een benzine-installatie met ondergronds reservoir van ten hoogste 2000 liter en bovengrondse aftapinrichting. Het zou de benzinepomp worden die op de zuidoostelijke hoek van het pand stond, hoek Heerenstraat/Plantsoen. Een terloopse opmerking van de Arbeidsinspectie over de hinderwetvergunning 1933 is interessant. 'In het KB van 7-8-1889 wordt een voorwaarde genoemd, volgens welke de vergunning te allen tijde kan worden ingetrokken, maar die in werkelijkheid geen voorwaarde is, doch slechts een willekeurige bepaling, die aan de vergunning een opzegbaar karakter zou geven, hetwelk de wet niet kent. Het geval toch, waarin een verleende vergunning kan worden ingetrokken, is bij de wet zelve in art. 20 voorzien en derhalve heeft het gemeentebestuur daaromtrent niets te bepalen, terwijl het bovendien niet aangaat aan een bevoegdheid, die de wet in zekere gevallen toekent, een on-

De smederij in 1927 met benzinepomp (Fotocollectie H.P. Deys)

1926 aanleg pompinstallatie door Cont. Petr. Comp. te R'dam

beperkt karakter te geven', en: 'de omstandigheid, dat van een inrichting hinder van ernstige aard is blijven bestaan, geen grond kan opleveren tot intrekking der vergunning op grond van artikel 20, wanneer van die vergunning geheel naar de voorwaarden, waaronder zij is verleend, is gebruik gemaakt, maar kan alléén aanleiding geven tot het opleggen van nieuwe voorwaarden'. Waarschijnlijk zijn dit voortekenen geweest van een strijd met de gemeente Rhenen aangaande bouwvergunningen. Toch kreeg hij in 1932 ook een hinderwetvergunning voor het plaatsen van een luchtdrukhamer met een electromotor van 3 pk.

Jan Bovenschen heeft in de tweede helft van de jaren 1930 vermoedelijk flink willen uitbreiden, maar hij kreeg de wind niet mee. In 1927 en 1928 zijn verschillende bouwtekeningen ingediend. Aanvankelijk waren er te weinig gegevens; door B&W werd verzocht om duidelijker tekeningen. Uiteindelijk is de aanvraag geweigerd omdat het plan in strijd was met de bouwverordening van 1905 in verband met de rooilijnverordening van 1925. Het bleek geen gedeeltelijke, maar een gehele verbouwing te zijn. Het Rooilijnbesluit (van 29-9-1925) hield in dat wanneer een totale vernieuwing plaats zou vinden, de rooilijn terug moest. Dit gold voor de gehele Heerenstraat, die hoognodig aan verbreding van de doorgaande weg toe was. Hieraan voldeed in die tijd slechts een enkel pand. De verwoestingen van 1940 hebben ruimschoots de gelegenheid geboden hieraan te voldoen.

Jan Bovenschen, de zoon van Arend, heeft ten aanzien van bouwvergunningen sinds 1927 gedurende tien jaar nogal wat problemen met de gemeente Rhenen gehad. Hoofdoorzaak is vermoedelijk zijn weigering, ondanks aandringen van de Gemeente, om zijn voorgevel bij de eerstvolgende verbouwing 2,10 m terug te plaatsen. Vanaf 1927 werden aanvragen voor bouwvergunningen geweigerd, omdat men vermoedde dat Bovenschen in etappes uitbreiding zou willen plegen. Een andere keer werd geen vergunning afgegeven omdat het 'in wezen een vernieuwing is, en dan het Rooilijnbesluit van kracht wordt', en: 'omdat het plan in strijd is met de bouwverordening van 1905 in verband met de rooilijnverordening van 29 sept. 1925, d.w.z. als totale vernieuwing plaatsvindt, de rooilijn terug moet. Het blijkt geen gedeeltelijke, maar gehele verbouwing te zijn'. In 1929 leidde een aanvraag voor het aanbrengen van een raam tot een uitgebreide correspondentie betreffende een beroepsprocedure. Een andere keer lazen wij de opmerking: 'De weigering tot verlening bouwvergunning berust op het feit dat door allerlei (ook oudere) wijzigingen het geheel valt onder het Rooilijnbesluit. Kennelijk wilde men een grote verbouwing in gedeelten realiseren'.

In 1933 kreeg Jan een bouwvergunning 'voor het vergrooten van zijn smederij'. Bovenschen wekte, volgens de Gemeente, de indruk dat hij in etappes naar een geheel nieuw pand toe wilde. Er heeft in die jaren een zeer uitgebreide correspondentie met Provincie en Ministerie plaatsgevonden. In 1937 werd een aanvraag 'verbouwen winkelpui' door de Schoonheidscommissie afgekeurd: 'Het betreft een voornaam punt in de gemeente en zal het nu een lelijk vooruitstekend bouwsel blijven'. Hij kreeg wel in 1937 een vergunning voor de verbouwing van de winkelpui, waarbij een deur in het midden met een venster links en rechts werd vervangen door een grote etalage en een deur links. In 1937 bleek tijdens de bouw een stalen balk te zijn klaargelegd, die niet op de goedgekeurde tekening stond, waarmee de verdenking viel op clandestien ontduiken van het rooilijnbesluit. De

De verwoeste binnenstad met op de voorgrond de smederij

Foto van de Herenstraat met de situatie na de beschietingen in de meidagen van 1940.
Smid Jan Bovenschen gaat onverstoorbaar door met zijn werk

De Heerenstraat in 1934

De huidige situatie met Chinees restaurant Golden City

bouwtekening toont de nieuwe situatie nadat er op een later overgeplaatst velletje papier en nieuw plan werd ingediend. Blijkens teksten op de pui was de *Rijksgediplomeerde hoefsmid J. Bovenschen* tevens *Huis grof & Kachelsmid*. Hij was agent van de **E**erste **N**ederlandsche **Ri**jwiel- en **M**achinefabriek v/h H. Burgers. Op een zonnescherm anno ca. 1935 staat 'Rijwielhandel' en 'Haarden', terwijl op een markies voor het zijraam de aankondiging RADIO vermeld wordt.

Na de beschietingen van mei 1940 bleef er niet veel meer over van de winkel en de smederij. De overgebleven puinhoop is gedeeltelijk zichtbaar op een foto van mei 1940. Navrant is de foto waarop Jan tussen de puinhopen van zijn smederij, met hamer en aambeeld bezig is.

In het kader van de Wederopbouw kreeg Jan Bovenschen in oktober 1941 een bouwvergunning voor het 'bouwen woon-winkelhuis met smederij'. Zijn zoon Jan Engel nam het bedrijf over en eindigde zijn bedrijf voornamelijk als rijwielverkoper en -hersteller.

In 1982 werd de rijwielhandel beëindigd als gevolg van een regeling van de gemeente/overheid over het saneren van het totaal aantal rijwielbedrijven: er waren er te veel in Rhenen, namelijk binnen een straal van 500 meter telde men vijf rijwielhandelaren: Jan Bovenschen, Peter v.d. Pijl, Jan Huydink, Kees Rozeboom en Anton Puijk. J.E. Bovenschen heeft het pand enige tijd verhuurd aan de ondernemer Kleijn, die er een kledingoutlet had. Daarna is het gekocht door de firma Wegh (Grotenhuis), die inmiddels in het voormalige pand van Henk Groenen aan het Plantsoen, hoek Menzostraat, gevestigd was. Er is in 1981 een 'corridor' (fly-over) gemaakt van de winkel van Wegh aan het plantsoen naar het oude pand van Jan Engel Bovenschen. Daarna is het pand verkocht aan de familie Man, die er in 1988 het Chinees restaurant 'Golden City' in vestigde, dat er tot op de dag vandaag nog staat.

Portierswoning later bodewoning – huisnummer A87/kadastraal nummer F405

Er zijn door de eeuwen heen tot midden 19e eeuw zogenaamde portiers (of poortiers) geweest van de Bergpoort, Rijnpoort en Westpoort. Deze poorten gingen 's avonds op slot en er werd tol geheven om de stad in te mogen gaan. Het jaarloon van alle drie portiers heeft jarenlang 27 gulden elk bedragen. Waarschijnlijk hoefden ze geen huur te betalen voor de (stads)woning waar ze in woonden, maar het jaarloon was dusdanig laag dat men er vaak een baantje als bode of keurmeester bij had. Voor de stad brachten de tolgelden nauwelijks genoeg op om de portiers te kunnen betalen.

Als 's avonds de poorten gesloten werden werd er een poortklok geluid. De poortklokkenluider werd hiervoor ook betaald. Om tot nu toe onbekende reden werd de portier van de Bergpoort in de 16e eeuw door de kerk betaald; de jaarlonen van de andere portiers kwamen voor rekening van de stad. Er was dus een bijzondere relatie van het stadsgedeelte bij de Bergpoort met Cunerakerk en Gasthuis, mogelijk terug te voeren naar de ontstaansgeschiedenis van de stad Rhenen. Hierna volgt een overzicht van de portiers van de Bergpoort en de bewoners van het portiershuis vanaf de 16e eeuw.

Het bij de Wederopbouw nieuwgebouwde pand werd begin 1945 licht beschadigd door geallieerde beschietingen vanuit de Betuwe.

Smederij Bovenschen - Heerenstraat Kadastraal F402

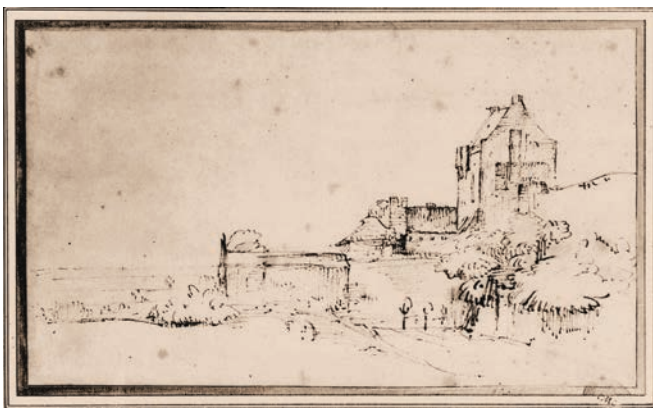
naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Willem Bovenschen geh/m Gerretje Achterberg inwonend zoon Hendrik g/m Elisabeth Jacobse(n)	hoefsmid, tapper (kroeghouder)	Willem Bovenschen (tot 1846) Legger nr. 30	Heerenstraat 73 1812: nr 86	F 402	1801-c 1840	geboren in Werthausen in 1813: 'gering debiet'
Hendrik Bovenschen geh/m Elisabeth Jacobse(n) inwonend ongeh. broer Gerrit Jacobus	hoefsmid, hoefsmid	Hendrik en Jacobus Bovenschen 1845-1870 Legger nr. 901	Heerenstraat 86	F 402	c 1840-c 1850	Gerrit Jacobus trouwt 1847 met Aaltje van Walsem en verhuist naar F 405, de portierswoning
Hendrik Bovenschen geh/m Elisabeth Jacobse(n)	ijzersmid	Hendrik en Gerrit Jacobus Bovenschen (1845-1871) Gerrit Jacobus en Aaltje van Walsem (later wed. Bovenschen) (1871-1889) Legger nr. 1771	Heerenstraat 86 -> 97	F 402 > 807	c 1850-c 1860	
Hendrik Bovenschen (†1878) geh/m Elisabeth Jacobsen († 1873) kinderloos	ijzersmid	Gerrit Jacobus en Aaltje v Walsem wed. Bovenschen Legger nr. 1771	Heerenstraat 97	F 807	c 1860-1887	Gerrit Jacobus † 1887
Arend Bovenschen g/m Jannigje Bos Aaltje van Walsem, wed. Gerrit Jacobus Bovenschen	ijzersmid	Arend Bovenschen 1889-1919 Legger nr. 2356	Heerenstraat 97> 133> 95	1886: F807 1890: F945	c 1880-1919 c 1887-1893	Arend bijgenaamd 'de Pruus', zoon van Gerrit Jacobus
Jan Bovenschen g/m Jacoba P. Beekman	ijzersmid	Arend Bovenschen 1889-1919	Herenstraat 95>63	1890: F945	1919-1940 1942-1959	pand verwoest in 1940; onteigening en wederopbouw 1941
Jan Engel Bovenschen g/m Roelofje (Fien) Bor	smid en rijwielhandelaar	Jan Bovenschen (1919-1940) Leggernr. 3724 Gemeente Rhenen 1940-1960 Leggernr. 5225	Herenstraat 63	1942: F1260	c 1942-1970	
Jan Engel Bovenschen g/m Roelofje (Fien) Bor	smid en rijwielhandelaar	Jan; Jan Engel en (zuster) Anna Krijntje Bovenschen (1948-c. 1970) Leggernr. 5798	Herenstraat 63	1948; 1961	c 1942-1970	Overname door B.A. Wegh, sinds 1988 Golden City

Voor alle bewoningsgegevens, ook in de tabellen in andere artikelen over huizen in Rhenen, geldt dat deze slechts bij benadering zijn vast te stellen. In de bevolkingsregisters ontbreekt namelijk vaak de datum van vestiging, en altijd de datum van eventuele verhuizing, of vernummering van de huisnummers. Daarentegen zijn de eigendomsgegevens, zoals vermeld in het Kadaster, veel exacter vastgelegd.

16e eeuw

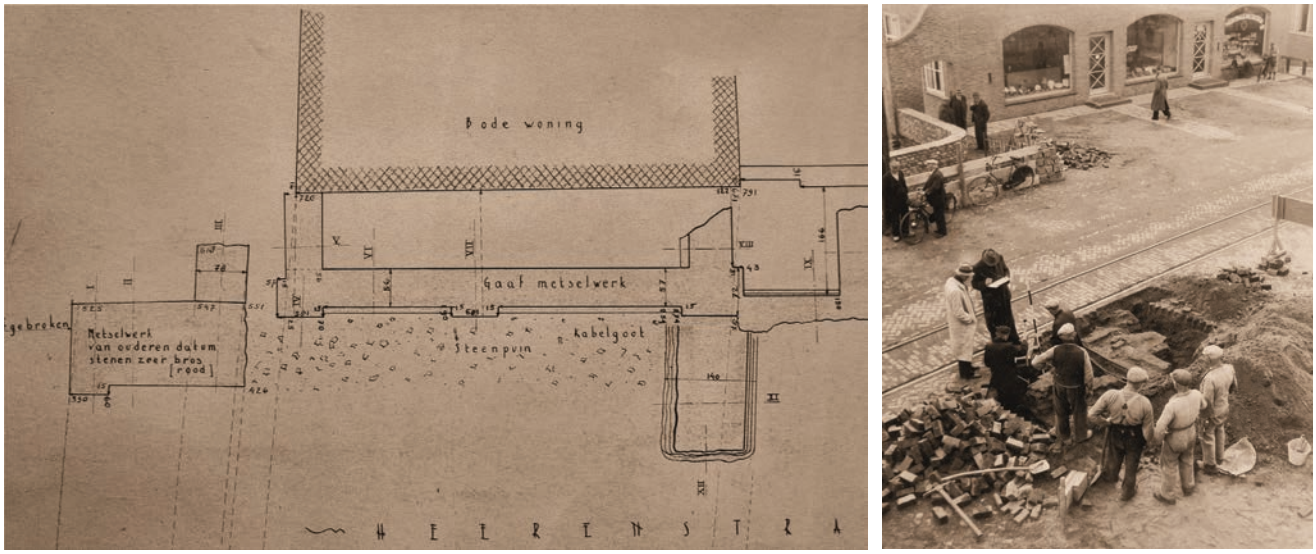
Op 16e eeuwse stadskaarten zien we bij de Bergpoort een hoog gebouw ingetekend (we komen hier later op terug bij de 17e eeuw). Het lijkt qua vorm een beetje op een 'stenen kamer', zoals Remmerstein. Op de kaart van Jacob van Deventer uit midden 16e eeuw is bij alle drie de stadspoorten een dergelijk gebouw afgebeeld, dus kan het zijn dat er geen relatie met de werkelijkheid was en het alleen maar een uniforme manier was om aan te geven dat er een stadspoort was.

In de 16e eeuw werd de portier van de Bergpoort door de kerk betaald; zo vinden we in de kerkrekeningen in de periode 1571-1603 dat hij daarvoor 18 pond (gulden) per jaar ontving. Portier was toen Christoffel (Stoffel) Willemsz, die tevens orgeltrapper was. Hij werd al in 1560 vermeld als 'orgelblazer' en hij kreeg hier jaarlijks 6 gulden voor. Portier van de Bergpoort was in de periode 1563-1572 Aert Adriaensz. Zo vinden we in de kerkrekeningen van 1571/2 vermeld: *Aert Adriaensz XVIIJ pont dat hij een heel jaer des stadts Berchpoort bewaert heeft, verschenen op ten lesten quatertemperis dach voor Korsmis anno XVcLXXJ Ergo hier XVIIJ L.*

In de latere rekeningen van 1597-1605 wordt een Dirck Goortsz (of Guertsz) genoemd als portier van de Bergpoort. Het blijkt dat hij enkele jaren tevens een huis in de Coninckstraet *tegens het Gasthuys over in het suyden* bezit. Niet bekend is of hij daar ook in woonde. Na 1603 komen we in de kerkrekeningen geen vermelding meer tegen van betaling van de portier van de Bergpoort. Vermoedelijk nam daarna de stad de betaling van de portiers van alle drie poorten voor haar rekening.

Gezicht op de Bergpoort vanuit het noorden door Rembrandt circa 1652

Fundamenten van een ouder gebouw, onder de bodewoning opgegraven in 1943, tekening van Tjitse van der Zee. Rechts een foto vanuit het vorige gemeentehuis van de opgraving, in zwarte jas Tjitse van der Zee

Alidt Aertsdochter, de vrouw van Stoffel (Willemsz) de portier, hield in die tijd samen met Anna Aertsdochter, Michiel Lambertsz weduwe, de kerk schoon. Zij poetsten het koperwerk en zetten de houten banken in de was. Vermoedelijk waren deze schoonmaaksters dochters van bovengenoemde portier Aert Adriaensz. Al met al een waar familiebedrijf: het portierschap, het schoonhouden van de kerk, het orgeltrappen en soms ook tevens een bode-ambt. Deze schoonmaaksters werden 'keersters' genoemd en ontvingen voor het schoonhouden 7 gulden en voor het in de was zetten en poetswerk 16 stuivers. De kwitanties van de 'keersters' werden voor hen geïnd door Stoffel Willemsz. ('naer oude gewoonte' staat erbij vermeld).

17E EEUW

Vanaf 1605 worden in de stadsrekeningen geen namen van portiers meer genoemd; we zien alleen maar een post van 81 gulden als jaarloon voor de drie portiers samen.

Op 24 januari 1637 wordt in plaats van Oth Adriaensz, gewezen portier van de Bergpoort, aangesteld Michael Tienacker (ook wel Tijnacker of Tijnagel genoemd). Deze ondertrouwde als weduwnaar te Rhenen op 27-1-1639 met Hilletjen Stevens, wonende te Amsterdam.

In de 17e eeuw woonde de portier van de Bergpoort vermoedelijk in een huis dat eigendom van de stad was en tegen de Bergpoort aanstond. Op een tekening van Rembrandt van circa 1652/1653 zien we een hoog gebouw met boven tegen de zijmuur iets wat lijkt op twee gemakken. Het zou kunnen zijn dat zich onder het dak ooit twee gevangenencellen hebben bevonden. Deze gemakken loosden dus op de droge gracht aan de noordoostkant van de stadsmuur. Het lijkt onwaarschijnlijk dat deze gemakken hoorden bij de portierswoning; immers, dan was 1 gemak voldoende. Het kan natuurlijk ook zijn dat dit gebouw ooit door meerdere gezinnen werd bewoond.

Toen in 1673 de Fransen wegtrokken werd de Bergpoort opgeblazen en er zijn aanwijzingen dat ook dit gebouw dusdanige schade had opgelopen dat het niet meer bewoonbaar was voor de portier en zijn gezin. Hier komen we later op terug.

Tjitse van der Zee, landmeter bij het Bureau Wederopbouw Rhenen, tekende op verzoek van Monumentenzorg in april 1943 een plattegrond van een opgraving van de Bergpoort. Hierop zijn ook nog de fundamenten te zien die zich deels onder de latere bodewoning bevonden. Op de tekening staat 'gaaf metselwerk' bijgeschreven.
De ouderdom van dit gebouw is niet bekend. Ook is er een foto van deze opgraving in 1943.

Dit gebouw is in 1672 of 1673 dusdanig door de Fransen vernield dat het onbewoonbaar was geworden. De poortier in die tijd was Jerphaas van Aelwijck, die als weduwnaar van Nijske Jansen, op 10-5-1679 te Rhenen ondertrouwde met Maria Maessen uit Nijmegen. Zij trouwden te Nijmegen (met attestatie) op 29-5-1679. Volgens de familiegeldkohieren woonde hij weliswaar in de buurt van de Bergpoort, bijvoorbeeld in 1681, maar niet meer in de portierswoning naast Gijsbert Fransz, die op de hoek aan de andere kant van de steeg (nu Plantsoenstraat) woonde.

Pas in 1688 blijkt de weduwe van portier Jerifaes van Aelwijk, Marrijtje Maassen, er weer te wonen en daar blijft zij wonen na haar huwelijk met Hendrik Meessen te Rhenen op 25-9-1695. Hen(d)rick Meessen was als j.m. van Doesburg eerder te Rhenen op 24-9-1676 getrouwd met Jannigje Lijsters. Hij wordt lange tijd genoemd als portier van de Bergpoort.

In 1649 werd reeds de weduwe van Jerifaes van Aelwijck genoemd als portierse van de Bergpoort, waarvoor zij

27 gulden per jaar ontvangt.

We komen nog wel eens tegen dat na overlijden van de portier (poortier) op haar verzoek diens weduwe door de stad werd benoemd als poortierse. Soms werd voor een zoon van de overleden portier om diens opvolging verzocht. Zo verzoekt in december 1785 Lijsbeth van Klarenbos, weduwe van Abram van Vulpen, poortierse van de Rijnpoort, om haar zoon Tijs van Vulpen tot adjunct-poortier aan te stellen met recht van survivance (opvolging). Hier ging men mee accoord 'mits denselve haar, suppliante, buijten last van iemand aan haar eijnde zal moeten brengen'.

De barrière met hekwerk aan de Westpoort, door C. Haakman anno 1847

18E EEUW

In de periode 1695-1723 wordt vervolgens Hendrick Meessen genoemd als po(o)rtier, wonende op het oude adres in de portierswoning bij de Bergpoort. Misschien had de stad er een nieuwe portierswoning laten bouwen.

In de periode daaropvolgend tot 1736 wordt vervolgens de huisvrouw van Hendrik Meessen genoemd als de portier van de Bergpoort. Zij wordt circa 1737 opgevolgd door Jan Willemsz Mol; deze was op 5-5-1737 getrouwd met Angeniet van Dolderen. Hij zou daarna in 1747 en 1757 opnieuw trouwen met respectievelijk Gosewijna van ter Weij en Margaretha van Someren, die weduwe van herbergier Jan Vinck aan de Grebbe was.

Jan Mol was naast portier tevens buitenbode. Hij overleed in 1775 en zijn weduwe Margrita van Seumere ontvangt op 1-8-1775 driekwart van zijn gage als portier en als buitenbode, bij elkaar 38 gulden. Hij wordt opgevolgd door Rutger Buddingh, die gehuwd was met Johanna Keijmeulen. Rutger Buddingh, ged. Rhenen 3-4-1751, was een zoon van Willem Anthonie Buddingh en Dirckjen Wicherts. Hij tr. Rhenen 28-4-1776 met Johanna Keymeulen, ged. Utrecht 2-9-1753, dochter van Pieter Keymeulen en Hendrina Beatrix van Ree.

Rutger Buddingh, *beëdigd clercq en secret. deeser stadt,* had de vroedschap verzocht om tevens het ambt van bode en poortier te mogen vervullen, waarvoor een vacature was ontstaan door het overlijden van Jan Mol. Op 7-11-1775 stelt de vroedschap hem aan als poortier van de Bergpoort en wordt als gerechts(buiten)bode Willem van Noort aangesteld. Rutger Buddingh wordt tevens dienaar van justitie genoemd. Hij overlijdt vòòr 22-11-1804 als zijn weduwe, Johanna Keymeulen, het tractement voor het portierschap van de Bergpoort in ontvangst neemt.

In 1806 wordt de heer secretaris J. Smith genoemd als beëdigd klerk en ontvangt hij daarvoor een jaarwedde van 50 gulden. Waarschijnlijk woonde het gezin van Rutger Buddingh zelf niet bij de Bergpoort. Bekend is dat zij een huis op de hoek van de Gasthuisstraat en de Kruisstraat bewoonden. Hoe Rutger Buddingh het portierschap combineerde met zijn andere taken is niet bekend. Mogelijk hield hij overdag kantoor in de buurt van de Bergpoort of liet hij de inning van de poortgelden door anderen, zoals zijn echtgenote, doen. Johanna Keymeulen overleed 15-7-1833 in het huis met No. 45 aan de Heerenstraat in de buurt van de Grutterstraat, waarvan Dirkje Buddingh volgens het kadaster in 1832 eigenaar was. Het portiershuis is eigendom van de stad Rhenen en de bewoner was in 1830 Angenietje Dirksen, de weduwe van Aalbert Doornenbal. Ook woonde er Pieter Doornenbal, die tapper was en tevens portier van de Bergpoort. Er was tevens een tapperij in het portiershuis aanwezig, waar Aalbert Petersen Doornebal en later zijn zoon Pieter dus tapper was. Aalbert Petersen Doornebal, ged. Rhenen 25-12-1742, was een zoon van Peter Doornebal en Geurtje Gijsbertse; hij overleed in de Heerenstraat op huisnummer 87 op 29-10-1814. Aalbert Petersen Doornebal trouwde te Rhenen 20-12-1767 met Angenita Cornelissen, ged. Rhenen 10-11-1743, d.v. Cornelis Dirks en Ariaantje Aalbertse.

19E EEUW EN IN DE POSTKADASTRALE TIJD

Bouwkundige gegevens over de portierswoning van vóór 1830 zijn vrijwel niet te vinden. Volgens het kadaster heeft er in 1853 nieuwbouw plaatsgevonden. Aan te nemen is dat toen de woning afgebeeld in 'Achter Berg en Rijn' (Afb. 284) is gebouwd.

Pieter (Peter) Doornebal, ged. Rhenen 12-1-1780, was tapper en portier van de Bergpoort. Hij overleed te Rhenen, ongehuwd, op 22-4-1851.

Op 10-10-1826 kreeg de stad Rhenen van koning Willem I toestemming om 's avonds de poorten te sluiten en poortgeld te innen. Van 1 april tot eind september waren de poorten open van 4 uur 's ochtends tot 10 uur 's avonds en van 1 oktober tot eind maart van 6 uur 's ochtends tot 8 uur 's avonds. Voetgangers betaalden 5 cent poortgeld en het tarief voor een rijtuig was 10 cent, ongeacht het aantal personen. De opbrengsten kwamen ten goede aan de stadskas en gingen voor het grootste gedeelte op aan de salarissen van de portiers. In de periode 1838-1844 was Peter Doornebal portier van de Bergpoort met een jaarloon van 40 gulden.

De voormalige 'portierswoning', anno 1905 bewoond door Jacobus van Hernen en zijn gezin. Ko van Hernen, vrouw Eva van Gestel en dochters Geertrui en Teuntje staan in de deuropening.

KLM luchtfoto uit 1948. V.l.n.r. links de winkel van bouwkundige en begrafenisondernemer G.J.H. Smit, Bovenschen, Plantsoenstraat, bodewoning, gemeentehuis en villa Bella Vista.

In de periode 1846-1849 was Gerrit Jacobus Bovenschen portier van de Bergpoort. Hij was tevens, net als zijn voorganger, tapper. Naast de portiers waren er ook twee poortklokkenluiders, bij de Berg- en de Westpoort. Zij verdienden uiteindelijk in 1826 net zo veel als de portiers, namelijk 40 gulden. Ze waren daarbij wel verplicht het 'luihuis' - waar de poortklok hing - schoon te houden.

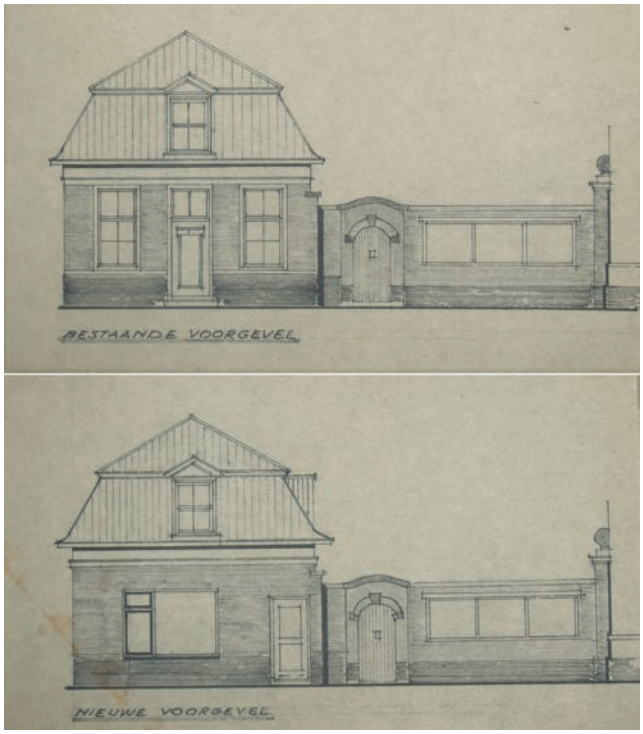
In 1840 werd door de gemeenteraad van Rhenen besloten om de poorten van de Berg- en Westpoort te slopen. Deze poorten belemmerden de toegang tot de stad en stonden de stadsuitbreiding in de weg. De poortgebouwen werden vervangen door barrières (gietijzeren hekken). Deze barrières waren nodig voor beveiliging van de stad gedurende de nacht en om het poortgeld te kunnen innen. De Rijnpoort zou een jaar later volgen. De kosten van de twee barrières bedroeg 2500 gulden. De gietijzeren hekken werden geleverd door toen de grootste gieterij van Nederland, Nederburgh Nering Bögel en Co., ijzerfabrikanten in Deventer.

Het gewicht van een barrière bedroeg ongeveer 2000 kilogram en deze bestond uit twee delen, elk voorzien van het stadswapen.

Veel Rhenense ondernemers hebben van deze werken geprofiteerd. Zo werd het smeedwerk dat nodig was om de hekken te kunnen plaatsen geleverd door de Gebr. Bovenschen.

Op 4 september 1851 kwam er echter een schrijven van het Ministerie van binnenlandse zaken, waarin bekend werd gemaakt dat, in naam van koning Willem III, het innen van poortgelden onbillijk werd gevonden en daarom moest worden afgeschaft. Hierdoor verviel na 1851 eigenlijk het nut van de barrières, die echter pas in 1873 werden verwijderd, tegelijk met de sloop van de stadsmuren aan de noordzijde van de stad.In 1872 werd besloten 'in de nabijheid van de Bergbarrière' een welwaterpomp te plaatsen. De meest geschikte plaats was onmiddellijk aan de westzijde van de poortierswoning aan de Bergbarrière, ter plaatse waar zich toen de slijpsteen van ijzersmid G.J. Bovenschen bevond. Toen men na een bespreking met Bovenschen de voor- en westelijke muur van de aan hem verhuurde woning had afgebroken, bleek dat de oostmuur en het dak zich in zeer slechte staat bevonden, waarna men de gehele woning maar had gesloopt. Voor de plaatsing van de pomp bleek het intussen wenselijk meer plaatsruimte te scheppen, waarom men de nieuwe woning ongeveer 1 ½ m meer oostwaarts had gebouwd. De raad was hierin niet gekend, maar de burgemeester verklaarde dat er haast bij geboden was. Bovenschen betaalde nog tot 1875 huur en hij wilde daar geen afstand van doen. De pomp, waarvan het metselwerk door P. de Leeuw was verricht, werd afgekeurd. Deze werd afgebroken en op dezelfde plaats werd een nieuwe aangelegd. De put was 15 m diep. In Achter Berg

Tekening na de verbouwing van de bodewoning in 1969.

Bodewoning - Heerenstraat Kadastraal F405

naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Aalbert Doornenbal	-	de Stad			1801	
A. Doornenbal	arbeider, tapper	de Stad			1809	
A. Doornenbal	-	de Stad	Heerenstraat A 78		1812	
Aalbert Doornenbal	arbeider, tapper, kroeghouder	Stad Rhenen	A 87, de Bergpoort		1813	
Angenietje Dirksen, wed. A .Doornebal Pieter Doornenbal	- tapper	Rhenen, de Stad		F 405	1830	
Pieter Doornenbal	tapper	Rhenen, de Stad	A 87	F 405	1840	
Gerrit Jacobus Bovenschen g/m Aaltje van Walsem	tapper	Rhenen, de Stad	A87 > Bergbarrière A 98	F 405	1850	Nieuwe woning gesticht in 1853
Gerrit Jacobus Bovenschen g/m Aaltje van Walsem	ijzersmid	Rhenen, de Stad	A98	F405	1862	Aaltje verhuist na overl. van haar man (1887) naar nr 97.
Dirk Jan van Hernen (wdn) Jan van Hernen geh/m Eva van Gestel	winkelier tabaksplanter	Rhenen, de Stad	A98, >A97	F808	1890	
Jacobus van Hernen	winkelier	Rhenen, de Stad	A97	F808	?	
W.H. Meijer geh/m Hendrina Geurdina Overeem	gemeentebode	Rhenen, de Stad	A97 > Heerenstraat 65	F1122	1928 - ca 1960	Nieuwbouw bode woning, tevens politiebureau.Meijer was aanvankelijk slager.
Y. Bonnema	gemeentebode	Rhenen, de Stad	Herenstraat 45	F1122	1960-1983	Bonnema was eerst landbouwer en later kellner. In 1968 verbouwde bodewoning.

Voor alle bewoningsgegevens, ook in de tabellen in andere artikelen over huizen in Rhenen, geldt dat deze slechts bij benadering zijn vast te stellen. In de bevolkingsregisters ontbreekt namelijk vaak de datum van vestiging, en altijd de datum van eventuele verhuizing, of vernummering van de huisnummers. Daarentegen zijn de eigendomsgegevens, zoals vermeld in het Kadaster, veel exacter vastgelegd.

Ype Bonnema (1920-2001) was gemeentebode van 1960-1983. De bodewoning Herenstraat 45 was tot 1967 in gebruik bij de Nederlandse Kredietbank. In 1968 tot bodewoning verbouwd. In 1978 ging Bonnema hieruit, en het gebouw is nog enige tijd als kantoorruimte gediend.
A. Bonnema en J. van Oostveen, Ype Bonnema, gemeentebode te Rhenen (1960-1983), in: Oud Rhenen 28 (2009), 46-54.

en Rijn staat een foto afgebeeld van de 'nieuwe woning' (Afb. 284), waar ook deze pomp, geheel links, te zien is.

De weduwe van Gerrit Jacobus Bovenschen declareerde eens f 7,79 voor diverse pomponderdelen, waaronder een 'orle Menktje'(een ornamentje) dat gemaakt was.
Op de muur van de woning (afb. 284) bevindt zich een verkiezingsbiljet met de tekst: 'Stemt Rood, stemt no.1 van lijst 12 Van der Waerden'. Theodorus van der Waerden (1876-1940, zoon van een smid) was landelijk actief als sociaaltechnisch en economisch expert van de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij).

In 1852 nam men het besluit om een kostschool voor jonge heren te bouwen ten oosten van de nog bestaande portierswoning. In 1926 werd dit het gemeentehuis van Rhenen. Bij de ingebruikname rond 1924 van de voormalige 'Kostschool voor Jonge Heeren' als stadhuis, werd de oude portierswoning afgebroken en vervangen door de nieuwe (zie KLM-luchtfoto van 1928). Vermoedelijk is in dat jaar de nieuwe gemeentebode W.H. Meijer in deze woning gekomen.
De oude portierswoning werd later bodewoning, Herenstraat 45. In de 50-er jaren bevond zich hier tevens

het politiebureau van Rhenen met twee cellen. Het politiebureau verhuisde later naar de Stationsweg.
In 1960 kwam Ype Bonnema, de nieuwe gemeentebode, naar Rhenen. Deze verhuisde met zijn gezin in 1968 naar dit pand dat door de gemeente tot bodewoning was verbouwd. Vlak daarvoor was er tot 1967 nog De Nederlandse Kredietbank in gevestigd geweest. Uiteindelijk is deze verbouwing maar 12 jaar nuttig gebleken, aangezien het pand tot 1980 dienst heeft gedaan. De familie Bonnema heeft het huis tot en met 1978 bewoond; daarna heeft het nog tijdelijk dienst gedaan als kantoorruimte. In 1980 is het pand afgebroken, omdat men van mening was dat dit huis niet paste bij de uitstraling van het (nieuwe) gemeentehuis. Annemieke Bonnema publiceerde in 2009 in Oud Rhenen over haar vader Ype Bonnema, die gemeentebode was in de periode 1960-1983.

Zij vermeldt dat er nog een oud stuk stadsmuur door het huis heen liep (onderdoor?). Bij de sloop van de bodewoning is dit stuk stadsmuur verloren gegaan. Dit stuk stadsmuur lag waarschijnlijk in het verlengde van het stuk stadsmuur dat in het voorjaar van 2011 werd gevonden bij het uitgraven van een bouwput op het terrein van het bouwplan 'Het Rhenense Hof'. Aan dit stuk muurwerk is archeologisch onderzoek verricht. Het onderzoek is uitvoerig beschreven in het boek *Beschermd door steen – De stadsmuren van Rhenen*, dat in september 2014 verscheen.

Vermeldenswaard tenslotte is dat zich achter de portiers-/bodewoning ooit ook nog een waag heeft bevonden. Deze komt voor op een foto uit 1929 .

Genealogie Bovenschen

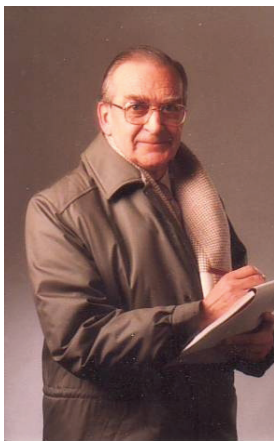
Naar aanleiding van een publicatie van Ad de Jong van *De stamreeks van het geslacht De Jong(h) – Zuidwest Utrecht* in het meinummer van Gens Nostra in 1980, ontving hij in 1983 een brief van de toenmalige burgemeester van Warffum, later van Vorden, E.J.C. Kamerling. Kamerling was een afstammeling van Dirk Jan van Doorn, die in 1827 te Rhenen trouwde met Johanna Bovenschen. Hij had gezien dat de naam Bovenschen ook voorkwam in deze stamreeks De Jong(h).

Familiewapen Bovenschen, vervaardigd door Adriaan P. de Kleuver

Tevens stuurde Kamerling de kwartierstaat van genoemde Johanna Bovenschen, die een dochter bleek te zijn van 'Wilhelm Bovenschen, een uit Werthausen, Graafschap Meurs, afkomstige ijzersmid die in 1801 te Rhenen voor het gerecht getrouwd was met de te Rhenen geboren Gerritje Achterberg'. Voorts stuurde hij nadere informatie die hij verkregen had van het Personenstandsarchiv te Brühl in Duitsland. Op basis van de verstrekte informatie werd verder genealogisch onderzoek gedaan, zowel in Nederland als in Duitsland, door Ad de Jong en zijn oom Jan de Jong. Laatstgenoemde heeft de verzamelde informatie uiteindelijk uitgewerkt tot een uitgebreide *Genealogie van de familie Bovenschen* en die voorzien van foto's en kopieën van allerhande aktes die in de familie bewaard waren gebleven.

Hun interesse in de familie Bovenschen vloeit voort uit het feit dat de moeder van Jan de Jong, grootmoeder van Ad de Jong, genaamd Alberta Evelina Bovenschen (1885-1965), gehuwd was met Hendricus Albertus de Jong (1885-1955). Hieronder volgt een genealogische stamreeks, die uitkomt bij Jan Engel Bovenschen (1920-2013), die als laatste lid van de familie het beroep van smid te Rhenen uitoefende. Vijf generaties Bovenschen hebben over een periode van 180 jaar tot medio december 1979 het smidsvak uitgeoefend in Rhenen.

A.J. (Joop) Bovenschen anno 1983 (foto C. van Doodeweerd)

Jan Engel Bovenschen had, voordat hij ermee stopte, een winkel in haarden en tweewielers. De zaak stond op de plek waar nu een Chinees restaurant is gevestigd. De familie Bovenschen woonde in de 19e eeuw in de latere bodewoning, ten westen van het oude gemeentehuis. De winkel en smederij bevond zich aan de andere kant van de Plantsoenstraat (F402). Een bekende telg uit de familie was verder Arend Johannes (Joop) Bovenschen (1920-1983), gehuwd met Johanna Elsa Stuur (1918-2003). Joop Bovenschen was een bekende persoonlijkheid in Rhenen en zeer actief in het verenigingsleven. Zo was hij de eerste voorzitter van de in 1957 opgerichte zwemclub De Forellen. Hij was ambtenaar ter secretarie en hoofd van de afdeling interne zaken (1939-1979) op het gemeentehuis van Rhenen. Voorts was hij correspondent te Rhenen voor lokale kranten zoals De Vallei. Hij was tevens de samensteller en auteur van twee boekjes getiteld *Rhenen in oude ansichten*, waarvan meerdere drukken zijn verschenen, en *De wonderbaarlijke legende van Vrouwe Cunera*. Hij was zeer geïnteresseerd in de geschiedenis van Rhenen en het was ook niet verwonderlijk dat hij zitting nam in het bestuur van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken, toen deze vereniging eind 1980 nieuw leven werd ingeblazen.

Stamreeks van Jan Engel Bovenschen (1920-2013)

I. Jacob ten Boven, geb. circa 1605, overl. Friemersheim (Dld) 5-10-1676, trouwde Friemersheim op 12-3-1651 met

Portretjes uit circa 1806 van Arent van Walsem (1772-1843), sleutelbewaarder van het Koningshuis te Rhenen, en zijn echtgenote Trijntje Doornenbal (1772-1843) (collectie Museum Het Rondeel te Rhenen)

Druytgen ter Klein Linden, overl. in het kraambed te Friemersheim op 16-12-1667.
Uit dit huwelijk:
II. Jan ten Boven, ged. Friemers-heim 12-12-1657, overl. aldaar 9-1-1730, tr. Friemersheim 2-8-1684 met Maria Elisabeth Bauman, ged. Friemersheim 10-1-1666, begr. Friemersheim 8-4-1743.
Uit dit huwelijk:
III. Wilhelmus ten Boven, ged. Friemersheim 25-9-1684, begr. Maastricht 5-11-1739. Hij werd op 26-10-1714 burger van Maastricht en tr. te Meerssen 21-10-1714 met **Johanna Maria Schwenke,** apothekerse van de stad Maastricht en het militaire garnizoenshospitaal aldaar. Zij was 2-8-1697 ged. te Maastricht, begr. Maastricht 20-9-1749 en was een dochter van Walraad Schwenke en Maria Berja.
Uit dit huwelijk:
IV. Johannes (ten Boven) Bovenschen. Woonde te Rumeln (Dld) in 1744 en tr. te Meurs (Dld) op 19-7-1733 met **Giertruyd Heyermans**, geb. te Asberg (Dld). Uit dit huwelijk 1 kind bekend:
V. Hendrich (Henrich of ook Heinrich) Bovenschen (ten Boven). Henrick werd gedoopt 6-2-1744 te Hohenbudberg (Dld) als Henricus Reinier, zoon van Johannes ten Boven en zijn vrouw Gertrud Heyermans, beiden woonachtig in Rumeln. Johannes ten Boven voert in doopaangiften van latere kinderen de naam Bovenschen. Getuigen waren Henrich Bovenschen en Henrich Mols. Hij o.tr. te Hoch-Emmerich en tr. Friemersheim 1-3-1767 met **Trincken (Trintgen) Catharina Kuckes**. Trincken wordt onder de naam van Trintgen, geb. Kaldenhausen, ged. Kaldenhausen (Dld) 13-12-1739, overl. Werthausen (Dld) 8-2-1792. Uit dit huwelijk tenminste 6 kinderen, waaronder:

Smid Arend Bovenschen (1849-1942), de 'Pruus', in de Plantsoenstraat, anno 1914. Links op de foto Willem Henri Bennink, zoon van het schoolhoofd van de MULO, meester G.J. Bennink

VI. Wilhelm (Willem) Bovenschen, ged. Hoch-Emmerich (Graafschap Meurs, Hertogdom Kleef). Hij werd lidmaat van de gereformeerde gemeente (= toenmalige Ned. Herv. Kerk) te Rhenen op 20-9-1801. Bijgenaamd 'DE PRUUS', ijzersmid en later veerman te Rhenen (1827). Hij kwam naar Rhenen met attestatie van Friemersheim bij Meurs. Hij was geb. te Werthausen 18-2-1777 en gedoopt te Hoch-Emmerich en overl. 30-7-1833 te Lienden. Hij o.tr. te Rhenen en tr. 25-10-1801 met **Gerritje Agterberg(h)**. Zij was een dochter van Jacobus Gerritsen Achterberg en Johanna Gadermans, geboren te Rhenen en ged. te Rhenen 4-10-1778, overl. Lienden 20-1-1839. Uit dit huwelijk 6 kinderen, waaronder:
VII. Gerrit Jacobus Bovenschen, geb./ged. Rhenen 15-10-1811/1-12-1811. Hij woonde resp. Heerenstraat A nr. 87 en daarna nr. 98, overl. Rhenen 22-6-1887 en was ijzersmid. Hij o.tr. te Rhenen en trouwt daar 13-8-1842 met **Aaltje van Walsem**, geb. te Rhenen, ged. te Rhenen 2-12-1810, overl. Rhenen 3-7-1893. Zij was een dochter van Arent van Walsem en Trijntje Doornebal. Uit dit huwelijk 4 kinderen. Van Arent van Walsem en Trijntje Doornenbal zijn onlangs pastelportretjes uit circa 1806 aangekocht door de Stichting Vrienden van gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen; deze zijn aan het museum in bruikleen gegeven.
VIII. Arend Bovenschen, geb. Rhenen 4-9-1849, ijzersmid, overl. Amerongen 15-1-1942, begraven te Rhenen. Hij tr. Veenendaal 20-10-1877 **Jannigje Bos**, geb. Veenendaal 5-6-1848, overl. Rhenen 30-3-1911 en daar begraven. Zij was een dochter van Kornelis Bos (geb. Veenendaal 18-6-1826), bakker, en Weintje Gaasbeek (1829-1850). Zij kregen 8 kinderen, waaronder Jan Bovenschen (volgt IX).
IX. Jan Bovenschen, geb. Rhenen 16-5-1889, ijzersmid, overl. Bennekom 16-9-1978, begraven te Rhenen aan de Achterbergse straatweg. Hij tr. te Maassluis op 10-7-1919 met **Jacoba Pieternella Beekman**, geb. Brouwers- haven 18-10-1892, overl. Bennekom 12-2-1958, begraven te Rhenen aan de Achterbergse straatweg. Zij was een dochter van Engel Beekman (1865-1930) en Anna Krijntje Dorsman (1865-1951). Hij tr. (2) op 22-9-1959 op 70-jarige leeftijd met de 49-jarige **Jannigje Arendina Bovenschen**, weduwe van Ds. H.C.P.M. Wiebosch. Zij was geb. te Hilversum 30-3-1910, overl. Wageningen 12-9-1968 en was een dochter van Gerrit Jacobus Bovenschen (1881-1972) en Jacoba Johanna Fortuin (1887- vóór 1952). Uit zijn eerste huwelijk Jan Engel Bovenschen.
X. Jan Engel Bovenschen, geb. Rhenen 17-4-1920, overl. Doorn 3-3-2013, begraven 9-3-2013 te Rhenen op de begraaf-

Jan Bovenschen met zoon Jan Engel en dochter Annie in een FN-auto circa 1933 In deze In deze auto zitten Jan Bovenschen (een zoon van Arend) en zoon Jan Engel en dochter Annie (Anna Krijntje). De foto is gemaakt omstreeks 1934. De auto was in het bezit van Jan Leccius de Ridder, die hem in de Nude in de prak had gereden. Het wrak werd bij Garage Van Ommen te Rhenen achtergelaten, waar Jan Bovenschen het kocht voor f 25. Na reparatie (bumpers opnieuw gelast, een stevige plaat onder de motor aangebracht etc.) was de auto weer als nieuw. De gereedschapskist werd erbij gemaakt. Eén van de ruiten was niet meer te krijgen; er zit een ruit van een ander model in. Jan de Ridder had de auto oorspronkelijk gekocht van baron Mackaij van Ophemert. Er zat namelijk een naamplaatje in de motorkap met diens naam. Toen Jan Bovenschen eens met deze auto in een garage in Arnhem was, boog iedereen als een knipmes, omdat ze dachten dat hij zèlf de baron was

plaats Larikshof. Hij tr. te Kesteren 2-8-1951 met **Roelofje (Fien) Bor**, geb. Lienden 4-3-1921, overl. 17-4-2002, begraven begraafplaats Larikshof te Rhenen. Verdere gegevens niet

Jannigje Bos (1848-1911) met kinderen v.l.n.r. Aaltje (geb. 1878), Gerrit Jacobus (1880-1966) en Alberta Evelina (1885-1965) Bovenschen (fotocollectie J. de Jong)

Drie generaties Bovenschen in de smederij(ca. 1926). V.l.n.r. Arend, Jan, N. de Ridder, Ko de vrouw van Jan, Jan Jr, Herman Klomp en Dirk (Dé) (fotocollectie J. de Jong)

openbaar. Hij was de laatste actieve smid te Rhenen van de Bovenschens en had een rijwielzaak. R. (Fien) Bovenschen-Bor was bestuursslid van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken toen deze vereniging eind 1981 nieuw leven werd ingeblazen.

Geraadpleegde bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij de artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2014. Belangrijke bronnen vormden de stadsrekeningen, de rekeningen van het Gasthuis en de kerkrekeningen, alle te vinden in het Oud Archief van de stad Rhenen. Deze kunnen worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU). De portiers van de stadspoorten woonden vaak in een huis waarvan de stad Rhenen eigenaar was. In de transporten komen we de huizen waarin ze woonden niet tegen omdat ze geen eigenaar waren en deze huizen ook niet van eigenaar wisselden. Hier vormden de kohieren van de inning van de familiegelden veelal een belangrijk aanknopingspunt. Hoewel de portiers geen familiegeld hoefden te betalen, werden de bewoners van elk huis wel genoemd, echter zonder bedrag achter hun naam.

Overige bronnen die werden geraadpleegd, o.a.:

Annemieke Bonnema en Jan van Oostveen, *Ype Bonnema, gemeentebode te Rhenen (1960-1983)*, in: *Oud Rhenen*, 28 (2009), 2, p. 46-54.

Boek *Beschermd door steen – De stadsmuren van Rhenen*, Utrecht, Matrijs 2014.

Deys, H.P., Putten en pompen, in: *Oud Rhenen* 17 (1998)3, p. 12-37. Hierin zijn gegevens uit een interview (1998) met Jan Engel Bovenschen verwerkt.

W. van Iterson, *De Stad Rhenen. De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek*, Assen 1960.

J. de Jong, *Genealogie familie Bovenschen*, maart 1994 (niet gepubliceerd).

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De Pastoriewoning bij de Bergpoort

Henk P. Deys, Hans van der Heiden en Ad J. de Jong

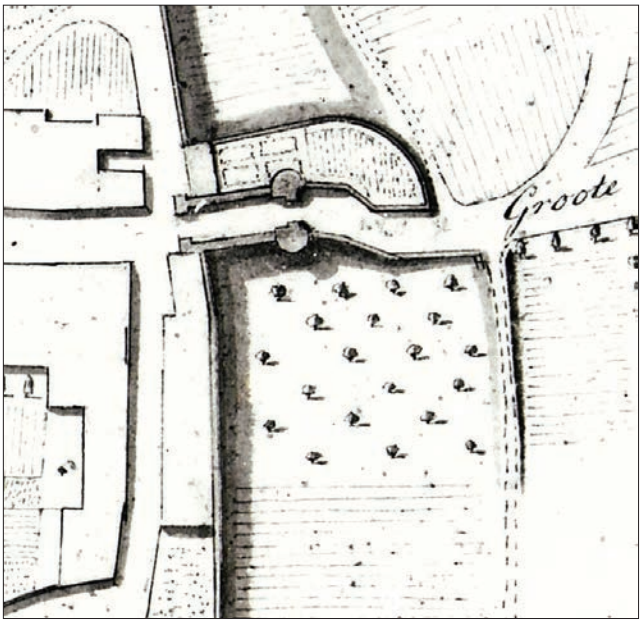
Op zoek naar de oudste bewoning van de Rhenense binnenstad en om inzicht te krijgen in het ontstaan van de stad Rhenen, vervolgen we met de geschiedenis van huizen in de buurt van de Bergpoort. Deze zijn daarom zo interessant omdat ze stonden in een gedeelte van Rhenen waar mogelijk de stad Rhenen is ontstaan.
In dit gebied hebben huizen gestaan met 'stein' in de naam, hetgeen erop zou kunnen duiden dat dit ooit zogenaamde 'stenen huizen' of 'stenen kamers' waren. Voorbeelden van huizen met een dergelijke naam in dit gebied zijn Poelenstein, Hagestein en Plumestein.
Aan de zuidkant van de Herenstraat, naast de Bergpoort, stond een huis waar ooit begin 17e eeuw de schout van Rhenen woonde. Eigenaren en bewoners van dit huis waren aan het begin van de 17e eeuw leden van de familie Van Deuverden van Voort. Dit huis, waar vanouds ook de kerk een belang in had door hypotheekverstrekking, werd in 1691 eigendom van de stad Rhenen en uiteindelijk kreeg het een bestemming als woning van één van de twee predikanten. De geschiedenis van dit huis met zijn bewoners zal nader worden belicht.

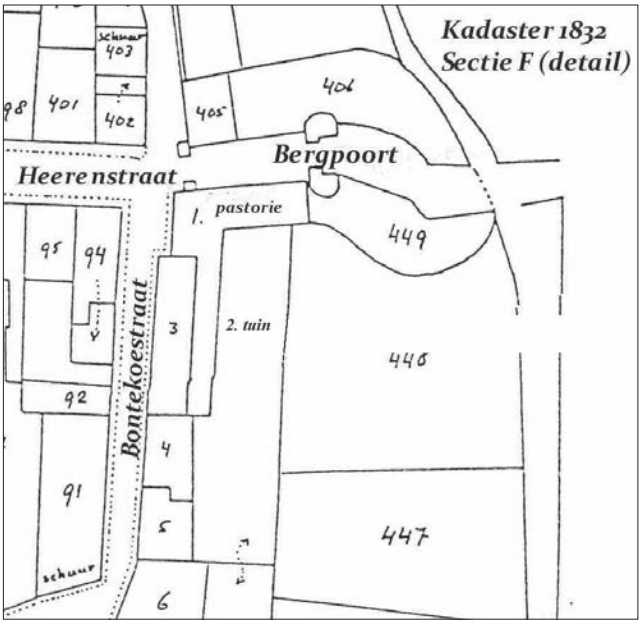
Inleiding

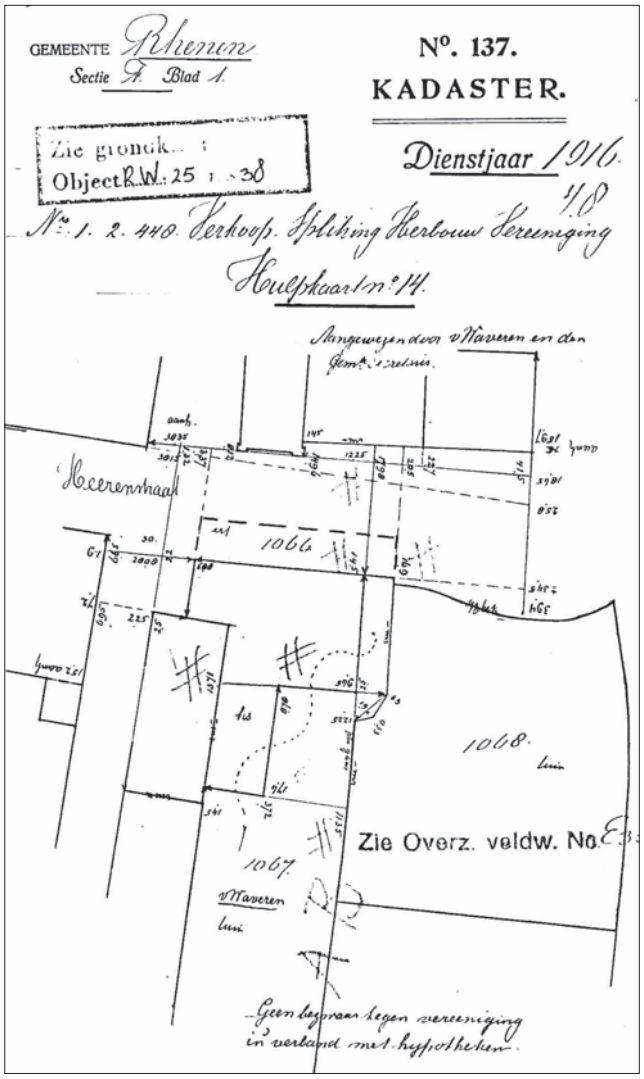
Toen in Rhenen in 1570 de Hervorming was ingevoerd, kwam bij de benoeming van de eerste predikant meteen de behoefte aan een predikantswoning aan de orde. Er bleek in het inmiddels opgeheven St. Agnietenconvent hiertoe gelegenheid te zijn. De hier wonende Agnieten mochten er tot hun levenseinde blijven wonen, maar er was ruimte voor andere bewoning. Zo is er betreffende ds. Mr. Willem (Guilelmus) van Oosterzee, de tweede predikant, bekend (28 november 1592) dat er met de Mater Procuratrix van het 'Conventshuis' door de rentmeester van het Convent, Andries van Bemmel, gesproken is over aan het Conventshuijs verrichte reparaties 'daer die predikant Oosterzee inne woont'. In dit convent kwam ook regelmatig de Prins van Oranje, op doortocht naar een van zijn vele veldtochten, logeren. Van dit privilege deed hij probleemloos afstand toen het convent door de Staten van Utrecht aan de Winterkoning Frederik van de Palts werd 'verkocht'.

In 1637 werd door de Stad voor het eerst, naast de 'eerste' predikant een tweede predikant aangesteld, Wilhelmus Soest (Soestius), waardoor een tweede predikantswoning nodig was. Het is nog niet voldoende bekend welke predikanten in die tijden in welke van de twee woningen gehuisvest waren: die bij de Bergpoort, op de hoek van de Bontekoestraat, of die in de Gasthuisstraat, die omstreeks die tijd beschikbaar kwam.
De predikanten werden vroeger door de Stad betaald.

Detail van een plattegrond uit 1818. Vergeleken met het detail van de kadastrale kaart van 1832, zijn tussen 1818 en 1832 goed zichtbaar

Kadastrale veldwerkkaart uit 1916. Het perceel F1 en F2 werd opgesplitst in F 1066 en 1067. F 1066 werd door de gemeente als openbare weg vrijgegeven, F 1067 ging naar Marinus van Waveren

De pastorie was eigendom van de Stad, maar de predikanten moesten wel huur betalen: 50 gulden per jaar; hun inkomen was in die jaren ongeveer *f* 200.=.

In deze beschrijving willen wij ons bepalen tot de oudste echte pastorie, die aan de Heerenstraat, die in de loop der jaren ook wel omschreven werd als de predikantswoning aan de Bergpoort, ofwel bij de Bontekoe. In de kerk- en stadsrekeningen treffen we de nodige rekeningen aan met betrekking tot het onderhoud van deze pastorie, zoals een rekening uit 1747.

In dat jaar vond het aanbesteden plaats van 'het metselwerk tot het maken en repareren van het predikantshuijs staande binnen dese stadt Rhenen aan de Bergpoort, bewoond wordende bij de heer predikant Metz'. In het stadsarchief bevinden zich enkele uitgebreide bestekken, ook betreffende het timmerwerk voor dit 'doomenis huijs'. Het werk werd aangenomen door in die tijd bekende vaklieden: Dirk Willem Volhardt en schepen De Bruijn. Het lijkt wel of er een geheel nieuwe woning werd neergezet, maar uit de vermelding van Ds. Metz als bewoner blijkt dat het gebouw toen reeds een pastorie was. Ook was sprake van een reparatie in 1771 bij Ds. Bachiene, waarbij vermeld werd dat de keuken ervan niet 'gevoegelijk' veranderd kon worden en dat de schoorsteen zeer bouwvallig was en niet buiten gevaar van instorten verkeerde.

Hierna volgt een overzicht van de bewoningsgeschiedenis van het huis bij de Bergpoort door de eeuwen heen. Zoals gebleken is, had in de eerste helft van de 17e eeuw de familie Van Deuverden van Voort het huis in haar bezit en later de familie Vosch van Roelinxweert, totdat het in 1691 verkocht werd aan de Stad Rhenen en er in de periode daarna predikanten gingen wonen; het werd dus een pastoriewoning.

Niet bekend is wie het huis vóór 1600 in eigendom had. Hiernaar wordt nog nader onderzoek gedaan. We richten ons daarom voornamelijk op de periode ná 1600, waarover meer bekend is.

17E EN 18E EEUW

Begin 17e eeuw rustte er op het huis en wat daarbij hoorde een erfpachtverplichting aan de stad Rhenen. Veelal hoorden dit soort erfpachten van de stad bij de tuinen die rond de stadsmuur lagen, maar niet helemaal zeker is of dit ook hier het geval was. In ieder geval moest er elk jaar 14 gulden erfpacht aan de stad worden afgedragen, bestond er een jaarrente van 15 stuivers aan de kerk (en kerkelijke gilden) en was er voorts sprake van een lening van de kerk (losrente)

Cornelis van D(e)uverden, schout te Amersfoort van 1579 tot 1611 (collectie Museum Flehite)

Ds. Jacob van Campen *Ds. Barend Taaij*

Rouwbord in de Grote kerk te Wijk bij Duurstede van Balthazar Antony Vosch van Roelingsweert met zijn wapenkwartieren, opgetekend door M.L. van Hangest d'Yvoy in 1789 (uit handschrift collectie CBG in Den Haag)

Ds. Jaocob van Campen, pasteltekening door Rienk Jelgerhuis 1775

met het huis als onderpand. Hoe de eigendomsverhoudingen begin 17e eeuw precies lagen is (nog) niet duidelijk, maar bij de betalingen van erfpacht en de losrente komen we de namen van Francoijs van Deuverden en Jor (jonker) Anselm van Deuverden van Voort tegen. Hieruit zou men op kunnen maken dat zij behalve bewoner tevens eigenaar van het huis waren. Zij hadden in ieder geval een hypotheek op het huis lopen bij de kerk. Deze hypotheekverplichting ging, zoals later zal blijken, mee met de verkoop van het huis.

Francoijs van Deuverden van Crachtwijck, Officier (schout) van de stad Rhenen, Richter en Dijckgraaf van de Mars vanwege de Ed. Mo. Heeren Staten des lants van Utrecht, weduwnaar van Hillegonda van Westervelt, ondertrouwt april 1630 met Elisabeth van Meechen (Meeckeren of Meerthen), die te Wiel woonde. Zij trouwen te Eck met attestatie naar Eck. In de kerkrekeningen van 1633/4 staat vermeld *'ontvangen van twee jaren rente van 450 gulden bij den overleden scholtus Frans van Deuverden op interest gehadt en nu de stad hebbende'*. De schout Frans van Deuverden was toen kennelijk al overleden. In de kerkrekeningen van 1635/6 staat bij de jaarrente de naam van Anselm van Deuverden genoemd.

Waarschijnlijk waren Francois (Frans) en Anselm (Ansem) zonen van Jor (jonker) Frederick van Deuverden van Voort, die weer een zoon was van de Amersfoortse schout Mr. Cornelis van Deuverden, gehuwd met Johanna van Voort.

In het Oud Archief van Rhenen bevinden zich charters uit respectievelijk 1619 en 1625, waaraan de zegels van de schouten Frederick en Francois van Deuverden van Voort hangen.

Frederick van Deuverden van Voort, schout van Rhenen, was gehuwd met Margaretha Bol van Hamersveld, dochter van Aernt Boll van Hamersveld.

Jor. Anselmus (Ansem) van Deuverden van Voort was gehuwd met Agnes (Angnieta) van Lauwick; zij laten op 4-1-1635 te Rhenen een zoon Ansem dopen. Doopgetuige is Ansem Bol, oom van het kind.

In 1642 staat bij de erfpachten van de stad vermeld *'Anselmus van Deuverden uijt sijn huijs aen de Berchpoort en hof'*. Later in de periode 1652-1660 staat bij de erfpachten omtrent de Berchpoort de naam van Jor. Johan Vosch vermeld.

Op 3 maart 1652 verschijnt Jor. Ansem van Deuverden van Voort, schepen, voor het gerecht van Rhenen en mach-

Zegel van Gillis van Stoutenburg als burgemeester te Rhenen in 1625. Merkwaardigerwijs voert hij het Van Amerongen wapen. In het randschrift lezen we ook Van Amerongen. Echter in de tekst van het charter lezen we niet dat er een Van Amerongen voor hem gezegeld heeft (Oud Archief Rhenen)

Zegels van Frederick van Deuverden van Voort (links) en Francois van Deuverden al schout van Rhenen, respectievelijk uit 1619 en 1625 (Oud Archief Rhenen)

tigt Jor. Diderick Vonck van Lienden om in zijn naaam zijn *'huijsinge aen de Berchpoort staende voor schepenen te transporteren'* en de opbrengst op rente tezetten en te gebruiken voor het levensonderhoud van Jo(nkvrouw)e Aleida van Weerdenburch. Deze machtiging om hem te vertegenwoordigen is later overgegaan op zijn neef Jonchr. Jan Vonck van Lienden. Jor. Ansem van Deuverden (van Voort) vertrekt kennelijk later naar Sluis waar hij schepen wordt.

Op 4 maart 1654 verschijnt hij namelijk voor notaris Symon van der Kuijl in Sluis (Sluijs) om de machtiging aan zijn neef in te trekken en verklaart dat het huis bij de Berchpoort verkocht is aan Jonchr. Vos *'met alle soodaenige recht en gerechticheyt als bij de oude brieven en by sijn hr. Contituanten vaeder gecocht is van den schutterije tot Rhenen'*.

Hieruit blijkt dus dat zijn vader, Frederick van Deuverden van Voort, het huis met rechten en plichten ooit van de schutterij (de Jonge Schutten) gekocht heeft, die naast het huis ook een schietbaan (de Droge Doelen) had.

Uit de stadsrekeningen blijkt dat de schout Jr. Frederick van Deuverden van Voort het huis met de erfpachtverplichtingen circa 1621 van de Jonge Schutten overgenomen heeft

Op 20-12-1646 trouwt te Rhenen Jor. Jan (Johan) Vos (Vosch), wonende op Blijeckenburch te Zeist, met Elisabeth van Stoutenburch, wonende te Rhenen. Zij was een dochter van de Rhenense burgemeester Jelis van Stoutenburgh. Bij een eerdere publicatie over het huis Poelenstein is ingegaan op het familiewapen van Stoutenburch, een kasteeltoren. Van Gillis van Stoutenburg (als schepen) is echter een zegel gevonden uit 1625 met het wapen van de familie Van Amerongen, een schuinbalk met zes lelies (zie afbeelding). In het randschrift van het zegel lezen we inderdaad Van Amerongen, echter in de tekst van het charter staat niet dat er een Van Amerongen namens hem zegelde.

De 'Bergbarrière' in 1887. In het midden de pastorie. Zie verder Achter Berg en Rijn blz.278. (ABR)

Genoemde Jor. Jan (Johan) Vos (Vosch) behoort tot de adellijke familie Vosch van Roelingsweerd. Hij is een zoon van Balthazar Vosch en Anna van Hollandt, een aanzienlijke familie te Wijk bij Duurstede. Hij woont ten tijde van zijn huwelijk dus op het kasteeltje Blikkenburg bij Zeist, dat begin 17e eeuw in handen was van leden van de familie Van Brakel. Johan Vosch wordt in 1652 als schepen en in 1655 als kerkmeester genoemd.

In 1662 en ook bij een transport van een huis in 1669 verschijnt in Rhenen een Jurriaen (Jurrien, Joriaan) Vosch van Roelinxweert (Roelingsweert) ten tonele. Hij wordt heer van Sevenhoven genoemd en is een broer van Jor. Johan Vosch. Op 11-10-1669 verkopen gemachtigden van Johan Vosch en Elisabeth van Stoutenborch aan deze Jurriaen Vosch een huis aan de Bergpoort, dat erfpachtgoed van de stad is met een jaarlijkse erfpachtsom van 14 gulden.

Jurrien Vosch was een militair; zo is hij in 1669 luitenant in de compagnie van Frederik graaf van Nassau-Zuylenstein heer van Leersum, in 1674 kapitein van een compagnie voetknechten in het regiment van kolonel Ingen Nieulandt. Hij

Een foto van de Bergbarrière vóór 1903. Links de pastorie Rh 47; Rh 51 is niet te zien, daarna de panden Rh 52 (apotheek Post met de olielantaarn) en Rh 53, midden de stoeptrap van het voormalig kantongerecht (Rh 56, ABR 305, 306). Rechts, achter de mensen, Rh 45 en geheel rechts het Instituut voor Jongeheeren, de Kostschool. Er staan drie kinderwagens op de foto. De vierwielige kar met een hond eronder vervoert houten stoelen. (Rh.. staat voor de codering van de huizen op pagina 86-87 van ABR.)

wordt tussen 1650-1656 genoemd als lidmaat van de gereformeerde gemeente in Zeist. Hij woonde voor 1662 te Zeist, in 1662 te Rhenen en daarna in Utrecht en overlijdt in 1681. Hij trouwt 3-6-1674 (ondertr. Delft 28-4-1674) met Helena van Stavenisse, vrouwe van Vliet en Sevenhoven, geboren te Zierikzee in 1636 als dochter van Mr. Marinus Stavenisse en Cornelia Mogge. Zij was eerder weduwe van Anthony Pietersz van Bronckhorst (tr. Delft 8-11-1659).

Naast kinderen uit dit huwelijk met Van Bronckhorst krijgt zij met Jurrien Vosch één zoon, Balthazar Anthonie Vosch van Roelinxweert, ged. Utrecht 27-9-1677, die later raad (1701, 1705), schepen (1705) en burgemeester (1706-1710) was te Wijk bij Duurstede. Hij was getrouwd met Johanna Berendina Pater en overlijdt 22-11-1712 en wordt in de kerk van Wijk bij Duurstede begraven. De heraldicus M.L. van Hangest d'Yvoy trof in 1789 zijn rouwbord met 8 kwartieren nog aan in de kerk van Wijk bij Duurstede en heeft die in kleur opgetekend in een fraai wapenhandschrift, dat zich bevindt in de collectie van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) in Den Haag.

Sloop in 1915 van de pastorie, hoek Bontekoestraat-Heerenstraat
Zie voor de aanduidingen Rh: blz. 87/88 in ABR.

In 1642 staat bij de erfpachten van de stad vermeld *'Anselmus van Deuverden uijt sijn huijs aen de Berchpoort en hof'*. Later in de periode 1652-1660 staat bij de erfpachten omtrent de Berchpoort de naam van Jor. Johan Vosch vermeld.

In 1652 richt Johan Vosch een verzoek aan het gerecht van de stad Rhenen; hij bevestigt dat hij het huis staande aan de Berchpoort gekocht heeft van Jo(nke) r Anselm van Deuverden en dat hij net als de vorige eigenaar daarbij graag het Rondeel in erfpacht wil hebben (huren). Tevens ligt er de vraag *'tvoorsz Rondeel te mogen appropieren tot een schuer'*; voorts verzoekt hij om *'den inganck van den vrgz. Doelen breder uijt te setten als de heeren commissarissen sal werden aengewesen dit doen...'*. Kortom, de 'Doelen' (van de Jonge Schutten) hebben dus tevens op of tegen het Rondeel aangelegen. In de stadsrekeningen van 1612 staat namelijk vermeld dat Aelbert Verweij de *'doelen van de Berchpoort tot Tijmans toorn'* placht te gebruiken en nu *'de jonge schutten bij provisie te gebruiken'*. De Doelen van de Oude Schutten lagen in de buurt van de Rijnpoort (Doelenwal). Het verzoek van Johan Vosch wordt ingewilligd.

Bij nadere bestudering van de erfpachten van de stad is gevonden dat Dierck Crevanger in 1609 de stadsdoelen tussen de Bergpoort en de Westpoort voor 4 gulden en 5 stuivers in erfpacht had. In 1611/2 is dat Aelbert Verweij, daarna tot 1615 de Jonge Schutten *in provisie* (kosteloos vermoedelijk). In de periode daarna deels Henrick Geurden en de Jonge Schutten.

In 1621 zien we voor het eerst scholtus Jr. Frederick van Deuverden optreden met betrekking tot de erfpacht van het huis bij de Bergpoort, waarvoor 8 pond (gulden) jaarlijks betaald moet worden. Vanaf 1624 doet de weduwe van scholtus van Deuverden de betalingen, vanaf 1635 gaan de betalingsverplichtingen van de erfpacht van 8 pond voor het huis en 2 pond 10 stuivers voor de hof over op Anse(l)m van Deuverden en vanaf 1652 gaan de erfpachtverplichtingen over op Jor. Johan Vosch en is er tevens sprake van een schuur

September 1915. Nieuwbouw Van Waveren op de plaats van de voormalige pastorie

zoals hierboven al is vermeld.

De relatie van het huis met de Stad Rhenen blijkt uit een stadsrekening d.d. 6-1-1652, waarbij aan de *glasenmaker* 10 gulden wordt betaald voor het maken *van een glas met het stadswapen inde huijsinge van de heer burgemeester Deuverden*; het huis komt men in de archieven ook wel tegen onder de naam *Stadshuijs*, hetgeen niet betekent dat het als raadhuis functioneerde, immers, dat stond aan de Markt. Uiteindelijk gaan deze erfpachten met betrekking tot huis, hof en schuur over op Jurriaen Vosch, die in 1691 het huis en toebehoren verkoopt aan de Stad Rhenen, waarmee ook de betalingen van de erfpachten komen te vervallen. Het huis wordt daarna een pastoriewoning, die bewoond wordt door één van de twee predikanten van de Cunerakerk. De eerste predikant die er ging wonen was vermoedelijk dominee Egidius van der Put; deze vertrok in 1694 naar Maastricht.

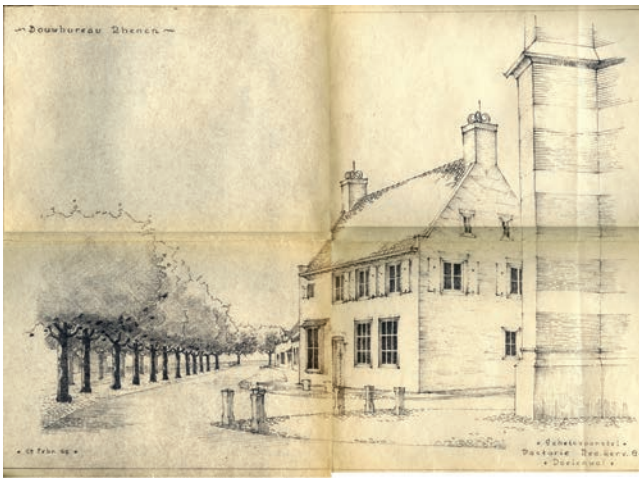
Aan het einde van dit artikel is in een tabel opgenomen, waarin is aangegeven welke predikanten er later gewoond hebben in de pastorie bij de Bergpoort. In de 18e eeuw woonde er bijvoorbeeld de predikant Menso met zijn gezin, zoals

Het winkel-woonhuis van Van Waveren (links) en drogisterij Westera (rechts. Dit was het eerste pand dat in het kader van de Wederopbouw omstreek eind 1941 werd opgeleverd.

Het pand Herenstraat 40-42 in later jaren

Niet gerealiseerd ontwerp (1942) in het kader van de Wederopbouw voor een nieuwe pastorie op de hoek van de Koningshof en de Torenstraat

blijkt uit een kerkrekening:

'5 juni 1765: is geresolveerd om in de voorkamer van 't huis, bewoond wordende door de heer Predikant Menso, een Engels schoorsteentje te laten maken, mits dat de platen daartoe nodig door de voorn. Heer Predikant Menso selfs worden bekostigd'.

19E EEUW

In 1818 werd het Koninklijk Besluit van kracht, waarin een staat van verzoeken om aliënatie van gemeentegoederen. Dit betrof voor Rhenen twee huizen, de Pastorij Huizen genaamd. Deze werden aan de Commissie der Hervormde Gemeente overgedragen. Omdat de huur van deze huizen op 1 januari was ingegaan, werd besloten de twee huizen, 'hebbende aan de Stad behoord', met het halve jaar, dus per 1 juli te 'cederen'. Vanaf die datum was dus de Kerk verantwoordelijk voor alle onderhoudskosten.

Een aantal jaren later (1850) bleek dat er bijzondere reparaties aan de pastorie aan de Bergbarrière nodig waren. Van de 1500 gulden die voor reparaties aan het kerkgebouw waren gereserveerd, werden er 1000 gulden naar de pastorie overgeheveld.

Kennelijk was de hoek bij de pastorie bij de Bergpoort midden 19e eeuw al een geliefde 'hangplek', zoals blijkt uit een klacht van predikant J.H. Geselschap, die daar last van heeft. Zo lezen we in een brief van hem aan de Raad van Rhenen:

'N:103 Aan den Edel-Achtbaren Raad der Gemeente Rhenen,

Met verschuldigden eerbied geeft den Ondergeteekende te kennen dat eene kamer in zijne pastorij, en wel die, welke uitkomt op het zoogenaamde Rondeel, nagenoeg onbewoonbaar wordt gemaakt, dewijl dat raam, hetwelk het uitzigt verleent op den straatweg naar Wageningen, van een ieder onmiddellijk toegankelijk is, hetwelk ten gevolge heeft, dat voor dat raam zich vooral des avonds een aantal personen verzamelen, van wier handelingen en gesprekken, de ondergeteekende onwillekeurig getuige moetende zijn, hij veel ergernis en last heeft. Dat zij bijzonder deze plek daartoe uitkiezen, is een gevolg daarvan; dat het dak van den pastorij aan die zijde uitstekende hen tegen wind en weder beschut. De ondergeteekende neemt dus de eer, U.E.A. dringend te verzoeken; dat hem vergunning worde verleend; om buiten bezwaar van de Gemeente een ijzeren hekje te doen plaatzen op zoodanigen afstand van dat raam, als genoeg zal zijn, om hem voor dien overlast te vrijwaren.

<t welk doende; J.H.Geselschap. Predk.

Rhenen, 18 Februarij 1867.'

20E EEUW

Wat betreft de predikanten die er later woonden is een nalatenschap, inboedel- en interieurbeschrijving d.d. 30 september 1904 vermeldenswaard. Op 13 augustus 1904 was namelijk de toenmalige predikant Johannes Philippus Hattink Junior in het Diaconessenhuis te Arnhem (waar hij tijdelijk verpleegd werd) overleden. In het notarieel archief van notaris J. A. van Iterson te Rhenen (RHC ZOU Toegang 70, Inv.No. 249)) lezen we het volgende:

No.1160 Heden 30 September 1904 nm half twee ure ten woonhuize van zoo te noemen Vrouwe-comparante aan de Heerenstraat hoek Bontekoestraat te Rhenen, plaatselijk gemerkt A 140:

1.Vrouwe Joanna Catharina Stuve, weduwe van den Heer Johannes Philippus Hattink Junior, zonder beroep, wonende te Rhenen.

2.de Heer Wouter de Baat, candidaatnotaris wonende te Rhenen, als gemachtigde van Heer Johannes Philippus Hattink Senior, emeritus-predikant en Vrouwe Hermina Joosten, echtelieden, wonende te Bussum (enz)

Dat den 13e Augustus 1904 te Arnhem in het Diaconessenhuis alwaar hij tijdelijk verpleegd werd, is overleden de Weleerwaarde Zeer Geleerde Heer Johannes Philippus Hattink Junior, in leven predikant bij de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Rhenen en aldaar woonachtig. (enz, geen kinderen).

Beschrijving:

In de Suite /Oostzijde/

Pianino met tabouret 150 gld; twee chineesche bloempotten 3 gld; twee japansche pullen 7 gld; bronskoperen pendule met twee candelabres 20 gld; Spiegel 15 gld; electrische Kroon 20 gld;

Op de pianino: presenteerblaadje 50 ct; muziek en eenige boeken 2,50

In de Suite /Westzijde/

Draperie 15 gld; in een vaste kast: granite eetservies 8 gld; pastei-pot 1 gld; kristallen kaasstolp 1,50; fransch porceleinen theebus 50 ct; chocoladeketel 1,50; koperen blaker 1 gld; theelichtje 1 gld; flesch rum 1 gld; japansche doos 2,50; schildpad theebusje 2,50; twee opgezette vogeltjes 1 gld; twee Japansche kopjes 1,50; japansche mosterdpot 2 gld; electrisch staande

lamp 10 gld; tabaksdoos 50 ct;
In den Gang:
Barometer 4 gld; zuil met beeldje 2,50; fonteintje 2 gld; ganglantaarn 7,50; electrisch lampje 1 gld;
In de Voorkamer:
Delftsche schotel 7,50; brievenhanger 50 ct; tabaksdoos 50 ct; petroleummachine met standard 3 gld; drie platen in lijsten 15 gld; sigarenkastje 2,50;
Op den schoorsteenmantel: twee japansche vazen 5 gld; twee geelkoperen kandelaars 6 gld; pendule 15 gld; aschbakje 50 ct;
In de kleine Voorkamer
In de Beneden Logeerkamer
In de Keuken:
In de Bijkeuken:
In het Bergschuurtje
In den Tuin:
In de Houtschuur:
In den Koepel:
In den Kelder:
Op het Portaal /boven/
In de Studeerkamer
Boeken 50 gld; fauteuil 7 gld; rieten fauteuil 1,50; brandkast 60 gld; daarop: pendule met beeldjes 10 gld; twee aschbakjes 1,50; bijbel met standard 10 gld; sigarenkastje 1 gld; bureauministre 55 gld; pennendoos 50 ct; electrische lamp 7,50; kruis en ornamentjes 1 gld; eenige boeken 2 gld; tafeltje en twee sigarenkistjes 3 gld; vouwstoel 4 gld; bijbel 5 gld; Cunerabeeldje en Schilderijtje 50 ct; thermometer en stoof 1 gld; sigaren 2,50; reistasch en divers 2,50;
In de Logeerkamer /Boven/
In de Slaapkamer
Notenhouten ledikant met draperie en springveeren matras 30 gld
In het Badkamertje
Zitbad 3 gld;
Op den Zolder:
In het MeidenKamertje:

Afscheid van Ernst van Waveren en zijn vrouw J.G. Bouman, links staande burgemeester T.T.M.H. Bijleveld en zittend wethouder Jaap Glasbergen.

Goud en Zilver:
Linnen- en Tafelgoed:
Kleederen:
F. 4276,91 (enz,enz)
No.1176 Heden 26 October 1904
Artikel 1. Onroerende Goederen:
a.Twee huizen met tuinen en erven te Amsterdam aan de Westerdokstraat nommers 4 en 5 (enz)
b.Een huis en erf te Amsterdam aan het Oosterpark nommer 40 (enz)
c.Een heerenhuis met voor- en achtertuin en erf te Amsterdam aan de Commelinstraat nommer 4 (enz) (gekocht 1892)
Artikel 6. Tractement:
Eene vordering ten laste van de Nederduitsche Hervormde Kerk te Rhenen, wegens het gemeente-tractement van den erflater, over het tijdvak 1 Juli -13 Augustus, tegen 382 gulden 50 cent in de loopende drie maanden f 182,75
Artikel 9. Grafkelder:
Het recht op een grafkelder, nommer (-) op het nieuwe kerkhof te Rhenen, aangekocht in Augustus 1904; waarvan geen eigendomsbewijs in den boedel voorhanden is f 10-
Schulden: (oa)
C. Waiboer, voor portretten f 14,40
Bütinghausen te Amsterdam, voor photographiën f. 85-
B. de Groot, te Bussum, voor een grafzerk met bijbehooren f. 445,30
Nota van het Diaconessenhuis te Arnhem f. 211,42
Totaal passief f. 4786,71-5
Zuiver f. 29.571,60
De eerste comparante ¾ of f. 22.178,70
De tweede comparanten elk 1/8 tezamen: f. 7392,90
Deze Johannes Philippus Hattink Jr. kwam van Muiden en was predikant te Rhenen in de periode 1897-1904. Hij was te Rhenen geboren op 17-1-1862 als zoon van predikant Johannes Philippus Hattink Sr. (1827-1912) en Hermina Joosten (geb. te Laren 1830). Hattink Junior trouwde met Johanna Catharina Stuve (geb. Amsterdam in 1862); zijn weduwe vertrok later naar Den Haag.

Na 1913

In 1913 was het gedaan met de pastorie. In dat jaar werd de pastorie verkocht aan de Gemeente Rhenen.
De formele overdracht van de Kerk naar de Gemeente is vastgelegd in een notariële akte d.d. 13 april 1915 (notaris J.A. van Iterson, Akte No. 3172).

De Kerk bezat inmiddels de nieuwe pastorie aan de Fred. van de Paltshof en aan de Utrechtsestraatweg. De oude pastorie 'aan de Bontekoe' werd afgebroken, deels om de doorgang bij de Bergpoort ongeveer met de helft te verbreden, en deels ten behoeve van verkoop aan Marinus van Waveren (gehuwd met Dirkje Scheffers), die er in 1915 een winkelwoonhuis liet bouwen. Marinus was koperslager, zijn zoon Ernst was loodgieter. Architect van het pand was J. Smit,

Naam bewoner	beroep	eigenaar	periode	adres	kadastraal
Jor. Frederick **van Deuverden** g/m Margaretha Bol van Hamersveld	schout en richter	Idem	1621-1624 1624-1634 (weduwe)	huis aan de Bergpoort	-
Jor Anselmus **van Deuverden** g/m Agnes van Lauwick	schepen in de periode 1635-1650	Idem	1635-1651	huis aan de Bergpoort	-
Jor. Johan **Vosch** g/m Elisabeth van Stoutenburch	schepen in de periode 1652-1654 weesmeester in 1652	Idem	1652-1662	huis aan de Bergpoort	-
Jor. Jurriaen **Vosch** geh. Met Helena van Stavenisse	militair	Idem	1662-1691	huis aan de Bergpoort	-
Johannes **Rauwers?**	predikant	de Stad Rhenen	1691-1692	aan de Bergpoort*)	-
Egidius van de **Putt**	predikant	de Stad Rhenen	1693-1695	aan de Bergpoort*)	-
Menso Joannes Menso	predikant	de Stad Rhenen	1726-1733	aan de Bergpoort*)	-
Johan Rabo **Metz**	predikant	de Stad Rhenen	1734-c. 1770	aan de Bergpoort**)	Sectie F nr 1 en 2
Zeno **Bachiene**	predikant	de Stad Rhenen	1770-1774	aan de Bergpoort**)	Sectie F nr 1 en 2
Jacob van **Campen**	predikant	de Stad Rhenen	1774-1815	?	Sectie F nr 1 en 2
Barend **Taaij** (ongehuwd)	predikant	de Stad Rhenen de Herv. Kerk	1795-1819	Heerenstraat 88	Sectie F nr 1 en 2
Isaak Arnold **van Beuningen v. Helsdingen** g/m Trijntje Meijes	predikant	de Herv. Kerk	1816-1829	Heerenstraat 88	Sectie F nr 1 en 2
Johannes **Diesel** g/m Cornelia ten Kate	predikant	de Herv. Kerk	1831-1856	Heerenstraat 88 > 99 >> 91	Sectie F NR 1 en 2
Johannes **Drost** g/m Lydia Pets	predikant	de Herv. Kerk	1856-1861	Heerenstraat 106 > 114	Sectie F nr 1 en 2
Joachimus Hermanus **Geselschap** g/m Gerarda Johanna van der Flier	predikant	de Herv. Kerk	1862-1871	Bontekoestraat 99	Sectie F nr 1 en 2
Peter Nicolaas **Pikaar** g/m Maria Cornelia van Herwerden	predikant	de Herv. Kerk	1871-1889	Heerenstraat 99	Sectie F nr 1 en 2
Anne Elle **van der Dussen** g/m Johanna Jacoba Capel	predikant	de Herv. Kerk	1877-1880	Bontekoestraat 99	Sectie F nr 1 en 2
Fransiscus Hendrik **Herfkens** g/m Casparina Hendrina Coenraads	predikant	de Herv. Kerk	1882-1885	Heerenstraat 99	Sectie F nr 1 en 2
Nicolaas Marinus **de Ligt** g/m Everdina Verbrugh	predikant	de Herv. Kerk	1886-1896	Bontekoestraat 99	Sectie F nr 1 en 2
Johannes Philippus **Hattink** jr. g/m Johanna Catharina Stuve	predikant	de Herv. Kerk	1897-1904	Heerenstraat A 99 (Bergpoort) > 140	Sectie F nr 1 en 2
Willem Reindert **Boerendans** g/m Wobbina Magdalena Top	predikant	de Herv. Kerk	1906-1911	Heerenstraat 140 Bontekoestraat A1	Sectie F nr 1 en 2
Jacob Marinus **Lammers** g/m Dirkje Govers	predikant	de Herv. Kerk	1910-1917	Bontekoestraat A1 > 8	Sectie F nr 1 en 2
Benjamin **Gijzel** g/m Christina Sophia v.d. Berg	predikant	de Herv. Kerk	1913-1919	Bontekoestraat A -	Sectie F nr 1 en 2

Marinus van Waveren g/m Dirkje Scheffers Ernst van Waveren g/m Jannetje Gijsberta Bouman	koperslager loodgieter electricien	M. van Waveren E. van Waveren	1915-1940	Heerenstraat A 60b > 56	Sectie F nr 1 en 2 > nr 1067

*Lijst van bewoners van de predikantswoning bij de Bergpoort van Rhenen. Hierbij zijn overlappen te constateren, de gegevens uit de diverse bevolkingsregisters zijn niet volledig en nauwkeurig genoeg om tussentijdse verhuizingen tussen de pastorie aan de Bergpoort en die in de Gasthuisstraat vast te kunnen stellen. Een probleem is ook nog dat bij de predikantsbenoemingen door de stadsregering in de stadsnotulen vrijwel nooit een toegewezen woning wordt vermeld. Adressen voorzien van *) zijn theoretisch bepaald. **) Bestekken uit 1747 en 1748 vermelden bewoning door ds. Metz. In de stadsnotulen van 1772 wordt*

vader van de later bekend geworden G.J.H. Smit, die vele percelen in Rhenen heeft neergezet en tevens een begrafenisonderneming en een aannemingsbedrijf leidde. Van Waveren werd een gerenommeerd installatiebedrijf*: M. van Waveren Rhenen, Heerenstraat A 62a, tel. 6. Handel in huishoudelijke en luxe artikelen, electrische lampen, gasartikelen, emaille-waren, electrische en radio-installatiën, o.a. Ducretet, N.S.F. en Philips toestellen. In 1915 lood- en zinkwerker, telf. 6.* Het winkelpand ging in de meidagen van 1940 jammerlijk aan de Duitse beschietingen ten onder. Onder architectuur van ir. G.L. van Straaten kwam er een geheel nieuw pand tevoorschijn. Het zou het eerste pand zijn dat in het kader van de Wederopbouw opgeleverd werd. De oostelijke helft werd betrokken door Van Waveren (Herenstraat 42), in de westelijke helft vestigde zich de drogisterij van Westera (Herenstraat 40). Thans zijn er een bloemisterij en een adviesbureau gevestigd.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2015. Belangrijke bronnen vormen dit keer vooral de stadsrekeningen en kerkrekeningen, te vinden in het Oud Archief van de Stad Rhenen.

Voorts vormen de transporten voor het gerecht van Rhenen een belangrijke bron van informatie over de eigenaren en bewoners van de Pastoriewoning.

Deze bronnen kunnen worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede. Overige bronnen, die werden geraadpleegd, zijn o.a.:

- Bestekken en contracten van aanbesteding van het onderhoud en herstel van stadsbouwwerken en leverantiën, Stadsbestuur Rhenen, Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv. No. 106
- Reparaties o.a. in 1771 aan de pastorie bij Ds. Bachiene, Stadsbestuur Rhenen, Toegang 152, Inv. No. 64, d.d. 16 maart 1771 en 17 februari 1772
- Koninklijk Besluit d.d. 18 april 1818, nr. 123, met betrekking tot aliënatie van gemeentegoederen; de overdracht van 2 pastorieën van de Stad aan de Kerk
- Nieuwe pastorie aan de Fred. van de Paltshof, Rh 78, gebouwd in 1861, zie Achter Berg en Rijn Afb. 376
- Over de families Vosch van Roelinxweert en Van Stoutenburch te Rhenen zie het artikel over het huis Poelenstein, Oud Rhenen 33, No. 3, september 2014, p. 18-21
- Biografie Cornelis van D(e)uverden (1543-1611), schout te Amersfoort van 1579-1611, zie *Geschiedenis van Amersfoort – Deel I* (1996), p. 281 en 282; zie ook het artikel over Cornelis van Duverden door Gerard Raven, conservator van Musem Flehite te Amersfoort, in de Kroniek van Museum Flehite december 2012
- Met betrekking tot de machtiging van Jor. Anselm van Deuverden van Voort, als schepen te Sluis, aan Jor. Diderick Vonck van Lienden en later zijn neef Jor. Jan Vonck van Lienden, om namens hem op te treden inzake transport van het huis aan de Bergpoort in 1652 aan Jor. Johan Vosch, zie Stadsgerecht Rhenen, Toegang 66, Inv. No. 492, d.d. 3 maart 1652 en Inv. No. 415, d.d. 4 september 1654
- Over de erfpachten van de Stad Rhenen zie de Stadsrekeningen, Toegang 152, Inv. No.'s 182 t/m 186
- Verkoop van de Pastorie bij de Bergpoort door de Gemeente Rhenen aan de Nederduitsch Hervormde Kerk te Rhenen, zie notariële akte No. 3172 bij notaris J.A. van Iterson te Rhenen, d.d. 13 april 1915
- Over overlast door 'hangplek' in 1867 bij de Pastorie aan de Heerenstraat, op de hoek van de Bontekoestraat, zie Stadsarchief Rhenen, Toegang 153, Inv. No. 38
- Boedelbeschrijving Pastorie aan de Heerenstraat, hoek Bontekoestraat, naar aanleiding van overlijden van Ds. Hattink in 1904, zie notariële akte bij notaris J.A. van Iterson, d.d. 30 september 1904; Notariële Archieven 70-249, akte No. 1160

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De woning van de familie Volhardt in de Kruisstraat

Henk P. Deys, Jan Maarten Doorman en Ad J. de Jong

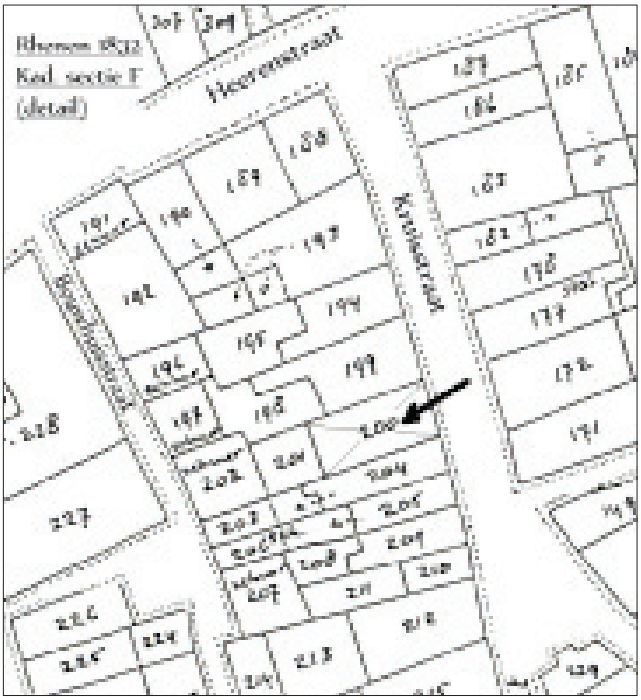
Martinus Christianus Volhardt was een wapenschilder en tekenaar te Rhenen in de 18e eeuw. Hij vervaardigde in 1770 ondermeer de wapentekeningen voor het fraaie, als boek gebonden handschrift 'Genealogia Klerckiana' in opdracht van de Rhenense burgemeester Mr. Dirck Klerck. Dit boek beschrijft de geschiedenis van de familie Klerck en is verluchtigd met familiewapentekeningen door genoemde Volhardt. Hij maakte tevens een kopieboek. Zowel het originele als het kopie-exemplaar kwamen uiteindelijk bij een zoon, Willem Jan Klerck, terecht; deze vertrok met beide boeken naar Kaapstad.
Het kopieboek werd in 2008 door de familie Klerck geschonken aan de stad Rhenen en wordt bewaard bij het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede.
Tot voor kort was er weinig bekend over de levenswandel van deze getalenteerde Rhenense wapenschilder en tekenaar Volhardt. Er werd geopperd dat hij misschien met Willem Jan Klerck ook naar Kaapstad was vertrokken, maar dit blijkt niet het geval. Hij overleed in 1795 te Rhenen en werd daar in de Cunerakerk begraven.
In deze aflevering van Oud Rhenen willen we de voornamelijk in de 18e eeuw te Rhenen voorkomende familie Volhardt en de geschiedenis van het huis in de Kruisstraat dat de familie bewoonde nader belichten.

De familie Volhard(t) te Rhenen

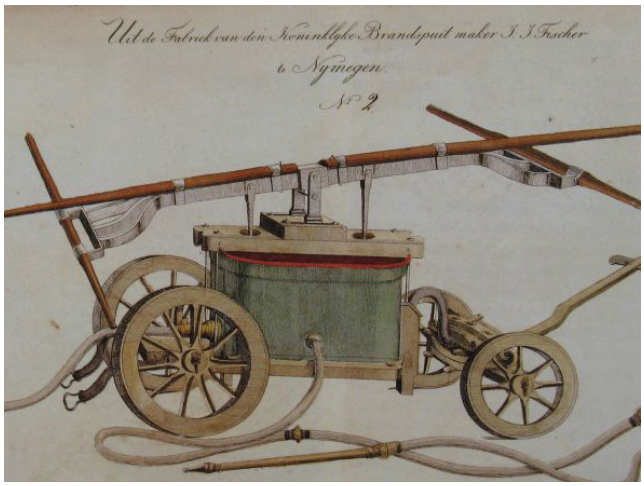
De eerste Volhard(t) die we in Rhenen tegenkomen blijkt een militair te zijn.

Johannis Folhart of Johan Lodewijck Volhart is ruiter in het regiment van Lodewijk Ernst Pritzelwitz (1635-1724). Bij zijn huwelijk op 20 mei 1700 te Rhenen met Johanna Garner wordt hij al zo genoemd. Ook ruim twintig jaar later wordt Johannis/Johan Lodewijk driemaal beschreven als een ingekwartierd ruiter op verschillende adressen in 's Hertogenbosch. Nog steeds als ruiter van het regiment Pritzelwitz. De uit Darmstadt (Hessen) afkomstige bereden militair was een van de vele soldaten die als Duitser dienst deed in het Staatse leger. De zo dunbevolkte Republiek der Verenigde Nederlanden (ongeveer 1,5 miljoen inwoners) moest voor een aanzienlijk deel van haar krijgsmacht een beroep doen op buurstaten. Met name de Duitse vorstenstaten en Zwitserland leverden veel manschappen en vaak ook officieren. Er vond vanuit de Republiek zelfs een actieve rekrutering plaats in de minder ontwikkelde streken van met name deze staten. Of hij op die manier ook naar de Republiek is gekomen blijft onduidelijk. Lodewijk Ernst Pritzel-witz is een ervaren officier die als kolonel van het zevende cavalerieregiment, sinds 1689 als acterend commandant, optreedt. De eigenlijke naamdrager van het regiment is Willem Frederik graaf van Nassau Zuylestein (1649-1708). Hij was een bastaardkleinzoon van Frederik Hendrik en vertrouweling van zijn neef stadhouder koning Willem III (1650-1702). In 1708 overlijdt hij op zijn kasteel Zuylestein bij Leersum. Was Folhart daarom in het vredesjaar 1700 in Rhenen dichtbij de naamgever van het regiment? Het was een regiment dat een naam had hoog te houden, want in 1688 behoorde het tot het expeditieleger dat naar Engeland vertrok om daar de oom en tevens schoonvader van Willem III van de troon te stoten. Ook Pritzelwitz maakte die overtocht mee maar of Johannis Folhart/Johan Lodewijck Volhart dan ook al dienst doet is helaas niet bekend. In 1729 is deze laatste weer terug in Rhenen, want de weduwnaar van Johanna Garner trouwt dan met Hendrina van Maanen op 17 juni van dat jaar. Blijkbaar had hij alle veldslagen van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713), waarin de Republiek met haar bondgenoten vocht tegen het Frankrijk van Lodewijk XIV, overleefd.

Detail van het kadastrale minuutplan van Rhenen, Sectie F, de Stad, 1832

Het echtpaar Volhart/Gerner (Volhar(d)/Garner) krijgt een zoon Dirck Willem Volhart, ged. Rhenen 8-5-1701. Deze trouwt te Rhenen op 19-6-1729 met Roelofje Wijnen, ged. Rhenen 2-3-1707, dochter van Peter Wijnen en Maria van den Oosterkamp.
Dirck Willem Volhart wordt genoemd te Rhenen als gast-

Brandspuit van het type dat in de 18e en begin 19e eeuw nog in gebruik was

De stormploeg van de Rhenense Vrijwillige Brandweer, 1935 (ABR 653)[1]. Allen woonden in de buurt van de brandweerkazerne, en zij konden snel uitrukken: v.l.n.r. Ries van Ingen, Fré van Hees, Gertie de Roder, Arend Bovenschen, Willem Rebergen en Hendrik de Rhoter (fotocoll. H.P. Deys)

huismeester in de periode 1761-1767; voorts wordt hij in de periode 1756-1786 een aantal malen genoemd als raad en schepen. Zijn familiewapen, in zilver een rood hart met twee zwarte gekruiste pijlen, anno 1756, komt voor op de twee wapenborden van de vroedschap, die hangen in het oude raadhuis aan de Markt in Rhenen. Voorts komt dit familiewapen voor op een wapenkaart die vervaardigd is door zijn zoon M.C. Volhart (collectie museum Het Rondeel).

Dirck Willem Volhart wordt in de stads- en kerkrekeningen tevens genoemd als metselaar (wij zouden dit een aannemer noemen) en als brandspuitmeester, belast met het 'oppassen en onderhouden van de brandspuijten'. Rhenen had kennelijk midden 18e eeuw twee brandspuiten. Raad Volhart werd door de stad betaald voor het toezicht op het onderhoud van deze brandspuiten. Schepen D. Volhert overleed in 1786 en werd op 27-10-1786 in de kerk begraven in een eigen graf; zijn vrouw was al eerder in dat jaar overleden en was op 19-6-1786 begraven.

Uit het echtpaar Volhart/Wijnen werd een zoon Martinus Christianus Volhart geboren; deze werd op 24-10-1742 gedoopt te Rhenen. Hij bleef verder ongetrouwd, maar ontwikkelde zich tot een getalenteerde kunstschilder van wie een aantal werken bewaard is gebleven. Voorbeelden zijn te vinden in de collectie van museum Het Rondeel in Rhenen.

In 1957 publiceerde de bekende heraldicus C. Pama in het tijdschrift Gens Nostra (pagina 257 e.v.) over een fraai gebonden handschrift met wapentekeningen in kleur, getiteld *Genealogia Klerckiana*, dat zich bevond in het archief van Kaapstad. Volgens het titelblad zouden in ieder geval de tekeningen van de erin afgebeelde familiewapens in 1770 vervaardigd zijn door M.C. Volhard in opdracht van de toenmalige burgemeester van Rhenen Mr. Dirck Klerck. Dit met veel zorg samengestelde handschrift bevat niet alleen de eigenlijke genealogie en beroepen van de familie Klerck, echter ook kwartierstaten met wapentekeningen van vele leden van deze familie. Ook zijn tevens in kleur vele wapens van aangetrouwde families afgebeeld.
Het is een handschrift van 281 pagina's, waarvan 74 pagina's met gekleurde wapentekeningen.
Zo'n 40 jaar later bezocht de heer H.J. de Wit uit Delft het Kaapse Archief en maakte een aantal foto's uit het handschrift; hij deed in die tijd onderzoek naar onder andere de families Saulmont en Roth.

In 1996 publiceerden A.J. de Jong en C.L. van Otterlo hun boek *Genealogie en Heraldiek te Rhenen*, waarin een aantal door De Wit gemaakte foto's van wapentekeningen zijn opgenomen.

Een aantal jaren later, in 2005, was ons verenigingslid H.P. Deys op vakantie in Zuid-Afrika en combineerde dat met een bezoek aan het archief van Kaapstad en maakte een groot aantal kleurenfoto's.

Voorts bleek bij zijn bezoek aan dit archief dat er ook een gebonden kopiehandschrift van *Genealogia Klerckiana* bestond, naar aangenomen wordt vervaardigd door dezelfde Rhenense M.C. Volhard. Dit kopieboek was in bezit van een Jan Klerck von Petersom; deze overleed in 2010. De tekeningen in het origineel blijken tot in het kleinste detail te zijn nagetekend in dit kopie handschrift.
Door bemiddeling van Henk Deys en Michael von Petersom Klerck is het kopiehandschrift van Jan Klerck von Petersom geschonken aan de stad Rhenen; het wordt bewaard samen

Zegel van de uit Rhenen afkomstige Willem Jan Klerck (1766-1839); hij was weesmeester te Kaapstad (coll. Anna Heyns-Klerck Stellenbosch)

met een transcriptie van het origineel, bij het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU) te Wijk bij Duurstede (Toegang 22, Inv.No. 307 en 308). De transcriptie plus vertaling in het Engels zijn vervaardigd door Henk Deys (zie www.klerck.info/klerckiana). De familie Klerck is in Nederland in mannelijke lijn uitgestorven, echter in Zuid-Afrika leven nog nazaten van deze uit Rhenen afkomstige familie. De 'Genealogia Klerckiana' blijkt in Zuid-Afrika terecht te zijn gekomen via een Willem Jan Klerck, de oudste zoon van de Rhenense burgemeester Dirck Klerck en Willemina Johanna Menthen. Van hem hangt in het Kaapse Archief nog een wapenbord met 16 kwartierwapens met de volgende tekst: *Willem Jan Klerck, geboren te Rheenen, in de Provintie Utrecht, den 20 Augustus 1766. Wierd Lieut. Ter Zee 1783 in Dienst van de Staten der Vereenigde Nederlande. Benoemd tot Kapit. Lieut. en Kommandant van 's Lands Fregat de Swaluw in de Oostindien in 1791, 1792-1793. Getrouwd met Alletta Wilhelmina Deneys den 17 July 1793 aan de Kaap de goede Hoop. Wierd in 1804 Weesmeester in 1814 Ontfanger van tienden . en 's Heeren regten. Hertrouwd den 31 Maart 1817 met Catharina Maria Munnik.*

deze was toen ongeveer 28 jaar oud. Museum Het Rondeel te Rhenen bezit nog drie tekeningen in kleur van dezelfde M.C. Volhard met respectievelijk als voorstellingen een epitaaf met de familiewapens van Willem van den Bergh en zijn echtgenote Geertruida van Noort, een kaart met een afbeelding van de stad Rhenen met een opsomming van de jaarlijkse vakantie- en feestdagen te Rhenen en een kaart met de familiewapens van leden van de Rhenense Vroedschap uit de periode 1688-1774. Op deze kaart komt ook het familiewapen van zijn

Restauratie van de tekstborden in de Cunerakerk in 2005 door Velthuis uit Stadskanaal. Het betreft het Tiengebodenbord en het Geloofsartikelenbord (foto's E. Velthuis en W.H. Strous)

De titelbladen van de twee banden 'Genealogia Klerckiana', het origineel en het kopieboek; alleen het titelblad van het origineel is gesigneerd door de wapentekenaar M.C. Volhard (foto's H.P. Deys)

De familie in Zuid-Afrika bezit nog een afdruk van het zegel van deze Willem Jan Klerck; Henk Deys heeft hier bij zijn laatste bezoek aan Zuid-Afrika in september 2015 een foto van gemaakt. Een broer van hem, Rijnold Anthoni Klerck (1774-1854), werd bij Koninklijk Besluit van 22-12-1831 in Nederland vanwege zijn militaire verdiensten in de adelstand verheven. Volgens het titelblad van 'Genealogia Klerckiana' werden de fraaie tekeningen in dit handschrift over de geschiedenis van de familie Klerck in 1770 vervaardigd door M.C. Volhard; vader D.W. Volhard voor; deze was in 1756 tot de Vroedschap toegetreden.

Tegen de oostwand van de kerkzaal van de Cunerakerk hangen twee tekstborden met geschilderde randversiering uit begin 17e eeuw. Het zijn een Tien- gebodenbord en een Twaalf Artikelenbord. In de loop der jaren zijn de gouden letters een aantal keren 'opgefrist', zoals in 2005 nog door restaurator Engelhard Velthuis uit Stadskanaal. Onderaan het tekstbord over de 12 geloofsartikelen staat het jaartal 1775, terwijl dit bord zelf van veel oudere datum is.

Portret van Maria Sybilla Merian (1647-1717) met op de achtergrond rechtsboven haar familiewapen, een kraanvogel

Onlangs trof Henk Deys een aantekening aan in de stadsnotulen van Rhenen uit dat jaar. Hierin stond dat aan de 'jonge' Volhard de opdracht was gegeven om een bordje te schilderen (*'t schrijven en 't schilderen van 't bordetje)* met daarop de 'vacantiën' (feest- en vrije dagen) van het stadsgerecht. Hij zou daarvoor 7 gulden ontvangen. De stad betaalde tevens voor het 'ophalen' door deze Volhard van de genoemde twee tekstborden in de kerk. Uiteindelijk zijn in de stadsrekeningen en kerkrekeningen de kwitanties gevonden die M.C. Volhard had ingediend, respectievelijk d.d. 1 december 1775 en 1 april 1777. Voor het 'opschilderen' van de twee tekstborden in de kerk ontving hij samen 12 gulden en 5 cent.

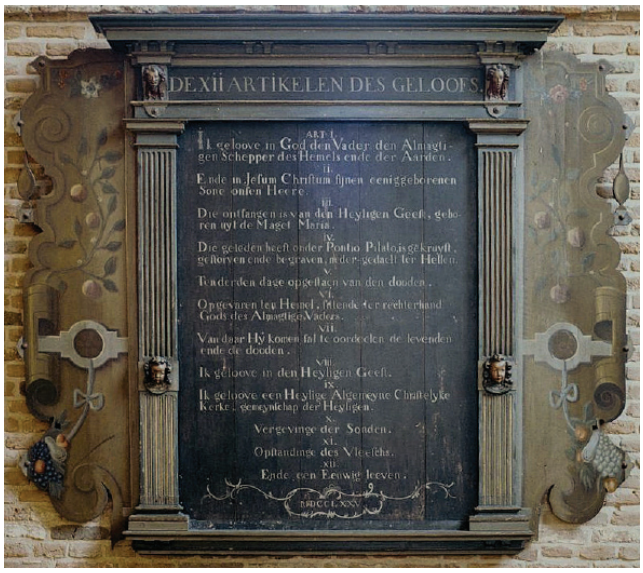
Omdat het jaartal 1775 tevens vermeld staat op het Geloofsartikelen-bord, zou het kunnen zijn dat hij daar meer aan gedaan heeft dan alleen het opfrissen van de tekst. Mogelijk heeft hij ook aan de randschilderingen gewerkt. Kunstschilder Martinus Christianus Volhard kreeg dus al op jonge leeftijd belangrijke opdrachten en had duidelijk een 'geschoolde' hand van schilderen. Misschien heeft hij een opleiding als kunstschilder genoten in Utrecht. Zijn zusters Johanna en Pieternel Volhard hebben in Utrecht gewoond. Zo vertrok Pieternel met een attestatie d.d. 14-1-1759 naar Utrecht en zijn andere zuster Johanna kwam met een attestatie d.d. 9-3-1779 van Utrecht naar Rhenen. Misschien heeft hij tijdens zijn opleiding bij zijn zusters in Utrecht gewoond. Volhard is kennelijk altijd vrijgezel gebleven, mogelijk verband houdende met lichamelijke gebreken. Hij blijkt bijvoorbeeld vrijgesteld te zijn van militaire oefeningen (plaatselijke weerbaarheid).
Zo lezen we in de raadsnotulen d.d. 15-8-1785:
Op de requeste van Martinus Christiaan Volhart versoekende wegens zijn lighaamsgebrek dat van 't afhalen en betalen van zijn geweer en wapenen mitsgaders van Exercitie in den wapenhandel mag worden ontslagen. Is geappointeert (door de Vroedschap der stad) *gelet op de redenen*. Waarschijnlijk heeft hij altijd bij zijn zuster(s) ingewoond. Deze trouwden wel, zij het op latere leeftijd. Pieternella Volhart trouwde te Rhenen op 28-4-1776 met kleermaker Jan van Vrekenhorst, j.m. geboren te Rhenen, wonende te Amerongen; Johanna Volhard tr. te Rhenen 19-6-1779 met Willem van de Brug, weduwnaar van Jenneke van Ingen.

Zoals we hebben kunnen constateren had deze Volhard grote kwaliteiten als schilder. In 1841 is bij veilinghuis H.W. Hazenberg te Leiden de schilderijen- en prentencollectie van J. Kleinenbergh geveild. Volgens de veilingcatalogus za-

Het bord in de Cunerakerk met de 'tien geboden'

Het bord in de Cunerakerk met de 'twaaf artikelen des geloofs'

Voorbeeld van een pagina met wapentekeningen in het gebonden handschrift Genealogia Klerckiana vervaardigd door M.C. Volhardt (foto H.P. Deys)
Mr. Frederik Klerck was een belangrijk man. Hij is van 1674-1702 12 keer Burgemeester van Rhenen gewest, en vele jaren tevens Raad en Schepen. In 1676 door de Prins van Oranje voor het leven benoemd tot pensionaris en syndicus van Rhenen.

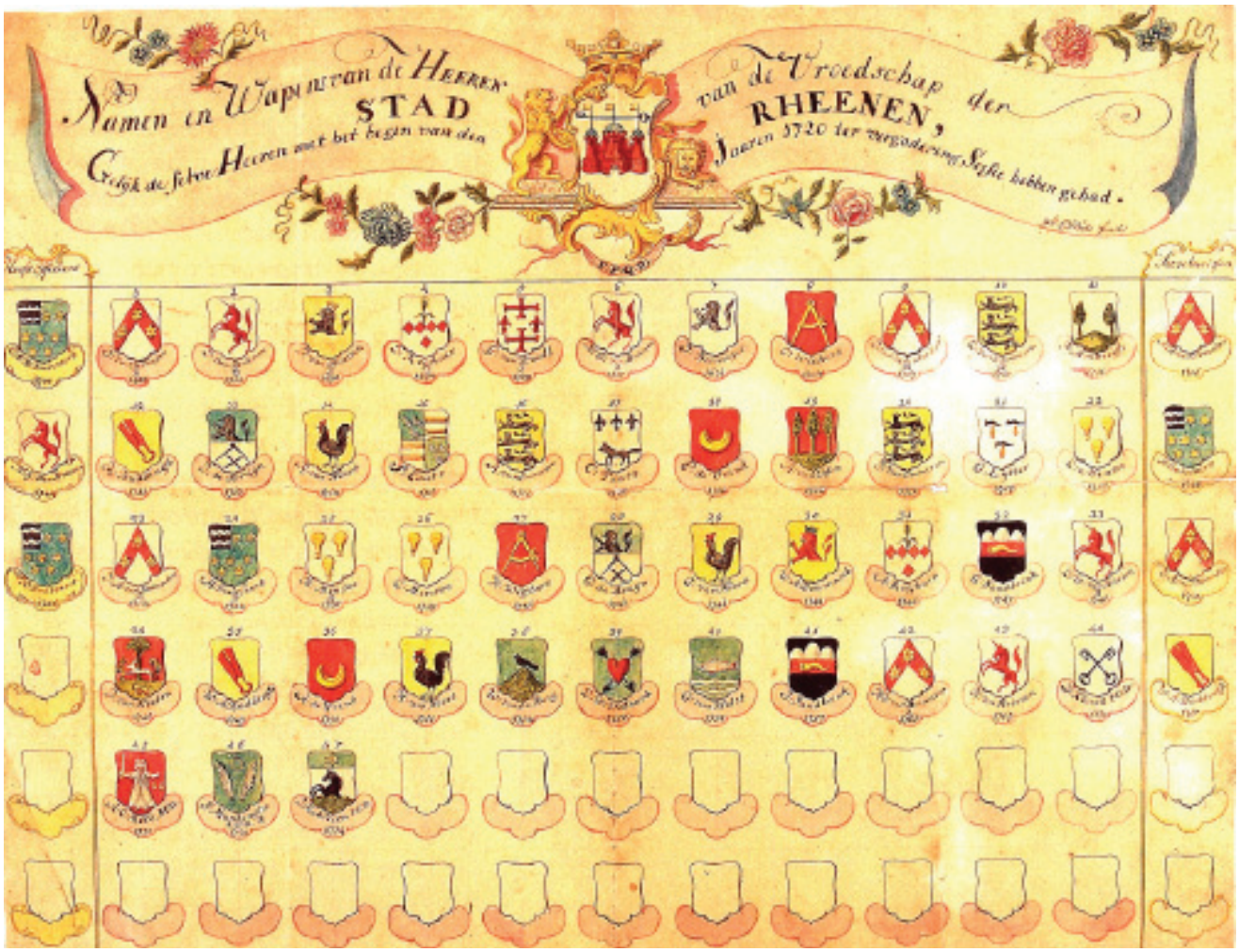

Boven een voorbeeld van een tekening van Maria Sybilla Merian (1647-1717) uit haar werk Metamorphosis Insectorium Surinamensium

Voorbeelden van werk van M.C. Volhardt in opdracht van particulieren, zoals een epitaaf met de familiewapens Van den Bergh/Van Noort, of de Stad Rhenen, het bordje met de 'vacantiën' (vrije dagen) van het stadsgerecht (Collectie Museum Het Rondeel)

Wapenkaart van de Heren van de Vroedschap van Rhenen in de periode 1688-1774, vervaardigd door M.C. Volhardt (Collectie Museum Het Rondeel)

Familiewapen van Dirck Willem Volhardt, schepen, raad, metselaar en brandspuitmeester te Rhenen in de 18e eeuw (Bron: Wapenkaart Volhardt, Collectie Museum Het Rondeel)

Een 'aankleed kaartspel' vervaardigd door M.C. Volhardt (Veilingcatalogus 2005 Skinner Inc. USA)

Wapenbord in het archief van Kaapstad van Willem Jan Klerck, geb. Rhenen 1766; afgebeeld zijn de wapens van hem en zijn twee echtgenotes en zijn 16 wapenkwartieren (foto H.P. Deys)

Zegels uit 1603, 1623 en 1638 van schepenen te Rhenen met de naam Adriaen Verhuedt; het familiewapen is een zuil (Charterverzameling Oud Archief Rhenen)

ten hier ook bij: *Twee boeken met gekleurde afbeeldingen van Surinaamsche vogels, insecten en planten, meest alle geteekend door M.C. Volhard.*

Gebleken is dat deze boeken reeds eerder in 1808 in Den Haag zijn geveild als onderdeel van de collectie van Mr. J. van Buren. In de catalogus lezen we:

54

Een zeer fraaye Verzameling van 50 stuks Origineele Tekeningen met Surinaamsche Vogels, Insecten en Planten aldaar alle naar 't leven getekend en gecouleurd door M.C. Volhard, leggende in een konstboek, halve band

en

55

Een dito fraaye Verzameling van een groote menigte Surinaamsche Capellen en Insecten, meede aldaar naar 't leven getekend en gecouleurd door M.C. Volhard op 41 blaaden, leggende in een konstboek, halve band.

Als men dit zo leest zou het kunnen zijn dat M.C. Volhard ooit in Suriname is geweest, maar gezien zijn lichaamsgesteldheid lijkt dit niet aannemelijk. Misschien heeft hij kopieën gemaakt van het befaamde werk van Maria Sibylla Merian (1647-1717) die dergelijke werken heeft doen verschijnen, maar ook daadwerkelijk in Suriname is geweest. Origineel werk van haar zat namelijk ook in deze kunstveiling uit 1808. Vermeldenswaard is verder dat er door het veilinghuis Skinner Inc. op 3-5-2005 in een veiling te Bolton (Massachusetts USA) een fraai 'optisch transformatie kaartspel' is geveild voor $ 25000 met als titel *L'Habit fait l'Homme* (kleren maken de man). Het 'spel' bestaat uit totaal 114 kaarten in een etui. Dit spel met fraaie aquarellen blijkt eveneens te zijn vervaardigd door de uit Rhenen afkomstige bovengenoemde M.C. Volhard.

De basis wordt gevormd door twee zwarte portretkaarten met een ongeklede man en dito vrouw. Deze kunnen vervolgens worden 'aangekleed' met de overige 112 kaarten met kledingstukken en figuren, waarbij de gezichten ontbreken, door ze op de zwarte kaarten te leggen. Allerlei beroepen en activiteiten kunnen zo met passende kleding worden uitgebeeld. Ook haardracht en mode worden gevisualiseerd.

Dit spel moet na 1781 zijn vervaardigd, omdat op een van de kaarten de zeeslag bij de Doggersbank wordt afgebeeld; deze vond plaats op 5 augustus 1781 tussen 7 Engelse en 7 Nederlandse schepen.

Op een andere kaart is een rechter afgebeeld, die een document in zijn hand houdt waarop staat: *Ouwerwetze Nederlandze Patriot*, hetgeen duidt op de Patriottentijd. Dit spel dateert dus van einde 18e eeuw.

Hij moet dit spel vlak voor zijn dood in 1795 hebben vervaardigd. Zijn affiniteit met kleding vloeit mogelijk voort uit het feit dat hij waarschijnlijk inwoonde bij zijn zuster Pieternella, op late leeftijd gehuwd met kleermaker Jan van Vrekenhorst.

In de collectie van het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag bevindt zich het volgende overlijdensbericht:

Word aan alle Vrienden bekend gemaakt dat gisteren om half tien uuren, onzen waarde eenighen Broeder Martinus Christiaan Volhardt aen een beroerten in den ouderdom van 53 jaaren twee dagen alhier is overleden. Verzoeke derhalve van condolantie brieven te worden verschoond.
Rhenen 25 October 1795
Uit namen van ons beide zusters
Johanna Volhardt, Weduwe van W. van de Brug
Petronella Vrekenhorst, Geb. Volhardt

Martinus Christiaan Volhert (Volhardt) is op 31-10-1795 in de kerk begraven in een eigen graf.

Johanna Volhert, weduwe W. van de Burg (Brug) is later op 3-8-1797 eveneens in de kerk te Rhenen begraven.

Petronella Volhart overlijdt op 11-6-1814 in het huis No. 205 (Gasthuiswoning). Haar echtgenoot, kleermaker Jan van Vreekenhorst, geboren te Amerongen als zoon van Hendrik van Vreekenhorst en Anna Maria de Jong, overlijdt op 23-5-1819 te Rhenen in huis No. 15, vermoedelijk het huis van een familielid Rosbach.

Onlangs kwam tevens nog een opsomming van historische wetenswaardigheden in Rhenen van een naoorlogse voorzitter van de plaatselijke VVV boven water. Hierin lezen we op pagina 66:

In de trouwzaal (van het Gemeentehuis) *ziet men een Opschrift in lijst, dat vroeger in het Raadhuis op de Markt heeft gehangen:*

'Ziet wat gij doet want gij en houdet het gerechte niet in den mensche, maar in den Heere, ende hij is bij U in de zake van het gerichte.

Nu dan de verschrikkingen des HEEREN zij op ulieden; Nemet waar, ende doet het: want bij den HEERE onsen God en is geen onrecht, nochte aanneminge van personen, noch ontfanginge van geschenken.

2 Cronica 19 Vs 6, 7

M.C. Volhard
Fecit 1795

Dit tekstbord is dus nog door Volhard vervaardigd vlak voor zijn overlijden in 1795.

Hieronder volgt de bewoningsgeschiedenis vanaf de 17e eeuw van het huis in de Kruisstraat waar ooit de familie Volhardt woonde (Kruisstraat huisnummer 185, kadastraal nummer F200).

17E EN 18E EEUW

In de kerkrekeningen van de Cunerakerk staat vermeld dat de kerk via het Cuneragilde een jaarlijkse huisrente van vijf gulden en 11 stuivers ontving. Vanaf 1645 staat vermeld dat dit zes gulden zou moeten zijn waarop twee 'blancken' (vierstuiverstukken) zijn afgehouden. Het betreft het huis van burgemeester en schepen Adriaen Verheudt. Zijn naam wordt ook wel gespeld als Verheut, Verhuijt of Verhuedt.

De relatie met het Cuneragilde vloeit mogelijk voort uit het feit dat leden van de familie Verheudt ooit lid waren van dit gilde. Zo worden in 1603 Adriaen Verheudt en Hilleken Verwaij genoemd als broeder en zuster van het Ste. Cuneragilde; zij waren daarvóór in 1588 ook lid van het Heylige Sacraments Gilt te Rhenen. In 1622 worden een Adriaen Verhuedt en Everken Jans, zijn huisvrouw, eveneens genoemd als broeder en zuster van het Cuneragilde.

De meeste Verheudts te Rhenen blijken af te stammen van een Zweer Henricksz Verheut, die in 1530 als momber (voogd) optreedt voor Margriet Martijns, de weduwe van Jan Valkener en Bernt Freyse van Dolre. Van hem zijn drie zonen bekend: Johan, Roelof en Adriaen Sweresz Verhuedt.

Het familiewapen Verhuedt is een zuil met als helmteken eveneens een zuil. In de charterverzameling van het Oud Archief van Rhenen zijn zegels te vinden met dit wapen, zoals van Adriaen Verhuedt uit 1603 en 1623 en van een vermoedelijk andere Adriaen Verhuedt uit 1638; zij zegelden als schepen te Rhenen. Het zegel uit 1638 wijkt af van de twee andere genoemde zegels.

Kruisstraat ca. 1900. Achter de kinderen het hier beschreven pand. (fotocoll. H.P. Deys)

In de kerkrekeningen van 1657/8 staat vermeld dat het huis in de Kruisstraat gelegen was tussen het huis van Rutger Buddingh en dat van Jan Jansz Cuijper. Eigenaar is Adriaen Verheudt. Vanaf 1670 worden in de kerkrekeningen de erfgenamen van burgemeester Adriaen Verheudt genoemd als eigenaren van het huis. Eén van deze latere erfgenamen Verheudt is kennelijk Elisabeth Verhuijt, weduwe van Gerrit Bolderman, die het huis in de Kruisstraat op 21-3-1718 verkoopt aan Willem Ewidsz van Grootveld, gehuwd met Jannigje Jans.

Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen in de Kruijsstraet, met OW deze straat, ZW de erfgenamen van

Kruisstraat 19, het tweede huis rechts met de halsgevel is F200 (fotocoll. H.P. Deys)

Van Beijnum Tearoom, rechts de Kruisstraat (coll. Evert A. van Hees)

oud-schepen Johan van Gilsen, WW de steegh agter het sogenaemde bouwhuijs en NW schepen Christoffel Wichaerts. Het huis van deze schepen Wichaerts werd ook wel de 'mostert' of 'mostaertmolen' genoemd.

Willem Ewidden (van Grootvelt) komen we inderdaad in de kerkrekeningen bij de jaarlijkse huisrentes tot 1733 tegen in plaats van de erfgenamen van Adriaen Verhuedt als eigenaar en bewoner van het huis in de Kruisstraat.

Op 5-2-1728 wordt het huis van Willem Ewidden van Grootvelt publiek verkocht aan Dirk Willem Volhart, gehuwd met Roelofje Wijnen (zie boven bij familie Volhardt).

Op 12-3-1787 verkopen de kinderen en erfgenamen van Dirk Willem Volhart en Roelofje Wijnen het huis met toebehoren en meubilair aan Adolf Koppeling, gehuwd met Jacoba van Domselaar. De namen van deze kinderen en erfgenamen zijn: Johanna Volhart, gehuwd met Willem van de Brug, Martinus Christejaan Volhart, meerderjarige jongman en Peternella Volhart.

Bakkersoptocht, staand met witte schort is Jan van Beijnum. ca. 1911 (fotocoll. H.P. Deys)

In de kohieren van de 40e penning van 14-12-1786 staat vermeld dat de kinderen en erfgenamen van de heer Volhard het volgende verkopen: *Een huizinge met aangehorige schuur en erve alsmeede het ledikant in de voorkamer, een cabinetje in de binnenkeuken, de pottenbank in de achterkeuken, een bedstee op het agterkamertje en een hangkast op de zolder staande*. Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen OW de Kruisstraat, WW het sogenaamde Bouwhuys, ZW oudschepen Gerrit Sandbrink en NW Gerrit van Walsem. Adolf (Adolph) Koppeling was wagenmaker van beroep. In het rechterlijk archief van Rhenen (Toegang 66, Inv.No. 603-8) bevindt zich een ongedateerd briefje met de handtekening van Adolf Koppeling, waarin staat: *Door huwelijk tot andere ...(avere?) moetende overgaan wort hier mede aan een ider die genegenheyd mogt hebbe bekend gemaakt te koop zynde een extra goede wagenmakers winkel en huys ook wel versien van drooghout en geretschap waar in lange jaren met goet succes de kost gewonnen en als nog en of altoos voor twee knegs wark versoekende een ider die genegentheyd mogt hebben ten spoedigsten te komen binnen den tijd van drie weken te komen binnen der stad Rhenen te bevragen bij den wagemaker Adolf Koppeling.*

Op 2-9-1794 werd Hendrik Rijswijk, een knecht van Koppeling, op het kerkhof begraven.

Kapper Cornelis van Hees, Kruisstraat 12 (fotocoll. H.P. Deys)

Personeel Van Waveren Kruisstraat 12 (fotocoll. E.A. van Hees)

Adolf Christiaansz Koppeling, ged. Renswoude 2-5-1756, was een zoon van Christiaan Koppeling en Gijsbertje de Kruijf, en Jacoba Domselaar, ged. Woudenberg 6-7-1759, begraven Woudenberg 31-1-1811, was een dochter van Anthonie van Domselaar en Gerrigje Corn-elisse van 't Voort. Zij trouwden te Woudenberg op 11-6-1780.
Koppeling blijkt in 1796 een hypotheek van 300 gulden op het huis genomen te hebben bij Gerrit Roelof van den Bergh. Het huis wordt dan omschreven als zijnde gelegen aan de Kruis-straat naast ZW Jacobus Sandbrink en NW Izak Godschalk Hijmans.

Op 22-3-1799 transporteerden Adolf Koppeling en Jacoba Domselaer aan Gerrit van de Weert, meerderjarig jongman, een huijsinge met toebehoren, met ledikant in de voorkamer, zonder het behang, mitsgaders een pottenbank, gelegen in de Kruisstraat met OW voorzegde straat, WW het sogenaamde Bouwhuis, ZW Jacobus Sandbrink en NW Izaak Hijmans. Er is dan nog steeds sprake van een jaarlijkse 'uijtgang' (huisrente) die betaald moet worden aan de Cunerakerk.

Gerrit van de Weert, 'meerderjarig jongman' was in 1799 dus nog niet gehuwd (ook niet geweest). Hij was eveneens wagenmaker van beroep en geboren te Ingen. Hij trouwt te Rhenen op 24-8-1800 met Martina Geertruida Booms, ged. Rhenen 7-11-1779, dochter van Dirck Booms en Rijkjen Bruijs.

Martina Geertruida Booms wordt in de periode 1811-1819 genoemd als weduwe en winkelierster. Volgens een notariele akte verkoopt zij als weduwe van Gerrit van de Weerd (Weert) het huis en bijgebouwen (F200, F201 en F202) op

Hier loopt banketbakker Van Beijnum voor het pand genaamd 'Het Klooster' of 'De zaal van Altena', tegenover de 'Koning van Denemarken' (fotocoll. H.P. Deys)

Kadastraal in het kort		
1832 art. 528	wed. Gerrit v d Weer(d)t	F 200
1847 art. 704	Jozeph Heijmans	F 200
1847 art. 925	Hervormde Kerk	F 200
1883 art. 2145	Gijsbert Kramer	F 200-> F 814
1889 art. 2474	Jan van Beijnum c.s	F 814 -> F 978
1907 art. 3148	Jan Jordens/Van Beijnum	F 978
1921 art. 3845	Willem Frederik van Hees	F 978
1940 art. 5225	Gemeente Rhenen (na verwoesting onteigend)	F 978

De Kruisstraat in puin in1940, in het midden links het hier beschreven pand (fotocoll. H.P. Deys)

8-2-1837 aan Joseph Hijmans, koopman, en mejuffrouw Leentje Hijmans. Het perceel is dan als volgt gesitueerd: OW de Kruisstraat, WW de erven van Geurt van Holst, NW de erven van Isacq Godschalk Hijmans en ZW Bart Molenbeek.

19E EN 20E EEUW

Er hebben, zoals in de bijgaande tabel is aangegeven, in de loop van anderhalve eeuw na 1800 vele bewoners onderdak gevonden in het hier beschreven pand (verder te noemen F 200). Pas over de laatste twee eeuwen is er iets meer te zeggen over deze bewoners. Zo kwam Mozes Salomon van der Horst uit Hoerstgen, Westfalen, waar hij rond 1766 geboren werd. In die plaats woonden indertijd vele joodse families, ook vele met de naam Van der Horst. Mozes was gehuwd met Eva Cohen Ridmeester, ze kwamen tussen 1804 en 1808 mogelijk uit Hoorn in Rhenen. Eva Joseph Cohen Ritmeester, geboren te Amsterdam, was een dochter van Joseph Cohen en Anna Moses; zij overlijdt 4-3-1830 op het adres nr. 185. Moses Salomon van der Horst, geboren in Hoerstgen in Cleefsland, was een zoon van Machiel van der Horst en Judith Joseph; hij overlijdt 4-5-1834 eveneens op het adres nr. 185. Veel Nederlandse stambomen van Van der Horst beginnen in Hoerstgen. Zou er een verband zijn tussen Horst en Hoerstgen (Hörstgen)? Heijmans is maar zeer korte tijd eigenaar van F 200 geweest. Hij kocht het pand in 1846 en verkocht het weer in 1848.

Er woonde al eerder in de 17e eeuw in Rhenen ook een niet-Joodse familie met de naam Van der Horst; we hopen in de toekomst hier nader over te publiceren in de rubriek Oude Huizen in de Rhenense Binnenstad en hun Bewoners.

Dirk Roelofs was koopman in koffie en thee in het klein, winkelier, die in redelijke welstand leefde. Zijn buurman op nr. 184 (op de bijgaande plattegrond F 204) was Isaak Godschalk Hijmans, eigenaar van dat pand, bankhouder, koopman in linnen en katoenen stoffen, lommerdhouder en ook nog 'slagter (winkel doende)'. Deze woonde al jaren in Rhenen, want hij had vier in Rhenen geboren kinderen, waarvan de oudste 40 jaar was. De eigenaar van F200 in 1847, Joseph Heijmans, is mogelijk dezelfde als zoon Joseph van Isaak Godschalk.

Het is opvallend te constateren dat Rhenen rond 1830 zo aantrekkelijk was voor families van joodse komaf. Volgens de Volkstelling van 1830 woonden hier op ca. 13 adressen van de 461 de volgende families, waarbij als godsdienst 'isr.' werd vermeld: Mozes van Elburg (commissionair) g/m Naaitje Wertheim met één dochter en schoonmoeder; Levy Kohen met dochter en Izak Mozes Slotki (voorlezer bij de Israëlitische gemeente); Izak Jacob Cohen (glasenmaker) g/m Rachel van der Horst (geboren in Hoerstgen); Moses Wolff (koopman) g/m Helena Hijmans; Hartog Raphael Hijmans (koopman) met drie in Rhenen geboren volwassen zonen; Roosje Zilverberg (ventster); Tobias Swelheim (inlandse kramer); Simon Israel (vleeshouwer) g/m Johanna Swelheim met twee in Rhenen geboren dochters van 14 en 11 jaar ; Abraham Joseph van Elburg (bankhouder) g/m Jannetje Hijmans; Isaak Godschalk Hijmans g/m Wendelina Joseph van Leeuwen met 4 volwassen kinderen; Salomon Moses van der Horst hierboven al vermeld; Salomon Rijn (koopman) g/m Aaltje Cohen en drie in Rhenen geboren zonen en een in Wageningen geboren dochter van 1 jaar; Mozes Aaron van Crefeld (Crevel, vleeshouwer) met vier in Veenendaal geboren minderjarige kinderen. In het bevolkingsregister 1890-1920 waren er op 3300 adressen 22 gezinnen met de aanduiding 'isr.'.

Over bewoner Johan Frederik Haars is weinig mee te delen. Hij kwam waarschijnlijk uit Duitsland, want op Internet staat hij in een genealogie als Johan Fridrich (Fredrik) Haars omschreven, gehuwd met Tijmetje (Tijn Mietje) van Zomeren. Haars was commies 2e klas bij de Accijnzen. Er hebben in Rhenen vaker verschillende belastingambtenaren gewoond. Over Van Noort en Kramer: zie de tabel.

Over Van Beijnum is meer te vertellen. Jan van Beijnum was bakker in Wageningen; hij kocht in 1889 van Kramer het perceel F 200. Zijn zoon Derk (Dirk) trouwde in 1890 met Roeloffina Alida van Altena, een dochter van het toenmalige

logementhoudersechtpaar Van Altena-Van Dolderen van 'De Koning van Denemarken'. In 1889 werd zijn aanvraag voor de bouw van een brood-, koek- en banketbakkerij door de gemeente goedgekeurd. In 1895 werd een grote verbouwing uitgevoerd, waarbij aan de westzijde een aangrenzend huis en een schuur, gelegen aan de Bouwhuisstraat, aan het vergunning gekregen voor de bouw van een broodbakkerij: 'de bakkerij zal worden gebouwd in een perceel in de kom der gemeente. Het perceel is geheel van steen gebouwd enz. enz. De oven zal verwarmd worden met hete lucht. De schoorsteen wordt geheel van steen opgebouwd. Er zullen hoogstens 3 personen in werkzaam zijn', en 'de bakkerij zal worden gebouwd in een perceel in de kom der gemeente. Het perceel is geheel van steen gebouwd enz. enz. Het betrof hier een perceel aan de Heerenstraat (F 187), waar de huisarts dr. Pieter Boodt van 1842 tot 1896 gewoond had, op de hoek van de Kruisstraat (zie ABR 350 en 360; Rh 72). In 1904 mocht Derk een rijwielstandaard op de stoep van zijn winkel plaatsen, in 1905 kreeg hij vergunning voor de verkoop van alcoholhoudende drank, anders dan sterke drank. Hiermee is dus de bekende Lunchroom van start gegaan. Het liep echter niet zo glad, want in 1912 waren er klachten wegens de verspreiding van rookvuil en walm. In een nieuwe Hinderwetvergunning werden strengere eisen vastgelegd: de schoorsteen van de 'oven der bakkerij' moest worden vernieuwd tot een hoogte van 14 m 20 cm boven de begane grond van het perceel F 1032 (was F187), bewoond door kruidenier H.A. Kruuk. Deze buurman was kennelijk ook de klager. Kruuk werd opgevolgd door de bekende kruidenier Jaan de Groot, met latere schoonzoon Hannes Visch. In 1917 kwam er in de bakkerij een tweede oven bij. Roeloffina heeft als 'bakkersbedrijf doende' nog tot 1937 het bedrijf geleid, waarna de zaak werd verkocht aan haar zoon Jan Albertus. De banketbakkerij-lunchroom werd in 1939 nog geheel gemoderniseerd, met grote etalageruiten en een automaat met 2 rijen van 10 deurtjes, vlak voordat ook dit pand in mei 1940 in een ruïne veranderde.

F 187

Intussen had Reijer van Dam, bakker en tapper, geboren in Rhenen, zich in 1915 gevestigd in de Kruisstraat 10; Van Beijnum was immers verhuisd. Volgens de verkregen Hinder wetvergunning van 1915 zouden er hoogstens 3 personen werkzaam zijn. Eigenaar van het perceel was nog steeds J. Jordens/Van Beijnum c.s. te Wageningen. Overigens was Reijer een echte ondernemer. Hij had in 1889 reeds een vergunning gekregen voor een broodbakkerij aan de Nieuwe Veenendaalseweg, later Café de Driehoek. Voorts heeft hij in 1900 een Hinderwetvergunning gekregen voor een bakkerij aan de Rijnbarrière, dus helemaal onderaan de Rijnstraat. Er zou daar hoogstens met 2 personen in worden gewerkt (zie ABR 432). In 1906 stichtte hij een bakkerij aan de Trambaanweg, en dus één in de Kruisstraat. Hij zou hier niet lang blijven, want Jordens/Van Beijnum verkochten het pand in 1920 aan Willem Frederik van Hees (Fré van Hees), koperslager. De bestaande bakkerij werd verbouwd tot koperslagerswerkplaats. De bouwvergunning is van 1921 en de Hinderwetvergunning van 1922. Het werk werd uitgevoerd door J.R. Lammers J.W.zn.; de begroting bedroeg f 400,=. Van Hees heeft hier tot aan de verwoesting in de meidagen van 1940 gewerkt.

De aanduiding F 200 slaat op het kadastrale nummer anno 1832. ABR 432 betekent de betreffende afbeelding in het boek 'Achter Berg en Rijn' (Rhenen 1981).

GERAADPLEEGDE BRONNEN

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2015. Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer de kerkrekeningen, stadsrekeningen, transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven en de geboorte- en overlijdensaangiftes bij de Burgerlijke Stand. In laatstgenoemde bronnen wordt vermeld in welk huis iemand geboren of overleden is. Degenen die aangifte doen zijn vaak de naaste buren.

Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU, Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152, en de Burgerlijke Stand Registers). Overige bronnen, die specifiek werden geraadpleegd, zijn o.a.:

- Wat betreft het Staatse leger zie o.a. www.bossche-encyclopedie.nl, rubriek: bronnen, met als subrubriek: Inkwartiering. Het Staatse Leger, deel VIII. Het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog,
1702-1715 (3 banden) door dr. J.W. Wijn, uitgegeven door Martinus Nijhof in 1964.
Het Staatse leger, deel VII. Periode (1688-1702) door F.J.G. ten Raa, uitgegeven door Martinus Nijhof in 1950.
- In de stadsrekeningen van Rhenen, Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv. No. 189 e.a. , zijn in de periode1752-1761 diverse betalingen te vinden aan Dirk Willem Volhart voor geleverd metselwerk en beheer van de brandspuiten.
- Ad J. de Jong, Familiewapens in Zuidoost Utrecht (Voorthuizen 2015), p. 25-36. Hierin een overzicht van het werk van Martinus Christianus Volhardt; tevens zijn alle familiewapens uit Genealogia Klerckiana afgebeeld.
- Over de opdrachten aan M.C. Volhart (Volhard) met betrekking tot het opschilderen in 1775 van de tekstborden in de Cunerakerk, zie de Policieboeken (Raadsnotulen) van de Stad Rhenen. Oud Archief Rhenen , Toegang 152, Inv.No. 32, folio 37, en Inv.No. 32, folio 89.
- Over de lichamelijke gesteldheid (lichaamsgebrek) van Volhard in 1785 zie idem, Inv.No. 34, folio 101.

Bewoners en eigenaren van Rhenen F 200

Jaar	Kadaster	Adres	Bewoner	Beroep	Eigenaar
1750	-	-	Wed. Burgem. Dirck van Ommeren	-	Wed. Burgem. Van Ommeren
1779	-	Kruisstraat 185	Cornelis Puijk	-	kinderen burg. Van Ommeren
1793	-		Johan Schuurman		Jan Booms
1801	-	-	Adolf Koppeling en Gerret vd Weerd later wed. Van Daalen	-	Adolf Koppeling en Gerret vd Weerd
1809	-	Kruisstraat 185	wed. Willem van Daalen, J.C. van Brienen	wolspinster	wed. Gerret vd Weerd
1812	-	Kruisstraat 185	Dirk Roelofs	koopman	wed. Gerret vd Weert
1830	F 200	Kruisstraat 185	Mozes Salomon vd Horst g/m Eva Cohen Ridmeester, 2 zonen	kooplieden	wed. Gerret vd Weert
1839	F 200	Kruisstraat 185	Johan Frederik Haars g/m Tijn Mentje van Soomeren	commies b/d Accijnzen	wed. Gerret vd Weert
1850	F 200 > F 814	A 180	Gijsbert Dirk van Noort g/m Geurtje van Dijk (1847 erfpacht van de Kerk)	schilder	De Herv. Kerk
1883-1889	F 200 > F814	A 180	Gijsbert Kramer g/m Gerritje Bovenschen	huis- en rijtuigschilder	Gijsbert Kramer
1889-1907	F 814 > F 978	Kruisstraat 180	Derck van Beijnum (uit Wageningen)	broodbakker	Jan van Beijnum cs. J. Jordens g/m Jacoba van Beijnum
1907-1920	F 978	Kruisstraat A10	Reijer van Dam	broodbakker	Jacoba v. Beijnum wed. Jordens
1920	F 978	Kruisstraat A10	Willem Frederik van Hees	loodgieter, koperslager, electriciën en winkelier	Willem Frederik van Hees
1940, mei	verwoest	Kruisstraat 10	Willem Frederik van Hees		onteigend, naar Gemeente Rhenen

- De veilingcatalogi uit 1808 en 1842 m.b.t. de tekenwerken in kleur door M.C. Volhard van Surinaamse planten, vogels en insecten zijn te vinden op Internet.
- De ongedateerde brief van wagenmaker Adolf Koppeling, waarin hij aangeeft zijn zaak te willen verkopen, is te vinden in het Stadsgerecht van Rhenen, Toegang 66, Inv.No. 838-1 (was 603).
- Wat betreft de eigenaren en bewoners in de 19e en 20e eeuw, zijn verder geraadpleegd:
Burgerlijke stand en bevolkingsregisters te Rhenen; en Kadastrale veldwerken en -leggers te Rhenen
- Google op Geldenhuys Klerck

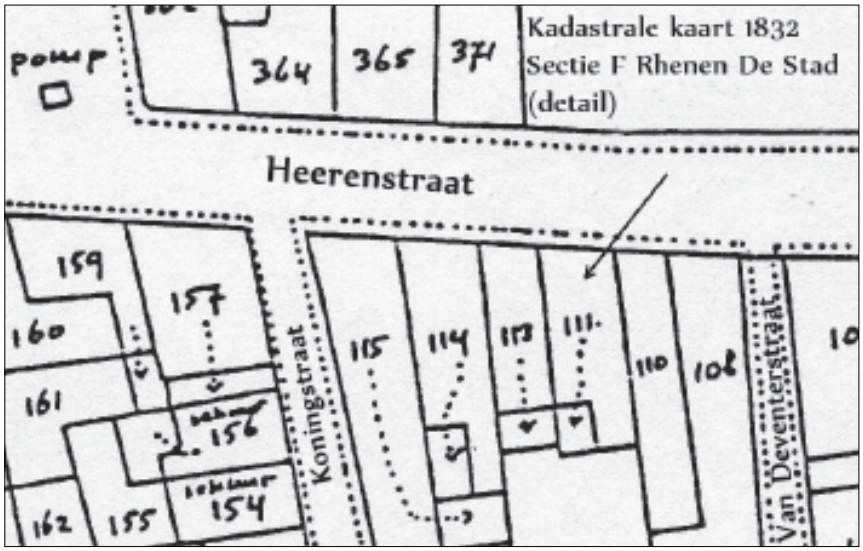
Noten

[1]) ABR staat voor het boek '*Achter Berg en Rijn*' van H.P. Deys 1981

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het pand van Garage Van der Horst

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Reeds aan het begin van de 20e eeuw bevond zich aan de zuidkant van de Herenstraat een garagebedrijf van de familie Van der Horst met op de voorgevel drie gevelstenen uit 1620. Op twee gevelstenen komen familiewapens voor en op de middelste steen komt het IHS-symbool voor, het christelijk geloof symboliserend. Misschien is het daardoor dat dit pand in Rhenen ook wel aangemerkt werd als de 'zomerresidentie van de bisschop'. Het is onduidelijk hoe men tot deze benaming is gekomen.
Desalniettemin voldoende aanleiding om de geschiedenis van dit pand nader te onderzoeken. Het garagebedrijf was ooit rond 1900 begonnen door leden van de smedenfamilie Van der Horst. Dit artikel in de reeks 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' wordt afgesloten met een genealogie van deze oorspronkelijk uit de buurt van Nijkerk/Ermelo afkomstige familie Van der Horst, mogelijk genoemd naar de buurtschap Horst bij Ermelo.

Kadasterkaart Sectie F, 1832 detail.

Geschiedenis van het huis Heerestraat No. 103, kadastraal No. F 111, en een bijbehorend huisje daarnaast

In het boek Achter Berg en Rijn, Afb. 328, staat op een foto uit 1909 een markant pand met drie gevelstenen afgebeeld. Museum Het Rondeel bezit in haar collectie nog gipsafdrukken van deze gevelstenen. Op de linker steen staat afgebeeld ANNO met daarboven een gedeeld familiewapen, aan de linkerkant (heraldisch rechts) drie (vermoedelijk) distelbloemen op stengel en aan de rechterkant drie wassenaars (wassende manen). Op de tweede steen staat IHS, het symbool voor het christelijk geloof, en op de rechtersteen een jaartal 1620 met daarboven een gedeeld familiewapen: I. een zuil en II. een schuinbalk van aaneengesloten ruiten.

Het familiewapen op de eerste gevelsteen komt ook voor op een stoeppaal, die voor een pand in de Kruisstraat heeft gestaan. Deze stoeppaal werd in 1910 door de weduwe A. van Voorthuizen aan de toenmalige Oudheidkamer geschonken en bevindt zich nu in de collectie van Museum Het Rondeel (Inv.No. 270 NB 34). In de beschrijving staat dat deze stoeppaal gestaan heeft voor een huis in de Kruisstraat waar ooit leden van de familie Verhuedt zouden hebben gewoond. Dit zou dus het 'Volhardt'-huis kunnen zijn, waarover is gepubliceerd in het januarinummer van Oud Rhenen van dit jaar.

Inmiddels is gevonden dat het genoemde 'Volhardt'-huis in 1574 in bezit van de familie Verhue(d)t (ook wel Verhuijt) is gekomen. Op 15 april 1574 kochten Adriaen Sweersz Verhuijt en Hillegout Fransdr. Verwaij het huis van de kinderen van Steven Thonisz Sprot en IJtgen Goessensdr., die er daarvoor in gewoond hadden. Op een foto van de Kruisstraat, afgebeeld in het januarinummer van Oud Rhenen, zien we inderdaad een stoeppaal staan. Het wapen echter is op deze foto niet herkenbaar.

In het huis er ten noorden naast hebben leden van de familie Vereest gewoond. De hypothese is dat we hier te maken hebben met het familiewapen Vereest. Op genoemde foto zien we ook een stoeppaal rechts voor dit huis. Bij verder inzoomen herkennen we een wapen met een kruis, het familiewapen (Vonck) van Lienden. Deze familie Vereest is na de Reformatie nog lang katholiek gebleven. Katholieken mochten begin 17e eeuw geen functies in het stadsbestuur bekleden. Vandaar dat we dit wapen verder niet tegenkomen, bijvoorbeeld op zegels. Het wapen met de drie wassenaars, dat op het rechtergedeelte van de gevelsteen staat, zou kunnen duiden op een Van Utenweerde of Vastrick, gehuwd met een Vereest dus.

Stoeppaal met wapen in de Kruisstraat

De drie gevelstenen

Op de derde gevelsteen komt een zuil voor, het wapen van bovengenoemde familie Verhuedt, aangetrouwd kennelijk aan een lid van een familie die een schuinbalk van aaneengesloten ruiten voerde. Hieraan hebben we nog geen familienaam kunnen koppelen. De familie Verhuedt te Rhenen was protestant. Van leden van deze familie hebben we wèl zegels gevonden (zie januarinummer Oud Rhenen, pagina 16).

De tweede gevelsteen, die dus tussen de gevelstenen Vereest (katholiek) en Verhuedt (protestant) staat met het IHS-symbool, zou erop kunnen duiden dat het christelijk geloof het bindende element is tussen beide families.

Er is ooit geopperd dat dit huis de 'zomerresidentie van de bisschop van Utrecht' zou zijn geweest. Hiervoor is geen enkel bewijs gevonden. Misschien heeft deze veronderstelling te maken met het IHS-symbool dat op één van de gevelstenen voorkomt. Het jaartal 1620 zou eerder kunnen duiden op het jaar dat het pand in bezit kwam van de familie Vereest/Verhuedt. In 1620 vond een grote veldslag bij Praag plaats en werd Frederik van de Palts door de katholieken afgezet en verjaagd. Deze 'Winterkoning', zo genoemd omdat hij maar één winter (in 1620) koning was, kwam met zijn hofhouding uiteindelijk in Nederland terecht en had inderdaad een zomerresidentie te Rhenen, het zogenaamde Koningshuis, dat hij later in Rhenen liet bouwen op de plek waar ooit het Agnietenklooster stond.

Vaak duidt het IHS-teken ook op de aanwezigheid van Jezuïten of was het een wat meer algemeen katholiek symbool. Na de Hervorming werden Jezuïten wel als priesters gedoogd voor godsdienstonderwijs aan katholieken en bediening van de heilige sacramenten.
Misschien kwamen in dit pand wel katholieken bijeen als een soort van schuilkerk. Mogelijk was het een duiding dat katholieken en Jezuïten hier welkom waren..

Ook te Amerongen waren begin 17e eeuw rondtrekkende Jezuïten actief.

Rhenen en Amerongen, met de Cunerafeesten nog vers in het geheugen, waren nog best met een 'katholieke' saus overgoten. Zo had je einde 16e eeuw te Rhenen naast het Cuneragilde nog als religieuze gilden een Heilig Sacramentsgilde en een Heilig Kruisgilde, waartoe vooraanstaande families behoorden.

In Amerongen werden begin 17e eeuw nog regelmatig Cunera-bedevaarten gehouden.

Verder is het jaar 1620 net na de Dordtse Synode van 1618/19, toen er een Statenbijbel kwam. In Rhenen laat de Cunerakerk in 1620 twee zilveren avondmaalsbekers vervaardigen door een zilversmid in Utrecht. Al het 'Roomse' kerkzilver van de Cunerakerk was circa 1580 en vlak daarna ingeleverd. Daar waren ook twee zilveren bekers bij. W.H. Strous doet onderzoek aan het kerkzilver dat er ooit was en nog is (zie zijn artikel hierover elders in dit meinummer van Oud Rhenen).

Verder is vermeldenswaard dat 1620 in Rhenen een roerig jaar was. Volgens de Policieboeken kampte men met de aanwezigheid van vele bedelaars, vluchtelingen uit Duitsland, vanwege de Dertigjarige Oorlog die in 1618 begonnen was en Engelse soldaten die terugkwamen van de slag op de Witte Berg bij Praag einde 1620, waarbij Frederik van de Palts door de katholieken als koning van Bohemen werd afgezet en verdreven. Rhenen lag aan de doorgaande route naar het westen en was gevraagd onderdak te verlenen aan deze Engelsen, ondanks de tegenwerpingen van de stad dat men nauwelijks de eigen armen kon onderhouden.
Frederik van de Palts is in 1620 slechts 1 jaar (winter-)koning van Bohemen geweest. Museum Het Rondeel bezit een zilveren munt uit dat jaar met een afbeelding van Frederik van

De eerste motorfiets in Rhenen, 1921. Op de motorfiets Jan (3) van der Horst, links van hem zijn vader Jan (2) en rechts opa Gerrit Roelof

de Palts met op de achterkant zijn familiewapen. Later liet hij in Rhenen zijn zomerpaleis, het Koningshuis, bouwen.

Al met al was 1620 een gedenkwaardig jaartal voor het stadje Rhenen.

We vervolgen met de bewoningsgeschiedenis van het huis met de drie gevelstenen aan de Heerestraat en een bijbehorend kleiner huis, later met respectievelijk kadastrale nummers F111 en vermoedelijk F109.

17E EEUW

In de 17e eeuw is het huis met de drie gevelstenen in bezit van de familie Vereest, een katholieke familie. Leden van de familie Vereest behoorden tot de laatst overgebleven leden van het Cuneragilde en waren tevens lid van het Heylig Sacramentsgilde en het Heylig Cruysgilde in Rhenen. In de transporten voor het gerecht van Rhenen lezen we dat op 13-1-1686 Antoni en Jan Vereest namens de erfgenamen van zaliger Arien Tonisz Vereest ten behoeve van Herbert de Wijs en Cunera Vereest transporteren *seeckere huijs in de Lange Heerestraat met een kleijn huijsken daer annex*. Arien Tonisz Vereest was een zoon van Anthonis Adriaensz Vereest en Lijsbeth Sweersdr. Verhuedt. Dit echtpaar wordt in 1588 genoemd als lid van het Heylig Sacramentsgilde.

Molenaar Herbert Jansz de Wijs was uit Wijk bij Duurstede afkomstig. Hij trouwde in de kerk van Rhenen op 21-10-1664 met Elisabeth Gerritse van Alphen, die een dochter was van Gerrit Jansz den Olden, molenaar te Scherpenzeel, en Maria Pauwels van Esvelt (ook wel Estveld of Estvelt). Zij lieten hun kinderen net als andere katholieke families te Rhenen vaak katholiek dopen in Indoornik, hoewel 'paapse' kinderen in die tijd ook wel in de Cunerakerk gedoopt werden.

In 1665, een jaar na zijn huwelijk, werd Herbert de Wijs het burgerschap van Rhenen verleend.

De familie De Wijs in Wijk bij Duurstede werd later deels protestant. In de Grote Kerk van Wijk bij Duurstede hangt een groot bord met wapens van ouderlingen en diakenen, waaronder die van leden van de familie De Wijs. Hun wapen was: in goud drie zwarte vogels. Vermoedelijk was dit een sprekend wapen met drie zangvogels (merels of lijsters). Met 'sprekend' wordt bedoeld dat de wapenfiguur de familienaam symboliseert. Zo voert de familie Kraai als wapen een zwarte kraai op goud. In Wijk bij Duurstede treffen we ook schepenen met de naam De Wijs aan. Hoewel molenaar Herbert de Wijs te Rhenen een belangrijk man was met de nodige bezittingen, konden hij en zijn

Het garagebedrijf in 1916. Boven de nieuwe, verbrede deur staat '1620 GARAGE 1913'. Op enkele bordjes staan de teksten 'ANWB Toeristen Bond van Nederland, Bonds Rijwielhersteller, Garage ANWB' en op een klein bordje 'ZONDAG'S GESLOTEN'. De personen zijn de Belgische vluchteling (1914) Joseph Schacht die bij Van der Horst in dienst was genomen, en voorts Ali, Gerard, Roelof en Jan (2) van der Horst. Zie ABR 327.

Zegel van Van Sanen/De Wijs. Collectie Jan Maarten Doorman

kinderen geen positie in het stadsbestuur van Rhenen bekleden omdat ze katholiek waren. Van hem is dan ook geen zegel bekend met zijn familiewapen. Herbert de Wijs trouwt te Rhenen op 1-1-1682 als weduwnaar met Cunera Vereest. Herbert de Wijs wordt in 1689 genoemd als eigenaar van de molen bij de Westpoort; deze molen gaat later over op zijn oudste dochter Maria de Wijs.

Op 3-6-1697 verschijnt Cunera Vereest als weduwe en boedelhoudster van Herbert de Wijs voor het gerecht van Rhenen als moeder van vijf onmondige kinderen. Voorts worden haar schoonzoon Jan ter Horst en Reijer de Wijs, raad en schepen te Wijk bij Duurstede, broer van Herbert de Wijs, genoemd als voogden van deze kinderen.

18E EEUW

Op 9-12-1713 verschijnen voor het gerecht Juffr. Cunera Vereest, weduwe van Herbert de Wijs, vrouwe Maria de Wijs, weduwe van majoor Lennip, Anthonij de Wijs, koopman in wijnen te Amersfoort, Gerardt de Wijs, lieutenant, Elisabeth de Wijs, bejaarde dochter, en Adriana de Wijs, huisvrouw van Jean Colas, tevens voor Hendrik de Wijs, een onmondige zoon van Herbert de Wijs, conform een procuratie d.d. 8-1-1710 bij notaris Gerardt van Zwol.

De katholiek gebleven Anthonij de Wijs en zijn broer Gerardt de Wijs vertrekken later naar Amersfoort. Uit deze tak van de familie zijn wèl zegels met hun familiewapen bewaard gebleven (zegelcollecties Jan Maarten Doorman en Gemeente Archief Amsterdam).

Op deze zegels komen inderdaad de drie vogels voor die ook voorkomen op de wapens van de protestantse leden van de familie in Wijk bij Duurstede. Hun zuster Maria de Wijs bleef eveneens katholiek en trouwde in 1691 met majoor Wernard Jacob van Lennep; in 1736 wordt zij genoemd als zijn weduwe. Maria de Wijs overlijdt in 1749 te Wijk bij Duurstede.

W.W. Brouwer uit Duiven, afstammeling van Hendrik Brouwer, later molenaar op de buitenmolen (Westmolen), heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de geschiedenis van deze molen en de structuur van de familie De Wijs. Deze zal hier ongetwijfeld over publiceren in de toekomst.

Kennelijk heeft later op 1-1-1723 een boedelscheiding plaatsgevonden en wordt in oktober 1724 het huis met bijbehoren door de erven De Wijs verkocht aan Aert van Brummen, gehuwd met Judith van Papevelt. Het huis is dan tijnsplichtig aan het Huis ter Lede (in vroeger tijd was het huis tijnsplichtig aan de Graven van Cuijlenburgh). Aart van Brummen was als j.m. van Rhenen op 25-1-1702 te Rhenen getrouwd met Judith van Papeveld, weduwe van Dirck de Vrindt. Zij transporteren het huis en toebehoren aan bakker Jan van Daalen en zijn vrouw Geertruyd van Bregt, die het tot 1774 in hun bezit houden. Johannes van Daelen, j.m. geboren te Arnhem, wonende te Rhenen, ondertrouwde te Rhenen 19-7-1748 en trouwde, met attestatie naar Utrecht, daar op 4-8-1748 met de te Utrecht wonende Geertruijt van Brecht. De afkorting j.m. in de trouwboeken staat voor 'jonge man', hetgeen wil zeggen dat hij vrijgezel was. Dit j.m. wordt vaak gevolgd door de naam van de plaats van herkomst of de geboorteplaats. Daarna gaat het geheel over op zijn zoon Evert van Daalen, eveneens bakker, overl. Rhenen 3-6-1835, en zijn uit Achterberg afkomstige vrouw Sijgje Gerritsen, overl. Rhenen 5-4-1835, dochter van Gerrit Jansen en Evertje Elasse. Zij waren op 25-7-1784 te Rhenen getrouwd. Zij gaan later zelf in het huisje ernaast wonen en dan woont in het hoofdhuis de bakkersfamilie Du Pré. Bakker Harmen Jan du Pré was uit Winterswijk afkomstig. In het huis met toebehoren is met de komst van Aert van Brummen uiteindelijk een bakkersbedrijf gevestigd, later voortgezet door de familie Van Daalen.

De (oude) Van Deventerstraat, gezien naar het zuiden, Rechts het schuurtje F109 en verderop de stenen schuur uit van de Hinderwetvergunning 1912. In de deuropening kijkt Jan (2) van der Horst (achter de man met strohoed) ons aan. Op de voorgrond staat het huisvuil gereed om door Janus van Zetten ('de Snuut') te worden opgehaald, op de achtergrond de tapijtfabriek van Van Wijngaarden. Foto ca. 1915. Zie ABR 527.

Heerenstraat ca. 1902. V.l.n.r. de panden F106; Van Deventerstraat; F108, F110, F111, F113. Nieuwe nummers F842; 840, 939, 838, 837. F110 heeft één muuranker.

De 19e eeuw en daarna

De mensen

Jan (1) van der Horst, geboren in 1808 in Nijkerk als zoon van Hendrik van der Horst en Antje van Dompselaar, kwam omstreeks 1832 in Rhenen terecht. Hij was tabaksplanter, maar ook bakker, woonde in de Heerenstraat F111) en trouwde met Dirkje van de Weert (Rhenen 1803). Als oudste kind werd Gerrit Roelof (1834-1914) geboren en er zouden nog vier kinderen volgen, waaronder Martina Geertruida, die later met buurjongen Willem ten Boske trouwde. Moeder Dirkje overleed in 1859 en Jan vertrok in 1876 naar zijn geboorteplaats. Het echtpaar Van der Horst woonde in een huis van bakker Evert van Daalen, een huis dat eerder bewoond werd door Harmen Jan du Pré, broodbakker uit Winterswijk, die verhuisde naar de Weversstraat.

Jan (2) van der Horst.

Gerrit Roelof stond aanvankelijk in de burgerlijke stand ingeschreven als arbeider, later als ijzersmidsknecht. Hij vertrok in september 1859 naar de gemeente Haarlemmermeer, een maand vóór het overlijden van zijn moeder. Wat hij in de volgende tien jaren heeft gedaan is onbekend. In ieder geval kwam hij in juni 1869 terug uit Lienden en vestigde zich als smid in zijn ouderlijk huis. De noodzakelijke Hinderwetvergunning had hij gekregen in februari voor 'het daarstellen van een grof- en hoefsmederij'. Buurman Willem Frederik ten Boske had tevergeefs bezwaar ingediend omdat hij waardevermindering van zijn huis vreesde als gevolg van gedreun en brandgevaar. In 1888 kreeg Gerrit Roelof toestemming op de stoep aan de oostzijde van zijn huis een ijzeren hekje aan te brengen. In dit pand hebben ook nog (1850-~)

Jan (3) van der Horst, foto 1960.

De Heerenstraat anno 1913. Het witte pand met de wapenschilden wordt afgebroken ten behoeve van Garage Van der Horst. Het schoon metselwerk van de nieuwe voorgevel is reeds hier en daar zichtbaar. Geheel links het hoekpand, voorheen Ten Boske, op de foto de winkel van Joh. Baars 'Koffie en Thee, Tabak en Sigaren'. Direct ernaast de nieuwe voorgevel van 1906 met het boogvenster (oud F110). Zie ABR 317.

De Heerenstraat ca 1902. De panden ten oosten van de Van Deventerstraat. De ladder van de glazenwasser staat tegen het voormalig kantongerecht. Geheel rechts de Van Deventerstraat.

De Heerenstraat in 1925. Rechts bij de benzinepomp Garage Van der Horst. Bij de rechter boom de schutting voor het in afbraak zijnde oude kantongerecht t.b.v. de nieuwe Garage Van der Horst. Midden een Renault van 1924. Links van de auto Boekhandel en drukkerij Waiboer.

De Heerenstraat op 31-12-1912. Rechts de kruidenierswinkel van Piet Stolp, op de deurruit enkele reclameposters van o.a Karnemelkzeep van de Gebrs. Dobbelman en een van J.C. Boldoot. Midden op de foto op en ruitje een ovaalvormige plakker staat: B.S.A. met een randtekst: 'CYCLES BUILT OF B.S.A. FITTINGS'.

tegelijkertijd gewoond Jan van Es (zadelmaker) geh/m Gerritje (Gerarda) van Binnendijk met kinderen, en korte tijd (1852-1853) ook Jan T. Ligtelijn geh/m Bartha van Hattum. Gerrit Roelof trouwde in 1872 met Johanna Wildeman (geb. Rhenen 1843) en het paar kreeg vier kinderen, waarvan de oudste, Jan (2) in 1876 geboren werd. Jan is in 1893-1894 een jaartje in Doorn geweest; hij was toen 17 à 18 jaar. Hij trouwde (ca 1904) met Johanna Magdalena van Maanen (geb. Maartensdijk 1875). Jan (2) heeft vermoedelijk in Doorn stage gelopen, want hij vestigde zich in 1907 naast zijn vader als ijzersmid in hetzelfde bedrijf aan de Herenstraat. Hij kreeg vijf kinderen, waaronder Jan (3) (1905-1998) en Gerard (1909-1998). Een dochtertje overleed een jaar na de geboorte. Aanvankelijk hebben Jan en Roelof de zaak van vader overgenomen, maar Roelof heeft zich laten uitkopen, waarna hij in Veenendaal handelaar werd in auto-onderdelen. Jan kreeg 3 dochters, maar geen van hen wilde in de garage werken. Toen is uiteindelijk de zaak in 1962 verkocht. Koper werd de weduwe van G.J.H. de Rhoter, die intussen hertrouwd was met W. Veldhuizen. De Rhoter was tegen

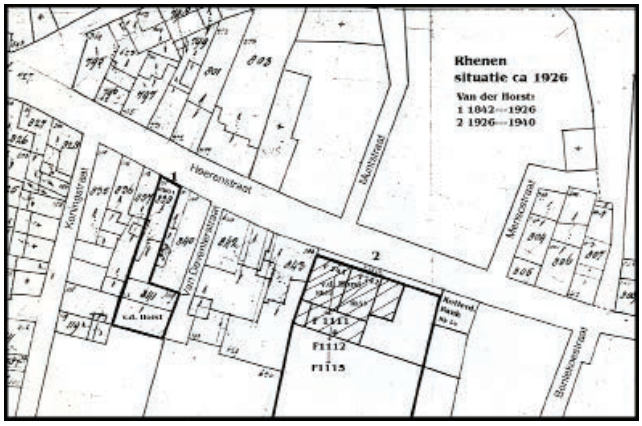
Heerenstraat met het kantongerecht, rechts de winkel van Edel ca. 1920

De originele poster van Boldoot, die zichtbaar is op de deurruit van Stolp.

Kadasterkaart sectie F, ca 1926, detail.

KLM-luchtfoto van 1930. Links de Heerenstraat. Het grote vierkant gebouw is de nieuwe garage, links daarvan het kantoor van Van Wijngaarden met verder links de tapijtfabriek. In het kantoorgebouw zijn thans 3 appartementen ingebouwd.

1932 in Rhenen begonnen met een taxibedrijf, waarna hij

Bouwtekening van de nieuwe garage in 1925.

rond 1937 aan de Fred. v.d. Paltshof nr. 2 een garagebedrijf startte. De Rhoter werd in 1948 Fiat-dealer. In 1962 werd het pand van Van der Horst betrokken, naast dat aan de Paltshof. Henk de Rhoter kwam in 1960 in de zaak.

Garage Van der Horst in mei 1940.

Detail van een foto met de Heerenstraat in mei 1940. Het puin is nog niet opgeruimd.

Jan heeft nog enkele jaren in de villa Vrede-Oord aan de Herenstraat gewoond, daarna nog enige jaren boven de zaak en in 1963 is hij verhuisd naar de Nude, het eerste huis rechts na de Grebbesluis. Hier leefde hij als pluimveehouder. Hij vertrok in 1974 naar Scheemda. Jan is uiteindelijk in 1998 in de Tollekamp gestorven. Een bijzonderheid is nog dat Jan eind april 1945 als vrijwillig chauffeur heeft meegewerkt aan de *Operatie Faust*, het door de geallieerden, met toestemming van de Duitse bezetter, zenden van voedseltransporten vanuit bevrijd Gelderland naar bezet Utrecht.

De panden

Jan (1) van der Horst, tabaksplanter, kocht in 1842 het perceel Heerenstraat F111 van Evert van Daalen, die bakker was en even verderop woonde. In 1873 ging het pand over op Gerrit Roelof (smid) en in 1886 kocht hij er een klein stukje tuin bij van de westelijk wonende buurman Brand van Dijk, die wij kennen als klepperman (ABR 315). In 1899 kocht Gerrit Roelof van de andere buurman, oostelijk, op de hoek met de Van Deventerstraat, zijn zwager Willem ten Boske, een schuurtje, dat van zijn tuin naar de Van Deventerstraat liep. Buurmans goed is maar één keer te koop, dacht Gerrit Roelof, want ook kocht hij nog in 1899 het hoekpand aan de Heerenstraat/Van Deventerstraat (F108). In 1906 sloeg Jan een grote slag, want toen verwierf hij het aangrenzende pand F110, waarmee hij drie huizen op een rij bezat, op de westelijke hoek van de Van Deventerstraat. Dit pand, met één muuranker in de voorgevel, was in korte tijd enkele keren van eigenaar gewisseld. Kennelijk is het een speculatieobject geweest. In elk geval werd het pand afgebroken en met behulp van de 'stadsarchitect' Derk Hoiting kreeg het een nieuwe gevel met een groot boogvenster en een Y-vormige middenstijl (ABR 327, 329).

Jan (2) van der Horst nam de zaak van zijn vader G.R. van der Horst omstreeks 1900 over. Jan kreeg naast de smederij/hoefsmederij steeds meer werk met de reparatie en zelfs fabricatie van rijwielen. Een klein bordje vermeldt 'ZONDAG'S GESLOTEN'. Jan was gehuwd

Garage De Rhoter in het oude pand van De Koning van Denemarken. Links was de deur van de brandweercentrale. Achter de persoon was de toegang tot de Garage en autoverhuur. Boven was het nog steeds de 'Zaal van Altena', waar feestpartijen, dans- en toneelavonden werden gehouden. Let op de tramrails, het stuk na de splitsing was bedoeld om de tram vanuit Zeist te laten wachten op de komende tram vanuit Arnhem. Ca.1936.

bestaan en in plaats van twee kwamen er in de verdieping drie vensters; de drie historische gevelstenen werden gehandhaafd. De veronderstelling dat dit pand vroeger ooit eens de zomerresidentie van de bisschop van Utrecht zou zijn geweest, mist elke grond. De drie gevelstenen zijn in mei 1940 met de gehele omgeving teloor gegaan. Museum Het Rondeel bezit echter nog gipsafdrukken (zie afbeelding boven).

Jan behoorde in Rhenen tot de vroegste autobezitters, met het kenteken L271. Hij adverteerde met*: Automobielen, garage, olie, benzine, motorfietsen en rijwielen. Auto's te huur.* In 1910: *Garagehouder.*

In 1923 kreeg de NV Acetylena te Rotterdam, bijkantoor te Arnhem, toestemming tot het oprichten bij de garage van een inrichting tot het bewaren van benzine, bestaande uit een Milwaukeepomp met ondergronds reservoir van ten hoogste 2000 liter.

Broers Gerrit Roelof en Gerard zijn ook beiden goed terechtgekomen. Gerrit Roelof bezat in Veenendaal zoals wij al zagen een zaak in auto-onderdelen, en Gerard had een goede baan bij Shell in Den Haag. Hij was verantwoordelijk voor het tankwagenpark van Shell in heel Nederland, waarmee diverse brandstoffen werden vervoerd, o.a. kerosine naar Schiphol destijds. Hij had niets met de garage.

met een dochter van ds. J. Kijne en tijdens de laatste jaren vóór de oorlog scriba van de Nederlands Hervormde Gemeente. Geheel rechts tegen de gevel is een bordje aangebracht: 'GARAGE A.N.W.B. TOERISTEN BOND VAN NEDERLAND'.

In 1912 werd in de zijstraat, de Van Deventerstraat, de schuur ingericht als ijzersmederij (ABR 526, 332). Onder leiding van bouwkundige J. Smit werden de oude toegangsdeuren vernieuwd en hier kwam ook de wasplaats voor de auto's. Er zouden hoogstens 4 personen werkzaam zijn en er zouden geen krachtwerktuigen worden gebruikt. In 1920 werd de aanvraag van Jan van der Horst, grof- en kachelsmid, toegestaan voor het plaatsen van een motor van 2 eff. PK van 440 Volt voor het drijven van een draaibank, boormachine enz. in zijn werkplaats aan de Van Deventerstraat. Omdat het bedrijf zich inmiddels van smederij via rijwielhersteller tot autogarage had ontwikkeld, bleek dat de voordeur te smal was om auto's naar binnen te laten. Onder leiding van bouwkundige J. Smit werd daarom in 1913 de gehele voorgevel van F111 vervangen (ABR 317, 327). Er kwam een 40% bredere, getoogde voordeur, de zijingang bleef

Interieur Garage de Rhoter aan de Herenstraat, met 6 hefbruggen..

Garage De Rhoter, 1963, na de overname van Garage Van der Horst.

Nieuw pand

Het bedrijf, dat aanvankelijk vooral het merk Renault voerde (later Hillman), breidde zich uit. De ruimte werd te klein en Jan (3) kocht in 1925 van de Gemeente een groot stuk grond aan de Heerenstraat. Deze grond was eerder in bezit van de familie Sandbrink. Jan verkocht het meest oostelijk gedeelte in 1929 aan de Nationale Bankvereeniging Utrecht, die er een bankgebouw in vestigde dat in 1934 verkocht werd aan de Rotterdamsche Bankvereeniging. De gemeente behield een strook (F1110) langs de Heerenstraat met het oog op toekomstige verbreding van de openbare weg. Dat dit reeds na luttele jaren zijn beslag zou krijgen heeft niemand ooit voorzien. De aankoop betrof het opgeheven oude kantongerecht, dat 2 huisnummers had (42 en 44) en ook 2 kadastrale nummers; F741 en 742. Na het kantongerecht (opgeheven in 1870) is het woonhuis geweest, o.a. van ir. J.M. Telders, de ontwerper van de Rhenense spoorbrug, maar ook politiebureau, opvangshuis van Belgische vluchtelingen en distributiekantoor. In 1926 heeft Van der Horst het gebouw afgebroken en er kwam op het resterende deel (F741 en F742 ->F1111, F1112) een zeer modern garagepand te staan met 2 bovenwoningen. Het nieuwe perceel kreeg twee huisnummers, die in de officiële gemeentelijke administratie omschreven werden als garage (nr. 52 ->44) en smidswerkplaats (nr. 54 ->46). In de twee bijbehorende bovenwoningen kwamen Jan van der Horst en mej. J.J. Moînat te wonen. Zij was een dochter van de bekende muziekleraar-organist A.C. Moînat. In 1927 en 1928 hebben er nog verbouwingen op de oude locatie plaatsgevonden, volgens bouwvergunningen resp. aan Hartog Frankfurt te Wageningen/Arnhem (ons onbekend) en J. van der Horst. Ook in 1937 en 1939 werd er op verzoek van J. van der Horst verbouwd, beide keren door het aannemersbedrijf van W. Klaassen. Van der Horst heeft zijn oude panden niet verkocht, ze werden verhuurd. Vanaf de Van Deventerstraat in westelijke richting kwamen in de 3 woon-winkelhuizen de sigarenzaak van J.H. van de Berg, de zaak van H.M. Robertz in horloges, klokken, wekkers, souvenirs, optiek, goud en zilver, en een kledingzaak. Het pand werd in mei 1940 aanzienlijk beschadigd, zodat totale afbraak nodig was. Dit geschiedde nog in de oorlogsjaren.

Hinderwet

De Hinderwetvergunning aan garagehouder J. van der Horst uit 1926 geeft veel informatie over de inrichting van het nieuwe pand. Er was sprake van een garage en een herstelplaats voor automobielen en motorrijtuigen, met bovenwoning aan de Heerenstraat. Er zouden 2 elektromotoren gebezigd worden met een gezamenlijk vermogen van 2,25 PK als beweegkracht voor een draaibank, boormachine, slijpmachine en smidsventilator. Stroom zou worden betrokken van de Provinciale Utrechtsche Electrische Centrale. De Bataafsche Import Maatschappij, met het verkoopkantoor van 'Koninklijke Shellproducten, voorheen NV Acetylena', verzocht (1926) de pomp voor de oude garage (ABR 333) te mogen verwijderen en (1925) een benzine-installatie met een ondergronds reservoir van ten hoogste 4000 L en bovengrondse aftapinrichting op het nieuwe terrein van J. van der Horst te mogen plaatsen.

Taxi's van Garagebedrijf De Rhoter waren steeds aanwezig bij feesten, partijen en diverse optochten.

Geraadpleegde Bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2016. Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer vooral de transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven, de Doop-Trouw- en Begraafboeken van Rhenen en Bevolkings- en Burgerlijke Stand-registers van Rhenen vanaf 1812 tot 1920.

Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU), Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152.

Overige bronnen zijn o.a.:

Over gebeurtenissen te Rhenen in het jaar 1620 zie ook: D. van Manen, *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse* (Veenendaal 2001) en de Policieboeken van de stad Rhenen, Toegang 152

H.P. Deys, J.M. Doorman en A.J. de Jong, *De woning van de familie Volhardt in de Kruisstraat*, Oud Rhenen 35, januari 2016, p. 12 e.v.

Te Rhenen en Amerongen stonden de Cuneraverering en de jaarlijkse Cunerafeesten centraal tot einde 16e en begin 17e eeuw. Men was na de Reformatie waarschijnlijk redelijk tolerant ten aanzien van families die katholiek gebleven waren. In Amerongen waren rondtrekkende Jezuïten nog lang openlijk actief voor bediening van de heilige sacramenten. Zie bijvoorbeeld Piet Tuik, *De kerk van het Heylig Cruys en Sint Andreas* (Amerongen 2004).

Over de geschiedenis van de Westmolen en de familie De Wijs werd informatie verkregen van de heer W.M.M. Brouwer te Duiven, die te zijner tijd hierover nader zal publiceren.

Het familiewapen van de protestantse tak van de familie De Wijs in Wijk bij Duurstede is aangetroffen op wapenborden, die hangen in de Grote Kerk en het Oude Stadhuis te Wijk bij Duurstede. Deze zijn beschreven door Ad J. de Jong in het boek *Familiewapens in Zuidoost Utrecht* (Voorthuizen 2015).

Zegels te Amersfoort met het familiewapen Van Sanen/De Wijs, met de drie vogels, bevinden zich in het Gemeente Archief te Amsterdam, Toegang 301, Archief van de Familie Muller en Aanverwante families, Inv. No. 9 en een privé collectie van Jan Maarten Doorman te Rhenen, die het archief van zijn oudoom S.J. Schermer (Amsterdam 1901-1988) in zijn bezit heeft. Zie ook: Mr. Joan Muller, *Bijdrage tot de genealogie van het uit de provincie Utrecht stammende geslacht De Wijs*, Ned. Leeuw 1926, kolom 56-61; Mr. Joan Muller en S.J. Schermer, *Genealogie van het Hoornsche geslacht Van Sanen*, Ned. Leeuw 1939, kolom 458-472

Advertenties van de vier Rhenense autogarages uit het adresboek van de VVV uit 1950.

Bouwvergunningen en Hinderwetvergunningen tot (1941)

Kadastrale leggers, de artikelnummers: 75, 586, 865, 1845, 2338, 2376, 3138, 3238, 3277 en 4314

Foto's H.P. Deys en H. de Rhoter

Voor wie liever de Rh-nummers wil bekijken, zoals weergegeven in Achter Berg en Rijn (ABR) p. 87, geven wij hier de vergelijkbare nummers: F106 –Rh 58; 108-59, 110-60, 111-61. Let wel, bij wijzigingen in kadastraal opzicht verandert het oorspronkelijke nummer. F duidt op sectie F

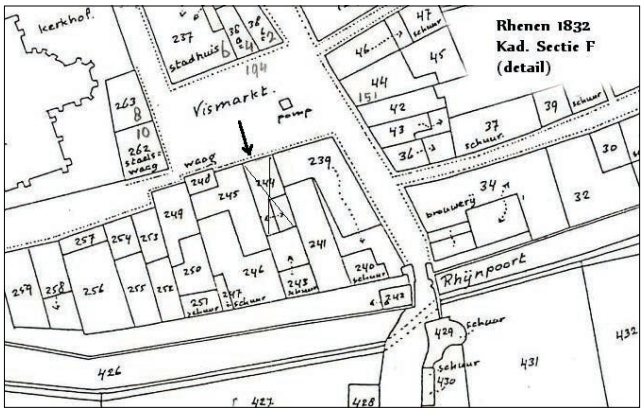
Tabel

Jaar	Bewoner	Beroep	Eigenaaar	Adres	Kadaster
1830	Harmen Jan du Pré g/m Hendrikje Breunissen (verhuist naar Rijnstraat F 42)	broodbakker 1831 toestemming tot oprichten van een bakkerij	Evert van Daalen (bakker)	Heerestraat A 103	F 111
1832 1843	Jan (1) van der Horst g/m Dirkje vd Weert c.s.	tabaksplanter bakker,	Jan (1) van der Horst c.s.	Heere(n)straat A 103	F 111
1862 1869	Jan (1) van der Horst Gerrit Roelof vd Horst	tabaksplanter; smid	Jan (1) van der Horst c.s.	Heerenstraat A 103 > A 111	F 111
1874	Gerrit Roelof vd Horst g/m Johanna Wildeman	smid	G.R. v.d. Horst	Heerenstraat A 111	F 111
1887	Gerrit Roelof vd Horst g/m Johanna Wildeman	smid	G.R. v.d. Horst c.s.;	Heerenstraat A 216 > 589 > 41	F 838
1900	Gerrit Roelof vd Horst g/m Johanna Wildeman	smid	G.R. v.d. Horst	Heerenstraat -	F 838 > F988
1907 ca. 1925	Gerrit Roelof vd Horst g/m Johanna Wildeman Gerrit Roelof vd Horst g/m Johanna Wildeman	smid ijzersmid, rijwielhersteller	G.R. v.d. Horst Jan (2) v.d. Horst	Heerenstraat - Heerenstraat A 216 > A42 > 34	F 1024
	NIEUW PAND				
ca. 1925	Jan (3) van der Horst g/m Pieternella Kijne	garagehouder	Jan (2) v.d. Horst	Heerenstraat A 46	F 1111 1112 F1115
1940	verwoesting	1941 onteigening	Gemeente Rhenen	Heerenstraat	- - -

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het huis Thiell aan de Markt en de familie Van Helden

Henk P. Deys, Herman E.L.H.M. Horsthuis en Ad J. de Jong

In het laatste meinummer van Oud Rhenen, in het artikel over de stadsbrief van 1403, kwamen de 'Plooierijen' te Rhenen aan de orde. Dit was een roerige periode rond 1700, waarbij een deel van de burgerij in opstand kwam tegen de zittende oligarchische 'regentenkliek', een beperkte groep van stadsbestuurders, die de macht in handen hadden en elkaar baantjes toeschoven. Bij deze Plooierijen kwam nadrukkelijk de persoon van Frans van Helden naar voren. Deze had de hand weten te leggen op stukken waaruit de privileges zouden blijken die ooit door de bisschoppen van Utrecht aan de burgerij van de stad Rhenen waren verleend. Frans van Helden behoorde tot een familie van schippers en herbergiers; zijn betrokkenheid zal te maken hebben gehad met de rol van de gilden in het stadsbestuur, waar gildemeesters deel van uitmaakten.
Uit rekeningen van de gilden blijkt dat men o.a. vergaderde in een herberg aan de zuidzijde van de Markt met de naam Thiell, ook wel in archiefstukken 'het huys daer Thiell uythangt' genoemd.
Hieronder zal ingegaan worden op de structuur van de familie Van Helden einde 17e/begin 18e eeuw en de geschiedenis en bewoning van het huis 'Thiell', vanaf de 17e eeuw tot het in 1944 en 1945 door bombardementen geheel werd verwoest.

Kadasterkaart Sectie F 1832 detail, met pijl naar pand Thiell aan de Markt.

DE FAMILIE VAN HELDEN

In 1650 wordt een Jan Huijbertsz van Helden genoemd als burger van Rhenen. Op 28 januari koopt zijn zoon Huijbert Jansz van Helden een huis en schuur op de Markt in Rhenen, genaamd 'waer Thiell uijthangt', van de familie Van IJsendoorn voor een bedrag van 1859 gulden. Hieronder volgt een kort overzicht van de structuur van deze familie van Helden, met het accent op de eerste in Rhenen voorkomende generaties. We komen de Van Heldens veelvuldig tegen in gerechtsstukken, niet alleen met betrekking tot civiele processen en transporten, maar ook processtukken over vechtpartijen en ontduiking van impost op bier en wijn. De meeste gegevens over de familie Van Helden, later in de Betuwe ook wel gespeld als Van Helten, zijn verzameld door Herman Horsthuis; deze zijn deels te vinden op internet op de site van Bob van Helten (www.genealogieonline.nl/stamboom-van-helten). Hieronder volgen deels de gegevens van de Rhenense tak.

I. Huijbert van Helden, geb. circa 1580; hij trouwde mogelijk circa 1605 met Jacomina N.N.

II. Jan Huijbertsz, vermoedelijk circa 1610 geboren te Helden, mogelijk schipper en vrijwel zeker brouwer/herbergier. In 1650 wordt hij pachter van de impost op bieren genoemd; hij overlijdt te Rhenen circa 1659/1660 en o.tr./tr. te Rhenen 31-1-1636/Gorinchem 10-2-1636 en tr. te Arkel 2-3-1636 met Judith Jans, geb. Arkel (=Wamel) circa 1618, bij het huwelijk wonende in Gorinchem. Zij overlijdt te Rhenen circa 1673/4. Uit dit huwelijk zijn 9 kinderen bekend, waaronder Huijbert (ca. 1640), Frans (1642) en Jan (1644) van Helden; zie IIIa, IIIb en IIIc.

Judith Jans hertrouwt, na het overlijden van haar man, te Rhenen 20-4-1661 met Willem Dircksz van Varssevelt, j.m. uit Rhenen, genoemd als herbergier na 1669; hij overlijdt na 28-1-1685. Uit dit huwelijk wordt in 1663 Lubbert van Varssevelt geboren. Na het overlijden van Judith Jans hertrouwt haar tweede man zo'n 8 jaar later te Rotterdam (ondertrouw te Rhenen 20-6-1681) met Hendrikje Cornelissen uit Achterberg, dan wonende te Rotterdam. Zij krijgen in Rhenen nog twee kinderen, Dirck (1682) en Judith (1685) van Varssevelt.

IIIa. Huijbert Jansz van Helden, geb. Rhenen circa 1640 (hiaat in het doopboek 1638-1641), brouwer/herbergier aan de Markt in het huis 'Thiel', later veerschipper van Utrecht naar Amsterdam, overl. tussen 1674-1676 (wordt bij het overlijden van zijn vrouw Huibert Jansz van Hilten genoemd). Hij o.tr. te Rhenen 20-5-1661 Gijsbertje Jans van Lockerenbergh, begr. te Amsterdam 4-8-1673 op het Heiligeweg en Leidsche Kerkhof. Zij was eerst weduwe van Jan Cornelisz van Bruijnsweert. Er zijn drie kinderen van dit echtpaar bekend. Hij komt later ter sprake bij de bewoningsgeschiedenis van het huis Thiell aan de Markt.

IIIb. Frans Jansz van Helden, ged. Rhenen 3-7-1642, eerst bakker, later koopman (pachter van de impost op de brandewijnen in Rhenen), overl. in 1713, vóór 13 november.

Links: Het 17e eeuwse wapen Van IJsendoorn met de drie hoefijzers (uit het wapenboek van Gelders Overijsselse studenten).

Rechts: Het zegel van schepen Huijbert Hendricksz van IJsendoorn uit 1621 met zijn familiewapen, drie hoefijzers en een roos in het schildhart (charter-collectie Oud Archief Rhenen)

Hij tr. Rhenen 21-10-1666 met Nieske Huijberts van IJsendoorn, ged. Rhenen 6-2-1642, overl. tussen 17-7-1691 en 1702, maar vermoedelijk al in 1691. Zij was een dochter van Huijbert Hendricksen van IJsendoorn, schepen van Rhenen, en Aeltje Jans van Brenck. Er zijn 10 kinderen van dit echtpaar bekend, waaronder Cornelis (1668) en Jan (1672) van Helden; volgen IVa en IVb.

Frans van Helden speelde een belangrijke rol tijdens de 'Plooierijen' te Rhenen. Zie hierover J. Combrink, 'Oproer in Rhenen, de Plooierijen', in Oud Rhenen 4 (1985), nr. 3, p. 4-11. We publiceerden hier reeds over in Oud Rhenen mei 2016. Hij hoorde tot de groep dissidenten waarvan er een aantal moest vluchten omdat ze anders gevangen werden gezet. Een en ander heeft mogelijk te maken met de rol van de gilden in het stadsbestuur. Frans van Helden wordt namelijk in 1683/4 en 1701/2 genoemd als gildemeester van het St. Nicolaas- of Kramersgilde.

Belangrijk was te weten hoe de rechten aan burgers en gilden ooit waren vastgelegd door de bisschoppen van Utrecht. Frans had inzage gekregen in deze rechten via stukken die hij van de weduwe van deurwaarder Lijster had gekregen. Ook zou secretaris Cornelis Klerck, horend tot de 'Nieuwe Plooi', gezegd hebben dat er op het stadhuis brieven lagen die betrekking hebben op de privileges van de burgers. Frans van Helden en anderen worden hierover verhoord, immers de secretaris hoort niet 'uit de school te klappen'. Uiteindelijk komt de zaak later tot rust en worden afspraken gemaakt naar de toekomst.

In 1703 koopt Frans van Helden, via publieke verkoop, een huis met bijbehorende schuur van Maes Jansz van Velthuijsen, 'staande in de Langeherenstraat bij de Raeije put'. Dit is het huis dat vlakbij de put onderaan de Molenstraat stond, aan de zuidkant van de Herenstraat. Dit is een huis dat later het huisnummer 109, kadastraal nummer F159 kreeg; dit kwam begin 19e eeuw via de familie Jelissen bij apotheker Dietz terecht.

Bij graafwerkzaamheden werd in 1993 een soort reservoir, men dacht eerst een put, gevonden, dat vloeistofdicht bekleed was met grijze plavuizen. Dit reservoir moet ongeveer in de tuin of binnenplaats van het huis van Frans van Helden hebben gestaan.

Het zou een reservoir voor schoon water kunnen zijn geweest; ook is gedacht aan een looi- of pekelkuip of een bewaarplaats voor drank. Amateurarcheoloog wijlen Joop Th.M. Mom heeft grondig onderzoek gedaan en het reservoir opgemeten. Hierover is gepubliceerd in het meinummer van Oud Rhenen in 1993. Men heeft na de vernieuwing van de Rhenense binnenstad een opbouw boven dit reservoir gebouwd om de plaats te markeren; men kan er nu nog in kijken.

In 1713 wordt de nalatenschap van Frans van Helden en Nieske van IJzendoorn publiek verkocht om uit de opbrengst crediteuren te kunnen betalen. Hiertoe behoren genoemd huis en nog een huis staande bij de Rijnpoort. Dit laatste wordt gekocht voor 186 gulden door Hendrik van Manen. Het huis in de Langeherenstraat met een halve schuur wordt gekocht door Willem Hoolhorst, burger van Rhenen.

Over een dochter van Frans van Helden, Judith genaamd, is een pikant detail bekend. Op 15-4-1706 namelijk, 10 dagen voor het huwelijk van Judith met Wessel van Velthuijsen, speelt er voor het gerecht in Amerongen een pijnlijke kwestie. Wessel wordt door Elisabeth Gerrits aangeklaagd; zij zegt dat hij vleselijk contact met haar gehad heeft, waardoor zij in september 1714 bevallen is van een zoon, Gerrit genaamd. Hij zou met haar moeten trouwen, maar hij weigert omdat hij van plan is te trouwen met de persoon van Judith van (H)Elten. Hij zegt dat Elisabeth voor zijn bed is gekomen en dat hij haar 8-9 schellingen heeft betaald, maar dat hij haar nooit trouw beloofd heeft. Hij moet 90 gulden betalen. Wessel van Velthuijsen trouwde als j.m. van 's-Gravenhage en wonende te Amerongen, te Rhenen op 25-4-1706 met Judith van Helden. In 1714 trouwde hij als weduwnaar van Judith van Helden te Rhenen met Roelofje Buijsmans.

IIIc. Jan Jansz van Helden, ged. Rhenen 21-2-1644, overl. in april 1681, tr. Rhenen 21-4-1669 met Dorothea Cornelisse van Brenck, vermoedelijk een dochter van Cornelis Jansz van

Foto's uit 1993 met de situatie na vernieuwing van de binnenstad. Op de achtergrond de slijterij van P. Thijssen (nu Rabobank) met een kijkje in het met plavuizen beklede reservoir (foto's A.J. de Jong)

Brenck, die brouwer te Rhenen was. Van hem bevindt zich een grafsteen in de Cunerakerk, met daarop als familiewapen drie lelies, 2 en 1 geplaatst. Cornelis Jansz van Brenck

Grafsteen van Cornelis Jansz van Brinck (ook wel Van Brenck genoemd) in de Cunerakerk met zijn familiewapen, drie lelies (foto A.J. de Jong)

was driemaal getrouwd, eerst in 1636 met Merritje Jans van Lockerberch, ten tweede in 1643 met Barbara Verhell, met wie hij op 14-9-1645 een testament laat opmaken; op 28-10-1650 staat vermeld dat hij een onmondig kind, vermoedelijk Mechtelt, heeft bij Barbara Verhel, die dan kennelijk is overleden. Zij was waarschijnlijk een dochter van de waard Verhell in herberg De Sleutels. Hij trouwt voor de derde keer in 1648 met Neeltje Claesdr Moll. Deze had al een kind bij Jan Aertsz. Zij hebben dan een huis aan de Markt. In 1670 wordt Neeltje Mollen, weduwe van Cornelis Jansz, genoemd met een brouwerij in de Visserstraat. Brouwer Cornelis Jansz van Brenck heeft tenminste twee kinderen, Dirck en Gijsbert, gekregen bij Neeltje Claesdr. Moll.

Bovengenoemde Jan Jansz van Helden was schipper. In een rekening van het schippersgilde van 1668 lezen we dat *Jan Janse* (er stond *IJanse*) *van Helden aengenomen is als giltbroeder*; hij is dus lid geworden van het Rhenense schippersgilde. Op 4 januari 1675 verschijnt er een akte bij notaris Dirck van der Grou, openbaar notaris bij het Hof van Holland, zetelende te Amsterdam. Daarin verschijnt Jan van Helden, schipper van een damloper (een soort botter), wonende te Rhenen en zich tegenwoordig binnen deze stad (Amsterdam) ophoudende en in dienst geweest van 'deser landen'. Hij machtigt zijn broer Huijbert (in deze akte Huibert van Hilten genoemd), schipper van Utrecht op Amsterdam, voor een aantal zaken. Dit stuk is opgenomen in het gerechtelijk archief van Rhenen. Uit dit huwelijk zijn een zoon Johannes en twee dochters, Barbara en Jacomina geboren. Van Jacomina, die op 31-10-1675 gedoopt wordt te Rhenen als dochter van Jan van Helten en Dorothea van Brenk, verschijnt er in 1692 een verklaring dat Jacomijn van Helten wees is en door het weeshuis in de kost gedaan is bij de weduwe van Gerrit Heij; volgens de weduwe heeft zij

enige goederen van haar gestolen.

IVa. Cornelis van Helden, ged. Rhenen 30-8-1668, pachter van de stadsimpost en bieraccijns, overl. na 1705, tr. Rhenen 30-3-1690 met Elisabeth van Borculo, ged. Amersfoort 18-8-1657, dochter van Thimotheus Jansz van Borculo en Jacobie Jans Baken. Uit dit huwelijk zijn twee kinderen bekend, Jacomina en Frans van Helden.

Op 17-7-1691 kennen Frans van Helden en Nieske van IJsendoorn, die ziek te bed ligt, elkaar het vruchtgebuik voor de langstlevende toe. Zij stellen tevens hun zoon Cornelis van Helden en Nieskes broer Hendrick van IJsendoorn aan tot voogden over hun erfgenamen. Frans van Helden en zijn zoon komen we veel tegen voor het gerecht in verband met civiele processen en strafrechtelijke zaken verband houdende met vechtpartijen. Dit blijkt te horen bij de functie van pachter van de impost. In 1697 is er een proces van Frans van Helden (samen met zijn zoon Cornelis van Helden, burgemeester Wijckerslooth en schepen Van Laer) tegen herbergier Jan van Leeuwen over fraude met de impost. In 1699 wordt Cornelis van Helden verhoord. Hij reed samen met Henrick van IJsendoorn mee met de voerman Dirck van Brenck. Onderweg, te Amerongen, kwam men deze Jan van Leeuwen tegen en er ontstond een vechtpartij. Ook zijn er vaak problemen in de herberg onder in de Grebbe, die waarschijnlijk veel door schippers werd bezocht. Zo zijn er in de periode 1701-1703 conflicten tussen Hendrick van IJsendoorn als pachter van de middelen, Frans van Helden als pachter van het logiesgeld en Cornelis van Helden als pachter van de stadsimpost en bieraccijns, contra Jacobus Valck, herbergier in de Grebbe. Hij heeft hen uitgescholden en tegengewerkt toen ze bieren wilden peilen bij hem.

Op 18-7-1703 richt Frans (Franchoijs) van Helden zich tot de Staten van Utrecht. Hij wil de impost op de gebrande wijnen en gedestilleerde wateren, hetgeen hij nu vier jaar heeft gedaan, graag continueren, hetgeen wordt goedgevonden. Hij meldt wel dat hij veel schade heeft geleden door de pachters in Veenendaal , die 'kelders met brandewijnen en wateren hebben opgericht', die zij bij nacht en ontij in het district van Frans van Helden hebben binnengesmokkeld. In de periode 1704-1708 zijn er proceszittingen van Frans van Helden en Roelof Vermeer als pachters van de impost op wijnen contra Hendrick van Wijckerslooth, die vijfmaal een vaatje wijn aan genoemde Jacobus Valck, herbergier onder aan de Grebbe heeft geleverd, zonder impost te betalen. En zo gaat het maar door; het stadsgerecht heeft de handen vol aan de pachters van de impost. Ook zoon Jan van Helden krijgt later als pachter van de impost op brandewijnen veel te maken met ontduiking van de impost.

IVb. Jan van Helden, ged. Rhenen 11-2-1672, vanaf 1712 pachter op de impost op brandewijnen en pachter op het bestiaal; hij overlijdt na 1-9-1715 en tr. te Rhenen op 29-1-1699 (als van Helten) met Peternel van Hoeven, j.d. van Rhenen,

Stadswapen van Tiel uit de 17e eeuw; gevelsteen boven de Waterpoort in Tiel

overl. vóór 1-9-1715, dochter van Petrus van Hoeven, schepen en raad van Rhenen, en Huberta Lindewij (Lindenius). Deze Petrus van Hoeven trouwt voor de tweede keer in 1695 met Sophia van den Boeckhorst, weduwe van Justus Tosseijn, wonende in Amsterdam. Uit dit huwelijk zijn drie kinderen bekend.

In 1710 speelt voor het gerecht een zaak tussen Jan van Helden en Wessel van Velthuijsen, als pachters van de impost op gebrande wijnen, contra de weduwe van Willem van Bronckhorst onder de Bergh over ontduiking van impost. In 1712 zijn het schippers uit Veenendaal die de impost ontduiken' het gaat maar door.

De herberg in de Grebbe was een plaats waar vaak schippers uit Veenendaal vertoefden en er waren daar de nodige vechtpartijen. Dit was ook het geval in de herberg Thiell aan de Markt. De herbergiers worden vaak als getuige gehoord.

Maar ook de herbergiers zelf waren geen lieverdjes. Zo wordt op 11-9-1667 vermeld dat Gerrit Willems van Bronckhorst 'onder de berg bij de Grebbe' in zijn ouderlijk huis zijn vader en moeder met een stok geslagen heeft en hen nu opnieuw 'kwalijk bejegend en geslagen' heeft ten huize van Huijbert Jansz van Helden, herbergier. Dit was dus in de herberg Thiell aan de Markt, waar ook schippers vaak te vinden waren en het schippersgilde vergaderde. Zoonlief uit de Grebbe kwam dus zijn ouders nog eens even verder onder handen nemen.

Jan van Helden koopt in 1718 de herberg 'daer de Swaen uythangt' van Arien Gijsbertsz en Annetge Cornelisse, die deze herberg ooit gekocht hadden van Jurriaen Baers.

Dit was een oude herberg in Rhenen, die reeds in de middeleeuwen genoemd wordt. Deze stond 'aent Hoff', op de noordoosthoek van de Lange Herenstraat en de Dootstraat (huidige Torenstraat). Ten zuiden ernaast lag ooit de ommuurde tuin met het 'bouhuys'(de boerderij) behorend bij het Agnietenklooster. Er was ooit een gang onder de Dootstraat, langs welke de Agnieten ongezien naar deze boerderij konden gaan. Later kwam hier de stal behorend bij het Koningshuis.

Herberg De Swaen, hier links op een detail van de tekening van Haakman (ABR 212). de steunbeer rechts is ook zichtbaar op de foto

Van deze oude herberg de Swaen bestaan nog oude afbeeldingen en zelfs foto's. Rond 1900 werd de herberg aan het Hof afgebroken en vervangen door nieuwe, hogere bebouwing. We hopen over de bewoningsgeschiedenis van deze oude herberg nog eens separaat te publiceren.

De herberg Thiell aan de Markt in Rhenen kwam al een aantal malen ter sprake. Hieronder vervolgen we met de bewoningsgeschiedenis vanaf de 17e eeuw tot aan de totale verwoesting door bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Tekening van Jan de Beijer uit ca. 1745 met de Markt en het huis Thiell (fotocollectie H.P. Deys)

Geschiedenis van het huis 'daer Thiell uythangt'

Over de herberg 'het huys daer Thiell uythangt' vinden we al vermeldingen in archiefstukken uit de 17e eeuw. Het huis kreeg later het huisnummer 135 en na 1830 een kadastraal nummer F244.

Er hing vroeger aan de gevel waarschijnlijk een uithangbord met het wapen van de stad Tiel.

Op een fraaie tekening van Jan de Beijer (1703-circa 1785) uit circa 1745 met zicht op de Markt zien we inderdaad aan het pand waar zich de herberg Tiel bevond twee uithangborden aan de gevel, waarop ongetwijfeld het wapen van Tiel was afgebeeld.
Hieronder wordt nader ingegaan op de bewoningsgeschiedenis, eigenaren en bewoners, van dit huis vanaf de 17e eeuw.

17e eeuw

Op 8-4-1651 verschijnen voor het gerecht van Rhenen achtereenvolgens Aert Cornelisz wonende tot Heusden (d.i. Opheusden) en Jantge Jans, zich sterk makende voor Claes Thonisz en Rijckgen Evertsz en de kinderen 'bij Willem Volkersz aen Rijckgen verwekt' en naar 'rato caverende' (naar evenredigheid vertegenwoordigend) Cornelis Hermens en Henrickske Jans en Willem Petersz met Elisabeth Jans. Gezamenlijk transporteren zij ten behoeve van Antony van Brenck en Haeske Huijberts van Isendoorn *seeckere huys op de Merckt daer Thiell uijt is hangend*. Het huis Thiell,dat in 1672 in bezit is van Huijbert Jansz.

Op 15-1-1672 worden dit huis van Huijbert Jansz van Helden en ook een perceel tabaksland publiek verkocht; Dirck Henricksz van de Wael koopt het huis voor 1010 gulden. Op 15-9-1675 wordt zijn weduwe genoemd als eigenaar. Jaren later wordt op 26-3-1696 het huis 'daer Thiel uijthangt' van Henrick de Wael, mogelijk een zoon van bovengenoemde, opnieuw geveild. Dit op verzoek van de weduwe van Jan Gijsbertsz van Deventer, waarschijnlijk een schuldeiser. Meest biedende is Roelof Geurtsz van den Oosterkamp, die het huis koopt voor zijn zoon Herbert van den Oosterkamp; deze was een paar jaar daarvoor in 1694 te Rhenen getrouwd met Evertje Vergeer. Het huis blijft dan tot begin 18e eeuw in de familie Van den Oosterkamp.

18e eeuw

Op 19-5-1718 verschijnt voor het gerecht van Rhenen Marcus Dirksen (Booms) als 'momboir' (voogd) over Roelofje, nagelaten dochter van zaliger Herbert van den Oostercamp en wordt haar helft van het huis aan de Markt met schuur gevoegd bij die van haar broer Jacobus van den Oostercamp, die op 17-11-1715 te Rhenen gehuwd was met Maria de Bruijn. Niet zo lang daarna komt het huis bij de familie Van Papeveld (Papevelt) terecht. Via Willem Jelissen van Papeveld, genoemd als eigenaar in 1720, gaat het naar Niesken van Papeveld, eigenaar in 1744 en vervolgens naar Arien van

Papeveld.
Op 21-1-1766 transporteren Arien van Papeveld en Margaretha van Eijmeren de 'huysinge over het stadhuis' aan de Markt aan Cornelis van Dijk en Gijsbertje Lammen.

Op 16-7-1771 verkopen die het huis aan de Markt aan Reijndert Croes en Aalbertje Lubberts, die het voorts op 2-5-1788 transporteren aan Levi (Levij) Abrahams, j.m. (ongetrouwd toen nog kennelijk). Deze trouwde later met Leentje Levij van Gelder. Zij waren aan het begin van de 19e eeuw nog eigenaren.

19E EN 20E EEUW

In 1809 komen wij op het toenmalige adres nr. 135 Levy Abrams tegen, slagter en vleeshouwer. Hij was gehuwd met Leentje Esaijas. In zijn overlijdensakte (1813, 52 jaar) staat vermeld dat hij Levij Abram van Gelder heette. Zijn ouders waren Bram Levi van Gelder en Meijntje Joseph. Leentje is waarschijnlijk niet in Rhenen overleden. In een opgave uit 1812 wordt vermeld dat er 5 gezinsleden woonden. Het was kennelijk armoe troef in dit gezin, want in een opgave uit 1813 wordt bij Levij Abrams, slager en vleesverkoper geregistreerd: winkel doende, armoede. Op 20-1-1815 verkochten Leentje Levij van Gelder, weduwe van Levij Abrahams en Saartje Abrahams een huizinge met aanhorige schuur, Markt No. 135, aan Jan de Gruiter, tabaksplanter.

Er stond vermeld dat ze daar eigenaar van waren geworden door erfenis van hun vader Levie Abrahams, die het huis op 2-5-1788 had gekocht. Op 21-8-1817 is Jan de Gruiter nog steeds eigenaar. Jan de Gruiter, ged. Rhenen 30-11-1766, was een zoon van Jan Willem de Gruijter en Jannigje van Amsterdam; hij trouwde met de uit Harlingen afkomstige

Foto vanaf de Cuneratoren in 1940. Rechts in het midden, met dakkapel, het huis F874

Hendrika Stamm-de Vrind, ca 1890 (fotocoll. H.P. Deys)

Gerardus de Vrind, ca. 1890 (fotocollectie H.P. Deys)

Ietje (IJtje) Hunnius (ook wel Heenimis), d.v. Nicolaas Hunnius en Jitske Jansse. Tussen 1817 en 1828 heeft genoemde Jan de Gruiter kennelijk het huis verkocht aan slager Simon Israel en daarbij bedongen dat hij er met zijn vrouw en zoon in mag blijven wonen, samen met het gezin van de slager. Volgens een notariële akte d.d. 2-10-1828 verkoopt namelijk slager Simon Israel huis en erf No. 135 aan een Maria van Lent, die vervolgens op 15-9-1830 huis, erve en achtergelegen tuintje op de Markt No. 135 verkoopt aan Otto Stramm. Maria van Lent was te Utrecht geboren als dochter van Gerrit van Lent en Wilhelmina Herber. Volgens de volkstelling van 1830 woont deze Maria van Lent, 44 jaar, samen met haar zuster Johanna Geertruida van Lent, 43 jaar, weduwe van J.F. IJzerman, in het huis ernaast bij de familie Van Daalen, naast de boterwaag.

Johanna Geertruida van Lent was circa 1776 in Utrecht geboren als dochter van Gerrit van Lent en Wilhelmina Herber; zij overlijdt te Utrecht op 6-3-1847. Op 12-10-1829 woonde ze als weduwe van Johan Frederik IJzerman in de Marsch en droeg toen een huis en achterhuis No. 17, varkenskot, hof en boomgaard, genaamd Rhenensche Veerhuis in de Marsch, over aan Arnold Willem Baron van Brienen, kamerheer van de koning. De overdracht vindt plaats ten huize van Arnoldus Lijster aan de Markt.

De gezusters Van Lent hebben een oudere broer Jan van Lent, eveneens in Utrecht geboren; deze was getrouwd met Johanna Lodowina Sarto, overleden op 20-6-1848, dochter van Antonius Sarto en Stephani Reule. Jan van Lent was herbergier in 'Rhijnzicht', een herberg aan de noordkant van de Herenstraat, die vroeger 'De Bok' heette en in de late middeleeuwen 'St. Anthonis'.

Bij de volkstelling in 1830 blijkt Jan de Gruiter met vrouw en zoon Jan Willem in te wonen bij het gezin van Simon Israel, vleeshouwer (slager), gehuwd met Johanna Swelheim. Eigenaar van het huis is dan Otto Stram (ook wel als Stramm geschreven, zie onder). De volkstelling van 1830 verschaft ons wat meer details. Het adres Markt 135 blijft een slagerij, want we zien dat het pand bewoond wordt door Simon Israel, vleeshouwer, gehuwd met Johanna Swelheim. Ze hebben 4 kinderen: Jacob (kleermakersknecht), Hester, Matje en Vrouwtje. Inwonend zijn de 62-jarige dagloner Jan de Gruiter, zijn 74-jarige vrouw Ietje Heenimis met hun zoon Jan Willem, die bezembinder is. Zowel Levy Abrams als Simon Israel hadden een joodse achtergrond, iets wat vaak voorkwam bij slagers, vleeshouwers en veehandelaren. In bepaalde perioden waren dit de enige beroepen die Joden mochten uitoefenen.

Afbeelding op sigarenzakje van Sigarenfabiek 'Cunera', Gebr. De Suijck (collectie H.P. Deys)

Otto Stram(m), zoon van Wilhelmus Hermannus Stram en Wouterina Willemina van Noord, trouwde te Rhenen op 23-12-1830 met Hendrika de Vrind, dochter van Gerardus de Vrind en Lambertje Bouman. We vinden hem als wolkammer ingeschreven, zowel bij het kadaster als in de burgerlijke stand. We zien hem echter ook als winkelier vermeld. Voor het huis was een 'belastbaar inkomen' van 45 gulden vastgesteld, dat al gauw verhoogd werd tot 54. Dergelijke bedragen zijn vergelijkbaar met onze tegenwoordige huurwaarde. Hoe het met de overdracht van het huis gelopen is, is moeilijk na te gaan. Duidelijk is echter dat het huis na het overlijden van Otto (1872) in 1873 verkocht (!) wordt aan zijn weduwe. Er werd het een en ander uitgebreid, want het belastbaar inkomen werd verhoogd naar 140. Lambartje Stark een nichtje via de familie De Vrind heeft na 1877 nog bij tante ingewoond. Hendrika overleed in haar woning in 1893 en in de verkoopakte van de woning staat vermeld: 'Tot de nalatenschap van genoemden Heer Otto Stramm behoorde als nog, - als door hem reeds vóór zijn huwelijk aangekocht en verbouwd: een woonhuis met erf en schuur te Rhenen aan de Markt, toen ter tijd kadastraal bekend in Sectie F nommers 243 en 244, thans nommer 874, huis, schuur en tuin groot 2a 4ca. Geen titel van aankomst gevonden'. In het kadaster staat daarentegen geregistreerd dat Hendrika de Vrind, weduwe Otto Stramm, het perceel reeds in 1873 zelf had verworven en dat zij dus eigenares was.

In 1891 kwam vanuit Antwerpen de in 1872 te Batavia (!) geboren, ongehuwde Guillaume Josef Leopold de Suijck

Oefening nieuwe brandspuit, 1916. Geheel links het hier besproken huis F874

Foto uit de jaren dertig met het pand F874 rechts van de boom, op het naambord staat 'R. v. Laar Radio' (zie inzet rechts onder) (fotocollectie H.P. Deys)

en, volgens overlevering familie van een hoge Belgische militair. In eerste instantie kwam hij aan de Heerenstraat te wonen. Dit huis, F364 (Rh27), was een soort doorgangshuis waar veel kostgangers tijdelijk onderdak vonden; dit is op de plaats van de huidige Herenstraat 1. Waarom hij naar Rhenen kwam is onbekend. Hij verhuisde al spoedig naar de Rijnstraat, het huis op de noordelijke hoek van het Steile Steegje (thans Rijnstraat nr. 21, F124 Rh117). Hier woonde de slager Adrianus de Kruijff met zijn vrouw Huiberdina Liethof. Hun dochter Cornelia was in 1873 getrouwd met de tapijtfabrikant Lucas van Wijngaarden en via deze link moet Guillaume de Suijck in 1893 gehuwd zijn met Lucas' dochter Jacoba Cornelia. Het echtpaar verhuisde in 1894 naar de Markt, A142, later vernummerd nr. 5, het huidige nr. 14 (Kad. F244, Rh47). Dit pand werd door hem gekocht en gedeeltelijk herbouwd, de 'huurwaarde' steeg naar 160. Daar werden tussen 1894 en 1900 vijf zonen en twee dochters geboren, maar drie zonen overleden bij of kort na de geboorte. In 1898 kwam de jongere broer van Guillaume, Charles Victor Emile, geboren in Batavia (1877), gehuwd met Ester

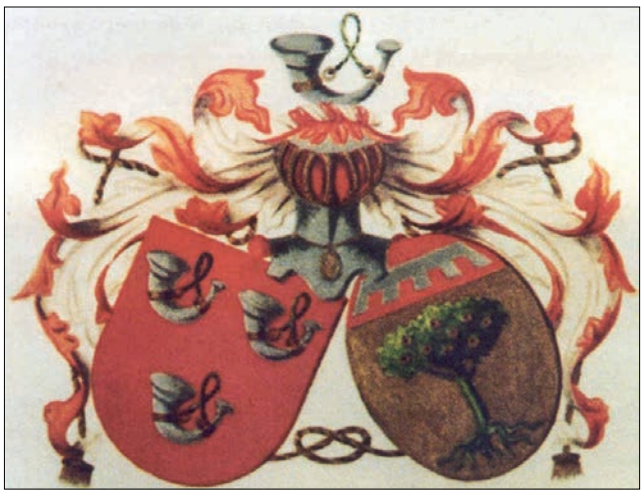
Restant van de woning F874, ca. 1945/1946 (fotocollectie H.P. Deys)

Marie Constance Huijsmans, vanuit Brussel naar Rhenen en in maart van dat jaar stichtten de broers een 'vennootschap, ten doel hebbende het voor gemeenschappelijke rekening fabriceeren van sigaren en het drijven van een handel in sigaren, tabak en wat daartoe verder behoort,- welke vennootschap te Rhenen werd gevestigd onder de firma 'Gebroeders de Suijck' Als borg voor de hypotheek stelde Guillaume ter beschikking 'een heerenhuis met schuur en tuin te Rhenen aan de Markt', Sectie F nommer 874, zijn eigen woning dus. Broer Charles heeft nog kort een huis in de 'Mevrouwenbuurt' bezeten, (kad. E913), zie ABR 271, het derde huis van rechts met de olielantaarn. Is er ruzie geweest? In elk geval werd de vennootschap met wederzijdse toestemming reeds na enkele maanden ontbonden. Broer Charles vertrok in juli 1898 weer naar Brussel. Een sigarenfabrikant behoorde in die jaren tot een welgestelde en notabele klasse, het was een deftig beroep. Guillaume heeft het maar heel kort uitgehouden; hij liep, zoals dat voorkwam in die tijden, met zijn hoge hoed in de Heerenstraat, maar de fabriek verliep al snel. De vennootschap werd wegens faillissement ontbonden in 1901. De particuliere woning aan de Markt moest toen geveild worden en schoonvader Lucas kocht in 1901 het huis, eerst privé, later, in 1916 of 1917 verkocht hij het door aan zijn in 1873 gestichte Tapijtfabriek, de NV L. van Wijngaarden en Zonen Tapijt en Mattenfabriek. De 'huurwaarde' was inmiddels via 168 maar 177 gestegen. Guillaume, die nu tot de familie behoorde, kreeg in de fabriek een baan als chef van de ververij. Hoewel het een aardige man was, had hij geen enkel verstand van verven. De moeder van Guillaume, Elisabeth Pieters, (geboren in Batavia 1845) is bij haar zoon in komen wonen in 1914. Guillaume stierf in 1925; enkele maanden later overleed zijn moeder, beiden in Rhenen. Het is onduidelijk hoe de bewoning verder verliep. Het eigendom veranderde in 1934, toen de woning werd aangekocht door Lammerdina Wilhelmina van den Brink, vrouw van Roelof van Laar Roelofszoon. Toch heeft 'de wed. G.J.L. de Suijck' nog enige tijd in dit huis gewoond. Tijdens de laatste oorlogsmaanden (1944-1945) werd het zuidelijk deel van de binnenstad door geallieerden beschoten. Hierbij raakte het pand zwaar beschadigd, het werd in 1946 gesloopt en het terrein werd, ten behoeve van de wederopbouw, in 1948 onteigend. En hiermee eindigt de geschiedenis van dit pand.

Roelof van Laar, geboren te Rhenen 3-11-1892 als zoon van Roelof van Laar en Hendrika Willemina van Dolderen, was eerder getrouwd met Neeltje van Sandijk, een schippersdochter, geboren te Maurik in 1896. Hij verhuisde per 3-8-1945 met zijn gezin naar de Cuneralaan 8. Hij was aanvankelijk groenten koopman en later radiohandelaar en kraamhouder. Zijn vader was ooit kastelein in een café bij de brug, genaamd 'Rijnzicht'. Dit café verkocht hij in 1923 en daarna had hij een pension onder aan de Duistereweg, aan de Trambaanweg.

Boven in het huis aan de Cuneralaan was een werkplaats, waar ra-

Alliantiewapen van het echtpaar Van Laar/Van Dolderen, vervaardigd door A.P. de Kleuver t.g.v. hun 50-jarig huwelijksjubileum (collectie Hanjo van Laar)

dio's werden gerepareerd. In de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw had Roelof van Laar een kraampje op de Grebbeberg, waar hij snoep, limonade en souvenirs verkocht. Zijn kleinzoons Roef en Kees van Laar hielpen hem daar vaak in de weekenden, als er veel dagjesmensen langskwamen op weg naar het dierenpark Ouwehand of de militaire begraafplaats op de Grebbeberg.

Kleinzoon Roelof van Laar, geb. Rhenen 9-8-1942, was garagehouder te Rhenen en later uitbater van o.a. het horecabedrijf De Blauwe Kamer, bij het natuurgebied met dezelfde naam.

Deze Roelof ('Roefie') van Laar was in zijn jongere jaren een fervente motorcrosscoureur en werd later voorzitter van de Motor en Automobiel Club Rhenen en Omstreken (de M.A.C.R.O.) die nu nog jaarlijks een motorcross organiseert op Hemelvaartsdag.

Geraadpleegde bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2016.

Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer vooral de transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven, de Doop- Trouw- en Begraafboeken van Rhenen en Bevolkings- en Burgerlijke Stand-registers van Rhenen vanaf 1812-1920. Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHCZOU), Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152.

Hans van der Heiden uit Linschoten zijn wij zeer erkentelijk voor het beschikbaar stellen van door hem verzamelde gegevens uit aktes, aanwezig in notariële archieven, met betrekking tot het huis Tiel aan de Markt.

Overige geraadpleegde bronnen zijn o.a.:

Genealogische gegevens met betrekking tot de familie Van Helden (Van Hilten, Van Helten), verzameld door Herman Horsthuis en Bob van Helten; veel van de door hen verzamelde gegevens zijn reeds te vinden op internet.

Archiefstukken met betrekking tot het St. Nicolaas- of Kramersgilde en het Schippersgilde te Rhenen, RHCZOU Toegang 152, Inv. No.'s 111 b en c.

Lijsten en verklaringen met betrekking tot verlening van het burgerschap van de Stad Rhenen, RHCZOU Toegang 152, Inv. No. 102.

A.J. de Jong, *Opgravingen in de binnenstad van Rhenen*, Oud Rhenen september 1993, p. 55-71.

Laurens Schoenmaker, in samenwerking met Henk Deys, *Tegen de Helling van de Heuvelrug* (Matrijs Utrecht 2007).

Geschiedenis van Rhenen (Rhenen 2008, Matrijs Utrecht).

J. Combrink, *Oproer in Rhenen, de Plooierijen*, Oud Rhenen 1985, nr.3, p. 4-11.

A.J. de Jong, *De 'nieuwe' Stadsbrief van Rhenen uit 1403*, Oud Rhenen, meinummer 2016, p. 13 e.v.

A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (Voorthuizen/Zeist 1996).

Interviews van Henk Deys op 24 en 28-07-2000 met Lucas van Wijngaarden († 30-07-2000 !)

H.P. Deys, eigen fotocollectie Rhenen en database met betrekking tot bevolkingsregister en burgerlijke stand. H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981); met bijv. Rh 147 wordt bedoeld het perceel op de plattegrond in het boek Achter Berg en Rijn (1981) pp 86 en 87, en met ABR 271 de afbeelding in ditzelfde boek.

A.J. de Jong, *De familie van Laar te Rhenen – Genealogie en heraldiek*, Oud Rhenen, september 1999, no. 3, p. 7-27.

Roelof van Laar (geb. 1892), met het korte witte jasje, bij zijn kraampje op de Grebbeberg (fotocollectie mevr. A. van Laar-Jansen)

Motorcrosscoureur Roef van Laar, met startnummer 81, tijdens een motorcross wedstrijd op de Grebbeberg op Hemelvaartsdag (fotocollectie R. van Laar)

Tenslotte volgt hieronder een overzichtstabel met eigenaren en bewoners van het huis Tiel in de 19e en 20e eeuw.

Jaar	Bewoner	Beroep	Eigenaar	Adres	Kadaster	Bijzonderheden
1801	Levi Abrams (ongehuwd)	Slager, vleeshouwer	Levi Abrahams	Op de Markt 135	-	In 1788 gekocht
1809	Levy Abrams (van Gelder) e/v Leentje EsaijaS	Slagter, vleeshouwer	Levi Abrahams	Op de Markt 135	-	
1812	Levi Abrams, 5 gezinsleden	Slager	Levi Abrahams	Op de Markt 135	-	Levy † 1813
1813	Nazaten Levi Abrahams	Slager, vleesverkoper, winkelnering, armoede	Wed. Abrahams en Saartje Abrahams	Markt 135	-	20-01-1815 verkoop aan Jan de Gruiter
1815	Jan de Gruiter ?	tabaksplanter	Jan de Gruiter	Martkt 135	-	
1828	Gezin Israel en gezin de Gruiter	-	Simon Israel	Markt 135	-	Bij verkoop inwoning bedongen
1828	Simon Israel e/v Johanna Swelheim	-	Maria van Lent	Markt 135	-	Verkoop Van Lent aan Stramm
1830	Gezin Israel en gezin De Gruiter	-	Otto Stram(m)	Op de Markt 135	F244	
1840	Otto Stram(m) e/v Hendrika de Vrind	wolkammer	Otto Stram(m)	Op de Markt 135	F244	
1850	Otto Stram(m) e/v Henderika de Vrind	winkelier	Otto Stram(m)	Op de Markt 135 > 142	F244	
1860	Otto Stram(m) g/m Henderika de Vrind	winkelier	Otto Stram(m)	Op de Markt 142	F244	
1873	Hendrika de Vrind, wed. Otto Stram(m)	geen	Hendrika de Vrind wed. Otto Stramm	Markt A 142	F244	Otto 1872 1886 flink verbouwd
1894	Hendrika de Vrind, wed. Otto Stram(m)	geen	Hendrika de Vrind wed. Otto Stramm	Markt A142	F244	Hendrika † 1893 verkoop
1894	Guillaume de Suijck e/v Jacoba v Wijngaarden	zonder	Guillaume de Suijck	Markt A 142	F874	Herbouw: huis en tuin verenigd, verkoop
1901	Guillaume de Suijck e/v Jacoba v Wijngaarden	zonder	Lucas van Wijngaarden	Markt A 5	F874	Lucas koopt op een veiling dit perceel
1917	Guillaume de Suijck e/v Jacoba v Wijngaarden	zonder	L.van Wijngaarden en Zonen Tapijt- en Mattenfabriek	Markt A5	F874	Perceel overgenomen door de Fabriek; De Suijck † 1925
1934	Roelof van Laar en Lammerdina v.d. Brink	Roelof: groentekoopman, later radio handelaar en -reparateur	Lammerdina Wilhelmina v.d. Brink e/v Roelof van Laar Roelofszoon	Markt A 5	F874	1945 verwoest, 1946 gesloopt, onteigend door gemeente Rhenen

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De huizen van apotheker Post en zijn buren aan de Herenstraat

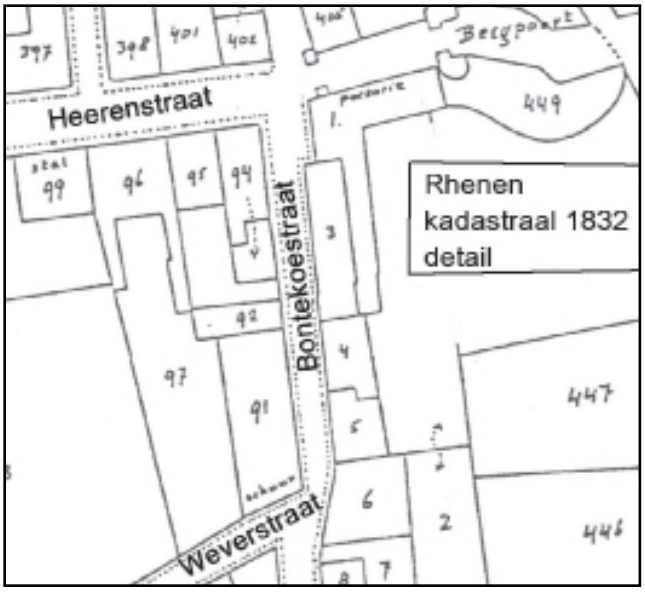
Henk P. Deys en Ad J. de Jong

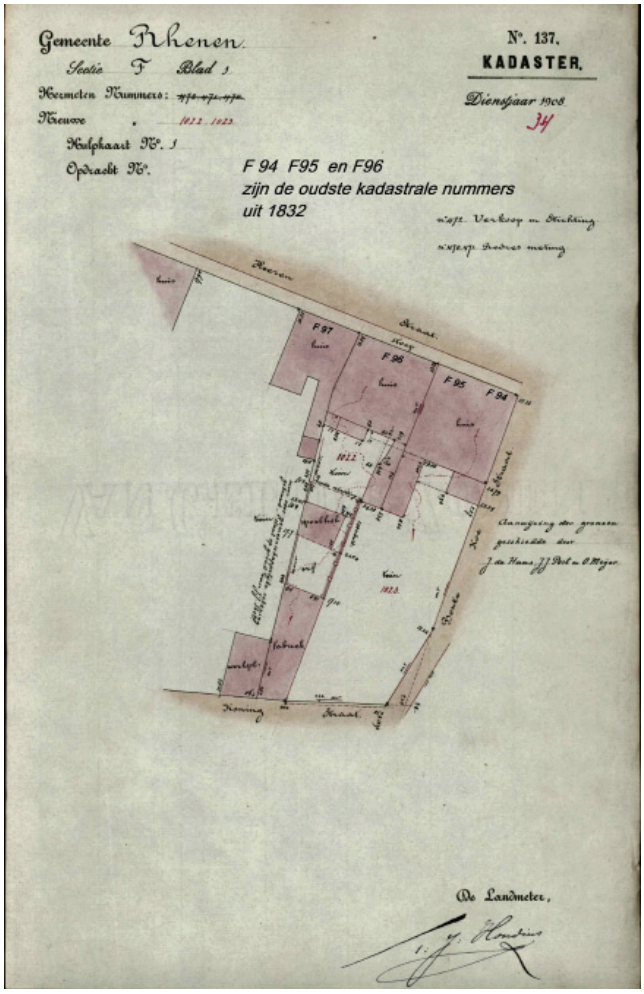
Prof. dr. W. van Iterson oppert in zijn boek De Stad Rhenen dat er sterke aanwijzingen zijn dat Rhenen ooit als stad is ontstaan aan de oostkant bij de Bergpoort. Hoewel er nog druk gespeculeerd wordt wie nu Rhenen precies stadsrecht heeft verleend kan in ieder geval vastgesteld worden dat er daarbij sprake is van een sterk 'Gelderse' invloed. Een en ander uit zich bijvoorbeeld in de tijns- (grondrecht) verhoudingen die er vanaf de middeleeuwen geweest zijn. Zo waren alle huizen aan de oostkant van de Kruisstraat (Rijnstraat) tijnsplichtig aan de Graven van Cuijlenburg en was er een tweeherig gerecht in de Marsch, met een 'sprekende' (namens de bisschop van Utrecht) en een 'zwijgende' (namens de Hertog van Gelre) schout.
De Marsch was een Hoge Heerlijkheid waardoor ook de doodstraf kon worden uitgesproken, hetgeen de nodige perikelen met zich meebracht met betrekking tot de rol van de hoven van Utrecht of Gelre. Inmiddels is in deze artikelenreeks in Oud Rhenen reeds de geschiedenis van een aantal huizen aan de Herenstraat in de buurt van de Bergpoort behandeld.
In deze aflevering komen de geschiedenis van het 'huis van apotheker Post' en de huizen van zijn buren nader aan de orde.
Ten westen van het huis van Post stond een stal die hoorde bij het huis dat ernaast stond. Op deze plaats werd later een huis gebouwd voor het schildersbedrijf van Otto Meijer. Apotheker Post startte er later met een limonadefabriek.
Reeds kwam in Oud Rhenen de geschiedenis van het zogenaamde 'Mensohuis' uitgebreid aan de orde.
In het huidige artikel willen we drie oostelijk daarvan gelegen huizen beschrijven. Het blijkt dat in dit gebied adellijke families, zoals Valckenaer, Van Mathenesse, Van Gelder, Van Brienen, Van Brederode, Van Deuverden van Voort, Vosch van Roelinxweert en Vonck van Lienden een 'pied-à-terre' in Rhenen hadden naast kastelen en buitenplaatsen die ze elders in bezit hadden. Voorbeelden zijn de huizen de Duckenburg (bij Nijmegen), de Well (bij Vleuten), Levendael (in Achterberg), de Tollenburg (in de Marsch) en De Blauwe Kamer (net over de grens met Wageningen). Men kan zeggen dat de bewoners en eigenaren in dit stadsgedeelte van Rhenen ook in latere tijd sterk 'Gelders/Betuws' georiënteerd waren.

Inleiding

In het boek Achter Berg en Rijn staat een fraaie foto uit circa 1900 van de Heerenstraat in oostelijke richting genomen. Daarop staan onder andere de drie huizen, waarvan we de bewoningsgeschiedenis nader willen belichten, waarbij het accent zal worden gelegd op het huis van apotheker Post. Op de foto staat apotheker Post in de deuropening van de

Kadastrale kaartjes uit 1832 en 1908 met de drie panden F94-F96 en een stal F99; de panden F94 en F95 werden later samengevoegd en op de plaats van de stal werd een woonhuis gebouwd

Heerenstraat ca. 1890. Midden op de foto de pastorie (F1) op de hoek van de Bontekoestraat. Daarnaast het huis van De Haas met de 4 diensters (F94-F95). In de deur van de apotheek staat Post (F96) met zijn vrouw, die uit het raam kijkt. Rechts op de foto (F99) Otto Meijer met gezin (fotocollectie H.P. Deys).

apotheek; zijn echtgenote kijkt uit het raam.

In het oostelijk gedeelte van de Heerenstraat hadden diverse adellijke families huizen in bezit. Kennelijk was er een behoefte om naast kastelen en buitenplaatsen tevens een onderkomen te hebben binnen de stadsmuren van Rhenen. Deels zal dat ter bescherming zijn geweest bij oorlogsdreiging, deels omdat in de winter kastelen en buitenplaatsen niet te verwarmen waren en men in de winter liever in een kleiner huis in de stad woonde. We zien dat bijvoorbeeld nadrukkelijk in de stad Utrecht, waar natuurlijk 's winters ook meer vertier was.

Als we de adellijke families die huizen hadden in dit stadsgedeelte nader analyseren, dan blijkt dat men vaak ook bezittingen had in het Gelderse en aan de overkant van de rivier. De Gelderse connectie is terug te voeren tot in de middeleeuwen en het ontstaan van Rhenen als stad.

Eén van de drie bovengenoemde huizen was in de 17e eeuw eigendom van Jonker Otto van Gelder (ca. 1590-1650), zoon van Karel van Gelder en Maria van Buckhorst; hij woonde vanaf 1638 te Rhenen en was in 1624 gehuwd met Florentina Valckenaer (1598-1659), dochter van Herman Valckenaer (1564-1623) en Margaretha van Mathenesse (1566-1634). Otto van Gelder was een afstammeling van de Hertog van Gelre. Hij werd Heer van de Well (bij Vleuten) genoemd; later ging dit bezit over op een Valckenaer. Een goed overzicht van de structuur en onderlinge relatie van de families Valckenaer, Mathenesse en Van Gelde is te vinden in het boek van Marinus Flokstra over Huize de Duckenburg.

Bij Jor. Otto van Gelder logeerde ca. 1628 'Milort Groningh', een kolonel die bijna de hoogste in persoon was op de lijst van logees uit het gevolg van Frederik van de Palts (zie p. 567 in het boek *Geschiedenis van Rhenen*).

Otto van Gelder bezat de aan de zuidkant van de Rijn gelegen Middelweert, een gebied met vruchtbare weidegrond. De Middelweert lag net boven de Marschpolder, waar nu de verkeersbrug aan de zuidkant aankomt. Midden 17e eeuw maakt Otto van Gelder bezwaar tegen aanleg van kribben aan de noordkant van de Rijn ter hoogte van de Middelweert; immers dit zou ertoe leiden dat de rivierloop zich zou gaan verleggen ten koste van de Middelweert. De verstandhouding met het Rhenense gerecht en de toenmalige schout van Rhenen, Jacob van Casembroot, was dan ook op een dieptepunt aangeland. Dit resulteerde in een regelrechte ruzie, waarbij Van Gelder de schout zelfs uitdaagde voor een duel. Wat was het geval?

Tijdens een rechtszaak die plaatsvond op 23 december 1644 was ene Jenneken Claes, geboren te Beuningen (bij Nijmegen), gevangengenomen en had bekend dat zij had 'geconverseerd' met Jan Thomassen zonder getrouwd te zijn. Dat was nog tot daar aan toe, maar op haar aanraden zou deze Jan Thomassen twee paarden hebben gestolen en daar stond de doodstraf op. Deze was dan ook gevangengenomen en op 8 januari 1645 werd hij ter dood veroordeeld.

Otto van Gelder ging zich met deze zaak bemoeien, misschien omdat het personen uit het Gelderse betrof en hem gevraagd was vanuit het Gelderse om erop toe te zien dat men juist gehandeld had bij de berechting van deze personen. De gemoederen lopen hoog op en op 9 januari 1645 daagt Otto van Gelder schout Jacob van Casembroot uit voor een duel omdat hij de avond ervoor niet was toegelaten tot *een*

Gedeelte van een kaart van F.W. Conrad c.s. van einde 18e eeuw met de Marschpolder en boven de Marschdijk, tegenover Rhenen, de Middelwaard (collectie H.P. Deys)

gevangene die dien avont de doot was aengeseyt.

Op die ochtend om acht uur was zijn secondant, Monsr. Coeniet, *vendrich van een compagnie van sijn genade den Grave van Cuijlenborch, gelogeert ter huyse van de Heer van Gelder,* bij Van Casembroot gekomen. Deze lag nog op bed en een half uur later kwam hij terug bij Van Casembroot met de vraag om ook een secondant aan te wijzen voor een duel buiten de poort.

Van Casembroot zou zich wat schamper uitgelaten te hebben over de rol van Van Gelder in deze zaak en was van mening dat hij ambtshalve correct had gehandeld. Hij stond echter op het punt naar Wijk bij Duurstede te vertrekken en zo'n duel kwam hem nu even slecht uit. Maar hij voegde eraan toe dat daartoe zich wel een gelegenheid zou voordoen, zeggende: *"ick gae dagelijks langs de straet met een goet rapier op mijn sijde"*.

Zegel van schout Jacob van Casembroot uit 1638 met zijn familiewapen, een keper vergezeld van drie korenaren (heraldische collectie A.J. de Jong)

Of het daadwerkelijk tot een duel is gekomen is niet bekend. Kennelijk is er niemand dodelijk verwond geraakt, want Otto van Gelder overlijdt in 1650 en Jacob van Casembroot treedt op 18 februari 1651 af als schout te Rhenen.

Het voorval toont aan dat de Stichts-Gelderse tegenstellingen in Rhenen nog tot in later tijd een rol bleven spelen en dat er sprake was van complexe rechtsverhoudingen met Gelre, zoals de gezamenlijke rechtspraak in de Hoge Heerlijkheid De Marsch en de oude tijnsrechten van de graven van Cuijlenborgh in de Rhenense binnenstad.

Het uitdagen van de schout voor een duel is natuurlijk een delicate aangelegenheid, maar Otto van Gelder meende zich dit als 'onafhankelijke' Gelderse edelman te kunnen veroorloven omdat hij in het openbaar beledigd was. Het zal wel nooit meer goed gekomen zijn tussen deze twee lieden.

In het huis van de familie Van Gelder, later met huisnummer 95 en kadastraal nummer F96, woonden in latere tijd apothekers, zoals apotheker J.J. Post, die later ook achter het huis ernaast begon met een limonadefabriek met een ingang aan de Weverstraat (vroeger Koningstraat geheten).

De geschiedenis van het huis Heerenstraat No. 95 – Kadastraal nummer F96 en de huizen ernaast gelegen

Hieronder volgt een beschrijving van de bewoningsgeschiedenis van drie huizen gelegen aan de zuidkant van de Herenstraat ten oosten van de aanvankelijke stal, horend bij het huis waar later de familie Menso woonde; op de plaats van de stal werd in 1888 tevens een huis gebouwd.

17e eeuw

Reeds kwam het huis van de familie Van Gelder ter sprake; ook de geschiedenis van het huis ten oosten ervan (later huisnummer 94, kadastraal nummer F95) is interessant. Dit huis was in de 17e eeuw in bezit van de familie Van Brederode; hieronder volgt tevens genealogische informatie met betrekking tot deze familie. In dit huis heeft in 1628 Elizabeth Dudely, Gravin Von Lewenstein, behorend tot het gevolg van Frederik van de Palts en zijn echtgenote Elizabeth Stuart, gelogeerd (noot: H.P. Deys, Hoog Bezoek voor het Koningshuis, 1630-1665, in: L. Bultje-van Dillen, *Geschiedenis van Rhenen*, Utrecht 2008, p. 226 e.v.).

In 1647 worden commissaris-generaal van de monstering Floris van Brederode en echtgenote Anna (Geertruijt?) Vonck van Lienden genoemd als eigenaren; op 11 mei 1647

Zegels uit 1698 van Johan Georg Redlich, met ruiter te paard, en zijn echtgenote Maria van Brederode, met de wapens Redlich (ruiter te paard) en Van Brederode (klimmende leeuw met daarboven een barensteel) (heraldische collectie A.J. de Jong)

is de weduwe van commissaris Floris van Brederode eigenaar. Later, in 1679, gaat het huis over op de erfgenamen Van Brederode; in 1684 zijn dit de gezusters Maria en Cornelia van Brederode.

Dochter Maria van Brederode 'van Cloetinge', geb. ca. 1650, overl. te Rhenen 24-2-1725, tr. (1) op 27-2-1686 met Johan Georg Redlich, heer van de Schuilenburg. De Schuilenburg lag tegenover de Tollenburg net ten zuiden van de Marschdijk. Zij erftochtten elkaar voor het gerecht van de Marsch op 5-12-1691. In het rechterlijk archief van de Nederbetuwe bevindt zich een testament uit 1698 met daarop hun zegel. Zij geven daarin te kennen in de kerk van Rhenen begraven te willen worden ondanks de sterke 'Betuwse' oriëntatie van het echtpaar.

In de kerkrekeningen is te vinden dat de heer van de Schuylen-burgh (Redlich) op 20 december 1706 in de Cunerakerk is begraven.

Het echtpaar bezat tevens *'die gerechte helft van een bouwinghe lands gelegen in de Nederbetuwe in de Mersche bij Lienden geheiten den Cleyne Elsweert'*. Voorts kocht het in 1698 van de familie Van Aelewijck nog een ander huis in de Langhe Heerenstraet te Rhenen, dat ooit toebehoord had aan Ariaentje Biet den Beck (merkwaardige naam), met een 'jaarlijkse uitgang van 2 capoenen' aan de Commanderij van de Ridderlijke Duitsche Orde.

De Kleine Elsweerd werd vanouds in leen gehouden door de familie Van Leefdael.

Floris van Brederode van Cloetinge werd 22-12-1615 als erfgenaam van zijn moeder Cornelia van Wees beleend met de 'Cleijne Elsweert' te Lienden in het kwartier van Nijmegen. Cornelia van Wees was namelijk een kleindochter van Margriet van Leefdael, kleindochter van Lodewijk van Leefdael.

Floris van Brederode overlijdt op 30-11-1635 en wordt te Rhenen begraven; hij tr. Anna Vonck van Lienden, geb. 1597, overl. vóór 3-7-1678, dochter van Dirck Vonck van Lienden en Maria Vonck van Lienden. Hij was een zoon van Walraven, bastaard van Van Brederode van Cloetinge, uit diens tweede huwelijk met Cornelia van Wees, vermeld 28-4-1595, overl. vóór 22-12-1615, dochter van Olivier van Wees en Isabella van Buuren.

Olivier van Wees was een zoon van Christoffel van Wees en Margriet van Leefdael.

Maria van Brederode tr. (2) te Rhenen 6-6-1708 met Dirk van Brienen, overl. na 1720, weduwnaar van Anna Margaretha de Ruyter; hij was een zoon van Gijsbert van Brienen en Geertruid Vonck van Lienden. Maria van Brederode testeert op 9-6-1720 op huize Levendael; zij wordt dan genoemd als echtgenote van Dirk van Brienen, eerste regerende burgemeester van Rhenen. Dirk van Brienen overlijdt in 1726 als heer van Levendael. Maria van Brederode overlijdt 24-2-1725 en wordt op 1 maart daarna 's avonds in de kerk begraven

Kaartje van De Marsch en Lede en Oudenwaard met daarop aangegeven de ligging van de Tollenburg, met sterrenbos, Schuilenburg en Elzenwaard (zie geraadpleegde bronnen)

Rouwbord in de Cunerakerk van Maria van Brederode (ca. 1650-1725) met haar wapenkwartieren, in 1789 opgetekend door M.L. van Hangest d'Yvoy (collectie KNGGW/CBG in Den Haag)

met een rouwbord.

Dit rouwbord met 16 wapenkwartieren hing in 1789 nog in de kerk en is beschreven door heraldicus M.L. van Hangest d'Yvoy, die de kerk in dat jaar bezocht.

Terug nu naar het huis westelijk naast het huis van de Van Brederodes, het huis van de familie Van Gelder. In 1657 worden de erfgenamen van Jor. Otto van Gelder en zijn vrouw Florentina Valckenaer genoemd als eigenaren. De namen van de erfgenamen zijn die van de jonkheren en jonkvrouwen Herman (30 jaar), heer van der Well, Carel (25 jaar), Margaretha (30 jaar) en Maria van Gelder (16 jaar).

Carel van Gelre (Karel van Gelder) en zijn twee zusters bleven aanvankelijk wonen in het huis aan de Heerenstraat; Margaretha van Gelder vertrok later naar een huis aan de Markt; zij overlijdt in 1683 en Carel en Maria worden genoemd als haar erfgenamen.

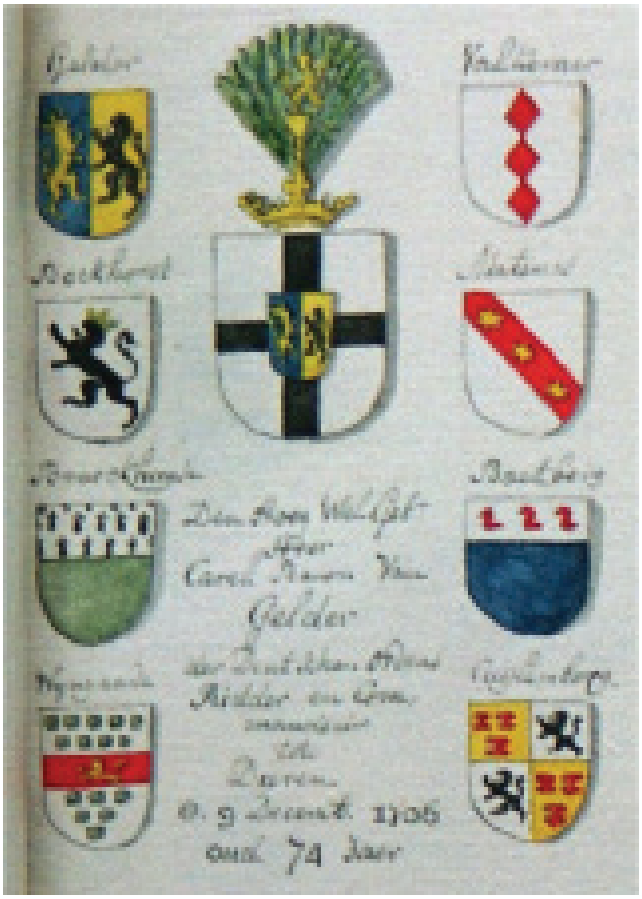
Karel van Gelder stierf ongehuwd op 9-12-1706 en werd op 17 december in de kerk van Rhenen begraven; hij was commandeur van Doesburg (1685) en Dieren (tot 1706) bij de Ridderlijke Duitsche Orde. Er werd voor hem een rouwbord in de kerk gehangen, dat er in 1789 nog hing en door heraldicus M.L van Hangest d'Yvoy is beschreven. Zijn zuster Maria van Gelder was op 25-5-1701 overleden en op 2-6-1701 's avonds (duur tarief) in de kerk begraven; ook voor haar was een rouwbord opgehangen met dezelfde wapenkwartieren.

Portret van commandeur Carel van Gelder (1632-1706) en zijn rouwbord dat in de Cunerakerk hing, met 8 kwartieren, getekend door M.L. van Hangest d'Yvoy in 1789 (foto RKD Den Haag, wapenhandschrift collectie KNGGW/CBG in Den Haag)

Uit een boedelbeschrijving blijkt dat het huis van de Van Gelders voornaam ingericht was. Zo was er sprake van kostbaar goud op leerbehang in de voorkamer.

Het huis aan de oostkant ernaast gelegen, op de hoek van de Bonte Koestraat, behoorde einde 17e eeuw toe aan

Johanna van Dilsen, weduwe van dominee Cornelis van der Son; zij ondertrouwde als weduwe te Rhenen op 5-3-1692 met advocaat Philippus Cornelis Tollius, j.m. uit 's-Gravenhage. Het huis werd in 1695 verkocht aan Jacob van Manen en diens vrouw Anna Maria Buddingh, die het op 11-2-1698 doorverkochten aan oud-burgemeester Cornelis van Wijk.

18E EEUW

Het huis van de Van Brederodes komt begin 18e eeuw in handen van Jannigje van Ede, weduwe van slotenmaker Coenraad van Voorst. Het is dan een herberg/tapperij geworden met de naam: *daer de Prince jagt uijthangt*.

Jannigje van Ede verkoopt op 20-6-1714 het huis en toebehoren aan Cornelis van Ommeren, die het kocht voor zijn kinderen.

In 1748 wordt Aaltje van IJsendoorn ter plaatse als weduwe van Cornelis van Ommeren genoemd met een herbergiers- en tappersnering. Zij heeft 4 zoons en een dochter, te weten Arien (38 jaar), Baron Messemaker (34 jaar), Dirk (32 jaar), Huijbert (23 jaar) en Cornelia van Ommeren. Vooral Baron Messemaker heeft een exotische voornaam; hij wordt genoemd als voogd over Hendrik van Ommeren.

In 1747 zijn Arien, Baron Messemaker en Dirk van Ommeren pachters van het gemaal.

Op 1-4-1808 transporteren Hendrik van Ommeren en Jan Hendrik Broers als gemachtigden van de erfgenamen van Jacobus van Ommeren het huis met toebehoren aan Teunis van Dijk. Deze was op 25-12-1808 te Rhenen getrouwd met Maria Sophia Henken, die te Amsterdam geboren was. Uit dit huwelijk zijn tenminste drie kinderen bekend. Als op 20-5-1828 het huis publiek verkocht wordt, is Jan Henken, dekker te Achterberg, voogd over de minderjarige kinderen Elisabeth, Gerrit en Herbert.

Later komt het huis in handen van Pieter Huibert Roghair, koopman in hout en houtzaagmolenaar, die ook een houtzaagwindmolen heeft.

Het huis ernaast van de Van Gelders is dan inmiddels bij de familie Van Brienen terechtgekomen. Leden van deze familie waren Heer van Levendael en bekleedden tevens het ambt van burgemeester te Rhenen.

Mr. Gijsbert van Brienen, regerend burgemeester met een broer Gerrid van Brienen, verkopen het huis op 3-2-1727 aan Johan Pluijmejoen, koopman te Haarlem en diens vrouw Juffr. Eva van der Groe. Dit echtpaar gaat waarschijnlijk scheiden en in de periode 1729-1736 is eigenaar Juffr. Van der Groe en wordt het huis bewoond door mevrouw de weduwe Van Zwoll. Op 14-7-1735 verkoopt Eva van der Groe het huis en toebehoren aan Dirk Roghair en blijft aanvankelijk in de periode 1737-1745 de weduwe Van Zwoll er wonen. Deze weduwe Van Zwoll was waarschijnlijk de tweede vrouw van Gerard van Zwoll, die in 1697 trouwde met Theodora Klerck en in 1726 met Christina Margaretha Klerck. Daarna gaat het huis via de weduwe van oud-burgemeester Dirck Roghair (periode 1754-1760) over op diens zoon apotheker Simon Roghair; deze was op 27-2-1718 gedoopt te Rhenen als zoon uit een derde huwelijk van Dirck Ariens Roghair, geb. in 1638 te Heusden (Opheusden?) en Christina Elisabeth Laets, geb. Budel 1683. Simon Roghair trouwde op 12-7-1739 te Wageningen met Maria Christina van Daatselaar, j.d. van Wageningen.

Cornelis Elias Stark 1811-1876. (fotocollectie H.P. Deys).

Op 3-10-1796 verkoopt de familie Roghair het huis met toebehoren aan Christiaan Roghair, ged. te Rhenen 28-1-1761. Deze was aanvankelijk samen met zijn oom Pieter Huibert Roghair houtzaagmolenaar en koopman in hout en was schepen en stedelijk ontvanger te Rhenen; later wordt hij alleen als apotheker genoemd. Uiteindelijk komen de huizen met nummers 94 en 95, kadastrale nummers F95 en 96, ooit in de 17e eeuw bewoond door de adellijke families Van Gelder en Van Brederode, dus terecht bij leden van de familie Roghair.

Interieur van de limonadefabriek 'De Postduif' rond 1920, met vader en zoon Post, Aart van Thuijl en jongen Hovestad (Fotocollectie H.P. Deys)

Het echtpaar Arendina Boodt-Jan Jacob Post, ca 1900 (Fotocollectie H.P. Deys)

We komen leden van de familie Roghair al in de 17e eeuw tegen als schepen en burgemeester te Rhenen. Er bestaat een uitgebreide genealogie van dit te Rhenen voorkomende geslacht, zie J.K. Roghair, *Genealogie Roghair – Een oud Rhenens geslacht* (Den Haag ca. 1995); voorts publiceerde Mr. J. Belonje in Oud Rhenen 1993, januarinummer, over een tak van de familie die vanuit Rhenen naar Alkmaar vertrok (zilversmeden).

Over het huis, ten oosten ervan, op de hoek van de Bonte Koestraat, huisnummer 93 met kadastraal nummer F 94, weten we dat het in 1714 in bezit was van Jan van Grootveld, gehuwd met Hendrikje Wijnen; Jan van Grootveld bleef in de periode 1720-1742 eigenaar.

Op 9-12-1743 verkopen de erfgenamen van Jan van Grootveld en Hendrikje Wijnen het huis aan Willem Janssen Langelaer en Willemijn Willems. In 1748 wordt Willem Janssen Langelaer tabakker en arbeider genoemd. Hij wordt tot 1795 eigenaar en gebruiker (bewoner) genoemd. Het huis blijkt voorts tijnsplichtig te zijn aan de Domeinen.

De limonadefabriek verhandelde ook pindakaas.

Op 1-3-1796 verkopen de kinderen en erfgenamen van de weduwe Langelaar het huis met toebehoren aan Gerrigje Leliveld, weduwe van Gerrit van den Berg. Gerrigje Lelijveld, weduwe van Gerret van den Berg, verkoopt op 6-12-1815 huis en schuur Herestraat No. 93 aan Dorus (Theodorus) Liethoff, schoenmaker, en zijn vouw Petronella Buddingh. Liethoff was aanvankelijk naast schoenmaker tevens kroeghouder.

19E EN 20E EEUW

Bewoner en eigenaar was begin 19e eeuw de apotheker Christiaan Roghair. Zijn voorganger Simon Roghair wordt in 1779 vermeld als apotheker en Christiaan vinden wij in 1801 en 1805 als 'apothecar'. Christiaan Roghair was ongehuwd. Hij had een apothekersbediende Gerardus de Vriend (een zoon van Gerardus de Vrind en Lamberta Bouman) en een dienstmaagd Johanna Bouman uit Renswoude. Vele leden van de familie Roghair hebben burgemeesters van Rhenen geleverd. Voor ons van belang waren de genoemde Christiaan, die van 1812-1815 burgemeester is geweest en Gerrit Jacob Roghair was dit van 1871-1842. Christiaan, de apotheker, stierf in 1834, 73 jaar oud en in het volgende jaar, in 1835, kwam Cornelis Elias Stark (Ilpendam c. 1812-1876) in Rhenen met attestatie van Wijk bij Duurstede. Hij vestigde zich als 'artsenijmenger' in plaats van Chr. Roghair en trouwde in juli 1836 met de Rhenense Johanna de Vrind. Zijn schoonmoeder was Lamberta Bouman uit Renswoude, mogelijk een zuster van de dienstmaagd Johanna van Christiaan. Na haar overlijden is hij in tweede huwelijk gehuwd met de twee jaar jongere zuster Gerardina de Vrind en uit dit huwelijk is de elders in dit nummer besproken Elias Stark geboren. Cornelis Elias Stark stierf op 65-jarige leeftijd in 1876. Zijn weduwe Gerardina de Vrind heeft de apotheek in 1876 verkocht aan Jan Jacob Post, apotheker.

Jan Jacob Post (Groningen 04-01-1847 - Rhenen 01-01-1932), wiens vader ook apotheker was, vestigde zich in Rhenen dus als opvolger van Cornelis Elias Stark in de Heerenstraat 103 (Kad. F 96). Hij kwam per 17-5-1876 uit Culemborg en trouwde 9-5-1877 met Arendina Anna Maria Petronella Boodt, een dochter van de Rhenense huisarts dr. Pieter Boodt. Zij kwamen te wonen in de apotheek, Heerenstraat 103. In 1885 kreeg Post vergunning om een hekje op de stoep voor zijn woning te plaatsen, mits het niet werd voorzien van scherpe punten (zie ABR 299, geheel rechtsonder op de foto). Deze apotheek was wijd en zijd bekend en heeft op die plaats gestaan tot aan mei 1940.

Briefhoofd van de 'folder' van 1897 met de aanbieding van vruchtensappen aan scholen.

Detail van KLM-luchtfoto, 1930. Op de voorgrond midden, aan de Weversstraat de limonadefabriek. Midden boven Garage van der Horst, iets naar rechts (met het platte dak) de Rotterdamsche Bank en daarnaast (met dakkapel) de voormalige stal, later bedrijf van Otto Meijer. (Fotocollectie H.P. Deys)

Limonadefabriek

Vader Post heeft naast zijn apothekerschap in of achter de apotheek een 'fabriek' van vruchtensappen opgericht. In 1907 kocht hij van zijn rechter buurman Jan de Haas het stuk grond dat achter zijn (Post's) woonhuis lag en grensde aan de Weversstraat (toen ook wel Koningstraat geheten). Hierop bouwde hij een 'werkplaats voor het maken van vruchtensappen', waar hij op 19-5-1905 een bouwvergunning voor kreeg. Het Kadaster toont aan dat er aan de 'Koningstraat' een fabriek en westelijk er tegenaan een 'werkplaats' verscheen. De bouwmeester was Derk Hoiting. Vreemd genoeg verschafte Post pas schriftelijk op 19 mei 1906 de bouwgegevens voor 'een te bouwen werkplaats voor vruchtensappen'. In een rondschrijven van 27 september 1897 biedt Post, als 'Fabriek van zuivere Limonades 'de Postduif' aan onbekende afnemers, frambozen- en citroenlimonades aan. Deze aanbieding, bedoeld voor 31 augustus 1898 betrof kennelijk schoolhoofden, en bedoeld voor de a.s. kroning van Wilhelmina, een jaar later.

'Uit een maathoudende flesch van pl.m. 1 kilo kan men 33 glazen uitstekende limonade schenken, zodat er voor *f* 3,=

Op de voorgrond de verwoeste percelen F96 en F99 in mei 1940. Het 'torentje' van de Rotterdamsche bank is midden rechts nog juist zichtbaar. (Fotocollectie H.P. Deys)

Optocht ter gelegenheid van het afscheid van burgemeester jhr. dr. M.L. van Holthe tot Echten in 1934. In het pand van De Haas is intussen de winkel van Hendrik Pleijler gevestigd: Manufacturen en Confectie. Heeren-, Jongeheeren- en Kinderkleding, katoenen Jongenspakjes, Blouses en kinderspeelpakjes. Witte en gekleurde Heeren Overhemden, Hoeden, Petten, Bretels en Sokkenhouders, Parapluies, Kanten Borduursels en Zijden Linten, Mantel- en Garneerknoopen. (Fotocollectie H.P. Deys)

uit 3 flessen 100 glazen voor honderd kinderen kunnen worden geschonken.' Dat is voor elke Feestcommissie te doen. 'Vooral in den zomer verkiezen de kinderen dat boven Chocolade of Melk'. In deze 'folder' is een rapport van een chemisch laboratorium opgenomen, waarin verklaard wordt dat de 'limonadestropen vrij zijn van zware metalen, vrije minerale zuren, vreemde kleurstoffen of conserveringsmiddelen en de kleur en geur alléén afkomstig van bestanddelen aan de betreffende vruchten ontleend'. Hierbij speelde Post heel zakelijk in op de kroningsfeesten, die in het erop volgende jaar voor a.s. koningin Wilhelmina zouden worden georganiseerd. De Postduif was ook een vaste leverancier van limonades aan Ouwehands Dierentuin, waar kinderen op 'getracteerd warden'. In een advertentie lezen wij dat de limonades van de 1e rang in het gebruik het goedkoopst zijn en zonder vreemde kleurstoffen, zonder saccharine, salicylzuur of kunstmatig bereide en kunstmatig gekleurde zogenaamde vruchtenaethers zijn bereid. Post had reeds in 1898 een werkplaats in zijn achtertuin neergezet, waarin kennelijk de limonadefabriek is ontstaan. Post kocht in 1907 van buurman De Haas 'een stuk tuin' achter zijn apotheek gelegen. In mei 1908 kreeg Post een milieuvergunning voor de 'oprichting van een fabriek van vruchtensappen'. Het betreft een 'werkplaats met een stoomketel en er zullen hoogstens 5 personen werkzaam zijn'. Er zijn hier geen bezwaren tegen gekomen en de 'bedoelde' fabriek moest binnen 2 maanden voltooid en in werking gebracht zijn.

De Weversstraat in mei 1940 met rechts een deel van de limonadefabriek (fotocollectie H.P. Deys)

Rond 1926 vond er een boedelscheiding plaats, waarbij vader Jan Jacob en zijn oudste dochter, apothekersassistente, Johanna Mina de apotheek verwierven. De limonadefabriek ging over naar Jaap en diens jongere broer Gerhard Jacobus. Johanna (1881-1966) was weduwe van de vroeg (1904) overleden Cornelis Peeters; ze had een zoon Addie (Adriaan, 1902, zie ABR 333). Tevens was al in 1925 opgericht de 'Naamlooze Vennootschap Conservenindustrie De Postduif, voorheen Apotheker J.J. Post', te Rhenen. De comparanten waren Jaap Post en de reeds genoemde 10 jaar jongere broer. Doel was de voortzetting van de door J.J. Post gedreven fabricage van en handel in vruchtenlimonadesiropen, vruchtensappen, vruchten in glas, vruchtenwijnen enz. We weten ook dat er meer verhandeld werd, onder andere 'Echte Westindische pindakaas'. In 1926 kreeg G.J. Post een milieuvergunning voor de plaatsing van een stoomketel in de conserven- en vruchtensapfabriek. De vennootschap kocht in 1926 van de weduwe Willemien Meijer-van Ommen het buurpand (F 96, ABR 302), dat tegen de westzijde gelegen was. Hier heeft Otto Meijer zijn schildersbedrijf gehad en het pand werd bij de limonadefabriek getrokken. Na de verwoesting in mei 1940 werd het, zoals het geval was bij alle verwoeste percelen, door de Gemeente Rhenen onteigend. De verwoesting in mei 1940 betekende de doodsteek voor de limonadefabriek en het bedrijf is niet

Apotheek Post ca. 1888, links de woning van Jan de Haas (fotocollectie H.P. Deys)

meer voortgezet.

Apotheek Post werd na het overlijden in 1932 van de apotheker Jan Jacob waargenomen door zijn dochter Johanna Mina Peeters-Post. Omdat zij niet in het bezit was van een wettelijk vereist apothekersdiploma, hebben diverse 'provisoren' de verantwoordelijkheid over de apotheek gehad. De apotheek werd in 1943 aan de (nieuwe) Fred. Van de Paltshof voortgezet, eerst met waarnemers, totdat in 1944 de Chinees-Nederlandse apotheker Tion Han Njo de apotheek overnam en verplaatste naar de overkant bij de bushalte. In 1961 werd de apotheek overgenomen door het apothekersechtpaar Deys-Trijssenaar. Zij verplaatsten de apotheek in 1975 naar een nieuw pand aan de Nw. Veenendaalseweg, hoek Bantuinweg. In 1993 werd de apotheek aan opvolger De Roij verkocht. Intussen had de voormalige knecht bij De Postduif, Aart van Tuijl, als 'bierhandelaar' in 1926 aan de Bantuinweg een eigen bedrijf opgezet. Hij liet door G.J.H. Smit een woning tekenen die later uitgebreid werd tot fabriek en die we veel later als Indisch eethuis 'Soedi Mampir' hebben leren kennen. Uit een advertentie weten we dat er veel artikelen verkocht werden: limonades, gazeuses, siropen, wijnen, likeuren, Amstel bieren, Victoria water, boerenjongensadvocaat en er was sprake van een bierbottelarij en een mineraalwaterfabriek. In 1945/46 werd de zaak verkocht aan Jan de Haan en Jan Evert Penning. Laatstgenoemde kwam in dat pand te wonen.

Na het verhaal van het oorspronkelijke kadastrale nummer 96 volgt nog kort de geschiedenis van nr F94 en F95, het hoekpand met de Bontekoestraat en F99, de 'stal' westelijk van apotheek Post. In 1832 was Theodorus Liethoff, schoenmaker, eigenaar van F94. Hij woonde hier met Pietronella Buddingh en 7 kinderen. Liethoff was 'rooms' en we tellen in het register van de volkstelling 1830 op 2594 inwoners in totaal 12 'roomsche' personen. Liethoff stierf in 1837 waarna het perceel, kennelijk onder het motto 'buurmans goed is maar eenmaal te koop', werd gekocht door Pieter Huibert Roghair, koopman in hout en wonende in F95, die het gekochte pand samenvoegde met zijn eigen pand Pieter Huibert stierf in 1872 en zijn weduwe Hendrika van der Poel en zoon Gerrit Jacob Roghair kregen in 1893 het vruchtgebruik, maar ook in 1893 werd het geheel verkocht aan Jan de Haas, steenfabrikant uit Heteren, die sinds 1878 met Deliana Dedrica Sandbrink in de Molenstraat woonde. Rond deze tijd is er voor de gecombineerde panden F94-F95 één voorpui gebouwd. Bouwvergunningen waren er toen niet en we weten niet wie de voorpui vernieuwde, vermoedelijk De Haas. In elk geval zien we de belastbare waarde van 150 naar 300 stijgen. Deze nieuwe gevel, met 6 bovenvensters, zien we op de foto met de vroegere apotheek Post, waarop 4 personeelsleden vóór het pand van De Haas staan. Intussen moet ook de gevel van de apotheek, F 96, vernieuwd zijn. De pui hiervan is bijna het spiegelbeeld van F 94-95. Jan de Haas overleed in 1916 waarna het pand (ABR 297) werd verkocht aan Hendrik Pleijler, 'winkelbediende', die er een zaak in manufacturen en kleding vestigde. Ook dit pand heeft de beschietingen van mei 1940 niet overleefd en werd onteigend door de Gemeente. Rest nog de 'stal' nummer F99. Deze behoorde toe aan de weduwe van Menso Johannes Menso: Harnske Volbracht Duering. Deze ging na boedelscheiding in 1867 over op haar zoon, de Rhenense kantonrechter J.C.P.E. Menso en na diens overlijden in 1874 naar Hendrikus Menso, majoor der Infanterie te Haarlem. In 1878 ging de boedel naar Maria Christina v.d. Schooren, wed. Hendrik Menso, die het in 1880 verkocht aan Wouter Peterse de Vries, aannemer in Bussum. Hij verkocht het in 1885 weer door aan Willem Barend van Ommen, tabaksplanter. Een deel van de tuin was reeds in gemeenschappelijk bezit met W.A. Sandbrink en in 1888 volgde een 'verbouwing' van de stal tot een pand, waarvan de belastbare waarde van 60 naar 200 steeg. Intussen was dochter Willemina van Ommen gehuwd met de huisschilder Otto Meijer, die het pand in 1894 van zijn schoonvader kocht. In dit pand werd zijn bekend geworden huis- en decoratie schildersbedrijf gevestigd (ABR 302). Na het overlijden van Otto Meijer werd het perceel in 1927 verkocht aan de N.V. Nationale Bankvereeniging te Utrecht, die er een 'Bankgebouw' op bouwde (bouwvergunning febr. 1927). In 1834 werd het pand doorverkocht aan de Rotterdamsche Bankvereeniging N.V. te Utrecht. Dit gebouw was het *enige* gebouw aan de zuidzijde van de Herenstraat, dat *niet* verwoest werd in mei 1940, maar tevens

De Limonadefabriek na de verwoestingen van mei 1940. (fotocollectie H.P. Deys)

het *enige* gebouw aan dezelfde zuidzijde, dat in eind 1944 of 1945 *wèl* is verwoest.

Geraadpleegde bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2016.

Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer vooral de transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven, Doop- Trouw- en Begraafboeken Rhenen en Bevolkings- en Burgerlijke Stand-registers van Rhenen vanaf 1812-1920. Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHCZOU), Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152.

Overige geraadpleegde bronnen zijn o.a.:

A.J. de Jong, Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De familie Menso, Oud Rhenen, jaargang 31, No.2 mei 2012, p. 4 e.v..

Zegel van schout van Rhenen Jacob de Casembroot aan charter d.d.15-12-1638, Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Reg. Nr. (tevens tijdelijk Inv.No.) 130.

Kaartjes met daarop aangegeven de Tollenburg, de Schuilenburg en de Middelweert zie o.a.: *Historische Atlas Gelderland* (Uitgeverij Robas Producties 1989) en *Grote Historische Atlas van Nederland – 1. West-Nederland 1839-1859* en *Idem 3. Oost Nederland 1830-1855* (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen 1990).

Tekeningen van de rouwborden van Maria van Brederode en Karel van Gelder, die ooit in de Cunerakerk hebben gehangen, zie: M.L van Hangest d'Yvoy, *Grafschriften, Rouwborden en Kerkglazen in verscheidene plaatsen in Utrecht etc.*, Collectie handschriften KNGGW, CBG Den Haag, Inv. No. GHS 50D31.

Over de geschiedenis van De Blauwe Kamer en de families Van Gelder en Valckenaer zie: Martinus Flokstra, Huize De Duckenburg in Nijmegen (Venray 2015).

Zegel op testament met de familiewapens Redlich/Van Brederode d.d. 29-9-1698 aangetroffen in Rechterlijk Archief Nederbetuwe, Inv. No. 273, folio 266.

A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (Voorthuizen/Zeist 1996).

H.P. Deys, eigen fotocollectie Rhenen en databases met betrekking tot Bevolkingsregister, Burgerlijke stand, Kadastrale gegevens, Bouwvergunningen en Hinderwetvergunningen.

H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981). Ter toelichting, onder ABR 123 wordt bedoeld de afbeelding 123 in dit boek.

Apotheek Post

Jaar	Kadaster	Adres, omschrijving	Bewoner	Beroep	Eigenaar
1832	F96	Heerenstraat 95	Chr. Roghair	apothecar	Chr. Roghair
1834	F459	Heerenstraat 95 huis en erf	Stark Cornelis Elias g/m Johanna de Vrind	artsenijmenger	C.E. Stark
1876	F471	Heerenstraat 103 huis werkplaats, erf	Jan Jacob Post g/m Arendina Boodt	apotheker en limonadefabrikant	J.J. Post
1907	F1022	Heerenstraat A58 huis fabriek tuin erf	Jan Jacob Post g/m Arendina Boodt	Aankoop grond van J. de Haas	Jan Jacob Post
1926	F1113	Heerenstraat huis en erf	Jan Jacob Post en Johanna Mina Post wed. Peeters	Splitsing in apotheek en limonadefabriek	Jan Jacob Post en Johanna Mina Post wed. Peeters
mei 1940	F1113	Heerenstraat huis en erf verwoest	Jan Jacob Post en Johanna Mina Post wed. Peeters	Onteigening door gem. Rhenen	Gemeente Rhenen

Limonadefabriek De Postduif

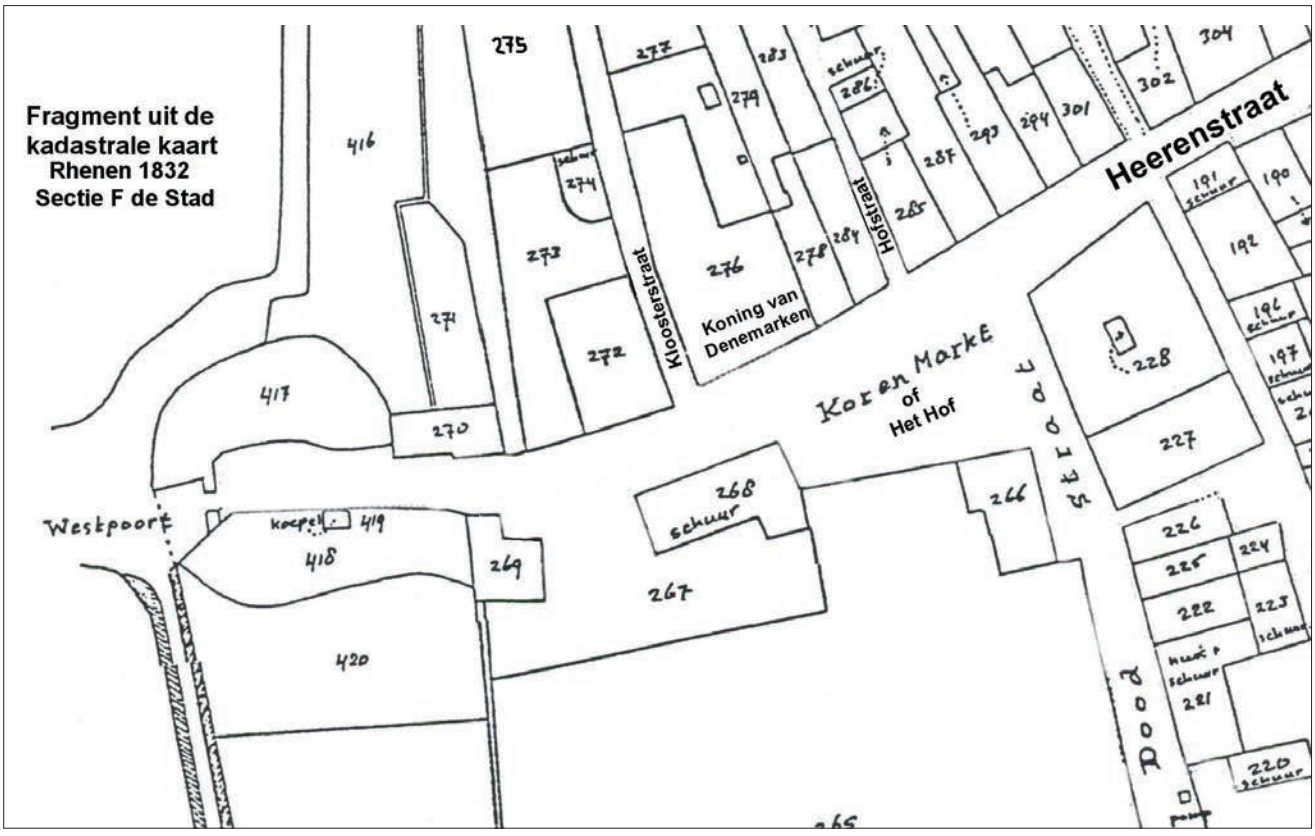
Jaar	Kadaster	Adres, omschrijving	Functie		Eigenaar
1926	F1114	Heerenstraat A58	Limonadefabriek De Postduif	-	J. Post en G.J. Post
1928	F1114 + F743	Heerenstraat A56 fabriek huis schuur erf	Limonadefabriek De Postduif	-	J. Post en G.J. Post
mei 1940	F1114 + F743	Verwoest mei 1940	Limonadefabriek De Postduif	Onteigening door gem. Rhenen	Gemeente Rhenen

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Herberg De Koning van Denemarken en de Rhenense familie De Rhoter/Rooder/Roder

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Arnold Ph. de Rooder

In de reeks over de geschiedenis van oude huizen in de Rhenense binnenstad willen we dit keer de oude herberg De Koning van Denemarken voor het voetlicht brengen. Een en ander sluit aan bij het lopende onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van de stad Rhenen. Bij de stadswording in de 13e eeuw werden door de toenmalige leenheren percelen grond vrijgegeven voor bebouwing met huizen. Toen later deze huizen vrije allodiale (zonder leenverplichting) goederen werden behielden de oorspronkelijke grondeigenaren het recht om een jaarlijkse tijns (grondrente) te innen.
Deze tijnsverplichting bleef nog lang voortbestaan. Bij transporten van de tijnsplichtige bebouwde percelen werden er speciale tijnsbrieven opgesteld, die verleden werden voor het stadsgerecht. Vaak ging het om zeer kleine bedragen, 'stuiverwerk', en waren de kosten voor het opstellen van de tijnsbrief dusdanig hoog dat ze in geen verhouding stonden tot de jaarlijkse opbrengst aan tijnsgelden. Deze tijnsverplichtingen werden dan ook later veelal afgekocht.
Er waren in vroeger tijd tenminste drie herbergen in Rhenen waar jaarlijks de te innen tijnsen moesten worden afgedragen, zoals De Koning van Denemarken, vlakbij de Westpoort gelegen, De Moriaen bij de Markt en De Bonte Koe, gelegen aan het oosteinde van de Visscherstraat. Deze herbergen heetten daarom ook wel zadelhofstad of zitplaats. Zo werden de jaarlijkse tijnsgelden van een complex tijnsgoederen van leden van het geslacht Van Rhenen geïnd in de herberg De Koning van Denemarken, waarvan de geschiedenis hierna wordt beschreven.
Voorts komt in dit verband ook de Rhenense familie De Rhoter/Rooder/Roder ter sprake; Rhenenaren met deze familienamen blijken alle af te stammen van een Gerhard Rudolph Rothert. Deze was in 1755 te Osnabrück (Duitsland) geboren en trouwde in 1778 met de uit Achterberg afkomstige Neeltje Cornelissen van Dijk.

Kadastrale kaart met de situatie rond herberg De Koning van Denemarken in 1832

Christiaan II van Denemarken (1481-1559), geschilderd door Michel Sittow; Christiaan II van Denemarken met Dyveke Sigbritsdochter (1490-1517), een romantisch schilderij van Vilhelm Rosenstrand uit 1885

Herkomst van de naam 'De Koning van Denemarken'

De herberg dankt haar naam aan het volgende.

Koning Christiaan II (1481-1559) was van 1506 tot 1512 onderkoning van Noorwegen, waar hij te Bergen de Hollandse Dyveke leerde kennen. Zij was een dochter van de herbergierster Sigbrit. Dyveke kreeg als zijn maîtresse grote invloed op zijn regeringsbeleid. Christiaan II werd in 1513 door de Rijksraden gekozen tot Koning van Denemarken, Noorwegen en Zweden. Toen deze Dyveke in 1517 stierf, beschuldigde Sigbrit de vijanden van de koning ervan dat ze haar vergiftigd hadden.

In 1523 volgde een opstand, die hem dwong de wijk te nemen naar de landen van zijn zwager Karel V (broer van zijn gemalin Elisabeth). Hij kwam in 1523 in Veere (Zeeland) aan land en vestigde zich met zijn gezin en Sigbrit te Lier in Brabant.

Alhoewel hij reeds in 1521 een bezoek aan de Nederlanden heeft gebracht, zou hij op één van zijn zwerftochten in 1531 vertoefd hebben in een 'Herberg in het centrum van de Stad Rhenen'. Hetzelfde jaar ging hij terug naar Denemarken, waar hij werd opgepakt en in een gevangenis werd gezet. Hij werd ziek en stierf in gevangenschap te Kalundborg op 25 januari 1559. De herberg waar de koning te Rhenen had vertoefd kreeg later de naam 'De Koning van Denemarken'.

Hierna volgt de bewoningsgeschiedenis van deze oude Rhenense herberg, die bij de beschietingen in de meidagen van 1940 geheel verloren is gegaan. Het perceel waarop de herberg had gestaan werd door de gemeente Rhenen onteigend en de toenmalige eigenaar Hendrik de Roder liet verderop tegenover de Veerweg een nieuw café-biljart met achterzaal en vergaderruimte bouwen. Bij de oude Koning van Denemarken hoorde tevens een stalling met daarboven een zaal, welk gebouw in de volksmond ook wel 'Het Klooster' werd genoemd; hierin vestigde zich later het garagebedrijf 'De Rother'. Ook hier duiken de namen De Roder en De Rhoter op, reden waarom we ook nader aandacht willen geven aan de geschiedenis van deze oorspronkelijk uit Duitsland afkomstige familie.

Een De Rhoter had ooit het garagebedrijf van de familie Van der Horst, verderop richting de Bergpoort gelegen, overgenomen. De geschiedenis van het pand van garage Van der Horst kwam reeds aan de orde in een eerder artikel in Oud Rhenen, het meinummer 2016, p. 21 e.v..

Een vroege afbeelding van Het Hof met links De Koning van Denemarken (fotocoll. H.P. Deys)

Gezicht door de Westpoort met daarachter de stal van De Koning van Denemarken. De diligence onderhield een dienst tussen Utrecht en Arnhem. (Gijsbert Baars c. 1833)

Gezicht door de Westpoort. Links is het hoge dak zichtbaar van De Koning van Denemarken, aan de overzijde rechts de stal, later de z.g. Zaal van Altena. (Andreas Schelfhout ca. 1820)

De bewoningsgeschiedenis van de herberg De Koning van Denemarken

In het noordwestelijk gedeelte van de stad Rhenen en ten westen en ten noorden lagen vanouds in de Middeleeuwen de tijnsgoederen van de familie Van Hemert, die reeds in een tijnsakte van 1401 worden genoemd. Deze tijnsgoederen gingen later over op de familie Van Rhenen en de tijnsverplichtingen werden deels afgekocht. Zo lezen we in een akte uit 1515 dat Johan van Rhenen tijnsgoederen heeft geërfd van Arent Bor van Hemert. Interessant is in dit verband een gerechtelijke akte die gaat over de overdracht van *'een gerecht derde part van een huijsinge, stallinge, schuer, backhuys, mestvaelt, met alle sijn appendentie en 't geene daerinne aert- ende nagelvast is, staende in de Lange Heyrstraet alhier binnen Rhenen, alwaer de Koninck van Denemarcken uijthangt, ...sijnde dese huijsinge de sadelhofstadt ofte sitplaets van Jor. Jacob van Rhenen's erfgenamen, als tinsheren om aldaer hare jaerl. tinsen te ontfangen, soo van dit huys, als andere binnen Rhenen an daer buyten'*. Men neemt aan dat dit huis en erf, later De Koning van Denemarken geheten, ooit vanaf midden 14e eeuw een centraal punt was van het tijnsgoederencomplex van de Van Hemerts. Deze tijnsgoederen waren ooit afkomstig van de abdij Deutz. De ontvangst van de jaarlijkse tijnsen ging dus later over op de erfgenamen van Jacob van Rhenen, leden van de familie Vonk van Lienden. In transporten verleden voor het gerecht van de Marsch worden stukken betrekking hebbende op de bezittingen van deze families Van Rhenen en Vonk van Lienden genoemd, waarvan niet bekend is waar die gebleven zijn. Er zijn aanwijzingen dat deze uiteindelijk in het archief van de familie Van Asch van Wijk op Prattenburg terecht zijn gekomen, maar daar is een dossier, dat in de inventaris aldaar genoemd wordt, spoorloos verdwenen. Dit bleek bij een lopende herinventarisatie van dit familiearchief dat zich op kasteel Prattenburg bevindt. In de transporten van na midden 18e eeuw wordt de 'De Koning van Denemarken' niet meer als zadelhofstad genoemd. Wat er toen nog aan tijnsen te incasseren viel geschiedde vanuit het huis Tollenburg in de Marsch.

Zegel van schepen Johan Toll uit 1642 (charterverzameling OAR, regest no. 135)

In 1831 is de herberg verbouwd tot een hotel, waarbij omliggende huizen lijken te zijn samengevoegd. Het hotel stond op de hoek van het Frederik van de Paltshof en de Kloostersteeg.

Grafzerk in de Cunerakerk met familiewapens van Jan Aelbertsz Toll en Aeltgen Rijckensdr.

Een onderzoek door W. van Iterson in 1923 wees uit dat zich onder

het gebouw drie onderling verbonden oude kelders bevonden, een bewijs dat het huis in de loop der tijden was vergroot ten koste van aangrenzende percelen. In 1940 liep de tuin ervan nog door tot de plaats waar vroeger de noordelijke stadsmuur had gestaan. In de meidagen van 1940 ging het gebouw in vlammen op.

De herberg De Koning van Denemarken, einde 18e eeuw met huisnummer 12, kreeg in 1832 een kadastraalnummer F276.

Hieronder volgt wat we tot nu toe in de archieven (RHC ZOU te Wijk bij Duurstede) hebben kunnen vinden over de bewoningsgeschiedenis van deze herberg, die in de 19e eeuw tot een groter hotel is uitgebouwd.

17E EEUW

In het begin van de 17e eeuw was De Koning van Denemarken in bezit van de familie Toll; zo wordt een Johan Toll in 1656 genoemd als *weert in de Coninck van Denemarcken*. In 1665 blijkt een Jan Toll, burger van de stad Rhenen, geld schuldig te zijn aan de heer Jacob Casembroot, *heer van Heymersteyn*, en sluit een hypotheek af van 4000 gulden met als onderpand *een huysinge, stallingh ende schuijr en erff aen de Voorstraaet daer de Koning van Denemarken uijthangt*; kennelijk woont hij er ook met zijn gezin. In de haardsteden kohieren van 1665 echter wordt Josua Sanderus genoemd als *eygenaer van de Coninck van Denemarcken* en wordt aangeslagen voor 12 haardsteden. Misschien is hij slechts tijdelijk eigenaar geweest, want hij blijkt in 1674 ten huize van Jan Willemsz van Gheijn, eveneens een herbergier, te wonen. Dit was vermoedelijk de herberg De Frisse Roemer in de Kruisstraat. Jan Willemsz van Gheijn had deze herberg in 1671 gekocht van de erfgenamen De Kemp. Jan Willemsz van Gheijn wordt genoemd als schepen, kameraar, substituut schout en pachter op de impost van drank. Hij trouwde in 1653 met Geertruijt Joosten van Segen (Zegen) en in 1678 met Maria Klock, weduwe van Antoni van Brinck. Maria Klock, weduwe van Jan van Gheijn, in leven schepen, verkoopt in 1685 *een huysinge in de Cruijsstraet daer den frissche Roemer wthanght*, in 1671 gekocht van de erfgenamen van Mr. Jan de Kemp, advocaat bij het Hof te Utrecht. In 1669 was het echtpaar Van Gheijn/Van Zegen eigenaar van een huis De Ster met bakkerij op de oosthoek van de Kruisstraat.

Zegel van Elisabeth van Gestel uit 1713 (OAR Inv.No. 901)

In de 16e eeuw komen we te Rhenen al leden van de familie Toll tegen in belangrijke posities, zoals in 1586 Johan Toll, overleden ca. 1610/11 als rentmeester van het Agnietenconvent en in 1588 als secretaris; deze was getrouwd met Antonia van Dam, overleden juli 1640, dochter van Willem van Dam en Maria Freys. Voorts was er een Jan Aelbertsz Toll gehuwd met Aeltke Rijcksdr.; van dit echtpaar bevindt zich nog een graf in de Cunerakerk met hun familiewapens.

Een Johan Toll wordt in 1588 genoemd als lid van het Heilig Sacramentsgilde; in 1608 worden eveneens Johan Toll en Antonia van Dam genoemd als leden van dit gilde.

Jan Toll, geboren te Rhenen ca. 1598, was schepen te Rhenen en eigenaar van het logement De Koning van Denemarken; hij trouwde op 12-6-1636 als weduwnaar van Maria Gordon te Rhenen met Judith Smid(t)s, j.d. van Gemund, wonende te Utrecht.

In 1681 blijkt De Koning van Denemarken nog in bezit van de erfgenamen Toll en wordt de herberg verhuurd aan Petronella van Roijen en Sr. Antoni Scheffer. De familie wordt daarbij vertegenwoordigd door Sr. Jacobus Boll; deze was als j.m. van Utrecht in 1672 getrouwd met Maria Margaretha Toll, weduwe van Geurt van der Son; later trouwt hij als weduwnaar in 1685 met Maria Weijland, die te Nijmegen woonde. Er waren voorts nog een Johanna Toll, gehuwd met een kunstschilder Johannes van Thiell te Utrecht, en een Helena Toll gehuwd met een Johan Bor.

Johan Bor wordt weduwnaar van Helena van Toll genoemd en Johanna Toll is inmiddels weduwe van Johannes van Tiel als de herberg De Koning van Denemarken in 1691 door de erfgenamen Toll en hun vertegenwoordigers verkocht wordt aan Cornelis Huijbertsz van Brouwhorst. Maria Weijland, weduwe Boll , blijkt in 1704 nog als hospita in De Koning van Denemarken te wonen. De genoemde Jan Toll bezat een stuk grond op de hoek van de Bantuinweg en de Nieuwe Veenendaalseweg. Later is hier de Tollekamp op gebouwd, vandaar de naam.

18E EEUW

Op 24-9-1708 verkopen de erfgenamen van Cornelis Huberds, zijn broer Rijk Huberds gehuwd met Merrighje Jans en de kinderen van twee andere broers, Willem en Jan Huberds, *De Coninck van Denemarcken* aan Peter Golens en diens huisvrouw Lijsbet van Gestel. De weduwe Boll had er tot dat jaar gewoond, maar daarna gingen de nieuwe eigenaren er zelf wonen. Dit heeft niet lang geduurd, want op 28-3-1710 verkopen Peter Golens en Elisabeth van Gestel *De Coninck van Denemarcken* aan Sr. Pieter Ambergh, gehuwd

De achtergevel van het koetshuis tegenover De Koning van Denemarken. Marie Puijk en haar zoontje Theo uit de Kruisstraat (fotocol. H.P. Deys)

met Meesgen van Ossenbergh.

Peter Go(o)lens en Elisabeth van Gestel waren uit Brabant afkomstig; op 4-3-1693 hadden ze te Nieuwkuijck een zoon Cornelius laten dopen.

In het Oud Archief van Rhenen bevindt zich een zegel van Elisabeth van Gestel te Breda d.d. 23-11-1713.

Tot circa 1742 wordt in de huis- en haardstedegeldenkohieren schepen Ambergh genoemd als eigenaar en gebruiker van De Koning van Denemarken en wordt net als de vorige eigenaren aangeslagen voor 22-10-0, 22 gulden en 10 stuivers (voor 12 haardsteden) en behoorde daarmee tot de hoogst aangeslagen panden te Rhenen in de 18e eeuw.

Op 12-9-1742 loopt er een proces tussen de erfgenamen van het echtpaar Ambergh/Ossenbergh contra Hendrik Henssen en wordt besloten tot decretoire verkoop; de herberg wordt dan publiekelijk verkocht en wordt omschreven als *seekere huijsinge en herberge cum annexis genaemt De Koning van Denemarken staende en geleegen binnen deese stad in de Lange Heerestraat...neffens een groot wagenhuys gelegen over de voorn. huysinge*. Het geheel wordt uiteindelijk verkocht voor vijftienhonderd zes en vijftig gulden.

De nieuwe eigenaar en gebruiker wordt notaris Johan Boon, gehuwd met Maria Vermeulen, die het geheel op 19-5-1759 verkopen aan gerechtsbode Johan Moll. Deze Jan Mol(l) is driemaal getrouwd geweest; hij tr.(1) Rhenen 5-5-1737 met Angeniet van Dolderen, tr.(2) Rhenen 30-4-1747 Gosewijna van ter Weij, j.d. van Zoelen wonende te Rhenen, overleden in 1751, en tr.(3) Rhenen 13-2-1757 Margaretha van Someren (Summeren), weduwe van Jan Vinck, geboren te Tiel, wonende aan de Grebbe.

Margrieta van Sum(m)eren overlijdt in 1794. Jan Moll is eigenaar en gebruiker in de periode 1759-1775; in de twee jaar daarna is de gebruiker Pieter Leliveld. Bij de verkoop in 1759 wordt de stalling tegenover De Koning van Denemarken beschreven als *'een groote plijsterschuur staande voor de gemelde huijsinge van ouds genaamd Het Klooster, met den Hoff gelegen annex voorz schuur met pompen, kribben, ruijffels en zes paardenbakken'*.

In de periode 1778-1793 is de weduwe van Jan Mol eigenaar en blijft de gebruiker Pieter Leliveld.

In 1784 wordt Sr. Pieter van Leliveld *casteleyn in De Koning van Denemarken* genoemd. Deze is in 1798 kort eigenaar. Daarna wordt op 23-10-1804 Hendrik van Hees, gehuwd met Geertruij van Dorsten, eigenaar en gebruiker (uitbater).

Het Hof met midden rechts 'De Koning van Denemarken', links midden de sigarenfabriek 'La Mercatura' en links aan de overzijde 'Het Klooster'

19E EEUW EN DAARNA

Hendrik van Hees en Geertruij van Dorsten transporteren het geheel op 23-10-1804 aan Geurt van Tuijl, die in Aalst was geboren en die op 17-1-1796 te Lienden trouwde met Aartje Vonk, die aan de Grebbe woonde.

In 1809 is Geurt van Tuijl 50 jaar († 1813), op nr. 12 herbergier en genoemd als zijnde gehuwd met Aartje Vonk. Bewoners zijn dan de 58-jarige Casper Jansen († 1814), gehuwd met Willemina van Laar en Zeger van Tuijl, gehuwd met Anna van Maare, en de moeder van Casper, Constantia Flinskes.

In 1812 vinden wij slechts Geurt van Tuijl op Heerenstraat 12.

Het jaar 1813 gaf een somber beeld van

Bartus van Altena (1861-1937), hier in de Heerenstraat (foto B. Ramspek 1911)

de situatie. Voor nummer A12, De Koning van Denemarken, staat geadministreerd: Geurt van Thuijl, kroeghouder, tapper, een armoedig huisgezin. De zaken waren toen kennelijk niet optimaal, maar het was dan ook een rumoerige tijd.

Periode Van Dolderen

Het is 1830 en we hebben enige jaren moeten overslaan, maar we treffen dan een iets florissanter beeld aan in de herberg, op Heerenstraat A12. De herbergier is dan de van oorsprong bouwman zijnde Willem van Dolderen, weduwnaar van Aartje Vonk. Zij waren in 1814 getrouwd; Aartje was weduwe van Geurt van Thuijl en stierf in 1823. Willem heette eigenlijk Willem Jaspersen, de 'vader' heette Aalbert Jaspersen. Willem overleed in 1850 80 jr oud. Willem woonde in de herberg met zijn zoon Albertus, 2 dienstknechten en 2 dienstmaagden. Voorts was er een tijdelijke(?) inwoner: de 'stads Medisch Doctor' weduwnaar Gerard Everard van der Zandt met zijn dochter Elisabeth. Interessant is dat hij eerst (1813, met een 'middelmatige practijk') een eind verderop in de Heerenstraat inwoonde, maar al snel (vóór 1842) een groot perceel (F272-275) aankocht op de oostelijke hoek van de Kloostersteeg en de Heerenstraat. Hij heeft er niet in gewoond. Het werd verkocht in 1837 aan Assen Moses van der Horst, koopman, die het weer doorverkocht aan de rentenier Jacobus Coenraadts (Zwolle), waarna het in 1842 overging naar J.C.A. van der Meer van Kuffeler, die er uiteindelijk de eerste sigarenfabriek in Rhenen stichtte: La Mercatura. We zijn Willem trouwens in 1819 reeds eerder als kastelein tegengekomen, en wel in 1814 als getuige in een proces. In 1840 is het beroep van Willem logementhouder. Zoon Aalbert (1818) is dan inmiddels getrouwd met Aaltje van Berkhorst uit Renswoude en zij hebben in 1836 een dochter Aartje gekregen. Ook wonen er nog een dienstknecht en een dienstmeid. Dokter Van der Zandt is vertrokken. In de jaren 1850 vindt een vernummering plaats van Heerenstraat 12 naar nr. 3 en is de weduwnaar Gerard van Altena de hoofdbewoner.

Periode Van Altena

Gerard van Altena was geen eigenaar, dat was de minderjarige Aartje van Dolderen, die in de herberg woonde met Albertus van Altena. In 1855 trouwde Albertus van Altena (23 jr, zoon van Bartholomeus van Altena en Roelofje van Berkhorst, met Aartje van Dolderen (19 jr), dochter van Aalbert van Dolderen en Aaltje van Berkhorst. Albertus neemt het bedrijf over in 1871 en wordt er de kastelein tot zijn overlijden in 1892. Rond 1886 en 1892 hebben aanzienlijke verbouwingen plaatsgevonden, waardoor de kadastrale belastbare waarde omhoogschoot van 90, via 325 naar 586 gulden. Toen is kennelijk de voorgevel zodanig gevormd, zoals we deze van de prentbriefkaarten kennen. Aartje overlijdt in 1908 en haar zoon Bartholomeus (1861) en haar 36-jarige dochter Bernardina (1878) nemen het bedrijf over. Bartholomeus was hier de logementhouder. In die jaren was het hotel bekend om de notariële veilingen die

Bartus van Altena ca. 1910 (fotocol. H.P. Deys)

Opname vanaf de Cuneratoren voor 1940 en in 1940 met onder andere de verwoeste De Koning van Denemarken

er gehouden werden, zowel van vastgoed als van partijen eikenhakhout ten behoeve van de vele bakkers in de stad. Bartholomeus van Altena heeft tot midden jaren 1930 met zijn zuster Aartje in zijn horecabedrijf gestaan. Hij bleef ongehuwd en is in 1937 in Amersfoort overleden. Het bedrijf werd na enkele jaren overgenomen door Hendrik de Roder, die daarvóór het 'Café Juliana' aan de Heerenstraat (hoek Koningstraat) beheerde en later 'Café Centraal', een hotel aan de Heerenstraat met om de hoek een bioscoopzaal in de Kruisstraat.

Periode De Roder

Hendrik de Roder, geboren Rhenen 31-1-1891, overleden Rhenen 8-8-1964 (zie later Genealogie De Roder) was sigarenfabrikant, later hotelier van de historische herberg De Koning van Denemarken.

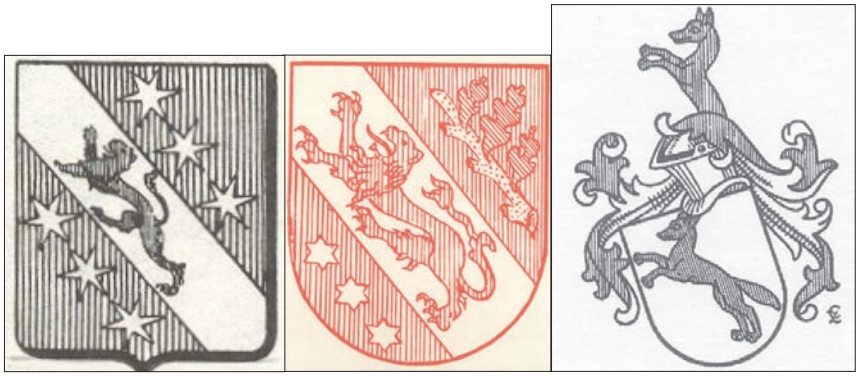
Zoals hierboven reeds aan de orde kwam, was De Koning van Denemarken vroeger een zadelhofstad (zitplaats), waar de jaarlijks te innen tijnsen (grondrentes) moesten worden gebracht.

Te Achterberg bestond vanouds een gerecht van 'Dijkers', een complex boerderijtjes gelegen aan de Dijk met een eigen gerecht, de 'markgenoten', terug te voeren op het gezamenlijk beheer van meentgronden, de weidegronden in Achterberg.

De mark van de Gebuurten van den Dijk ontstond in 1315 en werd opgeheven eind 1955. De vergaderingen van de 'Dijkers' vonden de laatste decennia elk jaar op Vastenavond in De Koning van Denemarken plaats.

Hendrik de Roder kocht aanvankelijk in 1930 het perceel waarin Hölzenspies zijn dassenfabriek had. Het perceel lag aan de Heerenstraat en de Kruisstraat. Het aan de Heerenstraat gelegen gedeelte van het perceel werd (bouwvergunning 1925) verbouwd tot Café Centraal en het fabrieksdeel aan de Kruisstraat werd verbouwd tot bioscoopzaal, maar deze zaal werd al gauw verbouwd tot winkelhuis. In 1932 werd een stukje van 16 m² aan de gemeente verkocht, waardoor de voorgevel iets naar binnen kon worden geplaatst, hetgeen in het gemeentelijk plan was opgenomen. De Heerenstraat moest breder worden en dit is ook gebeurd met enkele andere percelen aan de noordzijde van de Heerenstraat. Het gehele L-vormige pand werd in mei 1940 verwoest en de resten gingen na onteigening over naar de Gemeente.

Wat betreft de eigenaren van De Koning van Denemarken zien we tussen de perioden Bartholomeus van Altena en Hendrik de Roder enkele kortdurende fasen met verschillende eigenaren en het geeft de indruk dat er in die periode sprake is geweest van speculatieve aankopen. Het is niet mogelijk hier een sluitende reeks van hotelhouders te beschrijven, slechts de eigenaren zijn via het kadaster op te sporen. Vanaf 1930 zijn dat Jacobus Johan en Wilhelm Jacob Storm uit Rotterdam, in 1931 Cornelis Hoiting (hotelhouder), via een veiling in 1933 is eigenaar geweest Dirk Wijnand van Voorthuijsen (hotelhouder, een bekende horecaman die ook de stationsrestauratie van de tram (NBM) beheerde), in 1938 Aart Udo cs. (koffiehuishouder) en nog in 1938 Hendrik Gerrit Hendrikszoon van Schuppen (fabrikant en koopman, Renkum). Wat de bedoeling van deze personen is geweest en wie als uitbaters hebben gefungeerd is niet uit archieven op te maken. In elk geval heeft Hendrik de Roder, koffiehuishouder, in 1939 als laatste het beroemde hotel overgenomen. Hij heeft er niet lang van genoten, want in mei 1940 werd alles door onze oosterburen in puin geschoten.

De familiewapens De Rothe volgens Rietstap, voorkomend te Houten, De Rhotert volgens A.P. de Kleuver en Rothert, volgens Deutsches Geschlechterbuch, later de families De Rhoter, Rooder of Roder te Rhenen

In 1937 was het noordwestelijk deel van De Koning van Denemarken afgebroken om plaats te maken voor een schietbaan. De vergunning voor deze overdekte schietbaan was in 1937 aangevraagd door T.A. en J. Deen, voorzitter en waarnemend secretaris der Burgerwacht afd. Rhenen. Op de kadastrale veldtekening ervan staat 'namens de Schietvereeniging Rhenen'. Zowel schietbaan als het hotel gingen in mei 1940 geheel teloor.

Na de capitulatie, in de periode van de Wederopbouw, moest De Roder een nieuw bedrijf stichten en hij kreeg een perceel toegewezen op de hoek van de Kruisstraat en de (nieuwe) Fred. v.d. Paltshof. Hij wilde hier niet aan, hij vond het te groot en te modern worden. Op die plaats is toen het hotel van Hendrik Laheij, 'Het Wapen van Hardenbroek' gekomen. De Roder bleef liever in zijn noodgebouw. Het is niet geheel duidelijk hoe de bouw van de nieuwe Koning van Denemarken is verlopen. In 1948 heeft A.A. van Ommen een 'café met woonruimte en woning' ontworpen, terwijl De Roder eind 1948 slechts vergunning kreeg voor 'een kleine woning, die grenst aan het

Het Hof met links 'het Klooster', achter de bomen De Koning van Denemarken, 1905 (fotocol. H.P. Deys)

later te herbouwen café met woonhuis'. Toen was hiervoor nog Rijksgoedkeuring vereist. Toch zien we bij het Kadaster pas in december 1949 op het beoogde terrein onderaan het Kon. Elisabethplantsoen tegelijk de woning, met oostelijk ertegenaan het L-vormig restaurant verschijnen. Eind 1954 kreeg De Roder, op dezelfde bestektekening als die van 1948, vergunning voor 'het verbouwen van een zaal', de verlenging van de achterzaal. Het Kadaster geeft pas in 1964 aan dat er een uitbreiding heeft plaatsgevonden. Het is in typische Delftse Schoolstijl gebouwd. Daarna hebben nog verschillende verbouwingen en uitbreidingen plaatsgevonden.

Na Hendrik de Roder heeft Leonardus Niemandsverdriet er van 1964 tot 1967 gewerkt. Hij werd in juli 1967 opgevolgd door Arris van Soest uit Zeist. In 1994 werd het bedrijf gekocht door de familie Storm en in maart 1995 opende Erwin Storm zijn horecabedrijf. Mede dankzij het ruime terras en een ruime zaal achterin is het weer een levendige onderneming geworden.

Het Hof omstreeks 1908 (fotocol. H.P. Deys)

Larense schilders

Het hotel was ook bekend bij een groep Larense schilders zoals Ferdinand Hart Nibbrig, die een prachtig schilderij van de Rhenense veerpont met bekende Rhenense personen schilderde (Achter Berg en Rijn 690). Voorts noemen wij Co Breman, Hendrik Jan Wolter en David Schulman, die er in 1910 trouwde met de Rhenense Marie le Cavelier. De schilder Willem Bastiaan Tholen verbleef zelfs langere tijd in het hotel, want hij had een zieke vrouw die verpleegd werd in het ziekenhuis in Arnhem. Zo kon hij gemakkelijk met de tram naar Arnhem heen en weer reizen. Bekend is dat de groep kunstenaars zich in de sociëteit vermaakte met enkele gezeten burgers van de stad door het spelen van een schimmenspel (ABR 720), waarbij uit karton gesneden poppen als wajangpoppen op een scherm werden geprojecteerd. Onder deze poppen was er ook een die Bartho van Altena voorstelde, maar deze deed iets te neerbuigend tegenover twee niet nader geïdentificeerde gasten. Toen hij in deze karikatuur zichzelf herkende, was hij zó boos dat hij die avond subiet de tent sloot.

De Stalhouderij

De Commanderij van de Ridderlijke Duitsche Orde aan de Hof is in 1636 door Koningin Elisabeth, de weduwe van de Winterkoning Frederik V van de Palts, voor *f* 2000,= aangekocht. In 1681 is het doorverkocht aan 'de prins van Oranje', waarna het rond 1741 in handen van de toenmalige eigenaar van De Koning van Denemarken is gekomen. De daar dan staande stal is omstreeks 1880 afgebroken, waarna er ten behoeve van de herberg aan de overzijde een koetshuis met stallen voor in de plaats is gekomen. Deze stalhouderij, dus tegenover De Koning van Denemarken, werd in 1882 gebouwd door Albertus van Altena op grond die reeds in zijn bezit was. De schuur F268 werd afgebroken en op het resterende terrein F267 kwam het kolossale gebouw tot stand. Het gebouw werd in de volksmond vroeger ook wel 'Het Klooster' genoemd en heeft vele doelen gediend. Aanvankelijk in gebruik als stalhouderij, met koetsjes en paarden, is de verdieping

bekend geworden als 'de zaal van Altena'. In die zaal werden veel activiteiten gehouden, zoals dansavonden en andere feesten, revues, toneelvoorstellingen etc. Het is later aangekocht door G.J.H. de Rhoter, die garage Van der Horst had overgenomen en zich óók in de stalhouderij vestigde. Dit gebouw is in 1942 voor G.J.H. de Rhoter vervangen door het huidige complex. De stalhouderij is na de oorlog voortgezet door J.C. van Daalen, die na de oorlog in het kader van de Wederopbouw aan de Kuilweg een nieuwe stalhouderij kreeg.

Toen er een reguliere treinverbinding van de Nederlandsche Rhijnspoorweg Mij was gekomen tussen Utrecht en Arnhem, werd voor Rhenen op 2 mei 1876 een vergunning afgegeven voor het onderhouden van een zogenaamde omnibusdienst van Rhenen, via Elst, naar het spoorwegstation aan De Klomp in Veenendaal. Hiermee werd ook post meegenomen.

Een omnibus was een rijtuig voorzien van 8 zitplaatsen, zonder conducteur, bespannen met 1 of meer paarden.

Met betrekking tot deze omnibusdienst werd aan A. van Altena te Rhenen een concessie verleend en tevens een gemeentelijke subsidie groot f 400. Deze omnibusdienst heeft lang bestaan, maar had geen functie meer toen de spoorwegverbinding Amersfoort-Kesteren gereed was gekomen, zoals blijkt uit het volgende bericht uit de Amerongsche Courant:

"Reenen, 22 Februari 1886

De omnibusdienst van hier over Veenendaal naar het station der Nederlandsche Rhijnspoorweg Mij zal den 1 Maart gestaakt worden en wel door het in exploitatie komen der spoorweglijn Amersfoort-Kesteren. De onderneming werd den 17 Mei 1867 door den tegenwoordige ondernemers de Heeren Altena en Baars in het leven geroepen en steeds even uitmuntend geëxploiteerd"

Er is niet veel bekend over hoe deze omnibus, ook wel *glazen wagen* genoemd, er uit heeft gezien. Wel bestaat er nog een foto van een soortgelijk voertuig dat in de buurt van Renswoude heeft gelopen.

Een dergelijk voertuig, met achterdeur, is te zien op een schilderij van E. Stark, vervaardigd einde 19e eeuw; de erop afgebeelde wagen rijdt hier de Westpoort van Rhenen binnen.

Hotel Het Wapen van Hardenbroek

In het kader van de Wederopbouw was er ten behoeve van Hendrik de Roder aan de zuidzijde van de Fred. van de Paltshof een nieuw horecabedrijf als vervanger van het verbrande 'De Koning van Denemarken' ontworpen. Door architect ir. A.M. de Rouville de Meux werd een plan gepresenteerd, maar De Roder vond, zoals we eerder lazen, het nieuwe plan voor hem te groot en te modern en zag ervan af. Hij bleef liever zitten in zijn noodgebouw, bijna tegenover de Veerweg. Het plan aan de Fred. v.d. Paltshof werd doorgezet, nu met een nieuwe eigenaar Hendrik Laheij, die zetbaas was geweest in het hotel onderaan de Greb en al lang een eigen hotel had willen hebben. Hij koos voor de nieuwe naam 'Het

Garage De Rhoter, gevestigd in het zogenaamde Klooster, voorheen behorend bij De Koning van Denemarken (fotocol. H.P. Deys)

Garage De Rhoter na de Wederopbouw (fotocol. H.P. Deys)

De latere locatie van garage De Rhoter aan de Herenstraat, in het pand van Van der Horst, nu Scapino (fotocol. H.P. Deys)

De Koning van Denemarken in de jaren vijftig

Wapen van Hardenbroek', uit respect voor de toenmalige burgemeester G.C. d'Aumale baron van Hardenbroek. Laheij heeft het hotel geëxploiteerd van 1943 tot 1958, waarna het werd verkocht aan C.A.F.M. van Erp. Na een aantal jaren werd het pand verkocht aan Albert Heijn. Tegenwoordig is hier een filiaal van 'Bruna' gevestigd.

Hieronder volgt een overzichtstabel met eigenaren en bewoners van de De Koning van Denemarken, gevolgd door een genealogie van de Rhenense familie De Rhother/Rooder/Roder met stamreeksen, uitkomend bij de latere uitbater van De Koning van Denemarken Hendrik de Roder, garagehouders De Rhoter en bankdirecteur Philip de Rooder.

Genealogie van het Rhenense geslacht Rothert

Met de rubriek *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners* willen we naast de geschiedenis van markante huizen tevens genealogische informatie over eigenaren en bewoners voor het voetlicht brengen.

Dit keer betreft het de uit Duitsland afkomstige Rhenense familie **Rothert**, ook wel gespeld als De Rhoter, De Rooder of De Roder. Reeds in de zestiende eeuw is het geslacht **Rothert** uit Osnabrück naar de Evangelische Lutherse Kirche overgegaan en sindsdien hebben leden daarvan belangrijke functies en ambten zowel op wereldlijk als op kerkelijk terrein, in Duitsland bekleed. Het voert echter te ver om hier nader op in te gaan, hoe interessant ook.

Rond 1770 bevond zich te Rhenen ene **Gerhard Rudolf Rothert** als ordinair ingenieur, sous-luitenant van de vesting Rhenen. Het aantal buitenlandse militairen te Rhenen was groot en velen zijn er blijven wonen na het ontslag van de 'Uytlandische' militairen in 1770. Gerhard Rudolf Rothert was aanvankelijk tabaksplanter en later herbergier-stalhouder. Van hem stammen alle Rhenense geslachten af met de namen De Rhoter, De Rooder en De Roder.

Deze opmerkelijke verschrijvingen hadden in de registers van de Burgerlijke Stand plaats in de 19e eeuw.

Toch leefde bij de nakomelingen van de Rhenense stamvader het besef dat hun familienaam onjuist geschreven werd, daar de meesten akten ondertekenden met 'De Rhoter', hetgeen het meest lijkt op de oorspronkelijke naam.

In de 60-er jaren van de vorige eeuw stelde de Veenendaalse genealoog en heraldicus Adriaan P. de Kleuver een *Genealogie van het geslacht Rothert* op, waarbij tevens een familiewapen werd gepresenteerd. De Kleuver deed veel onderzoek op heraldisch gebied in opdracht van families te Rhenen en Veenendaal. In geval hij geen familiewapen kon vinden ontwierp hij, tegen betaling uiteraard, familiewapens. Het familiewapen van het geslacht Rothert dat hij bij de genealogie plaatste, lijkt veel op dat van de familie **Rothe**, dat beschreven staat in Armorial Général van Rietstap en dat voorkomt boven een poortje in Houten.

De Kleuver heeft dit wapen dus niet klakkeloos overgenomen, maar heeft daar een 'eigen draai' aan gegeven. Sindsdien is er door leden van de familie aanvullend genealogisch onderzoek gedaan en is in Duitsland het juiste familiewapen Rothert, een springende rode vos, gevonden.

Hieronder volgen de stamreeksen van de drie takken van de familie die te Rhenen voorkomen en die een relatie hebben met de geschiedenis van herberg De Koning van Denemarken en de bijbehorende stalhouderij 'Het Klooster' die hier tegenover stond.

De Rhoter-De Rooder-De Roder

I. Jürgen Friedrich Rotert, geboren in 1688 te Heimke in Pruisen, overleden 3 januari 1732 te Bramsche onder Hannover, zoon van **Johannes Rotert** en **Catharina Jacobs**; hij trouwde in 1721 te Bramsche met **Anna Margaretha Richter (Richtering)**. Uit dit huwelijk 2 kinderen bekend.

II. Hermann Henrich Rothert (Rotert), geboren Bramsche 8 maart 1722, overleden Osnabrück 2 februari 1799. Hij trouwde te Osnabrück 2 juli 1746 met **Maria Elisabeth Rodemeister**, geboren te Holzhausen bij Lübbecke in Westfalen 23 juli 1720, overleden Osnabrück 14 februari 1758, dochter van **Adolf Hermann Rodemeister**. Hij was onder andere tabakshandelaar en landbouwer. Hij trouwde voor de tweede maal op 12 juli 1758 te Osnabrück met **Maria Christine Buck**. Uit het eerste huwelijk zijn 4 kinderen

De Dansclub gaf uitvoeringen in 'de zaal van Altena' omstreeks 1938 (fotocol. H.P. Deys)

als zijnde 85 jaar en alleen als weduwe van **Jan van Ommeren**, dochter van **Cornelis Dirkse** (of, zoals haar overlijdensakte vermeldt, van **Dirk Cornelissen**) en **Ariaantje Aalberts**.

Zij hertrouwde als weduwe van **Gerrit Rother** te Rhenen in de Cunerakerk 24 november 1802 met **Jan van Ommeren**, die geboren werd in de Marschpolder in het kerspel van Rhenen onder Lienden en gedoopt in de Nederduytsche Hervormde kerk te Lienden 18 januari 1761 en die zoon was van **Jan van Ommeren** en **Stijntje Hasselman**. Zij woonde 1837 te Rhenen en was toen van beroep spinster, zoals blijkt uit de overlijdensakte van haar dochter Jaantje. De huwelijksinschrijving van haar en Jan van Ommeren in het Trouwboek van de Cunerakerk te Rhenen, noemt haar nadrukkelijk **Neeltje Cornelisse van Dijk**. De huwelijksinschrijving in hetzelfde Trouwboek luidt als volgt:

'Ondertrowd den 9 Ober 1778: **Gerrit Rothe** Jongman geboortig van Osnabruggen woont te Rheenen en **Neeltje Cornelissen**, geboortig te Agterberg en woont te Rheenen. In de marge staat: 'Getrowt den 8 Ober 1778'.

Uit dit huwelijk 5 kinderen bekend.

bekend, waaronder III die volgt. Uit het tweede huwelijk werden nog eens 7 kinderen geboren.

III. Gerhard Rudolph Rothert, geb. Osnabrück 1 juni 1755, begraven te Rhenen in de Cunerakerk 14 december 1797 als **Gerad Roode.** Op de afvoeringslijst van 'Uytlandische Militairen' (1777) komt hij voor als **Gerad Rother** van het garnizoen Rheenen. Hij woonde ten tijde van zijn huwelijk te Rhenen, was aanvankelijk werkzaam als tabaksplanter en later als herbergier en stalhouder van een herberg nabij de Westpoort te Rhenen. Hij komt voor op de burgerinschrijvingen te Rhenen. Gehuwd te Rhenen in de Cunerakerk op 8 oktober 1778 met **Neeltje Cornelissen van Dijk**, jongedochter geboren te Achterberg en gedoopt te Rhenen in de Cunerakerk 28 november 1751, overleden te Rhenen 10 mei 1846. Haar overlijdensakte vermeldt haar leeftijd foutief

Persoonsbewijs van Philippus de Rooder, afgegeven te Veenendaal in 1941 (familiearchief De Rooder)

VI.Gerrit de Roder, geboren te Rhenen en gedoopt in de Cunerakerk aldaar 11 februari 1798, overlijden niet gevonden; het is niet uitgesloten dat hij door verdrinking in de Rijn om het leven is gekomen en zijn stoffelijk overschot nimmer is gevonden. Hij was posthume zoon van III. In zijn doopinschrijving is de vader vermeld als De Roode. Om de verwarring nog groter te maken, die rond de naam Rothert te Rhenen ontstond, werden in de geboorteregisters aldaar zijn kinderen met geheel verschillende namen ingeschreven en wel als **DE RHOTER**, die het dichtst komt bij de oorspronkelijke naam, als **DE ROODER** en twee maal als **DE RODER**. Deze namen zijn te Rhenen alle in gebruik gebleven, zodat van dit geslacht drie verschillende schrijfwijzen van de naam bestaan. Gerrit de Roder diende bij huwelijk als flankeur in de Eerste Kompagnie van het Eerste Batillon der Vijfde Afdeling Nationale Infanterie. Later volgde hij zijn moeder op als herbergier en nog weer later was hij tabaksplanter en tenslotte rijksveldwachter. Hij huwde te Rhenen op 14 november 1821 **Hendrika van Ommeren**, geboren te Lienden 27 december 1794 en gedoopt in de Nederduytsche Hervormde kerk aldaar 1 februari 1795, overleden te Rhenen 3 december 1872, dochter van **Gijsbert van Ommeren** en van **Hendrika van Beek**. Haar moeder overleed bij haar geboorte in het kraambed. Uit dit huwelijk zijn 8 kinderen bekend.

We vervolgen met drie takken van deze familie uitkomend bij: A. **Hendrik de Roder**, uitbater van De Koning van

Een tableau vivant uitbeeldend 'Het Dubbel Mannenkwartet' van de oratoriumvereniging Euphonia, opgevoerd in de bovenzaal van De Koning van Denemarken in 1933. De deelnemers zijn: op de voorgrond, v.l.n.r., onbekend, Truus Vervat, Riek Vervat, Corrie van Hees. Daarachter v.l.n.r., op de trap Sientje van Dolderen, Gijsje de Kroon, Suus Esbra, Berta de Kroon.

Denemarken, B. **Hendrikus de Rhoter**, garagehouder, en C. **Philippus de Rooder**, bankdirecteur.

Tak A

V. Adrianus de Roder, geboren te Rhenen 26 september 1830, overleden te Rhenen 20 januari 1884. Gehuwd te Rhenen 19 juli 1851 met **Johanna van Dijk**, geboren te Amerongen 25 augustus 1828, overleden te Rhenen 8 maart 1915, dochter van **Jan Coenraad van Dijk**, scheepstimmerman, en van **Johanna Catharina Otten**. Haar ouders woonden 1851 te Hardinxveld. Uit dit huwelijk zijn 9 kinderen bekend.

VI. Jan Hendrik de Roder, geboren te Rhenen 9 maart 1864, overleden te Amersfoort 25 maart 1947. Hij was sigarenmaker, gehuwd te Rhenen 15 oktober 1884 met **Maria van Ewijk**, geboren te Lienden 21 december 1862, overleden te Rhenen 22 maart 1920, dochter van **Antonie van Ewijk** en **Dirkje van Meerten**. Uit dit huwelijk 13 kinderen bekend.

VII. Hendrik de Roder, geboren te Rhenen 31 januari 1891, overleden te Rhenen 8 augustus 1964. Hij was sigarenfabrikant en later hotelier van de historische herberg 'De Koning van Denemarken' te Rhenen. Hij trouwde te Rhenen 27 oktober 1920 met **Cornelia Christina Johanna Geertruida van Noort**, geboren te Rhenen 19 juli 1897, overleden Rhenen 20 oktober 1984, dochter van **Hendrik Pieter van Noort** en **Filippina Gerardina van Meteren**. Uit dit huwelijk zijn 2 kinderen bekend.

Tak B

V. Gerrit de Rhoter, geboren te Rhenen 10 januari 1820 en bij opgevolgd huwelijk 14 november 1821 geëcht en erkend, overleden te Rhenen 29 oktober 1888. Hij was tuinman en trouwde te Rhenen 16 december 1843 met **Johanna Philippina Faber**, geboren te Dodewaard 20 april 1819, overleden te Rhenen 3 juni 1867, dochter van **Lambertus Hermanus Faber**, binnenvaartschipper te Dodewaard, en **Gerritje Schuiling**.
Wegens afwezigheid van de vader werd aangifte van haar geboorte gedaan door haar peetooms Johan Georg Faber en Philippus Fredericus Faber, welke laatste vroedmeester te Dodewaard was. Uit dit huwelijk zijn 10 kinderen bekend.

VI. Gijsbertus Jan Hendrik de Rhoter, geboren te Rhenen 29 juni 1849, overleden te Rhenen 10 augustus 1936. Hij had een schildersbedrijf annex verfhandel. Gehuwd te Lienden 27 februari 1874 met **Gerritje van Meerten**, geboren te Lienden 1 oktober 1852, overleden in het Stads- en Academisch Ziekenhuis te Utrecht 14 september 1926, dochter van **Herbert van Meerten** en **Gerritje van Meerten**. Uit dit huwelijk zijn 11 kinderen bekend.

VII. Hendrikus de Rhoter, geboren te Rhenen 2 januari 1881, overleden te Rhenen 8 juli 1960. Hij was huisschilder en winkelier/drogist vóór 1940; hij was tevens vele jaren één der commandanten van het Vrijwillige Brandweercorps te Rhenen. Gehuwd te Rhenen 24 januari 1912 met **Geertruida van Waveren**, geboren te Rhenen 24 juni 1880, overleden te Rhenen 8 november 1959, dochter van **Ernst van Waveren**, koperslager te Rhenen**,** en **Jannetje Gijsberta Bouman**. Uit dit huwelijk zijn 3 kinderen bekend.

VIII. Gijsbertus Jan Hendrik de Rhoter, geboren te Rhenen 10 november 1912, overleden te Rhenen 4 juli 1946. Hij was garagehouder. Gehuwd te Rhenen 26 april 1934 met **Maria Geertruida van der Vliet**, geboren te Rhenen 10 oktober 1913, dochter van **Simon van der Vliet** en **Hendrika Johanna van Laar**. Zij hertrouwde. Uit dit huwelijk 2 kinderen bekend.

XI. Hendrikus de Rhoter, geboren te Rhenen 27 september 1936. Hij was eveneens garagehouder. Hij trouwde te Ede 13 december 1963 met **Hendrikje Janny Lagerweij**, geboren Ede 19 februari 1938, overleden Rhenen 12-7-1995, dochter van **Nicolaas Lagerweij** en **Frederica Roseboom**. Uit dit huwelijk 2 kinderen bekend.

Tak C

V. Geurt de Rooder, geboren te Rhenen 15 januari 1824, overleden te Rhenen 13 april 1905. Hij was huisknecht bij de familie Sandbrink. Gehuwd te Rhenen 6 januari 1855 met **Arnolda Dirkse**, geboren te Dodewaard 12 februari 1822,

overleden te Rhenen 14 januari 1896, dochter van **Everd Dirkse** en van **Adriana Vink**. Uit dit huwelijk 4 kinderen.

VI. Gerrit de Rooder, geboren te Rhenen 13 april 1855, overleden te Rhenen 30 april 1938. Hij was sigarenmaker. Gehuwd re Rhenen 1 mei 1878 met **Margrieta Johanna Baars**, geboren te Rhenen 6 december 1854, overleden te Rhenen 17 juli 1927, dochter van **Jan Adrianus Baars** en **Gijsberta van Laar**. Uit dit huwelijk 12 kinderen.

VII. Arnoldus de Rooder, geboren te Rhenen 3 januari 1882, overleden 4 juli 1968, begraven te Rhenen.. Hij was sigarenmaker en woonde na zijn pensioen te Veenendaal. Gehuwd te Rhenen 8 december 1909 met **Antonia Cornelia Lammers**, geboren te Rhenen 7 mei 1882, dochter van **Johannes Philippus Lammers** en **Hendrikje Jacoba van de Waal**. Uit dit huwelijk 2 kinderen.

VIII. Philippus de Rooder, geboren te Rhenen 23 januari 1912, overleden 10 juni 1994, gehuwd te Rhenen 4 december 1941 met **Hendrina Everdina van Hees**, geboren te Rhenen 23 september 1913, dochter van **Jan van Hees** en **Geurtje Adriana van Kalkeren**. Uit dit huwelijk 2 kinderen.

Philippus de Rooder was op 15 mei 1930 als jongste bediende begonnen bij de Rotterdamsche Bank Vereniging in Rhenen en werd in 1934 overgeplaatst naar de Rotterdamse Bank in Nijmegen. Na zijn huwelijk in 1941 vertrok hij met zijn vrouw naar Nijmegen om daar te gaan wonen.

Tijdens de oorlog was Philippus de Rooder lid van de Lucht Beschermings Dienst in Nijmegen. Dit gaf hem legitimatie om na spertijd op straat te zijn en zo inlichtingen voor de ondergrondse te vergaren. Als dank voor aan de Nijmeegse gemeenschap bewezen diensten ontving hij na de oorlog van de burgemeester een oorkonde. Per 1 maart 1955 werd hij overgeplaatst naar de Rotterdamse Bank in Culemborg en was daar vanaf 27 oktober werkzaam als directeur. Hij bekleedde daarnaast te Culemborg vele bestuursfuncties. Zo werd hij in 1958 beëdigd tot Protector van het Elisabeth Weeshuis in Culemborg, waarbij hij verantwoordelijk werd voor het beleid van deze 300 jaar oude stichting en de zorg van de wezen.

In 1960 kreeg hij de directie van de bank in Rhenen aangeboden. Zo was hij vanaf 27 oktober tot zijn pensionering in 1977 bij de bank in Rhenen, waar hij ooit begonnen was. De bank heette toen Amro Bank. Ook zijn twee zonen, waaronder medeauteur van dit artikel Arnold de Rooder, werkten in managementposities in het bankwezen.

De andere zoon Jan Gerrit de Rooder heeft na het overlijden van zijn ouders het huis waar ze woonden, Utrechtsestraatweg 66, overgenomen en woont daar nog.

Zeker vermeldenswaard is dat Ph. de Rooder ook te Rhenen de nodige nevenfuncties bekleedde. Zo had hij een belangrijk aandeel in de bouw van het bejaardencentrum De Tollekamp door zitting te nemen in de bouwcommissie, die de plannen ging voorbereiden voor de totstandkoming van een waardig onderdak voor de ouderen in Rhenen. Het nieuwe bejaardencentrum kwam in oktober 1966 gereed. Een knap staaltje van de bouwers was dat, na de sloop van het oude gebouw, het nieuwe centrum reeds een jaar daarna in gebruik kon worden genomen. Ten tijde van de oplevering was Ph. de Rooder secretaris-penningmeester van de Stichting Hervormd Bejaardencentrum De Tollekamp.

De Rotterdamsche Bank te Rhenen, een fraai gebouw volgens de Amsterdamse School-stijl, was bij de beschietingen in de meidagen van 1940 geheel verloren gegaan. Er werd in 1941 ter plekke aan de Herenstraat een nieuw bankgebouw gebouwd.

Later verhuisde de bank, toen ABN AMRO Bank geheten naar een iets westelijker gelegen locatie aan de Herenstraat.

Geraadpleegde bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2017.

Belangrijke bronnen met informatie over eigenaars en bewoners van de huizen vormen ook dit keer weer vooral de transporten voor het gerecht van Rhenen, notariële archieven, Doop- Trouw- en Begraafboeken Rhenen en Bevolkings- en Burgerlijke Stand-registers van Rhenen vanaf 1812-1920. Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHCZOU), Archieftoegangen No.'s 63, 66 en 152.

Overige geraadpleegde bronnen zijn o.a.:

W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960).

A.P. de Kleuver, *Genealogie van het geslacht Rothert – Oorspronkelijk te Osnabrück, later te Rhenen als De Rhoter, De Rooder en de Roder* (Gemeente Archief Veenendaal).

A.J. de Jong, *Familiewapens in Zuidoost Utrecht* (Voorthuizen 2015; zie pagina 115 voor het familiewapen Rothe te Houten.

Deutsches Geschlechterbuch, Band 108 (1940) (Westfälisches Geschlechterbuch Band 1), p 347-360 en p.605-615; hierin uitgebreide informatie over de oorsprong van de Duitse familie Rothert, met familiewapen.

Dossier met gegevens over de familie De Rooder, aangereikt door A.Ph. de Rooder te Driebergen. Hierin tevens veel gegevens over prominente leden van de familie Rothert in Duitsland. Nadere informatie hierover kan ingewonnen worden bij A.Ph. de Rooder.

Culemborgsche Courant, 99ste Jaargang, 19 september 1958, over benoeming van Ph. De Rooder tot Protector Elisabeth Weeshuis te Culemborg.

Utrechts Nieuwsblad, 9 maart 1966, over de bouw van Bejaardencentrum De Tollekamp.

Krant De Vallei, 51ste Jaargang, 28 januari 1977 en Rhenense- Betuwse Courant , 3 februari 1977, over carrière en pensionering van de Rhenense bankdirecteur Ph. De Rooder.

H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981); zie p. 234 voor silhouetten van bekende Rhenenaren.

H.P. Deys, eigen fotocollectie Rhenen en databases met betrekking tot Bevolkingsregister, Burgerlijke stand, Kadastrale gegevens (leggers en hulpkaarten), Bouwvergunningen en Hinderwetvergunningen, etc. De afkorting ABR720 duidt op de desbetreffende afbeelding in dit boek.

A.J. de Jong en H.P. Rozema, De Posthistorie van Rhenen Elst en Veenendaal, Historische Heuvelrug-Reeks No. 2, Voorthuizen Rhenen. 1989, p. 76 en 77.

Tabel met lijst van Eigenaren en Bewoners van De Koning van Denemarken na 1800

Periode	Kadaster	Eigenaar	Adres	Bewoner	beroep	bijzonderheden
1801	-	Wed. Jan Mol	Koning van Denemarken	Pieter Leliveld Geurt van Tuijl	-	De herberg De Koning van Denemarken
1805	-	-	-	Geurt van Tuijl	-	-
1809				Geurt van Tuijl g/m Aartje Vonk		
1812			Heerenstraat 12	Geurt van Tuijl		
1813				Aalbert van Dolderen	landbouwer	
1830	F276	Thuijl	Koning van Denemarken	Geurt van Thuijl Pieter Lelieveld	kroeghouder, tapper	'een armoedig huisgezin'
1840	F276	Willem van Dolderen wedn.	Heerenstraat 12	W. van Dolderen wedn. Aalbert van Dolderen g/m Aaltje Berkhorst	landbouwer > herbergier, logementhouder	
1850	F276	Aaltje van Berkhorst wed. van Albert van Dolderen 1852> Aartje van Dolderen	Heerenstraat 12 -> 3	Albertus van Altena trouwt 1855 met Aartje van Dolderen	kastelein	Aartje is in 1852 nog minderjarig, trouwt 1855
1862	F276	Aaltje van Berkhorst wed. van Albert van Dolderen	Heerenstraat A 3	Albertus van Altena g/m Aartje van Dolderen Zoon Bartholomeus	logementhouder	De stalling a/d overkant komt erbij
1890	F276	Albertus van Altena	Heerenstraat A 3 > A 33	Albertus van Altena g/m Aartje van Dolderen Zoon Bartholomeus	logementhouder	
1908	F747 + F1104	Van Altena Bernardina C.A. en Bartholomeus	-	Bartholomeus	logementhouder	
1929	F747 + F1104	J.J. en W.J. Storm	-	-	-	
1931	F747 + F1104	Cornelis Jan Hoiting	-	-	Hoiting is hotelhouder	In 1933 veiling
1933	F747 + F1157	Dirk Wijnand v. Voorthuijsen	Heerenstraat 33	-	hotelhouder	In 1937 is er een overdekte schietbaan aangebouwd
1938	F1162	Aart Udo; wed. Geertruida Udo-Stam	F. v.d. Paltshof 7	-	Aart was koffiehuishouder	
1938	F1162	Hendrik G.H. van Schuppen	-	-	fabrikant, koopman	
1939 1940	F1162 verwoest	Hendrik de Roder onteigend (Rhenen)	-	-	koffiehuishouder	In mei 1940 verwoest

Aanvulling op artikel over het huis van apotheker Post

Henk P. Deys en Ad J. de Jong

In het laatste januarinummer van Oud Rhenen publiceerden we over de bewoningsgeschiedenis van een huis aan de Heerenstraat in de buurt van de Bergpoort, waar zich later apotheker Jan Jacob Post (1847-1932) vestigde. Bij het artikel werd een oude foto uit circa 1890 geplaatst, waarbij genoemde apotheker Post in de deuropening staat. Ook staat het huis ernaast met het gezin van Otto Meijer op deze foto afgebeeld. Dit huis was gebouwd op een plek waar vroeger de stal stond van het voorname huis dat er westelijk naast stond. Over de geschiedenis van dit huis is gepubliceerd in het meinummer van Oud Rhenen uit 2012.
Onlangs werd in de fotocollectie van Museum Het Rondeel een nog oudere foto van de panden rondom de Bontekoestraat gevonden, waarop nog een gedeelte van de stal ernaast te zien is. Het huis van Otto Meijer was er toen nog niet. We menen er goed aan te doen ook deze foto alsnog in Oud Rhenen te publiceren.
We begonnen met de bewoningsgeschiedenis van het huis waarin later de apotheker woonde, in de 17e eeuw, echter de geschiedenis blijkt nog verder terug te voeren tot in de Middeleeuwen.
Dr. A.A.B. van Bemmel uit Wijk bij Duurstede is voornemens om in het komende kwartaalblad Kasteel en Buitenplaats van de Nederlandse Kastelen Stichting te komen met een publicatie getiteld: Licht op stenen kamers in Nederland.
Bij het inwinnen van informatie bij collega-onderzoekers werd hij geattendeerd op de vermelding van een 'kamer' horend bij een huis in de Rhenense binnenstad, anno 1469. Dit blijkt een huis te zijn, dat in de Middeleeuwen stond op de plaats waar later het huis van apotheker Post zou komen.

De huizen rondom de Bontekoestraat. De foto is waarschijnlijk van vóór 1876, want de man in de deuropening is niet apotheker Post.

Stenen kamer

Zonder al te diep op de materie in te gaan, is het misschien goed om even kort het begrip 'stenen kamer' toe te lichten. In de Middeleeuwen komen we in Nederland een soort kleine woontorens tegen; ze bestonden meestal uit een kelder, half boven de grond, met daarboven een kamer en een zolder. Deze 'kamers' hadden meestal dikke muren en er werden bij boerderijen vaak huizen en schuren tegenaan gebouwd. Een goed voorbeeld van een dergelijke stenen kamer op Rhenens grondgebied is de nu tot fraai woonhuis verbouwde boerderij Stuivenes in Achterberg. Deze stenen kamers konden gebruikt worden voor veilige opslag van zaaigoed (er was dan sprake van een 'versterkte' boerderij), maar ze konden ook uitgroeien tot kleine kasteeltjes, zoals bij bijvoorbeeld Prattenburg, Heimerstein, Remmerstein en De Blauwe Kamer het geval is. Men noemde ze dan ook wel 'donjons', hoewel bij kastelen daar grotere woontorens onder verstaan worden, die dienden ter verdediging van het kasteel.

We hopen over 'stenen kamers' op Rhenens grondgebied in de toekomst nader te kunnen publiceren.

Het huis van apotheker Post in de Middeleeuwen

Zoals in het artikel in het januarinummer van Oud Rhenen is vermeld, was dit een aanzienlijk huis, in de 17e eeuw bewoond door adellijke afstammelingen van de Hertog van Gelre, zoals Otto van Gelder en later zijn zoon Karel van Gelder. Het gebied aan de zuidzijde van de Heerenstraat in de buurt van de Bergpoort was in de Middeleeuwen 'Gelders' getint en de grondrechten van het gebied waar de huizen stonden, zijn terug te voeren naar de toenmalige bezittingen van de abdij Deutz. W. van Iterson stelt in zijn boek *De Stad Rhenen* dat de kern van de stadswording van Rhenen in dit stadsgedeelte gezocht moet worden. Deze theorie spoort met de oude tijnsrechten in dit gebied. Zo was in 1408 het huis westelijk ernaast gelegen tijnsplichtig aan de heren van Abcoude. Dit huis was in 1440 in bezit gekomen van de familie Valckenaer. In de transportakte staat dat de 'husinge en hofstede', er ten oosten naast gelegen, toebehoorden aan Margriet van Beynhem en Emelrick Momme. Dit zijn 'Gelderse' namen. Emelrick of Emelrijc is in de Middeleeuwen een voornaam van een man. Omdat Margriet van Beynhem eerst genoemd wordt, leek het of we hier met twee dames te maken hebben.

Nader onderzoek heeft echter opgeleverd dat Joncfrou Griet (ook wel Margriet of Mergriet genoemd) van Beynhem de weduwe was van Geryt Monicx; zij wordt in 1433 genoemd als lid van het Cuneragilde. Verder is gebleken dat de familienaam Monicx synoniem is aan Momme. Emelrijc Momme is dus òf haar zoon òf een neef (zoon van een zwager met de naam Momme). In het archief van de Ridderlijke Duitsche Orde in Utrecht is de nodige informatie hieromtrent gevonden, zoals in een charter uit 1415 met betrekking tot een erfrentebrief gaande uit een huis bij de Bergpoort.

Bij de Hoge Raad van Adel bevinden zich namelijk in het archief van de familie Van Mathenesse enkele charters met betrekking tot transporten van huizen in de Rhenense binnenstad, waaronder het onderhavige huis. Tevens is hier sprake van de aanwezigheid van een *camer*, waarmee vermoedelijk een stenen kamer wordt bedoeld.

Zo lezen we in charters uit 1469 *die husinge camere ende hoffstat mit alle hare tobehoren die Emelrix ware* en in datzelfde jaar bij een overdracht aan Henric Velkeners die jonghe *die camere husinge ende hoffstede die Emelrix waren*.

Hier wordt dus Emelrix genoemd als voormalige eigenaar; dit is ongetwijfeld dezelfde als de Emelrijc Momme die in de akte van 1440 is genoemd. Het huis met de *camer* zal er in die tijd heel anders uitgezien hebben dan op de hierboven beschreven oude foto.

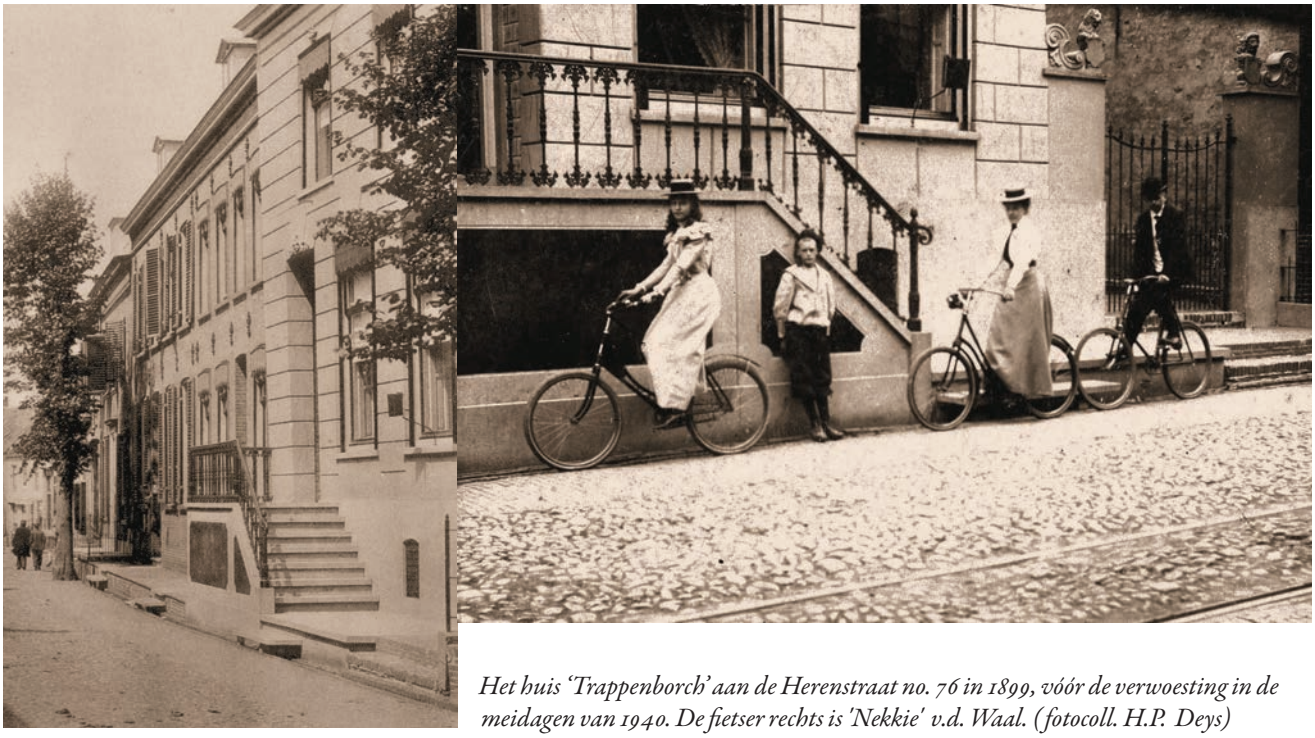
Op deze ongedateerde foto van de Heerenstraat ontbreken de tramrails nog. De foto is dus van vóór 1887. We zien vrnl de panden F100, de boom in de tuin, de stal F99, de apotheek van Cornelis Elias Stark F96 en de panden F95-94, de Bontekoestraat en de Pastorie. De drie onbekende personen staan op de stoeptrap van het voormalige Kantongerecht.

Het ware verhaal over het huis 'Trappenborch' aan de Herenstraat

Ad J. de Jong

Het boek van Prof. Dr. W. van Iterson uit 1960, De Stad Rhenen, kan beschouwd worden als het standaardwerk over de geschiedenis van de stad Rhenen, met een schat aan bronvermeldingen die een belangrijke leidraad zijn voor onderzoekers van de geschiedenis van Rhenen. Gezien de gedegenheid van zijn werk en zijn reputatie als historicus en jurist worden zijn stellingen veelal ongewijzigd overgenomen in latere publicaties door anderen. Zoals hierna zal blijken dient men ook bij het verwijzen naar Van Iterson voorzichtig te zijn. Het betreft hier vooral zijn stellingname ten aanzien van de geschiedenis van het huis Trappenborch.

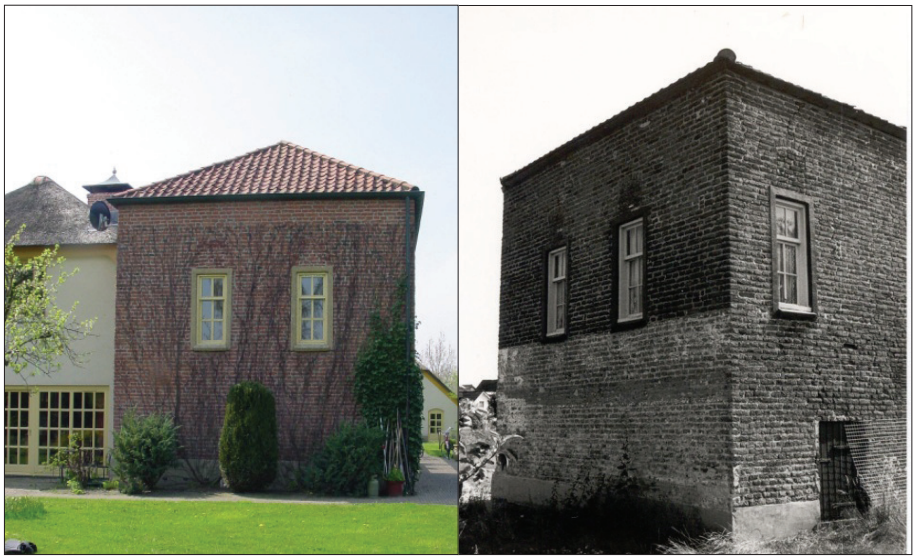
Het huis 'Trappenborch' aan de Herenstraat no. 76 in 1899, vóór de verwoesting in de meidagen van 1940. De fietser rechts is 'Nekkie' v.d. Waal. (fotocoll. H.P. Deys)

Er stond tot 1940 in de Herenstraat, als derde huis ten westen van de hoek van de Muntstraat, een aanzienlijk huis met trappen ervoor en met een kelder met een kruisgewelf, deels boven straatniveau. Een en ander deed denken aan de bouwvorm van een oorspronkelijk middeleeuws 'stenen huis' of 'stenen kamer'. In het januarinummer van Oud Rhenen in 2014 publiceerden we over de geschiedenis van dit huis Trappenborch, waarbij aangetoond werd dat Van Iterson hier een belangrijke vergissing had gemaakt door verwisseling van de huizen 'Trappenborch' en 'Op de Trappen' die beide aan de noordkant van de Herenstraat stonden, maar waarbij hij aangenomen had dat het één en hetzelfde huis betrof. Het huis 'Op de Trappen' echter stond verder naar het westen bij de Raderput, onderaan de Molenstraat.

Inmiddels is er een groeiende interesse naar middeleeuwse 'stenen kamers', een soort eenvoudige woontorens. In de regel bestonden ze uit een half verzonken, overkluisde onderbouw (kelder) met daarboven een (woon)kamer en een zolder met een versteend dak. Ze zijn meestal van veertiende/vijftiende-eeuwse oorsprong. Een fraai voorbeeld is de tot modern woonhuis verbouwde boerderij Stuivenes in Achterberg.

In zijn als boek uitgegeven proefschrift, dat in 2016 verscheen onder de titel *Middeleeuwse woontorens in Nederland - De bouwhistorische benadering van een kasteelvorm* (Verloren Hilversum 2016) wijdt Taco Hermans tevens een hoofdstuk aan dergelijke 'stenen kamers'. Ad van Bemmel uit Wijk bij Duurestede had al eens eerder in 2004 gepubliceerd over dit onderwerp onder de titel 'Licht op stenen kamers in het Kromme-Rijngebied' en had een eerste inventarisatie gemaakt van dergelijke bouwwerken in Nederland. In 1982 leverde een onderzoek door Alders veertig stenen kamers op. Met hulp van anderen is in de jaren daarna een groot aantal andere (mogelijke) stenen kamers in Nederland opgespoord en staat de teller bij Ad van Bemmel inmiddels op een tweehonderd. Van Bemmel publiceerde onlangs over dit onderwerp in het meinummer 2017 van 'Kasteel en Buitenplaats', uitgegeven door de Nederlandse Kastelen Stichting.

Bij het inwinnen van informatie bij collega-onderzoekers werd hij geattendeerd op de vermelding van een 'kamer' horend bij een huis in de Rhenense binnenstad, anno 1469. Dit blijkt een huis te zijn, dat in de Middeleeuwen in de Herenstraat stond op de plaats waar later het huis van apo-

De 'stenen kamer' of 'spijker' van Stuivenes in Achterberg; huidige situatie en direct na de sloop van de oude ertegenaan staande boerderij (fotocollectie A.J. de Jong)

theker Post zou komen, waarover we dit jaar publiceerden in Oud Rhenen. Eigenaar van dit huis was in 1469 Joncfrou Margriet van Beynhem, weduwe van Geryt Monicx. Deze Margriet van Beynhem komt later nog nader aan de orde.

Terug nu naar Van Iterson en zijn verhaal over de geschiedenis van het huis Trappenborch aan de Herenstraat bij de Muntstraat. Hij stelt daarin het volgende:

Voor het eerst vond ik dit huis met name vermeld in de kerkmeestersrekening van Rhenen over 1519: 'Gerrit van Harn's Huijs op die Trap'. Voor de tweede maal trof ik het aan in de kerkmeestersrekening van 1571-1572: 'Trappenborcch'.

Het betreft hier ontvangsten van jaarlijks verschuldigde grondrentes. Deze bronnen erop naslaand lezen we voor 1519 *'wt gerit van harns huijs op die trap ontfangen iiij stuvers'* en in 1571/1572 *'Gerrit van Hees wt syn huysinge genoemt Trappenborch iiij sts'*.

Maar er zit een addertje onder het gras. Als hij de kerkmeestersrekeningen van het jaar daarop erop nageslagen zou hebben, zou blijken dat dit 'Trappenborch' een ander huis met een dergelijke naam betreft; er staat namelijk: *'Gerrit van Hees uit sijn huijsinge staende aent kerckhof bij den roester genaempt Trappenborch iiij sts'*.

Dit huis blijkt aan de oostkant van de Markt in de buurt van het Oude Raadhuis te staan. Het genoemde *roester* was een wildrooster dat bij de ingang van het kerkhof was aangebracht om rondzwervende honden en vossen van het kerkhof te weren. Van Iterson schrijft hier in het boek De Stad Rhenen, pagina 212, het volgende over: Omtrent de toestand na het jaar 1400 worden we ingelicht door een tweetal acten van 1487. In de eerste van 13 dec. 1487 oorkonden richter en zeven schepenen van Rhenen, dat Berndt van Wijck *myt recht heft doen panden aen die cameren, staende aen den Merct tusschen den raeyhuyse en den roister*….. Van Iterson denkt dat met 'camer' hier een armenhuisje wordt bedoeld. Hij vervolgt dan ook met: In de tweede plaats blijkt uit de acte, dat de tegenwoordige (nieuwe) Kerkstraat in 1487 nog niet heeft kunnen bestaan doordat genoemde 'camer' of kleine woning toen tegen de westelijke zijmuur van het raadhuis aangebouwd was. Thans (1959) is aan deze westelijke zijmuur, die ruw en oneffen is, nog duidelijk te zien, dat daar een huis tegenaan moet hebben gestaan en wel juist daar, waar de tegenwoordige Kerkstraat op de Markt uitmondt. Inmiddels weten we dat met de term 'camer' een soort woontoren wordt bedoeld, een 'stenen kamer'. Het was dus helemaal geen armenhuisje, integendeel.

Er is verder onderzoek gedaan naar de eigenaren van dit huis in latere tijd en moet vastgesteld worden dat het inderdaad een ander huis betreft. Dit was waarschijnlijk ook een oud pand en later wordt het een *huysinge ofte schuyr genaempt thuijs te trap* genoemd. Het betreft andere eigenaren dan van het beoogde huis aan de Herenstaat en lijkt het later eerder als schuur gebruikt te worden bij een woonhuis. In de periode 1579-1613 wordt Jan Aelbertsz Toll genoemd als eigenaar en worden nog steeds jaarlijks 4 stuivers aan de kerk afgedragen.

Van Iterson vervolgt met:

De ondergrond van het huis Trappenborch en nog twee andere huizen ressorteerde in het begin der 16e eeuw nog onder de curtis Rijnwijk. We hebben hier derhalve te doen met tinsgoederen, die oorspronkelijk eigendom waren geweest van de abdij Deutz. In een landrentmeestersrkening over 1395-1396 vindt men onder het hoofd 'Renwiick tyns Martini'o.m. vermeld: Ítem Ghiisbert van Westeringen (lees: Westrhenen) uyten steenhuys binnen Rienen ende uyt I stuk lands opten Velde …. IIII g'. In de rekening over 1396-1397 wordt hetzelfde huis omsschreven als 'een steenhuys ende hofstede'. Hieruit blijkt, dat er bij het huis meer grond behoorde dan als regel het geval was. Moeten we in deze aanduiding de voorloper zien van 'het Huys op de Trappen met een schonen hof', zoals dit werd voorgesteld in een acte uit 1677. Bijzonder gewaagd lijkt mij deze veronderstelling niet.

In het archief Bergh berust een dergelijke veel uitvoeriger opgave van tinsgoederen van het begin der 16e eeuw, met als opschrift: 'Thyns in den hoof tot Ran(d)wijck'. Deze vermeldt o.m. drie stenen huizen te Rhenen. Het eerst vinden we het ons reeds bekende: 'Item Jan van Ryenen uut eynen stenhuse bynnen Ryenen, Johans van Westryenen toe placht toe hoeren VI s. IIII d'.

Tot zover Van Iterson, terug nu naar boven genoemde

Margriet van Beynhem, die uiteindelijk de sleutel naar de eigenlijke situatie blijkt te zijn en lijkt Van Iterson er helemaal naast te zitten met zijn veronderstellingen over dit stenen huis, dat volgens hem aanzienlijk was en geïdentificeerd kan worden met het deftige 16e eeuwse huis 'Trappenburch', waarvan de ligging aan de Herenstraat in zijn ogen 'nauwkeurig' kon worden vastgesteld.

Het patronaatsrecht van de kerk van Rhenen was in de 13e eeuw door Otto, graaf van Bentheim, met bevestiging door paus Nicolaas III, geschonken aan de Ridderlijke Duitsche Orde (Duitse Huis) te Utrecht bij zijn intreding in de orde. Er werd te Rhenen een commanderij opgericht en de commandeur van Rhenen was tevens pastoor van de Cunerakerk.

Passend bij de memoriecultuur die er heerste in de toen nog katholieke kerken in de Middeleeuwen, verzorgden de commandeur en zijn priesterbroeders allerlei betaalde diensten ter nagedachtenis van overledenen, zoals het lezen en zingen van zielmissen, getijden en het bezoeken van graven met de wijwaterkwast. De betalingen voor deze diensten zijn terug te vinden in de kerkmeestersrekeningen.

Hiervoor waren fondsen beschikbaar door schenkingen aan de kerk of het stichten van vicarieën op altaren in de kerk.

Zo schonk genoemde Margriet van Beynhem, weduwe van Geryt Monicx, in 1415 aan gasthuismeesters, commandeur en cureit van de kerk, en gildemeester der St. Cunerabroederschap een erfrente brief, groot 4 ½ pond per jaar, gaande uit een huis binnen Rhenen bij de Bergpoort

Zegel van Gijsbert van Westrienen, hof ende thijnsmeyster namens meyster Wouter van Rienen en van der Capellenwege van der Horst, anno 1383 (chartercollectie RDO te Utrecht) en Gijsbert van Westerenen, schepen te Rhenen in 1417 (chartercollectie Oud Archief Rhenen)

(d.i. het latere huis van apotheker Post waarover we onlangs publiceerden in Oud Rhenen). In een charter uit 1415, inv. no. 2364, dat zich bevindt in het archief van de Duitse Orde lezen we het volgende:

Wij Steven van Sulen, richter, Beernt Freyse van Dolre, Otte van Rienen, Egbert van Gendten, Willem van den B..t, Gerijt Beijer, Henric die Jonge Gosenssoen ende Henric Utenweerde, scepenen bynnen Rienen verconden mit desen brieve dat voer ons quam Mergriet die Gerijts Monincx echte wijf te wesen plach mit Gysbert van Westrienen hoeren broeder ende gecoezen momber...Etc.

Interessant hier is dat Gysbert van Westrienen haar *broeder* wordt genoemd; dit zou betekenen dat haar moeder eerder getrouwd was met een Van Westrienen. Deze Gijsbert van Westrienen is dezelfde die in de landrentmeesterskeningen (hof van Rijnwijk) van 1395-1397 genoemd wordt als tijnsplichtige met betrekking tot een *stenen huis* te Rhenen. Gijsbert van Westrienen hoorde tot de eerste gildebroeders van het St. Cuneragilde te Rhenen dat in 1392 werd opgericht.

In het archief van de Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht, bevinden zich een groot aantal middeleeuwse charters met betrekking tot bezittingen van de Duitse Orde onder Rhenen; hierop heb ik voor mezelf transcripties gemaakt teneinde de inhoud ervan te kunnen ontsluiten.

Hierbij trof ik een charter uit 1416 aan met waardevolle informatie, relevant voor de discussie over de ligging van het *stenen huis*, dat door Van Iterson verondersteld werd Trappenborch te wezen.

Het betreft hier een tijnsbrief, inv.no. 2465, ten behoeve van het Duitse Huis te Rhenen van een deel van een hofstede binnen Rhenen naast de hofstede van dit Duitse Huis (d.i. waarop de Commanderij stond). De akte begint als volgt:

Ic Johan Bor van Hemerten hoff ende thyns heer bekenne mit deze opene brieve dat voir mij ende voor thinsgenoten hyrnae bescreven gecomen Herman Claessoen ende Egbert van Hemerten ende hebben opgedragen ende overgegeven bij mijner wille en mit mynre hant als mit hoeffs hant tot behoeff der heren van de Duitschen Huis tot Rhenen een dele van eenre hofstede gelegen bynnen Renen die in voorsyde Johans van Ryenen plach te wesen, streckende van der stenen camer die Johans van Ryenen plach te wesen also voert recht noertwerts aen die heren hofstede beneden duitsche huse en westwert van Roeloff Spynders hoffstede die Henrix Schether plach te wesen ende oestwert aen Dericx hoffstede van Aelst die Johans vz. Plach te wesen mit sulcken verwerden....etc.

Er volgen voorts een aantal voorwaarden onder andere ten aanzien van bouwen op dit terrein onder andere ten aanzien van aanbouw aan de stenen kamer die ooit Johan van Ryenen had toebehoord.

Zegel van Roelof Spynder, schepen te Rhenen anno 1413 (chartercollectie Oud Archief Rhenen)

Roeloff Spynder was getrouwd met Gheertruijdt van Rienen, zuster van genoemde Johan van Rienen; In 1433 worden Roeloff Spynder en Geertrut Roelof Spynders wijf genoemd als broeder en zuster van het Cuneragilde.

Deze *stenen camer* van Johan van Ryenen op de plaats waar zich ooit de stal van Borre van Pluderen had bevonden.

In dit verband is vermeldenswaard, dat er in de buurt van het stadhuis een huis heeft gestaan, dat in de 16e eeuw 'Pluerensteijn' heette. Zo lezen we in een akte d.d. 17-3-1584 dat Anna van Setten, gehuwd met Evert van Netelrooijen, renuncieert (afstand doet) van een lijftocht van het huis Pluerensteijn met een lege hofstede daarachter, eertijds aangekomen van die van Dolre, staande naast het stadhuis en Jan de Keijsers huis (d.i. een herberg die achter het koor van de Cunerakerk stond), waar deze Anna van Setten van haar zaliger man Jorden van Eck in gelijftocht is geweest en dus lang in lijftocht bezeten heeft gehad.

De familie Van Pluderen te Rhenen noemde zich in de 16e eeuw ook wel Van Plueren, zodat we voor Puerensteijn eigenlijk het 'het stenen huis van de Van Pluderens' moeten le-

Afbeelding zegels van Willem van Pluderen, schepen in 1371, Hendrik Borre van Pluderen, richter in 1399 en diens zoon Hendrik Borre (van Pluderen), schepen in 1409; deze familie voert drie gekroonde leeuwenkoppen als familiewapen (zie chartercollecties RDO te Utrecht en Oud Archief Rhenen)

stond dus in de zuidwesthoek van Rhenen onder het terrein van het Duitse Huis en net ten oosten van de hofstede van de familie Spijnder. De Spijnderstoren is naar deze familie genoemd. We weten eigenlijk weinig over de bebouwing van de zuidwesthoek van de stad Rhenen. Veel bebouwing zal verloren gegaan zijn bij de inval van de Geldersen, waarbij ook de Commanderij van de Duitse Orde is verwoest.

Uit een akte van 1417 (archief Ridderlijke Duitsche Orde) blijkt dat het Duitse Huis tot Utrecht vanouds een jaerrente van 'zes pond was' (een bedrag in natura) schuldig was aan de kerk van Rhenen uit een *husinge ende hoffstede gelegen bynnen Ryenen die Johans van Rienen in voertyde te wesen plach en dieselve onse vurg. kerk was den some daer der kerke tot Rienen jaerlix weder schuldich twee pont als acht dordrechtse placke voer elc pont uit den nyenkerckhoff daer in voertijden Borre stalle van Pluderen op te staen plach*. Er is dus tevens sprake van een relatie met een nieuw kerkhof dat er kwam zen. Dit stenen huis was in de middeleeuwen een Gaasbeeks leen, afkomstig ooit van de bezittingen die vielen onder het Hof van Rijnwijk, oorsponkelijk bezit van de abdij Deutz. Dr. J.C. Kort heeft in 2001 een repertorium gemaakt op de Gaasbeekse lenen. Daarin lezen we:

110. Het steenhuis te Rhenen, (13..: waar de leenman op woont).

3-5-1379: Willem van Pluderen zoals Johan van Woudenberg met lijftocht van zijn vrouw, 109b fol. 64 en fol. 1.

..-.-13..: Hendrik Borre van Pluderen bij dode van Willem, zijn vader, met lijftocht van Odele, dochter van Jan van Wel, zijn moeder, 109-b fol. 64 en fol. 1.

26-3-1402: Hendrik Borre bij dode van Hendrik, zijn vader, 109-b fol. 1.

Interessante informatie over dit huis van Van Pluderen is te

vinden in het boekje *Dat leven van Kunera* van circa 1515, dat in Rhenen werd verkocht; dit boekje is in 1988 getranscribeerd en vertaald door J. Combrink. Hierin lezen we bij de *mirakelen*, de wonderen dus, met betrekking tot St. Cunera, dat ten tijde dat er *aen dat choer der kercken van Rhenen ghetimmert wert* (bouwen of verbouwen van het koor van de kerk) een zoontje van Henric van Opkere op de straat bij de kerk aan het spelen was. Daarbij was er een wagen met stenen over het kind gereden. Het interessante is dat men kennelijk het kind naar het huis van Willem van Pluderen gebracht had, vanwaar de moeder het opgepakt had en naar de schrijn van St. Cunera had gebracht, waarna het kind *terstont was verresen en gesont geworden*. Dit huis van Willem van Pluderen stond dus vlak in de buurt van waar de werkzaamheden aan het koor plaatsvonden, hetgeen betekent dat dit voorval ergens einde 14e eeuw moet hebben plaatsgevonden. De ligging van dit huis klopt dus goed met genoemde beschrijving van de ligging van Pluerensteijn in 1584, namelijk tussen het Stadhuis en de herberg van Jan de Keijser, die bij het koor van de kerk stond.

Het gestructureerde onderzoek naar de bewoning van de Rhenense binnenstad en de stadsontwikkeling begint dus nu zijn vruchten af te werpen. Er is voorts nog heel veel te vinden wat betreft middeleeuwse bronnen met betrekking tot de geschiedenis van Rhenen.

Geraadpleegde bronnen

Rekeningen van de Cunerakerk, HUA Domkapittelarchief, Toegang 216, Inv.No. 4371, jaren 1519-1522; RHCZOU Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv.No.'s 763 e.v., vanaf 1571.

W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960), p. 96 e.v., 98, 101, 109 en 110.

J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van Gaasbeek* (Verloren Hilversum 2001), p.120.

Charterverzameling van de Ridderlijke Duitsche Orde te Utrecht, zie J.H. de Vey Mestdag en J.A. de Boo, *Liber Sigillorum – Deel I en II* (Utrecht 1995), Inv.No. 2465 (charter anno 1416).

H.P. Deys, A.J. de Jong en J.M. Vlak, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De huizen 'Op de Trappen' en 'Trappenborch'*, Oud Rhenen, Jaargang 33, januari 2014 (1), p. 7-26.

H.P. Deys en A.J. de Jong, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De huizen van apotheker Post en zijn buren aan de Herenstraat*, Oud Rhenen, Jaargang 36, januari 2017, p. 10 e.v.; idem aanvulling in meinummer 2017, p. 28 en 29.

P.N. Noomen, *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Verloren Hilversum 2009).

Taco Hermans, proefschrift *De Middeleeuwse woontorens in Nederland* (Verloren Hilversum 2016).

A.A.B. van Bemmel, *Licht op stenen kamers in het Kromme-Rijngebied*; tijdschrift Het Kromme-Rijngebied 38-4 (2004), p. 65-70, met aanvullingen aldaar 39-3 (2005), p. 67-68 en 41-1 (2007), pp. 31; *Licht op stenen kamers in Nederland*, in tijdschrift Kasteel en Buitenplaats, mei 2017, uitgegeven door de Nederlandse Kastelen Stichting.

A.J. de Jong, *De oudste geschiedenis van Stuivenes – Een eeuwenoude boerderij te Achterberg*, Oud Rhenen, Jaargang 8, nr. 3 (1989), p. 19-25; idem *Hoe oud is Stuivenes te Achterberg?* , Oud Rhenen, Jaargang 10, nr. 2 (1991), p. 61-64.

J. Combrink, *Dat leven van Kunera* (Rhenen 1988), p. 27 en 28.

J. Combrink, *RHENEN – Van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981), p. 31.

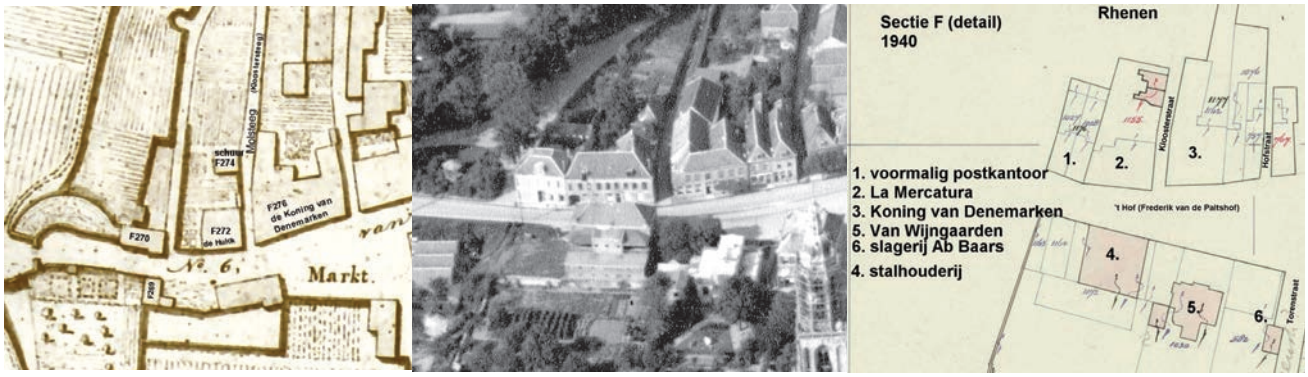
Litho met zicht op Rhenen uit het boek 'Rhenen en Omstreken' van G.C. Haakman (1847); op de voorgrond ziet men een 'stenen kamer' of 'spijker' met een trap buitenom (collectie H.P. Deys)

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De geschiedenis van de westbarrière: de 16e-eeuwse herberg De Hulck, de 19e-eeuwse tabakshandel La Mercatura en het oude postkantoor

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Just M. Vlak

De stad Rhenen is gebouwd op grond met verkavelde onderdelen van hofhorige goederen, welke in de 11e, 12e en in de eerste helft van de 13e eeuw hadden toebehoord aan de abdij Deutz. Deze percelen kregen later het karakter van vrije tijnsgoederen, waarvoor aan de tijnsheer jaarlijks een klein bedrag moest worden afgedragen. Deze tijnsen (een soort grondrentes) werden te Rhenen geïnd in zadelhofsteden, zoals de herbergen De Koning van Denemarken en de Moriaen, waar zittingen plaatsvonden. In de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' hebben we reeds de geschiedenis van een aantal huizen aan de oostkant van Rhenen bij de Bergpoort behandeld.
In het januarinummer 2017 van Oud-Rhenen kwam de geschiedenis van herberg De Koning van Denemarken aan de orde. Deze herberg lag in de buurt van de Westpoort. Er lag een complex tijnsgoederen van de Van Hemerts, later Van Rhenens, ten noorden en aan de westkant van de latere stad Rhenen. Dit complex werd aan de westkant doorsneden door de stadsmuur die in 1346 in opdracht van bisschop Jan van Arkel is gebouwd. De tijnspercelen die hiertoe behoorden kwamen hierdoor binnen en buiten de muur te liggen. De tijnsrechten hiervan gingen via de familie Van Hemert later over op de familie Van Rhenen.
In dit artikel willen we nader ingaan op de geschiedenis van een huis dat in de 16e eeuw 'De Hulck' heette en eveneens vlakbij de Westpoort stond. Het huis, oorspronkelijk 'De Hulck' geheten dus, kwam in het midden van de 19e eeuw in handen van de gebroeders Van der Meer van Kuffeler, die in 1857 de eerste sigarenfabriek van Rhenen hebben opgericht, 'La Mercatura' genaamd; deze fabriek bleef bestaan tot in 1915. Een van de gebroeders was mede-oprichter van de Plantage Willem III. Door de oorlogshandelingen in de Tweede Wereldoorlog zijn de opstallen vernietigd en is het perceel onteigend. Ook komen de belendende percelen, zoals het oude postkantoor, aan de orde, zodat hiermee een groot deel van het noordwestelijk gedeelte van de stad wordt behandeld.

Overzicht van de hier beschreven panden: links een plattegrond uit 1818 met ingemonteerde kadastrale nummers; midden een detail uit een KLM-luchtfoto uit 1925; rechts een detail uit een kadastrale hulpkaart van 1909 met bovenaan het in twee huizen opgedeelde voormalige postkantoor

De geschiedenis van het huis De Hulck

Hieronder volgt de geschiedenis van het huis (herberg) dat in de 16e eeuw De Hulck heette, later huisnummer 9, kadastraalnummer F 272 (1832). Tevens wordt de bewoning van belendende percelen beschreven. Een 'hulck' is een vrachtzeilschip uit het einde van de Middeleeuwen. Herbergen met de naam 'De Hulck' kwamen ook voor in andere plaatsen in de omgeving, zoals te Veenendaal, Doorn en Utrecht.

In 1599 en 1602 wordt Jan Anthonisz genoemd als *weerdt in den Hulck in Venendaell* en in 1634 wordt Cornelis Vastrick genoemd te Doorn als *weert in den herberge daer de Hulck uijthangt*.

Geheel in lijn met de ooit gekozen opzet van deze rubriek, komen ook dit keer weer genealogische en heraldische aspecten met betrekking tot eigenaren en bewoners uitgebreid aan de orde. We vervolgen met de geschiedenis van deze herberg en de ernaast gelegen panden.

16e eeuw

Het huis (of de herberg) blijkt in de 16e eeuw in bezit te zijn van de familie De Bruijn; zo lezen we in aktes d.d. 25 januari 1592 en 2 maart 1596 dat de gebroeders De Bruijn (Cornelis, Gerradt en Dirck) en hun zuster Elisabeth de Bruijn, samen kinderen van Mr. Rutger de Bruijn en Hadewich Lijsters,

aan Rochus van Dulcken en Agnies Willemsdr een huis, hof en hofstede met bijbehorende schuur, *daer den Hulck uithangt*, verkocht hebben. Het huis was een eigen en vrij goed, bezwaard met 20 stuivers vanwege een vicarie (stichting), met Jan Ludolfsz als possesseur (beheerder/gebruiker) en 10 stuivers per jaar als huisrente, waarop de kerk recht had. Vanouds zat er nog een tijns op die kennelijk afgekocht was. Reeds in de kerkrekeningen van 1571/2 komen we Mr. Rutger

Afbeelding van een 'Hollandse hulck', een vrachtzeilschip

de Bruijn tegen als eigenaar en betaler van de 10 stuivers huisrente.

Op een veiling in 1592 werd het huis verkocht aan Van Dulcken; het was ingezet op 1300 gulden. In 1593 was er een proces aangespannen door de familie De Bruijn omdat Van Dulcken zich aanvankelijk niet aan de koopvoorwaarden heeft gehouden. Dit huis stond bij de Westpoort, met ten oosten ervan een zekere stadssteeg strekkende naar de stadswal, ten zuiden de gemene Herenstraet, westwaarts ernaast Huijch Gerritsz en noordwaarts de weduwe en erfgenamen van Hendrick de Veer. Hen(d)rick de Veer, overleden vóór 2 maart 1595, zat in het vervoer per wagen; er is een aantal rekeningen van hem uit de tweede helft van de 16e eeuw met betrekking tot passagiersvervoer bewaard gebleven. In 1606 blijkt Rochus van Dulcken het huis en erf van de erfgenamen van Henrick de Veer erbij gekocht te hebben en wordt Janneke van Hemert genoemd als gebruiker.

In een akte van 26 maart 1593 staat dat *een huysinge, hofstede en schuer omtrent de Westpoort daer den Hulck vuijthangt* door Rochus van Dulcken bewoond werd en door hem gekocht was.

Het huis stond dus op de hoek van een steeg, later ook wel Molsteeg geheten, en de Heerenstraat. Genoemde Gerradt (Gerrit) de Bruijn trouwde met Anna van IJsslmuijden (Isselmuden), die in een akte d.d. 26 juli 1609 genoemd wordt als weduwe, moeder en momberse (voogd) van een onmondige dochter zijnde mede-erfgenaam van Elisabeth de Bruijn, haar 'moeije' (tante). Elisabeth de Bruijn trouwde met secretaris Allardt (Allert) van Harn (zie later); zij kochten in 1619 de herberg De Hulck.

Rochus van Dulcken, overl. Rhenen 29 november 1612, was herbergier van 'den Hulck', burgemeester van Rhenen in de periode 1591-1594 en waarschijnlijk nauw betrokken bij het post-, passagiers- en goederenvervoer vanuit Den Haag via Utrecht, Rhenen en Wageningen naar Arnhem en Nijmegen; een beetje te vergelijken met het latere Van Gend & Loos. Hij wordt in 1596 genoemd als zijnde getrouwd met Agnies Willemsdr. Echter een akte van 24 januari 1610 noemt Hadewich (Haesje) Lodewijcksdr. als zijn echtgenote. Ook wordt een Catharina N. genoemd als zijn echtgenote. De herberg De Hulck stond aan de noordzijde van de Lange Heerestraet te Rhenen bij de Westpoort op de hoek van een steeg die liep tussen deze herberg en de herberg De Koning van Denemarken. Van Dulcken was naast herbergier ook betrokken bij het wagenvervoer. Zo hadden de schepenen van Rhenen Van Dulcken, die toen burgemeester was, opgedragen in het rondeel van de Westpoort een wagenhuis te zetten, maar er was kritiek vanuit de burgerij omdat dit aantasting van de functie van het rondeel en de borstwering zou inhouden. Ook de buren aan de noordkant waren betrokken bij het wagenvervoer (zie later) en ten westen van de Hulck zat een wagenmaker.

Een dochter Agnieta (Agnes) van Dulcken (geb. Rhenen 1606, overl. Arnhem 1671) trouwde te Amersfoort 2-5-1624 met Hendrik Wilbrenninck (1569-1645), postontvanger van de Veluwe; deze was dus nauw betrokken bij het postvervoer. Hij was eerder getrouwd met Veronica van Raey (geb. Emmerik 1572, overl. Arnhem 1623). Agnieta van Dulcken tr. (2) Hattem 8 november 1626 met Egbert Daendels (geb.1600, overl. vóór 8-10-1666), schout van Heerde 1620-1652 en genoemd als burgemeester van Hattem in 1656. Uit het huwelijk Wilbrenninck x Van Dulcken werden tenminste drie kinderen geboren, waaronder de bekende postmeester in het Overkwartier van Gelderland en postmeester te Utrecht en 's-Gravenhage, Rochus Wilbrenninck, geb. maart 1625, overl. 30 april 1682, die in 1656 gehuwd was met Maria Snels, overl. 4 april 1684. Zij wordt in 1682 genoemd als zijn weduwe met betrekking tot haar geschil met de verdere erfgenamen van haar overleden echtgenoot. Rochus Wilbrenninck, genoemd naar zijn grootvader Rochus van Dulcken, onderhield belangrijke postroutes, waaronder die via Rhenen en Wageningen op Nijmegen. Lees verder over de geschiedenis van het postvervoer via Rhenen 'De Posthistorie van Rhenen' van A.J. de Jong en H.P. Rozema.

In de Rhenense Policieboeken van 1591 staat vermeld dat burgemeester Rochus van Dulcken samen met Joannes Gerobolus, predikant te Utrecht, in oktober van dat jaar

Dulcken, Rochus van, OAR Reg.No. 90 (Inv. No. 90, 751a)/1580 nov 19, gerichtsman van de Marsch.
Wapen: Een schild met als merk een grote L, overtopt met boven een X en daaronder een C.

naar Gorinchem was afgereisd om daar aan de classis te vragen of Mr. Willem Oosterzee, toen predikant te Hoornert, overgeplaatst mocht worden naar Rhenen. In 1592 werd Oosterzee aangesteld als predikant te Rhenen; hij was het die een kerkenraad installeerde, waarvoor door hem onder andere Rochus van Dulcken, Aelbert Verweij, Willem Eliss en Jan Jan Jansze Snijer als *kerckenraiden* (kerkenraden)*en aelmosseniers* (diakenen) als candidaten werden voorgesteld.

Zijn voorganger Willem Wirtzfeldius had altijd geweigerd een dergelijke kerkenraad in te stellen.

In het onlangs verschenen boekje *Reformatie in Rhenen* wordt stilgestaan bij het 425 jaar bestaan van een kerkenraad te Rhenen.

In de Cunerakerk bevindt zich nog het graf van Rochus van Dulcken met zijn familiewapen, een ankerkruis; een Limburgse familie Van Dulcken voerde ook een ankerkruis als wapen.

Echter Rochus van Dulcken zegelde met een handmerk op een schild (zie afbeeldingen) en dus niet met zijn familiewapen. Daarnaast had hij een handtekening in geoefend schrift. Dit laat zien dat handmerken niet alleen in gebruik waren bij mensen die niet konden lezen of schrijven.

Dulcken, Rochus van, (RVD), Staten Utr. (Toegang 233, Inv.No. 292-1)/1595 apr 19. Een schild met daarop als wapen een handmerk, een gespiegelde letter J, boven overtopt met een X. Boven het schild staan zijn initialen R.V.D.

Het gebruik van handmerken komt men veel tegen bij bepaalde beroepen zoals schippers en wagenvoerders, vermoedelijk voor het merken van vrachtgoederen (zakken en tonnen). Soms had dit te maken met vrijheid van tol, waarbij de merken officieel bij een gerecht waren vastgelegd. Het gebruik van handmerken komt men ook veel tegen bij molenaars en bakkers (zie afbeeldingen). De merken op zakken werden meestal met een brandijzer aangebracht.

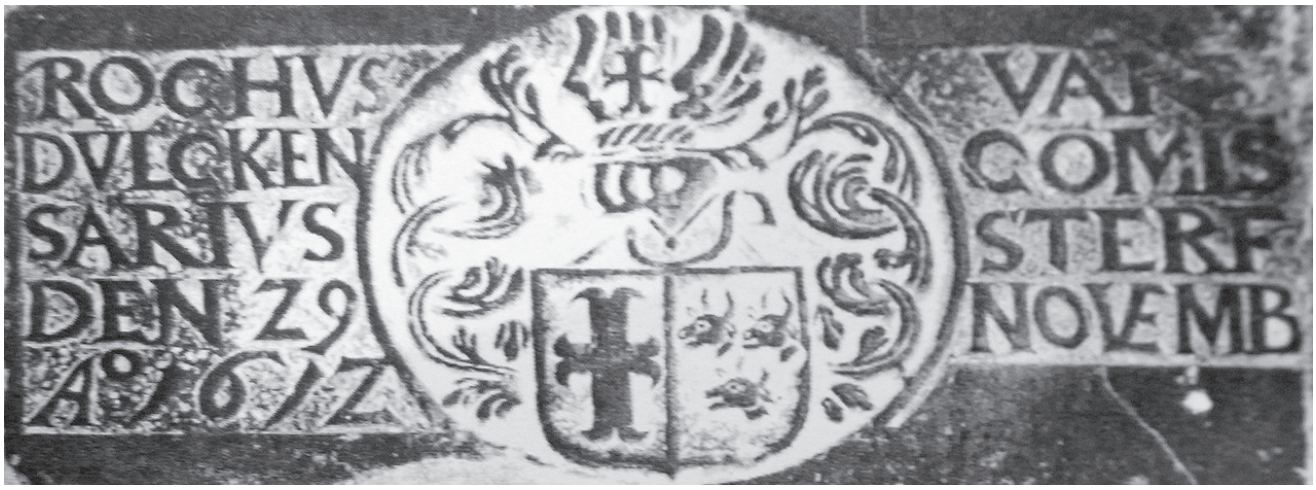

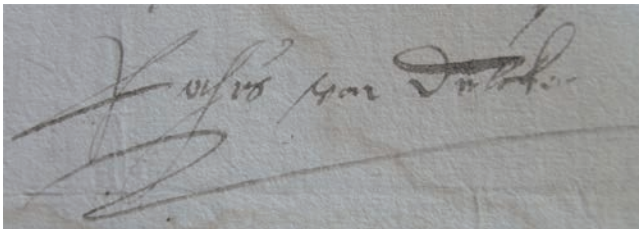
Brandmerk op een gerechtszak

In het archief van het stadsgerecht van Rhenen bevinden zich ook zogenaamde 'gerechtszakken' die gemerkt zijn met een brandijzer; in deze gerechtszakken werden de gerechtsstukken per zaak bijeen bewaard. Op dergelijk zakken treffen we ook wel lakzegels aan.

Bakkers waren vaak verplicht hun handmerk aan te brengen op gebakken broden. Dit was om de bakkers te kunnen

Graf van Rochus van Dulcken, commissarius, in de Cunerakerk te Rhenen; hij blijkt dus op 29 november 1612 te zijn overleden.
Wapen: gedeeld, R een ankerkruis, L drie rechtsgewende ossenkoppen (2 en 1). Rechtsgewende traliehelm met wrong, Helmteken: een ankerkruis tussen een vlucht

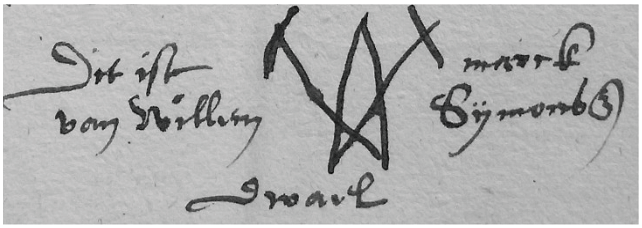

Handtekening van Rochus van Dulcken anno 1595

traceren bij malafide praktijken, zoals het bijmengen van goedkope vulmiddelen, krijt bijvoorbeeld. Deze handmerken waren ook bij het gerecht geregistreerd. Te Rhenen tekende bijvoorbeeld Willem Simonsz de Wael in 1604 een kwitantie van aan de kerk geleverd brood met zijn handmerk.

Deze had bakkerijen aan de Markt en in de Visscherstraat; hij was gehuwd met Marie Guertsdr.

Handmerk

Ad de Jong is voornemens om in de toekomst in Oud Rhenen nader te publiceren over het gebruik van handmerken te Rhenen en Achterberg. Anton Zeven publiceerde in Oud Wageningen en het Heraldisch Tijdschrift over deze materie. Ook te Veenendaal komt men relatief veel handmerken tegen; hierover is gepubliceerd door Elleke van Engelenburg. Zoals hieronder duidelijk zal worden dienen persoonlijke handmerken niet verward te worden met huismerken.

17E EEUW

Op 26 april 1619 transporteren Jan Valckenaer en Hadewech Lodewijcx voor de ene helft en Dirck van Dulcken en Jan van Wijk als mombers van de onmondige kinderen 'geprocreëert' bij deselve Hadewech Lodewijcxdr, aan Alert van Harn en Elisabeth de Bruijn 'huysinge, hofstede ende schuijr' binnen Rhenen met oostwaarts een 'gemeensteech', zuidwaarts de Heerstraet en westwaarts de weduwe van Huijch Gerritsz en noordwaarts de verkopers zelf, de erfgenamen Van Dulcken. Hadewech Lodewijcxdr, de weduwe van Rochus van Dulcken, was dus later getrouwd met Peter Valckenaer.

Op 1 februari 1621 verkopen Peter Valckenaer en Haesgen Lodewijcks, echtelieden, en Valckenaer namens Jan van Wijk Hubertsz als momber (voogd) van de onmondige kinderen van *commiss* Rochus van Dulcken, aan Brant Gerritsz en Neeltje Albertsdr een huijsinge en hofstede ten noorden van het huis van secretaris Alerdt van Harn, met oostwaarts de steeg, westwaarts de stadswal en noordwaarts Herman Aerts. Dit blijkt *thynsgoet* van Jor (jonker) Hubert van Rhenen. Twee zonen van dit echtpaar, Willem en Hendrick Branden blijken ook in het wagenvervoer (goederen en passagiers) te zitten.

Willem Branden, zoon van bovengenoemde Brant Gerritsz, koopt in 1657 zijn vier kinderen uit die verwekt zijn bij Willemke Hermans, met namen Marreke, Brant,

Voorbeelden van gemerkte zakken in gebruik in molenaarskringen (Uit: Jan Luyken - Het menselijk bedrijf 1694)

Neeltje en Herman. Zijn huis in de Molstraat, komend uit zijn boedel, wordt in 1698 openbaar verkocht; eigenaar wordt Aelbert Jans.

Willem Branden, voerman, trouwde in 1657 als weduwnaar van Willemke met Stijntje Teunis. Zijn broer Hendrick Branden trouwde in 1641 met Aeltje Teunis, j.d. van Veenendaal, wonende te Remmerden.
Interessant is dat de gebroeders Willem en Henrick Branden beide betrokken zijn bij het wagenvervoer (passagiers en goederen). Ze blijken eveneens gebruik te maken van een handmerk, dat voor beiden hetzelfde is. Hiermee lijkt het een kenmerk dat door meerdere leden van de familie in gebruik was. We spreken dan van een 'huismerk'. In het oosten van het land maakten boerenfamilies wel gebruik van huismerken. De symbolen lijken vaak op runentekens, veelal centraal een soort 4 waarbij zijtakjes zijn aangebracht. Men komt dergelijke merken wel tegen op grafstenen; ook in de Cunerakerk zijn daarvan voorbeelden te vinden. Als ze op een schild worden gepresenteerd, zoals bij een familiewapen, noemt men het vaak een persoonlijk wapen. Hoewel bovengenoemde Rochus van Dulcken op zegels gebruikmaakte van een dergelijk persoonlijk wapen, staat op zijn grafsteen toch zijn familiewapen (zie boven).

Familiewapen Taets te Rhenen

'Wapen' op graf van Jan Pauwels Taets in de Cunerakerk

Bij Jan Pauwelsz Taets is het omgekeerde het geval; de familie Taets te Rhenen voerde als familiewapen een gaande wolf met daarboven drie lelies naast elkaar, terwijl op zijn graf een merk als wapen wordt gepresenteerd.

Het merk van de gebroeders Branden lijkt dus hiermee niet een persoonlijk handmerk te zijn, maar meer een huismerk, een merk gebruikt door meerdere leden van de familie.

Zegelring met handmerk van vermoedelijk een schipper, gevonden in de Rijn bij Rhenen (foto: Hans van Gemert te Valkenswaard)

Iets dergelijks zien we bij de Rhenens/Wijkse schippers Van Schuilenburg, de drie weerhaken. Willem Branden richtte zich wat meer op passagiersvervoer, Hendrick Branden op vrachtvervoer.

In september 2015, toen de waterstand in de Rijn extreem laag was, werd met een onderwatermetaaldetector in de Rijn bij Rhenen een zegelring met een huismerk, met een 4 als centraal motief, gevonden. De vindplaats was net ten oosten van de krib, die ligt tussen de veerstoep bij Restaurant Tante Loes (nu Restaurant Moeke geheten) en de loswal. Op deze ring staan verder de initialen I en L.

Terug nu naar de geschiedenis van de huizen in de buurt van de Westpoort (later Westbarrière geheten).

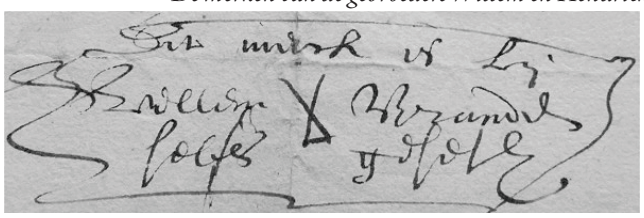
In 1690 is eigenaar van het perceel ten westen van Herberg De Hulck Jan Cornelisz, een radenmaker.

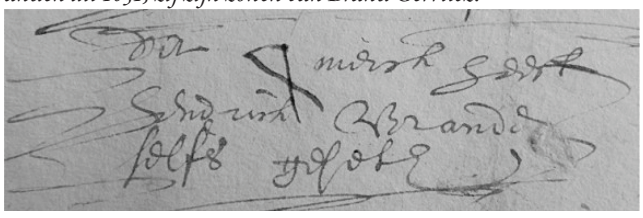
Het huis van Willem Branden wordt in 1678 verkocht; het huis De Hulck, ten zuiden hiervan gelegen, is dan in handen van de erfgenamen van wijlen Joe (jonkvrouwe) Elisabeth de Bruijn.

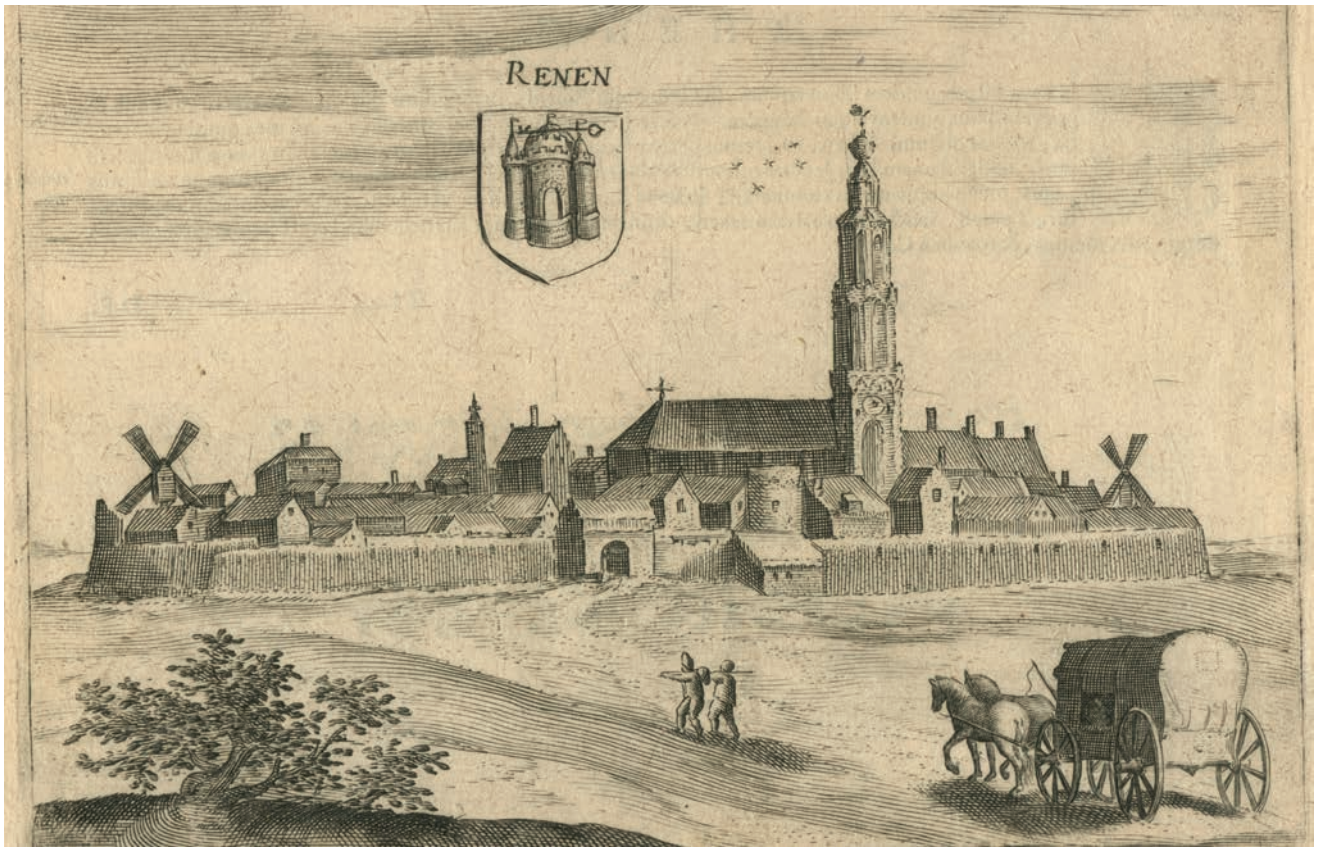
18E EEUW

In 1690 had er een veiling plaatsgevonden van het huis van de erfgenamen van secretaris Alert van Harn. Deze Van Harn voerde als wapen in zilver een rode klimmende leeuw; anders dus dan de gebruikelijke dubbel of driedubbel geschaakte dwarsbalk. Koper is secretaris Cornelis Klerck; deze was op

De merken van de gebroeders Willem en Hendrick Branden uit 1651; zij zijn zonen van Brand Gerritsz.

Een kopergravure van Rhenen uit de 14e editie (1616) van de 'Descrittione di tutti i Paessi Bassi' door Lodovico Guicciardini. De stad is abusievelijk in spiegelbeeld gegraveerd. (coll. H.P. Deys)

Wapens Van Harn (leeuw) en geschaakte dwarsbalk uit het wapenhandschrift van Van Hangest d'Yvoy (Coll. KNGGW/CBG in Den Haag inv.No. GSH 50D31)

2 april 1656 gedoopt te Hulst als zoon van Willem Klerck en Aletta van Harn. Aletta van Harn was een dochter van secretaris Alart (Allard) van Harn en Joffr. Elisabeth de Bruijn. Mr. Cornelis Klerck bleef ongehuwd en was raad en secretaris van de stad Rhenen; hij speelde een belangrijke rol bij de 'Plooierijen' te Rhenen aan het begin van de 18e eeuw (zie publicaties hierover in Oud Rhenen). Van hem is bekend dat hij een overzicht van de nog in 1703 aanwezige stadsbrieven, of kopieën daarvan, van de stad Rhenen heeft gemaakt; hierin waren de rechten van de burgers vastgelegd. Hij overleed 7 augustus 1706 en zijn rouwbord heeft in de Cunerakerk gehangen en hing daar nog aan het einde van de 18e eeuw.

In de 18e eeuw is er bij 'De Hulck' sprake van een huis met een *huisken daer annex*. Eigenaar in 1720 is dan secretaris Klerck, met als gebruiker Anthonij Moll. Naar hem of de eigenaar van De Koning van Denemarken is mogelijk de steeg van de Heerenstraet naar de stadswal, de Molsteeg, genoemd.

Secretaris Klerck verkoopt het huis aan Alard Boonzayer, gerechtsbode, met als gebruiker nog steeds Anthonij Mol. Helena de Haes wordt op 28 april 1729 genoemd als weduwe van Aert Boonzaijer; zij verkoopt dan het huis aan Johan Boon dat verhuurd wordt aan Anthonij Mol.

Het huis erboven naastgelegen met een 'kamer daar annex' wordt op 12 augustus 1717 gekocht door Cornelis van Oghten van secretaris Klerck; er rust op dat huis nog steeds een oude tijns, verschuldigd aan de Van Rhenens, die kennelijk bij de heren van de Tollenburgh terecht is gekomen (via de Vonck van Liendens).

Cornelis van Oghten wordt in de periode 1720-1738 genoemd als eigenaar. Het huis wordt dan bewoond door Frans van Putten. In de periode 1739-1742 wordt de weduwe van Cornelis van Og(h)ten genoemd als eigenaar; Gijsbert Puijk is dan gebruiker.

In 1744 is Jan van Ogten eigenaar van *een huijs met een camer daer annex* met als gebruiker wederom Gijsbert

Ds. Jacob van Campen en zijn echtgenote Agatha van Bloemendael, pasteltekeningen door Rienk Jelgerhuis uit 1775 (Collectie museum Het Rondeel)

Puijk. Het lijkt erop dat er bij het huis ten noorden van de herberg De Hulck een *camer* hoorde. Vermoedelijk was dit een zogenaamde 'stenen kamer', een half bovengrondse kelder met daarboven een kamer en een zolder. In de periode 1745-1747 is Jan van Ogten daar nog steeds eigenaar van, maar is gebruiker (bewoner) Cornelis van Druten. Jan van Ogten, gehuwd met Marrigje van Breukelen, woonde te Zuilen en had op 1 maart 1752 dit huis verkocht aan Claes van IJsendoorn; in 1750 werd het huis bewoond door Jacob van Maurik. Nicolaas van IJsendoorn was op 25 juni 1740 te Rhenen ondertrouwd met Gerdina Tap; in 1781 trouwde hij als weduwnaar van Geurtje Tap met Anna Geertruij van Schoonevelt, die in Amsterdam woonde.

Terug nu naar het huis, oorspronkelijk De Hulck genoemd. Eigenaar Johan Boon, gehuwd met Maria Vermeulen, verkoopt dit huis met bijbehorende schuur en een klein huisje annex op 6 juli 1742 aan schepen Cornelis Menso, die er zelf ook blijkt te wonen in 1744/5. Bij de verkoop is er nog steeds sprake van een 'jaarlijkse uitgang' (rente), verschuldigd aan de kerk van Rhenen. Ook wordt de ligging beschreven: oostwaarts de Molsteeg, westwaarts Hendrik Jansz Mol, zuidwaarts de Heerestraet en noordwaarts Jan Cornelisz van Ogten. Cornelis Menso woonde bij zijn huwelijk in Rhenen en ondertrouwde te Rhenen op 18 december 1745 met Agatha Amberg(en), die in de Mars, 'Rhenense Oever', woonde. Zij was op 17 januari 1720 gedoopt te Rhenen als dochter van Gerrit van Ambergen en Cornelia van Ingen. Agatha Amberg was eerder in 1732 te Rhenen getrouwd met Anthonij Victor uit Wijk bij Duurstede. Van Cornelis Menso is bekend dat hij schepen was en vaandrig in dienst der Nederlanden; in 1740 is er sprake van een octrooi als apotheker.

Op 11 maart 1749 worden het huis met aanhorige schuur, erve, mitsgaders een klein huisken, verkocht aan Dirkje van Noort, weduwe van oud-burgemeester Dirk van Ommeren; er is dan sprake van een vervallen huis van Hendrik Jansz Mol dat er westelijk naast stond. Dirkje van Noort woonde er zelf niet maar verhuurde het huis achtereenvolgens tot 1754 aan mevrouw Van Zwoll, in 1756 aan juffrouw Klerck en daarna aan de heer Haantjes (1757-1763) en de heer Duijm in 1763.

Op 2 augustus 1765 verkoopt Juffr. Dirkje van Noort, weduwe van Dirk van Ommeren, in leven oud-burgemeester van Rhenen, een *huysinge en huyske daer annex omtrent de Westpoort* aan Jean de Boussart de Madiane, gehuwd met vrouwe Antonia de Vree; de koper blijkt ook het huis met kamer annex, dat er ten noorden naast gelegen was, in zijn bezit te hebben. Ook is er nog steeds sprake van een vervallen huis van Hendrik Jansz Mol dat er westelijk naast stond.

In de periode 1765-1776 blijft de heer Madiane eigenaar en bewoner van het huis; ook het huis met de kamer annex dat er ten noorden naast stond kwam in handen van dezelfde heer Jean de Boussard de Madiane, die zich ook heer van Heimerstein noemt. In de periode 1754-1765 waren Klaas van IJsendoorn en Jan de Vrind, gehuwd met Geertruij van IJsendoorn, hiervan eigenaar. In de periode 1777-1789 is mevrouw de weduwe Madiane eigenaar en gebruiker van beide huizen. Vanaf 1789 wordt Willem Constantijn de Vree, *luitenant ten dienste dezer lande*, later *capitein de Vree* genoemd, de eigenaar en deels gebruiker van beide huizen; deze was op 7 augustus 1787 te Rhenen getrouwd met Adriana Sophia de Boussard de Madiane. Het huis met de kamer annex wordt vanaf 1789 gebruikt (bewoond) door Jasper Aalbertse. Het huis dat oorspronkelijk De Hulck heette wordt einde 18e eeuw bewoond door Predikant Jacob van Campen, zoon van Michael Johan van Campen en Johanna van Gennip; deze was gehuwd met Agatha Petronella Bloemendaal. Van Campen, die in 1795 aan het begin van de Franse tijd, nog uit zijn ambt werd ontslagen overlijdt op 3 februari 1815 op dit adres.

Links: gezicht op 't Hof, in westelijke richting, met La Mercatura rechts en de Zaal van Altena links (Coll. H.P. Deys); Rechts: J.A.F. van der Meer van Kuffeler voor de tabaksonderneming La Mercatura (zie schild). Datum opname onbekend. (Coll. De Blocq van Kuffeler)

19E EN 20E EEUW

Willem Constantijn de Vree blijft eigenaar van beide huizen tot 24 maart 1815; dan wordt de hele zaak verkocht. De verkoping vindt plaats in het logement De Halve Maan van Lammert Moesveld (F294). Van de 'kamer' vinden we vermeld dat daar een kelder onder zat. Het lijkt er dus op dat het een zogenaamde 'stenen kamer' betreft.

Begin 1800 is het geheel, huis met klein huisje annex en tuin en een huis, schuur, tuin en kamer annex bij elkaar in handen van capiteyn Willem Constantijn de Vree, die in 1787 getrouwd was met Adriana Sophia de Boussard de Madiane. De huizen werden gebruikt en bewoond door Jasper Albertse van Dolderen (F274), later zijn weduwe en tweede echtgenoot dominee Van Campen met zijn vrouw Agatha van Bloemendael (F272). In 1815 wordt alles als één geheel verkocht. F274 is dan alleen nog maar een schuur.

Op 27-6-1816 overlijdt op dit adres F272 Dirk Roelofs, geb. Arnhem, weduwnaar van Anna Petronella Zegerius, zoon van Willem Roelofs en Elisabeth Timmer.

In 1832 wordt als eigenaar genoemd Gerard Everd van der Zandt. Bewoners zijn echter in 1829 Mozes van Elburg, koopman, commissionair en bankhouder, geboren ca. 1796, gehuwd met Naatje Philip(sdr.) Wertheim(er), dochter van Philip Jonas Wertheim en Hester Emanuel(sdr.) van Dort.

In het notariële archief is te vinden dat het gehele complex F272 t/m F275 later als één geheel bij elkaar bleef. F274 werd niet meer als woonhuis aangemerkt maar was tot schuur verworden. In een notariële akte van 10 augustus 1839 lezen we dat Gerard Everard van der Zandt, medicinae Doctor, Elizabeth Cornelia van der Zandt en Johanna Debora van der Zandt, ongehuwd en wonende te Delft mede namens hun broer Jan Everard van der Zandt, kadet sergeant, aan Asser Moses Horst, koopman, een huis, twee tuinen en een schuur verkopen. Na nauwelijks 5 jaar verkoopt Horst het geheel aan Jacobus Coenraadts, een rentenier uit Zwolle. Het idee voor deze koop is vermoedelijk speculatie geweest, want in 1846 wordt de nieuwe eigenaar J.Ch.A. van der Meer van Kuffeler.

In Rhenen en omgeving werd vanaf circa 1625 tabak verbouwd. Vooral de warme zuidelijke hellingen van de Utrechtse heuvelrug en de beschikbaarheid van water waren voor dit gewas geschikt. Een aantal droogschuren langs de Provinciale weg (N322) herinnert nog aan de tabak. In Amerongen bevindt zich een tabaksmuseum, dat een overzicht geeft van de tabaksteelt op de Utrechtse Heuvelrug. De oogst werd onder andere door Amsterdamse kooplieden

Het aliantiewapen van Van Campen/Van Bloemendael

zal zijn. (4905)

SIGAREN.

Java 1a . . . . . f 8.— p/m.
Java 2a . . . . . „ 7.— „
Java 3a . . . . . „ 6.— „
Inlandsch dek Java . . . . „ 5.50 „
Inlandsch (div. mod.) f 4 à „ 5.— „
Conditie **à contant met 2% korting.**
Te bevragen: **Sigarenfabriek *La Mercatura***, adres: **GEBROEDERS VAN KUFFELER**, te *Rhenen*. (4856)

Advertentie in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 20 maart 1867 (Bron: Delpher)

De Notaris VAN ITERSON te Rhenen, zal op **Donderdag 18 Februari 1915**, 's morgens 10 uur, voor den heer J. A. F. DE BLOCQ VAN KUFFELER, in de fabriek aan het Hof te Rhenen, à contant

publiek verkoopen:

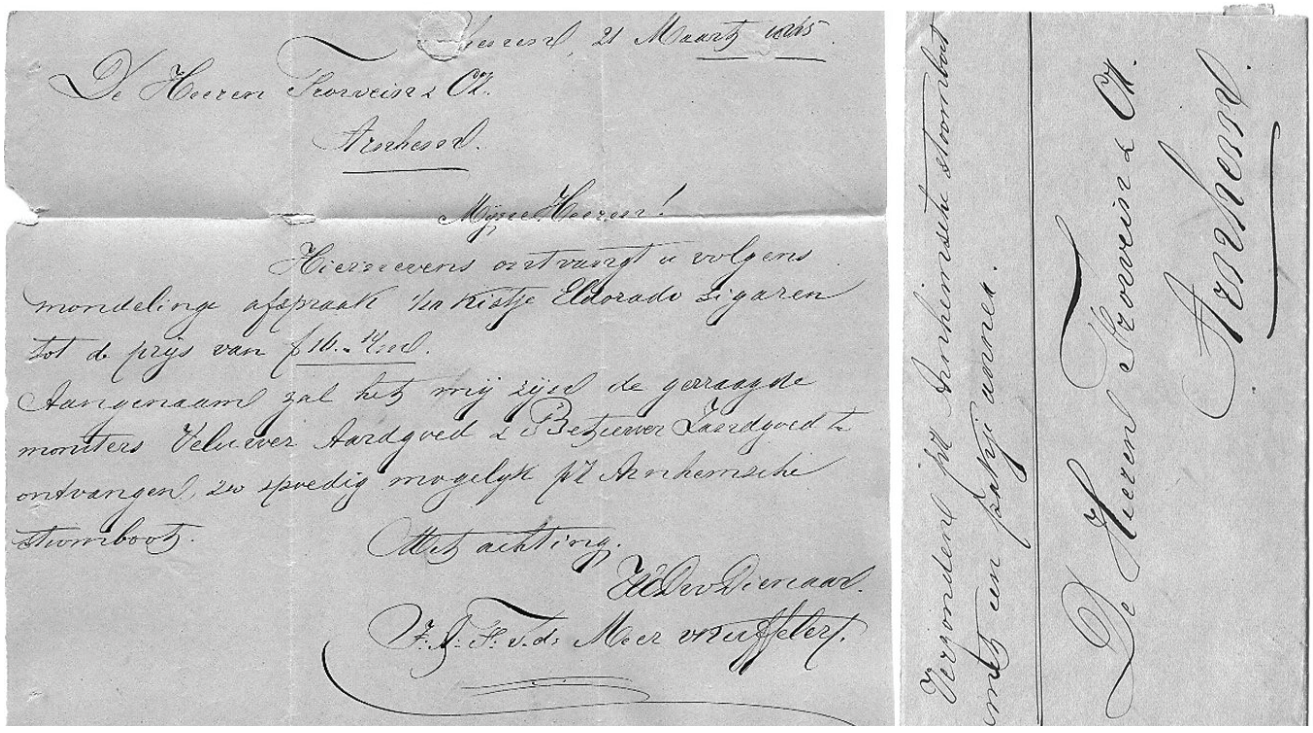
Werktafels, Krukjes en Bankjes, Sigarenkistjes en Plankjes, Houtwerk, Kisten, Manden, Trapjes, Handkar, Kruiwagen; Kantoormeubelen, Schrijftafel, Lessenaar, Tafel, Stoelen, Loketkast, Kastje, Kachels, Lampen enz enz.

Publieke verkoping van de inventaris op 18 februari 1915 (Rhenensche Courant coll. F. Spee)

opgekocht, maar een deel werd achtergehouden voor eigen gebruik. Tabak werd gesnoven en gepruimd en later in pijpen of in de vorm van sigaren gerookt. De eerste sigarenfabriek in Nederland werd in 1826 in Kampen gesticht.

In 1846 kocht Jacob Charle Anne van der Meer van Kuffeler (1818-1895) samen met zijn jongere broer Jacob Weldijk (1823-1891) voor een bedrag van 6700 gulden het perceel F272 nabij de Westpoort, waarvan de benedenverdieping in gebruik werd genomen als tabakspakhuis en de bovenverdieping werd verbouwd tot woning voor Jacob Weldijk, zijn moeder Vrouwtje Cornelia Weldijk (1792-1869), haar nicht (en zus van Ida – zie verderop) Charlotte Gijsbertina Cornelia Weldijk (1821-1906), en Vrouwtje Cornelia's dochters Paulina Quirine Henrica (1821-1884) en Jacoba Elisabeth Hillegonda (1825-1913) alsook de jongste zoon Pieter Frederik (1826-1871) van der Meer van Kuffeler. Vanuit dit huis heeft Vrouwtje Cornelia gedurende ruim 20 jaar een dagboek bijgehouden van in totaal 3358 schriftblaadjes met veel details over het wel en wee van de familie, maar ook van de gegoede burgerij van Rhenen. Jacob Weldijk huwde in 1849 Jansje Vreedenbergh (1827-1851) uit Rotterdam en ging tegenover J.C.A. wonen aan de zuidkant

Brief van 21 maart 1865 van J.A.F. van der Meer van Kuffeler aan de 'Heeren Frowein', tabakshandelaren te Arnhem, waarin hij aangeeft een kistje Eldorado-sigaren te sturen via de 'Arnhemsche stoomboot' en vraagt hem een monster van Veluws aardgoed en Betuws zandgoed te bezorgen. (Coll. A.J. de Jong)

Rhenen d. 21 Maart 1865.

De Heeren Frowein & Co.

Arnhem.

Mijne Heeren!

Hierneevens overtuigt u volgens mondelinge afspraak 1 kistje Eldorado Sigaren tot d. prijs van f 16.- Ned.

Aangenaam zal het mij zijn de gevraagde monsters Veluwsch Aardgoed & Betuwsch Zaardgoed te ontvangen, zo spoedig mogelijk per Arnhemsche stoomboot.

Uwe achtbare

Ed. Dienaar.

J.A.F. v.d. Meer van Kuffeler.

Zegt verzonden per Arnhemsche stoomboot een pakje aanwezig.

De Heeren Frowein & Co.

Arnhem.

Gebroeders Van Kuffeler van de firma La Mercatura: Jacob Weldijk (links) en Jacob Charles Anne (midden) en diens zoon Jacques Anne François (rechts). (Coll. De Blocq van Kuffeler)

van de Herenstraat (F184), waar hij een wijnhandel dreef. In 1851 overleed zijn vrouw en keerde hij terug boven de tabaksfabriek aan de Westpoort.

J.C.A. was afkomstig uit een gerenommeerd patriciersgeslacht uit Zuid-Holland en geboren te Gouda. Hij was in 1842 in Rhenen komen wonen als ontvanger der registratie, een soort belastingambtenaar. Hij verloor zijn eerste vrouw Johanna van Alphen (1815-1843) 11 dagen na de geboorte van hun zoon Jacques Anne François (1843-1917). J.C.A., 'Heer van Limmen', huwde voor de tweede keer op 9 april 1847 in Rhenen met zijn nog minderjarige nicht Ida Eleonora Catharina Jacoba Maria Weldijk (1825-1869), die een deel van de nalatenschap van haar ouders had ontvangen. Zij kwam in Rhenen bij haar man wonen in het 'huis met de hoge stoep' (zie artikel van H.P. Deys e.a. in Oud-Rhenen, mei 2013). Dit was F338, op de plaats van de huidige HEMA. Na het overlijden van zijn oom en tante Weldijk in 1846 en via zijn huwelijk met hun wees geworden dochter Ida had J.C.A. ook de beschikking over de opbrengst van de Hofstede Dampegeest in Limmen. Hierdoor nam het familiekapitaal toe en met dat geld werd in 1853, samen met de vier gebroeders Ruijs uit Amsterdam en Rotterdam, de tabaksplantage Willem III tussen Rhenen en Elst (Utr.) opgericht (ieder eigenaar voor een vijfde deel), die de tabak voor de fabriek verschafte.

In 1857 richtte J.C.A. samen met zijn broer Jacob Weldijk, wijnkoper in Rhenen, de eerste Rhenense sigarenfabriek, La Mercatura, op onder de firmanaam Gebroeders Van Kuffeler. In datzelfde jaar werden de percelen F272 en F273 samengevoegd en verdeeld in twee even grote percelen F555 en F556, waarbij op F555 een groot gebouw werd neergezet onder de kadastrale aanduiding 'huis en fabriek'. Het oppervlak bedroeg 285 m², de belastbare waarde van dit huis en fabriek steeg van 75 naar 250 gulden. In 1864 failleerde J.C.A. en werd Jacob Weldijk een jaar later voor 5000 gulden enige eigenaar van pand en perceel. In 1874 werden er in de noordoostelijke hoek (F274) van het terrein 2 huizen bijgebouwd van 75 en 70m².

Vrouwtje Cornelia Weldijk en haar dochter Pauline (ca. 1865). (Coll. De Blocq van Kuffeler)

Vóór die tijd was reeds te Rhenen een huisnijverheid voor het kerven van tabak ontstaan. C.J. van Ingen had al in 1840 een fabriek voor kerftabak. In 1875 werkten er bij de Gebr. Van Kuffeler vijftig man, d.w.z. volwassenen en kinderen. De fabriek sloot in 1900, maar de handel werd tot 1915 voortgezet. Inmiddels had een aantal anderen, waaronder A.C. Diesel, W. Bredius, H. Jansen, H.C. Boodt, L. Muller en de gebroeders Van Voorthuysen, hun tabaksbedrijf opgericht. Er zou er nog een aantal volgen. Uiteindelijk heeft Rhenen bij elkaar zo'n 40-tal sigarenfabrieken en -bedrijven gekend. Daarnaast bleef thuiswerk belangrijk. Men kreeg tabak van de fabriek en leverde er sigaren voor terug.

De zoon van J.C.A., Jacques Anne François, werd steeds nauwer betrokken bij de tabakszaken, onder meer vanwege de zwakke gezondheid van zijn oom Jacob Weldijk. In 1860 vormde hij een maatschap met zijn oom en in 1870 werd de

Rechts het voormalig postkantoor bij de Westbarrière met ten westen ernaast een parkje met muziektent (Coll. E.A.van Hees)

bovenverdieping bij de fabriek getrokken. In 1882 nam hij de tabakshandel La Mercatura geheel over van zijn oom en produceerde hij sigaren exclusief voor Nunes & Van Minden in de Jodenbreestraat in Amsterdam, tegen een jaarlijkse vergoeding van 2600 gulden. In 1890 kwam ook de sigarenfabriek zelf in het bezit van J.A.F. uit de boedel van zijn oom.

Jacques Anne François trouwde in 1870 met Louise Pierrette van der Schroeff (1845-1907) en zij bleven tot 1891 wonen in het appartement boven de fabriek. Zij kregen daar in 1879 een zoon, Victor Jean Pierre (1879-1964). Tevens liet J.A.F. in 1897 zijn naam en die van zijn zoon V.J.P. veranderen in De Blocq van Kuffeler, omdat hij niet wilde worden verward met de zoon van zijn oom Jacob Weldijk, ook J.A.F. geheten. Deze laatste, ook wijnhandelaar, had in Rhenen en omstreken slechts schulden gemaakt en is in 1884 met de noorderzon vertrokken naar Amerika. V.J.P. zou later in de eerste helft van de 20e eeuw een beroemd waterbouwkundig ingenieur worden, die onder meer medeverantwoordelijk is geweest voor de drooglegging van de Zuiderzee (zie hiervoor Deys, Oud-Rhenen 2015 nr 1, over het Huis Zandheuvel).

J.A.F. was een zeer geziene figuur in Rhenen, in 1863 oprichter en president van de rederijkerskamer 'Mr. J. van Lennep' in Rhenen en in 1875 oprichter van het departement Rhenen van de Maatschappij tot nut van 't Algemeen. Hij was ook enige tijd gemeenteraadslid (1889-1891) en lid van het 'Hollandsche leesgezelschap' in Rhenen.
De fabriek werd in 1915 verkocht aan Johan Jacob Bastiaans, die sigarenfabrikant ('Borneo') in Amsterdam was. Hij verkocht het bedrijf in 1920 weer door aan de *NV Frowein en Co,-s Tabakshandel*, een grote tabakshandel in Arnhem. Tenslotte nam Lambertus Meijer (1893-1949) de onderneming in 1933 met twee broers over. Lambertus was tabaksfactoor (-fabrikant). Hierna is het onduidelijk of er nog sigaren werden geproduceerd. Zeker is dat in mei 1940 de gehele fabriek in puin is geschoten, alleen de twee huizen bleven staan. Deze werden in 1943 gekocht door Anton Baars (geb. 1895), die loodgieter was en in elektra deed. Het voormalige terrein van La Mercatura werd, zoals overal, ten behoeve van de Wederopbouw door de gemeente onteigend. Dat was dan het lot van de eens zo florissante sigarenfabriek en van een geschiedenis die minstens teruggaat tot de 16e eeuw.

Het pand F270 (zie kaartje aan het begin) is lang in eigendom van de Stad, de gemeente Rhenen geweest en heette lange tijd 'de Dienderswoning'. In 1830 woonde hier op Heerenstraat 8 Gerretje de Ruiter, toen 46 jaar oud en gehuwd. Een naam van haar echtgenoot wordt niet vermeld. Voorheen, sinds ongeveer 1801, woonde hier de 'Dienaar der Justitie' Rutger de Ruiter, die in andere opgaven ook wel als 'Rutger de Rhoter' vermeld staat. In 1830 woonde in het portiershuis F269 ernaast Gerrit de Roder; hij was veldwachter van de gemeente Rhenen, maar reeds in 1829 benoemd tot poortier. Of hij dit ambt naast zijn aanstelling als veldwachter uitoefende is niet bekend. In 1840 treffen wij in deze woning Jurrien Filip Kessel (1803-

Het Hof rond 1900. Links het oude postkantoor, naast La Mercatura. Rechts de stalhouderij en daarachter de pastorie van de NH kerk. Een kleine bijzonderheid is de straatverlichting, een petroleumlamp links.

De Frederik van de Paltshof na 1923.
Het oude postkantoor is inmiddels opgedeeld in twee woningen en voorzien van elektrische straatverlichting.

1882), leerlooijersknecht met zijn vrouw Dirkje van Noort (1806-1849) en drie kinderen aan. Kessel was geboren in Den Haag. Ten tijde van de Volkstelling van 1850 komt het pand nr. 8 niet voor. Er heeft dan trouwens een vernummering plaatsgehad, waarbij de Dienderswoning met veldwachter Willem van Dijk (F270) wordt omgenummerd naar 1, nummer 2 wordt toegekend aan F272, waar dan J.A.F. van der Meer van Kuffeler en zijn moeder, Vrouwtje Cornelia Weldijk, wonen boven La Mercatura (zie eerder).

Het Oude Postkantoor

Het lot van F270 is een aantal jaren wat vaag. In elk geval vond in oktober 1873 de aanbesteding plaats van 'een post- en telegraafkantoor met woning voor den directeur'. Het was toen wettelijk verplicht een aan het postkantoor verbonden directiewoning te bouwen. Burgemeester G.J. Roghair legde de eerste steen op 19 januari 1874 en in datzelfde jaar nog kwamen de nieuwe directeur Post en Telegraaf Gerrit Johan van Mansvelt en zijn vrouw Johanna Frederika van Beek er te wonen: Heerenstraat 1a -> 2, kadastraal F653, huis, schuur en erf. Ze vertrokken in mei 1901 naar Amsterdam en als opvolgers kwamen in Heerenstraat 2 Janus Cornelis Singels en zijn vrouw Adriana Maria Beeckman uit 's Hertogenbosch. Het echtpaar vertrok in maart 1906 naar Maastricht. Inmiddels was in augustus 1906 een nieuw postkantoor aan de Heerenstraat (tegenwoordig de Fred. v.d. Paltshof) in gebruik genomen en moest er wat gebeuren met het lege pand op F270. Op 7 augustus 1906 wordt aan de Raad voorgesteld 'het zoogenaamde oude Postkantoor' te verkopen, hetgeen in 1908 gebeurt. De nieuwe eigenaar wordt Johannes David Staal, die twee jaar in het voormalig Kantongerecht in Rhenen heeft gewoond. De vrijstelling van kadastrale belasting, die er als postkantoor in gemeentelijk bezit op rustte, verviel toen en de belastbare waarde werd op 345 gulden bepaald. Deze aankoop was vermoedelijk uit speculatieve overwegingen gedaan. Staal vroeg op 2 november 1907 goedkeuring aan van door hem ingeleverde plannen tot bouw en verbouw van zijn pand. Hij kreeg toestemming onder voorwaarde dat de scheidingsmuren tussen de beide percelen F269 en F270 gemaakt zouden worden overeenkomstig de geldende verordening. Het perceel werd in twee gelijke helften opgedeeld en veranderde in twee huizen, F1027 en F1028. Tenslotte diende hij op 14 april 1908 een verzoekschrift in tot ingebruikname van de oostelijke helft van het gebouw F653 plaatselijk A 2 a, dus voor F1027. Hij heeft er zelf nooit in gewoond. Hij verkocht in 1910 beide woningen aan Willem Jansen van Doorn, rentmeester te Andelst en (vermoedelijk) diens zuster Arnolda Wesseline, wed. Oosthoek. Beide percelen gaan in 1920 door verkoop over aan Arnoldina Jansen van Doorn (die dan volgens het kadaster weduwe Corn. van der Linden is), Joannes Czn van der Linden, graanhandelaar te Utrecht, en Philippus Boot, scheepsbouwmeester te Zoeterwoude. Dankzij een legaat worden in 1921 Johannes van der Linden en Philip Boot eigenaren, maar zij verkopen de beide woningen in datzelfde jaar. Perceel 1027, de westelijke helft, gaat dan naar David Frank, koopman en slager, de oostelijke helft gaat naar de onderwijzer Dirk Jan van Aken, gehuwd met Trijntje Kind.

David Frank heeft in de westelijke helft met zijn vrouw Aaltje Muller gewoond tot aan zijn overlijden in 1924. De woning ging toen door successie over op zijn weduwe, die het vruchtgebruik kreeg, en op de weduwe Dina Gosschalk-Frank. In 1927 vond verkoop plaats aan de weduwe David Frank (met vruchtgebruik), Willem Veldhuijzen van Zanten en Willem Veldkamp van de 'Firma Van Zanten en Veldkamp' te Kampen. Zij behielden dit pand F1027 tot 1931, waarna door splitsing de weduwe Aaltje Frank-Muller eigenaresse werd. Zij vertrok in 1932 naar Apeldoorn en verkocht het pand aan Bartholomeus van Altena, en Aartje en Bernardina Carolina. De woning werd in 1937 verkocht aan G.J.H. de Rhoter, garagehouder, die er het een en ander aan bijbouwde, hetgeen niet op de kadastertekening te zien is. Het was bijna tevergeefs, want in mei 1940 werd alles in puin geschoten, waarna, zoals gebruikelijk, alle restanten na onteigening bij de Gemeente Rhenen terechtkwamen. Over Frank hierbij nog de volgende gegevens. Jacob Frank, koopman en vader van David, kreeg op 31 maart 1891 verlof tot het aanleggen van een bijzondere begraafplaats op E577 (thans Lupinestraat) om daarop 'te begraven de lijken, leden van zijn geslacht en die van andere Israëlieten uit deze en omliggende gemeenten'. Hij ligt hier begraven, evenals zijn op 16 februari 5684 (Joodse jaartelling) overleden zoon David. Al met al liggen er thans nog maar 2 grafstenen (zie Monumentgids Rhenen p.320/321). Dokter William Waller, de Rhenense huisarts, heeft in 1922 een tabaksschuur en enige stukken tabaksland van David Frank gekocht om er in 1927 door J.B. van de Haar zijn landhuis De Tangh op te laten bouwen.

Slotopmerking

In dit artikel zijn de oude huizen in de noordwesthoek van de stad Rhenen nader beschreven en hun achtereenvolgende bewoners c.q. eigenaren nader besproken. Daarbij zijn twee aansprekende families, Van Dulcken uit de 16e eeuw en Van der Meer van Kuffeler uit de 19e eeuw uitgelicht. De bewoning in dit deel van Rhenen is zeker van oudere datum, maar de goed gedocumenteerde geschiedenis begint in de 16e eeuw. De eigendomsverhoudingen zijn sindsdien aanzienlijk veranderd zoals in dit artikel is beschreven. De verwoestingen van de opstallen van de hier beschreven percelen in mei 1940 hebben geleid tot herinrichting van dit gebied.

Tenzij anders vermeld, afbeeldingen uit de collectie van Ad J. de Jong.

Tabel F270

periode	*Kad.*	*Eigenaar*	*Adres*	*Bewoner*	*Beroep van eigenaar*	*bijzonderheden*
1801		*De Stad*	*Heerenstraat*	*Rutger de Ruiter ! Hendrik van Mourik*	*Dienaar der Justitie ---*	
1805		*De Stad*	*Herenstraat*	*Rutger de Rhoter !*	*Dienaar der Justitie*	
1809		*De Stad*	*Heerenstraat*	*Rutger de Ruiter*	*Dienaar der Justitie*	
1812		*De Stad*	*Heerenstraat 8*	*R. de Ruiter † 1822*		
1830	*F270*	*De Stad*	*Heerenstraat 8*	*Gerretje de Ruiter*	*-*	
1840	*F270*	*De Stad*	*Heerenstraat 8*	*Jurrien Kessel g/m Dirkje van Noort*	*Leerlooijersknecht werkster*	
1850	*F270*	*De Stad*	*Heerenstraat 8*			*Niet vermeld in Volkstelling*
1874-1877	*F653*	*De Stad*	*Heerenstraat 1a > 2 Heerenstraat 2*	*Gerrit Johan van Mansvelt g/m Johanna Beek 1874-1901; Janus Cornelis Singels g/m A.M. Beekman 1901-1906*	*Directeur Post- en telegraafkantoor*	*Eerste steenlegging 1874 van eerste postkantoor*
1909	*F1027 F1028*	*Johannes David Staal*	*Heerenstraat A 2*			*Verbouw en splitsing in 2 panden*
1910 - 1921	*F1027 1028*	*W. Jansen van Doorn*			*rentmeester*	
1921	*F1027 F1028*	*J. van der Linden Czn Philippus J. Boot*			*graanhandelaar scheepsbouwmeester*	
1921	*F1028*	*Dirk Jan van Aken Jacobus Dirk v. Aken*	*Heerenstraat 29 > Fred. v.d. Palshof 3*	*Wed. Dirk Jan van Aken N.H. Nijenhuis*	*onderwijzer onderwijzer*	*In 1940 verwoest en onteigend*
1921 - 1924	*F1027*	*David Frank*		*David Frank († 1924) g/m Aaltje Muller*	*Koopman en slager*	
1924 - 1927	*F1027*	*Aaltje Muller + Frank familie*	*Heerenstraat A 27*	*Aaltje Muller + Frank familie*		
1927 - 1931	*F1027*	*A. Muller en Fa. Van. Zanten en Veldkamp*				
1931 - 1932	*F1027*	*Aaltje Muller wed. D. Frank*		*Aaltje Muller*		
1932 - 1937	*F1027*	*Bartholomeus van Altena + 2 zusters*	*Heerenstraat 27 > Fred. v.d. Paltshof 1*	*B. van Altena en 2 zusters*	*logementhouder*	*Verkoop*
1937 - 1940	*F1027*	*Gijsbertus J.H. de Rhoter*	*Fred. v.d. Paltshof 1*	*G.J.H. de Rhoter*	*garagehouder*	*In 1940 verwoest en onteigend*

Geraadpleegde bronnen

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij de vorige artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners', verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2017. Deze bronnen kunnen alle worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHCZOU), met als belangrijkste Archieftoegangen No's 63, 66 en 152.

Voorbeelden van zegels, handtekeningen en handmerken zijn te vinden in de correspondentie van het stadsbestuur van Rhenen gericht aan het Hof van Utrecht en de Staten van Utrecht, te vinden in bij Het Utrechts Archief (HUA).

Overige geraadpleegde bronnen zijn o.a.

A.J. de Jong en H.P. Rozema, *De Posthistorie van Rhenen Elst en Veenendaal*, Historische Heuvelrug-Reeks No. 2, Voorthuizen/Rhenen 1989.

Voor publicaties op het gebied van hand- en huismerken (marcologie) zie vooral de website www.antonzeven.nl . Zie b.v: A.C. Zeven, *Hand- of persoonlijke merken als wapenstukken in zegels*, Heraldisch Tijdschrift Jrg. 20, Nr. 1 (2014), p. 21 e.v.; A.C. Zeven over dit onderwerp in Heraldisch Tijdschrift Jrg. 16 (2010), p. 110-127; A.C. Zeven, *Twee eeuwen handmerken van Wageningen 1586-1771*, een uitgaven van de Vereniging Oud Wageningen (2006); A.C. Zeven, *Handmerken op broden*, Heraldisch Tijdschrift Jrg. 1 (1995), p. 28 en 29.

Elleke van Engelenburg, *Hand- of huismerken van veenraden te vinden in het Archief van het Veenraadschap De Gelderse en Rhenense Veenen*, zie b.v. Inv. No.'s 31 en 32. Deze publicatie uit 2005/6 bevindt zich in het

Gemeentearchief van Veenendaal.
Over rouwborden die in de Cunerakerk hebben gehangen zie M.L. van Hangest d'Yvoy, een heraldisch handschrift , GHS 50D31, dat zich bevindt in de collectie van het Koninklijk Genootschap voor Geslacht en Wapenkunde in Den Haag (zie Heraldische Database Centraal Bureau voor Genealogie, CBG) en het boek van A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, *Genealogie en Heraldiek te Rhenen* (1996).
W. van den Berg. 2016. Rederijkers in Rhenen. Oud-Rhenen 36(4), p.4-10.
W. van de Berg. 2017. Het departement Rhenen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Oud-Rhenen 37(3), in druk.
J.P. de Blocq van Kuffeler. 2013. History of the de Blocq van Kuffeler Family. Impress London and Oxford. 144pp.
H.P. Deys. 2015. Het huis Zandheuvel, alias het Teldershuis. 35(2, extra uitgave), p. 30-44.
H.P. Deys, A.J. de Jong en J.M. Vlak. 2013. Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners. De huizen 'Op de trappen' en 'Trappenborch'. Oud-Rhenen 33(1), p. 7-26.
J.M. Vlak, 2013. Een 'Heer van Limmen' in Rhenen. Oud-Rhenen 32(2), p. 4-7.
H.P. Deys, eigen fotocollectie Rhenen en databases met betrekking tot Bevolkingsregister, Burgerlijke stand, Kadastrale gegevens (leggers en hulpkaarten), Bouwvergunningen en Hinderwetvergunningen, etc.

Tabel F272

periode	*Kadaster*	*Eigenaar*	*Adres*	*Bewoner*	*beroep*	*bijzonderheden*
1801	*-*	*Heer De Vree*	*Heerenstraat*	*Ds. Van Campen g/m Agatha P. Bloemendaal*	*predikant*	*Vroeger genaamd De Hulck*
1805	*-*			*Ds. Van Campen*	*predikant*	
1809	*-*		*Heerenstraat*	*Ds. Van Campen*	*predikant*	
1812	*-*	*De Vree*	*Heerenstraat*	*Ds. Van Campen*	*predikant*	
1813		*De Vree*	*Heerenstraat 9*	*Jacob v. Campen, Willem Constantijn de Vree*		
1830	*F272*	*Gerardt Everard van der Zandt, med. Dr.*	*Heerenstraat 9*	*Mozes van Elburg g/m Naaitje Wertheim*	*commissionair*	*Huis, schuur en tuin*
1832 1839	*F272 F273*	*G.E. vd Zandt*	*Heerenstraat 9*	*Assen Mozes vd Horst g/m Grietje Marcus*	*winkelier*	*Huis, schuur en tuin*
1839	*F272 F273*	*Assen Mozes vd Horst*	*Heerenstraat 9*	*Assen Mozes vd Horst*	*winkelier*	*Huis, schuur en tuin*
1843	*F272 F273*	*Jacobus Coenraadts*	*Heerenstraat 9*	*?*	*rentenier in Zwolle*	*Huis, schuur en tuin*
1847 1858	*F272 F273 > F555 554*	*J.Ch.A.vd Meer van Kuffeler*	*Heerenstraat 4 > 2*	*J.Ch.A.vd Meer v. Kuffeler Vrouwtje Cornelia Weldijk*	*ontv. vd Registratie geen (moeder)*	*Huis, schuur en tuin La Mercatura*
1865	*F555 > 641, 642 643*	*Firma gebroeders Van Kuffeler*	*Heerenstraat A 2*		*sigarenfabrikanten*	*F555=huis en fabriek F641=huis en erf*
1882	*F555, F641*	*J.A.F. en J.Ch.A. De Blocq van Kuffeler*		*Familienaam Vd Meer v.K > De Blocq van Kuffeler*	*fabrikant*	
1915	*F555, F641 F642*	*Johan Jacob Bastiaans*			*sigarenfabrikant Amsterdam*	
1920	*F555 641 642*	*NV Frowein en cs.*			*tabakshandel*	
1933 1935	*F555 641 642 > 1155*	*Lambertus Meijercs.*			*tabaksfactoor*	*3 huizen, erf, fabriek*
1940 1943	*1155*	*Gemeente Rhenen*			*-*	*Na verwoesting onteigening door Gemeente*

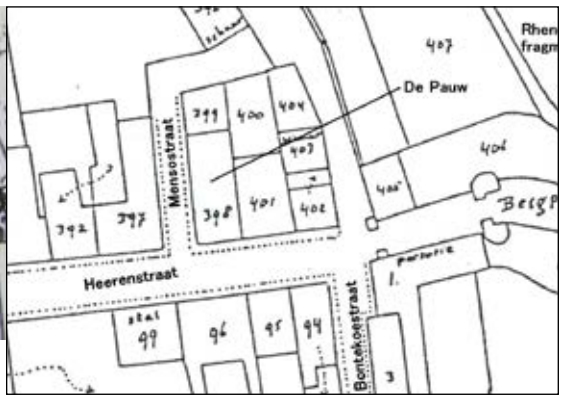
Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het huis 'De Pauw' en de slagersfamilie Meijer

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Bij de stadswording van Rhenen in de 13e eeuw werden door de toenmalige leenheren percelen grond vrijgegeven voor bebouwing met huizen. Deze percelen hadden veelal toebehoord aan de abdij van Deutz en kwamen deels in handen van de heren van Abcoude. Toen later deze huizen vrije allodiale (zonder leenverplichting) goederen werden, behielden de oorspronkelijke grondeigenaren het recht een jaarlijke tijns (een soort grondrente) te innen. De tijnsrechten van de heren van Abcoude vervielen in 1469, na het overlijden van Jacob van Gaasbeek (Abcoude), aan de bisschop van Utrecht. Toen deze huizen later Domeingoederen werden moest de jaarlijks verschuldigde tijns afgedragen worden aan de Domeinen. Een voorbeeld hiervan was het huis Poelenstein in de buurt van de Bergpoort. Hierover publiceerden wij in het septembernummer van Oud Rhenen in 2014. Van Iterson veronderstelt dat de stad Rhenen zou zijn ontstaan in de buurt van de Bergpoort. In dit gebied heeft een aantal huizen gestaan met 'stein' in de naam, zoals Poelenstein, Hagestein en Plumestein. Dit zou erop kunnen duiden dat we hier met 'stenen huizen of kamers' te maken hebben. Inmiddels is de geschiedenis van de bebouwing in de buurt van de Bergpoort grotendeels behandeld in artikelen verschenen in Oud Rhenen. Dit keer willen we de geschiedenis van het huis De Pauw nader voor het voetlicht brengen.

Inleiding

Aan de noordkant van de Herenstraat vlakbij de Bergpoort stonden drie huizen naast elkaar, waaronder het huis De Pauw, die in een speciale relatie stonden met het Gasthuis en in het bijzonder het Vrouwengasthuis. Hieraan moest jaarlijks een huisrente worden betaald, die tot in de moderne tijd bleef bestaan. In de archieven is sprake van een 'oud' vrouwengasthuis dat werd opgeheven en overging in een 'nieuw' vrouwengasthuis bij het kerkhof. Waar deze precies hebben gestaan wordt nog nader onderzocht.

Van de drie huizen behandelden we reeds in het januarinummer van Oud Rhenen in 2015 het huis waar later de smederij van Bovenschen zou komen. In de 17e eeuw heette dit huis ook wel het huis 'waer het witte cruys uithangt'. We hebben nog niet kunnen achterhalen waar dit op slaat. Wel weten we dat er in die tijd kleine kamertjes tegenaan gebouwd waren, die vermoedelijk door de toenmalige eigenaar Meijnske Dircx van Wijnterswijck werden verhuurd of deels verkocht. In de periode 1659-1661 verkopen Meijnske Dircx van Wijnterswijck en haar erfgenamen aan Gijsbert Franssen en Hillickjen Stevens gedeelten van 'seeckere huijsinge aen de Bergpoort daer tegenwoordich uijthangt het witte cruijs mit kamertgens daeraen gemaekt'. Voor dit huis met annexis moest jaarlijks een 'uijtgang' van 12 stuivers aan het Gasthuis betaald worden. Voor de andere huizen, de Pauw en het oostelijk daarnaast gelegen huis, moest na 1642 een jaarlijkse rente worden afgedragen aan specifiek het Vrouwengasthuis.

Rondom de drie huizen liep een steeg, later het Mensostraatje geheten, dat begon aan de Herenstraat tussen de huizen Poelenstein, ten westen, en De Pauw ten oosten, en aan de noordkant achterlangs de drie huizen. De huizen op rij lijken daarmee een soort complex te vormen, dat mogelijk reeds in de Middeleeuwen heeft bestaan. Op een plattegrond van de stad Rhenen van circa 1600, die zich in de collectie Bodel Nijenhuis van de universiteitsbibliotheek van Leiden bevindt, zien we ter plaatse een torentje met een kruis erop afgebeeld. Dit zou erop kunnen duiden dat er een gasthuis of lazaret (ziekenhuisje voor besmettelijke zieken) heeft gestaan, hetgeen misschien tevens de relatie met het Gasthuis verklaart.

Vervolgen we met de bewoningsgeschiedenis van het huis De Pauw en het huis er ten oosten naast gelegen.

Altaarstuk dat zich volgens Arnout van Buchel in de Cunerakerk zou hebben bevonden; hierop geknield Beernt Freyse van Dolre en zijn echtgenote Margriet Martijns met hun wapenkwartieren; rechts de bijbehorende grafzerk die zich nog in de Cunerakerk bevindt

16E EN 17E EEUW

Johan Valckenaer, overleden vóór 1494, behoorde tot een aanzienlijk geslacht dat ook te Rhenen voorkwam. Hij werd onder andere op 8 februari 1472 beleend met Snoygrevenweert (later De Blauwe Kamer) en droeg dit op dezelfde dag over aan zijn broer Hendrick; hij trouwde Margriet Martijns, weduwe van Beernt Freyse van Dolre. Er bevindt zich in de Cunerakerk een grafsteen van laatstgenoemd echtpaar met daarop hun familiewapens. Volgens de bekende Aernout van Buchel, die na 1639 de Cunerakerk bezocht, zou er zich in de Cunerakerk een altaarstuk hebben bevonden met daarop geknield afgebeeld Beernt Freyse van Dolre en zijn echtgenote Margriet Martijns (zie boven)

Ene Joncfrou Johanna (Janna) Valckenair (Velkener), enige dochter van Johan Valckenaer, was reeds in 1494 non in het Agnietenconvent te Rhenen en schonk ondermeer haar bezittingen, waaronder de goederen te Achterberg, Stuivenes in Velderbroek en Dolre, aan het Agnietenconvent, zoals blijkt uit aktes anno 1530/1531, waarin melding wordt gemaakt van de nalatenschap van Janna, die toen aan het Agnietenconvent te Rhenen toebehoorde.

In de charterverzameling van het stadsarchief van Rhenen bevindt zich een charter d.d. 1 juli 1515 waarin staat dat Janna Welkeners (lees Velkeners) een huis en hofstede overdraagt aan Jorden Jansz en zijn vrouw Elysabeth. Dit huis is gelegen in de buurt van de Berchpoort, met oostwaarts Henrick Reyersz, westwaarts en noordwaarts 2 stegen en zuidwaarts de gemenen straet (Herenstraat). Er staat tevens in vermeld dat het (vrouwen-) gasthuis daar jaarlijks 2 Rijnsche guldens rente uit ontvangt. Dit huis staat op de plaats waar later het huis De Pauw stond. De Pauw was toen dus groter; later is het huis kennelijk opgesplitst en moest voor twee huizen een jaarlijkse rente van ruim 1 gulden elk betaald worden.

In een akte van 25 augustus 1550 vinden we vermeld dat Hubert Speyer bekent dat Sander Jansz hem betaald heeft voor een gecoft huijs staende aen de Berchpoort. Uit latere aktes blijkt dat dit het huis met de naam De Pauw is.

Sander Jansz (vermoedelijk Van Gendt) was een bierbrouwer en een belangrijk man in Rhenen; zo was hij schepen in 1571, gasthuismeester in 1576 en tijnsmeester in 1584. In 1589 is er sprake van de erfgenamen van schepen Sander Jansz. Op 16 maart 1596 loopt er een proces voor het Rhenense gerecht

tegen twee vrouwen die verdacht worden van hekserij.Van de eerste verdachte, Alertgen Borren, wordt gezegd dat zij verscheide reizen mette bosen vyant vleijselijker weijse geconverseert heeft. Van de andere vrouw, Cornelia Aelbertsdr , Willem Loeffsz weduwe, wordt gezegd dat zij de boze vijand, genaamd Bonefas, aanhangt en haar toverij verricht heeft aan Aert Jorisz, wonende Achterberg, Thonis Willems Moll, Sander Jansz, brouwer, de zoon van Arien Jeriphaesz, Peter Ewit aan de Kruisstraat, een kind van Jan Aertsz, wever, een zoon van Arien Jeriphaesz, een kind van Michiel de Vlasman en Neeltgen Arien Thonisz huisvrouw. Ook deze heeft met de duivel ' vleselijk geconverseerd' en gedanst. Beide vrouwen worden veroordeeld en gewurgd.

Vanaf circa 1645 vinden we de jaarlijkse betalingen voor het huis De Pauw en het huis ernaast onder de rubriek 'extra ordinaris rekeningen van het Vrouwengasthuis'; voor De Pauw moeten jaarlijks 1 gulden en 4 stuivers betaald worden en voor het huis ernaast, eigendom van ene Jan Jordens, 1 gulden en 2 stuivers. Dit huis gaat in 1652 over op schepen/ camelaer Anthonis Cornelisz Taets. In de rekeningen staat niet vermeld wie de betalingen deden voor het huis De Pauw. Volgens een transportakte d.d. 5 februari 1662 verkoopt Krijntge van Setten, weduwe van Dirck Hendricksz van Setten het huis genaamd De Pauw aan Gerrit Cornelisz van Setten, en Elske Huysman. Als buren worden genoemd de

Dansende heksen en foltering van een van 'hekserij' betichte vrouw

kinderen van zaliger burgemeester van Stoutenburgh, aan de andere kant van de steeg met het huis Poelenstein, en aan de oostzijde schepen Anthonis Cornelisz Taets. Deze, overleden circa 1671/2, was raad, schepen en cameraar van de stad Rhenen in de periode 1650-1653; voorts was hij gildemeester van het St. Nicolaas- of Kramersgilde in 1656. In 1671 wordt hij nog genoemd als lid van dit gilde. Hij o.tr. te Rhenen op 10 juni 1643 met Weijmken Jansdr., weduwe van Koenraet Beeck. Gerrit Cornelisz van Setten, j.m. en wonende te Rhenen was op 30 maart 1656 te Rhenen in ondertrouw gegaan met Elsken Huijsmans, j.d. van Sellem en wonende te Rhenen.
Op 28 maart 1671 verkopen Gerrit Cornelisz van Setten en Wijndeltje (Wendeltje) Gerrits het huis vanouds De Pouw aan Hillebrant Vonck van Lienden en Geertje Bosch. Hillebrant Vonck van Lienden was eerder in 1662 gehuwd met Geertjen Teeuws uit Achterberg. Hij was schipper; zo voer hij met tabak op Antwerpen en kreeg in 1669 een verklaring mee dat hij niet uit een gebied kwam waar de pest heerste omdat te Antwerpen deze ziekte sinds 1657 niet meer voorkwam en dat wilde men vooral zo houden. Antwerpen had namelijk veel onder de pest te lijden gehad. Geertje Bosch, wonende te Rhenen, trouwde op 2 augustus 1693 als weduwe van Hillebrand Vonck van Lienden, met Reijer van Manen uit Geldermalsen, weduwnaar van Neeltje Teunis. Reijer Ewen van Manen doet na 1672 de jaarlijkse betalingen aan het Vrouwengasthuis voor het huis naast De Pauw. De betalingen voor De Pauw worden gedaan door Hillebrant Vonck van Lienden. Na het huwelijk van Geertje Bosch met Reijer Ewen van Manen, doet laatstgenoemde de betalingen namens het huis De Pauw. In 1721 wordt Geertje Bosch, laatst weduwe van Reijer van Manen, tevoren Hillebrant Vonck van Lienden, genoemd als zij haar testament annuleert. Zij blijkt de nodige landerijen te bezitten en zij legateert de helft van haar bezit op de kinderen van haar zoon Gijsbert Vonck van Lienden en de andere helft in gedeelten aan Hillebrand Cornelisz, zoon van haar overleden dochter

Merrigje Vonck van Lienden en Cornelis Brandsen en haar dochter Geertruijd Cornelis. Gijsbert Vonck van Lienden was eveneens schipper. In 1685 is er een geschil tussen Reijer van Manen en de joodse tafelhouder Abraham Izacqsz over de ligging van een mestvaalt in de steeg naast het huis. Deze was toen eigenaar van het huis Poelenstein aan de andere kant van de steeg op de westhoek van de steeg en de Herenstraat.

Inmiddels hadden bovengenoemde buren, schepen Anthonis Taets en Weijmptie Jans hun huis op 24 september 1663 verkocht aan rademaker Reijer Ewen (van Manen) gehuwd met Grietje Jacobs. Reijer Ewen van Manen trouwde als weduwnaar van Grietje Jacobs van Roekel op 31 januari 1675 met Neeltje (Teunisse) van of uit Geldermalsen. Zoals hierboven aangegeven trouwde hij later met Geertje Bosch, de weduwe van Hillebrant Vonck van Lienden. Dit huis komt uiteindelijk bij Gijsbert Vonck van Lienden en zijn erven terecht. Deze was op 24 januari 1799 te Rhenen gehuwd met Grietje van Manen, j.d. van Rhenen.

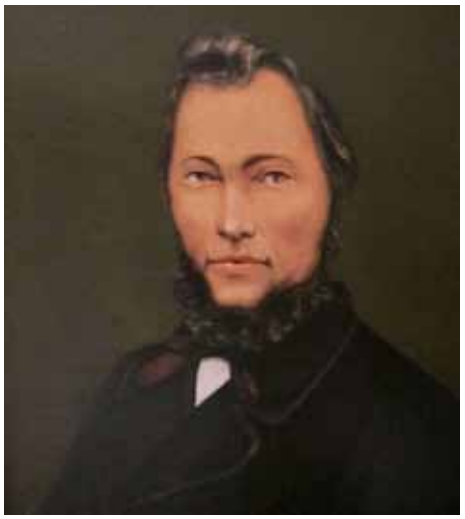
18e eeuw

In de periode 1699-1749 wordt de jaarlijkse huisrente van 1 gulden en 4 stuivers die voor De Pauw aan het Vrouwengasthuis afgedragen moest worden betaald door bovengenoemde Cornelis Brantsz en later diens kinderen, die ook in het huis woonden. Deze verplichting gaat in het rekeningjaar 1749/50 over op Steven Croes en daarna op Hendrik van Grootvelt.
Cornelis Brantsz (Brandsen, Brantsen) trouwde op 24 februari 1686 als j.m. wonende te Remmerden met Maria Vonck van Lienden, j.d. wonende te Rhenen. Cornelis Brandsen trouwde op 31 juli 1701 te Rhenen als weduwnaar van Marretje Vonck van Lienden met Lijsbeth Jans, j.d. van Achterberg. Steven Croes (Kroes), wonende te Rhenen, was als weduwnaar van Rhijntje Sijmons op 27 april 1738 getrouwd met Johanna van Baalen, j.d. geboren te Wageningen en wonende te Rhenen. Zij hadden het huis De Pauw maar kort in hun bezit. In de periode 1753-1774 ging het huis over op Hendrik van Grootveld (Grootvelt). Deze Hendrik Jansen van Grootvelt trouwde op 10 november 1743 te Rhenen als weduwnaar van Johanna van Klinckenbergh met Gijsbertje Jans van Appeldoorn, j.d. wonende te Achterberg en voorheen te Woudenberg.
Na 1774 kwam De Pauw in bezit van het Vrouwengasthuis en werd geen jaarlijkse huisrente meer betaald door hem en ging hij het huis of een gedeelte daarvan huren. Het huis werd einde 18e eeuw in delen verhuurd, bijvoorbeeld de twee vertrekken aan Willem van Daalen, broodbakker en het achterste gedeelte aan Everd (Evert) Hitveld (Heetvelt), gehuwd met Evertje van Vulpen.
Het huis van de buren, aan de oostkant tussen De Pauw en de latere smederij van Bovenschen gelegen, kreeg als eigenaren volgens de kohieren van de inning van de huisrentes van het Gasthuis na Gijsbert Vonck van Lienden en zijn erven in de 18e eeuw de volgende eigenaren:
Hillebrant Cornelissen (1735-1743), Johannes van den Bergh (1745-1777), Peter Wijnen (1777-1788), de weduwe van Peter Wijnen (1788-1798) en Barent van Clarenbosch (1798-1841).
In de kohiers van het haardstedegeld van 1779 treffen wij 'het huis omtrent de Bergpoort' aan, dat in het bezit is van het Gast- en Weeshuis en dat bewoond wordt door Willem van Da(a)len. Veertien jaar later, in 1793, is de situatie ongewijzigd. Op 26-01-1776 geeft de gasthuismeester Jacobus Sandbrink aan 'dat Willem van Daalen wel genegen zou zijn om het gasthuis aan de Bergpoort, thans door de vroedvrouw bewoond wordende, tegen 1 Maij aanstaande te kunnen huren, ten einde aldaar de 'bakkers neringe te excerceren'. Dit wordt aangenomen, maar de vroedvrouw moet naar een andere woning. Dit was Bertina Schraaneveld, echtgenote van Jacobus Pluijlart, die kort tevoren de (gasthuis)woning van de ontslagen vroedvrouw Johanna Koning, echtgenote van Dirk Banheijninge, betrokken had met haar man.

19e en 20e eeuw

Willem van Daalen, ged. Rhenen 28 juni 1749, overleden Rhenen 8 oktober 1801, was een zoon van Johannes van Daalen (1716-1780) en Geertruyt van Breght (1713-1776). Hij was onder andere organist in de Cunerakerk en trouwde driemaal. Op 6 mei 1776 trouwde hij te Rhenen met Feytje Cornelissen, tr.(2) Rhenen 5 november 1786 met Hadewich Maria van Oyen, geboren te Maurik , en tr.(3)Rhenen 1 mei 1799 met Alida Vermeer, j.d. geboren te Doorn.
In 1801 vinden wij dat bovengenoemde Willem van Da(a)len is overleden, zijn weduwe hier nog is blijven wonen, maar dat inmiddels Willem Arnoldus van Noort hier zijn intree heeft genomen; deze was op 13 oktober 1776 te Rhenen gedoopt als zoon van Hendrik van Noort en Christina (Christijntje) Puijk; hij overlijdt te Rhenen op 31 augustus 1813, als gehuwd geweest zijnde met Christina Maria Jorisse. Zij waren op 28 mei 1775 getrouwd; zij was een dochter van Roelof Jorissen en Aalbertje van der Weert.
Dan blijkt hier in 1809 intussen een bakkerij te zijn gekomen, want het beroep van Willem is (rogge)broodbakker. We zien hem ook genoemd als diaken en tabaksplanter. In 1812 vinden wij hem alleen als bewoner van No. 84. In 1813 is Willem Arnoldus van Noort roggebroodbakker met een 'gering debiet'; daar viel dus fiscaal weinig te halen! Christine Maria Jorisse overlijdt op No. 84 op 23 juli 1829 als zijnde gehuwd geweest met Maarten Heetveld. Deze werd na 1815 genoemd als bewoner; hij was diaken en tabaksplanter en een zoon van Evert Heetveld en Teuntje van Vulpen. In 1830 geeft de Volkstelling ons wat meer informatie. Hier wonen dan op Heerenstraat No. 84 Aalbert van Noort, een 25-jarige ongehuwde tabaksplanter, de 80-jarige weduwnaar Dirk Heetveld en twee jongemannen en een jongedame Heetveld. Daarna volgt tot zijn overlijden op 15 april 1839 Reier Cornelis Bandt,

geregtsdienaar, in leven gehuwd met Jannetje Holts, geboren te Purmerend; hij was een zoon van Cornelis Bandt, overleden in Weijde Wormer, en Grietje Kok.
In de periode 1831-1850 wordt de keuken van De Pauw door het gasthuis apart verhuurd aan Hendrik Menso, de buurman aan de andere kant van de steeg. Dat kan ermee te maken hebben dat er in die periode gerechtsdienaren woonden.
Dan komt er op No. 84 volgens de volkstelling 1840 het echtpaar Nicolaas Zevenboom/Elizabeth Westhoven. Hij is ook 'geregtsdienaar'. Agent van politie. Naast de ongehuwde Wilhelmina Zevenboom, een dochter (?) geboren in Renswoude zijn er nog twee andere bewoners. In 1850, het huisnummer is dan vernummerd van 84 naar 95, woont hier de tabakker Berend van Maanen met echtgenote Martje Buijs.
Het huisnummer blijft hetzelfde in 1862, maar de bewoners zijn nu Louwerens Jochems v.d. Berg en Marretje van Waveren. Zijn beroep is koetsier. In 1890 is hij met pensioen en woont het ouderlijk paar hier met 4 zonen, waaronder een stoker en een huisschilder. De echtelieden zijn overleden in 1896 en 1898.
Rond 1894 komt Gijsbert Antonie Meijer in beeld. Hij is varkensslager, geboren 1872 in Rhenen en in 1895 gehuwd met Aartje van Dolderen. Gijsbert was het middelste van 3 kinderen van Wilhelmus Hermanus Meijer (1836-1890) en Christina Geertruida van Noort (1844-1892). Wilhelmus, die op No. A84 woonde, was van beroep 'gemeente opzigter', maar tevens een soort van gemeentearchitect, zoals dat vroeger vaker voorkwam. Dit was eveneens het geval met zijn opvolger, Derk Hoiting, die als een zzp-er heel wat fraaie huizen in Rhenen heeft ontworpen

Wilhelmus Hermanus Meijer (1836-1890), geschilderd portret in bezit van de familie Klaassen

Gijsbert en Antje zouden 8 kinderen krijgen waarvan er één na ruim een jaar overleed. Gijsbert had in april 1894 een vergunning gekregen voor een slachterij in de Heerenstraat A50, kad. F381. Een voorwaarde voor de verlening van de vergunning was dat de varkens eerst met een slag op de kop bewusteloos waren gemaakt, het zogenaamde 'kollen'. Het perceel F381was aanvankelijk eigendom van een Rhenense notabele: Everardus van Doesburg, die het in 1906 verkocht aan Hendrik de Leeuw, metselaar, die er met zijn vrouw (modiste), een hoedjeszaak vestigde. Meijer moest toen kennelijk verhuizen, want hij kreeg als varkensslager op 29-11-1906 een vergunning volgens de Hinderwet voor het oprichten van een vleeschhouwerij en rokerij, voor het pand F805. Voorwaarde was dat er een gemetselde vloer zou worden gelegd en een put voor het opvangen van bloed. Ook moest gezorgd worden voor de afvoer van

Afdrukken van de relevante records (G.A. Meijer) uit de particuliere databases van de bevolkingsregisters 1890 en 1909.

Rhenen 1909Straat: Heerenstraat Huisnr.A 91 Buurtsch: 1 Rhenen sorterenWijk: ABR: Rh: 42
Kadaster: F 398 399 -> 805
Namen: Adres 1996/2003: Nr:
Meijer Gijsbert Antonie
Voormalige slagerij Meijer. Oostelijke hoek Mensostraat. Bouwvergunning vervangen oude schuur door nieuwe 1928,21.
Dossier 1938 28/04/1938 vergunning aan J.B. Meijer tot het vernieuwen van een kap.
Op een foto staat: spekslagerij.
Huisnr 1830: Huisnr vóór 1890: Huisnr 1890:
Vernummerd c. 1938: Jaar verm. nieuwbouw: in 1940: verwoest J beschadigd
59 QQ Heerenstraat
Vernummerd c. 1860Adres 1950 Nr: Code91
Mon. Invent. RHN:
Recordnr:1 Aant. records: 1 Legger artikel:

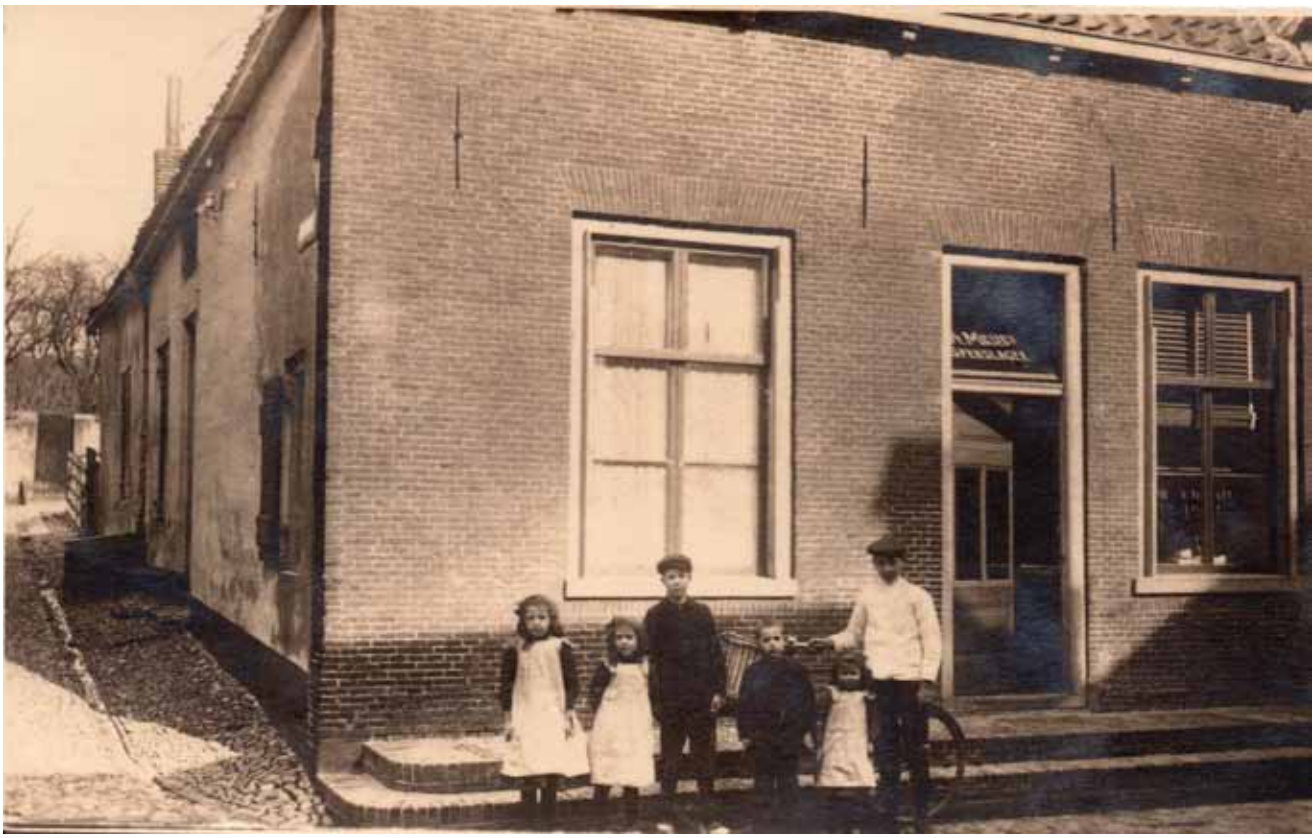

Foto uit circa 1912 met voor de slagerij (huis De Pauw) 6 van de 7 nog levende kinderen van het gezin Meijer; aflopend in leeftijd staan hierop: Jan, Christiaan, Gerardus, Judith Christina, Johannes Benjamin en Margaretha Meijer.De oudste zoon Wilhelmus Hermanus Meijer staat er niet op; deze trouwde op 21 april 1921 met Hendrina Geurdina Overeem, dochter van Willem Overeem en Gijsbertje de Bode

de inhoud.
Meijer voelde zich kennelijk thuis op dit adres, want er volgden enkele verbouwingen waarvan niet meer informatie beschikbaar is. Een zeer grote verbouwing, nieuwbouw vermoedelijk, vond plaats in 1934. Een bouwvergunning ervan is zoekgeraakt, maar het kadaster meldt dat het 'belastbaar inkomen' van 272 naar 805 sprong. Hierbij is vermoedelijk de situatie ontstaan die op afbeeldingen op pagina 5 is weergegeven.
Meijer kocht het pand van het Gast- en Weeshuis in 1938. Bij de beschietingen van 1940 is het pand totaal verwoest en werden de resten door de gemeente onteigend.

Slager Meijer zat voor de oorlog aan de noordkant van de Herenstraat. In de planning van de wederopbouw zou hij op dezelfde plaats een nieuw pand toegewezen krijgen. Meijer wilde echter liever aan de zuidzijde van de Herenstraat zitten, zodat de zon niet in de etalage kon schijnen, wat beter was voor een slagerswinkel.
Nu had kapper Linde een pand toegewezen gekregen aan de zuidzijde, schuin tegenover Meijer. Samen kwamen ze overeen om te ruilen en zo is de kapperszaak van Linde aan de noordkant gekomen en slager Meijer aan de zuidzijde. Dit tot beider tevredenheid.

Het huis ten oosten naast De Pauw, No. 85 - F401, was vanaf einde 18e eeuw in bezit van tabaksplanter Barend van Klarenbos, overl. Rhenen 7-11-1836 (73 jaar), zoon van Geerling van Klarenbos en Gerritje Booms. Hij trouwde met Jenneke Ter Haar en later Margarieta (Grietje) van Capelleveen. Na hem woonde zijn dochter Gerretje van Klarenbos, overl. 15-4-1839 gehuwd met Mr Metselaar Willem van den Oosterkamp er; deze was te Rhenen gedoopt op 3-3-1782 als zoon van Steven van den Oosterkamp en Elizabet van der Haar.
In 1849 woonde een Neeltje van Hernsen, d.v. Pieter Hernsen en Jenneke van Vasterik op dit adres.

Bronnen
De gebruikelijke bronnen voor de bewoning van huizen in de Rhenense binnenstad zijn geraadpleegd. Voorts aanvullende informatie verkregen van mevrouw Aartje Knoops-Meijer, dochter van slager Johannes Benjamin Meijer en Hendrika Willemina van der Vliet (zie in stamreeks onder VIII) en Hans Meijer, die veel genealogische informatie over deze familie Meijer heeft verzameld.

De situatie in de buurt van de slagerij van Meijer in 1934 en na de beschietingen in de meidagen van 1940

Overzicht van de hoofdbewoners van dit pand:

1801	Barend van Klarenbos, wed. Peter Wijnen
1809	Barend van Klarenbos
1812	Barend van Klarenbos
1813	Barend van Klarenbos
1830	Barend van Klarenbos, weduwnaar, een gehuwde dochter Gerretje met Willem van den Oosterkamp
1840	Willem van den Oosterkamp, wedn.
1850	Dirk Willem Meijer g/m Petronella J. Liethoff
1862	Cornelis Smit g/m Petronella van Waveren
1890	idem, timmerman met 3 kinderen
1940	G.J.H. Smit

Eigenaren van het perceel F401 zijn geweest: B. van Klarenbos; zijn weduwe; Dirk Willem Meijer; Deliana D. Roelofs, wed. J.G. Sandbrink; Hendrik Christ. Sandbrink en later D.D. Sandbrink g/m Jan de Haas; Cornelis Smit (1893).

Hieronder volgt een stamreeks, uitkomende bij de Rhenense slagersfamilie Meijer.

I. **Willem Meijer, overl. Zwolle 39-9-1727, eekmulder, tr. (1) vóór 1712 N.N.; uit dit huwelijk 1 kind bekend. Hij o.tr. (2) Zwolle 16-7-1712 Geertruyt Gerrits (1687 -> 1731); uit dit huwelijk 6 kinderen bekend.**

II. **Willem Meijer, ged. Zwolle 1-6-1713, begr. Rhenen 17-12-1771, ruiter in de compagnie van majoor Van Haersolte in regiment garnizoen te Deventer, tr. Rhenen 10-11-1737 Hendrina van Drueten (Druten), ged. Rhenen 27-1-1717, begr. Rhenen 12-5-1784, dochter van Steven Jansz van Druten 1690-1768) en Elsje Cornelisse van den Oosterkamp (1689->1733).**

III. **Anthonie (Teunis) Meijer, ged. Rhenen 28-8-1746, overl. Rhenen 20-11-1799, woonde in 1776 aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam, o.tr. Amsterdam 15-3-1776 Margaretha Vrijmoedt, ged. Zutphen 16-3-1729, overl. Rhenen 29-11-1812, dochter van Jan Vrijmoet en Margarita Geers. Uit dit huwelijk 2 kinderen bekend.**

IV. **Dirk Willem Meijer, ged. Rhenen april 1779, schoenmaker en baardscheerder, woonde in 1809 te Rhenen Heerenstraat 112 (F166); tr. Rhenen 4-1-1807 Barendina Dorothea Beek, ged. Rhenen 28-7-1782, overl. Rhenen 11-2-1855, dochter van Benjamin Beek (1745-1832) en Johanna van Blijerveen (1740-1825). Uit dit huwelijk zijn 2 kinderen bekend; zij tr.(2) Rhenen 11-11-1814 Jan Martinus Meijer, zoon van Evert Meijer en Rijkje van Dijk. Uit dit huwelijk is 1 kind bekend.**
Uit het eerste huwelijk:

V. **Johannes Benjamin Meijer, geb. Rhenen 20-2-1813, overl. Rhenen 13-2-1880, woonde in 1840 als schoenmaker op het adres Heerenstraat 46; tr. Rhenen 11-4-1835 Margaretha Cornelia Stramm, geb. Rhenen 23-6-1813, overl, Rhenen 18-12-1889, dochter van Wilhelmus Hermanus Stramm (1777-852) en Cornelia (Cornelisje) Gijsberts Rekhorst (1776-1858). Uit dit huwelijk 10 kinderen bekend.**

VI. **Wilhelmus Hermanus Meijer, geb. Rhenen 17-12-1836, overl. Rhenen 8-11-1890, gemeente-architect, timmerman, opzichter, woonde volgens de volkstelling van 1840 op adres Heerenstraat 46; hij tr. Rhenen 4-11-1868 Christina Geertruida van Noort, geb. Rhenen 11-10-1844, overl. Rhenen 4-6-1892, dochter van Geijsbert Antonie van Noort (1816-1896) en Wouterina Willemina Recter (1822-1892). Uit dit huwelijk 6 kinderen bekend.**

VII. **Gijsbert Anthonie Meijer, geb. Rhenen 12-6-1872, overl. Rhenen 18-10-1939, varkensslager/ spekslager, tr. Rhenen 21-2-1895 Aartje van Dolder, geb. Lienden 18-5-1871, overl. Serooskerken 22-11-1942, dochter van Jan van Dolder (1836-1901) en Judith Verbrugh (1842-1876). Uit dit huwelijk 8 kinderen bekend.**

VIII. **Johannes Benjamin Meijer, geb. Rhenen 18-6-1906, overl. Rhenen 27-7-1970, slager, tr. Rhenen 22-2-1940 Hendrika Willemina van der Vliet (ook wel Van Laar genoemd), geb. Rhenen 29-12-1911, overl. Rhenen 5-7-1979, dochter van Simon van der Vliet (1888-1962) en Hendrika Johanna van Laar (1889-1971). Uit dit huwelijk 1 dochter.**

Woning Heerenstraat F 401

Jaar	Kad.	bewoner	eigenaar	adres	beroep
1793		Willem van Dalen	Het Gasthuis	aan de Bergpoort	
1801		Wed. Peter Wijnen Barend van Klarenbos	Wed. Peter Wijnen Barend van Klarenbos	Heerenstraat A85	
1809		Barend van Klarenbos		Heerenstraat A85	arbeider
1812		Barend van Klarenbos		Heerenstraat A85	tabaksplanter
1813		Barend van Klarenbos		Heerenstraat A85	arbeider, tabaksplanter
1830	F401	Barend van Klarenbos Willem van de Oosterkamp g/m Gerretje van Klarenbos	Barend van Klarenbos	Heerenstraat A85	Tabaksplanter, bouwman, metselaar
1840	F401	Willem van de Oosterkamp wedn	Dirk Willem Meijer	Heerenstraat A85	metselaar tabaksplanter
1850	F401	Dirk Willem Meijer g/m Petronella Johanna Liethof	Deliana Dedrica wed. J.G. Sandbrink	Heerenstraat A85 -> 96	tabaksplanter
1860	F401	Willem van de Oosterkamp Steven vd Oosterkamp	H.C. Sandbrink m.d. en Deliana Dedrica e.v. Jan de Haas	Heerenstraat A85 -> 96	
1890	F806	Cornelis Smit (□ 1896) g/m Petronella v. Waveren , 5 kind.	Cornelis Smit	Heerenstraat A96	timmerman
1900	F806	wed. Johannes Smit en G.J.H. de Rhoter	Johannes Smit, Petronella etc.	Heerenstraat A93 ->61	aannemer
1929	F806	Wed. Johannes Smit	Johanna Philippina de Rhoter wed. Joh. Smit	Heerenstraat 61	Rhenen -> Wageningen
1930 1940	F806 F806	Gijsbertus Jan Hendrik Smit Verwoesting en onteigening	Gijsbertus Jan Hendrik Smit De Stad Rhenen	Heerenstraat 61	aannemer, bouwkundige

Complementeer het rijtje: Eigenaren van het perceel F401 zijn geweest: Het Gasthuis; wed. Peter Wijnen; B. van Klarenbos; zijn weduwe; Dirk Willem Meijer; Deliana D. Roelofs, wed. J.G. Sandbrink; med. doctor Hendrik Christ. Sandbrink en later D.D. Sandbrink g/m Jan de Haas; Cornelis Smit (1893); Johannes Smit c.s.; Johanna Philippina de Rhoter wed. Johan Smit; Gijsbertus Jan Hendrik Smit

Aankoop van een varken van 654pond in 1923 in de Mensostraat. Op de achtergrond de tuin van het gemeentehuis. (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

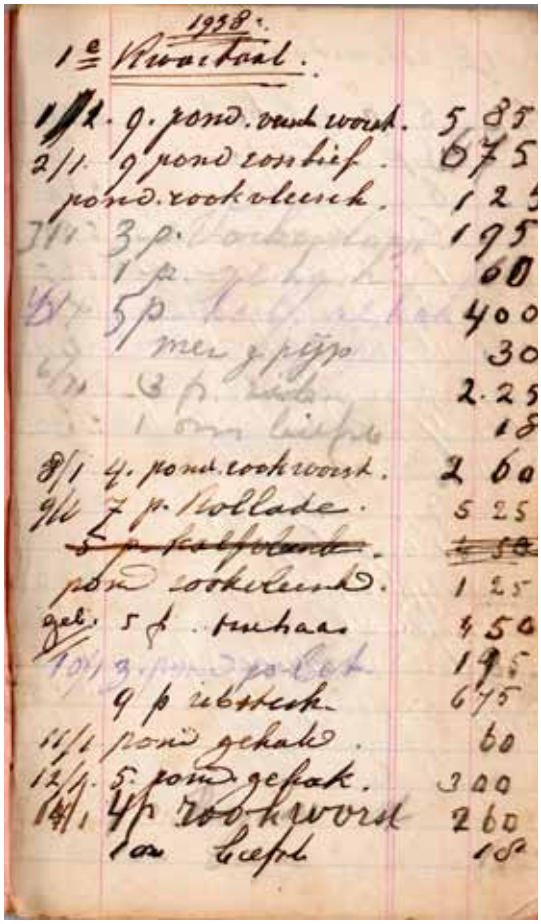
Huis de Pauw Heerenstraat kad. F 398 -. 805

jaar	Kad.	bewoner	eigenaar	adres	Bijzonderheden
1793		Schepen Roghair	Huibert Jan Roghair		
1801		Simon Roghair, Christiaan Roghair,	Roghair	Heerenstraat 84	apotheker, apotheker
1809		Willem van Noort		Heerenstraat 84	
1812		Willem van Noort		Heerenstraat 84	
1813		Willem Arnoldus van Noort	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 84	roggebroodbakker, gering debiet
1830	F398	Meerten Heetveld, Aalbert van Noort	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 84	tabaksplanter
1840		Nicolaas Zevenboom e/v Elizabeth Westhoven; Jansje Holkes (wed); Trientje Bandt	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 84	geregtsdienaar
1850		Jantje Holkes (wed), Trientje Bandt, Johannes Sandijk; Berend van Ma(a)nen e/v Martje Buijs	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 84 > 95	naaister, arbeider; tabakker
1860	F805	Nicolaas Zevenboom e/v Elizabeth Westhoven; Jantje Holkes, Trientje Bandt	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 84 > 95	
1890	F805	Louwerens Jochems van den Berg e/v Marretje van Waveren	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat 95	zonder
1909	F805	Gijsbert Antoni Meijer e/v Aartje van Dolderen	Gast- en Weeshuis	Heerenstraat A 91 >59	slager

Foto uit 1928. Midden Gijs Meijer, rechts Jo Meijer met koe achter politiebureau achter het gemeentehuis aan de Herenstraat (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

Boodschappenboekje van slager Meijer uit 1938 (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

Mevr. Meijer voor noodwinkel in 1940, aan de Nieuwe Veenendaalseweg, waar nu de winkel van Rozeboom is gevestigd (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

De Herenstraat in de jaren veertig na de Wederopbouw. V.l.n.r. Banketbakker Van der Spek, dan loodgieter Van Hees, dan slager Jo Meijer, daarnaast melkboer Spies, dan de Rotterdamsche Bank en daarnaast garage Van der Horst

De opening van de Rijnbrug in 1957. Model van spekvet gemaakt. De tekening is van Joppie Baars (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

De winkel bij de opening in 1942 (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

Aankoop van een koe (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

Jo Meijer en zijn vrouw in 1967 (fotocoll. mevr. A. Knoops-Meijer)

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Het 'Hoge Huis' en de tapijtfabriek van Van Wijngaarden

Henk P. Deys †, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Binnen het gebied waar ooit de stad Rhenen begonnen zou zijn heeft in de Koningstraat, op de hoek van de latere Weverstraat een huis gestaan met de naam 'Het Hoge Huis'. Hierin was later de tapijtfabriek van Van Wijngaarden gevestigd. Het Hoge Huis behoorde waarschijnlijk tot de oudste stenen huizen van Rhenen.
De term 'hoge huis' slaat meestal op een soort woontoren of 'stenen kamer' waar een woonhuis, boerderij of schuur tegenaan gebouwd werd. Zo heeft er een 'hoog huis' gestaan te Elst onder Amerongen. De meeste woonhuizen en boerderijen waren in de Middeleeuwen van hout met rieten daken. Het onderwerp 'stenen kamers' te Rhenen kwam aan de orde in publicaties in Oud Rhenen in 2017 onder andere bij de bewoningsgeschiedenis van de huizen met de naam Trappenborch in de Rhenense binnenstad. Gebleken is dat er meerdere van dergelijke 'kamers' op Rhenens grondgebied hebben gestaan. Hiernaar loopt nader onderzoek.

Kaartje circa 1830; met de pijl wordt de ligging van het Hoge Huis aangegeven
(overgenomen uit HISGIS Utrecht)

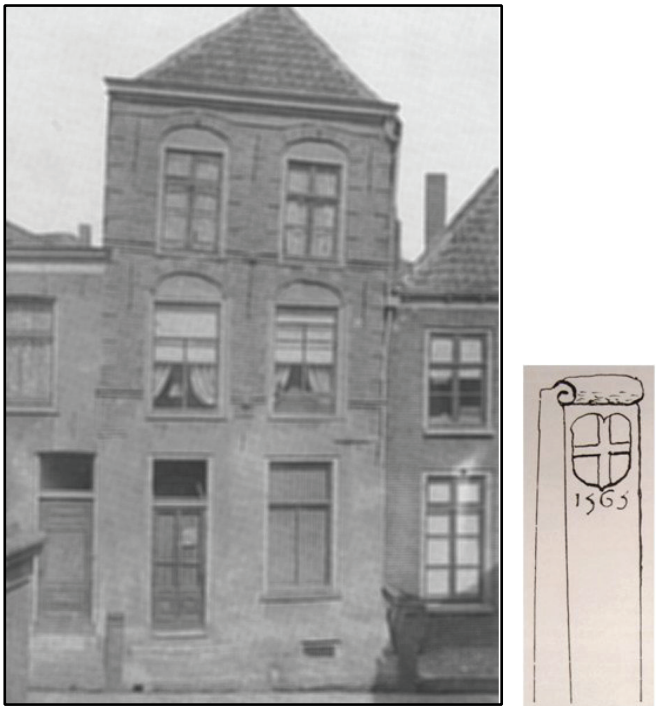

De tuin achter het Hoge Huis van Gerrit Cornelis Haakman (1782-1866), circa 1858
(toegeschreven aan G.C. Haakman, coll. Stadsmuseum Rhenen)

Inleiding

Hieronder volgt wat we tot nu toe hebben kunnen vinden over de geschiedenis van het huis in de Koningsstraat met de naam 'Het Hoge Huis' dat stond op de zuidoosthoek van de Koningstraat/Weverstraat. Hierin woonde midden van de 19e eeuw G.C. Haakman, de bekende schrijver van het boek *Rhenen en Omstreken* dat in 1847 verscheen. Later vestigde zich hier de tapijtfabriek van Van Wijngaarden.
We vinden in een akte uit 1657 een vermelding dat Gerrit van Amerongen, gehuwd met Cornelia van Rhenen een *huysinge genaemt het Hoge Huys met de hove en boomgaert met nog een kleijn huyske daeraen behoorende* erft van zijn in 1655 overleden *grote moeder* Joe (jonkvrouwe) Nicolae Lijster, weduwe van Johan Vonck van Lienden, oud burgemeester van Rhenen. In de akte staat dat het een tijnsgoed van de heren van Cuylenborch was. Van de tijnsregisters van deze heren van Cuylenburg zijn die van 1533 en 1551 nog bewaard gebleven. Hierin staan lijsten van tijnsplichtige huizen, die voornamelijk lagen in de Herenstraat en de oostzijde van de Kruisstraat en latere Rijnstraat. Hierin staat onder andere vermeld dat er een tijnsplichtig huis was, elders staande, dat toebehoorde aan Willaem Lijster en later Willem Lijster Willemsz. Voorts staat vermeld dat dit huis ooit aan Jan van Renesse toebehoorde. Mogelijk betreft dit genoemd Hoge Huis. Nicolae Lijster was later een mogelijke erfgename.
Naar de structuur van de familie Lijster in de late Middeleeuwen en de 16e eeuw loopt nader onderzoek onder andere door C.A. van Burik en A.J. de Jong. In de Rijnstraat hebben stoeppalen gestaan met de familiewapens van Vonck van Lienden, een kruis, en Lijster, driehamers. Mr. Dr. J. Belonje en H.P. Deys publiceerden hierover in het maandblad Oud Utrecht. Belonje maakte een tekening van de stoeppaal met het kruis als wapen; hierop staat de datum 1565.

Johan Vonck van Lienden, geboren circa 1565, overleden 31 mei 1655, was een zoon van Adriaen Vonck van Lienden en Anna de Bruijn. Hij trouwde met Nicolae Lijster, geboren 8 april 1565, overleden in 1655, dochter van Gerrit Lijster en Margriet Freijs van Cuijnre. Het jaartal 1565 op de stoeppalen in de Rijnstraat duidt mogelijk op een geboortejaar van een familielid. Deze stoeppalen staan afgebeeld in het boek Achter Berg en Rijn van Dr. H.P. Deys, op pagina 142 afbeelding 415. Hieronder volgt een opsomming van de eigenaren en bewoners van het Hoge Huis vanaf de 17e eeuw.

Huis met stoeppaal met familiewapen Vonck van Lienden in de Rijnstraat; rechts een tekening van J. Belonje

17e eeuw

Bovengenoemde Gerrit van Amerongen, overleden 27 februari 1675, was een zoon van Jan van Amerongen en Aeltge Gerritsdr. de Keijser; hij was te Bennekom op 27 oktober 1650 getrouwd met Cornelia van Rhede, overleden 2 maart 1679. Dit echtpaar heeft in 1657 een schuld van 1600 gulden en stellen daarbij het Hoge Huijs als onderpand. Dit wijst erop dat we met een aanzienlijk pand te maken hebben. Op 20 februari 1696 vindt een publieke verkoping plaats van een *seeckere huysing genaemt Hoge Huijs* toekomende procureur Johan van Amerongen. Als belendingen worden genoemd ten oosten de heer Van Gelder, westwaarts de gemeene straet , zuidwaarts de Coninckstraet en noordwaarts Wilm van Hoeft. Het huis wordt ingezet door Cornelis Klerck; ten behoeve van wie staat niet vermeld, maar het huis komt in ieder gevan in bezit van Henrick van Wijckersloot en Sophia van Heuft. Hendrick van Wijckersloot, schepen van Rhenen, trouwde te Rhenen 12 november 1682 met Sophia van Heuft uit Avesaeth.
De Weverstraat heette toen nog Koningstraat.

18e eeuw

Sophia van Heuft, weduwe van de heer oud borgermeester Henrick van Wijckersloot transporteert op 9 januari 1721 het huis aan Mr. Balthasar Smissaert canonicq ten Dom. Belendingen zijn: oostwaarts de erfgenamen Van Gelder, zuid-en westwaarts de gemene straten en noordwaarts de kinderen van Willem van der Horst.
Mr. Balthasar Smissaert, geboren Utrecht 13-1-1677, kanunnik ten Dom te Utrecht in 1698, hoofdschout van Rhenen 1700, bewindhebber van de West Indische Compagnie, raad ter admiraliteit te Amsterdam 1716-1721, overleden aldaar 18-5-1741, trouwt Neerlangbroek 11-10-1702 Constantia van Toll, geboren te Amsterdam 30-11-1675, overleden 27-8-1731, begraven te Rhenen, weduwe van Joseph Hoeufft, heer van Lunenburg en dochter van Hendrik van Toll en Catharina van Nijhoff. Hij trouwt voor de tweede maal te Rhenen op 8-12-1734 met Cornelia Eliana Scott, weduwe van Jan van den Bosch, dochter van Mr. Everhard Scott.
Jan Hendrik Boers, als gemachtigde van de familie Smissaert verkoopt op 3 februari 1795 een huizinge erve en tuin met Koetshuis in de Koningstraat van ouds genaamd Hooge Huis; als belendingen worden genoemd oostwaarts de heer Menzo Johannes Menzo en zuid- en westwaarts de gemeene straten en noordwaarts Huibert Jan van Deventer. Er is sprake van een 'jaarlijkse uitgang' aan de erfgenamen van Hendrik Menzo vanwege de waterlozing. Kennelijk had men een overeenkomst over de afvoer van regenwater via het terrein van de buren. Nieuwe eigenaren worden Huibert van Ommeren en juffrouw Luthera Pietronella van Gijtenbeek.Huibert van Ommeren, geboren en wonende te Rhenen, ondertrouwde te Rhenen 20-7-1792 met attestatie van 10-8-1792 naar Lienden met Pietronella van Geitenbeek, geboren en wonende te Lienden.

19e eeuw

Huijbert van Ommeren (1748-1831) was een zoon van Hendrik van Ommeren (1709-1768) en Elisabeth (Lijsbeth) Buddingh (1712-1791) en wordt in de periode 1814-1831 genoemd als grossier, slijter van sterke dranken en administrateur. Hij overlijdt in het Hoge Huis op 9-2-1831; hij was toen raad te Rhenen. Een broer van hem, Hendrik van Ommeren was eveneens raad

Een blik in de Weverstraat, oost/west, het huis met het puntdak is het Hoge Huis. (toegeschreven aan G.C. Haakman, coll. Stadsmuseum Rhenen)

Rechts een close-up foto met geheel rechts het Hoge Huis (fotocollectie H.P. Deys)

en wordt ook genoemd vanaf 1794 als heemraad (zie boven). De echtgenote van Huibert, Lutera Petronella van Gijtenbeek, dochter van Rijk van Gijtenbeek en Geertruij van Heurn, was eerder op 30-6-1828 in het Hoge Huis overleden.
Een latere bewoner van het huis was Gerrit Cornelis Haakman. Deze is bekend van zijn boek Rhenen en Omstreken (Amersfoort 1847). Hij was geboren te

Familiewapen van heemraad Hendrik van Ommeren, raad der stad Rhenen vanaf 1794; rechts fragmenten van zijn zegel (collectie Stadsmuseum Rhenen en Oud Archief Rhenen)

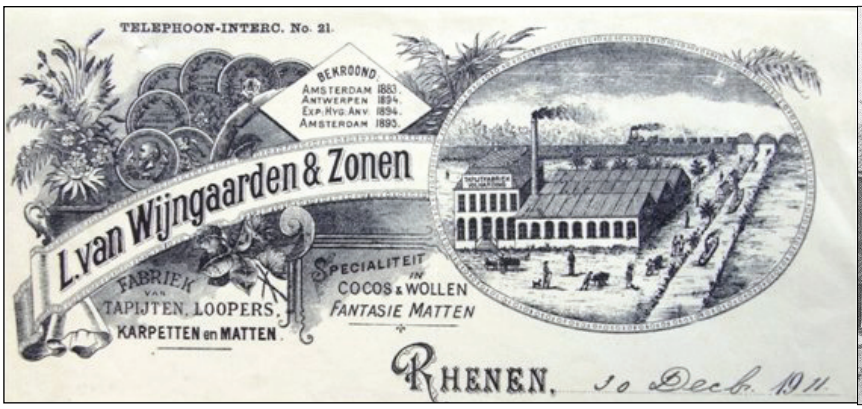
Gerrit Cornelis Haakman (1782-1866)

Amsterdam 27 november 1782 als zoon van Isaac Haakman en Helena Adriana Stijger en overleed te Rhenen op 27 september 1866 op het adres No. 216 (het Hoge Huis). Hij handelde aanvankelijk te Amsterdam in drogerijen, maar deed zijn zaak van de hand en vestigde zich te Rhenen. Hij trouwde te Amsterdam op 6 januari 1831als weduwnaar van Maria Henrietta Schut met Hermina Elisabeth Ploos van Amstel, geboren te Amsterdam 19 oktober 1790, overleden te Rhenen 1 februari 1848, begraven te Amsterdam 6 februari 1848; zij was een dochter van Jacobus Johannes Ploos van Amstel en Catharina Cramer (1765-1823).
Het Hoge Huis was in 1844 verkocht aan Everardus Doesburgh, koopman en leerlooier te Rhenen, geb. Tiel 23 mei 1778, overleden te Rhenen 24 november 1852; deze trouwde op 5 juni 1804 met Diderica van den Bergh, geboren Rhenen 5 juni 1780, overleden Rhenen 22 februari 1848, dochter van Gerrit Roelof van den Bergh en Margrieta Buddingh. Zij hadden een zoon Gerrit Roelof van den Bergh van Doesburgh (1807-1887), die probeerde zich een dubbelnaam aan te meten. Dit gebeurde in die tijd wel vaker bij welgestelde families. Zo trouwde te Rhenen op 17 juli 1851 een dochter Adriana van Doesburgh, geboren te Rhenen 2 februari 1817, overleden Bennekom 6 maart 1890 met Cornelis Hendrik van den Bergh Taats, geboren te Amersfoort 26 juni 1818, overleden Amersfoort 13 februari 1855 als zoon van Jacobus van den Bergh Taats en Maria Cornelia Hooghwinkel.
omstreeks 1900 kocht een Lucas van Wijngaarden (1846-1917), uit Krimpen aan de Lek afkomstig, het

Links het brievenhoofd van de tapijtfabriek van Van Wijngaarden anno 1911, rechts een close-up van het kantoor van de tapijtfabriek, circa 1900 met vermoedelijk daarop J.R. en A.H. van Wijngaarden
(collectie Ad de Jong en fotocollectie H.P. Deys)

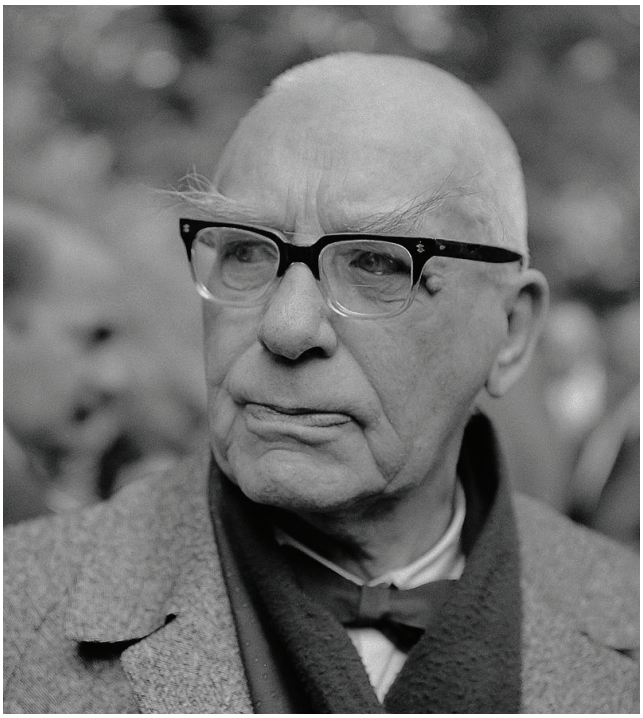
Een blik in de Weverstraat, van oost naar west, geheel rechts het Hoge Huis, later kantoor van de tapijt fabriek van Van Wijngaarden;
*(*fotocollecte H.P. Deys)

De Kamperfoeliesteeg, die tussen de Visserstraat en de Weverstraat lag.
Op de achtergrond het kantoor van de tapijtfabriek
(fotocollecte H.P. Deys)

huis om er een kantoor van zijn tapijtenfabricage bedrijf in te vestigen. In de tuin bij het huis werd vervolgens een tapijtenfabriek met de naam De Volharding gebouwd. Op 17 mei 1870 richtten de heren Lucas van Wijngaarden en Jan van der Graaff een vennootschap 'ter verkoping en fabricage van tapijten, matten, koedekken en aanverwante artikelen'. Het bedrijf heette 'L. van Wijngaarden- De Volharding' en wordt later omgedoopt tot 'L. van Wijngaarden en Zonen's Tapijten en Mattenfabriek'. Eén van zijn zonen, Adrianus Hubertinus van Wijngaarden, was getrouwd met de oudste zuster, Lucina Hilda, van kunstenaar en grafisch ontwerper Hildo Krop. Na het overlijden van Lucas werd hij samen met zijn broer Jacob eigenaar van de fabriek.
Op 13 mei 1940 werd de fabriek bij de slag om de Grebbeberg verwoest. De Van Wijngaardens wisten van aanpakken, want binnen een jaar was de fabriek reeds in 1941 herbouwd.
Voor de hal van de fabriek maakte Hildo Krop in 1950 een bronzen reliëf van de oprichter van de tapijtfabriek. Eerder had deze ook een ontwerp gemaakt van het logo van de fabriek dat op briefpapier en rekeningen werd afgedrukt. In 1941 maakte Krop ook al een reliëf voor deze fabriek.
In 1870 hadden de heren Lucas van Wijngaarden en Jan van der Graaff een vennootschap opgericht 'ter verkoping en fabricage van tapijten, matten, koedekken en aanverwante artikelen'. Het bedrijf heet 'L. van Wijngaarden – De Volharding', en werd later omgedoopt in 'L. van Wijngaarden & Zn's Tapijten- en Mattenfabriek'. En tenslotte heette het huidige bedrijf 'Cunera Vloerbedekking, Woningtextiel en Meubelen BV', kortweg Cunera.
Decennialang produceert Cunera cocos lopers, tapijten en matten.
Lucas van Wijngaarden was in 1848 geboren te Krimpen aan de Lek als zoon van Jacob van Wijngaarden en Cornelia Verhoeff; hij was op 17 december 1873 te Rhenen getrouwd met Cornelia de Kruijff, dochter van Adrianus de Kruijff en Huiberdina Liethof.

In de moeilijke jaren waarin de consument voor voornamelijk synthetische vloerbedekking kiest, blijft Cunera zich met succes sterk maken voor natuurlijke vloerbedekking. Halverwege de jaren 80 gaat de consument dankzij een toenemend milieubewustzijn steeds vaker over op de Cuneraproducten. Inmiddels levert Cunera zowel nationaal als internationaal een complete collectie kamerbreed, karpetten, lopers en matten onder de noemer Wonen op Natuur. De basismaterialen hiervoor zijn cocos, sisal, zeegras, papier,

Hildo Krop (1884-1970) in 1964; hij was kunstenaar, beeldhouwer en grafisch ontwerper; bronzen reliëf van de de oprichter van de tapijtfabriek in 1870

leder,wol en combinaties hiervan.
In 1995 ontving Cunera op haar 125e verjaardag een Koninklijke onderscheiding en wordt het predikaat 'bij Koninklijke beschikking hofleverancier' gevoerd. Het bedrijf, onder de naam 'Cunera Vloerbedekking Tapijthandel, bestaat nog steeds. Het bedrijf was later verhuisd naar een bedrijfsterrein bij de Vogelzang, naast de inmiddels verdwenen Zeepfabriek 'De Rhenus'. Cunera behaalde in mei 2020 de leeftijd van 150 jaar en kreeg wederom voor 25 jaar het predicaat Bij Koninklijke beschikking Hofleverancier. Tegenwoordig zijn André en Johan Toonen eigenaren van het bedrijf Cunera Vloerbedekking. Hun vader had het bedrijf ooit overgenomen van de familie Van Wijngaarden.
Zoals gezegd is de fabriek op de hoek Koningstraat/Weverstraat nagenoeg helemaal verwoest bij de bombardementen in de meidagen van 1940; alleen het kantoorgebouw aan de noordkant heeft de bombardementen overleefd. In 1934 was de onderwijzer H. van der Schaaf te Haarlem gestart met een kruidenfabriek, Lumen Naturae genaamd. In 1951 verplaatste hij de activiteiten naar dit kantoorgebouw van de vroegere tapijtfabriek in Rhenen. Toen later deze kruidenfabriek naar elders verhuisde, kwam het gebouw leeg te staan, waarna het in het jaar 2000 verbouwd werd tot drie appartementswoningen.

De in 1941 gereedgekomen nieuwe tapijtfabriek van L. van Wijngaarden aan de Vogelenzang (fotocollectie H.P. Deys)

Luchtfoto en foto vanaf de Cuneratoren van de tapijtfabriek van L. van Wijngaarden, vóór en na de bombardementen in de meidagen 1940 (fotocollectie H.P. Deys)

Schoorsteen van de tapijtfabriek met daarop de tekst L v W & Zn 1941, gezien vanaf het terrein van de zeepfabriek Rhenus (foto Ad de Jong)

Wederopbouw woningen in de Weverstraat op de plek waar ooit het Hoge Huis stond; situatie anno 2023

De kruidenfabriek aan de Van Deventerstraat verbouwd tot drie appartementen; situatie 2023

Bronnen o.a.

De gebruikelijke bronnen werden geraadpleegd: Rechterlijke archieven (Toegang 66), notariële archieven, kohieren van huisrentes, haardstedengelden, kerkrekeningen etc. Deze zijn in te zien in het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU) te Wijk bij Duurstede, waar ook het Oud Archief van de stad Rhenen is ondergebracht. De transcripties en excerpten van aktes vervaardigd door Herman Postema (zie website RAZU) en de databases aangelegd door Henk P. Deys (zie website HVOR onder collectie Deys).

Voor de geschiedenis van de tapijtenfabriek De Volharding, later Cunera Vloerbedekking, zie de artikelen over de geschiedenis van het bedrijf en de verlening van het predicaat Hofleverancier zie De Grebbekrant 18 mei 2020 en 8 juni 2021. Voorts:

J. Belonje, *Een oud woonhuis te Rhenen,* Maandblad Oud Utrecht 56 (12) 246 (1983).

Laurens Schoemaker m.m.v. Henk Deys, *Tegen de helling van de Heuvelrug – Rhenen in oude tekeningen 1600-1900,* Stichting Matrijs Utrecht (Rhenen 2007).

H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn –Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen*, Rhenen 1981.

H.P. Deys, *Gebroken Lente – Rhenen 1940/1945*, Rhenen 1980.

Henk Deys en Fred Vogelzang, *Monumenteninventarisatie Provincie Utrecht – RHENEN Geschiedenis en Arcitectuur,* Uitgeverij Kerckebosch BV – Zeist/SPOU- Utrecht 2010.

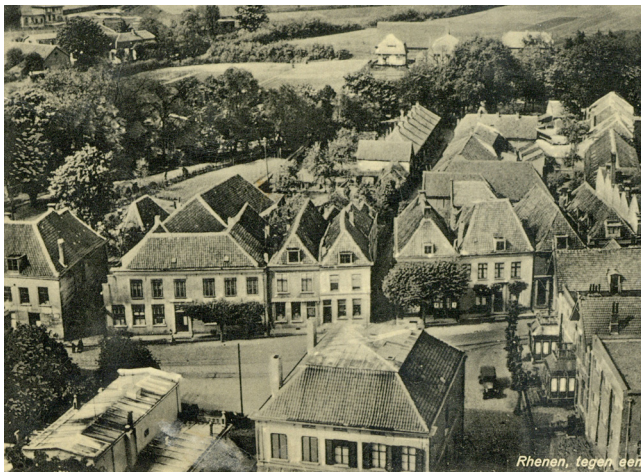
Familiewapens van heemraden van Nude en Achterbergse Hooilanden (Collectie Stadsmuseum te Rhenen).

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
De herberg St. Anthonis, later De Bock en Rhijnzicht geheten
- De families Buddingh en Van Heyst

Henk P. Deys †, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

In 2010 werd binnen de Historische Vereniging Rhenen en Omstreken (HVOR) de Werkgroep Genealogie opgericht die zich ten doel stelde genealogische informatie met betrekking van te Rhenen voorkomende geslachten te verzamelen en vragen te beantwoorden op genealogisch gebied. Het accent lag op de bewoning van de binnenstad; voor het buitengebied Elst en Remmerden en Achterberg zijn aparte werkgroepen opgericht. De resultaten van het onderzoek werden gepubliceerd in het tijdschrift Oud Rhenen onder de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners'. Op deze manier zijn er in de periode 2012-2017 diverse artikelen verschenen verluchtigd met afbeeldingen en heraldische informatie. Na 2017 is een nieuw tijdschrift Oud Rhenen gestart. Dit tijdschrift had een andere opzet, daarom is besloten de publicaties van de werkgroep digitaal beschikbaar te maken via de websites van de HVOR en het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU), met alle voordelen van dien.
Belangrijke bronnen voor het bewoningsonderzoek, ook voor de herberg St. Anthonis, later De Bock genaamd, - het onderwerp van dit artikel - zijn te raadplegen in het RAZU waar Ria van der Eerden-Vonk directeur archivaris was. Daarom leek een artikel over de herberg te passen in een Liber Amicorum voor haar dat in 2021 verscheen. Bovendien ligt er wat betreft de eigenaren en bewoners van de herberg een link naar de familie(s) Buddingh en de uit Wijk bij Duurstede afkomstige familie Van Heyst. Het archief van laatstgenoemde familie is overgebracht naar het RAZU en Ria van der Eerden heeft een deel van de inventarisatie gedaan. Wegens de nauwe band tussen de herberg en de families Buddingh en Van Heyst is in twee bijlagen apart aandacht aan deze families besteed.

Links: Het Hof te Rhenen een aquarel van Anthony Hoynck van Papendrecht uit 1917; links achter de lage leilindes de voormalige herberg St. Anthonis, later respectievelijk De Bock en Rhijnzigt geheten. Rechts: front aanzicht van deze herberg, het lichte gebouw rechts op de foto (fotocollectie Toine Maas te Rhenen).

Inleiding

Rhenen heeft vanwege de komst van de vele pelgrims in verband met de Cuneraverering veel herbergen en kroegen gekend. De Swaen, De Sleutel en St. Anthonis waren gelegen aan de Heerenstraet en zij behoorden samen met De Moriaen, St. Christoffel en De Koning van Denemarken tot de meest prominente herbergen. Over de St. Christoffel en De Koning van Denemarken is reeds gepubliceerd in Oud Rhenen; zie respectievelijk Oud Rhenen 2014 en 2017.

Kaartje van het westelijk gedeelte van de stad Rhenen met de ligging van de herbergen St. Anthonis, De Swaen en de Sleutel (kaart Maarten Slooves, Grave, in Oud Rhenen, Najaar 2019, p.14).

Vanaf de 16e eeuw stonden aan de noordzijde van de Lange Herenstraat, ten oosten naast de Hofsteeg, tegenover de plaats waar de Torenstraat - in de volksmond de Doodstraat - uitkomt op de Lange Herenstraat, drie huizen c.q. herbergen met dierennamen, te weten op de hoek naast de Hofsteeg De Oliphant, ten oosten ernaast St. Anthonis - vanaf de 17e eeuw De Bock genaamd - en daarnaast De Leeuw. De naam De Oliphant zou verband kunnen houden met de schuur die achter de huizen stond, met daarin een rosoliemolen (zie hierna). De herberg De Bock bespreken we in dit artikel en wat De Leeuw betreft, een Jacob de Leeuw wordt in 1594/1595 genoemd als herbergier in zowel De Leeuw als in St. Anthonis.

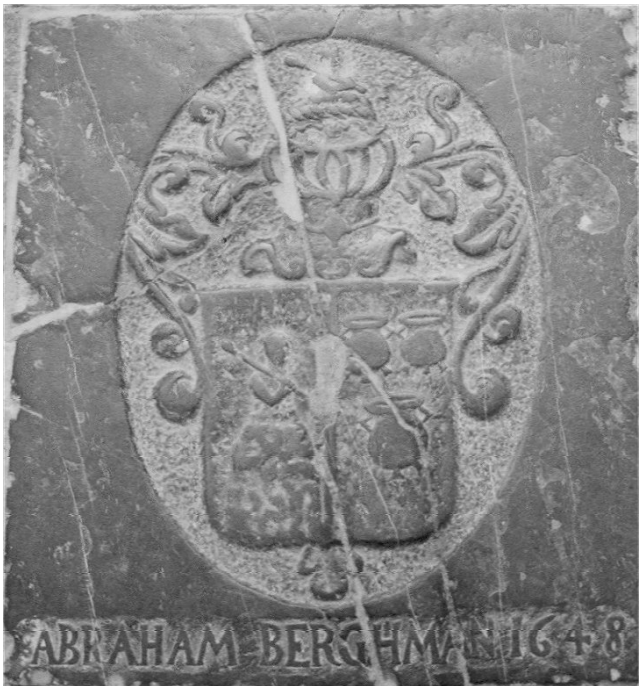
De herberg St. Anthonis in de 16e eeuw

De oudste vermelding van de naam St. Anthonis in verband met de herberg die we hebben kunnen vinden dateert uit de 16e eeuw: in 1547/1548 wordt een Thonis Rutgersz Buddingh te Rhenen genoemd als waard in St. Anthonis.[1] Vervolgens weten we dat:
-op 15 september 1549 Roelof Amelsz, gehuwd met Elisabeth, en Evert Gerritsz momber van de kinderen die Roelof verwekt heeft bij Hilligje Gerrit Woutersdr, aan Dirck Melisz en Elisabeth een huis en hofstede transporteren. Hierbij worden vijf oude brieven overgegeven: een van een huis en hofstede van 1507, de andere respectievelijk van 1515, 1524, 1525 en 1531. Het betreft hier waarschijnlijk de herberg St. Anthonis. Zo lezen we in een akte van 8 januari 1565 dat Elisabeth Dirck Lijsters, waardin in St. Anthonis te Rhenen schuldig blijft aan Bernt van Bijsel als man en voogd van Elisabeth Rolof Amelisdr 50 gulden wegens de koop van een huis waar zij in woont, genaamd St. Anthonis.
-1555: een transportakte meldt Dirck Melisz als eigenaar van St. Anthonis.
-1557: Dirck Melisz en Elisabeth wonen in St. Anthonis.
-5 november 1561: Elisabeth Dirck Melisz, 'weerdinne', is dan kennelijk weduwe (en geen dochter) van Dirck Melisz. Er is sprake van tenminste twee personen met de naam Dirck Melisz. In 1555 en 1557 wordt een Dirck Melisz genoemd als waard in St. Anthonis; deze was gehuwd met Elisabet Janna Melisdr. In 1579 wordt een Dirck Melisz (van Wageningen) burger van Rhenen (zie Stadsbestuur Toegang 152, Inv. No. 181). Elisabet heeft een broer Dirck Melisz. Op 27 juni 1594 wordt een Dirck Melisz genoemd als man van Jerephaes Dirck de Bruijnsdr. (Toegang 66, Inv. No. 393).
- In de periode 1584-1591 wordt een Dirck Melisz wordt genoemd als raad te Rhenen. Deze is waarschijnlijk dezelfde als degene die in 1604 genoemd wordt als weesmeester en in 1609 als schepen.
-13 december 1555 Tonis Amelsz, gehuwd met Jutgen Jan de Witsdr, transporteert aan Dirck Lijster een hofstede met toebehoren, daar oostwaarts Dirck Melisz, zuidwaarts de gemene straat, westwaarts de gemene steeg strekkende opwaarts naar de stadsmuur toe en noordwaarts Eerst van Ewijck naastgelegen zijn. Dezelfde dag stellen Evert Jansz en Job Amelsz zich borg voor Dirck Lijster voor de betaling aan Thonis Amelsz. Dirck bekent tevens 15 gulden schuldig te zijn aan Thonis Amelsz. (Een dochter van Dirck Lijster, Elisabeth Dirck Lijsters, was zoals we zagen waardin in St. Anthonis in 1565.)
-In de kerkrekeningen van 1571-1574 staat vermeld dat Lijs Melisdr een huis genaamd in St. Thoenis of Sint Anthonis in bezit heeft. Er moet aan de kerk een jaarlijkse 'uijtgang' (huisrente) betaald worden van 3 gulden en 2 stuivers. Lijs Melisdr is mogelijk een zuster en erfgenaam van Dirck Melisz.
-Cornelis Adriaensz wordt genoemd als waard in St. Anthonis in de periode 1572-1584. Na hem is Thonis Cornelisz waard in St. Anthonis in de

1) Leden van de familie(s) Budding komen we nadrukkelijk tegen als waard van St. Anthonis. In een bijlage is extra aandacht besteed aan deze familie(s).

periode 1585-1589.
-In de kerkrekeningen worden na Lijs Melis achtereenvolgend genoemd als eigenaar van St. Anthonis: Andries van Rhijn en Cornelis Thonisz (1578), Cornelis Adriaensz - gestorven aan toverij - en Aert Thonisz (1578-1584) en Thonis Cornelisz Buddingh (1585-1591). Laatstgenoemde was vermoedelijk een zoon van Cornelis Thonisz Buddingh en wordt in 1588 genoemd als waard in St. Anthonis en in 1590 als kerkmeester.
Een zoon van Thonis Cornelisz Buddingh, Cornelis Thonisz Buddingh, was gehuwd met Anna Tonisdr. Zij hadden weer een zoon Anthonis die samen met zijn moeder in 1595 eigenaar is van St. Anthonis. Na Anthonis Cornelisz Buddingh, in de periode 1596-1602, wordt Jacob de Leeuw genoemd als waard in St. Anthonis. Hij wordt een 'naesaet' van Anthonis Cornelisz Buddinck of Buddingh genoemd en was daarvóór eigenaar van het er oostelijk naast gelegen huis De Leeuw. In de kerkrekeningen van 1601/1602 lezen we dat de vrouw van Jacob de Leeuw in de kerk begraven was.
Uit de 16e eeuw is ten slotte nog bekend:
-Op 30 december 1584 transporteren bovengenoemde Jan Adriaensz, erfgenaam van Cornelis Adriaensz en gehuwd met Marrigje Willemse, aan Marrichje Michielsdr, weduwe van Cornelis Adriaensz, de helft van een huis daer St. Anthonis uithangt en de helft van een schuur daarachter gelegen, gekomen van Anthonis Pelgrumsz Schram, mitsgaders al het goed daarin en op hun aangeërfd door dode van Cornelis Adriaensz hun broer. Oostwaarts is hiernaast gelegen het huis van Hendrick Jacobsz, schipper, en westwaarts genoemde Anthonis Schram.

De herberg in de 17e en 18e eeuw
Op 28 april 1603 dragen Hendrik Woutersz, gehuwd met Marie Cornelisdr, Dirck Koeven, gehuwd met Margrieta Cornelisdr, en Cornelis van Beeck gehuwd met Christina Cornelisdr, aan Anna Tonisdr, weduwe van Cornelis Thonisz Budding, hun comparanten gewezen vader, op hun portie in het halve huis, hof en hofstede genaamd St. Anthonis te Rhenen, hun door dode van Anthonis Cornelisz, hun broer, aanbestorven. We zien dus dat leden van de familie Budding(h) ook voorkomen onder patroniem.
In de periode 1603-1608 wordt Willem Gerritsz Bock genoemd als waard in de herberg St. Anthonis. Hij was een zoon van Mr. Gerrit Bock, de organist in de Cunerakerk, en gehuwd met Jannichgen Jansdochter, die in 1608 wordt genoemd als zijn

Grafsteen van Abraham Berchman in de Cunerakerk, een gedeeld wapen, de uit een berg opkomende wildeman met knots over de schouder en het wapen van zijn vrouw Meken Verweij, de drie kookpotten.

weduwe. De naam van de herberg veranderde deze tijd in de De Bock en het eigendom ging in 1618 van de erfgenamen Bock over op Jacob Verweij, die gehuwd was met Neeltge Gerritsdr Bock. In 1654 wordt zij genoemd als weduwe van Jacob Verweij; zij bezit de helft van de huysinge De Bock waarop een hypotheek wordt afgesloten. Hier blijken dan predikant Abraham Berchman en zijn vrouw Meken Verweij te wonen. Een grafsteen van Abraham Berchman bevindt zich in de Cunerakerk. De grafsteen toont de familiewapens van het echtpaar: een uit een berg opkomende wildeman met knots over de schouder gedragen en het bekende Verweij wapen, de drie kookpotten (zie afbeelding).
De familie Verweij bezat tevens in een schuur achter de herberg een (ros)oliemolen, ook genoemd De Bock. Voor deze schuur moesten jaarlijks 12 stuivers als huisrente worden afgedragen aan de kerk.[2] De

2) In de kerkrekeningen komen we onder andere Willem Beyer (1571/1572) en Jan van Harn (1572-1574) tegen als eigenaren van de schuur met de rosmolen. De schuur, genaempt Olijmolen of de Bock komt in handen van Aelbert Huijgensz Verweij (o.a. in de periode 1578-1602). Aelbert Verweij was gerichtsbode van de Marsche in 1578 en in 1592 procureur van de stad; hij was toen 54 jaar. Een kleinzoon van hem, Willem Jacobsz Verweij, ondertrouwt Rhenen (geref.) 26 mei 1639 met Lijsbeth Cornelisdr Buddingh, weduwe van Jan Jansz van Lockerberch. Willem hertrouwt (ondertrouw Rhenen (geref.)16 sept. 1666) als weduwnaar van Lijsbeth Cornelisdr Buddingh met Berentje Jansdr van Rijckerswoert.

Foto van een rosoliemolen met een'virtueel' paard te bezichtigen in het Openluchtmuseum te Arnhem (foto: Openluchtmuseum)

kerkrekeningen melden dat Willem Verweij van 1658 tot 1666 de eigenaar is van zowel de huysinge Den Bock als de schuur erachter.
Van 1667 tot 1694 is Jan van Brenck (of Brinck) eigenaar van den huysinge Den Bock of 'daer den Bock wt (uit) hangt' en de schuur erachter.[3] De huisrente die in de periode 1677-1694 jaarlijks aan de kerk betaald moest worden afgedragen blijkt bij 't Vrouwengilt terecht te komen. Jan van Brenck behoorde tot een brouwersfamilie. Zo is er in de Cunerakerk een grafsteen van Cornelis Jansz van Brinck, brouwer.[4] Op deze zerk staan zijn familiewapen, drie lelies en het jaartal 1648.[5]
Genoemde Jan van Brenck komen we in het haardstedengeld register van 1665 tegen met een huis met vier haardsteden, waarvoor jaarlijks 8 gulden haardstedengeld, een gewestelijke belasting, moest worden betaald. Ter vergelijking, herberg De Koning van Denemarken had in 1665 twaalf haardsteden. Als het huis met vier haardsteden de herberg De Bock betreft, dan zal men bij overnachtingen op slaapzalen gelegen hebben. Dat er wel degelijk overnacht werd, althans in de 16e eeuw, blijkt uit het feit dat de waard van St. Anthonis in 1580 een boete kreeg opgelegd door schout Laurens van Nijhoff, omdat hij zijn nachtgasten niet gemeld had.

In Nederland bevinden zich nog twee werkende rosoliemolens, in het Openlucht Museum in Arnhem en in het Openlucht Museum Erve Kots in Lievelde. Deze worden echter niet door een paard maar diervriendelijk machinaal aangedreven. Rosoliemolens werden voornamelijk gebruikt voor het winnen van plantaardige olie uit lijnzaad en uit koolzaad. Na het pletten van de zaden werd na lichte verwarming de geplette massa in wollen zakken gedaan en tussen ingekerfde planken opgesloten en werd de olie eruit 'geslagen' door een wig ernaast te slaan met een soort heiblok. De olie liep er dan onderuit. Als de olie er grotendeels uitgeperst is, ontstaat een lijnkoek, die als veevoer dient. Door deze vorm van persen kon het paard in beweging blijven en was het persen minder belastend voor het dier; alleen de rollende pletstenen moesten in beweging blijven. Het heiblok hoefde alleen maar telkens opgetild te worden. Ook in grutterijen werden rosmolens ingezet. Hier werden de zaden tot meel gemalen zoals met boekweit; het meel daarvan was de grondstof voor bijvoorbeeld pannenkoeken.

Op 7 december 1693 werd de Bock publiek verkocht en de herberg kwam in handen van het Agnietenconvent. Dit klooster was met de Reformatie opgehouden te bestaan en het klooster

3) Jan Cornelisz van Brinck (Brenck) ondertrouwt te Rhenen (geref.) 30 nov. 1662 met Maria Jacobs van den Bergh.

4) Cornelis Jansz van Brenck (Brinck) ondertrouwt te Rhenen (geref.) op 27 nov.1636 met Merritjen Jansdr van Lockerberch. Als haar weduwnaar ondertrouwt hij te Rhenen (geref.) op 30 dec.1643 met Barbara Jansdr Verhell, dochter van de waard van de herberg De Sleutel, en voorts trouwt hij te Rhenen (geref.) op 6 aug. 1648, als weduwnaar van Barbara Jansdr, met Neeltjen Claasdr Mol. We komen de naam Lockerberch ook tegen bij de Buddinghs. Bovendien ondertrouwt te Rhenen (geref.) 31 maart 1661 een Jan Jansz van Lockerbergh met de te Amerongen wonende Jannighje Verweij. Allemaal huwelijken in kringen van herbergiers en brouwers lijkt het.

5) Dat jaartal stond op meerdere graven. Ooit is er daarom gedacht dat 1648 een pestjaar was met vele doden, echter naar alle waarschijnlijkheid werden er in dit jaar veel nieuwe familiegraven vrijgegeven.

Grafsteen van Cornelis Jansz van Brinck in de Cunerakerk te Rhenen met het familiewapen, drie lelies.

Hendrik van Ommeren, heemraad en raad van de stad Rhenen in 1794.

als gebouw bestond toen niet meer; de bezittingen van het klooster werden beheerd door een rentmeester. In de periode 1694-1757 betaalde het Agnietenconvent jaarlijks de huisrente van zowel de herberg en de schuur erachter. De herberg werd verhuurd, in de periode 1720-1739 aan schepen Jan van Ommeren, in 1739-1750 aan Jan Tol en daarna aan Jan Coopman.

Op 2 juni 1757 transporteerde Christejaan Sanderson, rentmeester van het kapittel van St Marie, daartoe geautoriseerd door de Staten van Utrecht, ten behoeve van Hendrik van Ommeren, deurwaarder van de stad Rhenen, en Elisabeth van Ommeren (Buddingh?), zijn echtgenote, de 'huijsinge en herberge genaamt de Bock'; de belendingen zijn: oostwaarts en noordwaarts Arris van Leeuwen,[6] westwaarts Anthonij van Uijen en zuidwaarts de Heerestraat.[7] Er is nog steeds sprake van een huisrente van 3 gulden en 12 stuivers die jaarlijks aan de kerk betaald moet worden.
De Bock werd verhuurd aan Johannis van Vastrick, die er met zijn vrouw naast woonde; hij was tevens eigenaar van het veerhuis bij het oude veer ten westen van de stad.[8] In de periode 1757-1768 wordt deurwaarder Hendrik van Ommeren genoemd als eigenaar en Johannis van Vastrick als gebruiker. In de periode 1770-1791 wordt de weduwe van Hendrik van Ommeren genoemd als eigenaar en Johannis van Vastrick gebruiker. Daarna vanaf circa 1783 diens weduwe Neeltje de Kat als gebruiker. Vanaf circa 1793-1801 worden raad en substituut schout Hendrik van Ommeren, waarschijnlijk een zoon van eerder genoemde naamgenoot, samen met Hendrina van Ommeren genoemd als eigenaren en de weduwe Vastrick is gebruiker; zij bleef gebruiker totdat De Bock verkocht werd.

Hendrik van Ommeren staat genoemd als Raad der Stad Rhenen en als Heemraad in 1794 met zijn familiewapen afgebeeld op een wapenkaart (Stadsmuseum Rhenen) van de Heeren Dijkgraaf en Heemraaden van de Rhenense Nude en Achterbergse Hooilanden. Op 23 mei 1801 transporteerde Hendrik van Ommeren, oud raad en burgemeester, ten behoeve van Jan Frederik Elders en Johanna IJda van Tuijl een huizinge en herberge genaamd den Bok, belend aan de ene zijde mevrouw de weduwe Metz en aan de andere zijde Juffr. Hendrina van Ommeren. De jaarlijkse huisrente aan de kerk was nog aan het onroerend goed verbonden.

6) Arris van Leeuwen verkoopt zijn huis ten oosten naast de Bock gelegen, ooit De Leeuw geheten, aan Johannis van Vastrik en Neeltje de Kat. Op 27 augustus 1739 wordt het huis ten westen van de Bock, ooit De Oliphant geheten, gelegen op de hoek van de Hofsteeg, publiek geveild.
7) Hendrik van Ommeren, gedoopt Rhenen (geref.) 29 dec. 1709, begraven Rhenen 24 dec. 1768, deurwaarder en keurmeester, zoon van Dirk van Ommeren en Woutertje Albertsdr van Dolder, trouwt Rhenen (geref.) 20 febr. 1735 Elisabeth (Lijsbet) Buddingh, gedoopt Rhenen (geref.) 31 aug. 1712, begraven Rhenen 15 okt. 1791, dochter van Rutger Buddingh en Grietje van Helden.
8) Voor mijn publicatie over dit veerhuis zie Oud Rhenen 1984, Nr. 3.

Foto van Het Hof genomen vanaf de zaal Altena op een marktdag in 1901. Rechts een foto van vóór de oorlog genomen vanaf de Cuneratoren richting het noorden; tegenover waar de Doodstraat uitkomt op Het Hof de voormalige herberg De Bok, later Rhijnzicht (fotocollecties H.P. Deys en T. Maas).

Eigenaren en bewoners na 1800

De naam van de herberg is omstreeks 1830 veranderd in 'Rhijnzicht'. Dit was een toepasselijke naam omdat je toen vanuit de herberg in zuidwestelijke richting, schuin over het Hof kijkend de Rijn kon zien. Herbergier was in 1830 Jan van Lent. Hij was uit Utrecht afkomstig en was gehuwd met Johanna Lodowina Sarto;[9] het gezin was Rooms Katholiek. Van Lent pachtte de herberg Rhijnzicht, van de erven Elders.

Het pand van de herberg, ooit huis No. 20, Kad. F287, later Heerestraat 3 en na de oorlog Frederik van de Paltshof 15 werd in 1844 gekocht door Jan Hendrik Stevenaar uit Amsterdam en daarna door de bierbrouwer mr. Matheus Hengelaar en zijn vrouw Anna Craandijk. Barend en Evert van Ommen, kuipers, kochten het pand in 1864 en in 1888 ging het pand over op B.A. Beekman, een graanhandelaar. Deze deed zijn bezit in 1899 over aan de gezusters Scheffers, modisten, die het in 1923 verkochten aan Gijs van Boeijen, die het pand tenslotte verkocht aan de uit Wijk bij Duurstede afkomstige bankdirecteur mr. Carel Lodewijk van Heyst (zie bijlage 2).

Er is een fraaie foto genomen op een marktdag in 1901, gefotografeerd vanaf de bovenzaal van Altena, kijkend op het Hof. Hierop zien we een deel van de herberg, naast het pand met de bomen (vroeger de Oliphant geheten) en hondenkar ervoor.

Mr. Carel Lodewijk van Heyst kreeg in 1930 vergunning voor het slopen van het bestaande pand om er een nieuw bankgebouw voor in de plaats te zetten. Omdat men in die jaren dacht

Foto tijdens de bouw van de kluis van de bank en rechts een foto van het gebouw in 2010 (fotocoll. H.P. Deys).

9) Johanna Lodowina, overleden op 20 juni 1848, was een dochter van Antonius Sarto en Stephani Reule.

aan een verbreding van de Heerenstraat (tijdens de wederopbouw na WO2 werd dit gedeelte herdoopt in Frederik van de Paltshof), werd bepaald dat de nieuwbouw een eind binnen de oude rooilijn moest plaatsvinden.
In het nieuwe bankgebouw - het adres was toen nog Heerenstraat 3 - werd de Van Hobokenbank gevestigd. Het nieuwe adres werd later Frederik van de Paltshof 15. Een bekende naoorlogse directeur van de Van Hobokenbank was Jan Hovestad. Merkwaardig is, dat Van Heyst tot 1948 eigenaar van het bankpand is gebleven totdat hij het aan de firma. A. van Hoboken & Co verkocht met als firmant Jan Hoijte van Hoboken jr.
De latere eigenaren en bewoners zijn niet onderzocht. Wel is bekend dat zich in 2010 in het gebouw al jaren het kantoor van de Nederlandse
Vereniging tot bevordering van de Zondagsrust en Zondagsheiliging bevond.

Architectuur
Over de architectuur van het nieuwe bankgebouw kan het volgende gezegd worden. Architect van het bankgebouw was A.A. van Ommen. Het is een iets terug gelegen gebouw uit gele en rode machinale baksteen met een plat dak met een pannen dakrand. In de voorgevel bevinden zich links vier tweeruitenvensters en rechts een ingang met een dubbele glasdeur, voorzien van siersmeed-ijzeren roeden. Boven de deurpartij is een vlak van siermetselwerk. Het onderste, ongeveer 1/3 deel van de gevel, is tot aan het venster uitgevoerd in een donkerder soort baksteen. De originele vlaggenmast, die vroeger in het oorspronkelijke siersmeedwerk aan de muur bevestigd was, is verwijderd. Dit pand is een van de weinige in de Tweede Wereldoorlog niet verwoeste panden in de binnenstad van Rhenen.

Bijlage 1. De familie(s) Budding, Buddingh en Buddingh' en hun wapens

Wapenbord van de leden van de Vroedschap te Rhenen , met vier keer het schaarwapen Buddingh
(Oude Raadhuis te Rhenen).

De nauwe relatie tussen de herberg St. Anthonis en de familie(s) Budding(h) in de 16e en 17e eeuw vraagt om meer informatie over de familie(s) Budding(h). Ongeveer 25-30 jaar geleden verschenen er in de regionale historische tijdschriften diverse publicaties over de familie(s) Budding, Buddingh en Buddingh' (met apostrof dus) die reeds vanaf de Middeleeuwen voorkomen in zuidoost Utrecht (Veenendaal en Rhenen) en de Betuwe. In de late middeleeuwen komen we ze tegen in Hanzesteden langs de grote rivieren, zoals Dantzi(Gdansk), Deventer en Kampen. De families zijn naar alle waarschijnlijkheid afkomstig uit Noordwest Duitsland, waar de familienaam reeds eeuwenlang wordt aangetroffen, met name in het Lippe-Wezer gebied. Zo was één van de oudst bekende Buddingh's in de Betuwe, Rutger Gerritsz Buddingh, midden 15e
eeuw uit Wezel afkomstig. De naam 'Rutger' komen we veel tegen bij de Rhenense en Betuwse takken (of stammen) van de familie Budding(h). Een Rutger Hubertsz Buddingh komt in de Betuwe voor circa 1515.
De laatmiddeleeuwse Budding(h)'s waren veelal schippers of handelslieden. Dit verklaart waarom we de naam veel tegenkomen in dorpen en steden gelegen aan Nederlandse en Duitse rivieren, met name ook in de genoemde Hanzesteden. Zo werd in 1434 Hermann Buddinghe burger van Dantzig. Hij trouwde daar in 1431 Katharina, dochter van Bele Eeklinghoven (Eklinhof).
In de 16e en 17e eeuw komen we de Budding(h)'s veel tegen als samoreusschippers in het Utrechtse en in de veengebieden, zoals Schermer bij Alkmaar, Nijkerk en de Rhenense Venen (Veenendaal). Het is niet uitgesloten dat de Buddingh's tot de eerste bewoners en stichters van Veenendaal behoren.
In recentere tijden vinden we de Buddingh's voornamelijk langs de grote rivieren en zij bekleedden daar veelal belangrijke functies en beroepen, zoals het schoutambt, kerkmeesterschap (Cunerakerk) of ze waren herbergier.

Enkele genealogische en biografische gegevens van de familie(s) Budding in Rhenen

Te Rhenen kwamen grofweg twee takken (of stammen) van de familie(s) Budding(h) voor. Bij de eerste tak komen we in de 16e eeuw de voornamen Anthonie (Thonis) en Cornelis veel tegen. Hiertoe hoorden in de 16e eeuw de herbergiers van St. Anthonis. Uit deze tak stammen de meeste te Veenendaal voorkomende Budding(h)s.
In Rhenen kennen we Cornelis Thonisz Buddingh, gehuwd met Anna Tonisdochter. Hij was blijkens

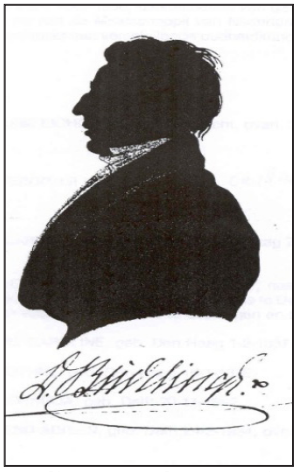
Grafstenen met het wapen Buddingh, de schuin geplaatste droogscheerdersschaar, in de Cunerakerk te Rhenen.

zijn grafsteen overleden op den lesten dach Mertius anno 1593; hij was onder meer raad in de periode 1585-1589 en burgemeester in 1590. Hij wordt in 1590 ook genoemd als gasthuismeester en in 1591 als raad te Rhenen. Hij en zijn erfgenamen komen we ook tegen bij het huis Baelioenesteijn of Bil(l) ionesteijn, bij St. Christoffel gelegen, in de Rhenense binnenstad in de periode 1588-1607; hierover is gepubliceerd in Oud Rhenen.
Cornelis Thonisz Budding en Anna Tonisdr hadden een zoon Anthonis Cornelisz Buddingh en drie dochters: Margriet, Christina en Alidt. Laatst genoemden hadden een aandeel in de erfenis van hun broer Anthonis Cornelisz Buddingh, die met zijn moeder, de waardin Anna Tonisdr, eigenaar was van St. Anthonis tot 1595.
Een tweede tak (stam) Budding was uit Opheusden afkomstig, waar ze reeds in 1450 worden genoemd en waar de voornamen Huibert en Rutger veel voorkomen. Zo kennen we Thonis Huibersz Buddinck, overleden 23 november 1623, een zoon

van Hubert Hendriksz Budding. Thonis kreeg een uitgebreid nageslacht. Zijn grafzerk bevindt zich in de kerk van Opheusden (zie hieronder).
In de Cunerakerk te Rhenen heeft zich anno 1625 een raam bevonden met de familiewapens van Willem Huybertsz Buddingh (schaarwapen; zie hieronder) en zijn echtgenote Neleken Lijsters (wapen drie hamers). Hij is vermoedelijk dezelfde Buddingh die rond 1611 en 1625 te Kesteren en Opheusden genoemd wordt. Voorts wordt hij te Rhenen genoemd in 1621, 1624 en 1641. Hij huwde in tweede echt met de uit Opheusden afkomstige Geusken Geurtsdr Hey.
Tot de Betuwse tak behoort ook de bekende predikant van de 'Afscheiding in 1834', ds. Huibert Jacobus Jacobus Budding (1810-1870), wiens voorouders de enkelvoudige schaar als familiewapen voerden (zie hieronder). Hij was op 19 januari 1810 geboren als zoon van Willem Budding en Susanna Antonia Sandbrink. Vader Willem Budding (1774-1855) was een welgestelde bierbrouwer, raadslid en ook wethouder te Rhenen. De brouwerij bevond zich bij de Rijnpoort, op de hoek van de Visserstraat.
Ten slotte kwamen we in verband met de oliemolen De Bock een Lijsbeth Cornelisdr Budding tegen die trouwde eerst met Jan Jansz van Lockerberch en tweede (1639) met Willem Jacobsz Verweij.

De droogscheerdersschaar als wapensymbool bij de familie(s) Budding(h)

Hoewel niet altijd een familierelatie tussen de in de literatuur beschreven families kon worden vastgesteld, voerden deze families wel allen als familiewapen de schuingeplaatste droogscheerdersschaar. De droogscheerdersschaar werd gebruikt door lakenbereiders (droogscheerders), bestaande uit twee verend aan elkaar verbonden bladen, met afgehakte punten. Dit laatste ter onderscheiding van de erop lijkende schapenscheerdersschaar.
In 1863 en 1872 publiceerde de letterkundige D. Buddingh' over de oorsprong van het geslacht Budding(h) en de schaar als wapensymbool (wapenstuk) met tevens een alfabetisch overzicht van ruim 200 families, w.o. de families van Hattem en van Maurik, die de droogscheerders- of schapenscheerdersschaar als wapenfiguur in hun familiewapens voeren. Hoewel er een groot vraagteken geplaatst kan worden bij veel van zijn stellingen wordt een redelijk overzicht gegeven van de verschillende takken (stammen) van families met de naam Budding(h) zoals die voornamelijk in Zuidoost Utrecht en de Betuwe voorkomen.
Het meest voorkomend bij de familie(s) Budding(h) is in goud een schuingeplaatste rode droogscheerdersschaar. Maar in de Betuwe voerde een familie Buddingh' (met apostrof) als wapen in blauw drie gouden schuingeplaatste (2 en 1) droogscheerdersscharen. Beide typen wapens worden in de publicaties van D. Buddingh' beschreven. De volledige wapenbeschrijvingen luiden:

Silhouet van letterkundige D. Buddingh´ (collectie RKD).

Budding(h): In goud een rode droogscheerdersschaar, (veelal) schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: de rode schaar uit het schild geplaatst tussen een zilveren vlucht en goudrode wrong. Dekkleden: rood en goud.

Buddingh': In blauw drie (2 en 1) droogscheerdersscharen van goud, schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: tussen een rode vlucht een gouden schaar uit het schild. Dekkleden: goud en blauw.
De apostrof achter de naam raakte in de 19e eeuw in gebruik bij een deel van de familie te Driel en Elst in de Betuwe. Tot deze familie

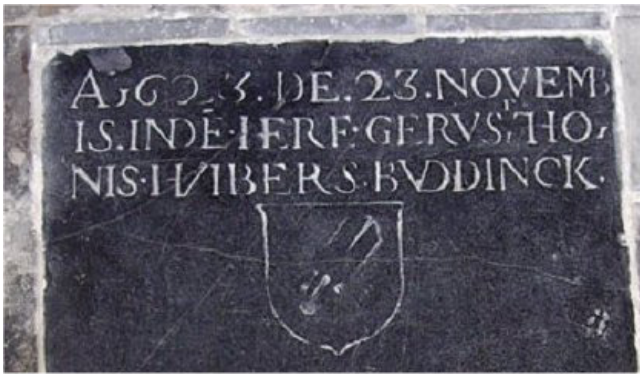
Zegel en wapen van Rutger Buddingh secretaris van het gerecht te Rhenen en vanaf 1780 van het heemraadschap van de Nude en de Achterbergse Hooilanden.

behoren de genoemde letterkundige D. Buddingh' (1800-1874) en de latere Dordtse schrijver/dichter Cornelis (Kees) Buddingh' (1918-1985)
In de Cunerakerk bevinden zich grafstenen van de hierboven genoemde Cornelis Thonisz Budding (1593) en van Evert Buddingh (1649), zoon van Willem Huybertsz Buddingh, met eveneens de schuingeplaatste schaar als wapensymbool, de eerste tevens met de schaar als helmteken. Op de grafzerk staat het ruitwapen afgebeeld van Anna Tonisdr, vrouw van Cornelis Thonisz Budding, we zien een schuinkruis. In Rhenen komen we in die tijd twee families tegen die een schuinkruis als familiewapen voerden, te weten de families Ruijsch en Grootvelt. Misschien hoorde Anna Thonisdr tot de familie Van Grootvelt die te Rhenen en in de Betuwe in goud een rood schuinkruis als familiewapen voerde.[10]

Interieur van de Cunerakerk in Rhenen in 1644 getekend door Pieter Saenredam met aan een pilaar een gedenkbord met een gedeeld wapen, een kruis en een droogscheerdersschaar (collectie Rijksprentenkabinet te Amsterdam).

In 1644 maakte Pieter Saenredam een fraaie tekening, deels in kleur (geel/rood), van het interieur van de Cunerakerk. Interessant is dat aan een van de pilaren een ruitvormig gedenk- of rouwbord is opgehangen, waarop een gedeeld wapen is te zien.

Grafsteen met de schuingeplaatste droogscheerdersschaar van Thonis Huibersz Buddinck in de kerk van Opheusden (foto: Folkert Schuurman).

Het wapen is (heraldisch) rechts in wit (zilver) een zwart kruis en links in geel (goud) een schuin geplaatste rode droogscheerdersschaar. Leden van de Ridderlijke Duitsche Orde (RDO) voerden vaak rechts het ordewapen, een zwart kruis, en links het familiewapen. Mij zijn echter geen Buddinghs bekend die tot de RDO behoorden. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier een fictief wapen, geïnspireerd door de grafzerk van Cornelis Thonisz Budding, die Saenredam ongetwijfeld gezien moet hebben toen hij in de Cunerakerk vertoefde.
Carel Lodewijk van Heyst, die in 1930 vergunning kreeg om het pand van de herberg Rhijnzicht te slopen en daar een bankgebouw te bouwen, behoort tot een tak van de familie die uit Rotterdam naar Wijk bij Duurstede is vertrokken.[11] De familie Van Heyst was aangetrouwd aan de familie Van Hoboken. Zo was een broer van Carel Lodewijk, August Floris Charles André van Heyst (1887-1962), geboren te Wijk bij Duurstede, zoon van Henricus Jacobus van Heyst en Caroline Louise van Styrum, gehuwd met Catharina Elisabeth van Hoboken (1901-1993).[12] A.F.C.A. van Heyst was procurator en deelgenoot in

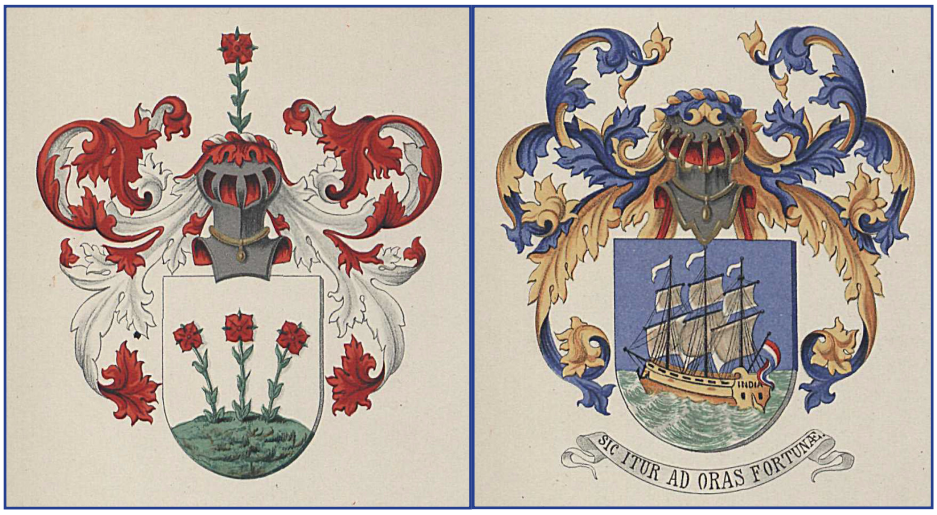
10 Hoe de geschiedkundige Arnoldus Buchel in juni 1639 naar Amersfoort, Rhenen en Lienden reisde om te informeren naar het geslacht Van Grootvelt, zie Buchel's *Diarium* in het artikel van Nico Plomp in het Jaarboek CBG 1993.

11 C.L. van Heyst, geboren te Wijk bij Duurstede 18 juli 1890, overleden 23 januari 1977, huwde op 22 juni 1920 te Rotterdam met Adamina Petronella Geertruida Agnes van Peski, geboren te Rotterdam 14 december 1891, overleden Leiden 7 april 1981, dochter van Willem Frederik Hendrik van Peski en Adriana Hendrika Paulina Graevestein van Heyst. Dit huwelijk werd 13 december 1940 ontbonden.

12 Zij was geboren te Rotterdam en dochter van Jacobus van Hoboken en Henriette Veder.

Bijlage 2. Familie van Heyst

de firma A. van Hoboken Co. te Rotterdam (1901-1993); later was hij tevens regent van het Ewoud en Elisabeth Gasthuis te Wijk bij Duurstede.
De directeur van de Hobokenbank, de genoemde mr. Carel Lodewijk van Heyst, had voor zichzelf reeds in 1926 een grote witte villa laten bouwen op het hoogste punt van de Utrechtsestraatweg (nr. 98), het Witte Huis genaamd. Door echtscheiding was hij gedwongen het pand van de hand te doen. In 1940 werd dit landhuis bewoond door de kapitein-luitenant ter zee Dik Hetterschij (1891-1948) en zijn echtgenote Justine Schermer, die het landhuis in 1942 kochten. Zij was eerder getrouwd geweest met de beroemde marineofficier Karel Doorman, commandant tijdens de Slag in de Javazee in 1942. Op 3 oktober 1944 werd het huis in de middag gevorderd door een Duitse arts, met de mededeling dat de familie vóór 18.00 uur het pand verlaten moest hebben. Daarna heeft het 'Witte Huis' waarschijnlijk direct gediend als een soort noodhospitaal voor de Duitsers. Een grote klap voor het gezin was het wegvoeren en later onderduiken van de op wachtgeld staande Dik Hetterschij. Nu stond Justine met haar gezin er alleen voor. Aan het einde van de oorlog was het gezin verplicht geëvacueerd bij bakker Schuuring in Veenendaal, wonende aan de Hoofdstraat. Bij terugkomst in het 'Witte Huis' in Rhenen bleek veel geplunderd en vernield te zijn. Na het vertrek van de inmiddels in 1948 weduwe geworden Hetterschij kwam hier in 1955 de familie Radstaak-van den Bosch te wonen. Tot zover enige informatie over een bekend Rhenens gebouw en zijn bewoners.
Een deel van het archief van de familie Van Heyst, periode 1800-1987, werd in 1992 geschonken

Familiewapens Van Heyst en Van Hoboken (Rotterdam) (wapenboek Vorsterman van Oyen).

Foto van het Witte Huis direct na de oplevering in 1926. De man rechts met de pet is Carel Lodewijk van Heyst met naast hem zijn echtgenote Petronella Geertruida Agnes van Peski. Helemaal links staat hun oudste zoontje Henricus Jacobus van Heyst (geboren in 1921); van hem zit nog een gedenksteen (eerste steenlegging) bij de entree van het Witte Huis. De dame naast hem is vermoedelijk een dienstmeisje. De oudere heer met baard is waarschijnlijk de vader van een van de echtgenoten. Deze was notaris en wethouder te Wijk bij Duurstede. Rechts een foto van het Witte Huis in latere tijd (fotocollectie H.P. Deys)

De zes gebroeders Van Heyst in matrozenpak; geheel rechts staat Carel Lodewijk van Heyst (1890-1977) (familiearchief Van Heyst).

door de heer B.G. van Heyst (1919-2006) aan (de rechtsvoorganger van) het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU). Directeur-archivaris Ria van der Eerden-Vonk begon in 2000 met het maken van een inventaris op dit archief. Later is dit archief aangevuld en samen met Ad van Bemmel is er een inleiding en aanvullende inventaris gemaakt.
In dit archief bevindt zich een fraaie foto van de zes gebroeders Van Heyst in matrozenpak met als jongste telg de meergenoemde Carel Lodewijk van Heyst, de latere bankdirecteur te Rhenen.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

De meeste informatie waarop dit artikel is gebaseerd is verkregen via archiefonderzoek in het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU), in bronnen zoals in het Rechterlijk Archief van Rhenen (vooral transporten), notariële archieven, kerkrekeningen en kohieren van het haardstedengeld.
Van een belangrijk deel van de transporten te Rhenen, Toegang 66, zijn excerpten gemaakt door archiefmedewerker Herman Postema die als Pdf-files via de website van het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU) digitaal doorzoekbaar zijn.
C.A. van Burik, H. Postema, Raymond Uppelschoten en anderen, *Zuid-Utrechtse archieven boven water – Liber Amicorum voor Ria van der Eerden-Vonk* (2021). Dit artikel is in dit Liber Amicorum opgenomen.
R.F.P. de Beaufort en Herma M. van den Berg, *De Betuwe* (Den Haag 1968); hierin op pagina 309 een beschrijving van de grafsteen in de kerk van Opheusden van Tonis Huibers Buddinck anno 1623.
A.J. Bernet Kempers, *Oliemolens*, Uitgave van de Vereniging Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem 1979.
A.J. Bernet Kempers, *In en om de grutterij*. En uitgave van de Vereniging Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem 1979.
Aernout van Buchel, Wapenhandschriften *Inscriptiones* (Universiteitsbibliotheek Utrecht en Het Utrechts Archief), ald. Rhenen folio 5-7 en *Monumenta* (Het Utrechts Archief) ald. Folio 37 3n 38.
N. Plomp, *Een boer is geen edelman*, Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie, 1993, p. 87 e.v.; in dit artikel een citaat uit het *Diarium* van Aernout van Buchel over zijn bezoek aan Rhenen en Lienden en de families Vonck

van Lienden, Grootvelt e.a.
D. Buddingh', *Het Boetrecht, bevattende Oudheid-, Geschied- en Letterkundig Onderzoek naar den Oorsprong en Naamsbetekenis van het Geslacht Buddingh*, Delft 1863.
D. Buddingh', *De schaar en schaarmannen, tot opheldering van dit wapenfiguur,* Antwerpen 1872.
A. Datema en J.J. Jager, *De oudste Buddingen te Opheusden*, Tabula Batavorum, Jaargang X, No.2 (1992), p. 50 e.v.
H.P. Deys, Ad J. de Jong en B.W. van Laar, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners - Ballioenestein, St. Christoffel en de familie Buddingh*, Oud Rhenen 33 (2014), No.2, p. 15 e.v.
H.P. Deys, A.J. de Jong en A.P. de Rooder, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De herberg De Koning van Denemarken en de Rhenense familie De Rother/Rooder/Roder*, Oud Rhenen 36 (2017), No. 2, p. 14 e.v.
H.P. Deys, A.J. de Jong en J.M. Vlak, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners - De huizen 'Op de Trappen'en 'Trappenborch'*, Oud Rhenen 33 (2014) No. 1, p. 7 e.v.
Deys en Vogelzang 2010. Henk Deys en Fred Vogelzang, *Monumenten Inventarisatie Provincie Utrecht - RHENEN Geschiedenis en Architectuur*, Uitgeverij Kerckebosch BV - Zeist/SPOU - Utrecht 2010, p. 125/6 en 313/4.
M.A. van der Eerden-Vonk en A.A. van Bemmel, Inventaris op het archief van de familie Van Heyst (1593-2020), RAZU, toegang 012.
C.E.G. ten Houte de Lange c.s., Repertorium familiewapens van bekende Nederlandsche geslachten, Deel I, 's-Gravenhage/Rotterdam 2001.
W. Huizer, C. Buddingh' - Een mens in de tijd, Dordrecht 2001.
A.J. de Jong, Bekende Rhenenaren - Ds. Huibert Jacobus Budding (1810-1870), Oud Rhenen 1986 (2), p. 13 e.v.
A.J. de Jong, De Cuneralegende en de 'Duitse'ridders, Oud Rhenen 1991 (2), p. 41 e.v.
A.J. de Jong, De familie Budding(h) te Veenendaal, Oud Veenendaal 1991 (4), p. 120 e.v.
A.J. de Jong, Resultaten van archiefonderzoek met betrekking tot oorsprong van de familie Buddingh; vastgelegd in 20 deeltjes met beschrijving van verschillende takken van families met deze familienaam. Deze zijn in te zien in het Documentatiecentrum, Arend Datema Instituut, van de Historische Kring Kesteren en Omstreken (HKKO) te Ommeren
A.J. de Jong, Huisnamen in de binnenstad van Rhenen eind 16e eeuw, Oud Rhenen 17, september 1998, No. 3, p. 38 e.v.
A.J. de Jong, Familiewapens in Zuidoost Utrecht, Voorthuizen 2016.
A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, Genealogie en Heraldiek te Rhenen (Voorthuizen/Zeist 1996), p. 423 e.v.
Jan Luyken - Het menselijk bedrijf 1694, een uitgave van RBS Hoogeveen.
C.L. van Otterlo en Ph. J. van Dael, Historische reeks Rhenen, Deel I en II - Lidmatenregister Rhenen 1654-1672 en Rhenense Geslachten.
J.B. Rietstap, Armorial Général; hierin beide typen wapens, 1 of 3 scharen, wapenafbeelding.
Gary Schwartz en Marten Jan Bok, Pieter Saenredam, Gary Schwartz SDU Uitgeverij; interieur Cunerakerk, p. 196.
A.J. de Jong, Over het oude Rhenense veer en zijn veerlieden, Oud Rhenen 1984, No. 3.
A.A. Vorsterman van Oyen, Stam- en Wapenboek van Aanzienlijke Nederlandsche Familiën (Deel I).
W. Wijnaendts van Resandt, Verwey (Amerongen, Rhenen), in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 20 (1966), 243-263.

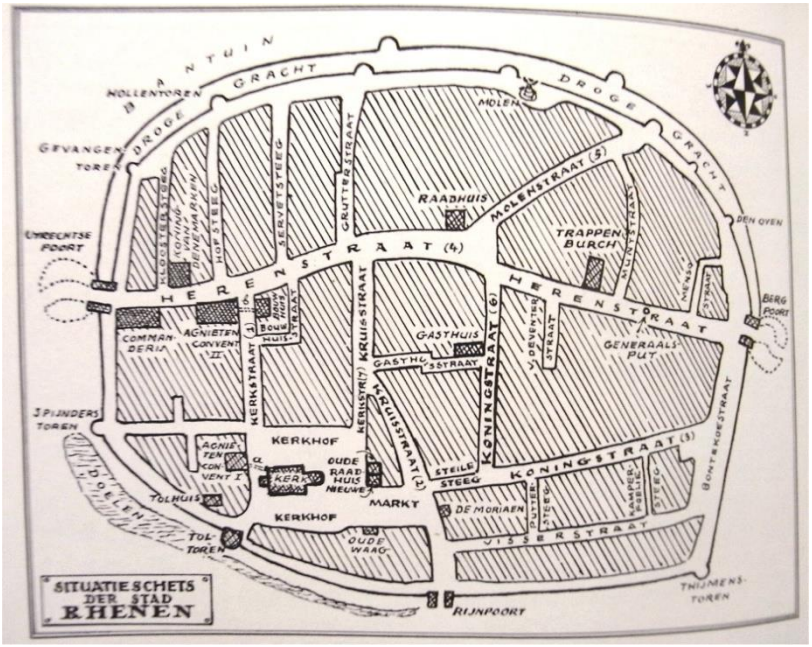

Op de achtergrond de Hobokenbank, rechts het huis van dokter Paris
(foto collectie Henk Deys)

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners
Herberg De Moriaen en de Rhenense familie Stramm

Henk P. Deys+, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

In het meinummer van Oud Rhenen in 2017 kwam in verband met de herberg De Koning van Denemarken het begrip 'zadelhofstad' aan de orde. Bij de stadswording in de 13e eeuw werden door de toenmalige leenheren percelen grond vrijgegeven voor bebouwing met huizen. Toen later deze huizen vrije allodiale goederen zonder leenverplichting werden, behielden de oorspronkelijke grondeigenaren het recht om een jaarlijkse tijns (soort grondrente) te innen.
Deze tijnsverplichting bleef nog lang voortbestaan. Bij transporten van de tijnsplichtige bebouwde percelen werden er speciale tijnsbrieven opgesteld, die verleden werden voor het stadsgerecht. Vaak ging het om zeer kleine bedragen, 'stuiverwerk', en er waren de kosten voor het opstellen van de tijnsbrief dusdanig hoog dat ze in geen verhouding stonden tot de jaarlijkse opbrengst aan tijnsgelden. Deze tijnsverplichtingen werden dan ook later veelal afgekocht.
De herbergen De Koning van Denemarken, bij de Westpoort, en De Moriaen bij de Markt waren herbergen waar jaarlijks te innen tijnsen moesten worden afgedragen. Deze herbergen heetten daarom ook wel zadelhofstad of zitplaats.
Een aantal huizen in de Herenstraat, de gehele oostkant van de Kruisstraat (Rijnstraat) tot aan de Rijnpoort en in de Visserstraat waren tijnsplichtig aan de heren van Cuylenburg, later het Huis Ter Lede. De verschuldigde tijns werd geïnd in de herberg De Moriaen, die stond bij de Markt, het tweede huis vanaf de zuidhoek van de Steile Steeg. Hierna wordt de bewoningsgeschiedenis beschreven van deze oude Middeleeuwse herberg. De herberg was in de 18e en 19e eeuw in bezit van de familie Stramm. Deze familie was oorspronkelijk uit Oldenburg in Duitsland afkomstig.

Situatieschets van de stad Rhenen door Dr. A.K. Vink, waarop markante gebouwen staan aangegeven met ter hoogte van de Markt, in de Kruisstraat (Rijnstraat) De Moriaen (zie W. van Iterson *De Stad Rhenen*)

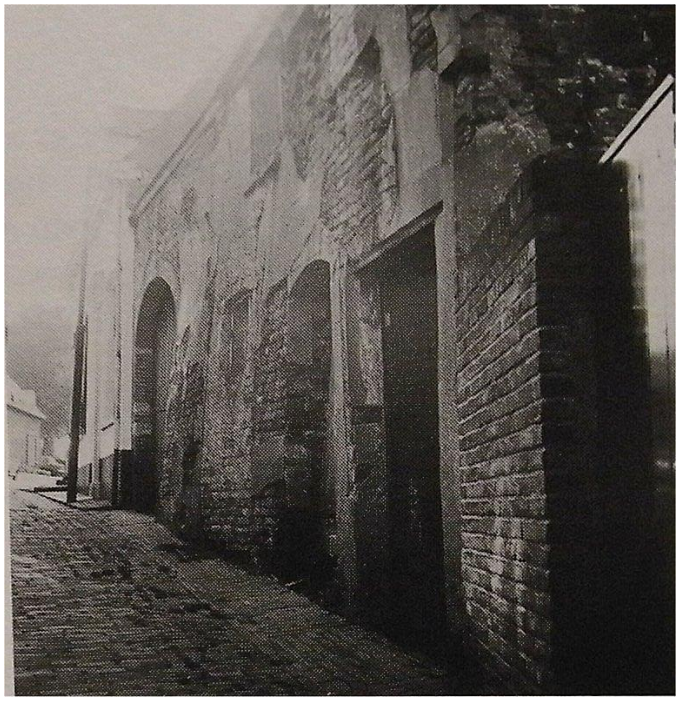
Inleiding

Van de tijnsregisters van de heren van Cuylenburg zijn die van 1533 en 1551 bewaard gebleven. Daarin lezen we wat de gang van zaken was bij de inning van de tijnsen. Gezien de geringe bedragen waartegen de percelen waren uitgeslagen, was men ertoe overgegaan de tijnsen per drie jaar te innen, door een tijnsmeester vergezeld van twee tijnsgenoten. Ook de herberg De Moriaen zèlf was tijnsplichtig maar zoals bleek in het tijnsregister van 1551 kostte het de herbergier van De Moriaen deze bijeenkomst alleen maar geld en hoefde hij in 1551 niets te betalen. De heren van het tijnsgerecht namen het er namelijk goed van

qua eten en drinken. Een aardig beeld van de omvang der kosten verbonden aan het incasseren der tijnsen, geeft een notitie van het jaar 1534, waarin we lezen:
'Item dit zijn die oncosten, die ghedaen sijn om mijns g.(oede) jonkeren tijnssen van Pallant te ontfangen, gesccijet bij Jan van Hoemen ende by Sijmon Voel ende bij tynsgenoten Jan Tulman ende Jan Dircks. Item daer zijn geweest seven maeltyden. Item Jan van Hoemen, Jan Tulman, Jan Dircks, Symon Voell, Henrick van Eck, Dirck van Ryenen, Tomaes van Loen, facit X1/2 st.'. Deze zeven diners hadden dus 10 ½ stuiver gekost. Eigenaardig is juist het getal zeven. In totaal waren er meer tijnsgenoten. Vermoedelijk hebben de overige tijnsgenoten zich tevreden moeten stellen met drank, waaraan het ook niet ontbrak, want we lezen verder: *'Item daer syn doen halen ses vanen bijers, die vaen enen braspennijnk facit VII ½ st. Item nog ghedroncken vyer vanen coerten mit al den scencken van den tijnsgenoten, facit III st.'*
Mar er waren nog meer onkosten: *'Item den bode syn loen betaelt van drij weten in der kerken te laeten doen ende dat te onderteickenen*'.
Drie afkondigingen in de parochiekerk hadden dus ook geld gekost. Tenslotte nog de mededeling: *'Item noch zijn daer oeck ghedronken tue cannen wijns, mer die heeft Hoemen gheschenckt ende oeck betaelt'*. Van Hoemen, de toenmalige drost van Ter Lede, waarschijnlijk een gefortuneerde en goedgeluimde figuur, had dus nog op twee kannen wijn getrakteerd. Het innen en opbrengsten der tijnsen schijnen dus dorstverwekkende bezigheden te zijn geweest(!). Bij elkaar beliepen de onkosten van de zitting van het tijnsgerecht de somma van 23 ½ stuiver. Stelt men hiertegenover het feit dat de opbrengst der tinsen over één jaar (1533) bedroeg 17 stuivers en 1 oort, dan is begrijpelijk dat de tijnsen om de drie jaren werden geïnd.
Blijkens een proces verbaal d.d. 25 november 1551 hield de drost van het huis Ter Leede met twee tijnsgenoten zitting teneinde de tijnsen over de jaren 1549-1551 te incasseren. Dit geschiedde *ten huyse cvan Walraven Lucass. in den Moriaen binnen Reenen*'.
Hieronder volgt de bewoningsgeschiedenis van deze oude Middeleeuwse herberg De Moriaen vanaf de 16e eeuw.

De Steile Steeg oost/west gezien, begin 80-er jaren, met de toegang tot schuur en achterterrein van ooit de herberg De Moriaen (foto Leo Schoonhoven)

De Steile Steeg west/oost gezien anno 1980 (Foto J. Combrink)

16e eeuw

In de lijst van ontvangsten in 1533 van de tijnsen gedaan door de tijnsmeester van Floris I van Pallandt, tijnsheer van een aantal huiserven binnen de stad Rhenen lezen we dat hij ontvangen heeft van Vrederijck Holl *uuit sijn hofstat ghelegen op den anderen* (de zuidhoek) *hoeck van dat voers. Steyll straetgen aen die zutsijde na die Rijnpoert aen die Merckt – bet. Drij oert. Item otfangen van Dirck die Vrijes uuit zijn hofstat zutwert daer naesr ghelegen oeck aen die Merckt* (dit is De Moriaen)– *bet. een een out botgen* (oude muntsoort.). Eigenaar is dus Dirck die Vrijes.

Vervolgens lezen we in de registers van 1551: *Walraven Lucasz huys genoemt den Moriaen eertijts Dirck de Freijesz huys vuijtgaen soude een out botgen naedien register daer aff wesende een saijlhofstede is menende dat hij daernae nijet geven en soude nochtans gepresenteerd heeft sijn schade ten te schatten nyet ontfangen – nijet.*

Deze Walraven Lucasz, gehuwd met Meken Lijsters, was de herbergier van de Moriaen en had bepaalde gemaakte kosten niet kunnen verhalen en werd vrijgesteld van betaling van de verschuldigde tijns.

17e eeuw

Naast de verschuldigde tijns moest jaarlijks ook een *uijtgang* van 4 stuivers huisrente betaald worden aan het Gasthuis. In de periode 1619-1623 lijkt Dierck Jansen Crauell eigenaar van de Moriaen en is er sprake van 4 stuivers voor *syn schuyr aent Steijlstraetgen*. Het lijkt erop dat deze schuur bij de Moriaen hoorde. In de periode 1592-1607 worden de betalingen voor de schuur gedaan door Aert van Eck (zie later).

In de periode 1628-1630 worden de betalingen gedaan door Dierck Cornelisse in de Moriaen.

Deze Dirck Cornelisz Laeckemont, burger binnen Wageningen, was gehuwd met Maergaretha Rijcsdr.; zij verkopen op 6 januari 1628 de Moriaen aan Jan de Lamij en Anthonia Jacobs.

Lieutenant Jonker Johan de Lamye (ook wel Lami genoemd) wordt genoemd als eigenaar van de Moriaen in de periode 1629-1637. In 1642/3 wordt Johan de Lamij genoemd als luitenant in de compagnie van monsieur d'Autiege lt. Kolonel als vader en voogd bij zijn drie onmondige kinderen (zonen) bij Anthonetta Jacobs.

In een gerechtelijke transportakte d.d. 28 juli 1655 wordt het perceel omschreven als *seeckere huijsinge ende erff staende aen de Merckt daar oostw. Jan Noest, suydtw. Schepen van Noort, westw. De Merckt en noortw. Aernt Jans, schoenmaker, rontomme woonende, weesende thinsgoet ende daelhoffstadt van Sijn Gen. Den Grave van Cuijlenburch…*'.

Het huis is dan eigendom van Johan (Jean) de Lamij d'Çluijer, een militair, die gehuwd was met Anthonia Jacobsdr. Als gevolmachtigde van hem treedt op Jor (jonker) Isaacq de Lamij d'Cluijer. Het huis De Moriaen wordt verkocht aan Jan Jacobsz van Varick en zijn echtgenote Neeltje Vonck. Genoemde buurman, schoenmaker Aernt Jans, heette voluit Aent Jansz van Eck en was gehuwd met Elisabeth (Lysbeth) Evers Deonys.
Op 2 november toont schepen Jan Jacobsz van Varick voor het gerecht op verzoek van jonkheer Daniel de Lamij een missieve uit Bordeaux aan nVarick gestuurd waarin staat dat Anthonia Jacobs in leven gehuwd was met met Jonker Jean de Lamij. Een en ander gaat over de verkoop van goederen in bezit van de familie, o.a. aan zoon Ysaacq de Lamij, waaronder de Moriaen.
Het blijkt dat er voor de Moriaen tevens jaarlijks een *uytgang* aan het Onze Lieve Vrouwengilde betaald moest worden. Deze betalingen worden in de periode 1645-1677 gedaan door Jan Jacobsz van Varick.

18e eeuw
Begin 18e eeuw wordt in de kohieren van de betaling van haardstedengelden ene Gerrit van Guijlick genoemd als eigenaar van de Moriaen. Gerrit van Guijlick trouwde op 4 februari 1703 als j.m. van Lienden met Maijken de Vaal, weduwe van Johannes Sandbrink, die uit Rhenen afkomstig was; hij trouwde voor de tweede maal op 16 september 1731 met Cornelia Vermeer, weduwe van Hendrik Puijk. Maijcjken (Marietjen) de Vael was op 5 februari 1660 gedoopt te Rhenen als dochter van oud burgemeester Jan (Johan) Aertsz de Vael en Elisabeth Beddis (Bedders, ook wel Buddingh genoemd.
In de periode 1720-1737 (en ongetwijfeld daarvoor reeds) wordt Gerrit van Guijlick in de haardsteden gelden kohieren genoemd als eigenaar; in de periode daarna 1738-1760 is dat zijn weduwe Cornelia Vermeer. In de periode 1760-1766 wordt Lambartus (Lambertus) van Schalkwijk genoemd als eigenaar; deze was als j.m. van Harderwijk, wonende te Rhenen, te Rhenen getrouwd op Arnolda van Noort, j.d. wonende te Rhenen. Deze ondertrouwde 30 mei 1767 voorts te Rhenen als weduwnaar van Arnolda van Noort met Hendrina Margreta van Geer met wie hij te Renkum trouwde.
Midden 18e eeuw lijkt er bij de Moriaen sprake te zijn van twee gedeelten Cornelia Vermeer wordt dan genoemd als winkelierse in de ene helft en Johannes Glaudi (Gloudi, Gelaude) Ferdinant voor de andere helft. Er is dan sprake van een jaarlijkse tijns die aan het huis Ter Leede betaald moest worden.
Johannes Gloudi Ferdinant, j.m. geboren te Wageningen, wonende te Rhenen, trouwde te Rhenen op 29 maart 1744 met Jenneke van Everdingen, weduwe van Hendrik van Sevillen. Johannes Gelaude Ferdinant, ondertrouwt te Rhenen als weduwnaar van Jenneke van Everdingen, met Hendrina Schaats, weduwe van Teunis van Zoelen, geboren een gewoond hebbend te Wageningen, waar ze trouwen.
Het huis de Moriaen krijgt later als huisnummer No. 152 en kadastraal nummer F44 en wonen er op dit adres meerdere gezinnen.
In de periode 1768-1789 wordt ene Otto Stramm genoemd als eigenaar. Otto Stramme, j.m. geboren te Harbern, wonende te Wageningen trouwt te Rhenen 16 november 1755 met Margaretha Dorothea Oelse, weduwe van Dirck Omseelen, wonende te Rhenen; hij trouwt als weduwnaar van Margarita Dorothea Oolsen, geboren te Oldenburg, wonende te Rhenen, op 4 juli 1773 met Margarita de Vrind, j.d. geboren en wonende te Rhenen.
Naast de familie Stramm wonen op het adres Rijnstraat No. 152 tevens een Cornelis van de Waal, geboren Rhenen 15-10-1769, zoon van Gerrit van de Waal, tabaksplanter, en Willemina van Ommeren. Voorts Martinus Wilhelmus van de Waal, geboren te Rhenen 17 juli 1796, zoon van Cornelis van de Waal en Johanna Wilhelmina Stramm.

19e eeuw en daarna
De weduwe van Otto Stramm, Margrita de Vrind was een winkelierse met *koffij, thee, kruidenierswaren, zout, zeep etc.* in de periode 1814-1821; zij overlijdt op het adres No. 152 op 22-2-1823. Zij was een dochter van Willem de Vrind en Meggelina van Schaik.

Op dit adres komen we tevens tegen: Wilhelmus Stramm winkelier (1819), Jan Petrus Groh, voerman en winkelier (1826/7) en Margaretha Cornelia Stramm, winkelierster (1829/30).
Op het adres Rijnstraat No. 152 overleed 30-6-1821 Georg Philipp Schäffer, *gegageert* sergeant majoor , gewoond hebbend in de binnenstad van Rhenen en gehuwd geweest met Heleena de Vrindt. Hij was een zoon van Anton Scheffer en Maria Margaretha NN, geboren te Bregtheim in Nassau.
Een broer van Heleena de Vrind was Gerardus de Vrind, herbergier, 52 jaar in 1821 en ze had een zwager Jan Willem te Pas, zwager, tapper en 52 jaar in 1821.
Later in 1830 komen we de twee gezinnen Willem Harmanus Stramm gehuwd met Cornelia Rekhorst (Rakhorst) en Gerrit van Walsem, beurtschipper, gehuwd met Geertruij Meerbeek tegen op dit adres No. 152. Willem Hermanus Stramm was tabaksplanter; zijn vrouw was te Putten geboren. Een inwonende zoon Joost Stramm was huisschilder. Gerrit van Walsem was beurtschipper en was in Zutphen geboren; zijn vrouw kwam uit Rhenen.
Gegevens over latere eigenaren en bewoners van het huis A 152, kadastraal F 44 zijn te vinden in de door Henk Deys aangelegde gegevensbestanden van bevolkingsregisters die te vinden zijn op de website van de HVOR. Zie bijvoorbeeld onder Bevolking over de jaren 1840, 1850, 1862, 1890, 1909 en 1950.
Hieronder een voorbeeld van eigenaar en bewoners in 1840; er wonen ook dan weer meerdere gezinnen in het huis.

Rhenen 1840 wijk A Straatnaam: Rijnstraat nr 152 [Opm.:
[Eignr vlg Kadaster: Kadaster: F 44 Buurtschap: 1 Stad Rhenen

Namen: Aantal bew.: 11 Huisnr. 1890: Huisg./hs: 3	Ouderd	Geboorteplaats	Burg.st.	Beroep	Rh:	Godsdienst
Stramm Wilhelmus Hermanus	62	Rhenen	geh	tabakker		prot
Rakhorst Cornelia	63	Putten	geh			,,
Stramm Wouter Willem	23	Rhenen	jm	huisschildersknecht		,,
Roder Jannigje de	22	,,	jd	dienstmeid		,,
Stokkum Willem van	27	,,	geh	tabakker		,,
Hovestad Anna Margrita	26	,,	geh			,,
Stokkum Harmannus van	1½	,,	jm			,,
Walsem Gerrit van	72	,,	geh	schipper		,,
Meerbeek Geertruida	70	Ruurlo	geh			,,
Walsem Neeltje van	38	Rhenen	jd			,,
Kappellenveen Geusje van	8	,,	jd			,,

Een blik in de Steile Steeg, west/oost; rechts het huis oorspronkelijk de Moriaen geheten. In 1940 bevond zich hier de sigarenfabriek van A. van Leeuwen (fotomontage H.P. Deys)

Het pand waarin zich oorspronkelijk de herberg De Moriaen bevond, heeft de bombardementen in 1940 en later doorstaan; enkele jaren geleden is het huis gerenoveerd. De middeleeuwse kelders blijken er nog steeds onder te zitten.

Een blik in de kelder van het huis voorheen De Moriaen geheten anno 2021 (Foto's Casper Cohen)

Het witte huis, ooit De Moriaen, is omstreeks 2021 grondig gerenoveerd (foto Ad de Jong)

De Steile Steeg oost/west gezien anno 2021 (foto Ad de Jong)

Bronnen o.a.

De gebruikelijke bronnen werden geraadpleegd: Rechterlijke Archieven (Toegang 66), notariële archieven, kohieren van huisrentes, haardstedengelden, kerkrekeningen etc. Deze zijn in te zien in het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU) te Wijk bij Duurstede, waar ook het Oud Archief van de stad Rhenen is ondergebracht. De tijnsregisters van de heren van Cuylenborg en het huis Ter Lede; deze bevinden zich bij het Gelders Archief te Arnhem. De transcripties en excerpten van aktes vervaardigd door Herman Postema (zie website Regionaal Archief Zuid Utrecht) en de databases aangelegd door Henk P. Deys (zie bebsite HVOR onder Collectie Deys).

W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960).

Rhenen in 1832 – Grondgebruik en eigendom, Kadastrale atlas provincie Utrecht 8 (2002).

J. Combrink, *Rhenen van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981).

H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981).